

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2014/1–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2015

Kiadó — Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

HEH

Szeged

www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő — General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,*

Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK, STUDIES

MIKLÓS Péter	Fejezetek a szőregi plébánia történetéből <i>Chapters from the history of the parish of Szőreg</i>	5
SZÉKELY Tibor	A Magyar Katolikus Püspöki Kar papnevelési konfliktusai, állami beavatkozások és célkitűzések a forradalom bukása után (1957–1959) <i>Educational conflicts among the Hungarian Catholic Bishops; State Intentions and Interventions after the Fall of the Revolution (1957–1959)</i>	21
TEMPFLI Imre	A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990) <i>Die Katholische Kirche in Rumänien in der Zeit des Kommunismus (1945–1990)</i> <i>Biserica Catolică în timpul comunismului (1945–1990)</i> <i>The Catholic Church in Romania during the Communism (1945–1990)</i>	60
MARTON József	A gyulafehérvári papnevelde a kommunizmus idején <i>The Theology College in Gyulafehérvár during the Communism</i>	121

FORRÁSOK – SOURCES

VÁRSZEGI Asztrik OSB	500 éves a Magyar Bencés Kongregáció (1514–2014) <i>500 Years of the Hungarian Benedictine Congregation</i>	133
	A pannonhalmi főmonostor apátjai, főapátjai és kormányzói	140
SOMORJAI Ádám OSB	Bencés szerzetesség <i>Benedictine Monachism</i>	142
RIMELY Mihály	pannonhalmi főapát az első pannonhalmi főapátról <i>Archabbot Mihály Rimely (1842-1865) on the first Archabbot of Pannonhalma (Hungary), Máté Tolnai (1500-1535)</i>	145
HETS Aurelián OSB	naplója, 1939–1942 <i>From the Diary of the Benedictine Father Aurelian Hets, OSB, Pannonhalma–São Paulo, Brasil, 1939–1942</i>	165
CSÍKY Balázs	Barátságtól az ellentétékig: Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztián kapcsolata	245

From Friendship to Controversies: Archabbot Chrysostom Kelemen OSB and Cardinal Primas Justinian Seredi OSB

NAGY Töhötöm	Az arcvonalon való átszökés naplója (1944. november–december) <i>Journal of Crossing the Front(November-December 1944)</i>	252
SOMORJAI Ádám, OSB	Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész <i>József Mindszenty and the british Diplomacy, Part II, October-December 1945</i>	298
BÁLINT László	Lakos Endre atya ismeretlen írása <i>An Unknown Text by Pater Endre Lakos</i>	319
MÓSZERTAN ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS		
BOHÁN Béla SJ	Szerzetesek Szegeden (1920–1990) <i>Monks in Szeged (1920-1990)</i>	325
FEJÉRDY András	Új perspektívák a vatikáni keleti politika kutatásában	353
Pro Ecclesia et Pontifice	pápai kitüntetésben részesült Somorjai Ádám	358
BODRITS István	Viczián János élete és munkái 1940–2013	359
VINCZE Gábor	Szatmár hűségese tudósa: dr. Bura László (1932–2014)	362
EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK BOOK REVIEW		
FEJÉRDY András:	<i>Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965</i> (Ism. Somorjai Ádám OSB)	365
FÁY Zoltán:	<i>A Gyöngyösi Ferences Könyvtár.</i> (Ism.: Bodrits István)	367
Örökség és küldetés.	<i>Bencések Magyarországon</i> (Ism.: Kanász Viktor)	368
BURA László:	<i>Sakkfigurák. A Scheffler János – Bogdánffy Szilárd koncepciók kirakatper.</i> (Ism.: Vincze Gábor)	370
LAKATOS Adél (szerk.):	<i>Patachich Ádám Érsek 1784-es hagyatéki leltára.</i> (Ism.: Vajda Tamás)	377
Isten házában,	<i>közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	379
MARCO LAVOPA:	<i>La diplomazia dei “piccoli passi”. L’Ostpolitik vaticana di Mons. Agostino Casaroli.</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	380
SOMORJAI Ádám (szerk.):	<i>A bencés konföderáció</i>	382

MIKLÓS PÉTER

FEJEZETEK A SZŐREGI PLÉBÁNIA TÖRTÉNETÉBŐL

BEVEZETÉS

A dél-magyarországi, jelenleg Szeged városrészeként számon tartott Szőreg – mint arról régészeti leletek sora tanúskodik – régóta lakott hely. A magyar államiság és keresztény egyházszerkezet kialakításával párhuzamosan a településen lelki és közigazgatási központ – monostor és hiteleshely – működött. A Szent Fülöp-monostor a tizenharmadik század végi kun háborúk során ugyan elenyészett, de a szőregi plébániatemplom egészen a török időkig – a tizenhatodik századig – fennállt.

A tizennyolcadik században Szőreg a Temesi Bánság része volt, s ortodox vallású szerbekkel népesítették be, majd 1746-ban önálló községgé nyilvánították. A falu copf klasszicista stílusú szerb temploma 1779 és 1785 között épült. A szőregi uradalmat 1783 márciusában (1781-től kezdődően) bérbe vette Szeged szabad királyi város, amely jogviszony egészen 1831-ig tartott.

Szőreg 1778-tól 1918-ig Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott. A szerbek és magyarok közötti konfliktusok a faluban is jelentkeztek 1848/49-ben, amikor is a településen több jelentős hadi esemény történt. 1918 novemberétől 1921 augusztusáig szerb megszállás alatt állt a település. 1921-től Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye egyik községe volt. Az 1920-as években a helyi szerb lakosság jelentős része átköltözött a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területére (optált). Szőreg 1950-től az akkor új területtel megszervezett Csongrád megye községe, 1973-tól pedig Szeged város egyik városrésze.

A szőregi templom történetét összefoglaló munkámhoz a legtöbb adatot a *Szőreg és népe* (1977) című tanulmánykötet mellett Péter László *Az ezeréves Szőreg* (2001), valamint Kisházi-Kovács László *A városi kegyuraság Szegeden (a kezdetektől 1950-ig)* (2006) című könyvében találtam. Tanulmányom elsődleges forrásai a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban őrzött dokumentumok voltak. A levéltári anyaggyűjtésben pótolhatatlan és önzetlen segítséget nyújtott Szaplóczay Miklósné levéltárvezető és Tóth Tamás történeti kutató. Ezúton is köszönöm nekik!

SZENT FÜLÖP ÉS SZENT KATALIN OLTALMÁBAN

Szőregen a középkorban több jelentős egyházi intézmény működött. Egyrészt a tizenegyedik századtól volt a településen egy monostor, másrészt – az előbbi pusztulása után – Szőreg népét plébániatemplom is szolgálta. A szőregi monostor a katolikus bencés

vagy a keleti ortodox bazilita közösségé lehetett. Karácsonyi Péter a *Szöreg és népe* című kötetben megjelent tanulmányában az utóbbi monasztikus rend mellett tette le a voksát. Mivel közvetett források nem szólnak erről, föltételezéseit közvetett bizonyítékokra alapozta.¹

Az bizonyos, hogy Szöreg a középkorban közvetlenül a Maros mellett helyezkedett el. A monostor és a falu az egyik fontos dél-alföldi állomása volt az Erdélyből nyugatra és délnyugtra áramló sószállításnak. A település lakói pákászó és halászó életmódot folytattak. A szőregi monostor két apátjának nevét ismerjük: Jácint egy 1239-es oklevélben szerepel, míg Leontiust egy 1247-es dokumentum említi. A szőregi Szent Fülöp-monostor az 1233-as beregi egyezmény szövegében is előfordul: II. András király évente ezer kő sót rendelt ki számára. A szőregi plébános – Ágoston (Augustinus) – az 1333-as pápai tizedjegyzékben szerepelt, mindössze egy garast fizetett. Ebből arra következtethetünk, hogy a szőregi plébánia alacsony jövedelmű intézmény volt a tizennegyedik században. A monostor akkorra már nem működött, azt ugyanis a kunok kifosztották és lerombolták az 1280-as évek elején.²

A középkori szőregiek védőszentje tehát Szent Fülöp apostol volt, Jézus tizenkét tanítványának egyike. Márk, Máté és Lukács evangéliumában csak az apostolok felsorolásakor szerepel a neve, János evangélista ír róla bővebben. Fülöp az utolsó vacsorán a következő kéressel fordult mesteréhez: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát és az elég nekünk.” Jézus halála és föltámadása után a görögök körében térített. Frígia fővárosában, Hieropoliszban hunyt el 80 körül.

Az ősi keresztény hagyomány szerint Szent Fülöpöt Krisztushite miatt feszítették keresztre nyolcvanhét éves korában, míg Alexandriai Szent Kelemen egyházatya úgy vélte, természetes halállal hunyt el idős korában. Mivel alakja nem a történelmi szerepe, hanem az apostolként betöltött funkciója miatt maradt fenn, keveset tudunk róla. Ami biztos: többek között a posztófeldolgozók és a kalapkészítők közösségének védőszentje.

Fülöp Szent Jakab apostollal közös május elejei ünnepe a tavasz beköszöntének vídám napja is volt, ami sok helyen májusfa állításával ülték meg. A nagyszerű szegedi néprajztudósnál, Bálint Sándornál olvashatjuk, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyei „Nagykörű jámbor öregasszonyai a század elején úgy beszéltek, hogy a májfa azokra az időkre emlékeztet, amikor a hetvenkét tanítvány tanítani járt. Volt köztük egy szentéletű lány is, de mégsem hitték el róla, hogy ártatlan tőlük. Mint mondogatták az emberek: elhiszik, ha a földre szúrt száraz fa reggelre kizöldül. A fa azonban május hajnalára kihajtott.” A kiváló pap és folklorista Kálmány Lajos szőregi segédlelkész korában jegyezte föl, hogy a fülfájáson segít a Szent Fülöp és Jakab napján köpült vaj.³

Szöreg középkori bencés monostorának Szent Fülöp volt a patrónusa. A kunok által a tizenharmadik század harmadik harmadában elpusztított monostor első okleveles említése (*Monasterii Sancti Philippi*) 1192-ből való. A szőregi Apátság utcában található maradványok azonban nem ebből, hanem az ugyancsak Fülöp apostol oltalmába ajánlott – először 1333-ban említett és a tizenhatodik században elenyészett – szőregi plébánia-templomból maradtak ránk. A középkori szőregi katolikusok tehát minden évben május elején megünnepelték Szent Fülöp napját. Példájukat korunkban is követjük.

1 KARÁCSONYI Péter: *Szöreg középkori története*. In: *Szöreg és népe*. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1977. 67–88.

2 KARÁCSONYI i. m. 74–79.

3 BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium*. 1. köt. Budapest, 1977. 329–334.

Szőreg katolikus templomának és népének védőszentje napjainkban – immár két-száz éve – Szent Katalin. Az ókorban élt keresztény vértanúról kevés hiteles történeti forrás áll rendelkezésünkre. Legendája szerint a keresztény vallás védelmében vitázott pogány bölcselőkkel, majd hitbéli hajthatatlansága és a szüzességhez való ragaszkodása miatt kínzás és brutális kivégzés – keréketörés – várt rá. A hagyomány úgy tartja: Jézus mennyasszonyává fogadta, eljegyezte, s ígéretet tett neki, hogy a Katalinhoz közbejárásért könyörgőket megsegíti.

Alexandriai Szent Katalin a középkorban és az újkorban a legnépszerűbb szentek közé tartozott: ennek bizonyítéka, hogy a Katalin az egyik leggyakoribb női keresztnév az európai kultúrában, s emlékét számos településnév is őrzi szerte az öreg kontinensen. A régi időkben Katalint – bölcsessége és hitvitázó képessége miatt – a diákok, a tudósok, az egyetemek mellett – vértanúságának eszköze alapján – a bognárok, a kerékgyártók, a molnárok, a fazekasok és a fuvarosok is védőszentjüknek tartották.

Egykoron Szent Katalin volt Szeged városának is az egyik mennyei pártfogója (ez is magyarázhatja, hogy a Szegedről Szőregre települő magyarok őt választották égi oltalmazójuknak), s emléknapja nagy ünnepnek számított a városban. Az 1500-ban itt tartózkodó Zsigmond lengyel herceg például pénzzel jutalmazta az őt Katalin-napi játékkal köszöntő szegedi diákokat.⁴

Két és fél évszázaddal később Deményi László (1710–1761) piarista szerzetes – aki egy időben a szegedi kegyesrendi iskola tanára volt – 1742-ben Nagyszombatban megjelent latin nyelvű szentbeszédgyűjteményében is kiadta a városunkban elmondott Szent Katalin-napi prédikációját. Mint fogalmazott: Szegeden ősi szokás Katalin tiszteletére szentmisét bemutatni és róla hódoló beszédet mondani. Az itteni piaristák később is ápolták a vértanú szűz kultuszát: 1744-ben a szegedi gimnázium diákjai – szintén latinul, *Sponsabo te mihi in fide* címmel – iskoladrámát adtak elő Szent Katalin életéről, s az iskolai vitanapokat is az ő november 25-i ünnepére időzítették. Ez utóbbi egyébként Európa katolikus kollégiumaiban és egyetemein nem számított ritka szokás, hiszen a vitakozás tudománya – *dialectica* – a tananyag része volt.

Szent Katalin ünnepe már átvezette a régi katolikusokat az új egyházi évbe, hiszen emléknapja környékén kezdődik a karácsonyi ünnepkör advent első vasárnapjával. November 25. után már hangos multságot nem tartottak: a Katalin-napi bállal véget ért az újbortól számított néhány hetes kisleányi periódus.

Bálint Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy a szegedi kirajzásból való újkígyósiak Szent Katalin napján katalinágot fakasztottak. Meggyfagallyat tettek egy üveg vízbe, majd meleg helyre rakták és vizét többször cserélték. A katalinág karácsony ünnepére kiszöszült. Ennek háttérben ősi tavaszidéző rítus állhatott, hiszen az év leghosszabb éjszakáinak és legsötétebb napjainak időszakában a zöldellő és termékeny gally a megújulásba és a fényesség eljövételébe – s ezzel szimbolikusan a Jézusba – vetett hitet is kifejezte. A szintén a szegedi nagytájhoz tartozó Csanádapáca időjárású regulája: Ha Kata kopog, karácsony lotyog. Azaz, ha Szent Katalin napján fagy van, akkor karácsonyig esős, sáros idő lesz.⁵

4 BÁLINT Sándor: *Szeged reneszánsz kori műveltsége*. Budapest, 1976. 17.

5 BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium*. 2. köt. Budapest, 1977. 499–505.

A TEMPLOMÉPÍTÉS

Halmágyi Pál történész, egykori makói múzeumigazgató az alábbiakat írta a szőregi katolikus templomról a *Csongrád megye építészeti emlékei* című kötetben.

„A falu első katolikus templomát a kincstári igazgatóság ösztönzésére 1752-ben építették föl. E kicsiny, fából épült templom helyén 1816. november 25-én szentelték föl a Vedres István tervei szerint épült mai templomot. A környezetéből jelentősen kiemelkedő löszháton áll, csak úgy mint a tőle keletre található görögkeleti szerb templom. Az egyházi épületek elhelyezkedése megfelel a kétnyelvű község településszerkezetének, amelyet máig megőrzött az utcák elnevezése: Magyar utca, Szerb utca.

A templom építéséhez 240 000 téglát, 188 darab fenyőfát használtak föl. A szőregi uradalom iratai között fennmaradt följegyzésekből ismert Schwörtz János kőművesmester, Müller Antal ácsmester, Németh József asztalos, Mirkovits János, Müller Jakab lakatosok, Ergt Ferenc bádogos, Piller Henrik üveges, Spitzl József tetőfedő, Joó János bútorasztalos, Kerle Gáspár aranyozó-márványozó mester neve.

A megjelenésében egyszerű, sima falú templom előnyös elhelyezkedése miatt mégis megkapó hatású. A bádoggal fődött toronysisak négyszögletes gúla alakú. A torony alatt nyílik az egyetlen bejárat; fölötte az építkezés befejezésének évszáma található. Az egyhajós templom boltozatát erőteljes oszlopok tartják, s egyben ritmusosan tagolják a falsíkokat. Az enyhe ívvel záródó, fekvő téglalap alakú ablakok magasan, a falsíkok felső harmadában nyílnak. A belül is puritánul egyszerű templomnak szinte egyetlen díszei a színes üveglablakok.

A félköríves nyújtott szentélyben balról az Angyali üdvözlét, jobbról Jézus megkezesztelése, a hajó bal oldalán a bejáratától indulva Szent Gellért, Szent Imre, Szent István, jobb oldalon Szent Erzsébet, Szent Margit és Szent László király képét találhatjuk.

A klasszicista keretbe foglalt hatalmas főoltárkép a templom védőszentjének Alexandriai Szent Katalinnak eljegyzését ábrázolja. Festette a pesti Schwarz József 1816-ban. A szentélyt elválasztó diadalíven nagy betűkkel »Dicsőség a magasságban Istennek«, kisebb betűkkel: »és a földön békeség a jóakarató embereknek« fölírás van. A diadalív egyik oldalán áll a vörös márvány keresztelőmedence, a másik oldalon a korábban sekrestyéből megközelíthető, ma már nem használt szószék található.

A torony alatti karzatot klasszicista orgona áll. A templombelsőt néhány kisebb szobor: Szent Anna, Kis Szent Ferenc, Assisi Szent Ferenc, Szűz Mária, Jézus Szíve és egy kis lourdes-i barlang díszíti.

A főoltárkép előtt Szovánitsek Vencel építette (1816) oltár áll, fából faragott szentégtartó fülkével. Újabban készült a nemesen egyszerű, szembe miséző márványoltár.

A templombelső világossárga és fehér meszelést, a külső homlokzat sárga, simított kőporos vakolatot kapott.⁶

Az 1837. évi szőregi plébánián Lonovics József csanádi püspök által tett kánoni látogatás (canonica visitatio) alkalmával került följegyzésre, hogy a szőregi dombon 1663-ban építettek egy templomot, amely azonban idővel elromosodott, s helyette 1752-ben egy deszkafalazatú egyházat állítottak, ami olyan volt „mint egy vásárcsarnok”.⁷

6 *Csongrád megye építészeti emlékei*. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 2000. 589–593.

7 KISHÁZI-KOVÁCS László: *A városi kegyuraság Szegeden (a kezdetektől 1850-ig)*. Budapest, 2006. 269–270.

A tizennyolcadik században Szőreg a Temesi Bánság része volt⁸, s ortodox vallású szerbekkel népesítették be, majd 1746-ban önálló községgé nyilvánították. A falu copf klasszicista stílusú szerb temploma 1779 és 1785 között épült. A szőregi uradalmat 1783 márciusában (1781-től kezdődően) bérbe vette Szeged szabad királyi város, amely jogviszony egészen 1831-ig tartott. Szőreg 1778-tól 1918-ig Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott.

A napjainkban is álló szőregi templomot Szeged városa építtette. A szőregi plébánia és templom kegyura ugyan az állam – a Magyar Királyi Kamara – volt, de mivel a szőregi uradalmat az 1783. március 5-én kelt szerződés szerint 1781 és 1831 között – kétszer huszonöt esztendőes időtartamra – Szeged városa bérelte, ezért ebben az időben a kegyúri jogok is a szabad királyi várost illették.

A kegyuraság sajátos jogi képződmény. Gyökerei a középkorban a nemzeti (családi) monostorokban és templomokban keresendők. A kegyuraság (patronátus) jogokat és kötelezettségeket egyaránt jelentetett. A kegyúrnak – Szőreg esetében egy ideig Szeged városának, de alapvetően a magyar államnak (amit előbb a kamara, majd a kincstár, végül a pénzügyminisztérium képviselt) – jogában állt a kegyurasága alá tartozó plébániák vezetésére a plébános (bizonyos esetekben a káplán, kántor) jelölése (prezentálása). A megyés püspök meghirdette az állást, s a pályázók nála jelentkeztek. Ezután a főpap levelet küldött a kegyúrnak, közölte a (plébánosi vizsga, gyakorlat birtokában) kánonilag alkalmas jelöltek névsorát, sorrendet állítva föl közöttük. A kegyúr kötelessége volt az egyházi épületek (templom, plébánia, temető) építése és fönntartása, valamint a személyzet (plébános, segédlelkész, kántor, harangozó, sekrestyés) tiszties ellátása.

A szőregi templom 1811 ősze és 1816 ősze között épült. Első lépésként a régi templomot elbontották, amelynek az alapkövében talált pénzérmeket – köztük egy 1687-ből való, VIII. Sándor pápa arcképét viselő kétkracjárom – beszolgáltatták a szegedi városi tanácsnak. Az új – napjainkban is álló – templom helyét 1811. november 18-án jelölte ki Müller Sebestyén főbíró, Rózsa András polgármester, Vedres István mérnök és Svertz János kőműves mester. Az alapköletételre 1811. november 25-én került sor. Az épület tervezője Vedres István, „Szeged Széchenyije” volt.⁹

A templomépítésből a kőműves munkálatokat Svertz János (13 358 forint 51 krajcár értékben), míg az ács munkákat Spitzl József végezte. 1813 júniusában Pichler János szőregi plébános szemrehányó levelet írt a szegedi elöljáróságnak, amelyben hangsúlyozta, hogy szerinte az „újonnan épülő templom ablakai inkább hombárra, mint templomra illenének”. A templomot a szőregi uradalmat bérlő Szeged városa a helyi plébános rendszeres reklamálása és a tulajdonos kincstár állandó sürgetése – aminek alapja az volt, hogy 1806-ban azzal a föltétellel hosszabbították meg újabb huszonöt évre a bérleti szerződést, hogy a város templom készítette a szőregieknek – mellett építette.

A szegedi tanács 1816. július 11-i ülésén rendelte meg a főoltárképet Schwarz József „budai piktortól és rajzoló tanítótól”. November 18-án a testület „a templom szentelése napján gyülekező vendégek tartására a város mint földesuraság segedelmet” nyújtott,

8 A Temesi Bánságról lásd bővebben: GULYÁS László: *A Délvidék története*. 2. köt. A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Szeged, 2012. 34–46.; KÓKAI Sándor: *A Bánság történeti földrajza. 1718–1918*. Nyiregyháza, 2010.

9 KISHÁZI-KOVÁCS i. m. 270.

amikor kimondta, hogy „a városi kincstárból tisztelendő Pichler János plébános úrnak 150 forintok kiolvastatni rendelkeznek”.¹⁰

A templomot 1816. november 25-én Szent Katalin ünnepén szentelte föl püspöki fölhatalmazással Pálffy Sándor tiszteletbeli kanonok, szeged-palánki plébános, szegedi alesperes.

PUSZTULÁS ÉS ÚJJÁÉPÍTÉS

Az 1816 novemberében fölszentelt szőregi templomra viharos esztendőök és évtizedek következtek. A templom az 1848/49. évi magyar forradalom és szabadságharc idején súlyos károkat szenvedett: leégett, s berendezése nagy része elpusztult.

Pichler János szőregi plébános 1838 áprilisában jelentette a csanádi püspöki hatóságának, hogy Szekfű Terézia adományából a templomban mellékoltár készül Szűz Mária – a Hétfájdalmú Szűz, vagy más néven Fájdalmas Szűzanya – tiszteletére. Miután az egyházmegyei vezetés ezt jóváhagyta és a mellékoltár megépült, a plébános 1838. szeptember 15-én, a Fájdalmas Szűzanya ünnepén megáldotta és használatba vette.¹¹

1848. augusztus 21-én összeírták a szőregi plébánia jövedelmi viszonyait. Ebből kiderült, hogy akkoriban az „anyaegyház” – vagyis Szőreg – katolikus lakosságának a létszáma 1 234 fő volt. A plébánia jövedelme pedig évente 200 forint az uradalomtól, további 400 forint a hívektől stóladíjként, valamint 210 pozsonyi mérő¹² gabona, 4 akó bor, 14 öl fa és 750 mázsa széna (amelyek pénzbeli értékét 968 forintra becsülték). Mindezt a jövedelmet a filiák – Deszk, Újszentiván, Ószentiván, Térvár, Gyála, Ráckeresztúr – hívei további 120 pozsonyi mérő búzával, 30 pozsonyi mérő kukoricával és 75 mázsa zabbal egészítették ki. A lelkész megélhetéséhez szükséges minden „más egyéb terménybeli cikkek az uradalom által szolgáltatnak ki”. Az összeírásban rögzítette, hogy a plébánia „el van látva jó lakással az uradalom által”. Plébános abban az időben Követs András volt.¹³

Szöregnél az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc idején több csatát vívtak. A falu lakossága a tizenkilencedik században ortodox szerbekből és katolikus magyarokból tevődött össze; az együttélést nyelvi és vallási elkülönülés jellemezte. A nemzetiségi ellentétek 1848/49-ben különösen nagy erővel törtek felszínre, a szeptemberi fordulat után Szegeden és a környékbeli falvakban szerbellenes hangulat uralkodott. Ezt tovább erősítette a szerbek fegyveres mozgalma, amelynek célja szabad és politikailag független nemzet létrehozása volt, kiszakadva a magyar államból.¹⁴

Szöregen 1848. október 15-én valóságos pogrom indult a helyi szerbek ellen. Házaikba és templomukba betörték, Szeged történetének „véres vasárnapja” mintegy hatvan – szegedi és szőregi – áldozatot követelt.¹⁵

10 KISHÁZI-KOVÁCS i. m. 273.

11 Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Egyházközségekre vonatkozó régi iratok. (SZCSPL EVRI) Szőreg, 13.

12 1 pozsonyi mérő = 62,53 liter

13 SZCSPL EVRI Szőreg, 11.

14 Az 1848/49-es szerb etnoregionalista törekvésekről lásd bővebben: GULYÁS László: *Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914*. Budapest, 2012. 62–69.

15 BÍRÓ Csaba: *Vérezés Szöregen és Szegeden*. In: Katonák, polgárok, papok 1848/49-ben. Szerk. Döbör András, Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc, Nagy Tamás és Zakar Péter. Szeged, 1999. 51–60.

1849 januárjára a szerb felkelők szinte az egész Bánságot elfoglalták, Todorović tábornok vezetésével. Szőreget és Újszegedet 1849. február 9-én szállták meg, de Hadik Gusztáv ezredes vezetésével a magyar nemzetőrök és honvédek február 11-én Újszegedről, február 13-án pedig Szőregről szorították ki az osztrák-szerb erőket. Ezzel sikerült egy időre megállítani a délvidéki szerb terjeszkedést, ám a falut néhány napon belül ismét megszállták a szerb fegyveresek.

1849. március 15-én a kormány gróf Hadik Gusztáv helyére Perczel Mórt nevezte ki a Szeged és Szabadka környékén összevont csapatok – a későbbi IV. hadtest – parancsnokává. Az új parancsnok célja a szerb felkelők Tisza-Maros szögéből való kiszorítása volt. Perczel és hadteste március 22-én visszafoglalta Szőreget, Deszket és Újszentivánt.

1849. augusztus 5-én zajlott a magyar hadtörténetből szőregi csata néven ismert ütközet. Haynau hadai 1849 júliusának legutolsó napjaiban érkeztek Szeged alá; a kormány és a megmaradt képviselőház ekkorra már Aradra menekült, Henryk Dembiński fővezér augusztus 1-jén harc nélkül feladta a várost Augusztus 4-én a császári csapatok átkeltek a Tiszán Újszegedre, majd augusztus 5-én súlyos csapást mértek a taktikailag hibásan visszavonuló magyar fősegregre. Osztrák források alapján a magyarok vesztesége 4–5000 halottra és sebesültra, valamint 3–4000 fogolyra tehető.¹⁶

Kreminger Antal szeged-palánki plébános, alesperes 1849. június 7-én az alábbi jelentést tette a püspöki hivatalnak a szőregi templom és plébánia állapotáról.¹⁷

„Szőreg. A szőregi plebániából csak Gyála és Ráckeresztúr maradt meg. De ezen fiókegyházakban a hívek száma az 500-at meg nem haladja, s kápolna nincsen. Szőreg, az anyaegyház, Deszk, Ószentiván, Újszentiván, Térvár egészen leégtek és eddig lakatlanok. Leégett templom, kápolnák Deszken, s Újszentivánon, és az iskola, pap- és kántor- vagy tanítóházak. – A plébános, mint szava után tudom, az anyakönyveket és jelesebb templomi ékszereit Szegedre hozta és magánál tartja. – A hívek földjeik művelésére ugyan ki mennek, de ott még állandóan nem lakhatnak. – Kövecs András plébános, ki a tűz által igen megkárosodott, a lefolyt évnegyedre egész plébánosi fizetését, mely mondaná szerint mintegy 300 pengő forintra megy, megkapta és így a menekültekre kormányilag kifizetett évnegyedi mennyiséget, a 75 pengő forintot, noha ő is a menekültek közé íratott, fel nem vette. Jelenleg Szegeden lakik. – Bokányi József,¹⁸ volt segédje Szegedre menekülvén, itt honvéddé lett, más vallásra tért és megházasodott.”¹⁹

Követs András szőregi plébános 1849. június 20-án a fentiekben idézett részletekkel beszámolókat küldött a temesvári székhelyű csanádi püspöki hivatalnak, amelyből a templom, az iskola és a plébánia épületének akkori állapota mellett a korabeli közhangulatot is megismerhetjük.²⁰

16 OLCHVÁRY Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848/49-ben a Délvidéken*. Budapest, 1902. 127–130. és 142–145.; SZÁNTÓ Imre: *Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején*. Szeged, 1987. 114–119.

17 Vö. ZAKAR Péter: *Kreminger Antal prépost, szegedi alesperes-plébános 1848/49-ben*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, 133. 117–136.

18 Bokányi József 1820-ban született, 1844-ben szentelték fel. 1847-től volt szőregi káplán. 1849-ben Szegeden honvédek állt és megnősült.

19 SZCSPL EVRI Szőreg, 30.

20 Vö. ZAKAR Péter: *Csanádi egyházmegyes paphonvédek a szabadságharcban*. I. Századok, 2012. 6. sz. 1265–1292.; ZAKAR Péter: *Csanádi egyházmegyes paphonvédek a szabadságharcban*. II. Csanádi egyházmegyes táborigyelmeztetők 1848/49-ben. Századok, 2013. 3. sz. 585–623

„Szőreg a parókia anyahelye a múlt február hó 10. napján a rabló szerb csorda által elfoglaltatott. A lakosok egy nagyobb része a Maros jegén át menekülve Szegedre futott, a többi az ellenség által letartóztatván harmadnapra a helység visszafoglalásakor kiszabadított. A visszafoglalás alkalmával, ne hogy az ellenségnek többé menedékhelye légyen; a templom, a paplak, szóval az egész helység a mieink által felgyújtva a lángok martaléka lett. Sejtven már február hó elején a fenyegető veszedelmet, az anyakönyveket, egyházi pénztárat, templomi bútorokat és miseruháknak nagyobb értékű részét Szegedre átalvittem. Elüzetvén a környékről, az egész Temesi Bánságból jött szerb rabló csoport, a magyar lakosok azonnal mindnyájan visszatértek és amennyire lehetőségük engedte, elégett házaiknak egy részecskéjét befödtek, hogy benne lakhassanak, várván a kormánytól a segedelmet, mely nekik megadatni ígertetett. Eszerint tehát mint hogy szőregi híveim, régi lakhelyüket ismét elfoglalták, az istentiszteletet, a múlt május hó 27-én, azaz pünkösöd napján tartani elkezdtem, melyet Szegedről, naponként magam lovain kirándulva folytatok. Egyházam nagyobb kárai e következők: négy harang, mely Debrecenbe vitetett. A monstrancia²¹ és cibórium²² elraboltatott. Az orgona, tabernákulum, és három oltárkö és más egyéb apróságok összeromboltattak. Az oltárok, szónokszék és padok épen maradtak. Ideiglenesen kölcsönöztem a szegedi ferencesektől egy portatilt²³, hogy addig is még Temesvár be nem vétetik, szentmise áldozatot tartassak. Egy tabernákulumot is készíttettem, és a templom ajtait, melyek összezúzóztak. megújítani rendeltem oly alku mellet, hogy ha az álladalom a mesternek bérét ki nem fizetné, a templom pénztárából fizetem ki. Óhajtható volna, hogy az állam minél előbb fedeztetné be a templomot, nehogy az esözések által, a boltozatban tetemes kár történjék. – Melynek teljesítését a Kormánybiztos Úr, akinél ez iránt már kétszer voltam, kieszközölni megígérte.”²⁴

1855. szeptember 27-én Drahoss Gergely szőregi pap arról tájékoztatta a püspököt, hogy település temetője megtelt, ezért új temetkezés ott már nem engedélyezett.²⁵ Jellemző, hogy még négy évvel később is illegális temetésekről szóló jelentést kénytelen tenni a püspöki hivatalnak. A régi, apátsági dombi temető a 1831. évi kolerajárvány idején – amely az egyik utolsó nagy járványhullám volt hazánkban – telt meg. Az új (ma is használatos) temetőt 1836. április 24-én, Szent György napján áldotta meg Kreminger Antal szeged-palánki plébános, alesperes.²⁶

Radics Pál szőregi plébános 1884. november 3-án kelt levelében a csanádi püspökségtől anyagi segítséget kért. Több mint kétszáz forintot igényelt a paplak istállója tetőszerkezetének kijavíttatására. A költségek forrását a lelkész elődje – Drahoss Gergely – hagyatékában jelölte meg. Radics arra hivatkozott, hogy sokat költött a plébánia épületére, s hogy szerinte az istálló renoválásának költségeit vagy a kegyúrnak (az állami jószágigazgatóság), vagy elődje hagyatékának terhére kellene fedezni. A szőregi pap említett levelében az alábbiakat olvashatjuk.

„Az 1848/9. évi zavarokban leégett szőregi templom és paplak melléképületeivel és kerítésével együtt a kincstári kegyúr által 1851-ben helyreállítottak, azóta a templom és paplak elkorhadt teteje újra befödött, de az istállót sem a kegyúr, sem az elődöm nem

21 az Oltáriszentség díszes ünnepi szentségtartója

22 az Eucharisztia őrzésére használt fedett kehely

23 oltárkövet

24 SZCSPL EVRI Szőreg, 32.

25 SZCSPL EVRI Szőreg, 55.

26 SZCSPL EVRI Szőreg, 109.

födette be s most már olyan romlott állapotban van, hogy használni nem lehet, s mint valami gazdátlan épület rondaságával a világ csúfjára hirdeti a példátlan gondatlanságot.

Mint hogy a kegyúr a melléképületek javítását a javadalmasra hárítja, én Drahoss hagyatékának tárgyalásán követeltem, hogy az istálló abból javíttassék ki, miután elődöm 28 év alatt azt tenni elmulasztotta, de a szegények részének a minisztérium által kiküldött képviselője követelésemet azon indokból nem fogadta el, mert ez a kegyúr és nem a hagyaték terhére esik. [...]

Én egy becsületes ácsmesterrel az istállót megvizsgáltattam, költségelőirányzatot készíttettem, mely szerint annak befödése a legjobb anyagot számítva – a lécek is rohadtak lévén – 208 forint 70 krajcárba kerülne.

Én idejöttemkor a paplaknál sok hiányt találtam, a nagykaput, utcaajtót, a pince lépcsőjét kijavíttattam, új kemencét vettem, a konyhát fölül bedeszéskéztattam valamennyi ajtót és ablakfát befesttettem, s a többi, mi jelentékeny költségembe került; de hogy az istállót is, mit elődöm 28 év alatt tenni elmulasztott, saját költségemen én fődessem be – igazságosan kívánni nem lehet.”²⁷

A püspöki hivatal válaszában a vármegyei hatóságokhoz utasította Radics Pált. Az istálló tetejének renoválása végül a kegyúr – az állami jószágigazgatóság – költségén megtörtént 1886 tavaszán. Mivel azonban újabb váratlan kiadások is jelentkeztek, amelyeket a plébánosnak kellett volna kifizetnie, az ügy még 1888 tavaszára sem zárult le, s a plébánia és a kincstár közötti pereskedésbe torkollott.²⁸ Radics Pál idején a templom falait sárgára festették, zsindeytetejét pedig bebádogozták.

Radics Pál a püspöki hivatalnak írt 1888. május 17-i levelében ugyan saját igényeinek jogosságát és megalapozottságát akarta alátámasztani, de ezzel egyben fontos forrást szolgáltatott az utókornak a kétszáz évvel ezelőtt befejezett templom építéstörténetéről is.

„A »Historia parochiae«-ben olvasom, hogy Pichler János akkori lelkész felterjesztésére az akkori püspök megsürgette Szeged város tanácsánál a templom felépítését azon indokból, mivel csak ezen feltétel alatt kapta újjólág bérbé a szőregi uradalmat, s erre a tanács hozzá is fogott a templom építéséhez, mely 6 év alatt készült el.”²⁹

Radics Pálhoz kapcsolódóan a szegedi püspöki levéltár őriz egy XIII. Leó (1878–1903) által kiadott pápai oklevelet. Az irat 1895. július 20-án keletkezett, Leó pontifikátusának tizennyolcadik évében. Tartalmát tekintve kinevezési okmány, amely Radics Pál szőregi plébánosnak a pápai kamarás címet adományozza, valamint engedélyt ad a kamarási insígniák (jelvények) viselésére.³⁰

A kinevezési oklevelet Henny Sebestyén kegyúri lelkész adta át az idős szőregi plébánosnak. Erről számolt be 1895. augusztus 9-én, a püspökhöz írt levelében.

„Radics Pál szőregi plébánosnak, mint legkegyelmesebben kinevezett pápai kamarásnak személyesen kézbesítettem az idevonatkozó legmagasabb felmagasztaló okmányt, mit az agg lelkész hálatelt szívvel fogadott, és annál becsesebb az előtte, mivel ő Szentsege proprio motu – azt legkegyelmesebben elhatározni méltóztatott, noha azt legkevésbé sem várta”³¹

27 SZCSPL EVRI Szőreg, 67.

28 SZCSPL EVRI Szőreg, 68–69.

29 SZCSPL EVRI Szőreg, 69.

30 SZCSPL EVRI Szőreg, 80.

31 SZCSPL EVRI Szőreg, 82.

A kamarási cím a középkortól kezdve fontos udvari méltóság (feladata eredetileg az uralkodói kincstár vezetése), amelynek jelvénye a zsinóron vagy láncon függő kulcs, illetve a kamarási bot. Érdekeség, hogy az Apostoli Szentszék mindig sok kamarást nevezett ki, a pápai kamarások méltósági jele azonban nem kulcs, hanem díszlánc, illetve zománcozott jelvény volt. Feltehetőleg nem akarták kompromittálni az általános Szent Péter-szimbólumot, a két keresztbe fektetett kulcsot.

Fontos megemlíteni Radics Pál 1895. szeptember 2-án kelt végrendeletét. Ennek értelmében a plébános jelentős összegeket hagyott az egyházmegye különböző szociális feladatokat ellátó intézményeire: a papnevelőre száz, az „elaggott papok segélyezésére” ötszáz, a nyugdíjalapra ezer forintot. Emellett a fiatal teológusok szellemi előrehaladását serkentőleg, ezer forintot helyezett letétbe, amelynek évi négy százalékos kamatát a legjobb hittudományi dolgozatot benyújtó káplán kapta meg. Ugyanekkorá összeget, ugyanekkorá kamattal kötött le a papnevelde javára – azzal a feltétellel, hogy az évi negyven forintot az iskola céljaira kell fordítani.³²

Radics Pál testamentumának végrehajtója Jászai Géza szeged-rókusi plébános volt, aki 1896 áprilisában beszolgáltatta az egyházmegyei hatóságnak a háromezer forint névértékű aranykötvényt, valamint hatszáz forintnyi készpénzt. Mindezeket túl az idős Radics misealapítványokat is tett a szőregi egyháznál, összesen ötszáznegyven forint értékben, saját lelki üdvéért. Ezeket a szentmiséket utóda, Hegedűs Dezső megbízott plébános mutatta be.³³

Radics kapcsolatban volt Jókai Mórral. Ő mesélte el a nagy romantikus írónknak az 1863-as nagy éhínség egyik megrázó nagylaki történetét: 1852 és 1880 között ugyanis Nagylakon szolgált adminisztrátori megbízatással. A históriát Jókai *A nagylaki iskolásfiúk* című balladai hangvételű költeményében örökítette meg, amely szerint a gyerekek reggelente gyanúsan sok kenyeret kértek a szüleiktől iskolába menet.

A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium aradi jószágigazgatósága 1897. november 19-én írta ki a pályázatot a szőregi templom és plébánia épületének följújtására.³⁴

1897 áprilisában a szőregi egyházközség a templom orgonájának kijavítása mellett döntött, mégpedig olyan konstrukcióval, hogy a költségek fedezésére a plébánia alapítványi tőkéjének egy részét – 426 forintnyi értékben – veszik igénybe erre a célra (amelyet aztán hat százalékos kamattal emelkedett összegben fizetnek vissza). A munkálatoakat – Rózsa János plébános koordinálásával – a temesvári Wegenstein cég végezte.³⁵

A szőregi plébániai közösségnek két nagyobb vallásos és hitbuzgalmi jellegű egyesülete volt az 1800-as évek végén: a Rózsafüzér Társulat és a Jézus Szentséges Szíve Társulat. Utóbbinak a tagsága elérte, hogy szándékaikért minden pénteken csöndes, minden első pénteken pedig énekelt szentmisét mutasson be a plébános, sőt azt is, hogy az Oltáriszentséget a Jézus Szentséges Szíve-oltárban őrizték, ne pedig a főoltárban. Ezen a szokáson változtatott Rózsa János plébános, akinek intézkedése ellen a hívek többször (1899-ban és 1901-ben) is levélben tiltakoztak a csanádi püspöknél. A főpap azonban egyrészt elrendelte az Oltáriszentségnek a főoltárban való őrzését, másrészt a vallásos egyesületeket a mindenkori segédlelkész vezetése alá rendelte, ezzel próbálva elejét venni a konfliktusoknak és a pártoskodásnak.³⁶

32 SZCSPL EVRI Szőreg, 89.

33 SZCSPL EVRI Szőreg, 85.

34 SZCSPL EVRI Szőreg, 91.

35 SZCSPL EVRI Szőreg, 87.

36 SZCSPL EVRI Szőreg, 98. és 102.

A szőregi templom tizennégy stációképét 1909. február 28-án szentelte föl Barmos György ferences szerzetes, a szegedi kolostor házfőnöke. Ugyanabban az évben a plébánia udvarára bevezették az ártézi vizet, a helyi földműves szövetség pedig fölsozslása után maradványpénzét a templom díszítésére ajánlotta föl. Govrik Sándor plébános baldachint készíttetett az összegből. 1910-ban Amerikába kivándorolt szőregiek kétszáz koronát küldtek a templomnak, amelyből csillárt vásároltak. A magyar államkincstár 1911-ben a külsejét, két évvel később a belsejét újíttatta föl az egyházi épületnek.³⁷

MEGSZÁLLÓK ÉS MEGSZÁLLÁSOK

Az első világháborús vereséget követően a történelmi magyar állam megszűnt. Szőreg és térsége 1918 novembere és 1921 augusztusa között szerb – és egy rövid ideig francia – megszállás alatt volt.³⁸ A Horthy-korszak – a helyi plébánia szempontjából – nyugodt és fejlődő korszaka után 1944 októberében a szovjet megszállás következett, amelynek harci cselekményei jelentős károkat okoztak mind a templom, mind a plébánia életében.

Henny Ferenc szőregi plébános 1916. június 12-én tájékoztatta a püspököt a templomdomb rohamosan romló állapotáról, s arról szükséges lehet annak fásítása és bekerítése. Mindezekre a kiadásokra a kegyúri jogokat gyakorló aradi jószágigazgatóság ötezer koronát bocsátott a csanádi székeskáptalan rendelkezésére.

„A szőregi templom hivatalos leltárának átvételekor – írta Henny imént említett le-
velében – azon megjegyzést csatoltam a leltár végére, hogy a templomdomb védelmére szükséges volna a domb körülkerítése és fásítása. Nemsokára a leltár visszaküldése után az aradi állami jószágigazgatóságtól külön kérvényben kértem a kincstári faiskolából fákat a templom és a plébánia elé és a plébánia kertjébe. – A kerítésre vonatkozólag a jószágigazgatóság azt válaszolta, hogy az ügyben forduljak a hitközséghez, s nemléte esetén a hívekhez. – A fákat illetőleg pedig nagylelkűen küldött 120 különféle dísz csemetefát, s vagy 30 darab gyümölcsfát, amelyeknek elültetéséről hitközségem két buzgó gondnoka gondoskodott. De sajnos minden fáradságunk kárba vész, amíg a templomdomb körülkerítetlen, s amíg ezt a dombot a község s templom környékének érzéketlen lakói ingyen legelőnek nézik, s teheneiket s kecskéiket ott legelni engedik, akkor, amikor senki se látja... S míg így egyrészt az elültetett fiatal fákat rágják le a legelésző tehének, másrészt a domb oldalát folyton lazítják, s ekkor a bekövetkező záporosók rohamosan sodorják le a földet. A templom szentélye mögött pedig már alig 8–10 méternyire van a domb alámosott meredek vége, amely körülmény az épület szilárdságát is fenyegeti.”³⁹

1917 februárjában a templomtorony nagy- és kisharangját, 1917 októberében pedig a temetői harangot rekvirálta az állam hadi célokra (csak a középső maradt meg). A pótlásukra hat évvel később került sor. 1923. május 16-án szentelték föl az új harangokat. Az *a* hangolású nagyharang 412 kg, az *e* hangolású kisharang 119 kg tömegű. Utóbbi öntetését Kovács Péter, az egyházközség világi elnöke vállalta magára, akinek felesége, Kis Rozál a Mária Társulat helyi elnöke volt.⁴⁰

37 PÉTER László: *Az ezeréves Szőreg*. Szeged-Szőreg, 2001. 111.

38 Vö. GULYÁS László: *A jugoszláv–magyar határ születése*. In: *A szerbek Magyarországon. 1918–1921*. Szerk. Zombori István. Budapest, 2016. 11–26.

39 SZCSPL EVRI Szőreg, 126.

40 PÉTER László: i. m. 112–113.

Henny Ferenc plébános 1923 januárjában arról volt kénytelen tájékoztatni a megyéspüspököt, hogy 1922. november 15-én betörték a templomba.

„Egy szomorú tényt kell Méltóságodnak mély tisztelettel bejelentenem, tudniillik a szőregi templomból 1922. november 15-én éjjel ismeretlen tettesek elrabolták az áldoztató kelyhet úgy, hogy a szentségházat kinyitván az áldoztató kehelyből a szent ostyákat az oltárra szórták, s a cibórium-köpennyel⁴¹ lefedték. A betörés a sekrestyeajtón keresztül történt.

Az esetet még 16-án kora reggel bejelentettem a csendőrségnek, s a detektíveknek.

Mivel a templomrablás s szentségtörés nem történt oly felháborító vadsággal, mint máshol, az istentiszteletet minden zavaró megszakítás nélkül, s elszólítás nélkül folytattam, s vártam, míg a tettesek megkerülnek.

Ez az időpont megjött, s most már valamelyes reparáció végett e hó első vasárnapján, s farsang 3 napján szentségimádást tartunk, s egyúttal majd egy beszédben majd a szomorú eseményről is szólok híveimhez. Szólhatok most annál hatásosabban, mert a tettesek innen a községből kerültek ki. Egy idegenből ideszármazott péklegény s a templomhoz legközelebb lakó ny. gátőr család 19 éves fia. – Lesz alkalmam reámutatni az okokra, amelyek ilyen felháborító elvetemültségre vezetik a fiatalságot, amely szülői felügyelet nélkül csavaroghat éjeken s napokon keresztül.

A kehely megkerült törött állapotban, jelenleg az ügyészségen van, míg a tárgyalás meg nem tartatik. Értéke nem nagy, a leltár szerint pakfonból volt. Remélem, hogy hasonló tudunk szerezni. – Addig egy másik kehely szolgál áldoztató kehely gyanánt.”⁴²

1928 májusában a magyar állam a templomot kívülről tataroztatta, az egyházközség pedig a templombelsőt újította föl. Ekkor készítette el Dékány Mihály szegedi szobafestő a csillagos eget megjelenítő mennyezetdíszítést is. Két évvel később Pfeifer Elek szegedi festőművész és gimnáziumi rajztanár restaurálta főoltárképet, amelynek keretét ekkor harminckét villanygövel ékesítették. 1930. október 3-án Lisieux-i Szent Teréz-szoborral, november 5-én Szent Imre-szoborral gazdagodott a templom belső tere.⁴³

1929 júliusában a szőregi régi katolikus temetőre vételi ajánlatot tett Rohonyi Gyula okleveles gépészmérnök, felsőipariszkolai tanár (Szeged, Római körút 16. szám alatti lakos). A vételi szándékot Henny Ferenc plébános támogatólag továbbította a püspöki hivatalnak. Glattfelder Gyula püspök elvileg hozzájárult az értékesítéshez, de az árat alacsonynak találta. Emiatt Rohonyiék következő ajánlata már tíz százalékkal magasabb összegről szólt. A szerződést 1929 szeptemberében írták alá, a terület Rohonyi Gyuláné Kovács Viktória nevére került ötezer-háromszáz pengő ellenében. Az új tulajdonos a temetőt jelző régi fakereszt helyett saját költségén vaskeresztet állíttatott, s az egykori temető helye ma is a Rohonyi-domb – a kereszt pedig a Rohonyi-kereszt – nevet viseli a szőregiek ajkán. A temető árából az egyházközség öt kataszteri hold szántóföldet vásárolt.⁴⁴

Henny Ferenc 1931. február 13-án ismét egy templomi betörés tényét volt kénytelen közölni az egyházmegyei hatósággal.

41 az Eucharisztia őrző fedhető kelyhet takaró köpennyel

42 SZCSPL EVRI Szőreg, 127.

43 PÉTER László: i. m. 113–114.

44 Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal iratai: egyházigazgatási iratok. (SZCSPL PHEI) 536/1929.

„Mély tisztelettel bátorkodom a Főtisztelendő Hatóságnak azt a szomorú tényt jeleníteni, hogy a szőregi római katolikus templomban egy már ismert s elfogott gonosztevő betörésest lopást követett el. Amilyen lesújtó ez az epidemikus jelenség, olyan kevésbé volt káros a templomunkra, mert a templomperselyeket éppen az előtte való vasárnap ürítették ki a templomgondnokok, s így a siralmas eredménye a lopásnak alig tett ki 1,60 pengőt. Kegytárgyakat vagy egyházi fehérneműt nem vitt el az óvatos betörő, aki jelenleg már a szegedi ügyészség foglya.”⁴⁵

A szőregi templom ingatlanjairól és ingóságairól készült 1932. december 16-i összeírásból tudjuk a következőket. „A templom tornya 1907-ben cinkpalával, majd 1929-ban palával lett újonnan befedve és villámhárítóval ellátva. Ugyanez évben az épület külsőleg újra lett meszelve egész terjedelemben. A templom palával van fődve és vízlevezető csatornával van ellátva. A templom a magyar kincstár által, mint kegyúr által 1911-ben külsőleg teljesen rendbe hozatott, belsőleg pedig kifesttetett, úgyszintén az oltárok, szobrok kijavítottak és bearanyoztattak. A templomház térfogata a telekkönyv szerint 361 négyszögöl, a birtokívi helyrajzi szám szerint 400 négyszögöl. A templomtér és épülete a birtokívben a szőregi római katolikus templomalap javára van biztosítva.”⁴⁶

Szalma József szőregi plébános 1937. október 12-én tájékoztatta az egyházmegyei előljáróságot, hogy szélfogó ajtót készített a templom számára.

„Az egyházközség legutóbbi gyűlésén határozatot hozott, mely szerint a templom főbejáratánál szélfogó ajtót fog csináltatni, amely egyúttal azt a cél is szolgálja, hogy napközben a templomot nyitva lehetne tartani s így a hívek oda adorációra⁴⁷ bármikor betérhetnének, amint ez a dicséretes szokás a városi templomoknál már régen dívik. Ez a határozat kegyes főpásztori jóváhagyást is nyert. Ennek megfelelőleg két helybeli asztalostól, akikről elfogadható munka készítése remélhető, költségvetést és tervet kértem.”⁴⁸

A két ajánlat közül Vass Lajos ugyan harminc pengővel volt drágább (összesen 218 pengő), mégis – mivel tőle megbízhatóbb munkát várt – őt javasolta kivitelezőnek a plébános. Mindezt a püspöki hivatal jóváhagyta, s a szélfogó ajtó elkészült.⁴⁹

1937 nyarán Ábrahám Ferenc szegedi építőmester (Párizsi körút 37.) följújtó munkálatokat végzett mind a plébánia, mint a templom épületén: előbbin 897, utóbbin 381 pengő, mindösszesen 1 278 pengő értékben. Ennek keretében a paplakban ajtókat és ablakokat mázoltak, villanyvilágítást szereltek, valamint három helyiségben konnektort építettek be.⁵⁰

1939 áprilisában Becker Vendel címzetes apát, az újszegedi katolikus tanítóképző intézet igazgatója áldotta meg a szőregi templomdombon a Dér József és felesége, Kovács Klára adományából Szolcsányi Gyula szegedi szobrászművész által készített Szentháromság-szobrot. 1939. augusztus 27-én avatták föl a helyi katolikus házat, amely nem pusztán az egyházhhoz kötődő vallásos társulatoknak és civilszervezeteknek adott otthont, de falai között nagyon komoly karitatív tevékenység is folyt: népkonyhát tartottak fenn, valamint betegekről és idősekről gondoskodtak.⁵¹

45 SZCSPL PHEI 499/1931.

46 SZCSPL PHEI 3351/1932.

47 térdre borulásra az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztus előtt

48 SZCSPL PHEI 3017/1937.

49 SZCSPL PHEI 3017/1937.

50 SZCSPL PHEI 1232/1939.

51 PÉTER László: i. m. 116.

A kivételes műveltségű Szalma József plébános – akinek az 1940-es évek elején rendszeresen jelentek meg közéleti tárgyú cikkei a *Délmagyarország* című szegedi napilapban – föllépett a szélsőjobboldali nyilas és a nemzetiszocialista eszmék ellen. A plébánia *Historia domus*ába jegyezte föl 1944 márciusában a német megszállás kapcsán a következőket. „Mióta az átkozott németek ülnek a nyakunkon, új pogányság szállta meg a magyarokat. Haj, nagy böjtje lesz még ennek.” Négy hónappal később – miután egy papi gyűlésen fölemelte szavát a zsidóüldözés ellen – így írt: „Nekem már régebben küldtek postán zsidócsillagot, most meg ugyanazt a házamra pingálták.”⁵² Később a szélsőbaloldalt is bírálta, nem akart kiegyezni a kommunista diktatúrával, ezért 1950. augusztus 20-án hajnali háromnegyed négykor egy szál hálóingben elhurcolták az ávosok, s csak napokkal később került haza – brutálisan összeverve.⁵³

Szalma József 1945. január 3-án kelt jelentésében számolt be Hamvas Endre püspöknek a falu szovjet megszállásáról, a megszálló németek távozásáról és a harcok idején az egyházi épületeken bekövetkezett károkról.

„Szőreg kegyetlen ostroma október 9-én reggel kezdődött. Előtte való nap német autókolonnék⁵⁴ lepték el a községet a menekülők százaival. Német tábori csendőrök fényes nappal feltörték a már elmenekült magyar polgárok lakásait és raboltak. Mikor az egyik szomszéd kérésére interveniálni akartam náluk, feleletre sem méltattak. A német átvonulás délelőtt 10 órakor ért véget s akkor már csak kevés számú német katona és honvéd maradt vissza a községben. A védelem vezetői, honvéd és német tisztek a plébánia ebédlőjében ütötték föl hadiszállásukat. A toronyban megfigyelőket helyeztek el, a templomdombon és a plébánia kapujában pedig nehéz géppuskákat állítottak fel. Szüleimmel és cselédemmel a pincében húztuk meg magunkat és ott vártuk imádkozva az események fejlődését. Közben órákon keresztül a leghévesebb keresztútban volt a templom és a plébánia. A védők három óra tájban vonultak vissza, s azontúl csak a deszki országot felől kaptuk a tüzet. Öt óra előtt néhány perccel szűnt meg a tüzelés s utána mindjárt az ellenséges katonák tömege szállotta meg a plébániát. Hosszadalmas lenne leírni a kiállott tortúrát. Egy hétig nem kaptunk helyet saját lakásunkban és nem tudtunk levetközni még éjjelre sem. Egyébként nem gorombáskodtak, egy sunyi tatárt kivéve, aki a sarokba állított és agyon akart löni engem is, szüleimet is. Az első héten a falu megszállva tartó katonák ötös, hatos csoportokban jöttek a plébániára a nap és az éj minden órájában és mindegyik vitt magával valamit. Fehérneműt, felsőruhát, lábbelit, órákat, írószereket, írószereket. Elszállították a pincéből az összes hordóimat, előtte azonban megitták a másfél hektoliternyi misebort és holtra részegedtek.

A templomba csak 16-án tudtam átmenni. Bizony szomorú kép fogadott ottan. Az orgonát összetörték, a csillárokat megromgálták, az ablakokat kiverték. A zászlók a földre taposva, a szekrényből az egyházi ruhák kiszórva, összeszagatva heverték szerteszét. Föltörték és kiürítették a perselyeket és az egész gyertyakészletet elvitték, ami pedig maga több mint másfél mázsát tett ki. Ennek a magyarázata az, hogy ebben a tekintetben nagyon splendidek⁵⁵ voltak mindig a szőregi hívek és gyertyára már évtizedek óta nem kellett az egyháznak egy fillért sem költeni. A templom hajója tele volt szeméttel, a padok alatt fadézsák penészedő ételmaradékokkal, továbbá boros demizsonok és pá-

52 PÉTER László: i. m. 117.

53 PÉTER László: i. m. 203.

54 autósorok

55 ragyogóak

linkás butykosok heverték. A főoltár a szentségházzal azonban érintetlen maradt. Csak az öröklámpát szakították le és az egyik mellékoltár fölött lévő nagy képet törték össze. Szőnyeget egyet se vittek el, csupán takaróul és aljul használták őket a padláson, ahol állandóan lágeroztak.

Magát a templomépületet tíz gránáttalálát érte. A katolikus házat három, a plébániát kettő. Legjobban a templomtetőzet rongálódott meg és még jobban a torony. A katolikus háznak és a plébánia melléképületének a tetőzetét ütötték át a gránátok, a plébánia főépületének pedig a belső oldalfalát ütötte át egy lövedék a padlásfeljáró fölött. A károkat azóta nagyrészt helyrehoztuk. Kijavítottuk a megrongált tetőzeteket részint palával, részint cseréppel, részint pedig kátránypapírral. Kireparáltuk az orgonát is úgy, ahogy. Az ablakokat is sikerült beüvegeztetnünk. A húsz év óta pihenő toronyórát is megindítottuk. Mindez a hívek áldozatkészségének köszönhető. Eddig ugyanis több mint 5000 pengőt adtak össze a károk fedezésére. A mai napig ebből kiadásaink kitesznek mintegy 1000 pengőt. A többit tartalékoljuk a nagyobb munkákra. A toronytetőzetet ugyanis nem tudtuk helyrehozni, miután oda nagy állványozási előkészület szükséges. Az egészet teljesen el kell bontani és az egyik eltört élgerendát kicserélni. A szakértő véleménye szerint ez a munka tavasz előtt nem kezdhető meg. Nagy baj volt, hogy heteken keresztül nem lehetett intézkedni és ezért az őszi esőzések beáztatták a templom tetőzetét, illetve mennyezetét. Éppen búcsú napjára, Katalinra sikerült az újrazsindelyezés és azóta már ki is száradtak az átázott helyek, csak a csúnya fekete foltok tarkítják a plafont. A torony mellett ez fog legtovább kerülni, de Isten segítségével talán ezt is sikerül megoldani.”⁵⁶

PÉTER MIKLÓS

CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE PARISH OF SZŐREG

Currently belonging to Szeged, the South Hungarian settlement Szőreg has been an inhabited place for long, as demonstrated by a multitude of archeological evidence. Parallel to the establishment of the Hungarian state and Christian church organization, a spiritual and administrative center operated there: monastery and *loca credibilia* (similar to a notary's office). Though the St Fülöp monastery was destroyed during the Cuman wars, the parish church in Szőreg survived until the Turkish occupation in the 16th century.

In the 18th century, Szőreg was part of the Temes Banate and populated with Orthodox Serbs, becoming a self-contained village in 1746. The Serbian church of the village was built in 1779-1785, in Copf Classicist style. In March of 1783, the domain of Szőreg was lease-rented by the free royal city of Szeged effective from 1781, which legal status lasted until 1831.

From 1778 to 1918, Szőreg belonged to the Törökkanizsa district of Torontál county. Conflicts between the Serbs and Hungarians stirred during 1848/49 in Szőreg as well, with several significant military events at the village. From November 1918 to August 1921, Szőreg was under Serbian occupation. From 1921, it belonged to the then unified Csanád-Arad-Torontál county. During the 1920s, most of the local Serb population moved (opted) to the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. In 1950, Szőreg became a village of the redefined Csongrád county and it has been a part of the city of Szeged since 1973.

This paper on the history of the Szőreg church (dedicated in 1816) and parish used the documents of the Szeged-Csanád Episcopal Archives as primary sources.

SZÉKELY TIBOR*

A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KAR PAPNEVELÉSI KONFLIKTUSAI,
ÁLLAMI BEAVATKOZÁSOK ÉS CÉLKITŰZÉSEK
A FORRADALOM BUKÁSA UTÁN (1957–1959)

(A BM és az ÁEH dokumentumai tükrében)

1. A PAPNEVELÉS TÁRSADALMI PROBLÉMÁI ÉS KORSZERŰSÍTÉSI IGÉNYE

Az ötvenes években Magyarországot társadalmilag, politikailag és gazdaságilag ténylegesen elszakították Nyugat-Európától. A II. világháború végével olyan mértékű társadalmi változások következtek be, amelyeknek nyugati formáit Magyarországon nem lehetett megvalósítani, a keleti formái (kapcsolva az ateizmussal, a vallás és egyházüldözéssel) pedig a kereszténység számára nemkívánatosak voltak. A békeszerződés hazánkat a keleti blokkhoz csatolta, és az államhatalmi, társadalmi berendezkedés formája (bennük a vallásgyakorlás lehetősége) nem volt választás kérdése.

Az új rendszerben megszűnt a társadalom (és az egyház) feudálisztikus berendezkedése, az állam és az egyház szervezetének összefonódása, és a társadalmi-politikai ideológiának a hitéletre gyakorolt hatása.

A vallásellenes államhatalmi apparátus nem volt összeegyeztethető az egyház szervezeti apparátusával, önálló társadalmi-hatalmi rendszerével és igényével. Az állam és az egyház szétválasztásával az egyház(ak) bizonyos fajta önállóságát biztosító nagybirtok rendszer egyik napról a másikra megszüntetésével kényszerhelyzet állt elő, mert az egyház működési költségeit (időről időre) csökkenő mértékben az „állami támogatás” biztosította.

A fennmaradás kérdése, a „modus vivendi” megtalálása a keletre szakadt kereszténység napi problémája volt. A Vatikán nem ismerte el az új hatalmi berendezkedés formáit, és megszüntette a keleti államokkal a diplomáciai kapcsolatokat. A Szentszék azonban fenntartotta a tárgyalás és megegyezés jogát, a(z) ultrakonzervatív Curia igényelte az egyházi hierarchiával való kapcsolattartás, irányítás jogát és lehetőségét, amelyet az államhatalom minden eszközzel akadályozott.

A titkosszolgálat hivatásos és beszervezett ügynökei át meg átszótták az élet minden területét és mindennapjait, beleértve az egyház(ak) hivatali apparátusát is. Ezek a viszonyok a mai társadalom részére az elképzelhetetlen, a valószerűtlen múlt részét képezik, csak a kb. 70 év feletti túlélők számára jelentik a (nem képletes) véres valóságot.

Ebben a környezetben kellett megoldani a papnevelést, az utánpótlás biztosítását. A magyar főpapság jelentős része idős volt (Czapik Gyula, Grósz József, Hamvas Endre,

* E tanulmány közlésével emlékezünk a szerzőre, aki 2013. december 25.-én hunyt el. (1935–2013)

Papp Kálmán, Shvoy Lajos, Rogács Ferenc), nemkülönben pl. a budapesti akadémiai professzorok és szemináriumi előljárók (Aistleitner József, Artner Edgár, Erdey Ferenc, Galla Ferenc, Iványi József, Marczell Mihály, Kecskés Pál, majd a későbbi rektor: Potyondy Imre) is, akik egy másik világrendben és ideológiában kerületek a főpapi, vagy professzori, rektori székek-be.

A rendelkezésre álló tanulmányi és hitbuzgalmi irodalom mind-mind a világháború előtti vagy korabeli kiadások voltak. A forradalom utáni segélyakciók valamelyest enyhítettek a könyvinségen, mert az adományok között könyvek is voltak, amelyek kívül estek a cenzúra hatáskörén.

1956. június 13-án a püspökkari konferencia tárgyalta az Akadémia akkori dékánjának Zemlén Györgynek az előterjesztését² a papnevelésben érdekelt vezetők és előljárók tanácskozáának összehívására, amelynek bizottsági vezetését Grösz érsek Hamvas püspökre bízta, (nem ismeretes a témával kapcsolatos későbbi dokumentum).

Ugyanezen a püspökkari konferencián bejelentette az érsek, hogy az ÁEH a továbbiakban nem tiltja az Acta Apostolicae Sedis (AAS), a Vatikán hivatalos közlönyének a behozatalát, illetve a külföldi tudományos teológiai folyóiratok, művek, vallásos könyvek szabadon bejöhhetnek az országba. Mégis elenyészően jutottak a teológusok ilyen irodalomhoz, kivéve talán elsősorban a latin nyelvű tankönyvekhez.

A növendékek (a későbbi „szamizdat előhírnökeként”) gépirásos sokszorosításban terjesztettek ugyan titokban behozott korszerű keresztény irodalmat (pl. „Godin abbé: Kovász a kenyérben” c. „A mai időkhöz alkalmazott krisztusi életéről” c. többkötetes művét, és más brosúrákat, amiért többen súlyosan megfizettek 1961-ben. Mint eszmény és eszme terjedt a francia munkáspapok híre, de közelebbit és a gyakorlatot bevezetni később is csak keveseknek, kényszerből sikerült.

2. KISPAPOK RÉSZVÉTELE A FORRADALOMBAN, ÉS A MEGTORLÁS

A forradalmat megelőző értelmiségi mozgalmak mind Budapesten, mind a megmaradt vidéki szemináriumokban éreztették hatásukat. Az előljárók ugyan tiltották a politika beszivárgását, mégis – elsősorban Budapesten – a séták, látogatások alkalmával a fiatal hozzátartozók, barátok szót ejtettek a főként irodalmi körökben rendezett gyűlésekről és „kézről kézre” terjedt írásokról.

A forradalom 55. évfordulóján megemlékeztünk a Központi Szeminárium egykori növendékeivel a kapcsolatos eseményekről³ és dokumentumokról. Maradtak fenn feljegyzések az Esztergomban és Győrben történekről is, ahol az előljáróknak sikerült a szemináriumok falai között tartani a növendékeket, és így később sem került sor a Hatalom beavatkozására, megtorló intézkedésére. A központisták folyamatban lévő peréről a püspöki kar 1957. augusztus 29-ei konferenciáján (napirenden kívül) úgy nyilatkozott,⁴ hogy „erkölsi hiba volt az ÁEH irattárának kirablása, másrészt hiba volt a kispapok részéről a „Kedves Barátom” c. anyag sokszorosítása és terjesztése, amelynek

2 BALOGH Margit: *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között* 740. old. illetve ABTL 3.1.5. O–13405/2 143–148. old.

3 ABTL 3.1.5. O–13405/2 309–315. old.

4 Az ítéleteket ld. ÁBTL 3.1.5. O–9964 sz. „Teológusok” c. dossziéjában ill. idézi SzT „Emlékmű helyett” ld. a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2011/1–2. 414. old.

kövezkeménye lett számos letartóztatás és internálás.” Az 1958. január 10-ei ítéleteket egyedül a BM titkosszolgálati osztályvezetője tartotta enyhének.⁵

Mindszenty 1956. novemberi intézkedéseit⁶ követően kiadott, 1957. januári vatikáni dekrétumok⁷ titokban terjedt hírére a kispapság nyugtalansága és ellenérzése erősödött az Opus Pacis (OP), és a Országos Béketanács Katolikus Bizottsága (OBKB), vagyis Grösz érsek egyházi „békepolitikának” szánt új szervezete ellen, a kényszerből beválasztott, kiközösített Beresztóczy Miklós és Horváth Richárd, valamint a felszámolt békepapi mozgalomban elhíresült egyéb személyek,⁸ pl. Mag Béla, Micháczy József, stb. miatt.

3. ELSŐ KONFLIKTUS A KÖZPONTI SZEMINÁRIUMBAN ÉS ANNAK VISSZHANGJA

1958. január/februárjában rendezett – püspöki vezetéssel szervezett – békegyűlésen még a kispapok is megjelentek, majd áprilisban szerveztek az intézetben OP gyűlést teológiai tanárok részére, Mag Béla, mint az OP intézőbizottsága ügyvezető igazgatójának meghívó levele alapján.

Röviddel ezután – a magyar egyházi küldöttség április/májusi moszkvai útjáról – Radó Polikárp professzornak budapesti papi OP gyűlésen, illetve békedemonstráción kellett előadást tartania a Fővárosi Tanács Váci utcai épületének dísztermében. A püspöki kar tagjai éppen a békegyűlést megelőző, május 13-ai konferencián elleneztek az új (állami) igényt az OP „fejlesztésére”, tevékenysége bővítésére. Ennek híre is – természetesen – kiszivárgott.

Május 19-én, a rendezvényen a Szeminárium növendékeinek énekkari előadással és versmondással kellett volna szerepelniük, de az énekkari próbán – a korábban említett belső ellenállás külső ellenállásba csapott át – a kispapok kijelentették, hogy erre nem kötelezhetik őket, és távoztak a teremből. Majd a versmondásra kijelölt I. éves is visszahagyta a megbízatást, ahhoz azonban már későn, hogy mást kijelölhettek volna. Az induláskor mindössze három egri és egy váci növendék jelent meg a portán. Az eset általános felháborodást keltett mind a szemináriumi, akadémiai, püspökkari, mind az állami vezetői körökben.

Május 20-án, másnap, az előljárók értekezletet tartottak, jegyzőkönyv⁹ készült, amely megállapította: „A kispapnak lehet ’ius murmurandi’ joga, de nincs ’ius inobediendi’ joga. Teljesen téves és megtévesztő az a védekezés, hogy az excommunicatio kérdése volt az oka a kispapság eljárásának”.

A kiszabott súlyos büntetések kihirdetésekor a növendékek szolidaritása nagyobb volt sorsuk féltésénél, és a többség kijelentette, hogy ha ezeket elbocsátják, akkor ők is eltávoznak. Ez megtorpanásra készítette az előljárókat, a nyári vakáció megszakította a folyamatot, de nem ment feledésbe sem az Egyházügyi Hivatalban (EH), sem a Bel-

5 MOL – XIX – A – 21 – d – 017/1/1958/Eln.

6 MOL XIX – A – 21 – d – 001/1957./Eln.

7 ABTL 3.1.5. O–13405/2-A 218–222. old.

8 OB Katolikus Bizottsága: elnöke: dr. Hamvas Endre, tagjai: Kujáni Ferenc, Beresztóczy Miklós, Peisz Lajos, Mag Béla, Zemplén György, Miháczy József. OP Szervező és Intéző Bizottsága: elnöke Grösz József, tagjai: dr. Hamvas Endre, Kovács Sándor, Papp Kálmán, dr. Endrey Mihály, Kujáni Ferenc, Beresztóczy Miklós, Mag Béla, Radó Polikárp, Sík Sándor, Rojkovich István, Pottyondi Imre, Miháczy József, Bády Ferenc, Zemplén György.

9 KPI irattár 82/1967–58. ikt. sz. jkv. közli: SzT: az Opus Pacis és a Közp. Szem. Kispapjai. 51–52. old.

ügyminisztérium (BM) állambiztonsági szervezetében. Több mint fél évvel később vált ismertté Dr. Szörényi Andor prodékánnak a püspökkari konferenciához írt leveléből,¹⁰ hogy a professzor az esemény után felkereste az EH elnökét, és személyes garanciát vállalt arra, hogy több hasonló eset nem fordul elő.

A növendékek engedetlenségétől „megsértett” ordináriusok nem egyenlően reagáltak, amint az egy EH jelentéséből¹¹ is kitűnik: A szombathelyi egyházmegye EH biztosa, – az egyik legszorgalmasabb jelentő – figyelmes lett Rogács Ferenc pécsi és Kovács Sándor szombathelyi püspök beszélgetésére, akik a Budapesten, az Új Városháza dísztermében május 19-én rendezett Opus Pacis gyűlésről testületileg távol maradt központista kispapok esetét tárgyalták. „Elmondták, hogy amikor a pesti Opus Pacis gyűlésre készültek, a Központi Szeminárium növendékeinek énekszámokkal, verseléssel kellett volna szerepelni. Az egyik énekpróba alatt a prefektust felelősségre vonták a kispapok, hogy mondja meg mire készülnek. A prefektus nem adott egyenes választ, ekkor az egyik kispap azt mondta:

– Félre akarnak vezetni, be akarnak csapni bennünket! Tudjuk, az Opus Pacisra készítenek bennünket. – Ekkor a prefektus kijelentette:

– Akinek nem tetszik az hagyja el az énekpróbát. – Erre fel minden kispap kivonult a tereméből.”

Ezután a Hivatal követelte a hangadók megnevezését. Ezt a szemináriumi vezetők „elsumákkolták” – írja az EH biztos. – Ekkor négy kispapot, akik vezető szerepet tölthettek be, ki akarták csapni.

Majd arról beszéltek a püspökök, hogy Rogács kispapjai közül is volt egy a négy közül, akiről azt írták, hogy igen áldozatos papi lélekkel viselte volna ezt a jogtalanságot is. Azt a következtetést vonták le: „ez igen, ilyen kispapok, ilyen papok kellene nekünk. Minden papnak ilyennek kellene lenni. Így kell összetartani a papságnak. Fő az egység a papságnál. Akkor nem tud az állam semmit csinálni”. – Majd azzal folytatták, hogy „éppen azért rossz és veszélyes a békepapi mozgalom, mert 1./ megosztja a papságot, 2./ rombolják a tekintélyt, 3./ kitérítik helyükről a rendes papokat.”

A szombathelyi EH biztos a júliusi jelentésében mindjárt kommentálja is az esetet: „Nagyon meg kellene nézni azt a szemináriumi vezetőséget. Meg kell nézni, el kell olvasni az általuk kiadott információkat. Az ellenforradalmár kispapokról a legjobb információkat adják ki. Szinte dicsőség volt részt venni az ellenforradalomban, a rendszer ellen dolgozni. Nincs kizárva, hogy több ilyen eset is van. Azonban ilyesmi csak ilyen szemináriumi vezetőség, tanári kar mellett fordulhat elő. Nagyon erőlesen kellene rendet teremteni ezen a portán.”

Július 14-én hasonló szigorú álláspontot foglal el a BM¹² az egyházi reakcióról írt terjedelmes jelentésében: „A papi szemináriumokban – írja a jelentés – túlnyomórészt népidemokrácia ellenes reakciós beállítottságú személyek tanulnak. A rk. egyház előnyben részesíti a felvételeknél az osztályidegen és deklasszált elemek gyermekeit. A papi szemináriumok ellenőrzésére és a szemináriumok létszámának csökkentésére javasoljuk:

a./ A papi szemináriumokba való felvételhez 20 éves felső korhatárt szabjunk meg. Ezzel megakadályozhatjuk az egyháznak azt a lehetőségét, hogy szemináriumon kívüli végzett hallgatókat szentelhesse fel.

10 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 231–233. old.

11 MOL XIX–A–21–d–007–87/1958./Eln.

12 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 142. old

b./ Az Egyházügyi Hivatal kapjon a papi szemináriumokra ellenőrzési jogkört, ami terjedjen ki:

- a szemináriumba jelentkező hallgatókat politikai szempontból való elbírálására;
- a szemináriumokban az évközi ellenőrzés során felmerülő és a demokrácia ellenes magatartást tanúsító hallgatók eltávolítására a püspökön keresztül;
- a szemináriumot elvégző kispapokat csak az Egyházügyi Hivatal engedélyével lehessen felszentelni.”

Ez folytatódik a szombathelyi EH biztos novemberi hatoldalal levelében,¹³ amelyet az EH összekötőjének küldött a „Kispapok nevelésével kapcsolatos gondolatok, javaslatok” címmel.

A szemináriumokról:

„Az állam részéről a szemináriumok életét illető intézkedések adminisztratív jellegűek voltak (megszüntetés, összevonása, stb.) Több vezető beosztású tanárt leváltottak, azonban a helyükbe nem kerültek olyanok, akik a szemináriumi életet meg tudták volna változtatni, mert az erre alkalmas békepap kevés. Akik erre alkalmasak volnának, nem vállalják, mert igen nagy lekötöttséget jelent, mindig szem előtt kell lenniük, ami pedig a legfontosabb, itt sokkal kevesebb anyagiakban részesülnek, mint egyébként. A tanárságra alkalmas lojális magatartású papokat kell bevinni a szemináriumba. Ha másképp nem megy, akkor a tanársága mellett meg kell hagyni neki a plébániáját.” Az EH biztos szerint „a legtöbb teológiai tanár nem tartja élethivatásának a tanárságot, hanem csupán ugródeszkának használja, egy jó dotációjú plébánia, vagy rang, magas beosztás felé.”

„Feltételként írja elő az EH biztos, hogy „csak olyan pap lehet teológiai tanár, aki legalább 5–6 vagy inkább több évig dolgozott a pasztorációban, nemcsak elméletileg képzett, hanem gyakorlatilag is tud eligazítást adni. ... Tapasztalatból ismert tény, – írja – hogy a fiatal papok a legvadabb reakciók, amin igen rövid időn belül változtatni kell.”

A kispapok felvételéről:

„Az egyházmegyékben ún. „opus vocationis” működik, papjelölteket toboroz. Ennek az élén rendszeresen nagy szervezőkészségű, nagyon reakciós pap áll. Az utóbbi években szervezték meg a 'késői hivatások' mozgalmát. Ezek számára létrehozták az előkészítő kurzusokat. Itt átgyrnak pappá olyanokat is, akikből egyébként nem lett volna pap.”

„Javaslatok a felvételi követelményekhez:

1./ Legyen humán tagozatú érettségi bizonyítványa, akinek nincs érettségije, nem lehet pap.

2./ A felvételi vizsga pontos idejében jelentkezzenek. Aki elmulasztja a pontos jelentkezést, azt abban az évben, később nem lehet fel venni.

3./ Megszüntetni az előkészítő tagozatot.

4./ Aki pap akar lenni, az már a középiskolában jelentkezzen. Ne szégyellje, ha pap akar lenni. Így sokat le is lehet beszélni.

5./ Az egyházi gimnáziumokat „kisszemináriumnak” nevezik. Esetleg ki kell kötni azt, hogy csakis innen kerülhetnek ki kispapok.

6./ A felvételi vizsga tanárainak kiválasztásánál vegyék figyelembe az egyházügyi előadó javaslatát. Nem ártana nekünk is jelen lenni a felvételen.

7./ A felvételi vizsgán ne csak ének és latin kérdés legyen. Hanem pl. ilyenek is: miért akar pap lenni? Hogy alakult ki a hivatása? Hogyan képzei jövőbeni papi életét? (részletes önéletrajzt írni).

8./ Korlátozni kellene a reakciós származásúak felvételét. Persze korlátozni kellene a munkás és parasztszármazású gyerekek felvételét is. Az illető, aki nem tud megbarkozni a szocializmus kereteivel, azt felvenni sem szabad. Sőt ezeket most kell kirakni a szemináriumból.

A szemináriumi életről:

A napirenden is kell változtatni. Jelenleg pl. tilos a kispapoknak politikai előadást meghallgatni, politikai és más újságokat, könyveket olvasni, kivéve katolikus lapokat.

Javaslatok a napirendhez:

1./ A kispapok felváltva ismertessék a sajtóból a legfontosabb bel- és külpolitikai eseményeket

2./ A szeminárium önképzőkörökben az ún. Magyar Iskolákban is foglalkozzanak politikai kérdésekkel. A Katolikus Bizottság írjon ki pályatételeket pl. a békemozgalom fontosságáról, a szövetkezeti élet, a közös gazdálkodás előnyeiről, áldásairól, stb. A jó tételeket anyagilag is jutalmazni lehetne, ezen kívül elolvastatni minden kispappal. Tartásnak előadásokat haladó szellemű vidéki papok a fontos gyakorlati kérdésekről, pl. a békemunkában való részvételről, az állami szervekkel való érintkezésről, stb.

3./ Kirándulni kell vinni a kispapokat, tsz-be, gyárba, az őszi vásárba, esetleg megmutatni nekik a parlamentet, stb.

4./ Meg kellene engedni, hogy eljárhassanak moziba.

5./ Nagyobb szabadságot kellene biztosítani a kispapoknak. Legyen pl. hetenként 2 fogadó napjuk stb.

6./ Nagyon fontos volna, hogy a Hivatal munkatársai, elsősorban a vidékiek, a saját egyházmegyéjük kispapjait rendszeresen látogassák a szemináriumban. Ismerkedjenek, foglalkozzanak velük.

7./ Meg kellene próbálni azt, hogy esetenként képzett elvtárs tartson politikai tájékoztatót egy-egy szeminárium összes kispapja számára.”

„A tantárgyakról:

Két új tantárgy van bevezetve néhány éve: Az alkotmánytant csupán ismertetik. Azt is úgy kellene tudni, mint a codexet és úgy is vizsgálni belőle. A szociológia órákon meg kellene tárgyalni, megmutatni a kapitalizmus és a szocializmus közötti különbséget. A szocializmus fölényét, legyőzhetetlenségét, hogy egyedül a szocializmus az emberiség jövője. A gyakorlati dolgokról hetenként egy órában. előadásokat tartani: pl. az állami szervekkel való érintkezés, a tanácsokkal való kapcsolattartás, miben segíthet a pap a községfejlesztésben, Egyházügyi Hivatal szerepe, államigazgatásunk felépítése, tanácsrendszerünk előnyei, a megegyezés fon-tossága. A békemozgalom szerepe általában, a békepapi bizottságok szerepe, fontossága, stb.” Egyházi vonatkozású kérdések pl. „hitoktatásnál: magatartás az iskolában, a pedagógusokkal való kapcsolat, egyházmegyei hatóságokkal való érintkezés, plébánia helyes vezetése, költségvetések, számadások, gyűjtés kérdése, engedélyek kérése, okmányok kiállítása, stb. Ezek és sok más hasonló kérdés olyan, amiről a teológus nem hall, viszont az életben rendszerint találkozik velük és sokszor akarata ellenére is elcsúszik rajtuk, mivel ezekről nem hallott.”

Forradalmi változást javasol:

„Felül kellene tüzetesen vizsgálni a tantárgyakat, és ami idejét múlta, azokat kihagyni, illetve mással helyettesíteni. Felesleges tanítani a kozmológiát, a sok keleti nyelveket.

Nincs semmi gyakorlati lehetőségük. Ehelyett lehetne beállítani orvos által tartott órákat, az élet problémájáról, nehézségeiről (szexuális vonatkozásban is).

A marxista tanokat: ha már tanítják általában a materialista filozófiát, akkor azt úgy tanítsák, hogy ez elméleti síkon maradjon. Megértetni, hogy köztünk kibékíthetetlen ellentétek vannak, azonban azt nem engedjük meg, hogy ebből kifolyólag olyan reakciós politikai munkát végezzen egy pap is, ami népi hatalmunk ellen irányul.

Bebizonyítani, hogy államunk biztosítja a vallási és lelkiismereti szabadságot, ezek gyakorlásához biztosítja az anyagi feltételeket is, azonban azt értse meg minden pap, hogy a munkásosztály politikai hatalmából nem adunk senkinek sem. Feltétlen tisztázni kellene a forradalom és ellenforradalom kérdését is.”

Az államesküőről:

„Az államesküt felszentelés előtt kellene letenni. Fontos felkészíteni a kispapot az államesküre, magyarázni a jelentőségét, fontosságát, abból fakadó kötelezettségét. Az állameskü-nek akkor volna jelentősége, ha abban az ünnepélyes hangulatban a püspökkel az élen átvonulnának a Megyei Tanácsra és ott ünnepélyes keretek között letennék az államesküt. Aki erre nem hajlandó, azt nem engedni szentelni.”

Az ismétlődő vizsgákról is van véleménye az EH biztosnak:

„Nagyon fontosnak tartom a káplánvizsgák és a plébánosvizsgák kérdését. A dogmatika, morális, pasztorális az anyaga a vizsgának. Ezeket bővíteni kellene a vázolt tárgyakkal. (Az állam és egyház megegyezése, a hitoktatási végrehajtási utasítások, a 22. sz. Elnöki Tanácsi tvr stb.) Azok a káplánok, plébánosok, akik nem tudnak megfelelni ezeknek a követelményeknek, azokat szelektálni, vagy legalább is nem adni nekik önálló plébániát.”

Elöljárókról és tanárokról:

„A papnevelés csak akkor jó, ha jók a tanárok és a nevelők.” Sorra veszi az általa (hallomásból) ismert szemináriumokat és teológiákat: Budapest, Győr, Eger, Szeged. ... „Teológiai tanárok beállítására javaslatot kellene kérni a megbízottaktól. ... A teológiai tanárokat bizonyos próbaidőre kellene alkalmazni. Meg kellene hallgatni állami részről is néhány órájukat, a kispapok feleleteit, és ha elfogadható csak ezután véglegesíteni őket.”

Ekkor azonban az EH még nem hozott fejlesztési intézkedést a papneveléshez.

4. AZ ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOKKAL KAPCSOLATOS KONFLIKTUSOK

Időközben a Vatikán nagy aktivitást tanúsított, és újabb dekrétumokat bocsátott ki, amelyek között elítélte az Opus Pacist,¹⁴ tudatosította, hogy büntetést von magára az, aki kiközösítettekkel együtt vesz részt¹⁵ olyan szertartásokon vagy eseményeken, ahol azok közreműködnek, vagy felszólalnak, és megtiltotta, hogy Magyarországon a papok politizáljanak.¹⁶ A Grösz érsek címére érkező leveleket a posta ellenőrzése során a BM elfogta, először visszatartotta – az EH vezetőjének egyidejű tájékoztatása mellett – leggyakrabban javaslatot téve az elkobzásra. Így a levelek többségét a címzett, vagy címzettek soha nem kapták meg.

¹⁴ ABTL 3.1.5. O–13405/2-A 294–295. old.

¹⁵ ABTL 3.1.5. O–13405/3-A 155–157. old.

¹⁶ ABTL 3.1.5. O–13405/2-A 296–297. old.

Ugyanebben az időszakban a BM gyűjtötte¹⁷ a főpapok ún. elszólásait. Egy ilyen eset volt a parlamenti választások előkészítése során is. Az egyik jelentés Grósz érsek papi társaságban tett kijelentéséről szól: „rendkívül kiélezett a helyzet: ezekkel ugyanis nem lehet becsületesen tárgyalni és megállapodni. Amiben ma nagy nehezen megegyezünk, azt másnap telefonon felmondják, azzal, hogy erre vagy arra nem gondoltak. Olyan dolgokat, amelyeket két normális fél néhány perc alatt elintéz, ezek 3–4 órahosszat tárgyalják, s amikor felállnak, akkor meg kell állapítani, hogy semmit sem jutottunk előbbre.”

Az érsek legújabb sérelme a megalakulóban lévő megyei papi békebizottságokkal kapcsolatos. Elmondta, hogy „annak idején azért hívták létre az „Opus Pacis”-t, hogy az legyen az egyetlen szerv, amelynek a keretében a papok a békemunkát kifejtik. Akkor az állam ezzel a lépéssel nagyon meg volt elégedve. Most azonban azt kellett tapasztalnia, hogy Egerben és Veszprémben, de a többi megyében is új békemozgalmat alakítanak. Ő azonnal kérdést intézett Brezanóczyhoz, hogy mi ez? Ez a számonkérés az államnak nem tetszett, és minden áron arra akarták rávenni, – mint a püspöki kar fejét – hagyja jóvá ezt a kezdeményezést. Ő azonban kijelentette, hogy ezt semmiképpen nem hagyhatja jóvá, hanem az egész kérdést a következő püspöki konferencián a püspökök elé fogja terjeszteni.” Kifejtette az érsek: „az a véleménye és meglátása, hogy teljes egészében vissza akarnak térni a régi békemozgalmi vonalhoz, és ezért csinálják ezt az új szervezetet.”

Október 17-én a püspöki kar konferenciát tartott,¹⁸ amelyet Grósz József, a püspöki kar elnöke nyitott meg. „Röviden méltatta az elhunyt XII. Pius pápa érdemeit, majd az általános napirendi pontok megtárgyalása után bejelentette, hogy november 16-án országgyűlési választások lesznek. A Kormány és az EH kérte, hogy a püspöki kar ezzel kapcsolatban bocsásson ki felhívást. Hamvas Endre felolvasta a püspöki szózat tervezetét, amelyet a jelenlévők egyhangúlag elfogadtak.” ...

„Grósz József minden kommentár nélkül tájékoztatta a püspöki kart Endrey Mihály esztergomi speciális delegátus lemondásáról, majd bejelentette, hogy bár az Actio Catholica pénzügyi elszámolásában vannak szabálytalanságok, Endrey Mihály bemutatta neki elszámolásait, amit jóváhagyólag tudomásul vett. Elismerését fejezte ki Endrey Mihály iránt, majd sajnálatát is, hogy a továbbiakban nem tudja folytatni eddigi működését.” ...

„Egyik résztvevő feltette a kérdést, hogy papok lehetnek-e tanácsstagok. (Lehet hogy a ppk kar az AAS-ből nem értesült a Vatikánnak a magyarországi politizálási teljes tilalmáról?) Egyhangúlag megállapították, hogy ez a tisztség társadalmi állásnak tekintendő – bár nem hasznos – így a püspökök, ne akadályozzák. A felkért lelkiismeretétől függ, hogy vállalja-e.”

„Szóba került a papi képviselők személye. Grósz József ismertette a 139. Canon /4/ be-kezdését, valamint a Szent Congregatio 1957-ben keltezett dekrétumát, amelynek alapján az országgyűlési képviselői tisztség jelenleg Magyarországon tiltva van. Emlékeztetett arra, hogy az Egyházügyi Hivatal elnöke a jelzett dekrétum kihirdetését megtiltotta, ezt ő levélben a Szent Congregationnak megírta, azonban arra választ nem kapott. A Kormány Tájékoztatási Hivatalának elnöke egyik nyilatkozatában utalt az 1957-es dekrétumokra, és ezzel végeredményben a széles rétegek is tudomást szerezhettek róla. Ezt tehát úgy kell venni, hogy a dekrétumokat nyilvánosságra hozták, és ehhez kell tartanunk magunkat. ...

17 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 181–184. old.

18 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 165–171 old.

Grósz érsek hivatkozott az 1957. május. 24-én az EH-val kötött megegyezésre, az OP megalakításáról, amelyet az EH megszerve, a közelmúltban megalakította az OP-tól függetlenül a katolikus papok megyei békebizottságát. Megállapította, hogy a megyei papi békebizottságok nem az OP kertén belül működnek, hanem teljesen világi vonalon, a Hazafias Népfront irányítása alá tartoznak.

Feltette ezek után a kérdést, a püspöki kar foglaljon állást, hogy az OP mellett van-e szükség megyei papi békebizottságokra? Titkos szavazásban állapodtak meg, melynek eredménye az volt, hogy a megyei békebizottság megszüntetésére szavazott tíz, mellette foglalt állást egy, egy pedig tartózkodott a szavazástól.

Ezután Grósz József tovább fejtegetve az OP és a megyei bizottságok viszonyát, felolvasta Horváth Richárdnak a „Katolikus Szó” harmadik számában megjelentetett cikket, amelynek lényege, hogy a megyei papi békebizottságok az Országos Béketanács szervei, a Hazafias Népfront irányítása alatt működnek, semmi közük nincs az OP-hoz. A cikk szerint az OP nem irányíthatja a megyei papi békebizottságokat. Kijelentette Grósz érsek, hogy ezek szerint a megyei papi békebizottságok a püspöki kar határozata ellenére jöttek létre. Ha tovább folyik a békebizottságok szervezése, nem marad más hátra, mit a püspöki kar feloszlatja az OP-t. ...

Az egyik püspök azt javasolta, hogy Grósz érsek oszlassa fel az OP-t.” Grósz válaszában hangsúlyozta, hogy „azt ő nem vállalhatja fel, csak a püspöki kar határozata értelmében. Egy másik püspök megjegyezte: Tulajdonképpen ott vagyunk, hogy a régi papi békemozgalom újul meg.” Grósz érsek elmondta, hogy „Egerben kezdték meg a papi békebizottságok szervezését, és már ott tartunk, hogy hét megyében megalakultak a papi békebizottságok.” Klempa Sándor veszprémi helynök kijelentette: „Azzal kezdték, hogy az érsek megengedte, hogy összekötők legyenek az Opus Pacis és a Hazafias Népfront között. Ezzel vették rá, hogy az egyházmegyéjében is megalakuljon. ...

Grósz József elmondta, hogy megkérdezte az EH elnökét, mi köze a papi békebizottságok megalakulásához az EH-nak. Majd kijelentette: „Az Országos Béketanács így akar az EH-n keresztül nyomást gyakorolni reánk.

Az egyik püspök ezek után megjegyezte: „hogya az OP feloszlik, akkor azok a személyek, akiket annak égíse alatt vittek be a megyei bizottságokba, abból ki fognak lépni, vagy pedig nyíltan állást kell foglalniuk.” A kérdés lezárásaképpen Grósz érsek kijelentette, hogy amennyiben a megyei bizottságok működnek, az OP-ra nincs szükség. ...

Ezután ismét szavazásra tette fel a kérdést: az OP fennmaradjon-e vagy nem? Közbeszólásra titkos szavazást rendelt el: heten az OP feloszlatása mellett szavaztak, öten pedig a fennmaradása mellett foglaltak állást. A szavazással mind a békebizottságok, mind az OP-szal kapcsolatos vitát lezárták. Grósz érsek megállapította, hogy nem készültek fel az OP és a papi békebizottságokkal kapcsolatos határozatok meghozatalára.”...

„A konferencia végén Grósz érsek megbízást adott, hogy a Magyar Rádió vasárnapi vallási félórájában emlékezzenek meg XII. Pius Pápáról, és méltassák életútját.

Az országgyűlési választások. a központi szeminaristák életének ismét jelentős napjait hozták. Az eseményekről a – személyes emlékezet mellett – a rektornak¹⁹ a Püspöki Karhoz írt levele, illetve a BM-nek egy összefoglaló jelentése²⁰ szolgált forrásanyagot.

A Hazafias Népfront választási tájékoztató gyűlést tartott, amelyre a Központi Szeminárium előljárói, a Hittudományi Akadémia tanárai és a Szeminárium növendékei is

19 KPI irattára: A rektor 1959. jan. 15-ei, 77–1958/59. sz. levele – közli: SzT: i. mű 65–66. old.

20 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 245–255. old.

meghívót kaptak. A gyűlésen a Tudományegyetem rektora mondott beszédet. Már jó előre folyt a kispapok meggyőzési kísérlete a gyűlésen való részvételre, de nem sikerült megtörni a merev elzárkózást. Az Előljáróság odáig ment, hogy csak a szavazati jogú V-VI. éves növendékek reverendás megjelenését írták elő. Az indulás időpontjára a portánál mindössze egy V. éves váci egyházmegyes növendék jelent meg, aki előzetesen kérte prefektusát, hogy telefonon kérhessen eligazítást ordináriusától. A személyes telefonbeszélgetést nem engedélyezték, az egyik előjáró közvetítette a „tárgyalást”, és Ferenczy István ötödéves azt a közvetett utasítást kapta Kovács Vince segédpüspök, váci helynőktől, hogy a gyűlésen részt kell vennie. Mint később kiderült, az információ „hamis” volt, a helynök lelkiismerete szerinti cselekedetet írt elő kispapjának.

Természetesen ismét botrány tört ki, de azonnali következményei még nem lettek, mert minden választásra jogosult növendék részt vett a szavazáson, így állampolgári kötelességének eleget tett. Most már az EH lépett akcióba, és az Elnök november 25-ére – Erdey Ferenc dékánnal előzetesen egyeztetve – baráti beszélgetésre magához kérte a hallgatók küldöttségét. A növendékek közül senki nem akart részt venni a látogatáson. A Szeminárium díszteremében rendezett összejövetelen a Dékán szelíden igyekezett rábeszélni a közösséget évfolyamonként 4-4, majd 2-2 kiküldött kijelölésére. Amikor jelentkező nem akadt, szigorúbb modorban sorsolásos kijelöléssel folytatódott a kiválasztás. Végül is kialakult a „küldöttség” akiket a növendéktársaknál jelentősen idősebb, (késői hivatású), székesfehérvári egyház-megyes, presbiter-növendék, a főduktor, Tabódy István vezetett. A „baráti találkozó” a várhatónál barátságosabb légkörben zajlott. Az Elnök a hazafias, állampolgári kötelességre, a püspökök vezette egyházi békemozgalomra, az OP-ra hivatkozott.

„A főduktor elmondta – írja a rektor egy jelentésben – hogy a kispapság nem zárkozik el az új élet eszközeinek megismerése elől, és kéri, hogy minden aktuális kérdésről a Szeminárium épületében tartandó külön gyűléseken kapjon a kispapság tájékoztatást, és pedig olyan papi személyektől, akik ellen az Egyháznak nincs kifogása.”

A beszélgetésben feloldódott kispapok közül ketten kifogásolták Babocsa Endrének nemrégiben tartott infulás ünnepi miséjét, amelyen a címzetes apát pástorbottal vonult be a templomba. Az EH elnöke hivatkozott az elismert magyar jogszokásokra, és megígérte, hogy erre a kérdésre még „visszatérnek”.

Ugyanekkor az EH elnöke – még mindig barátságosan – feltárta a kialakult helyzet tarthatatlanságát, és kérte a hallgatókat/növendékeket magatartásuk megváltoztatására.” A „baráti találkozó” lényegében az állami szervek utolsó türelmét tükrözte, a kispapok azonban azt félremagyarázták. A növendékek körében elterjedt vélemény szerint „bűszkék lehetnek szervezett, egységes fellépésükre.”

A BM-ben sem maradt nyom nélkül a kispapok „baráti” találkozója az EH elnökével. Az év végi eseményleltár idején Hollós Ervin osztályvezető egy feljegyzést²¹ küldött Kállai Gyulának – átnézés után továbbítandó Horváth Jánosnak – utalással.

Az alapvető észrevétel az, hogy az ellenforradalmi tevékenységért 1958 januárjában elítélt kispapok túl enyhe ítéletet kaptak, ezért célszerű lenne kissé utánuk nyúlni. Utal a májusi tüntető távolmaradásra, és javasolja, hogy „egy azok közül is kerüljön a kizárandók listájára, akik akkor megszervezték a budapesti békepapi nagygyűlés bojkottálását.” Az irathoz mellékelte listán így szerepel „Krichenbaum József V. éves esztergomi egyházmegyes”neve (kézzel ráírt „1958. tavaszi kapcsolat” megjegyzéssel). A feljegyzés

21 MOL XIX-A-21-d-008/1959/Eln.

utolsó bekezdése minősíti tulajdonképpen a Horváth Jánosnál járt kispapokról a BM-ben rögzített véleményt:

„Javaslatunkat erősíti az utóbbi napokban tett megállapításunk, mely szerint a Központi Papi Szeminárium hallgatói megerősítve érzik magukat az 1958-ban kifejtett tevékenységük helyességében, mivel az Egyházügyi Hivatalban történt felelősségre vonás kérdésében az elöljáróikat látják kompromittálva. Büszkék arra, hogy egységesen ki tudnak állni elhatározásaik mellett.”

A felgyorsult események az említett „visszatérést” már nem engedték meg, de az ígért válasz egy levél²² formájában (jócskán elkésve) 1959. február 4-ei keltezéssel érkezett meg a dékánhoz, aki kísérőlevéllel²³ február 26-án küldte át az azonos emeleten lakó rektornak.

Visszautalt az EH elnöke a kérdésre:

„Nevezetesen dr. Babocsa Endre c. apát vecsési pásztorbotos miséjére vonatkozó kérdésről van szó. A kérdést megvizsgáltam, és az alábbiakban adom meg a válaszomat.”

Részlet a válaszból: „A címzetes apátság és prépostság magyar sajátosság. Ezek valamikor létező apátságok és prépostságok voltak templommal és földbirtokkal. A mohácsi vész viharaiban sok helyen elpusztult a templom, a földbirtok más kézbe került és így az apátságok megszűntek. Címeiket továbbra is fenntartották és azt a király, mint főkegyúr adományozta. A királyság megszűnése után a Vatikán a püspököknek adott jogot a cím adományozására. Jelvényeikben, öltözetükben az ünnepélyes szertartásokon a tényleges apátok szokásait őrizték meg. Tehát használták a püspöksüveget /infulát/, apáti gyűrűt, mellkeresztet és pásztorbotot.” ...

A jogértelmezésről:

„Ezeket a jogokat, mint sajátos jogszokást Magyarországon megőrizték a kinevezettek, bár a Vatikán igyekezett azokat rendeleteivel korlátozni. Ezeket a rendelkezéseket a püspökök közzétették, de végrehajtására nem tettek lépéseket. A kinevezettek pedig az ősi magyar jogszokást megőrizték, amelyek a püspökök hallgatóságos beleegyezése mellett megerősödött.” ...A választ ”argumentum ad hominem”-mel zárta, szinte megbántódvá: „soha nem részesültek hivatalos figyelmeztetésben arra vonatkozólag, hogy az tilos, vagy rossz néven veszik tőlük. Csak az újabb időben – amikor az apátok és a prépostok nagy része a haladó papság soraiból kerül ki – fáj ez némelyeknek.”

5. A KÖZPONTISTA KISPAPOK UTOLSÓ ELLENÁLLÁSI KÍSÉRLETE

1959. január 23-án emlékezett meg az OP a Világ Béketanács fennállásának 10. évfordulójáról a Fővárosi Tanács ún. Új Városháza dísztermében. A rektor idézett, január 15-ei levelében – előrelátva a növendékek magatartását – segítséget kért a püspöki kartól, hogy határozattal kötelezzék a növendékeket a részvételre.

Január 22-én tartott konferenciát a püspöki kar a Központi Szemináriumban, és a lehallgatás alapján készült BM jelentésből²⁴ ismerjük az ott történeteket. A tanácskozást a kórházban lévő Grösz érsek helyett Hamvas Endre vezette.

²² MOL XIX-A-21-a-K-40/1959/Eln.

²³ KPI irattár: A dékán 372/1958-59. sz. kísérőlevele a 40/1959/Eln. sz. leveléhez – közli: SzT: i. m.: 63. old.

²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-A 221-225. old.

Az elnök felolvasta a rektor levelét: „Minden választási vagy békegyülésre való meghívás ... akkora nyugtalanságot, ellenállást, szembehelyezkedést vált ki a növendékek között, hogy az hetekre megbénítja a Szeminárium életét. Nem is szólva arról, hogy a gyűlésekről való elmaradás már az Intézet fennmaradását veszélyeztetheti,” – utal a rektor saját fenyegetettségükre, félelmükre is – „legalább is több előjáró s professzor leváltását eredményezheti. ...„Az előjáróság nevében arra kérem a Püspök Atyákat, hogy adjanak utasítást saját növendékeiknek e kérdésben. Az előjáróság úgy érzi, hogy aki ordináriusa rendelkezésének nem tesz eleget vagy azzal szembehelyezkedik, annak további nevelését a Központi Szemináriumban az előjáróság nem vállalhatja.”... Úgy érezzük, hogy a Főt. Ordinárius Urak rendelkezése nélkül az ügyet rendezni nem tudjuk, s nem tudjuk biztosítani az Intézet nélkülözhetetlen nyugalmát.”

Ha a levélben felsorolt vádak és fenyegetéseket, illetve az előjárók pozícióföltését is tekintjük, a Püspöki Kar nem tagadhatta meg a segítséget.

„A konferencia hozzászóló tagjai – írja a jelentés – is kifejtették, hogy erről a kérdéssel egyénileg több teológussal beszélgettek. Egyes teológusok kijelentették, hogy ebben a kérdésben a Hittudományi Akadémia, illetve a Központi Szeminárium előjáróitól nem, csak a saját ordináriusuktól fogadnak el utasítást, mások viszont arra hivatkoztak, hogy ezt a kérdést lelkiismereti ügyüknek tekintik, és semmilyen utasításhoz nem alkalmazkodnak.

A vita során a hozzászólók kifejtették, hogy ebben a kérdésben feltétlenül szükséges a püspöki kar egységes fellépése, különösen azért, mert ez a viselkedés egyéb téren is fegyelmezetlenséget okozhat, és árt az egyházvezetés tekintélyének. Hibának tartották azt, hogy ez a kérdés későn került a konferencia napirendjére, s így egyes püspökök eddig egymással ellentétesen foglaltak állást.

A vita eredményeként elhatározták, hogy a január 23-án tartandó papi békegyülésre, a Központi Szeminárium és a Hittudományi Akadémia hallgatóit a dékán útján a püspöki kar fogja meghívni.”

A rektornak írt levelet²⁵²³ a konferencia végén megfogalmazták, s ebben kifejezésre juttatták azt is, hogy a teológusok ellenkező magatartása nagy kárt okozna az Egyháznak.”

Még aznap délután Hamvas püspök magához kérte az egyházmegyei szeniorokat (rangidős növendékeket), és a dékán, a rektor és az egri káptalani helynök jelenlétében ismertette velük a konferencia határozatát, amely szerint a püspöki kar utasítja a növendékeket, hogy a másnapi OP gyűlésen – amelyen a püspöki kar, a szemináriumi előjárók és az Akadémia tanári kara is részt vesz – meg kell jelenniük.

A rektornak írt levelet vacsoránál dr. Fábíán János prefektus felolvasta, és buzdította a növendékeket a részvételre.

Január 23-án reggel több ordinárius és előjáró (a pécsi püspök, a kalocsai és a veszprémi vikárius, az egri káptalani helynök, a szegedi és a központi szeminárium rektora) igyekeztek meggyőzni a növendékeiket a részvétel szükségességéről. Elérkezett az indulás ideje, s a növendékek {három kispap: Klonfár János szombathelyi egyházmegyes VI. éves, Ferencz István váci egyházmegyes V. éves és Brunner Tibor rozsnói (egri északi) egyházmegyes V. éves kivételével} otthon maradtak. A kispapság tüntető távolmaradása megdöbbenést és felháborodást váltott ki mind az egyházi, mind az állami vezetőkben.

25 KPI Irattár: Dr. Hamvas Endre püspök levele a rektorhoz (iktatószám nélkül) – közli: Sz T. i. mű 67. old.

Az engedetlenségnek ez a mértéke ismeretlen volt mind a hierarchia fegyelméhez szokott püspöki karnak, mind a Szeminárium és az Akadémia vezetőségének.

6. A SEMINÁRIUM ÉS AZ AKADÉMIA BÜNTETŐ JAVASLATAI

Az előjárók már 23-án délután értekezletet tartottak. Vacsoránál az egész előjárói kar fagyos hangulatban besereglett az ebédlőbe, és a Rektor felindult hangon fedtte meg a növendékeket, akik ellenállásukkal beláthatatlan veszélyt zúdítottak az Intézetre. Közölte, hogy: „további intézkedésig senki nem hagyhatja el az épületet, nem használhatja a telefont és nem fogadhat látogatót.”

Január 24-én mindkét intézmény vezetősége ülésezni kezdett. A Szeminárium irattárából ismertek az előjárók készítette dokumentumok. A téma feldolgozásához szükséges akadémiai iratokat pedig az ÁEH archívuma őrizte meg.

A szemináriumi előjárók több értekezletet tartottak, és így több tervezet, vagy jegyzőkönyv (2 javaslat, 1 jegyzőkönyv és az esztergomi vikáriusnak címzett levél) készült. Az első értekezlet²⁶ elvi döntéseket hozott, ennek főbb megállapításai:

- „Az engedetlenség a püspöki kar intézkedésével szemben történt, ezért kérik, hogy a püspöki kar levélben intse meg (monitum) a növendékeket;
- Évfolymonként 1–1 személyt (*később 2–2-re módosították*) visszarendelnek vidéki szemináriumba;
- Kihallgató bizottságokat szerveznek, a neveket nem tartalmazó jegyzőkönyveket megküldik a püspöki karnak és az EH-nak;
- Évfolymonként 3–3 növendék, előjárói kísérettel, a püspöki kar és az EH képviselőjével eszmecsere-t folytatna az állampolgári és békeügyi kérdésekről;
- A jövőben egy-egy professzor vagy előjáró rendszeresen tart előadást a növendékeknek, de akik „eljárnak” az OP gyűlésre, azok mentesülnek;
- Az előjáróság elhárít minden vádat, mert mindent megtett annak érdekében, hogy a növendékek ezeken a rendezvényeken részt vegyenek;
- Mivel a növendékek felvilágosításában az egyházi szervezetek mellett az EH is részt vett, az előjáróság csak megosztott felelősséget vállal;
- Ha a teljes előjáróság lemondása esetén megváltozna a növendékek magatartása, akkor vállalják, de mivel tudják, hogy ez nem vezet célra, új előjárói kar beállítása csak hátráltatná az ügyeket; (*ezt a pontot később áthúzták a következővel együtt:*
- A növendékek magatartása érdekében jó volna a Szeminárium és az Akadémia vezetői közötti permanens érintkezés, az összhang és kölcsönös támogatás kialakítására;
- Mivel az ifjúság távolmaradásának legfőbb oka az a félelem, hogy igazhitűségén esik csorba, ha a közvéleményben ún. békepapok és a római cenzúra gyanúja alatt álló személyek aktív bekapcsolásával működő mozgalom gyűléseire elmennek, kívánatosnak látszik a kispapok által is látogatandó gyűléseken ezen személyek kapcsolása addig is, amíg viszonylatuk Róma felé kedvezően elintéztést nyer;
- Amíg a növendékek átnevelése meg nem történik, az OP anyagát részükre a Szeminárium épületében ismertessék;

26 KPI Irattár: a Közp. Szem. Előjáróságának javaslata – közli: SzT. i. mű: 69–70. ill. 73–74. old.

– Minden eddigi kedvezményt visszavonva, szigorú intézkedéseket vezetnek be „vasfegyelem” megteremtésére.”

Még tartott az értekezlet, amikor telefonértesítést kaptak az EH elnökségétől, hogy január 26-ig ne döntsenek.

Január 26-án bekérték az EH-ba a dékánt és a prodékánt, a rektort és a vicerektort. Utasítást kaptak, hogy mindkét intézmény készítsen saját javaslatot, és egyeztetett álláspontjukat közös beadványban is nyújtsák be másnap.

Január 27-én újra tanácskozott a szemináriumi Elöljáróság, és jegyzőkönyvbe foglalta újabb álláspontját:²⁷

„A rektor összefoglalja a 23–24-ei megbeszélések megállapításait:

- Eltávolítandók a Szemináriumból mostani magatartásuk és fegyelmi, tanulmányi okokból: Cséfalvay Pál (VI.), Nagy Imre (VI.) Rubint Ferenc (V.), Szakál Antal (V.), Kiss D. (IV.), Virágh József (IV.), Búvári Imre (III.), Horváth István (III.), Ferjencsik Ferenc (II.), Sulok Tibor (II.), Nagy Sándor (I.), Rezsabek Gyula (I.) – növendékek;
- Visszahívandók év végén vidéki szemináriumba: Medveczly Lajos (V.), Pálincás Imre (V.), Rózsa István (V.), Vit Gábor (V.), Székely Tibor (V.) diakónusok;
- Ez évben a szentelésekhez az előjáróság nem adja votumát (szavazatát);
- Nagyséták, szabad délutánok – mivel nem ellenőrizhetők – betiltva. Csütörtökön csak kis séta, reverendában;
- Tanulmányi vonallal az előjáróság nem foglalkozik;
- Az Ordináriusoktól az engedetlenség miatt a kispapok megintését kéri az előjáróság;
- A megintés kapcsán kéri az ordináriusoktól évfolyamonként 2–2 növendék eltávolítását;
- Kihallgató bizottságokat alakítanak szellemi feltérképezésre, a ferde nézetek feltárására, a Pp. Kar, a Szeminárium, az Akadémia, és az EH eszmecseréjéhez.
- Átnevelő előadások: hazai eseményekről, eredményekről, világhelyzetéről, állampolgári kötelességekről;
- A növendékek meggyőzésére kooperatív munka az Akadémiával;
- A felelősség megosztott, a továbbiakban a zárt nevelés bevezetését meg kell oldani;
- Az ifjúság távolmaradásának legfőbb oka az a félelem, hogy igazhitűségén esik csorba, ha a római cenzúra gyanúja alatt álló személyek aktív bekapcsolódásával működő mozgalom gyűléseire elmennek, kívánatosnak látszik a kispapok kikapcsolása ilyen gyűlésekről mindaddig, amíg a nevezettek viszonylata Róma felé kedvező intézést nem nyer és helyette a Szeminárium épületében zárt körben ismétlendők meg az OP gyűlések.
- Az előjáróság minden külön kedvezményt visszavon és szigorú intézkedéseket fogad el a „vasfegyelem” megteremtésére.”

A két fogalmazvány között az „elvi” kérdésekben teljes összhang van, új elem az elsőhöz képest az évfolyamonkénti 2–2 eltávolítandó név szerinti felsorolása, illetve további négy diakónus (egyik név áthúzva) visszahívása vidéki szemináriumba. Az első változatban a személyek kiválasztása az Ordináriusok feladata lett volna.

27 KPI Irattára: ad 81/1958/59. sz. jegyzőkönyv – közli: SzT. i. mű:71–72. old

Az itt részletesen ismertetett két irat további sorsa nem dokumentálható, illetve kapcsolatba hozható a *BM április 22-ei terjedelmes jelentésével*,²⁸ amelynek tárgya: az „1956 óta az egyes egyházi kategóriákban végrehajtott bomlasztási munkáról”. A Jelentés II. fejezete foglalkozik a Központi Szeminárium illetve növendékei ügyével, és többek között megállapítja: A Központi Szeminárium vezetősége javaslatot tett az egyes eltávolítandó hallgatók személyére is. Hálózati úton tudomást szereztünk arról, hogy elsősorban azokat a hallgatókat kívánják eltávolítani, akik a szeminárium tehertételei. Hálózati úton megszereztük azoknak a személyeknek a nevét, akik feltehetően az egész egység magartás szervezői voltak, és a hallgatók köréből ennek alapján *14 főt távolított el a püspöki kar; azokat a személyeket, akiket mi javasoltunk*. A hallgatók ellenállásának és esetleges további szervezett tüntető fellépésének megakadályozása érdekében a második félév kezdetét január 30-ról március 3-ra halasztották el.” A „Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia” fejléces hivatalos levélpapírján közösen aláírt kísérőlevéllel január 27-én nyújtotta be a két intézmény vezetője a javaslatát az EH Elnökének, az alábbi szöveggel:

„A Rk. Közp. Hittudományi Akadémia és a Központi Papnevelő Intézet javaslatát van szerencsém mellékelten tisztelettel megküldeni.”

6.1 A Szemináriumi előjáróság (beterjesztett) javaslatai és intézkedései:

„Az 1959. január 23-i eseményekkel kapcsolatban a Hittudományi Akadémiával együttesen tartott megbeszélés alapján javaslat gyanánt közöljük a f. hó 27-én tartott előjárósági²⁹ értekezlet azon jegyzőkönyvi pontjait, amelyeket a közös értekezlet magáévá tett:

1./ Ebben a tanévben az előjáróság semmiféle szenteléshez nem adja meg a votumát (szavazatát). A nagysétákat előjárói, illetve professzori ellenőrzés alá helyezzük, a vizsga utáni szabad délutánokat teljesen eltöröljük.

2./ Az átnevelés legfontosabb eszközének tartjuk a felvilágosító előadásokat, a hazai eseményekről, az elért itthoni eredményekről, állampolgári kötelességekről, a világhelyzetről.

3./ Mivel a távolmaradás oka az a félelem, hogy igazhitőségükön csorba esik kívánatosnak látszik, ha a szeminárium zárt körében ismétlik meg az Opus Pacis gyűléseit.

4./ Az előjáróság a növendékektől minden külön kedvezményt megvon, és szigorú házi intézkedéseket fogantatosít a vasfegyelem megteremtéséhez.

5./ A Hittudományi Akadémia és a Szeminárium közös memorandumban fordul az Ordinárius Urakhoz, a hangadó, bűnösnek talált növendékeket ne küldjék vissza a Szemináriumba, a többieket pedig maguk elé idézve vegyenek ígéretet, hogy mindenben engedelmessékednek a jövőben. Egyebekben magunkévá tesszük a Hittudományi Akadémia részletes javaslatát, kivéve az asszisztencia tilalmát karácsony, húsvét, pünkösdre és országos ünnepekre.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 245–255. old.

²⁹ MOL XIX–21–a–K 44–1/1959/Eln.

6.2. Az Akadémia³⁰ javaslatának főbb pontjai:

1./ Az Akadémia tanári kara elítéli a szeminaristák távolmaradását. A Kar mindent megtett a részvételért.

2./ Az esetet az Akadémia a leghatározottabban elítéli és büntetendőnek tartja.

3./ Az eset az engedetlenség legsúlyosabb ténye, ezért az Akadémia kéri, hogy a Püspöki Kar a bűnösöket szigorú büntetésben részesítse.

4./ Akiket az állam, vagy az egyházi vezetés a Szemináriumból visszahív, vagy elbocsát, azt a Kar kizárja hallgatói sorából.

5./ Az hatóságok intézkedéseinek végrehajtásához a Kar elhalasztja az új szemeszter kezdetét három héttel.

Az Akadémia szükségesnek tartja, hogy

6./ A papnövendék hallgatók a teológiai tanulmányaik teljes befejezése előtt ne kapjanak felszentelést.

7./ Csak a VI. év elvégzése után legyenek pappá szentelve.

8./ Egy időre felfüggeszteni az asszisztálásra kijárást is.

9./ A nagyobb rendek felvétele előtt időben megvitathassa a szentelendő alkalmasságát és szükség szerint vétót emelhesen.

10. Az Akadémiának nincs beleszólása a szeminaristák felvételébe, ezért felelősség sem terheli a zavart keltők cselekedeteiért. Javasolja előkészítő kurzus szervezését a jobb tehetségű és politikailag érett ifjak kiválasztására.

11./ A civil hallgatók felvételéhez az Akadémia püspöki, vagy komoly egyházi ajánlást kíván, a felvételre jelölt jellembeli, erkölcsi és politikai magatartásának, megbízhatóságának garanciájával.

12./ Az ideológiai tárgyakat külön szaktárgyként (kell) összefoglalni új Társadalomtudományi Tanszék keretében.

13./ Ennek az anyagát az Akadémia a javaslatához csatolja. (A modern szocializmus tanai a tanulmányok egész folyama alatt állandó ismétlés és tanulmányi elmélyítés tárgyát képezik.)

14./ A tárgyakból kötelező vizsgát ír elő minden szemeszter végén és anyagát összefoglalóan a baccalaureátus III. részéhez csatolja.

15./ A Társadalomtudományi Tanszék a társadalmi tanulmányok fontosságát nyomatékozza és a gyakorlati életben való jelentőségét kiemeli. Ezért:

a) A „gyakorlati” tanársegédi katedrát szervezi át Társadalomtudományi Tanszékké;

b) A tanszék vezetésére Timkó Imrét tartja alkalmasnak, aki a kérdés egy részét eddig is tanította.

c) A társadalomtudomány előadását a „gyakorlati” tárggyal együtt el tudja látni.

16./ Az Akadémia – a maga felelősségének elhárítása nélkül, – szükségesnek tartja megállapítani, hogy a nevelés munkája a szemináriumra tartozik. Az újonnan előadott elvek alkalmazása a szeminárium részéről külön megbeszélést igényel „A korszerű életkérdések és a mai papság magatartása” címen.

17./ A fenti kérdéséhez: a püspökkari megnyilatkozások, gyűlések, hírközlések /lapokból, folyóiratokból/, bel- és külpolitikai kérdések összefoglaló ismertetését, megvilágítását, kell tartani legalább hetenként, valamennyi növendék részére.

30 MOL XIX-A-21-a-K-44-2/1959/Eln.

18./ Az Akadémia fegyelmi bizottságot küld ki, tagjai a dékán és két kari tag.

19./ A Szeminárium Elöljáróságával egyetértésben az Akadémia közös memorandumban fordul az ordináriusokhoz, felkérve, hogy a tanulmányi szünet idején mindegyik papnövendékét hívassa magához, hogy

- a) az elbocsátásra javasolt büntetéseket fogadatosítsa,
- b) továbbtanulásra csak azokat küldje vissza a Központi Szemináriumba, akik ígéretet tesznek, hogy a Szeminárium és az Akadémia előljárósága által helyesnek ítélt cselekményekben részt vesznek, és mindkét intézmény vezetősege iránt feltétlen tiszteletet és engedelmességet tanúsítanak.

7. AZ EGYHÁZÜGYI HIVATAL VÁLASZA ÉS MEGTORLÓ INTÉZKEDÉSEI

Január 29-ére rendelte be az EH elnöke a püspöki kar, a Hittudományi Akadémia és a Központi Szeminárium képviselőit. A rektor jelentéséből és Shvoy püspök – azóta megjelent – önéletrajzi kéziratából tudjuk,³¹ hogy a püspöki kart Shvoy Lajos székesfehérvári és dr. Hamvas Andre csanádi püspök képviselte, de meghívottként jelen volt dr. Brezanóczy Pál egri káptalani helynök és dr. Várkonyi Imre az AC új országos igazgatója is. A Szeminárium képviselőtéről az önéletrajzi kéziratból csak a rektor, dr. Potyondy Imre személyére van utalás, de a rektori jelentésből tudjuk a vicerektor dr. Sempety László részvételét is. Az Akadémiát a dékán, dr. Erdey Ferenc és a prodékán, dr. Szörényi Andor képviselte.

Shvoy püspök emlékirata szerint „a rektor igen szerény, az akadémia igen vad megtorlást javasolt. ... A gyűlésen csak a csanádi és a fehérvári püspök és Potyondy védtek a kispapokat, Szörényi professzor, az egri vikárius és (a pilátusként odarendelt) Várkonyi Imre csúnyán cserbenhagyták a kispapokat. ... A drákói szigornak oka indoklásuk szerint az, hogy itt földalatti összeesküvésről van szó.”

Itt kell visszatérni a BM osztályvezetője, Hollós Ervin r. ezredes Kállai Gyulához írt, – az EH elnökénél novemberben tartott „baráti találkozó” alkalmával idézett feljegyzésére,³² – amelyben az államminiszter figyelembe ajánlja a Központi Szeminárium növendékeinek ellenforradalmi cselekedeteiért kirott büntetések elégtelenségét, és eltávolításra javasolja az ott felsorolt kispapokat. Ugyanebben a névsorban szerepel annak az V. éves esztergomi egyházmegyés növendéknek, Krichenbaum Józsefnek a neve is, aki (ugyan nem vett részt az ellenforradalmi ügyekben, de) az 1958. májusi békegyűlés előtti énekpróbát – tiltakozásul – elsőként hagyta el.

Az EH archívuma megőrizte Horváth János elnöknek az eddigi tárgyalások során kis cédulákra írt feljegyzéseit ugyanabban a mappában, mint a tárgyalás/ítélethirdetés végén az ott megjelenteknek levélben is átadott EH állásfoglalást.³³ A levél tartalma:

„1./ Az EH elismeréssel vette tudomásul az Akadémia tanári karának állásfoglalását, amelyben egyhangúlag elítéli és büntetendőnek tartják a hallgatók tüntetését. Helyeslik az egyöntetű elvi állásfoglalást az 1–3. pontokban.

2./Javaslati:

A 4. pontban megfogalmazott büntetést az ország összes szemináriumára és teológiájára ki kell terjeszteni. A 8. ponttal kapcsolatban nem tartja időszerűnek a Szemináriumi

31 Mózessy Gergely közlése – Idézi: SzT: i. mű: 75. old.

32 MOL XIX–A–21–d–008/1959/Eln.

33 MOL XIX–A–21–a–K–44–3/1959/Eln.

előjárók enyhítő javaslatát. A 12–17. pontokban foglaltakat egy összefüggő kérdésnek tekintik, és a tervet az EH-val a háromhetes szünet alatt kell előkészíteni. A többi pontban foglalt javaslatokkal egyetértenek.

3./A Szeminárium javaslatának 3. pontja elvileg és politikailag tarthatatlan és lényegében a kispapok körében szervezett politikai tüntetést igazolja.”

A levél melléklete: „A Római Katolikus Hittudományi Akadémia és a Központi Papnevelő Intézettel kapcsolatos szükségessé vált intézkedések

1./ Rk. Hittudományi Akadémia

DR. ARTNER EDGÁR
professzor nyugdíjazása

DR. PFEIFFER JÁNOS

somogyvári lelkész

DR. IPOLY LÁSZLÓ

szegedi teológiai tanár /Artner helyére/

DR. SZEPESDI ERVIN

Budapesti helynökség /Bánk helyére/

DR. BÁNK JÓZSEF

professzor vidéki plébániára disponálása

2./ Központi Papnevelő Intézet

PAPP IMRE

spirituális vidéki plébániára helyezése

DR. KIRÁLY P. FERENC

Jézus Szíve templom Bp. /Papp helyére/

DR. LIPTAY GYÖRGY

prefektus vidéki plébániára
disponálása /közeli/

DR. SÜLYOK LÁSZLÓ

Jópásztor Kálvária téri Plébánia
/Liptay helyére/

TAKÁCS NÁNDOR

karnagy elmozdítandó

TAMÁS GERGELY ALAJOS

budai ferencesek /Takács helyére/

3./ Teológiai hallgatók

KRICHENBAUM JÓZSEF

V. éves esztergomi

egyházmegye

*CHÉFALVAY PÁL

VI. éves esztergomi

egyházmegye

RUBINT FERENC

V. éves esztergomi

egyházmegye

SZÉKELY TIBOR

V. éves esztergomi

egyházmegye

SÜLYOK TIBOR

I. éves esztergomi

egyházmegye

NAGY IMRE

VI. éves esztergomi

egyházmegye

TAKÁCS LÁSZLÓ

II. éves esztergomi

egyházmegye

TABÓDY ISTVÁN

V. éves székesfehérvári

egyházmegye

ARATÓ LÁSZLÓ

V. éves pécsi

egyházmegye

NEMES BALÁZS

III. éves egri

egyházmegye

SZAKÁL ANTAL

V. éves csanádi

egyházmegye

KISS DÉNES

IV. éves veszprémi

egyházmegye

*ADORJÁNI VITT GÁBOR

V. éves veszprémi

egyházmegye

RÓZSA ISTVÁN

V. éves veszprémi

egyházmegye

A fenti teológiai hallgatókat ki kell zárni az akadémiáról és az ország valamennyi teológiájáról és szemináriumából. Akik a fentiek közül fel vannak szentelve, azok papi működését nem engedélyezzük.

- 4./ KLONFÁR JÁNOSszombathelyi egyházmegye
 FERENC ISTVÁN váci egyházmegye
 BRUNNER TIBORregri egyházmegye
 hallgatók semmilyen kedvezmény megvonásban ne részesüljenek.

*/ Nevek helyesen: Cséfalvay Pál és Adriányi (Vit) Gábor

5./ Az akadémia és a szeminárium hallgatói 1960. szeptember 1-ig nem járhatnak sem misézni, sem asszisztálni.

6./ 1960. július 1.ig nem fejezheti be egyik hallgató sem /a 4. pontban megjelölt személyek kivételével/ tanulmányait.

7./ A szokásos heti egyszeri, 13-tól 18 óráig tartó civil sétát 1960. szeptember 1-ig fel kell függeszteni.

8./ Az Akadémia és a Szeminárium módosítsa a 2 intézmény „Házi Rend”-jét vagy „Szabályzat”-át a szigorú büntető szankciók feltüntetésével

Az „ítélet” ismeretében felmerül a kérdés, hogy honnét vette az EH a büntetendő kispapok névsorát, ha a Központi Szeminárium november 27-én beterjesztett javaslatában nem szerepelnek nevek, és az Akadémia javaslata – a súlyosan elmarasztaló vélemény ellenére – sem nevez meg hallgatókat/növendékeket.

A megoldás kulcsa a BM (fentebb említett) április 22-ei összefoglaló jelentése,³⁴ amely szerint: „Hálózati úton megszereztük azoknak a személyeknek a nevét, akik feltehetően az egész egységes magatartás szervezői voltak, és a hallgatók köréből ennek alapján 14 főt távolított el a püspöki kar, azokat a személyeket, akiket mi javasoltunk.”

Január 30-án a Rector összefoglaló jelentést³⁵ küldött a Szeminárium ordináriusának, az esztergomi vikáriusnak dr. Schwarz-Eggenhofer Artúrnak, valamint – a 29-ei tárgyaláson jelen volt – Shvoy Lajos és dr. Hamvas Endre püspököknek. A jelentés a 27-ei jegyzőkönyv fő pontjainak felsorolása és a felelősök névsora mellett megemlíti még néhány egyéb ok miatt visszahívandó növendéket, és felsorolja az EH-ban folytatott tárgyalási napokat, a megbeszélések tartalmát és a szünet elrendelését.

A második szemeszter (1959. március 3-ai) kezdetéről a dékán levélben³⁶ hivatalosan értesítette a rektort. A Szeminárium rendkívüli szünetet adott a növendékeknek és családjaikhoz, haza küldte őket. Az illetékes prefektusok tájékoztatták a kispapokat, hogy aki február 26-áig nem kap értesítést, hogy visszatérhet a Szemináriumba, február 28-áig költözzön ki az épületből.

Február 16-ára ismét tárgyalásra hívta³⁷ az EH a püspöki kar képviselőjét és az Akadémia dékánját az „összefüggő” kérdések megoldásának, (a kiadott parancs végrehajtásának) további tisztázására és véglegesítésére.

1. Az Akadémia tanári állományából
 - azonnali hatállyal nyugdíjba megy dr. Artner Edgár professzor,
 - a tanév végén megy nyugdíjba dr. Galla Ferenc professzor.
2. A Központi Szeminárium eljárási szabályzatából
 - vidéki dipozíciót kap dr.Papp Imre spirituális és
 - közeli dipozíciót kap dr. Liptay György, a nyelvoktatás meghagyásával.
 - Takács Nándor karnagy jelenlegi beosztása megszűnik

34 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 251–255. old.

35 KPI irattár – ad 81/1958–59 – a rektor jan. 30-i levele – közli: SzT: i. mű 81–82.old.

36 KPI irattár – 350/1958–59 – a dékán jan. 30-i levele – közli: SzT: i. mű 79.old.

37 MOL XIX-A–21–a–K–44–4/1959/Eln.

3. A Hittudományi Akadémián társadalomtudományi tanszék megszervezését a püspöki kar február 17-i ülésén ki fogja mondani.

Az Artner professzor által jelenleg ellátott két tanszéket különválasztják.

4. A püspöki kar a betöltésre váró akadémiai, illetve központi szemináriumi állásokról – azonnali hatállyal – a következőképpen intézkedik:

- az ókeresztény egyháztörténelem tanszékére dr. Timkó Imre,
- az alapvető hittan tanszékére dr. Cserháti József,
- a dogmatika tanszékére dr. Gál Ferenc (Egerből),
- a társadalomtudományi tanszékére dr. Pfeifer János (Somogyvárról),
- a keleti nyelvek tanítását dr. Liptay György /tanársegédként/ látja el.

A Központi Szemináriumba

- spirituális kinevezést kap: Király Pacifik Ferenc (volt OFM szerzetes)
- prefektusi kinevezést kap: dr. Sulyok László,
- karnagyi kinevezést kap: Tamás Gergely Alajos

5. Az összes tanári, illetve előljárói személyi változást február 28-ig le kell bonyolítani. Ennek értelmében a második szemeszter csak úgy kezdhető meg március 3.-án, hogy minden betöltetlen helyen már az új előljárók funkcionálnak.

6. Az Egyházügyi Hivatal biztosítja, hogy az új tanszék megszervezésével és az eddig egybevonott két tanszék különválasztásával kapcsolatban kiegészíti az Akadémia egyetemről való leválasztásakor kötött megállapodást, és biztosítja az újabb tanári állásokkal kapcsolatos fizetéseket.

7. Az Akadémiára semmilyen címmel nem térhet vissza a március 3-ai hatállyal kizárt 14 hallgató.

8. 1960. július 1-ig az Akadémián egyik hallgató sem fejezheti be, – a három már megjelölt személy kivételével – a tanulmányokat.

9. Az Akadémia és a Szeminárium további életének szabályozását az Akadémia tanári kara és a Központi Szeminárium előjáróságának javaslata alapján kell kidolgozni, figyelembe véve az Egyházügyi Hivatalnak az említett javaslatokkal kapcsolatban 1959. január 29-én írásban is átnyújtott állásponytját.

Február 17-én a püspöki kar konferenciát tartott a Központi Szemináriumban. A BM által lehallgató berendezés segítségével készített jelentés³⁸ főbb pontjai:

A konferencián a beteg Grósz József kalocsai érsek távollétében Shvoy Lajos elnökölt. Az egyes kérdések előadója Hamvas Endre volt. Ismertette az EH-val a tegnapi napon történt megállapodást.

1. A Hittudományi Akadémiával kapcsolatban:

- a) Artner Edgár helyzetéről: helyes lenne, ha egy év szabadságot kapna, és aztán menne nyugdíjba. Így nem lenne olyan látszata, mintha távozása összefüggne a jelenlegi problémákkal.
- b) Megvitatták a megüresedő tanári állások kérdését, majd abban, hogy dogmatikára dr. Gál Ferenc egri teológiai tanárt fogják kinevezni.

2./ Az újonnan felállításra kerülő Társadalomtudományi Tanszékre jóváhagyta az Akadémia előterjesztését. Néhány tájékoztató kérdést vetettek fel dr. Pfeiffer János személyével kapcsolatban, amelyekre Hamvas Endre pozitív válaszokat igyekezett adni, védve Pfeiffer személyét, illetve személyén keresztül az állami álláspontot.

38 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 226–230. old.

3./ A Központi Szemináriummal kapcsolatban:

- a) Vítát nyitottak Király Ferenc Pacifik személyével kapcsolatban, végül arra az álláspontra helyezkedtek, hogy alkalmatlan.
- b) Megtárgyalták Tamás Gergely Alajos személyének kérdését is. Megállapították, hogy mint karmester biztosan jó, de mint tanár nem valószínű, hogy megfelelné. Említették betegségét is, ami ellene szól. Személyéről nem hoztak határozatot, erre a kérdésre még visszatérnek.
- c) Megvitatták annak a 14 teológusnak az ügyét, akiket az EH a Központi Szemináriumból eltávolításra jelölt ki. E kérdés körül elég nagy vita alakult ki. Shvoy püspök felvetette, hogy a teológusokat szinte összeesküvés gyanújával vádolja az EH. Ez rendkívül súlyos megállapítás. „Ha kitesszük ezeket a növendékeket, – mondta – úgy elfogadjuk az államnak róluk alkotott értékelését”... Nincs megnyugodva, hogy nem tartóztatják-e le őket?...
Hamvas püspök többször hangoztatta: „ügyis közismert, hogy ezeket a teológusokat nem mi tesszük ki a Szemináriumból, hanem az állam.” ... Ebben a kérdésben mind a Szeminárium elöljárói, mind az Akadémia felelős. Egyik intézmény sem áll – mint mondotta – hivatása magaslatán.”
- d) Tudomásul vették, hogy a rektor elkészítette a háziszabályokhoz a megszorító intézkedéseket, „amelyeket az Akadémia javasolt bevezetésre” a teológusok életmódjában. Hamvas püspök kérte, hogy sokszorosítsák, és küldjék meg a püspöki kar tagjainak. A vita végén Shvoy püspök felvetette, hogy „ő, – amikor felvette ezeket a kispapokat egyházmegyéjébe, – kötelességet vállalt életük végéig való ellátásukra. Ha most az EH mégis kidobja őket, akkor gondoskodjon eltartásukról is. Hosszas vita után abban állapodtak meg, hogy nem mondanak le a teológusok ügyében a további kísérletekről. Megpróbálják legalább azt elérni, hogy elhelyezhessék őket a vidéki teológiákon, vagy legalább azt, hogy további sorsukról az ordináriusok gondoskodhassanak.
- e) Hamvas püspök szükségesnek tartotta ismét kihangsúlyozni, hogy „a püspöki kar minősítse súlyosnak a teológusok eljárását, és aggodását fejezte ki amiatt, hogy ezek a hallgatók feldúlhatják a vidéki szemináriumok nyugalma is.” A püspöki kar egyetértett abban, hogy „az EH követelte ítéletek sokkal súlyosabbak a méltányos és elvárhatónál, ezért megbízták dr. Hamvas Endrét és dr. Brezanóczy Pált további közbenjárásra,” de ez nem vezetett eredményre.

*Február 20-án az esztergomi vikárius jóváhagyás előtti véleményeztetésre benyújtotta*³⁹ az EH-ba a rektor január 30-ai ad 81/1958–59. sz. jelentéséhez csatolt szigorító szankciókat tartalmazó iratot.

*Február 23-án kelt 398/1958–59. sz. levelében*⁴⁰ a dékán közölte az EH elnökével, hogy

- a) A Társadalomtudományi Tanszék szervezésével a püspökkari konferencia egyetértett, és az előterjesztést elfogadta.
- b) Az új tanszék felállításával kapcsolatos dotációt az EH-nak megköszöni.
- c) A tanszék anyaga mind a hat évfolyamra kiterjed, és ennek beosztását a levél részletesen tartalmazza.

³⁹ MOL XIX–A–21–a–K–44–5/1959/Eln.

⁴⁰ MOL XIX–A–21–a–K–44–7/1959/Eln.

- d) A katedra betöltésére a Kar elfogadja dr. Pfeifer János somogvári esperesplébánost, akinek kinevezéséhez a püspöki kar hozzájárult.

Február 27-én a 370/1958–59. sz. levelében a dékán jelentette⁴¹ Miklós Imre elnök-helyettesnek, hogy az új professzorral összeállították, és csatoltan megküldi a tanszéki tananyag hét tantárgycsoportban részletezett témavázlatát, teljesítve ezzel az EH elnöknek január 29-én tett kikötését, hogy a rendkívüli szünetben meg kell oldani az új tanszék megszervezését, és annak március 3-ára működésre készen kell állnia.

A benyújtott tervvel kapcsolatban az EH elnöke egyetlen észrevételt tett a „Marxizmus ideológiája” 16 pontos témavázlatánál, hogy „Ehelyett társadalmi szervezetek: Népfront, békebizottságok (Opus Pacis, Kat. Bizottság) stb. az állam és az egyház viszonya, együttműködés kérdéseivel kellene foglalkozni”.

8. A KÖZPONTI SZEMINARISTÁK ÚTJA A „KISAPLÁZADÁSIG”

Ugyanebben az időben a kényszerszabadságra hazaküldött központista kispapokat a megyéspüspökök magukhoz rendelték, hogy megvizsgálják szerepüket a kollektív engedetlenségben, nyilatkozatukat kérik, hogy semmiféle bajtársi eskü nem kötelezi őket, és a továbbiakban engedelmesek lesznek.

A négyhetes kényszerszünet végén csak azok a növendékek térhettek vissza a Központi Szemináriumba, akiket püspöke újra oda disponált. Az Ordináriusok dispoziói alapján a kispapok behívásáról a Szeminárium vezetősége maga intézkedett. Ezt az eljárást a Központi Szeminárium előjárói rendben lefolytatták. A dispoziós levelek többségét megőrizte a Szeminárium irattára.⁴²

A Hittudományi Akadémia vezetősége – az EH-ba benyújtott elítélő véleményéhez és súlyos büntetést javasoló előterjesztéséhez híven – még „megfelelő fogadtatást” is készített a kispapok visszatéréséhez:

Március 1-jén az Új Ember közölte⁴³ dr. Szörényi Andor prodékán nyilatkozatát: „Március 3-án megkezdődik a Hittudományi Akadémia második féléve” címmel.⁴⁴

A riporter – a bevezetőben – utalt egy korábbi közleményre az Akadémia szokatlan szünetéről és a kispapok rendkívüli szabadságáról. A prodékán, a „kőszá hírek” címfeliratul elmondja, hogy számos elmaradt dolgot rendezték. 1950-ig visszanyúlva, – amikor az Akadémiát az Egyetemről leválasztották – ad rövid áttekintést az intézmény sorsának alakulásáról és fejlődéséről az új világban ... A Magyar Püspöki Kar kereste és keresi a katolikus egyház életének lehetőségét és biztosítását. Ezek az elvek nem érvényesültek kellő mértékben a nevelésben, és idegen nézetek üthették fel fejüket a Központi Papnevelő Intézetben” – állapítja meg. ... „rövidlátó és helytelen volt a hallgatók-növendékek egy részének viselkedése az új élet követelményeivel és problémáival szemben – talán éppen az oktatás és a nevelés különválasztottsága miatt. ... Milyen szolgálja lenne az az egyháznak, aki növendék korában nem tanul meg engedelmeskedni? ... az eltávolítottak elől nem zárta el végleg a püspöki kar a papi hivatást, ...*(később)* kérhetik újrafelvé-

41 MOL XIX-A-21-a-K-44-7/1959/Eln.

42 KPI Irattára: dispoziós levelek. Közli SZT. i. mű 91–110. old.

43 Új Ember Archivuma: Az 1959. március 1-jei számból – idézi SZT. i. m. 119. old.

44 Más vélemény szerint csak március 3-án jelent meg a cikk.

telüket. ... A két tanszékkal bővült Akadémia olyan kiképzést tud adni a magyar holnap papjainak az új világ megismerésében, ... amely szükséges az evangélium hirdetéséhez a hasonlóan természettudományos és társadalomtudományos tájékozottságú híveknek. ... megújult és fogékony légkörben kezdi meg a második félét azokkal a növendékekkel, akiknek mindegyike engedelmes fia egyházának, de ugyanakkor szereti hazáját is.”

Március 3-án lépett hatályba a 14 kispapot (az ország összes szemináriumából és teológiájáról) kizáró, a február 17-ei püspökkari konferencián elfogadott és az érintettekkel február 24–25-én közölt EH rendelkezés. Szörényi professzor jól tudta, hogy a nyilatkozata szerinti: „*kérhetik újrafelvételüket*”- nem igaz, mégis vállalta a hazug félretájékoztatást. Éppen a prodékán volt az, aki január 29-én tudatosan vállalta – beadványuk 4. pontja alapján – „akiket az állami, vagy az egyházi vezetés a Szemináriumából visszahív, vagy elbocsát, azt a Kar kizárja hallgatói sorából.” Ezt toldotta meg az EH elnöke „megtorló” ítéletében: „a 4. pontban megfogalmazott büntetést az ország összes szemináriumára és teológiájára ki kell terjeszteni.” A kispapok „jól előkészített” bevonulásáról nem áll rendelkezésre első kézből származó információ. Mi, „kizártak” addigra már kiköltöztünk a Szemináriumából, és ahogy hallottuk, a portaszolgálat utasítást kapott, hogy „kizártat” ne engedjen belépni az épületbe. Mondják, hogy napközben egyesek feltűntek az Egyetemi Templomban, de erről nincs igazolható feljegyzés.

Már korábban is a kispapok nyílt és „titkosszolgálati” krónikásának bizonyult a szombathelyi püspöki titkár. Nagy bizonyossággal neki tulajdonítható az a sűrűn gépelt egyoldalas névtelen⁴⁵ levél, amelyet az EH archívuma megőrzött. Hihető megállapításai a következők:

„1959. március 3-án este 7 órára kellett visszatérniük a Szemináriumba azoknak kispapoknak, aki erre írásos értesítést kaptak. ... Amikor megérkeztek, és biztosra megtudták, hogy 14 társukat valóban ’kicsapták’, többen úgy döntöttek, hogy azonnal hazamennek. Távozásukat azzal indokolták, hogy ők bajtársi megállapodást kötöttek, jobban-rosszban kitartanak társaik mellett. (Az eredeti parancs szerint épp ezeket kellett volna kizárni az ordináriusoknak.) Ki is mentek a pályaudvarokra. Ekkor a józanabbak közül néhányan – a Szeminárium költségén – taxival szaladgáltak az állomásokra és hozták vissza a növendéktársaikat. A többséget vissza tudták hozni, néhányan azonban tényleg eltávoztak.”

A „bevonulók” számát csak becsülni lehet, tekintettel arra, hogy az ordináriusok új dispoziációs levelei közül háromnak nem sikerült nyomára találni. Így nem tudjuk, hogy hány növendéket küldtek vissza a csanádi, a székesfehérvári és az egri egyházmegyéből. Az utóbbiból csak az ún. „eger észak” (kassai) válasza maradt meg a dokumentumok között. A dispoziációs levelek adatait összegezve 55 növendék biztos. Shvoy püspök visszaemlékezéseiben 80 növendéket említ, a BM 84-et. Mi 70-re becsülhetjük a visszatért kispapok létszámát, mivel a 14 kizártat eleve le kell vonni.

Március 4-én az esztergomi helynök jóváhagyta⁴⁶ a „Kiegészítés a Budapesti Központi Szeminárium háziszabályzatához” c. összeállítást. Kihirdetéséről a jóváhagyó levelen kívül nem maradt fenn más dokumentum.

A visszatelepített növendékek napirendjéről, illetve a II. szemeszter előadásairól, órarendjéről, a beiratkozott bentlakók számáról, az oktatás kezdőnapjáról nincs hozzáférhető adat.

⁴⁵ MOL XIX-A-21-a-K-44-14/1959/Eln.

⁴⁶ KPI irattár – ad 81/1958–59 –levél melléklete – közli: SzT: i.mű 113–116. old.

A felbolydult méhkasra emlékeztető szemináriumi életet csak elképzelni lehet. Meg kellett ismerkedniük az új előjárókkal, az új oktatókkal, vissza kellett szokni a zárt közösségi életbe, amelynek új fegyelmét bizonyára erőltették az új és a régi előjárók. Ugyanakkor a kialakult helyzetben egyrészt a saját sorsukért, másrészt a kizárt társakért való aggodás, a tenni és segíteni akarás feszültsége, Szörényi professzor nyilatkozatának, tettének elítélése, egy hét alatt eljutott a robbanáspontra. Tudták, hogy sem az előjáróktól, sem az Akadémiától nem számíthatnak támogatásra – egyrészt a többnyire idős emberek személyes önféltése, másrészt a hivatali rend kötöttsége és az EH ellentmondást nem tűrő magatartása miatt, csak a püspöki karhoz fordulhattak.

A szombathelyi titkárnak tulajdonított névtelen feljelentésben szerepel, hogy „kisebbség-csoportokban összegyűltek és tárgyalták az eseményeket, a teendőket. Röpcédulákat küldözgettek egymásnak, biztatták egymást, hogy tenni kell valamit, mert ez az állapot, – mint mondták, – nem maradhat. Vissza kell szerezni minden társukat!” Először is – pontosan nem tudható mikor – „elhatározták, hogy Szörényi professzor óráit bojkottálják, nem látogatják. Amikor ezt Szörényi Andor megtudta – írja a névtelen bejelentő – akkor, hogy ne kerüljön lehetetlen helyzetbe, elhagyta az óráit.”

„Megkezdődött a püspöki karhoz címzett levél összeállítása. Rédly Elemér, az új főduktor, – saját későbbi „vallomása” szerint írt egy szövegtervezetet, amelyet minden kispappal ismertettek. Többen kihúztak belőle, mások pedig hozzáírtak. Végül megszületett a szöveg. Ekkor a főduktor végigjárta a cellákat, és mindenkit felszólított, hogy menjenek a II. sz. terembe, ahol megbeszélik még a levelet, majd szavazásra bocsátják. Titkos volt a szavazás, 60 fő szavazott a levél és az elküldése mellett, 9 fő ellene. Egy fő, Brunner Tibor (*jezsuita diakónus- Szerk.*) nem vett részt a szavazáson. Arról is szavaztak, hogy ki írja alá a levelet. Úgy határoztak, hogy a főmegyeiek, mert Hamvas püspök korábban csak ezekkel tárgyalt. Az esztergomi főmegyés nem vállalta.”

Március 9-re a növendékek levele⁴⁷ legalább 14 eredeti példányban elkészült. Elküldték minden ordináriusnak (11), benyújtották a Rektornak és a Dékánnak (2) is.

A levél eredeti példányban maradt meg mind a Szeminárium irattárában, mind az ÁEH archívumában – bár oda nem címezték.

A beadvány főbb gondolatai:

A bevezetés hangsúlyozza, hogy válságokkal és megpróbáltatásokkal teli életben készülnek hivatásukra, és gyermeki bizalommal, illetve tisztelettel néhány kérdést (*kérést*) terjesztenek a püspöki kar elé:

- Kéri 14 társunk ügyének felülvizsgálatát;
- Hallották, hogy társaikat államellenes szervezkedéssel vádolják, amely teljesen lehetetlen;
- Tudomásuk szerint az OP alapszabálya szerint kispapok nem vesznek részt békegyűléseken;
- Gyűlésen való részvételre kötelező állami intézkedésről sem tudnak, hiszen a békemozgalom világszerte önkéntes;
- Két társuk fűtői szolgálata során keletkezett összeszólalkozása a vicerektorral nem lehet oka mindkettejük országos kizárásának, és mivel távozásukat az EH rendelte el, csak arra gondolhatnak, hogy a vicerektor jelentette fel őket;
- Amikor az állam mindent megtesz a törvényesség megszilárdítására, lehet-e összekülvő az, aki néhány lapát szénrel többet dob a kazánba;

47 KPI Irattár: A növendékek levele a pki karhoz – közli: SzT: i. mű 117–118. old.

- Tiltakoznak a prodékán cikkének állítása ellen, aki szerint 14 társuk rossz irányba befolyásolná őket;
- Mindenki egyénileg és szabadon döntött a békegyűlésen való részvételről, hiszen aki akart el is ment;
- A prodékán nyíltan támadja a rektort azzal a kérdésével, hogy neki szót fogadnának e a növendékek, ha ő lenne a rektor;
- Feltételezik a jóhiszemű félreértést, de akkor elvárják a helyreigazítást, és annak megjelentetéséig nem látogatják az előadásait;
- Ne kényszerítsék őket olyanokkal való részvételre, akikkel nem akarnak együtt megjelenni;
- Még a betegek is elmennének a püspöki kar elnökségével rendezett „Pax Christi” gyűlésére;
- Meggyőződésük szerint a püspöki kar senkit nem akar kizárni;
- Az előterjesztést a növendékek 60 igen – 9 nem arányban szavazták meg.

Március 10-én a Dékán azonnal válaszolt⁴⁸ a növendékek levélre, és megígérte, hogy mindenben a püspöki kar iránymutatása szerint fog eljárni. Ennek előfeltétele a tüntetés-től tartózkodás és az újszövetségi előadásokon a megjelenés.

A növendékek még aznap viszontválaszt⁴⁹ adtak a Dékánnak, hogy álláspontjuk fenntartása mellett a rendet biztosítják, az előadásokon részt vesznek, és e levelük másolatát megküldik a püspöki karnak, valamint a rektornak.

Március 12-én az Akadémia rendkívüli kari ülést tartott a kispapok levelének dr. Szörényi Andort érintő megállapításai megtárgyalására, és határozatot⁵⁰ hozott. Főbb pontjai:

- A beadványban foglalt kérdések és kívánásokban való intézkedés joga a Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspöki Kar hatáskörébe tartozik.
- A tanári kar megdöbbenéssel vette tudomásul, a beadvány hangját és megállapítja, hogy az a felhozott érveiben is súlyos tárgyi tévedéseket tartalmaz.
- Egyhangúlag helyteleníti a Kar a növendékek önkényes távolmaradását dr. Szörényi Andor prodékán óráiról.
- A kar egyhangúlag szolidaritást vállal Dr. Szörényi Andor prodékán sajtónyilatkozatával.
- A bojkott dr. Szörényi Andor személye ellen irányuló magatartás. Ez a tény pedig – főleg az 1958. május 22-i események után, amikor a növendékeket ő mentette meg, – azt mutatja, hogy a növendékek lázbeteg lelkiállapotban vannak. Kéri, hogy a hallgatók (*zöme kézzel beírva- Szerk.*) ellen ne történjék semmi büntető szankció, mivel a növendékek magatartásukat máris megváltoztatták.

Március 13-ára az EH tárgyalásra hívta dr. Hamvas Endre püspököt és az Akadémia képviselőit. (Feltehetően a Szeminárium előjáróságát is.) Az EH elnökétől és Hamvas püspöktől az Akadémia „ösztönzést” kapott a levél érdemi tartalmára vonatkozó álláspontjának kifejezésére, amelyet másnap, a

48 ABTL – Kizártak „V146787/4” a dékán válaszlevele a növendékeknek

49 KPI irattár: a növendékek viszontválasza a dékánnak – közli: SZT: i. mű 121. old.

50 MOL XIX-A-21-a-K-44 -16/1959/Eln.

Március 14-én tartott újabb rendkívüli kari ülés határozatában nyilvánosságra is hozott:⁵¹

„A levél ugyanazt a magatartást tanúsítja, amely már a január 23-ai Opus Pacis gyűlésről való tüntető elmaradásban is megnyilatkozott, és amelynek államellenes jellegét az EH már akkor tudomásra hozta.

- A legnagyobb fokban elítélendő tüneteket, a leghatározottabban elítéli, és ellene minden módjában álló eszközzel küzd, mert ezek alapjaiban rendítik meg mind az Akadémia, mind a Szeminárium létét.
- Akiket a püspöki kar állított erre a felelősségteljes helyre, és közvetlenül az ő megbízásából feljebbvalók, nem tehetnek mást, mint kéri a püspöki kart, hogy a szükséges intézkedéseket és határozatokat meghozni kegyeskedjék.
- Az Akadémia nem akar semmiféle illetéktelen beavatkozást tenni, (csak) a figyelmet felhívja ezekre a súlyosan beteges tünetekre, tarthatatlan helyzet jelenségeire, és az abból fakadható legsúlyosabb következményekre, (hogy) az összes tényköriülmények világosan álljanak, (a püspöki kar) egyben lássa az Akadémia álláspontját a kérdéssel kapcsolatban.”

Március 16-án a Szemináriumért aggódó 58 „prominens békepap” fordult⁵² a püspöki karhoz (annak ellenére, hogy az EH álláspontja szerint: „a békepapokat egyelőre nem kell bevetni ebbe a küzdelembe.”) Levelük mondanivalóját nehéz kibogozni a hangzatos szavak mögül.

Március 18-án a püspöki kar rendkívüli ülést tartott, amelyen már a kórházból éppen távozott Grösz József érsek elnökölt. Az értekezlet „jegyzőkönyvét”⁵³ a BM lehallgatással készült jelentéséből részletezzük:

Grösz érsek a megnyitó beszédében közölte a résztvevőkkel, hogy „a konferencia összehívását a budapesti Központi Szeminárium teológusainak az utóbbi időben tanúsított magatartása tette szükségessé. Kb. két hónapja foglalkoznak a Szeminárium teológusainak ügyével, akik zavarják a római katolikus egyház s az állam közötti jó viszony alakulását.”

Hivatkozott a memorandumra, melyben különböző követelésekkel lépnek fel. „Első pillanatban feleslegesnek látta a levéllel való foglalkozást, mert a püspöki kar nem tekintheti őket megfelelő tárgyaló félnek. Ő nem ismeri megfelelően a korábbi eseményeket, mivel kórházban volt, de értesülései alapján mégis szükségét látja az ügyel való foglalkozásnak.”

Az Ő felfogása az, hogy: „nem használhatunk papoknak olyanokat, akik már kispap korukban nem akarnak engedelmessé válni az ordináriusaiknak”. Tanácsolta, hogy „válaszút elé kell állítani a teológusokat. Vagy alávetik magukat a Szeminárium fegyelmének és akkor engedelmessé válnak; vagy elmennek Isten hírével.” Lehetetlennek ítélte, hogy tanulás és lelki élet helyett a Szemináriumban értekezleteket tartsanak, és különböző határozatokat hozzanak.

Kérte a püspökari konferencia résztvevőit, hogy hozzászólásaikkal segítsék megoldani a problémát. A püspökök sajnálkozásukat fejezték ki, hogy az eddigi együttes intézkedéseik és a teológusokkal folytatott személyes foglalkozásuk nem járt eredménnyel.

51 MOL XIX–A–21–a–K–44 –15/1959/Eln.

52 MOL XIX–A–21–a–K–44 –11/1959/Eln.

53 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3–A 231–232. old.

Nem sikerült megértetni velük, hogy a további erőszakos magatartásuk esetleg lehetlenné teszi a már elbocsátott 14 teológus ügyének kedvező elintézését. Megállapították, hogy a teológusok tevékenysége következtében az Egyházügyi Hivatal vette kézbe az ügyet és a püspöki kartól most már határozott intézkedéseket követel „a teológusok ellenforradalom ízű szervezkedő és propagandatevékenységének megszüntetését, a Hittudományi Akadémiára bejáró civil hallgatók kizárását.” Megállapították, hogy a probléma megoldása egyre nehezebbé válik, tekintettel arra, hogy „többrétű ellentét kialakulását lehet tapasztalni. Így a püspökök véleménye szerint súlyos ellentét alakult ki a Hittudományi Akadémia tanárai és a hallgatók, a szemináriumi előjárók és a növendékek, továbbá az Akadémia vezetősége és a Szeminárium előjárói között.”

Ezt követően Grósz József felolvasta Szörényi Andor akadémiai dékánhelyettesnek a püspöki karhoz intézett levelét.⁵⁴

„A március 9-ei nyilatkozathoz – írja Szörényi professzor – szükségesnek tartom néhány tény megvilágítását. Hallgatnak arról, ahogyan a lázadásuk elindult 1958. májusban. A gyűlés előtt Potyondi rektor kért fel arra, hogy beszéljek velük. Mindent megpróbáltam, de már túl késő volt, a gyűlés közben félhivatalos személyek már nyíltan beszéltek arról, hogy a tüntető távolmaradásnak súlyos következményei lehetnek.

Május 22-én többen kértek, hogy tárgyaljak velük. Késő estig tárgyaltam a növendékekkel és saját személyemben vállaltam garanciát arra, hogy senkinek a haja szála sem fog meggörcsülni. Az ügy elsimitása céljából eljártam az Egyházügyi Hivatalban, a növendékeket megnyugtattam, akik hálájukat fejezték ki.

A novemberben megismétlődő eseményeket során a teológusok ismételten bojkottálták a papi békebizottság ülését. Ezután vetődött fel a rektori szék személyemmel való betöltésének híre. ... Ezt a beszélgetést a teológusok súlyosan elferdítik, és úgy állítják be, mintha rektori tisztségre törtem volna. Ilyen címet vagy állást soha sem kértem magamnak, erről ezután sem kerüljön szó.” ...A levél további részében: ismertette újságcikke megjelenésének körülményeit: ... „A cikket az Egyházügyi Hivatal elnökével, valamint elnökhelyettesével folytatott megbeszélés alapján írta. Az EH elnökével abban is megállapodtak, hogy a cikket leközlés előtt Potyondi rektornak is bemutatják. Nem felel meg a valóságnak az az érvelés, hogy a cikk a rektor személye ellen irányult.”

Végül Szörényi Andor a püspöki karra bízta tevékenységének elbírálását. Lelkiismerete szerint minden emberileg megtehetőt elkövetett a teológusok ügyének rendezése céljából, és végül felajánlotta – amennyiben a püspöki kar ezt szükségesnek látja – beosztásáról való lemondását.

A levél felolvasása után ismét vita következett, amely során az egyik felszólaló különösen súlyosnak tartotta a püspöki kar tevékenységének bírálatát. ... Megemlítette, hogy – tudomása szerint – a teológusok cédulákat terjesztettek, amelyben a püspöki kar jelenlegi tevékenységére célozva arra hivatkoztak, hogy „annak idején a keleti egyházszakadást is a püspökök okozták.” Hamvas püspök – a vitában legaktívabb résztvevő – hangsúlyozta, hogy „a teológusok magatartása alapjában jószándékú, és az egyház szeretete fűti őket. Ezt az energiát helyes irányítással kellene gyümölcsöztetni.”

Ezt követően Hamvas püspök betervezte javaslatát: A rektorhoz intézett levelük⁵⁵ mellékleteként a püspöki kar egy nyilatkozatot készített a teológusok részére abból a célból, hogy azt írják alá. Hamvas püspök javaslatával a konferencia tagjai lényegében

54 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 233. old.

55 MOL XIX–A–21–a–K–44–13/1959./Eln.

egyértettetek, csupán azt vitatták, hogy a nyilatkozatot személyesen vagy a rektor útján terjesszék a teológusok elé. Végül abban állapodtak meg, hogy rögtön a konferencia után a püspökök személyesen magukhoz rendelik a teológusaikat és ismertetve előttük a püspöki kar határozatát, aláírják velük a nyilatkozatot.

Amíg az aláírandó nyilatkozatot sokszorosították – a konferencia résztvevői felvetették a *Vatikáni „ad limina” meghívás* kérdését. Dudás püspök megemlítette, hogy ő a pápa meghívására hivatkozva már az Egyházügyi Hivatalhoz fordult utazásának engedélyezése céljából. dr. Brezanóczy Pál egri káptalani helynök javasolta, hogy Grösz érsek saját útlevélkérélmével egyidőben kérje az Egyházügyi Hivatal elnökét a többi püspök kérelmének kedvező elintézésére is. Végül abban állapodtak meg, hogy függetlenül a kiutazási kérelem benyújtásának módjától, a Vatikánnak az állami szervek állásfoglalása után adnak választ.

A püspökkari határozatban előírt *nyilatkozat aláíratásának* eredményéről /eredménytelenségéről/ több tájékoztatást ismerünk:

1. A konferenciáról készült állambiztonsági jelentés⁵⁶ a BM elemző az alábbiak szerint fejezte be: „A püspökkari konferencia ülése után szerzett megbízható, ellenőrzött adataink szerint a konferencia határozata értelmében a püspökök a teológusaikat magukhoz rendelték, és felszólították őket a nyilatkozat aláírására. A Központi Papnevelő Szemináriumban tanuló (80) teológusok közül mindössze 14-en írták alá a nyilatkozatot. Ennek következtében a püspöki kar az aláírást megtagadó teológusokat azonnali hatállyal a Szemináriumból elbocsátotta.”

2. Miklós Imre, EH elnökhelyettes a konferencia napján kelt feljegyzésben⁵⁷ tájékoztatta a művelődésügyi minisztert: „Mellékelem azt a szöveget, amelyet a püspöki kar egységesen elfogadott abból a célból, hogy a Központi Hittudományi Akadémia hallgatóival aláíratassák.

Amint említettem, eddig mindössze 15-en írták alá. Valószínű ez a szám lényegesen nem fog változni. Így az Akadémia hallgatóinak többségét a püspökök elbocsátják, és az Akadémia csupán azokkal a hallgatókkal folytatja munkáját, akik a mellékelt nyilatkozatot hajlandók voltak aláírni.”

3. Grösz érsek a hivatalos nyilatkozat szövegére kézzel ráírta, hogy:⁵⁸ „A kalocsaiak nem írták alá, ezért mind a hármukat elbocsátottam. Budapest, 1959. március 18. Grösz József érsek – és a dokumentumot átadta a rektornak.

4. A rektor 101/1958–59 iktatószámom még aznap levélben⁵⁹ tájékoztatta a konferenciáról távol maradt, beteg Papp Kálmán győri püspököt, hogy a püspöki kar milyen nyilatkozat aláírását kívánta a növendékektől, illetve az aláírással kapcsolatban történekről: „Excellenciád távollétében a győregyházmegyei kispapjainkkal én közöltem egyenként és személyenként a püspöki kar határozatát. Ők mind a négyen megtagadták a nyilatkozat aláírását. Ennek értelmében el kell őket távolítanom a Központi Szemináriumból és visszaküldenem Excellenciádhoz. Mielőtt ezt tenném, szükségesnek láttam a tényállást közölni és Excellenciád intézkedését kérni. A többi ordináriusok részben végleg elbocsátották azokat, akik az aláírást megtagadták, részben a Központi Szemináriumból vissza disponálták, és további sorsukról otthon döntenek.”

56 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 231–233. old.

57 MOL XIX–A–21–a–K–44–12/1959./Eln.

58 MOL XIX–A–21–a–K–44–13/1959./Eln.

59 KPI irattár, a rektor 101/1958–59. sz. levele a győri püspökhöz – közli: SzT: i. mű:129. old.

Az aláírások szinte egységes megtagadásával teljessé vált a „*kispaplázas*.” Az ordináriusok többsége személyes sértésnek értelmezte az aláírás megtagadását, és többen első indulatukban intézkedtek. Mivel a nyilatkozattal nem lehetett elfojtani a „kispaplázas” a következő lépés: a megosztás és szétszórás következett. A folyamatot mesterien készítette elő a BM és az EH. Bizonytalanság keletkezett minden szinten, mert március 3-án a 14 növendék előtt minden további lehetőséget elzártak, március 18-án egyeseket elbocsátottak, másokat pedig csak visszarendeltek egyházmegyéjükbe.

Így tehát a büntetésekkel három csoportra osztották a kispapokat: a./mindenünnen kizártakra, b./Budapestről elbocsátottakra és c./ egyházmegyéjükbe visszarendeltekre. Az események megacélozták az ifjú növendékeket, bíztak a Gondviselésben, címeket cseréltek, és elhatározták a további összetartást.

A Szeminárium rövid idő alatt szinte teljesen kiürült.

9. A PAPNEVELÉS DEMOKRATIZÁLÁSA

Amíg az egyházban folyt a BM jelentések szerinti „bomlasztás”, addig az állami vonalon megkezdődött az 1958. június 10-i párthatározat mögé való felsorakoztatás:

1. el kell érni a papnövendékek állományának 25 %-os csökkentését,
2. kézbe kell venni a „demokratizálás” irányítását.

Február 20-ára – az EH elnöksége előkészített egy Vázlatot,⁶⁰ amelynek a kidolgozásához munkabizottságot hívott össze.

I. Elemző rész

- Kimunkálni és a szükséges mélységben elemezni az alább felvetett kérdéseket, beledolgozva a megállapítások alátámasztásához szükséges példákat.
- Az egyház helye és szerepe az osztálytársadalomban. ... ezen belül a hierarchia és külön a teológiai tanárok szerepe, ... osztályhelyezete és politikai beállítottsága, ... hivatások előkészítése, ... befolyásuk a nevelt lelkészkedő papokra, munkájuk értékének rangsorolása.
- A teológiai rangsorolása a kapitalista iskolatípusok között, ... védelem és a végzeteknek előny biztosítása más főiskolákon. ... A teológiák, mint a reakciógócponjtjai, vagy politikamentes intézmények?
- Milyen célt szolgál a teológiák elzártsága, milyen tapasztalataink vannak az újonnan felszentelt papok első megnyilvánulásairól és első ténykedésükből?
- Hogy történt és történik a hallgatók kiválogatása és előkészítése. A hallgatók származás szerinti szociális összetétele, a szülők politikai beállítottsága és foglalkozása szerint. /Statiztika 30 évre./
- Milyen volt a politikai légkör a teológiákon a felszabadulástól az ellenforradalomig, az ellenforradalom alatt, 1957-ben, 1958-ban, és napjainkban?
- Milyen intézkedéseket tettünk eddig a helyzet megjavítására és milyen eredménnyel, a teológiák összevonása terén, – a tanári kar kiválasztása terén, – a tananyag korszerűsítése terén? Hogyan alakult a hallgatók és a tanárok száma?

II. Tisztázandó kérdések:

⁶⁰ MOL XIX-A-21-a-K-44-6/1959./Eln.

- Elegendő-e a „társadalomtudomány”-nak, mint kötelező tárgynak a teológiák tananyagába való bevitel, konkrétan határozzuk meg, melyek azok a témák.
- A marxista tanoknak a mi kívánalmainknak megfelelő tanításához (van-e lehetőség arra, hogy ezeket párton kívüli egyetemi tanárok tanítsák a teológiákon). Meg kell gondolni, hogy ez mit eredményezhet;
- A teológiai tanárok rendszeres politikai oktatásánál milyen célszerű módszer vezethet a legjobb eredményhez? Kik fogják a megfelelő témákat kidolgozni? Kik legyenek az előadók? Békepapok, civilek, vagy felváltva? Ki szervezi és ki tartja kézben? A Hivatal, a Béketanács? A püspököknek lesz-e ebben valami szerepük?
- Miként vihető keresztül a békemozgalomnak a teológiákon való beindítása? Béke-klub – Béke-ankét? Előadók, konzultánsok, vitavezetők? Fokozatosság bevezetése? Felelős az előjárók közül? Ki segíti a szervezést: a Hivatal, a Béketanács, esetleg a Hazafias Népfront?
- Célszempontok a teológiai tanárok felülvizsgálására? Milyeneket kell sürgősen eltávolítani? Leváltás ütemezése pánikhangulatot előidézése nélkül.
- A felvételre jelentkezők felülvizsgálatának fő szempontjai? Nyíltan vagy csak közvetve? Közöljük kategorikusan kinek a gyerekei nem vehetők fel? Az utánpótlás szükséges mértéke?
- Szükséges-e felülvizsgálni tárgyanként a teológiák hallgatóit? Ha igen milyen ütemezésben? Ha nem, akkor hogyan kívánjuk végrehajtani a 20–25%os létszámcökkentést?
- Mihez kérhetjük a Párt, a BM, a Hazafias Népfront illetékes szervének segítségét?
- Az egyházi személyek bevonásával alakuló munkabizottságok melyik kérdéseket, illetve részfeladatokat fogják kidolgozni?
- Meghatározandók a sürgős konkrét feladatok, amelyeket május végéig el kell végezni.
- Tisztázandók azok az idevágó kérdések is, amelyek itt nincsenek feltéve, de a vita során felvetődtek.

A vázlatban felvetett kérdések vizsgálatára ismeretlen összetételű szakértői csoport alakult.

A Központi Szeminárium kiürítésével egyidőben a BM és az EH együttműködésében egy másik tervezet⁶¹ is készült:

„Az Akadémiával kapcsolatban kialakult helyzet további kihasználására” címmel.

„A Hittudományi Akadémia és a Központi Szeminárium növendékeinek az állammal szembeni ellenséges, az egyházi előjárókkal, s főleg a püspöki karral szembeni engedetlen magatartása – írja a tervezet – számunkra kedvező lehetőségeket teremtett: A növendékek magatartását sikerült felhasználni arra, hogy az egyházban a (belső) harc kiéleződjön: a szélsőséges és az „okos,” rugalmasabb reakciós /elsősorban a püspöki kar/ felfogását képviselő-k között. Alkalmos feltételek teremtdtek ahhoz, hogy a kialakult politikai ellentéteket az egyházban mélyítsük és szélesítsük. Ezzel kapcsolatos magatartási forma és a konkrét feladatok a következők:

1./ Az állami szervek továbbra is háttérben maradnak. Kerülni kell minden direkt intézkedést és hagyni kell, hogy az ellentétes felfogások az egyházon belül harcoljanak egymással.

61 MOL XIX-A-21-d-008-1/1959/Eln.

2./ Az EH és a BM sajátos lehetőségeinek körültekintő, ügyes felhasználással állandóan szítsa az ellentéteket, ne engedje, hogy a Püspöki Kar lokalizálni tudja a helyzetet.

3./ A békepapokat egyelőre nem kell bevetni ebbe a küzdelembe, hanem a későbbi fejleményeknek megfelelően szükség szerint fellépésüket alkalmazni.

4./ Grósz érsek és Hamvas püspök felé elismerést és bizalmat kell érzékeltetni a püspöki kar fellépése miatt, és a rájuk való tekintettel nem akarunk nagyobb ügyet csinálni, hogy Shvoy püspök nagy részt vállalt a kispapok zendülésének irányításából, nem akarunk újabb Papp Kálmán győri püspök féle esetet csinálni.

5./ Az Akadémia tanárait meg kell erősíteni: állásukat nem veszítik el, az Akadémiát nem szüntetik meg, és vidékre sem helyezük. A szokásos államsegélyt a hallgatók erősen megcsökkent száma ellenére, zavartalanul folyósítjuk.

6./ Legányi Norbert pannonhalmi főapáttal cikket iratunk, amelyet a „Vigilia” hoz le. A főapát a püspöki kar tagja és az egyik tanítórend vezetője, alkalmas, hogy kifejtse véleményét egyházi jogi, egyházfegyelmi és nevelési szempontból.

7./ Potyondi Imrét, a Központi Szeminárium rektorát /akit a növendékek védelmükbe vettek/ az „Új Ember” c. hetilapban kell megszólaltatni a Szeminárium további életével kapcsolatban. Itt alkalom lesz arra, hogy azonosítsa magát a már korábban megjelent Szörényi prodeán féle interjúval, és a püspöki kar határozott fellépését üdvözölje.

8./ A vidéki papnevelő intézetekben a béke világmozgalom 10 éves évfordulója alkalmából ünnepélyt kell tartani, hogy a növendékek politikai magatartása közötti különbségek kiütközzenek.

9./ Néhány vidéki papnevelő intézet rektorát meg kell szólaltatni a püspökkari határozattal és a főapát, illetve a Budapesti Szeminárium rektora újságnyilatkozatával kapcsolatban.

10./ Az „Új Ember” és a „Vigilia” munkaközössége – megfelelően irányítva – konzultációval egybekötött irodalmi estet rendezzen az Egri Papnevelő Intézet hallgatói és tanárai részére. Itt a hallgatók névtelenül, írásban bármilyen kérdést is feltegyenek, megfelelő választ kapjanak. Amennyiben ez az eset beválik, akkor egy másik papnevelő intézetben /Esztergom/ hasonlót tartunk.”

A kialakult új helyzetben mind az EH-nak, mind az Akadémiának és Szemináriumnak fel kellett mérnie a létszám alakulását.

– Egyrésztől annak megállapítására, hogy miként alakul az Akadémia és a Szeminárium tevékenysége, a tanári kar kiket fog tanítani, és a részben lecserélt előjárói kar kiket fog nevelni.

– Másrésztől a megcsappant hallgatói/növendék létszámmal együtt járó bevétel biztosítja-e a két intézmény fennmaradását.

Első lépésként az Akadémia mérte fel a helyzetét és összeállította az eltávozott és megmaradt hallgatók statisztikai mutatóit:⁶²

Összesítve: március 3-án kizárva	14 fő
március 3-án önként távozott	2 fő
március 19-én elbocsátva/visszarendelve	56 fő 72 fő
Tehát a II. szemeszter összes teológiai hallgatójának létszáma	54 fő

Ezeknek az adatoknak az ismeretében számolhatott az EH a Központi Szemináriumnak a demokratizálás szempontjából mintaintézménnyé alakításával.

62 MOL XIX-A-21-a-K-44-17/1959./Eln.

Április 3-ra készült el az MSZMP PB részére a jövő demokratikus papnevelését megalapozó előterjesztés tervezete.⁶³ A tanulmány összeállítói visszamenően elemezték a papi pályát választottak szociális, politikai hátterét és megfeleltek azokra az elemző kérdésekre is, amelyet a februári témavázlat felvetett.

Előszörban 3 fő területre határoztak meg határidőzött célfeladatokat: 1./a tanszemélyzet, 2./a hallgatók és 3./a tananyag tekintetében. Az ütemezett feladatok egy részét a terv szerint a következő tanév kezdéséig, 1959. szeptember 1-ig be kell fejezni. A felvételre jelentkezők megrostálását már 1959-re előirányozta program. Része volt a feladatnak az egyes tantárgyak tartalmának felülvizsgálata és átalakítása is. A tananyag szerves részévé tenni tervezték a békemozgalom kérdését is. Az előterjesztés nem nyerte el a Politikai Bizottság tetszését, és a jóváhagyását. Elrendelték a TÜK tőpéldányon kívüli összes példány megsemmisítését.

Április 3-án az EH (annak ellenére, hogy a fentebbi tervezet nem kívánta a békepapok bekapcsolását a „harcba”, a püspöki karhoz írott beadványukra mégis reagált, és) *közleményt* adott ki,⁶⁴ amelyben szükségesnek tartotta, hogy a Hittudományi Akadémiával és a Központi Szemináriummal kapcsolatos véleményét összefoglalja. Megállapította, hogy a két intézmény növendékeinek a Püspöki Kar iránti engedetlenségének és tiszteletlenségének ügye az egyház belügye, amellyel elsősorban a Püspöki Kar illetékes foglalkozni.

A tények ismeretében azonban megdöbbenését fejezte ki a növendékek egy részének önmagáról megfélemlődése miatt, és teljes megértéssel vette tudomásul a Püspöki Kar-nak e példátlan magatartással szembeni határozott fellépését. Reményét fejezte ki az EH, hogy a két nagymúltú intézmény zavartalanul folytathatja a működését és felülkerekedik azokon a reakciós mesterkedéseken, amelyekért egyesek az egyházat is hajlandók feláldozni.

A kiürült Szeminárium előljárói és az elnéptelenedett Akadémia vezetősége hirtelen rádöbrent arra, hogy megcsappant bevételeivel és változatlan rezsijével fizetéseképtelen lett. Bármennyire azt a látszatot keltette az EH, hogy a megváltozott körülményeket az egyház beharca okozta, az intézmények vezetőinek tisztán kellett látniuk, hogy önféltésből keltett statáriális javaslataikkal és intézkedéseikkel a maguk vesztét keresték.

A Püspöki Kar tagjai, akárhogy is sértette tekintélyüket a kispapok lázadása, tudták, hogy a rájuk bízott növendékek sorsának alakulásáért – ahogy Shvoy püspök a konferencián kifejtette – ők a felelősek. Ahogy Grósz érsek megvallotta, hogy a papnevelést a hívek finanszírozzák, az üres intézményekre nem költhetik a hívek pénzét.

A Szeminárium teljes előljárósága „mély tisztelettel” az EH elnökéhez fordult⁶⁵ segítségért, megvallva, hogy névlegesen 15, ténylegesen 12 növendékük van, akiknek a 7.200 Ft-os tartásdíja nem fedezi a 45.000 Ft-t kitevő rezsiköltséget. Az elnök „megértő türelmét” – kéri – „amellyel a kispapokkal foglalkozni szíves volt... bátorít minket a kérés előterjesztésére” – az egyházi levélírás szövegrészes fordulatait ismerve is – ez a győztes ellenség előtt olyan mértékű megalázkodás, amely nem lehetett egyszerű dolog a tekintélyükre egyébként sokat adó előljáróknak. A látszatok megtartása érdekében az elnök jóindulatúan megítél egyhávi támogatást, amelynek beérkezését⁶⁶ a „segítségükre siető” elnöknek „hálásan megköszönik”.

63 MOL XIX-A-21-d-008-2/1959./Eln.

64 MOL XIX-A-21-a-K-44-18/1959./Eln.

65 MOL XIX-A-21-a-K-44-19/1959./Eln.

66 MOL XIX-A-21-a-K-44-19/a/1959./Eln.

Április 8-án az Akadémia dékánja kért⁶⁷ 8.900 Ft-ot, sokkal kevesebb szóvirággal, de hosszabb magyarázkodással, és a teljesítésért⁶⁸ „leghálásabb köszönetüket fejezte ki”.

A Szeminárium /illetve az Ordináriusok/ új gondjai közé tartozik a „hirtelen haragból” bevezetett önkéntes szentelési tilalom is. Az esztergomi vikárius – a papi rend kisebb és nagyobb fokozatai feladása között előírt „interstitium”-ra, várakozási időre tekintettel pontosítani igyeckszik az Akadémia vezetőinek és a Szeminárium előjáróságának javaslatában szereplő, csak „szentelés” kifejezés értelmezését.

Április 15-én az esztergomi vikárius az EH elnökéhez fordul,⁶⁹ és kísérletet tesz a probléma értelmezésére, és annak engedélyezését kéri, hogy a „megmaradt, kifogástalan magatartást tanúsító csekély számú növendék a szerepságig bezárólag akadálytalanul részesedhessen az egyházi rend fokozataiban.”

Április 22-én kiegészítő kérelemben,⁷⁰ az Akadémia bejáró hallgatóira is kiterjeszteni kéri az engedélyt. Az EH belső egyeztetése során az enyhülést mutató ügyintézői véleményt az elnökhelyettes szigorúbbra fogja: „intézkedjünk a korábbi megtorló ügyek szerint”, de a május 4-ei válaszlévlél⁷¹ kedvező: „az Elnök úr nem emel kifogást az ellen, hogy akik elfogadták az ordináriusok feltételeit és azóta is kifogástalan magatartást tanúsítanak, szerepságig bezárólag az egyházi rend fokozataiban részesüljenek.”

Április közepére az államigazgatásban mindenütt híre mehetett az EH elnök sikerének, a Központi Szeminárium kiüresítésével az „egyházi reakcióra mért csapásnak,” a Párt által kitűzött 25 %-os teológus-létszámcsökkenésnél jelentősebb, országos szinten is értékelhető mennyiségű kispap elbocsátásának, anélkül, hogy az egyház és állam viszonyába az „állami szerveknek” be kellett volna avatkoznia.

10. A PÜSPÖKI KAR VATIKÁNI LÁTOGATÁSÁNAK VÉGLEGES ELUTASÍTÁSA

Az újra- és újra napirendre kerülő *vatikáni meghívás* megújítása, és a külügyi hálózat információs szerint az új pápa és a Curia számít a magyar püspökök látogatására. A püspöki kar március 18-ai új határozata, amely szerint tagjai egyéni útlevelekerelemmel forduljanak az EH-n keresztül a belügyi kormányzathoz, alkalmat kínált a Politikai Bizottsághoz előterjesztés benyújtására, és a Vatikán kérésének megtagadására.

Április 13-án Horváth János tehát benyújtja az előterjesztést a Politikai Bizottsághoz, amelynek bevezetőjében ismerteti a püspököknek címzett⁷² személyre szóló meghívást. A „határozati javaslat” szerint: a PB ne járuljon hozzá a kiutazáshoz. Az indoklásban hivatkozik a PB 1958. június 10-i határozatára, amely szerint” lépésről lépésre, de határozottan arra kell törekedni, hogy a magyar püspöki kart politikai vonatkozásban *elszakítsuk* a Vatikántól.”

„A Vatikán a Magyar Népköztársaság fennállásától kezdve ellenséges viszonyt tart fenn államunkkal ...” Utasítsa a PB Grösz érseket, hogy közölje a pápával azokat az okokat és körülményeket, amelyek lehetetlenné teszik ... akár csak egyes püspökök római utazását.” Elért sikere tudatában az EH elnöke kihasználja a PB-vel felvett kapcsolatot

67 MOL XIX-A-21-a-K-44-19/b/1959./Eln.

68 MOL XIX-A-21-a-K-44-19/c/1959./Eln.

69 MOL XIX-A-21-a-K-44-21/1959./Eln.

70 MOL XIX-A-21-a-K-44-21/1959./Eln.

71 MOL XIX-A-21-a-K-44-21/a/1959./Eln.

72 MOL XIX-A-21-d-019/1959./Eln.

arra is, hogy régi fájdmát, a MM-ba beolvasztását elővegye, és újra kísérletet tegyen az önállósításra: a Minisztertanács felügyelete alá tartozó önálló országos főhatóság legyen: „Az átszervezés részletes tervét a MT és az ET elé kell terjeszteni.”

11. BM JELENTÉSEK AZ EGYHÁZ BOMLASZTÁSÁRÓL, AZ EH TOVÁBBI CÉLKITŰZÉSEI ÉS FELADATTERVE A PAPNEVELÉS ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSÁRA

Április 9-én készült el a BM első jelentése⁷³ a római katolikus egyházban kibontakozó ellentétekről. Megállapítja, hogy a „Papp Kálmán ügy” óta súrlódások, belső viták fejlődtek ki, amelyek egyik megnyilvánulása volt a Központi Szemináriumban a kispapok és a püspöki kar között támadt ellentét. Ezek lehetőséget adnak arra, hogy az ellentéteket tovább fokozzuk – írja a jelentés – és a belső harcot kiterjesszük”. Javaslatot tesz a jelentés az EH és a BM együttműködésével megvalósítható akciókra:

- „A katolikus sajtóban tekintélyes papok és civilek ítélik el a teológusok magatartását, és álljanak ki a püspöki kar mellett, de ebbe a békepapok ne kapcsolódjanak bele.
- Az igazságügyi szervek adjanak kedvezményt a Grósz József közbenjárásában kért büntetéskönnyítéseken.
- A vidéki szemináriumban rendezzenek a Békevilágtanács évfordulójához kapcsolódó programot, és mozdítsák elő a Központi Szemináriumban történt jelenségek ismétlődését.
- A Központi Szeminárium vezetőségével az EH közölje, hogy nem nyúlnak a szemináriumhoz vagy a dotációhoz.
- A BM a felderítő munkát olyan irányban végezze, hogy fény derüljön arra, kik szervezték és szervezik a teológiaiakon a reakciós csoportosulásokat.

Április 22-én újabb jelentés⁷⁴ készült, amely áttekintette a forradalom bukásától a kispapok elbocsátásáig történt – a titkosszolgálat által irányított – fontosabb eseményeket. A papneveléssel kapcsolatos megállapítások:

- „A végrehajtott intézkedések az alábbi eredményekkel jártak:
- Eltávolítottuk a papnevelésből az 5 legreakciósabb nevelőt, illetve tanárt.
 - A helyüket lojális személyekkel töltöttük be, és magunknak is új pozíciókat szerez-tünk.
 - Az eltávolított hallgatók döntő zöme reakciós, haladásellenes, nem egy aktívan részt vett az ellenforradalmi eseményekben, az ÁEH kirablásában, ellenséges hangú brossura szerkesztésében, terjesztésében.
 - Csökkentettük a papi utánpótlást. Az intézkedésekre éles ellentétek kerültek felszínre:
 - Ellentétbe kerültek a Szeminárium hallgatói a püspöki karral. A püspököket a hívők köré ben is, egyházi szakadás szervezésével vádolják.
 - Ellentétek keletkeztek a tanárok és a kispapok között. Elöljáróikat és tanáraikat az EH és a belügyi szervek besúgóinak tartják. A tanárok a megnyilvánult magatartást elítélték.

73 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 241–242. old.

74 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-A 245–255. old.

- Ellentétek merültek fel a papok és a püspökök között is, azonban igazi véleményükről a hívek között nem adhatnak tájékoztatást, mert ebben az esetben püspökekkel függelmileg, fegyelmileg kerülnének szembe.
- Ellentétek keletkeztek a püspökök és a hívek reakciós szárnya között, mivel „behódoltak az állami hatóságoknak” és azok érdekében távolították el a papnövendékeket.”

„Összefoglalva: az állapítható meg, – írja a BM jelentés – hogy az ügy lebonyolítása az egyház bomlasztása szempontjából lényeges eredménnyel járt anélkül, hogy akár a belügyi szerveknek, akár az Egyháziügyi Hivatalnak az élvonalban kellett volna szerepelnie. A hallgatókkal szemben fogantatott intézkedéseinket sorban az egyházi vezetők hajtották végre anélkül, hogy abban konkrétan állami szervek beavatkoztak volna.”

Május 5-ei keltű, a harmadik jelentés,⁷⁵ amely megállapítja a megvalósítandó feladatokat is a klerikális reakció visszaszorítására. A papneveléssel összefüggő pontjai:

- Annak érdekében, hogy az egyház felső vezetői a jövőben se tudjanak tervszerűen foglalkozni belső, egyházi problémával, a hitélet növelésével, javasoljuk, hogy az illetékes szervek a továbbiakban is kössék le az egyház felső vezetőinek erejét. A püspöki kar elé terjesszenek olyan kívánalmakat és feladatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy akár az egyes püspökök, vagy a püspöki kar egészének erejét lekössék és szétforgácsolják. ...
- Tovább folytatjuk a teológusok közötti felderítő munkát, hogy az eddig felvetődött ellentétek felszínen maradjanak. Célszerűnek tartanánk ezen kívül a teológusok részére a katonai szolgálat bevezetését.

A papnevelés demokratizálása c. első EH előterjesztés nem kapta meg a Párt Politikai Bizottságától a végrehajtási utasítást.

Május 9-ére új tervezet készült.⁷⁶

Az I. fejezetben a történeti visszatekintés megállapítja a papképzés és a tanárok társadalmi helyzetét 1930 és 1945 között. Utal a politikai elkötelezettségre. Vizsgálja a teológiai tanárok megbecsültségét és a papságra jelentkezők társadalmi megoszlását. Ezek a tanárok zömükben a felszabadulás után is helyükön maradtak, és rövid megtorpanás után ott folytatták a tevékenységüket, ahol a felszabadulás napjaiban abbahagyták.

A teológiák hallgatóinak kiválogatása mind a múltban, mint a jelenben is már az iskola alsóbb osztályaiban megkezdődik. A hitoktatók számba vesznek min-den jól tanuló, erre alkalmasnak látszó gyereket és külön foglalkoznak vele. A főpapokhoz közelálló szülők gyermekeit már ők maguk is gyámolítják, a legtöbb esetben még a hierarchia egyre felfelé emelkedő lépcsőin is.

Az utóbbi években elég nagy számban vesznek fel túlkorost is. aki előzőleg már más pályán /állami tisztviselő, katonatiszt stb./ működött, de onnan el lett bocsátva. A fentiekből kitűnik, hogy a teológiák mindig a reakció bázisai voltak, és hozzá kell tenni, hogy még jelenleg is azok.

Történetek kezdeményezések egyes haladó felfogású tanárnak a teológiára való bevitelére is, de ezeket a reakciósok több-kevesebb idő alatt elszigetelték. Az ellenforradalom alatt és utána minden teológián volt kisebb-nagyobb méretű demokráciaellenes megmozdulás. Az ellenforradalom leverése után igen kedvezőtlen helyzetből igyekeztünk rendet

⁷⁵ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-B 2–7. old.

⁷⁶ MOL XIX–A–21–d–008–3/1959./Eln.

teremteni a teológiákon is. A budapesti rom. kat. teológián a tanárok nem álltak ki nyíltan az ellenforradalom mellett. Kivételt képeznek Fábián és Bánk tanárok, akik személyesen érintkeztek Mindszentyvel. A többiek, főleg Félegyházi, Artner és Zemplén a háttérből irányították a teológusokat.

Az 1957–58-as évek folyamán jó néhány exponált reakciós tanárt emeltünk ki. Ezzel is gyengítettük ugyan a reakciós erőket, de szétverésük még korántsem történt meg. Tettünk kísérletet bizonyos demokratikus témájú tananyagok bevezetésére is, mint pl. alkotmánytan és a békemozgalom időszerű kérdései. Az eddig megtett intézkedéseink és általában a teológiákkal kapcsolatos tevékenységünk nem volt elég átgondolt és tervszerű, inkább csak tűzoltó munkát végeztünk.

Mindezek együttvéve szinte lehetetlenné teszik azt, hogy jelenleg egy-egy viszonylag haladó felfogású kezdő pap kerüljön ki a teológiák falai közül. Ezek után természetes, hogy az újonnan felszentelt papok nagy része olyan mentalitással lép ki az életbe, hogy már első tevékenkedéseikor összeütközésbe kerül a népi demokratikus rendszerünkkel.

A Politikai Bizottság 1958. június 10.-i határozata kimondja, hogy az „egyházon belül folyjék a harc az egyházi reakció ellen”, továbbá hogy a „jelentős kulcspozíciókba” haladó gondolkodású és lojális egyházi személyt kell bejuttatni.

A teológiák a haladó erők bázisai (*lesznek?*)

- e) a. Tanári vonatkozásban rövid időn belül meg kell erősíteni a teológiákon már bent lévő haladó erőket annyira, hogy sikerrel vehessék fel a harcot a még ott lévő reakciós erőkkel.
- f) b. Az egyházak vezetői az egységes állásfoglalású papság megteremtéséért fáradoznak. Ezt mindenképpen akadályoznunk kell. Ezért fontos, hogy a harc két- vagy több irányzat között állandó jellegű legyen a tanári karban.
- g) c. A teológiai tanárok közül kül- és belpolitikai, továbbá népgazdasági kérdésekben való tájékozottságának biztosítása érdekében meg kell szervezni ilyen irányú rendszeres tájékoztatásukat.
- h) d. A teológusok egyirányú képzésének megszüntetése érdekében, minden teológián meg kell szervezni a társadalomtudományok tanítását.
- i) e. A teológusok a papi békemozgalomba való fokozatos bekapcsolása érdekében minden teológián meg kell szervezni a békemunka megkezdésének és fokozatos kifejlesztésének előfeltételeit.
- j) f. A teológiai hallgatók felvételénél úgy kell élni vétőjogunkkal, hogy kifejezett ellenséges családok gyerekeit ne vehessék fel, továbbá, hogy a papi utánpótlás a tényleges minimális szükségletre csökkenjen.

Gyakorlati feladatok:

1. Valamennyi teológia tanári karára vonatkozólag külön-külön megállapítjuk, hogy kik esnek kifogás alá.
2. A leváltásra kerülő teológiai tanárok utánpótlását biztosítjuk megfelelő haladó papok és a B.M. szervek segítségével
3. A teológiai tanárok rendszeres politikai tájékoztatását megoldjuk.
4. Minden évben egyszer összehívjuk valamennyi teológiai előljáróit.
5. A „Társadalomtudományok tanszéket” megszerveztetjük és főtantárgyként kezeljük az összes teológiákon.
6. Illetékesekkel megbeszéljük, hogy az apologetika előadója kerülje az ideológiai ütközőpontok túlzott kiélezését.

7. A teológusoknak a papi békemunkára való fokozatos bevonása érdekében minden teológián berendezünk egy-egy olvasószobát.

8. A felvételre jelentkezés után felülvizsgáljuk az összes teológus jelölteket.

9. Felülvizsgáljuk az összes teológiák már felvett, tehát a jelenlegi összes hallgatóit is.

10. Minden részletében előkészítjük, és az 1961–62. tanév megkezdése előtt befejezzük a budapesti református teológiák Debrecenbe való telepítését.

11. A fenti gyakorlati feladatok időbeni ütemezésére és feltételére nézve pontosan meghatározott és részletesen kidolgozott munkatervet készítünk június 1-ig.

A tanulmány további részében táblázatos összeállítások mutatják be az 1931 és 1985 között végzett teológusok származási megoszlását.

12. A KISAPLÁZADÁS FÜGGŐBEN TARTÁSA

Június 10-én a rektor – akit a növendékek védelmükbe vettek a Szőrényi vitában – segítségért⁷⁷ fordult az ordináriusokhoz a közelgő püspökkari konferencia előtt, abban a tudatban, hogy a Szeminárium csak akkor menthető meg, ha az egyházmegyék a szükséges létszámot fel tudják tölteni. A kétszeri bombatalálat okozta II. világháborús károk nem kellő gondossággal és szakértelemmel végzett helyreállítása következtében jelentős többletköltséggel jár az épületfenntartás a rendszeres használat rezsiköltségénél.

A benépesítéshez, – a rektor véleménye szerint – 40 fő megmenthető lenne az elbocsátottak közül, akiket csak a tömegpszichózis sodort el.

Egyúttal tanulmányi reformot is javasolt: öt és hatéves képzési mód bevezetésével, mivel az Intézet feltöltése a vidéki szemináriumokból csak ötéves tantervű teológusokkal lehetséges. Ehhez az Akadémia szakszerű tantervet tudna készíteni, – írta a rektor, – majd végig elemezte a lehetséges megoldásokat. A szentelések rendjének átalakítását is javasolta, hogy az utolsó évesek húsvét és pünkösd idején kapják meg az alszerpapi és a szerpapi rendet, a papszentelés pedig júniusban mindenkinek a saját egyházmegyéjében történjék.

Június 17-én tartotta a püspöki kar a következő konferenciát, amelyet a BM lehallgatás alapján készített jelentés⁷⁸ szerint ismertetünk.

A konferencián nem vett részt betegsége miatt Papp Kálmán győri püspök. Grósz József érsek elnökölt, aki a tárgysorozat – többek között a Szeminárium anyagi helyzete és támogatása – megtárgyalása után megnyitotta a vitát. Megtárgyalták az egyházi vezetők kinevezésével kapcsolatban az 1959 áprilisában megjelent törvényerejű rendeletből eredő problémáikat.

Elmondotta, hogy „Krisztus földi helytartójától nyert jogainkat mi el nem idegeníthetjük, és nem válhatunk az államhatalom végrehajtó szervévé. Az egyház joga szent előttünk és a törvényerejű rendelet ezt a jogot elvben elismeri, csak azt kívánjuk, hogy a jog békés és zavartalan végrehajtásának útjába akadályokat ne gördítsenek. ... Hamvas püspök kijelentette, hogy egyszer végre meg kell mondani, hogy a törvény az törvény, mert egyszer majd azt fogják mondani, hogy nem szabad ezentúl papot szentelni és akkor majd azt sem lehet.”

⁷⁷ KPI Irattár – A rektor javaslata a Püspöki Kar értekezletéhez – közli SzT: i. mű 133–134. old.

⁷⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-b 30–35 old.

Grösz érsek ismertette a Központi Szeminárium rektorának június 15-i kelettel a püspöki kar tagjaihoz intézett levelét. A levél állítása szerint a január és március közötti időszakban a szemináriumból eltávolított kispapok közül „40 olyan gyerek” van, akik ártatlanok, és ezeket vissza lehetne venni. ...

„Shvoy püspök kijelenti, hogy hiába ártatlanok, azok a Központi Szemináriumba nem fognak visszakerülni.”

Kovács Sándor püspök véleménye szerint „a 14 előzőleg eltávolított kispap ügyét külön kell választani a többiekétől, mert a többiek az egyházi hatóság döntése alapján lettek eltávolítva, az egyházzal szemben követtek el törvénytést, és velük szemben az egyház vezetői jártak el.”

Brezanóczy helynök kijelentette, hogy „ő még egyszer nem hajlandó lenyelni, hogy a kispapjaival beszélgetni kezd, és neki megtagadják az eléjük tett ív aláírását”. Felvetette, hogy jó lenne ebben az ügyben a döntést elhalasztani.

„Grösz érsek kifejtette, hogy ebben az ügyben sürgősen dönteni kell, mert előre ismerni kívánatos, hogy a jövő tanévben a Központi Szeminárium hogyan lesz hallgatókkal feltöltve.

Rogács püspök elmondta: „az ő egyházmegyéjében az egyházügyi megbízott tiltakozott az ellen, hogy a szemináriumból kizárt növendékeket az egyház vonalán elhelyezze. Még kántornak sem engedélyezte foglalkoztatásukat. Az EH megbízottjától erre vonatkozóan írást is kért, de nem kapott. Állítólag a püspöki kar ez ügyben úgy döntött, hogy egyházi területen ezek a személyek nem foglalkoztathatók. Ő a múlt konferencián nem vett részt, és így tényleges döntést nem ismer.”

Hamvas püspök megemlítette, hogy „szeretné az egyik kizárt (diakónus) kispapját felszentelni, ami ellen az állam részéről tiltakoznak.”

Shvoy püspök kifejtette, hogy „az ügyben tovább várni nem lehet, szükséges lenne valamilyen álláspontot elfoglalni, és erre a következő püspöki konferencián alapos vizsgálat után egy előterjesztést kellene kidolgoztatni. Shvoy püspök egy olyan határozat hozatalát javasolta, hogy „a miniszterelnöknél kérjenek kihallgatást, és a püspöki kar jelöljön ki egy személyt. – ő Hamvas javasolja – aki a problémákat össze tudja gyűjteni, mivel mindig figyelemmel kíséri, és a legjobban tudja összesíteni a legfontosabb kérdéseket.”

Hamvas püspök hivatkozott a miniszterelnök kijelentésére: „hogya valamilyen nehézségünk van, akkor azt máskor is megbeszélhetjük.” Hát ha valamikor, akkor most volna egy sor előadni való. Mi mentünk már Nagy Imréhez, Hegedűshöz, de nem előkészített anyaggal. Most azonban össze lehetne gyűjteni.

Végül abban állapodtak meg, hogy az érsek írni fog a miniszterelnöknek egy levelet, amelyben kéri, hogy július első hetében fogadja a püspöki kar tagjait. Az egységes álláspont kialakítása érdekében pedig a kijelölt nap előtt püspökkari konferenciát, illetőleg plenáris ülést tartanak, ahol mindenki hozzászólhat.

Grösz érsek ezután tájékoztatta a konferencia résztvevőit, hogy május 29-én a római utazásával kapcsolatban Horváth János elnök és Miklós Imre elnökhelyettes személyesen közölték vele a Hivatal elutasító véleményét. Ezt írásban is megkapta azzal, hogy azt Rómával is közölheti.

Grösz érsek bejelentette, hogy a Hittudományi Akadémia tanári kara június 1-jén egyhangúlag dr. Erdey Ferencet megismételten dékánná választotta. Kérte a püspöki kar hozzájárulását. A vitában felszólalók helytelenítik, hogy Erdey elfogadta a jelölést betegsége és a kora miatt. Grösz érsek végül azzal zárta le: „nem helyes ezen vitatkozni, mert

ha a tanári karnak megfelel, akkor megfelel a püspöki karnak is.” Így a hozzájárulást megadták.

A konferencia után a Rektor beadványára Grösz érsek⁷⁹ írásban azt válaszolta, hogy a kispapok ügyéről tárgyalni nem alkalmas sem a környezet, sem az időpont.

A hivatalos folyamat itt megszakadt, a növendékekkel kapcsolatos események azonban nem.

Az (újra) ÁEH rendelkezése szerint a kizárt és elbocsátott növendékek lehetséges továbbtanulásával kapcsolatos hivatalos tárgyalások csak 1960-ban folytatódhattak.

A növendékek további sorsával kapcsolatos események bemutatására (szándékaink szerint) visszatérünk.⁸⁰

TIBOR SZÉKELY

EDUCATIONAL CONFLICTS AMONG THE HUNGARIAN CATHOLIC BISHOPS; STATE INTENTIONS AND INTERVENTIONS AFTER THE FALL OF THE REVOLUTION (1957–1959)

Modernizing the curriculum was raised as an issue at the Theological Academy as early as July 1956. Dean György Zemplén submitted a suggestion to the board of bishops to set up a committee; bishop Hamvas was appointed by the cardinal to head the committee.

The Vatican decrees of January 1957 excommunicated the leaders of the reconciliatory priests. Due to pressure from the state, the Pope rejected the absolution attempt of the bishops.

The conservative Curia condemned the foundation of the *Opus pacis* (OP), as its leaders included excommunicated persons as well. Priest students became concerned and resisted the OP, with centralists also articulating this and collectively remaining absent from several events.

The State Office for Church Affairs (Állami Egyházügyi Hivatal -ÁEH) lost patience and enforced severe repercussions on the bishops after the third attempt. Simultaneously, ÁEH drafts were written to the Political Committee to define the concepts for priest training.

The students in Budapest submitted a petition to the bishops, in defense of their punished/excluded fellows, which resulted in the expulsion of many (for not signing the expected declaration of allegiance, which was considered as “rebellion”).

The thus emptied Seminary made the bishops realize the contradiction between the inordinate punishment and their responsibility for the priest students. However, they were unable to do anything for one year, until the deadline set by the state.

79 KPI Irattár – Grösz J. 1611/1959. sz. levele a rektorhoz – közli SZT: i. mű: 135. old.

80 Az eseményekről részletesebben és dokumentáltan, (letölthető formátum: doc, pdf) a Magyar Elektronikus Könyvtárban:

Székely Tibor:

– Az *Opus Pacis* és a Központi Szeminárium kispapjai – ld. www.mek.oszk.hu/06500/06524/

– A Hatalom és a Központi Szeminárium kispapjai – ld.: www.mek.oszk.hu/06500/06539/

– Kispaplázadás A MKPpK és a Közp. Szem. kispapjai ld.: www.mek.oszk.hu/09500/09579

TEMPFLI IMRE

A KATOLIKUS EGYHÁZ ROMÁNIÁBAN A KOMMUNIZMUS IDEJE ALATT
(1945–1990)

I. STATISZTIKAI ADATOK A HÁBORÚ ÁLDOZATAIRÓL

1945. május 9-én véget ért a II. világháború. A történelem addigi legszörnyűbb háborúja volt. Vonatkozik ez az embervesztességre épp úgy, mint az anyagi károokra illetve a nagy erkölcsi romlásra. A világháborúban 61 ország 1,7 milliárd polgára, azaz, a világ háromnegyed része volt érintett. 1939 és 1945 között 110 millió embert mozgósítottak.

A korabeli technika ahhoz is hozzájárult, hogy ez a világháború volt az emberiség addigi történelmében a legkegyetlenebb. Az emberi bestialitás legrémségesebb megnyilvánulása. Értem alatta a zsidók elgázosítását épp úgy, mint a többi foglyokkal való embertelen bánásmódot: éheztetést, kényszermunkát, embereken végzett kísérletezést, kínzást és kivégzést.

Noha a hadban álló országok veszteségének meghatározását a harcok során az eltűntek nagy száma és a polgári áldozatok teljes körű összeírásának elmaradása megnehezíti és ennek következtében a szakirodalom veszteségi adatai nem egyszer eltérők, az biztos, hogy ennek a háborúnak volt a legtöbb áldozata. A katonai áldozatok összlétszáma megközelíti a 22 milliót, a polgáriaké pedig körülbelül 28 millióra tehető. A Hitleri „végző megoldás” következtében 6 millió zsidó, a német és szovjet fogolytáborokban pedig 4–5 millió katonai és polgári személy vesztette életét.

A II. világháborúban Románia is részt vett. 1944. augusztus 23-ig a Tengelyhatalmak oldalán, abban a reményben, hogy Bulgáriától a Kvadrilatert, a Szovjetuniótól pedig Besszarábiát és a Pruton túli területeket visszaszerezheti. Utána viszont átpártolt a Szövetségesek oldalára, abban a reményben, hogy a Magyarországgal szemben elveszített Észak-Erdélyt megkapja tőlük.

A harcok során 794.562 katonát veszített. 624 740-et a keleti fronton, és 169 822-öt a nyugatin. 92 620 volt a halottak, 333 966 a sebesültek és 367 976 az eltűntek száma.¹ Ez a szám azonban nem tartalmazza azt a 40.000–50.000 halottat, akik a magyar hadseregben szolgálva veszítették életüket.²

A polgári áldozatok száma sokkal bizonytalanabb. Egyik forrás szerint a háború során 300 ezren veszítették életüket.³ De ezek között épp úgy nem szerepel a

1 Hozza GIURESCU, Dinu C.: *România în anii 1940–1947*, in: *Academia Română, Istoria Românilor IX*, Editura Enciclopedică, București 2008, 373–374.

2 STARK, Tamás: *Hungary's Human Losses in World War II.*, Uppsala Univ. 1995.

3 STARK Tamás: *Embervesztések a II. világháborúban*, Vö.: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/74.html>

holokauszt során meggyilkolt 469.000 román zsidó,⁴ mint ahogyan a 36.000 roma áldozat sem.⁵

A Németország és szövetségesei ellen vívott háborút ugyanakkor etnikai háborúnak is lehet tekinteni, mert 1944 és 1946 között Kelet-Közép-Európa – szovjet hatásra – hatalmas méretű etnikai tisztogatás színtere is volt.

Ebből Románia is kivette a részét. 1944 őszén, Észak-Erdély megszerzése után, a szovjet és a román csapatok nyomában megérkeztek a régi román királyi rendszer emberei és elkezdtek az ártatlan magyar lakosság tömeges zaklatását. Erdély területén a Maniu-gárdisták bosszúhadjáratot indítottak, kegyetlenkedtek, és mindenütt tömeggyilkosságok jelezték útjukat. Hogy hány ember esett nekik áldozatul, nem tudjuk.⁶ Az atrocitásokat és a gazetteket a szovjetek és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megelégtették, és november 14-én kipurították a román közigazgatást Észak-Erdélyből. A román csapatok azonban nem mentek üres kézzel. Maguk előtt hajtottak 6.000 magyar foglyot Földvárra (ma: Feldioara), akik közül majdnem mind odaveszett.⁷

A polgári áldozatok közé kell sorolnunk a különböző fogoly- és munka-táborokban elhunytakat is. Ó-Románia területéről a szovjet csapatok 201.800 románt (főleg katonát) tartóztattak le és deportáltak a szibériai lágerekbe. Ezek közül – szovjet források szerint – 54.600 haltak meg – csak a háború ideje alatt.⁸

Ugyancsak a polgári áldozatokhoz tartoznak Románia német állampolgárai is, akiket szintén a Szovjetunióba deportáltak. Románia 1945. január 6-án kapta azt a szovjet parancsot, amely szerint területéről minden német származású 17 és 45 év közötti férfit, és 18 és 30 év közötti nőt fel kellett listázni. A dologról már előbb tudhatott a Rădescu-kormány, mert 1944. december 19-én a Miniszterek Tanácsának Elnöksége minden tartományi megbízottat telefonon felszólított, hogy vegyék számba az összes német nemzetiségű román állampolgárt. Az ország területén – Erdélyt is beleértve – akkor tájt körülbelül 300.000 német állampolgár élt. Ezek közül 1945 januárjában 80.000-et vittek el a Szovjetunióba.⁹

Ami a II. világháború anyagi veszteségeit illeti, a történészek véleménye szerint mintegy 1 billió USA dollárban lehet megszabni. Németország háborús költsége 272 milliárd, a Szovjetunióé 192 milliárd, Nagy-Britanniáé 120 milliárd dollár volt.

Románia 3–4 milliárd veszteséggel „megúsza”. 1944-ig 1 milliárdot veszített, 1944-ben 1,5 milliárdot, és ugyanennyit a háború után, kártérítésként más országok – különösen a Szovjetunióval – szemben.

Kezdődött a kártérítés 1945. május 8-án, amikor gazdagsági szerződést kellett kötnie a Szovjetunióval, amelynek keretében ún. „szov-rom”-okat hoztak létre. Ezek az egyesületek, társaságok arra szolgáltak, hogy Románián az ún. háborús kártérítést minél gyorsabban és minél alaposabban behajtsák. Ezek a szovromok 1956-ig léteztek, és Románia exportjának 40–50%-át vitték el.

4 GILBERT, Martin: *Atlas of the Holocaust*, Pergamon Press 1988, 244.

5 AXWORTHY, Mark: *Third Axis Fourth Ally*, Arms and Armour 1995, 314.

6 Vö. DOMOKOS Pál Péter: *Rendületlenül*, Szeged 1989, 168.

7 SIPOS Ferenc: *[A szatmári egyházmegye története, (ms) IV.]*, Egyházmegyénk megalapításának szükségessége. In: Szatmári Püspöki Levéltár, 327; Vitéz ERDÉLYI István: *Kárpátalja*, New York 1984, 20.

8 ERLIKMAN, Vadim: *Poteri narodonaseleniia v XX veke spravocnik*, Moscow 2004, 51.

9 Vö. BAIER, Hannelore: *Sighet – punctul de frontieră prin care s-au întors primii deportați etnici germani din U.R.S.S.*, in: *Instaurarea comunismului – între rezistență și represiune*, București 1995, 433–436, itt: 433–434; HAGER, Julius: *Deportarea șvabilor sătmăreni în U.R.S.S.*, in: *Instaurarea comunismului – între rezistență și represiune*, 426–428, itt: 426–427.

Ezen felül amikor 1947. február 10-én megkötötték a békét Románia és a Szövetségesek között, akkor – mint Németország egykori csatlósának – nemcsak, hogy nem térítették vissza neki a Tengelyhatalmak által okozott károkat, de a szövetséges államokban lévő javait, mint háborús kártérítést, elkobozták, valamint a német részvények mind szovjet kézbe mentek át.¹⁰ A Szovjetunió erős marokkal tartotta kezében az országot. Tehette is, mert hatalmi pozícióban érezhette magát.

2. A II. VIÁGHÁBORÚ POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI, ORSZÁGHATÁR VÁLTOZÁSOK, TÖMEGES KIVÁNDORLÁSOK ÉS KITELEPÍTÉSEK

Az 1944 őszére kialakult katonai helyzettel számot vetve Nagy Britannia egész Kelet-Közép- és Délkelet-Európát szovjet érdekszférának ismerte el. Winston Churchill (1874–1965) és kormánya elképzelése szerint Görögországban 10%-os szovjet befolyás volt elfogadható, Jugoszláviában 50%-os, Magyarországon és Bulgáriában 80%-os, míg Romániában akár 90%-os is.¹¹

Az Egyesült Államok viszont ragaszkodott a szabad választásokhoz, és a választások eredményétől függő, az adott ország lakosságának akaratát kifejező politikai rendszerek létesítéséhez. Ezt tükrözte az 1945. február 11-i jaltai egyezmény is. Noha – szó szerint – csak a népek jogát erősítette meg arra, hogy szabad és demokratikus választások keretében maguk dönthessenek állam- és kormányformájukról, illetve országuk politikájáról, a valóságban a szovjet elképzelések előtt hajtott fejet.

J. V. Sztálin (1878–1953) szándéka viszont az volt, hogy a szovjet hadsereg által ellenőrzött területeket szovjetizálja. Ennek mértéke és üteme szempontjából négy övezetre osztotta Európát. A balti államokra, Kelet-Lengyelországra és Besszarábiára a Szovjetunióba való azonnali és teljes bekebelezés várt. Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában vazallus kommunista rezsimeket akart hatalomra segíteni. Még nyugatabbra is (pl. Magyarország) ez volt az elképzelése, de itt több éves átmenettel számolt. Nyugat-Európában viszont – legalábbis egyelőre – elegendőnek tartotta a kommunista pártok befolyásának biztosítását.¹²

Romániával a Szövetségesek 1947. február 10-én írták alá Párizsban a békeszerződés végleges szövegét. Ebben kötelezték őt a minden állampolgárra érvényes emberi jogok elismerésére, a fasiszta szervezetek felosztatására, továbbá a háborús bűnösök kiszolgáltatására.

Ami a határokat illeti: a békeszerződés Besszarábiára és Észak-Bukovinára vonatkozóan kimondta, hogy az 1940. június 28-ai szovjet–román jegyzékváltás érvényes, azaz ezek a területek a Szovjetunió szerves részét képezik.

Azután Románia – az 1940. szeptember 7-ei craiovai szerződés értelmében Bulgária javára – elvesztette Dél-Dobruzsát is.

10 Vö. *Economia Romaniei după al doilea război mondial 1945–1965*, Vö.: http://www.stiri-economice.ro/Economia_Romaniei_dupa_al_doilea_razboi_mondial_1945-1965.html

11 Vö. LOMBARDI, Lapo: *La Santa Sede e i cattolici dell'Europa Orientale agli arbori della guerra fredda. I casi della Polonia e dell'Ungheria*, Ed. Pontificia Università Gregoriana – METEM, Roma-Budapest 1977, 12–13.

12 ROMSICH Ignác: *Békecsinálók, 1947. Az 1947-es párizsi békeszerződés előzményei*, Vö.: <http://www.historia.hu/archivum/2000/0004romsics.htm>

Viszont az 1938. január 1-jei állapot szerint visszanyerte egész Erdélyt. A békekötés következtében helyre állt az ország szuverenitása.¹³

Legalábbis látszólag. Ugyanis – a kommunista Szovjetunió befolyására – gözerővel folytatódott az ország társadalmi strukturájának a megváltoztatása. 1945 februárjáig három rövidéletű román (demokrata) kormány követte egymást Bukarestben, de már ezek alatt is érezhető volt az erőszakos kommunista előretörés. A balosok még előző év szeptember 25-én a *Nemzeti Demokratikus Frontba* (*Frontul Național Democratic*) tömörültek és rövid idő alatt – a tőlük későbbben megszokott tisztátalan eszközökkel – szinte az összes megyeszékhely (58-ból 52-ben) előljáróságába betolták saját embereiket.

De ennél is több kellett nekik. Ezért a Sănătescu-kormánynak, amely az óromániai polgári pártokat is magába foglalta, noha a kommunistáknak is 5 miniszteri tárcát adott, novemberben le kellett köszönnie.¹⁴

Az új Rădescu-kormány (1944 december – 1945 február) még több engedményt kellett tennie a kommunisták felé, de mint későbbben kiderült, ez is kevés volt. Ez utóbbiak 1945 elején már olyan erősek voltak, hogy – természetesen a szovjet fegyverek árnyékában – maga a nép „követelte” a kormányalakításukat.¹⁵

1945. február 27-én az akkori szovjet külügyminiszter-helyettes, A.J. Visinszkij (1883–1954) váratlanul Bukarestbe utazott. Útjának célja az volt, hogy a Rădescu-kormányt lemondassa és ezzel a kommunistákat utat nyisson a hatalom felé. I. Mihai király (*1921), aki tőle két óra gondolkodási időt (ultimátum)¹⁶ kapott, nem tehetett egyebet, mint azt, hogy a kormányalakítással március 2-án megbízta az *Ekések Frontja* (*Frontul Plugarilor*) nevű balos párt akkori vezetőjét, Petru Groza-t (1884–1958).

A háború még be sem fejeződött, amikor Közép-Európa új népvándorlás színtere lett. Az újból elvesztett országrészekben lezajlott bosszúhadjáratok, etnikai tisztogatások miatt nagyon sokan kényszerültek szülőföldjük elhagyására. Erdélyből 102 ezren menekültek át Magyarországra.¹⁷

Romániából is megindult az exodus. A világháború végén nyugaton tartózkodó és a szovjet hadsereg által elfoglalt országba vissza nem térő diplomatákhoz, egyetemistákhoz, katonákhoz, vendégmunkásokhoz és tanulókhöz hamarosan csatlakoztak a Vaszgárda (*Garda de Fier*)¹⁸ legionáriusai is, valamint azok, akik semmiképp sem akartak kommunista uralom alatt élni.¹⁹ Számuk mintegy 20.000-re tehető.²⁰

13 *Treaty of Peace with Bulgaria (Paris, 10 February 1947)*. Australian Treaty Series 1948 No 2., Vö. <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1948/2.html>.

14 Vö. POP, Nicolae: *Kirche unter Hammer und Sichel*, Berlin 1953, 31.

15 Vö. GIURESCU C. Constantin – GIURESCU C. Dinu: *Istoria Românilor*, 802–803.

16 Vö. TONTSCH, Günther H.: *Partei und Staat in Rumänien*, Köln 1985, 20.

17 STARK Tamás: *Magyarország háborús embervesztése*, in Rubicon, 2000. 9. sz. 44–48. o.

18 A Vaszgárda (románul Garda de Fier) nacionalista, antiszemita és magyarellenes náci mozgalom volt Romániában a második világháború végéig. A mozgalmat Corneliu Zelea Codreanu alapította 1927. június 24-én Mihály Arkangyal Légiója néven (románul Legiunea Arhanghelului Mihail). Követőit ezért gyakran „legionáriusok” néven emlegették (románul legionarii), a mozgalmat pedig ókori római mintára „Légió” vagy „Légiós Mozgalom” (románul Mișcarea Legionară). Vö.: *Clerical Fascism in Interwar Europe (Totalitarianism Movements and Political Religions)*, Routledge 2013.

19 Vö. <http://www.mitropolia-ro.de/index.php/17-istoric-mitropoliei/29-noua-emigratie-dupa-cel-de-aldoilea-razboi-mondial>

20 *Politița politică a regimului comunist acționa și în străinătate*, Vö. <http://www.corneliu-coposu.ro/articol/index.php/287-securitatea-si-romanii-din-exil-emigratie-si-diaspora/>

Első állomáshelyük Németország és Ausztria voltak, de többségük hamarosan tovább ment Franciaországba, Olaszországba és Spanyolországba. De többen innen is áttelepültek az Egyesült Államokba, Kanadába és Dél-Amerika két államába, Argentínába és Braziliába.²¹

3. HÍVEK SZÁMA, EGYHÁZMEGYÉK, PAPNEVELŐ INTÉZETEK, FŐISKOLÁK, ISKOLÁK, VALLÁSOK, FELEKEZETEK ÉS NEMZETISÉGEK

Az újabb párizsi békével Romániában visszaálltak az 1920-as határok.²² Az ország lakossága ekkor 15.872.624 személy volt. 85.7% románnak, 9.4% magyarnak, 2.2% németnek, 0.9% jiddisnek és 1.8% más anyanyelvűnek vallotta magát.²³

Vallási hovatartozásuk természetesen nem volt feltüntetve, de ha más népszámlálások adatait vesszük alapul, akkor a lakosság 80%-a ortodox, 10%-a katolikus és 10% más vallású lehetett.

Az 1948. augusztus 4-i kultusztörvény 14 vallást illetve kultuszt ismert el: Román Ortodox Egyház (Biserica), Román Pravoszláv Ortodox Egyház, Örmény Egyház, Ágostai Evangélikus Vallás (Cult), Luteránus Zsinati-Prezbiteriánus Vallás, Református Vallás, Unitárius Vallás, Zsidó Vallás, Muzulmán Vallás, Baptista Vallás, Evangélium szerinti Vallás, Pünkösdistá Vallás és Adventista Vallás. A görög katolikus egyház nem szerepelt, mert a felosztás előtt állt, a Római Katolikus pedig, mivel nem volt még statutuma, csak megtúrt vallás volt.

A katolikusok tehát két ritusba tagolódtak.

A görög katolikus Egyház 1699-ben alakult, amikor az erdélyi ortodoxok egy része áttért a katolikus hitre, alávétve ezzel magát a Szentszéknek és a pápának, ritusa azonban görög maradt. Pár tucat ukrán és magyar plébánia kivételével román anyanyelvű hívei voltak. Ezek öt egyházmegyéhez tartoztak.

A Fogaras-Gyulaféhérvári Egyházmegyének (alapítási éve: 1700) 412 ezer híve volt. Ezeket 8 szerzetes- és 648 világi (egyházmegyes) pap gondozta 606 plébánián. 1734 óta saját papnevelő intézettel rendelkezett. Főpásztora ebben az időben Ioan Suciú volt.

A Kolozsvár-Szamosújvári Egyházmegyének (1853) 421 ezer híve volt. Őket 463 plébánián 417 pap látott el. Papnevelő Intézetében 1858 óta tanultak szeminaristák. Főpásztora ekkor Iuliu Hossu volt.

A Lugosi Egyházmegyének (1853) 127 ezer híve, 235 plébániája és 208 papja volt. Püspöke ebben az időben Ioan Bălan volt.

A Nagyváradi Egyházmegyének (1777) 203 ezer hívét 235 plébánián 258 pap látta el. Saját papnevelővel rendelkezett (1792). Az egyházmegyét Valeriu Traian Frențiu püspök vezette.

21 Vö.: DUMITRESCU, Petrișor Ionel: *Comunitățile române din afara granițelor țării*, Universitatea din București Facultatea de sociologie și asistență socială, 2010, 7.

22 Vö. GIURESCU C. Constantin – GIURESCU C. Dinu: *Istoria Românilor*, 805; *Erdély története*, III, Kiad.: Köpeczi Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986, 1761–1762.

23 1948. január 2.-án volt a népszámlálás. Vö.: GOLOPENTIA, Dr. A. – GEORGESCU, Dr. D. C.: *Populația Republicii Populare române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorie ale recensământului*. Extras din probleme economice, nr. 2 martie 1948. Institutul central de statistică, București 1948. http://sas.unibuc.ro/uploads_ro/1147/51/AG48a.RECENSAMANT48.pdf

Végül a legfiatalabb, a Máramarosi Egyházmegyének (1930) 397 ezer híve volt, és őket 258 pap látott el 255 plébánián. Püspökét Alexandru Rusunak hívták.

Ez mintegy 1 millió 500 ezer hívőt, 1725 templomot és 1594 papot jelentett.²⁴

A magyar és német anyanyelvű híveknek négy egyházmegyéjük volt. Valamennyi régebbi múltra tekintett vissz. Az erdélyit, a nagyváradit és a temesvári ösét, a csanádit még Szent István első magyar király (†1038) alapította.

A Gyulafehérvári Egyházmegye (alapítási éve: 1009) a párizsi békével ismét teljesen román fennhatóság alá került. Ekkor 249 plébániával és 427 ezer hívővel rendelkezett. 1753-tól volt papnevelője intézete. Főpásztora ekkor Márton Áron volt.

A Nagyváradai Egyházmegye (1010) nagyobb része a székhellyel együtt visszakerült Romániához. Az 54 plébániából álló egyházmegyének, amelyet a Szentszék 1930-ban a szatmári egyházmegyével *aeque principaliter* egyesített, kb. 100 ezer híve volt, püspöke pedig Scheffler János volt. Az egyházmegye 24 plébániája Magyarországon maradt.

A Szatmári Egyházmegye (1804) a párizsi béke következtében ismét négy részre szakadt. Kárpátaljára 42 plébánia, Csehszlovákiába 8 plébánia, Magyarországra 27 plébánia szakadt. Románia területén 55 plébánia maradt mintegy 120 ezer hívővel.²⁵

A párizsi békével visszálltak a Temesvári Egyházmegyében (1930) is a trianoni határok. Az egyházmegye nagy része – 153 plébánia – a székvárossal ismét Romániáé lett. Híveinek száma 250 ezerre rúgott. Az Egyházmegye 1806 óta papnevelő intézettel rendelkezett, s püspöke ekkor Pacha Ágoston volt.

Még volt két katolikus egyházmegye, amelyek Ó-Románia területén feküdtek, s amelyeknek hívei – összesen mintegy 300 ezren – zömében román anyanyelvűek voltak.

A Bukaresti Egyházmegyének (alapítási éve: 1883) 70 ezer híve volt 20 plébánián. Papnevelő Intézetét 1870-ben alapították. Az egyházmegyét Alexandru Cisar érsek vezette.

A Iași Egyházmegye (1884) híveinek száma 260 ezerre rúgott. Ezeket mintegy 100 plébánián majdnem 200 lelkész pasztorált. A Papnevelő Intézetét 1886-ban alapították. Püspöke ekkor Anton Durcovici volt.

Ha mindent egybeveszünk, akkor a 6 római katolikus egyházmegye területén mintegy 1 millió 200 ezer hívőt 580 plébánián 500 pap gondozott.²⁶

Minden egyházmegyének számtalan iskolája volt, amelyekben katolikus gyermekek és fiatalok ezrei tanultak.

24 DELETANT, Dennis: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc (1948–1965)*, Polirom, Iași, 2001, 82. Más adatokat hoz az Anuario Pontificio 1948, idézi SZÉKELY Pál: *A Katolikus Egyház helyzete a Román Szocialista Köztársaságban*, in: P. SZŐKE János: *Márton Áron*, Thaur/Tirol, Thaur bei Innsbruck 1988, 191.

25 1952. április 19. Vö.: SALACZ Gábor, *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*, 113; SÍPOS: *Egyházmegyénk...* 331–332.

26 Hozza SZÉKELY Pál: *A Katolikus Egyház helyzete...*201.

4. AZ EGYHÁZMEGYÉK ÉS A PLÉBÁNIÁK IGAZGATÁSA AZ ORSZÁGHATÁROK MEGVÁLTOZÁSA UTÁN

A párizsi béke következtében tehát a temesvári és a gyulafehérvári egyházmegye teljes egészében visszaesetolódott Romániához, a nagyváradi és a szatmári egyházmegyét viszont ismét országhatárok szabdalták fel. Az egyházmegyék püspöke, Scheffler János, igyekezett az új helyzetnek megfelelően cselekedni.

A Csehszlovákiába szakadt 8 plébániáját többé soha nem látogathatta meg. Ezek vezetését a Szentszék Joseph Carsky (1886–1962) kassai apostoli kormányzóra bízta. A püspök tehát levelet írt Carskynak, hogy megköszönje neki a régi csehszlovák rendszerben, a szatmári egyházmegye plébániáinak hívei és papjai iránt tanúsított atyai törődését, és bizalommal ismét gondviselő jóságába ajánlja őket. Levelének befejezése gyanánt pedig még egyszer megáldotta elszakított híveit és papjait.²⁷

Magyarországon 27 plébánia maradt a szatmári és 33 a nagyváradi egyházmegyéből. A trianoni döntést követő idők mintájára Scheffler János püspök 1945. április 11-én újra létrehozta a magyarrészi (szatmári) helynökséget, amelynek helynökeként Barót Mihályt (1883–1951) nevezte ki. A nagyváradi egyházmegye magyarországi plébániáinak a vezetését pedig ismét a debreceni kormányzóság vezetője, Lindenberger János (1869–1951) vette át. Amíg azonban lehetséges volt, a személyes kapcsolatok is folytatódtak. A püspök 1946 május – júniusában a magyarrészi területen esperesi kerületi papi ülésen vett részt, ünnepi körmenetet tartott, szentbeszédet mondott, májusi ájtatosságot vezetett, prédikált a híveknek. Sőt, papot szentelt és bérmakörutat is tett. A helynökséggel kapcsolatosan 1947 végén voltak utolsó intézkedései. Az ok nem csupán a párizsi békeszerződéssel megmerevített határok átjárhatatlanságában és a kapcsolattartás ellehetetlenülésében állt, hanem a román államnak a katolikus egyházzal szembeni egyre drakonikusabb intézkedéseiben. Mivel a püspök számára egyre nehezebb lett az anyaországba való átutazás, 1947. októberének végén helynökeinek – Pakocs Károlynak és Schriffert Bélának – kért szentszéki engedélyt, hogy azok ott a bérmálás szentségét kiszolgáltathassák.²⁸

Miután Eduard Benes (1884–1948) csehszlovák államelnök 1945. június 29-én Kárpátját átadta a Szovjetunióknak, amely Zakarpatska Oblast néven az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságba olvasztotta be, János püspök a kárpátaljai részekre sem mehetett át többé. A mintegy 40 plébánia vezetését Pásztor Ferenc (1880–1949 vagy 1950?) rendkívüli helynökére bízta, akinek elsősorban az volt a feladata, hogy az elszakadt részek plébániáit vezesse. A vikárius rendszeresen beszámolt a régióban történő egyházi eseményekről. János püspökhöz címzett jelentései azonban nem sok jóval kecsegtettek, és ezzel előrevetítették egy ott már teljes erejével dúló keresztényüldözés sötét árnyékát. A kommunista hatalom a görög katolikus egyházat felszámolta, a római katolikus egyház javait (plébániaépületek, ingatlanok, földek, anyakönyvek) elkobozta, a templomokra rettenetes adókat vetett ki, a hitoktatást az iskolákból száműzte, sőt még a templomokban és a plébániákon is akadályozta, az egyházi személyeket pedig, a papokat és a nővéreket bebörtönözte.²⁹

27 Vö. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975, 25, 49–50. SIPOS: *Egyházmegyénk...* 329–331.

28 Vö. *Archivio Storico della S.C. per gli A.A.EE.SS., Ungheria n. 107–6671 és 6912/47.*

29 Vö. az 1946. augusztus 15-i, december 29-i és az 1947. február 20-i rövid jelentéseket a SzPL.

A jelentések nem maradtak titokban. Tárgyukban 1953 nyarán per zajlott a nagyváradi katonai bíróságon. A fő vádlottak Scheffler János (1887–1952) püspök és titkára, Bogdánffy Szilárd (1911–1953) titkos püspök illetve paptársaik voltak, akik a vád szerint 1945 óta adatokat szolgáltattak Kárpátaljáról a bukaresti nunciaturának. Jelentéseikben letartóztatott papokról, azok kiszabadulásáról, az államosításról, a vásár- és ünnepnapokon történő kényszermunkákról, az iskolai hittanórák beszüntetéséről, valamint egyéb titkos dolgokról írtak. Hiába hozta fel mentségül védőügyvédjük, hogy a „cinkosok” nem voltak egymással kapcsolatban, nem tudtak arról, hogy a levelekben mi van. Nem is beszélve arról, hogy ezek a jelentések kimondottan egyházi belügynek számíthatók, mert sem katonai, sem gazdasági, vagy politikai jelentések és információk nem voltak bennük, hanem kimondottan egyháziak. Végezetül a büntetés nem arányos a „bűnnel”, mert a vádlottak csak másodrendűek, és „a főbűnösről” a szatmári püspökről soha nem bizonyították be, hogy bűnös. Az ítélet már kész volt. A két püspököt csak közeli haláluk váltotta meg a kényszermunkától...³⁰

Az egyházmegegyezés iránymutatásai azon főpásztoroknak sem volt egyszerűbb, akiknek területe nem volt országhatárok által szétszabdalva. Ezt az első közös püspöki konferenciájuk (1948. november 27) alkalmával – Petru Groza miniszterelnöknek címzett és átadott, de a Kultuszminiszternek is átnyújtott – memorandumuk szövegéből tudjuk.

A memorandum bevezetőjében a püspökök szóvá tették, hogy annak a három millió katolikusként a nevében terjesztik elő panaszait, akik vallásszabadságáért aggódnak. Arra kérik az miniszterelnököt, hogy a Belügyminisztérium szervei szüntessék be a papok zaklatását és minden alapot nélkülöző hosszabb-rövidebb ideig tartó bebörtönzését. A főpapok tudják ugyanis, hogy ezekkel a bebörtönzésekkel, megfélemlítésekkel az állambiztonsági szervek terhelő bizonyítékokat akarnak kicsikarni ellenük és a katolikus intézetek ellen.

Továbbá nem engedje az miniszterelnök, hogy a hatósági szervek megfélemlítéssel kényszerítsék a papságot olyan témákról beszélni, amelyek lelkiismeretük szavával össze nem egyeztetettek.

Azután azt kérik az miniszterelnöktől, hogy ne a Nevelésügyi Minisztérium akarja elérni nekik erkölcsileg nem megfelelő személyek kinevezését felekezeti iskoláikba. Ugyanakkor a püspökök azt akarják, hogy a tanulók saját tankönyveikből tanulhassanak és ne legyen kötelező számukra az állami tankönyvekben szereplő hit- és egyházellenes tézisek tanítása. A témánál maradván a püspökök arra kérik az miniszterelnököt, hogy a hittan legyen ismét kötelező a felsőbb- és a szakiskolákban is, és az egyház a saját maga által kiadott könyvekből taníthassa a gyermekeket hittanra.

Mint ahogyan ahhoz is ragaszkodnak, hogy a nemrég szinte valamennyi egyházi lapot felszámoló rendelkezéseket a kormány helyezze hatályon kívülre.

Végül a püspökök arra kérik az miniszterelnököt, hogy védje meg az egyház még meglévő javait és hasson oda, hogy az e téren is elharapódzó állami és helyhatósági visszaélések megszűnjenek.

A püspöki kar tagjainak a román kormánynál tett látogatásáról a korabeli román sajtó is beszámolt. Megnevezte a tárgyalások főbb témáit is: a felekezeti iskolák ügyét, a római katolikus egyház és a kormány kapcsolatának problémáját a népi demokrácia követelményeinek tükrében, majd kiemelte azt, hogy mind Petru Groza miniszterelnök,

30 Vö. TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból, Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora, 1892–1966*, METEM, Budapest 2002, 657–658.

mind pedig Stanciu Stoian (1900–1984) kultuszminiszter hangsúlyozták a vallásszabadság fontosságát és ígérték: mindent megtesznek ennek biztosítására.³¹

A szavak mögött azonban taktikázás húzódott meg: a kormány már a következő megszorító intézkedéseken törte a fejét, ami az év végére aztán be is következett: az egyházmegyék lelkipásztori látogatásának beszűkítése és a szigorú cenzúra.³²

A főpásztorok egyre nehezebben látogathatták egyházmegyéjüket. Ami pedig a püspöki körlevelek állami cenzúrázását illeti, kezdetben – bár létezett, de – még nem volt szigorú. A kultusztvény megjelenése után (1948. augusztus 4) azonban minden körlevelet cenzúrára kell benyújtani az állami hatóságoknak.³³ Ezért a főpásztorok inkább nem írtak körleveleket...

5. A HÁBORÚ VÉGE, ÉS A KOMMUNISTA HATALOMÁTVÉTEL ELSŐ SZAKASZA

Az 1945. március 6-án – szovjet nyomásra – megalakult új román kormányban a kommunisták 4 miniszteri tárcát kaptak, közöttük a legfontosabbat: a belügyminiszterit, de a többi tárcák is mind a hozzájuk közel álló balosak kezébe kerültek.

Az új kormány, hogy a tömeg jóindulatát megnyerje, 1945. március 23-án, *agrárreformot* rendelt el. A rendelet elsősorban azokat sújtotta, akik a német hadseregben teljesítettek szolgálatot, s azzal, vagy a magyar hadsereggel elhagyták az országot. Ennek örve alatt azonban azoktól is elvették a földet, akiknek semmi közük nem volt a háborúhoz, csak ehhez a két nemzetiséghez tartoztak.

Másodszor azokat célozta meg a földreform, akik több, mint 50 hektárral rendelkeztek. Ezekből a „többletet” elvették. A legtöbbet e téren is természetesen a kisebbségek szenvedtek. A román földbirtokosok földjeinek többségét „minta gazdaság” címen mentesítették a kisajátítás alól.

Végül az egyházaktól is elvették az 50 hektárnál nagyobb földterületet. A plébániáké egyelőre maradhatott. Ez utóbbiakat valamint a püspökségek előbbi nagyságrendnél kisebb földterületeit azonban száz vagy még nagyobb százaléku adóval illetve beszolgáltatással sújtották. A sok egyházi intézménytől (iskola, kórház, árvaház, stb.) ezzel megvonták az életteret, és azok a létminimum alatt voltak kénytelenek tengődni. De a hívek hősiek áldozatkészsége egyelőre megmentette őket a megsemmisüléstől.

A földosztás valójában a későbbi kollektivizálást készítette elő. A parasztok ugyanis csak igen kis darab földeket kaptak. Ezzel az intézkedéssel nem az életképes középbirtokosok száma nőtt, hanem a kisgazdáké, akik bármennyire is igyekeztek, a terméshozamból nem tudtak többletet termelni, sőt még a családjukat sem tudták eltartani belőle. A mezőgazdaság modernizálásáról pedig szó sem lehetett, mert ezek a parasztok semmiféle anyagi eszközzel nem rendelkeztek.³⁴

31 Vö. pl. *Semnalul* egyik 1947 december eleji számában: *Problema învătămantului confesional. Audiența reprezentanților cultelor la d. prim ministru.*

32 Vö. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*, (Ed. BEKE Margit), Köln – Budapest 1996, 288–290.

33 1948. október 15-én. Vö. *Archivio Storico della S.C. per gli AA.EE.SS., Ungheria n. 107–7418/47.*

34 Vö. BIRKE, E. – NEUMANN, R.: *Die Sowjetisierung Ost-Mitteleuropas.* Frankfurt, 1959, 261; GIURESCU C. Constantin – GIURESCU C. Dinu: *Istoria Românilor*, 805, 813; HLIHOR, Constantin: *Generali români în rezistența anticomunistă*, in: *Instaurarea comunismului*, 184–1188, itt: 187–188; *Erdély története*, III,

1945. május 9-én Európában véget ért a II. világháború. A potsdami Konferencián (1945. július 17 – augusztus 2) az Egyesült Államok és Nagybritannia, a kommunista előretörést látva bár kifejezte bizalmatlanságát – többek között – Románia kormányával szemben is, de hallgatólagosan elfogadta. Erre I. Mihály király, aki márciusban hiába akarta megakadályozni Petru Grozát a kormányalakításban, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a két nagyhatalom támogatásával lemondassa a kommunista-barát Groza-kormányt. De hiába lépett „királyi sztrájkba” megtagadva dekrétumok aláírását, a Szovjetunió befolyása sokkal nagyobb volt, a kormány – átlépve az alkotmány idevonatkozó paragrafusán – nem mondott le.

1945. december 16.-a és 26.-a között zajlott le a három nagyhatalom Moszkvai Konferenciája. Itt határozták el azt, hogy egy komissziót küldenek Bukarestbe, amelynek feladata rávenni Groza miniszterelnököt arra, hogy az ország két nagy pártjából – a Nemzeti Paraszt Pártból és a Nemzeti Liberális Pártból – is vegyen be egy-egy minisztert a kormányába.

Mikor ez megtörtént, az Egyesült Államok és Nagybritannia 1946. február 6-án elismerte a román kormányt is. A király abbéli igyekevése, hogy megmentse a történelmi pártokat épp úgy kudarcba fulladt, mint a kommunista előretörés megakadályozása.

Mert az közben gőzerővel folyt. A kommunisták eszközökben egyáltalán nem válogatva, céltudatosan meneteltek a hatalom felé. Látszólag együttműködtek a többi demokratikus pártokkal, a legnagyobb – általuk is fennen hangoztatott – cél, vagyis az ország újra felépítése érdekében, a valóságban azonban a hatalomra és a demokratikus pártok teljes megsemmisítésére törekedtek. A régi történelmi pártokba befurakodtak és belülről rombolták szét őket. Így „oszlatta fel” önmagát és egyesült a Kommunista Párttal – még 1946 márciusában – a Szociál Demokrata Párt. Minden politkához értő valaki látta, hogy a kommunisták célja az ország szovjetizálása volt.

1946. november 9.-ére tűzték ki az olyan régóta beígért választásokat. A kommunisták a háttérből irányított csalással és erőszakkal teli választási kampányba kezdtek. Ha kellett, kizárták a választásokból az ellenzék tagjait (más nemzetiségűek, egyháziak) ha arra volt szükség, akkor a gyilkosságoktól sem riadtak vissza, a választások végén pedig a szavazatok számát hamisították meg. Meg is lett a látszata. A hivatalos eredményhirdetés szerint a Demokratikus Pártok Blokkja, amely a kommunistákat és csatlósaitak tömörítette magában, 78,45%-os volt, ez 347 mandátummal járt. A Nemzeti Paraszt Párt 12,62%-ot és 33 mandátumot szerzett; a Magyar Népi Szövetség 9,84% és 29 mandátumot; a Nemzeti Liberális Pártnak pedig 4,72% és 3 mandátum jutott. A választások nyomán a lehetséges 414 parlamenti helyből tehát 378 jutott a balosoknak.³⁵

A valóságban azonban a Nemzeti Paraszt Párt, amely erősen kommunista-ellenes kampányt folytatott, a szavazatok 70%-át szerezte meg. Hiába tiltakozott a Nemzeti Liberális Párttal együtt a családok ellen, nemzetközi megfigyelők nem lévén, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság a választásokat elismerte, és I. Mihály király 1946. december 1-jén megnyitotta a Parlamentet.

A következő hónapok alatt a kommunisták az ellenzék elhallgattatásával és a hatalom teljes megszerzésével voltak elfoglalva. Előbb a parasztpártiakat (Maniu-per: 1947.

1759. ONIȘORU, Gheorghe: *Propaganda și antipropaganda: tema colhozului (1944–1949)*, in: *Instaurarea comunismului*, 33–32, itt: 35.

35 Vö. BIRKE – NEUMANN: *Die Sowjetisierung*, 261; Vö. POP: *Kirche...*, 31–32; GIURESCU C. Constantin – GIURESCU C. Dinu: *Istoria Românilor*, 809. TONTSCH: *Partei und Staat...*, 21.

július 29) és a liberálisokat a szorították ki a hatalomból. De hamarosan megteltek Románia börtönei olyanokkal is, akiknek alig volt közük a politikához, csak útban voltak, s hirtelen kiderült róluk, hogy „a demokrácia ellenségei”. Megindult a megfélemlítés és a terror. Ezentúl senki sem érezhette magát biztonságban; mindegy, hogy paraszt, vagy értelmiségi volt az illető.³⁶ És ekkor kezdett beszüremkedni minden társadalmi rétegbe a későbbben hírhedté vált Securitate.³⁷

6. AZ ORSZÁG KOMMUNISTÁVÁ VÁLÁSA 1945–1948 KÖZÖTT

1947. február 15-én búcsúztatták Bukarestben a romániai püspöki kar tagjai Andrea Cassulo (1869–1952) nunciust, aki több mint egy évtizedes tevékenység után visszatért Rómába. A búcsúztatás egyuttal alkalom volt arra is, hogy köszöntsek hivatalban utódát, Gerald Patrik O’Hara (1895–1963), savannah-atlantai püspököt.

Az új nunciusi régens talán nem is gondolta, hogy milyen nehéz feladat vár rá Romániában. Mert bár az királyság volt, egy első látásra demokratikus kormányral, a kommunisták egyre gátlástalanabban törtek a hatalomra. Míg első országos konferenciájuk idején (1945 október) taglétszámuk mindössze 36.000 volt, ez a szám 1947 végére – ha hinni lehet a forrásaiknak – 804.000-re, 1948 februárjában pedig több, mint 1 millióra emelkedett!³⁸

1947. december 30-án Romániában eltörölték a királyságot. A képviselők testülete egyhangúlag szavazta meg a népköztársaság kikiáltását. I. Mihálynak el kellett hagynia az országot. Személye volt az utolsó akadály a „demokratizálódás” útján. Ezután – egészen 1953-ig – az új urak azzal voltak elfoglalva, hogy minden belső politikai ellenállást megtörjenek.

Első lépésként – az 1948. február 21-én kezdődő – pártok közötti kongresszuson a kommunista és a szociáldemokrata pártokból megalakult a *Román Munkás Párt*. A március 28-i választások alkalmával aztán a választók 97.8%-a a Demokratikus Népfront egységlistájára adta le szavazatát. Az új kormányban a 21 miniszteri tárcából 14-et az új Munkás Párt kapott. A Demokratikus Népfront a lehetséges 414 mandátumból 405-t szerzett meg. A Román Kommunista Párt főtitkára Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) pedig Petru Groza miniszterelnök első miniszterelnökhelyettese lett.³⁹ Akiket meglepett a Demokratikus Népfront tagjaira leadott szavazatok magas száma, az még nem tudta, hogy a kommunisták előzőleg sok egyesületet felszámoltak, ezen kívül pedig nagy néptömegeket zártak ki a választásból. Ezek közé tartoztak a valamikori bebörtönzöttek, a németajkúak, mint bűnös nemzet, és természetesen az egyháziak közül nagyon sokan, akikben az új uraknak semmi bizalmuk nem volt. A választás elsőprő megnyerésében az is közrejátszott, hogy kommunisták nemcsak a saját, de más kerületekben is szavazhattak. Hogy ezt számukra megkönnyítsék, kocsik szállították őket egyik helyről

36 Vö. Erdély történelme, III, 1777; SAHAN, Eugen: *Aspecte din rezistența românească împotriva sovietizării în perioada martie 1944–1962*, in: *Instaurarea comunismului*, 213–278.

37 <http://istoria-romaniei.blogspot.de/2009/08/republica-populara-Română.html>

38 Vö. GIURESCU – GIURESCU: *Istoria Românilor*; 805, 810; TĂNASE, Stelian: *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948–1965*, Humanitas, București 1998, 50.

39 Három tárca a Parasztpártnak, 4 pedig a pártnélkülieknek került. Vö. BIRKE – NEUMANN: *Die Sowjetisierung...*, 262; OTETEA, Andrei: *Istoria lumii în date*, București 1972, 463; SZALAY JEFOMOS: *Vértanú Püspök Vértanú Népe*, Párizs 1952, 169.

a másakra. Végül az összeszámlálásnál is visszaélések történtek, amelyek elkendőzésére nem is nagyon törekedett senki. Biztonságban érezték magukat, mert a szovjetek még jelen voltak, hadseregük pedig éber szemmel figyelte az fejleményeket, és ha kellett, akkor beavatkozott.

A kommunista hatalom kiépítésének útján másik fontos mérföldkőnek számított az új alkotmány, amelyet 1948. április 13-án szavazott meg a Nagy Nemzetgyűlés. Noha 3. cikkelyében a népet mondja a hatalom egyetlen birtokosának, a következő mondatában – azzal, hogy a népet választott képviselők képviselik, és ezeket a választásokat maga a Párt irányítja –, azonnal ki is veszi a kezéből. Még nyilvánvalóbbá válik ez az alkotmány 66.–67. cikkelyeiben, amelyek kimondják, hogy a Román Népköztársaság legfelsőbb végrehajtó és irányító szerve a kormány. Ennek minisztereit viszont a Nagy Nemzetgyűlés határozza meg, amelynek tagjait a maga során szintén a Párt által irányított választásokon jelölnék ki (47. cikk.).

Az alkotmány már előrevetítette az egyházak „államosításának” (nemzeti egyház létrehozásának) árnyékát is.⁴⁰ Ez nem csak abban mutatkozott meg, hogy a hatalom emberei több helyen papokat és a lelkészeket erőszakkal begyűjtött, nem engedve, hogy résztvegyenek az alkotmány megszavazásán.⁴¹ Hanem lényegében abban, hogy az új alkotmányban néhány általános frázison kívül egyetlen egy konkrét lelkiismereti szabadságjog sem szerepelt. Sőt, a 27. szakasz – noha azt jelenti ki, hogy „a vallásközösségek szabadon szervezkedhetnek”, ezt a jogukat ezzel a záradékkal korlátozta: „amennyiben az a közbiztonságot és rendet nem veszélyezteti”. Ugyancsak ez a 27. szakasz volt az, amely előkészítette a felekezeti iskolák feloszlását, és a vallásos kultusz személyzetét kiképző különleges iskolákat pedig állami ellenőrzés alá vonta. Ez a zárómondata pedig: „A kultuszok szervezetét és működését a törvény szabályozza”, jogalapot szerzett arra, hogy az állami szervek minden egyházi ügybe és tevékenységbe beavatkozzanak.⁴²

Az alkotmány hiányosságaira, helyesebben egyházellenes rendelkezéseire O’Hara, a nunciatura régense, egy 1948. április 22-i szóbeli jegyzékben hívta fel a külügyminisztérium figyelmét. Benne, többek között, utalt a Szentszék és a román kormány közötti konkordátumra, amely szerint a kormány egyoldalúan nem dönthet olyan kérdésekről, amelyek a Szentszékre is tartoznak. Arra kérte a kormányt, hogy törölje az alkotmányból a katolikus egyház működését korlátozó 27. törvénycikkelyt.⁴³ A külügyminisztérium azonban a szóbeli jegyzékre egyáltalán nem reagált. Az új alkotmány ugyanis csak egy közbeeső állomása volt a katolikus egyház elleni kampánynak. A román kormány már ekkor kész forgatókönyvvvel rendelkezett mind a görög katolikus, mind pedig a latin egyház felszámolását, illetve fokozatos háttérbe szorítását illetően.

Ugyancsak az alkotmány készítette elő a kommunista hatalomátvétel következő állomását: az államosítást. Az 1948. június 11-én megjelenő törvény értelmében 1050 vál-

40 Vö.: PETCU, Adrian Nicolae: *Ministerul Cultelor și slujitorii altarului în anii democrației populare*, in: Pro Memoria, 3/2004, București, 309–314.

41 Bánátban az állami hatóságok a begyűjtött világiak közül többeket megkínóztak, a papokat pedig majd csak több kihallgatás és egy hónap eltelte után engedték szabadon. A nagyváradai egyházmegyében szintén hasonló esetekről tudunk... Vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 119.

42 Az alkotmány szövegét vö. *Monitorul Oficial*, nr. 87, 1948. március 13.

43 Vö. az 1.692 sz. dokumentumot az *AMAE, fondo Vaticano*, hozza: *La Romania e la Santa Sede. Documenti diplomatici*, (kiad. Ambasciata di Romania presso la Santa Sede), 199–200.

lalat, üzem, gyár, bank, szállítási- és biztosító cég – valamint a rádió ment át az állam tulajdonába.⁴⁴

Az oktatás államosítására 1948. augusztus 3-án került sor. Az ún. tanügyi törvény elrendelte, hogy a tanítás joga ezentúl kizárólag a román államot illeti meg, és az világnézeti szempontból semleges. Azzal viszont, hogy tanügyi káderektől az állam azt kívánta: legyenek a szocializmus elkötelezettjei, egyúttal a nevelés kommunista szellemű irányát is megszabta. A kormány nem is rejtette véka alá szándékát, mely szerint azt akarja, hogy a fiatalság demokratikus szellemben nevelődjék. Azzal pedig, hogy minden felekezeti- és magán-iskolát felszámolt, a nevelés porondján egyedül akart maradni.⁴⁵

Közben a falvak világát minden eddiginél jobban felverte a kollektivizálás réme. Nem megalapozatlanul, mert már régebb óta híre járt annak, hogy az állam mindent elvesz, és az élelmet jegyrendszerre fogja osztani. Jött aztán a gabonatermés blokkolása (1948. július 6-i 121.sz. rendelet), amely szerint az állami szervek csak nagyon keveset hagytak a parasztságnak, a gabona felvásárlási árát pedig 4 lejben állapították meg kilogrammonként, mit sem törődve azzal, hogy a vetőmag azelőtt évben 15 lejbe került. A parasztság országszerte eldugta a terményt, és „demokrácia-ellenes megnyilvánulásokra” került sor. 1948. július 17-én jelent meg aztán a 138.sz. rendelet a beszolgáltatásokról. Ez a rendelet megnyomorította a parasztságot. Különösen a „kulákok”-nak nevezett tehetősebb parasztokat sújtotta. Azok felajánlották volna földjüket, hogy szabaduljanak az embertelen beszolgáltatásoktól, de az államnak nem kellett. Ő nem likvidálni akarta a kulákságot, hanem a „zsírjából” akart élni. Nehezítette a helyzetet a pénz hiánya, ezért a végrehajtóké volt a világ. Minden mozgathatót elvittek, ha a paraszt nem fizetett.⁴⁶

A kollektivizálás (1949–1962) zárta le a kommunista hatalomátvétel első nagy szakaszát. Számptalan szegény és gazdag paraszt próbált meg ellenállni neki, de a kommunista kormány erőszakkal, gyilkosságokkal, deportálásokkal, elkonfiskálással válaszolt – és végül maga alá gyűrte őket...

7. AZ EGYHÁZELLENEK ÜLDÖZÉSEK KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI 1945–1950 KÖZÖTT

A politikai és társadalmi ellenzék ilyen látványos megsemmisítése után a kormány a vallási-kérdés végleges megoldására fektette a fő hangsúlyt. Ezt az 1948. február 22-én tartott pártkongresszus előestéjén, a kommunista párt főtitkára, Gheorghe Gheorghiu-Dej ezekkel a szavakkal körvonalazta: „*A katolikus egyház az egyedüli szervezett akadály Romániában a népi demokrácia végleges megvalósításának útjában. Az ország népességének egy része a katolikus egyházhoz tartozik. Azt kényszerülünk nyilatkozni róluk, hogy a katolikus klérus a demokrácia ellensége. A román nemzet érdekeit sérti az is, hogy ez a klérus az egész világon ismert imperialista bérenc Vatikánhoz tartozik. Nem tűrhetjük, hogy a Vatikán a lelki hatalmát rosszra használja és a hívő népet hamis propagandájával a demokrácia ellenségévé tegye*”.⁴⁷ Gheorghiu-Dej főtitkár szavai azt sugallták, hogy

44 Vö. GIURESCU – GIURESCU: *Istoria Românilor*; 816; OTEȚEA: *Istoria...*, 463; *Erdély története, III*, 1762; BUCUR, Ion: *Naționalizările din România 1944–1953*. Arhivele Totalitarismului, 1994. 1–2. sz. 313–320.p.

45 Szövegét l. a *Monitorul Oficial* 177, 1948. augusztus 3.

46 Vö. IONESCU-GURA, Nicoleta: *Starea de spirit a țărănimii în anul 1948*, in: *Instaurarea comunismului*, 17–32, itt: 24–29.

47 Vö. *Biserica și poporul*, in: *Lumina creștină*, 1948. március 28, hozza: GALTER, Alberto: *Rotbuch*, 264; *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, 229.

a párt célja a romániai katolikus egyház szétzúzása, és erre az akciójára hamarosan sort is kerít. Az ország szovjetizálása a vallásos élet területén is egyre inkább kitapinthatóvá vált.

Az első lépést ezen a területen az 1948. április 13-án kiadott alkotmány jelentette. Noha hangozó szavakkal biztosította a vallás- és lelkiismereti szabadságot, a törvények, a rendeletek és a szabályok a vallás korlátozását és felszámolását célozták. Különösen a 27. cikkely rendelkezése, mely szerint: „*a vallásközösségek szabadon szervezhetnek, amennyiben az a közbiztonságot és rendet nem veszélyeztetik*“ szolgáltatott jogi alapot az államhatalomnak arra, hogy bármely vallás vagy felekezet ellen fellépessen.⁴⁸

A következő egyházellenes lépés a Szentszékkel kötött konkordátum egyoldalú felmondása volt. Miután a román nyelvű sajtóban egy nagyarányú Vatikán-ellenes hecc-kampány indult, és minden egyes cikk felhangja ugyanaz volt: A Vatikán politikai magatartása keresztény-, demokrácia- és nemzetellenes,⁴⁹ a Nagy Nemzetgyűlésének Elnöki Tanácsa 1948. július 19-én, a 151. számú rendelettel felmondta a Vatikánnal még 1929. június 12-én ratifikált konkordátumot.⁵⁰ Ezzel az egyoldalú intézkedéssel a kormány azt szándékolta, hogy a görög katolikus egyházat felszámolja, a rómaiakat pedig elszakítsa Rómától.⁵¹

Az újabb egyházellenes intézkedés az 1948. augusztus 3.-i tanügyi törvény volt, amely – mint részletesen is látni fogjuk – felszámolta az összes felekezeti iskolákat. Azt akarta, hogy a fiatalság demokratikus szellemben nevelődjék.⁵²

Egy nappal a tanügyi törvény megjelenése után, augusztus 4-én megjelent a kultusz-törvény. Ez kijelentette, hogy egy felekezet alakulásához illetve működéséhez ezentúl a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyása szükséges (13). A vallási csoportok és felekezetek vezetői tisztségüket a Nagy Nemzetgyűlés engedélye nélkül nem gyakorolhatják (21). Mivel egy egyházmegyének legalább 750.000 hívője kell, hogy legyen, a latin egyházban ezentúl csak két egyházmegyét ismer el: a bukaresti érsekséget, és a gyulafehérvári püspökséget. Továbbá a kultuszminiszter minden vallási, kulturális, nevelési és humanitárius döntést, rendeletet és parancsot semmissé tehet, ha azok az állam rendjét veszélyeztetik. Ennek értelmében a püspöki kör- és pásztorlevelek előzetes cenzúra végett bemutatandók a minisztériumnak (25). Minden külföldről származó jurisdikció megszűnik. Azaz: egy felekezet vagy képviselője sem tarthat fenn kapcsolatot külföldi felekezetekkel, intézményekkel, személyekkel, és semmiféle külföldi felekezetet vagy vallásfő nem rendelkezik egyházi ügyekben a Román Népköztársaság területén. (41) Állami ellenőrzés alá kerül a teológiai tanulmányok menete (44 és 47). Ennek kapcsán a 49. cikkely kimondta, hogy a katolikus egyház csak egyetlen egy főiskolát (papnevelő intézetet) tarthat meg egyetemi ranggal. Végül az utolsó cikkely szerint a Kultuszminisztériumnak határtalan beleszólása és ellenőrzési joga van az egyházi tanügy, nevelés és adminisztráció területén (51).⁵³

48 Vö. *Monitorul Oficial*, nr. 87, 1948. március 13.

49 Vö. *Națiunea* 1948. július 3. A hecckampányról vö. *Biserica Română Unită*, 232, vö. *România liberă*, 1948. július 23.

50 A hecckampányról vö. *Biserica Română Unită*, 232, vö. *Națiunea* 1948. július 3., *România liberă*, 1948. július 23. A rendelet szövegét vö. a *Monitorul Oficial* 164. számában 1948. július 19.

51 Vö. STEHLE, Hansjakob: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917–1975*, München–Zürich 1975, 293.

52 Szövegét l. a *Monitorul Oficial* 177, 1948. augusztus 3.

53 *Decret Nr. 1381/1948*, in: *Monitorul Oficial Nr. 178/1948*. Hozza Voss Eugen: *Die Religionsfreiheit in Osteuropa*, Zollikon 1984, 147–158; *Biserica Română Unită*, 244–245; POP: *Kirche...*, 66–67; GALTER: *Rotbuch*, 270–271. Vö. még ADRIÁNYI, Gabriel: *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert*,

Befejezésül a Kultuszminisztérium felállította a *Felekezetek Hivatalát* (Departamentul Cultelor), amelyet felhatalmazott arra, hogy a jelen dekrétum megjelenésétől számított három hónapon belül az összes egyházi felekezetekkel egy szervezeti szabályzatot készítsen.⁵⁴

A cikkelyek rendelkezései egyértelműek: a kormány a kultusztvénnyel minden vallási csoportot és felekezetet szigorú állami ellenőrzés alá akart vonni. Ami a Felekezetek Hivatalát illeti, amely egyenesen a Minisztertanácsnak volt alárendelve, az volt hivatalosan a feladata, hogy fenntartsa és koordinálja az egyházak és az állam közötti „jó” kapcsolatot, a valóságban nem volt egyéb, mint egy felügyelő szerv, messzemenő hatalommal a kezében, hogy egyházi ügyekbe beleavatkozzon. Számítlan hivatalos és „önkéntes” alkalmazottján keresztül mindenütt bizalmatlanságot támasztott az egyházban, és igyekezett azt belülről bomlasztani. Hamarosan valóságos kémhálózatot sikerült kiépítenie. Egyháztanácsosokat, papokat és híveket szervezett be, akik mindent jelentettek. Ugyancsak a Felekezetek Hivatala volt az, amely egy bizonyos idő után – még a katolikus egyházban is – helyezte a papokat, vagy adta áldását azok áthelyezésére.

A következő egyházellenes rendelkezés a püspökök többségének nyugdíjaztatása volt. 1948. szeptember 3-án, a Kultuszminisztérium felmentette Ioan Suciú (1907–1953) balázsfalvi görög katolikus püspököt az egyházmegye apostoli adminisztrátori tisztségéből. 1948. szeptember 17-én egy újabb rendelet felfüggesztette Scheffler János szatmári, Augustin Pacha (1870–1954) temesvári püspököket és Alexandru Theodor Cisar (1880–1954) bukaresti latin érseket, valamint Alexandru Rusu (1884–1963) máramarosi, Valer Traian Frențiu (1875–1952) nagyváradi és Ioan Bălan (1880–1959) lugosi görög katolikus püspököket. A miniszteri távirat értesítette őket, hogy egyházmegyéiket külső fórum előtt ettől az időponttól kezdve nincs joguk képviselni. Egész Romániában csak három főpásztor maradt szolgálatban: Márton Áron (1896–1980) gyulafehérvári, Durcovici Anton (1888–1951) jászvásári latin és Iuliu Hossu (1885–1970) koloszvári görög katolikus püspök.⁵⁵

Ez mintegy jeladás volt, mert a minisztérium ettől kezdve nem folyósította a görög katolikus papok fizetését, és hamarosan megkezdődött a papság megfélemlítése, letartóztatása, és – az „egyházi tevékenységgel való politikai visszaélés” vádjával (értsd: a kormány politikájával ellentétes tevékenység) – való bebörtönzése. Az előző hónapban, pontosabban 1948. augusztus 30-án megalakuló Direcția Generală a Securității Poporului (Securitate), az állambiztonság új, később hírhedté váló szerve munkához látott.⁵⁶ Elsőrendű célpontja az egyházak voltak!⁵⁷

Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich, Paderborn 1992, 132–133 és CÁRSEL ORTI, Vincente: *La Chiesa in Europa 1945–1991*, Edizioni Paoline, Milano 1992, 297–305.

54 Vö. *Monitorul Oficial*, 1948. augusztus 4. A kérdéshez vö. STEHLE: *Die Ostpolitik...*, 289; BARRON, J. B. – WADDAMS, H. M.: *Communism and the Churches*, London 1950, 76–82; *La Civiltà Cattolica*, 1948, IV, 210–224.

55 Vö. *Monitorul Oficial /Partea I. B/ Nr. 216*. Hozza még *Biserica Română Unită*, 247.

56 Igazgatója – miniszteri rangban – a Minisztertanács tagja volt, és munkájának jobb elvégzésében két igazgató segítette. 1948-ban a „Securitate”-nak összesen 3.973 tagja volt. Érdekes egy pillantást vetni a tagok nemzetiségi összetételére is, hisz a soknemzetiségű Romániában a kommunisták minden népcsoportra árgus szemmel figyeltek, sőt, őket egymás ellen rendszeresen kijátszották. 1948-ban a Securitate tagjai közül 3.334 volt román, 338 zsidó, 247 magyar, 24 orosz, 13 jugoszláv, 5 német, 5 cseh, 3 örmény, 3 bolgár, és 1 olasz. Vö. TEMPFLI Imre: *Boldog Bogdánffy Szilárd és a romániai egyházüldözés (1945–1953)*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2012/1–2, 101–110, itt: 104.

57 Vö.: *ASRI, fond D, dosar 7755, vol. 7, f.103*.

1948. december 1-én pedig beütött a másik bomba: a kormány a 358/1948-as számú rendelettel felszámolta a görög katolikus egyházat.⁵⁸ 1948. december 2-án a hivatalos lapban megjelent első cikkelye bejelenti, hogy a görög katolikus rítus ezzel megszűnt létezni, a 2. cikkely pedig kimondja, hogy ennek a rítusnak minden ingó és ingatlan vagyona az ortodox egyház tulajdonába megy át. Az állami tollvonás 6 püspököt, 4 katedrális, körülbelül 2.500 templomot, 1.700 papot, egy teológiai akadémiát, három szemináriumot és 1.500.000 katolikust érintett. A Katolikus Akciójuk 1320 férficsoportban 450 ezer, 730 női csoportban pedig 340 ezer tagot számlált. Ezenkívül még több fiatalcsoportot is foglalkoztatott.⁵⁹

A nunciatura régense, Gerald Patrik O'Hara kétszer tiltakozott a görög katolikus egyházat ért sérelem ellen. A külügyminiszter azonban élesen visszaütötte,⁶⁰ és a román állam és a román nép belügyeibe való olyan beavatkozásnak tekintette, amely nem marad majd megtorlatlan.⁶¹

A görög katolikus egyház felszámolásával a Román Népköztársaságban véres keresztényüldözés indult meg. Elsőnek 1948. október 27–29.-e között a püspököket tartóztatták le, majd a kezdetben megingó, de azután annál nagyobb bátorsággal ellenálló híveket. Az üldözés során mintegy 1400 papot és 5.000 hívőt börtönöztek be. Ezekből 200 azután a börtönben meg is halt.⁶²

A hívek és a papok jórésze illegálisba kényszerült, sokan pedig a római katolikus templomokban kerestek és kaptak menedéket.⁶³

A görög katolikus egyház felszámolása alkalmával – úgy tűnik – a kormány nem akart nyílt támadást intézni a római katolikus egyház ellen. Legalábbis egyelőre. Azonban 1949. július 29-én kelt és augusztus 1-jén közzétett 810/1949-es számú rendeletével minden olyan latin szerzetesrendet és kongregációt megszüntetett, amely a tanügy, a betegellátás és a szociális élet területén tevékenykedett.⁶⁴ A rendelet után pár nappal az állami hatóságok begyűjtötték a feloszlatott rendek és kongregációk szerzeteseit a kijelölt kolostorokba és házakba. Akiknek nem jutott hely, azok kántori, sekrestyési, hitoktatói vagy házvezetőnői állást vállaltak. A legtöbben azonban vagy a szülői házba, vagy a rokonokhoz költöztek, vagy pedig ismerősökhöz kopogtattak be menedékért.

58 Vö. *Monitorul oficial* 1948. december 2. De a dekrétum december 1-i dátumot viseli.

59 Vö. GIOVANNETTI, Alberto: *Der Papst spricht zur Kirche des Schweigens*, Paulus Verlag, 1959, 225; *Persecuția bisericii din România sub dictatura comunistă*, 22–23. Vö. GALTER: *Rotbuch*, 260. Ugyancsak a görögkatolikus egyházra vonatkozó adatokat l. még *Biserica Română Unită*, 149–176. Más források 1.573.000 hívőről, 2.498 templomról és 1.733 papról beszélnek. Vö. COURTOIS, Stéphane (é.n.): *Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror*, München – Zürich 2000, 452.

60 A nunciatusi tiltakozáshoz vö. *AMAE*, fond *Vaticano*. 1947–1949, oldalszám nélkül. Hozza: *La Romania e la Santa Sede*, dok. nr. 2 130, 206–207. Hozza még: *Biserica Română Unită*, 248–258. Vö. *AMAE*, fond *Vaticano*. 1947–1949, oldalszám nélkül. Hozza: *La Romania e la Santa Sede*, dok. nr. 2 248, 208–209.

61 Vö. *AMAE*, fond *Vaticano*. 1947–1949, oldalszám nélkül. Hozza: *La Romania e la Santa Sede*, dok. nr. 103 119, 210. Hozza még: *La Documentation Catholique*, 869–871; *Biserica Română Unită*, 258–260.

62 Vö. COURTOIS: *Das Schwarzbuch*, 452.

63 Márton Áron 1948. október 11-én kiadott körlevelében arra kérte híveit, hogy fogadják be templomaikba üldözött görögkatolikus testvéreket. Azok erdélyszerte meg is tették. Vö. P. SZÖKE János: *Márton Áron életrajza*, in: P. Szöke János: *Márton Áron*, 123–174, itt: 151. DOBEȘ, Andrea: *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea” Sighet (1950–1955)*, Editura Valea Verde, Sighetu Marmarței, 2010.

64 Vö. *Monitorul Oficial* 1949. augusztus 1.

8. AZ EGYHÁZ MAGATARTÁSA A MEGVÁLTOZOTT POLITIKAI HELYZETBEN
1945–1948 KÖZÖTT

A kommunista országok katolikus püspökei ebben az időben többféle módon viszonyulhattak az új államrendhez. Először is lázadozhattak és lázíthattak ellene, úgy téve, mintha a valóság nem létezne. Másodszor számításból vagy félelemből alávethették magukat akaratának, hangoztatva az új világrend előnyeit és elhallgatva annak árnyoldalait. Vagy harmadszor – elveik feladása nélkül – tárgyalhattak vele, megpróbálva egyfajta *modus vivendi* keresni, hogy az Egyház működési szabadságát biztosíthassák.

Ezt az utat választották a romániai katolikus püspökök is. Amikor 1947. november 27-én Bukarestben a nunciatura régensének, Gerald Patrick O’Haranak a vezetésével összeültek, a konferencia célját ebben határozták meg: szeretnék jól szervezett egységet demonstrálni az államhatalom előtt a romániai katolikus egyház képviselőjében.

A résztvevők az állami hatóságok részéről tapasztalható, sorozatos egyházellenes atrocitásokat beszéltek meg. Felemlítették a papok kompromittálását, megfélemlítését és bebörtönzését. Beszéltek a felekezeti iskolák irányításába és tanítóinak, tanárainak kinevezésébe való erőszakos állami beavatkozásról. Nehezményezték a hittanórák számának drasztikus csökkentését illetve az iskolákból való kiszorítását. Kifogásolták az iskolai tankönyvek egyházellenes részeit. Fájalták az egyházi lapok felszámolását. Tájékoztatták egymást az egyházi javak ellen elkövetett sorozatos támadásokról és egyes nagymúltú egyházi épületek kisajátításáról. Nem értették, miért nem enged külföldi továbbképzésre egyháziakat a kormány. Egyszóval a romániai katolikus vallásszabadságáért aggódtak.

Majd egy 12 pontos memorandumot adtak át az miniszterelnöknek, a kormánynak és a Kultuszminisztériumnak. A püspöki kar tagjainak a román kormánynál tett látogatásáról a korabeli román sajtó is beszámolt.⁶⁵ Megnevezte a tárgyalások főbb témáit is: a felekezeti iskolák ügyét, a római katolikus egyház és a kormány kapcsolatának problémáját a népi demokrácia követelményeinek tükrében, majd kiemelte azt, hogy mind Petru Groza miniszterelnök, mind pedig Stanciu Stoian kultuszminiszter hangsúlyozták a vallásszabadság fontosságát és ígérték: mindent megtesznek ennek biztosítására. A szavak mögött azonban ismét taktikázás húzódott meg; a kormány már a nagy csapás kulisszák mögötti előkészítését fontolgatta.

Mivel a kormány a következő év elején – taktikázásból és, hogy a romániai katolikus egyházat elszakíthassa Rómától – egy szervezési és működési statutum kidolgozását kérte,⁶⁶ a püspökkari konferencia 1948. március 17-én újabb ülésre gyűlt össze Bukarestben. Ebből az alkalomból a püspöki kar tagjai egy újabb memorandumot küldtek Petru Groza miniszterelnöknek, amelyben az új alkotmánytervezet lelkiismereti és vallásszabadságot sértő részeire mutattak rá. A főpásztorok kérték, hogy: a 28. szakasz 1. bekezdése, amely szavatolja a lelkiismereti és a vallásszabadságot, egészítessék ki a következő mondattal: „Az állam minden vallásfelekezetnek egyformán biztosítja a szabadságot és a védelmet”. Továbbá azt akarják, hogy a vallásfelekezeteknek és szerzetesrendeknek – évszázados joguknak megfelelően – engedjék meg oktatási intézmények nyitása és fenntartása. Ugyanakkor azt is kéri a főpásztorok, hogy váljék lehetővé a hitoktatás az iskolákban, a vallásigazgatás a hadseregben, a kórházakban, az árvaházakban, a börtönökben és a

65 Vö. pl. *Semnalul* egyik 1947 december eleji számában: *Problema învățământului confesional. Audiența reprezentanților cultelor la d. prim ministru.*

66 Vö. *Monitorul Oficial nr. 62*, 1948. március 2.

javítóintézetekben, mert ezen intézetekben lévők számára is érvényes kell, hogy legyen az alkotmány által szavatolt vallásszabadság.⁶⁷

A levelet végül is nemcsak az miniszterelnöknek, hanem az Elnöki Tanácsnak, Stanciu Stoian kultuszminiszternek, külön sérelmeiket pedig a magyarság hivatott vezetőinek, a nemzetiségi miniszternek, az Magyar Népi Szövetség elnökének és a pénzügyminiszternek is megküldték. A püspöki kar tagjainak leveleire azonban semmiféle válasz nem érkezett. A háttérben nem a párbeszéd, hanem a durva erő emberei szótték az események hálóját. Az idő pedig egyre inkább nekik dolgozott.

Az egyre súlyosbodó kelet-európai helyzet láttán a Szentszék 1948. június 29.-én kiadott egy rendeletet *Nominatio substitutorum* címmel. Ennek értelmében a kommunista országok püspökeinek minél hamarabb két helyettes ordináriust (ordinarius substitutus) kellett kinevezniük. A megyéspüspök felfüggesztése, letartóztatása, száműzetése, vagy nagymérvű akadályoztatása esetén, ezeknek a helyetteseknek kell majd átvenni az egyházmegyék kormányzását, és pedig úgy, hogy a főpásztor elhurcolása után az első jelölt lép elő, aki azonnal egy utódot jelöl maga helyett. Ha ő is valamiképpen akadályoztatva lesz, akkor utána következik a püspök második jelöltje, aki szintén keres egy utódot. Azután következik az első jelölt mögötti várakozó, azután a második mögötti és így tovább. Így akarta a Szentszék a püspöki joghatóságot biztosítani abban az esetben is, ha a főpásztorokat bebörtönzik.⁶⁸

1948. augusztus 3-án elveszték a felekezeti iskolák. A másnap kiadott kultusztvörvény a vallás szabadságát sőt az egyház létét is veszélyeztette. Erre 1948. augusztus 26-án ismét összeültek a püspökök. Ezúttal Nagyváradon. Levelet fogalmaztak a kultuszminiszternek, amelyben nehezményezték, hogy a kormány megkérdésük nélkül ilyen radikális módon nyúlt bele az oktatásügybe. Majd egy egy memorandumot fogalmaztak meg Gheorghe Vasilichi közoktatásügyi miniszterhez, tiltakozásul a legutóbbi tanügyi törvények ellen, amely az egyház természetjogból eredő jogát a neveléshez és a tanításhoz semmibe veszi. Azt is felemlítették, hogy az államosítás során az állam egy sereg olyan egyházi intézményt és épületet vett el, amelyben az alkotmány által is biztosított egyházi személyzet kiképzése folyt. Ezeket a püspöki kar nyomatékosan visszakérte, annál is inkább, mert ezt az alkotmány 27. paragrafusa, és az azt szabályozó 177. rendelet is olyan ünnepélyesen megígért. A püspökök abbéli reményüknek adtak hangot, hogy a tanügyminiszter az elvett egyházi javakat visszaadhatja.⁶⁹

Az egyház-ellenes intézkedéseknek azonban ezzel még nem volt vége. Mint láttuk, 1948. szeptember 17-én egy váratlan új kormányrendelet felfüggesztett 6 püspököt joghatóságuk gyakorlásában. Miniszteri távirat értesítette őket arról, hogy egyházmegyéiket külső fórum előtt ettől az időponttól kezdve nincs joguk képviselni. Majd a Hivatalos Közlöny (*Monitorul Oficial*) szeptember 22-i száma pedig azt a határozatot közölte, mely szerint a Minisztertanács határozatából kifolyólag Romániában ezentúl csak két római katolikus egyházmegye működhet: a gyulafehérvári és a iaşii.

Ilyen előzmények után ült össze 1948. október 27-én a romániai katolikus püspöki kar. Konferenciájuk alatt egy levelet fogalmaztak meg, amelyben felrótták a kormánynak, hogy a romániai katolikus egyház szabadsága állami rendelkezésekkel és törvényekkel egyre jobban gúzsba van kötve. Papjai közül sokan börtönben vannak, anélkül,

67 A memorandum szövegét l. TEMPFLI: *Sárból...*, 962–963.

68 Vö.: TEMPFLI: *Sárból...*, 963.

69 A memorandum szövegét l. TEMPFLI: *Sárból...*, 972–973.

hogy hivatalos per folya ellenük. A vallásos újságok és a püspöki körlevelek be vannak szüntetve. A felekezeti iskola és hitoktatás eltörölve. A kultusztörvénnyel pedig majdnem lehetetlen helyzetbe került az egyház. Ezekre a láthatóan jól kitervelt egyházellenes intézkedésekre a püspökök kellő időben reagáltak, de írásaikra a kormánytól soha nem kaptak választ. Sőt, az erőszakkal felszámolt egyházmegyéket, egyoldalúan elbocsátott funkciójukból püspököket. Mindezen intézkedések alapján rendítették meg a katolikus egyház szervezetét és akadályozzák abban, hogy küldetését itt a földön betöltse. Itt az ideje, hogy a főpásztorok ezek ellen a rendszabályok ellen felemeljék a szavukat, és határozottan tiltakoznak, és kérik visszavonásukat. Levelüket Constantin I. Parhon (1874–1939) a Nagy Nemzetgyűlés elnökéhez és Petru Groza miniszterelnökhöz intézték. De eljuttatták Stanciu Stoian kultuszminiszterhez is. Az válaszul felhívta Márton Áron figyelmét, hogy a levelet olyan személyek is aláírták, „akiknek nincs hivatalos megbízatásuk”. Az állam és egyházat érintő ügyekben ugyanis csak azok a római illetve görög püspökök írhatnak alá, akik államilag elismertek, más nem.⁷⁰

A megjegyzés több, mint cinikus volt, hisz a kormány már a funkciójukban lévő püspökök letartóztatását is fontolgatta. Ami hamarosan be is következett: Iuliu Hossut 1948. október 28-án, Márton Áront 1949. június 21-én, Durcovici Antont pedig 1949. június 26-án letartóztatták. Ezzel a tiltakozó püspökök hangja – egyelőre – elnémult.

9. PÜSPÖKÖK AZ ÁLLAMHATALOM BÖRTÖNEIBEN

Érdemes itt egy pillanatra megállnunk, hogy tisztelettel adózzunk azok előtt a püspökök előtt, akik azokban az években a kommunista Románia börtöneit megjárták és hitükért, valamint egyházhűségükért kínzást és nem egyszer halált szenvedtek.

Aftenie, Vasile, a balázsfalvi görögkatolikus érsek bukaresti helynöke, a Kis-Küküllő megyei Hosszúaszón (régőbbi nevén Londroman, ma Valea Lunga) született 1899. június 14-én. Elemi és középiskoláit Balázsfalván végezte, majd ezután jogi tanulmányokra jelentkezett, de 1919-ben otthagyta az egyetemet, és papi pályára lépett. Teológiai tanulmányait Balázsfalván kezdte, majd Rómában folytatta. 1926. január 1-jén szentelték pappá Balázsfalván. Metropolitája, Vasile Suciu azonnal a helyi papnevelő intézet vice-rectorává nevezte ki. 1934. június 14-től a görögkatolikusok bukaresti főesperese lett. 1940 áprilisában a gyulafehérvár-balázsfalvi érsekség segédpüspökévé nevezték ki, de továbbra is Bukarestben maradt, mint a metropolita bukaresti helynöke. Szentelése 1940. július 20-án volt Balázsfalván. 1948. október 28-án őt is letartóztatták és Căldărușani-ba vitték. 1950. május 6-án (mások szerint 10-én) halt meg a Văcărești-i börtönben.

Bălan, Ion lugosi görögkatolikus püspök 1880. február 11-én született az Alsó-Fehér megyei Tövisen (Teiuș). Elemi iskoláit otthon, középiskoláit pedig Balázsfalván végezte. 1903. június 24-én szentelték pappá. Ekkor egy évre Bécsbe ment, hogy tanulmányait elmélyítse. Hazatérte után parasztpárti képviselő lett. Ugyanakkor három éven keresztül a bukaresti görögkatolikus híveket pasztorálta. 1909-ben Bukarest főesperese lett. 1919-ben visszatért Balázsfalvára. 1920-ban pedig a papnevelő intézet tanára, majd röviddel ezután annak rektora lett. 1927 és 1929 között Rómában tartózkodott, mint a keleti jog kodifikáló bizottságának egyik tagja. 1936. augusztus 29-én szentelték lugosi püspökké. 1948. október 28-án őt is letartóztatták. Előbb Căldărușani-ban tartották fogva, majd

⁷⁰ Vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 146.

1950 májusában Máramarosszigetre került, azután 1955 januárjában Curtea de Argeși kolostorába, végül Ciorogarla-ra. Itt halt meg 1959. augusztus 4-én.

Bogdánffy Szilárd, titkos (titokban felszentelt) püspök, 1911. február 11-én született a Torontál megyei Feketetón (ma: Crna Bara Szerbiában). Elemi és középiskoláit Temesváron végezte. Érettségi után először a műszaki egyetemre jelentkezett, majd még ugyanazon év őszén felvételét kérte a nagyváradi teológiára. 1929. szeptember 1-je és 1934. június 30-a között Budapesten képezhette tovább magát. Itt, miután teológiából doktorátust szerzett, 1934. június 29-én pappá szentelték. 1935. szeptember 1-je és 1939. december 5-e között a nagyváradi állami főgimnázium hittanára lett. Ezután a szatmári böleseleti és hittudományi főiskolán tanított. 1939. november 11-én a *Rongyos Gárdában* való részvétele miatt letartóztatták, majd december 21-én kitoloncolták Magyarországra, ahol 1940. január 1-e és 1943. augusztus 31-e között hitoktató-lelkész lett a budapesti Ranolder-intézeti tanítóképzőben és a polgári leányiskolában. Magyarországról csak Észak-Erdély visszacsatolása után jött haza. 1940. szeptember 15-től 1943. augusztus 31-ig a Hittudomány Főiskola tanára és lelkiigazgatója volt Nagyváradon, ahol 1943 szeptemberétől erkölcsant is tanított. 1944. november 26-a óta középiskolai tanár volt a premontrei főgimnáziumban. 1947. április 16-tól az összevont szatmár-nagyváradi egyházmegye püspöki titkára és a püspök tanácsosa lett. Már előbb, pontosabban 1947. február 14-én szentelte őt püspökké a nunciatura régense, Patrick O'Hara. 1949. április 5-én azonban letartóztatták. Előbb Nagyváradon raboskodott, majd Jilava-n, 1951 februárjától Máramarosszigeten, későbbben Capul Midia-ra vitték, végül pedig – miután 1953 első felében Nagyváradon katonai bíróság elé állították és hazaárulásért 12 év kényszermunkára ítélték – 1953. augusztus 16-tól a nagyenyedi börtön lakója lett. Bogdánffy 1953. október 1-jén halt meg a nagyenyedi börtönben. 2010. október 30-án avatták boldoggá a nagyváradi székesegyházban.

Boros Béla, titkos püspök, temesvári címzetes érsek, 1908. szeptember 20-án született a Temes megyei Kisjenő leányegyházában, Erdőhegyen (ma: Pădureni). Középiskolai tanulmányait Aradon és Temesváron végezte. Teológiai tanulmányait pedig – 1926-tól – Rómában. Ott is szentelték pappá 1932. október 30-án. Az Örök Városból – 1934-ben – teológiai és filozófiai doktorátussal tért haza. Előbb a papnevelő intézetben filozófiát és teológiát tanított. 1937-ben hittanár és egyházmegyei cenzor lett. 1946-ban a kisszeminárium igazgatójává nevezte ki püspöke, majd 1947-ben a papnevelő intézet rektora lett. A bukaresti nunciatura régense, Patrick O'Hara 1948. december 12-én titokban őt is püspökké szentelte. 1949. szeptember 1-jén székesegyházi kanonokká nevezték ki. 1951. március 10-én éjjel letartóztatták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Megjárta Románia szinte valamennyi börtönét. 14 év után, az 1964. augusztus 4-i általános amnesztiával szabadult. Ekkor a temesvári III. számú plébániára ment. 1990. március 14-én – érdemei elismerésül – címzetes érsekké nevezte ki II. János Pál pápa. 2003. június 6-án halt meg anélkül, hogy rehabilitálták volna.

Chertes, Ioan, a görögkatolikus kolozsvár-szamosújvári egyházmegye titkos püspöke, 1911. szeptember 10-én született a Beszterce-Naszód megyei Szeretfalván (ma: Sărățel). Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit pedig Naszódon majd Szamosújváron végezte. 1929 őszén a kolozsvári egyetemen jogi tanulmányokra iratkozott be. 1930-ban azonban átváltott a teológiára. Püspöke Rómába küldte, ahol filozófiát és teológiát tanult. 1935. december 21-én szentelték pappá az Örök Városban. 1938-ban Kolozsvárra tért vissza, ahol előbb püspöki titkár lett (1940-ig), majd különböző tisztségeket töltött be a papnevelő intézetben. Ezen kívül többek között egyháztörténelmet és egyházjogot adott

elő, a főinternátusnak pedig igazgatója volt. 1947-ben kanonokká nevezték ki. 1948. szeptember 10-től már ő volt az egyházmegye általános helynöke. Amikor 1948. október 28-án őt is letartóztatták, és előbb a Neamț-i kolostorba zárták, majd Dragoslavele-re, végül Căldărușani-ba vitték, Valeriu Traian Frențiu nagyváradi püspök – a nunciatura régensének beleegyezésével, valamint Iuliu Hossu kolozsvár-szamosújvári és Ioan Bălan lugosi püspökök segédletével – 1949. december 25-én cantanoi címzetes püspökké szentelte őt. Chertes 1955. július 30-án kiszabadult ugyan a börtönből, de egy évre rá, mivel papjai Kolozsváron a piarista templom előtt egy szentmisét celebrált a görögkatolikus hittestvéreiknek, 1956. augusztus 15-én ismét letartóztatták. Ez alkalommal 10 évre ítélték, amelyből nyolcat leült, és csak 1964. július 30-án engedték szabadon. Ioan Chertes püspök 1992. január 31-én halt meg, anélkül hogy valaha is gyakorolhatta volna tisztségét.

Chinezu, Liviu Titus, titkos püspök, 1904-ben született a Maros megyei Maroslakán (régén Huduc, ma Maiorești). Előbb a szászrégeni, majd a balászfalvi liceumban tanult. 1925-ben előljárói Rómába küldték teológiai tanulmányainak befejezésére. 1930. január 31-én szentelték pappá az Örök Városban. Hazatérte után (1931) a balászfalvi fiúiskolában tanított, majd a papnevelő intézetben. Pár esztendő után annak rektora lett. 1947-ben Bukarestbe helyezték. 1948 elején a gyulafehérvár-fogarasi egyházmegye számára szemelte ki őt a nunciusi régens. A tehetséges fiatal esperest azonban október 28-án letartóztatták, és 25 társával előbb a neamți kolostorba szállították, majd a többi püspökökkel együtt, akiket addig Dragoslavele-ben tartottak fogva, Căldărușani-ba került. Itt 1949. december 3-án titokban püspökké szentelték. A dologról az állambiztonságiak is tudomást szereztek, és Chinezut Máramaroszigetre vitték. Itt halt meg váratlanul és aránylag fiatalon, 1955. január 15-én.

Cisar, Alexandru Theodor, bukaresti érsek, Bukarestben született 1880. október 21-én. Előbb a helyi, majd a bukaresti iskolatestvérek intézetében tanult. 1899 és 1903 között a római Propaganda Fide ösztöndíjas tanulója volt. Itt is szentelték pappá 1903. június 6-án. Felszentelése után sokáig a bukaresti Szent András konviktus igazgatója volt, míg 1920. július 20-án a Szentszék ki nem nevezte őt Jászvásár (Iași) püspökévé. Püspökszentelése augusztus 15-én volt Bukarestben. Amikor a Szentszék Raymund Netzhammer bukaresti érseket leváltotta, 1924. december 3-án Alexandru Theodor Cisar lett a bukaresti érsek, apostoli kormányzóként vezetve a jászvásári egyházmegyét is. Mikor 1948. szeptember 17-én a kommunista kormány nyugdíjazta, ő benyújtotta a Szentszékhez a lemondását, amit az 1949. januárjában el is fogadott. Mután azonban az utódaul kinevezett Anton Durcovici püspököt és apostoli kormányzót 1949. június 26-án letartóztatták, XII. Piusz pápa – három nap múlva – Cisar ismét kinevezte a bukaresti érsekség apostoli adminisztrátorává. 1950. május 18-án Szászvárosba száműzték. A bukaresti, 1953. augusztus 6-án lezajló Világifjúsági Találkozóra, a nemzetközi közvélemény megnyugtatására, visszahozták Bukarestbe, ahol hamarosan, 1954. január 7-én meghalt.

Dragomir, Ioan, a máramarosi görögkatolikus egyházmegye püspöke, a Máramaros megyei Égerháton (ma: Ariniș) született 1905. október 11-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolát pedig Zilahon és Nagybányán végezte. Római tanulmányai és pappászentelése (1932) után Rónaszéken (Coștiui), Hoteni-ben (Hotinka) és Aknasugatagon (Ocna-Șugatag) volt lelkipásztor. Ezután (1934) előbb Strasbourgban, aztán Rómában folytatott teológiai tanulmányokat, ahonnan teológiai doktorátussal tért haza. Ekkor Szatmárra nevezték ki esperesnek. A nagyszerű szónok és szervező hírében álló papot először 1947-ben tartóztatták le, mert nem volt hajlandó a szószékről a Paraszt

Párt vezetőjét, Iuliu Maniu-t (1873–1951) elítélni. De hamarosan kiszabadult, és előbb Égerháton, szülőfalujában, majd a bukaresti nunciaturán bújkált. Itt 1949. március 6-án Patrik O'Hara régens titokban püspökké szentelte őt. Dragomir püspököt a nunciatura bezárása után, 1950-ben tartóztatták le. Sokáig semmit sem lehetett tudni róla, mindenki azt hitte, hogy halott. 1964 augusztusában azonban kiszabadult. Titokban papokat, sőt – Róma megkérdezése nélkül – püspököket is szentelt. 1985. április 25-én halt meg Bukarestben, anélkül, hogy valamikor is elfoglalhatta volna a máramarosi egyházmegye püspöki székét.

Duma, Ioan, a jászvásári (Iași) egyházmegye számára kijelölt titkos püspök, 1896. november 5-én született Valea Mare-n és a minorita rend tagja lett. Teológiai tanulmányait Rómában végezte, és ott is szentelték pappá 1924. június 22-én. 1948. december 8-án szentelte fel őt Patrik O'Hara régens püspökké. 1951. december 5-én azonban letartóztatták és bebörtönözték. 1955. szeptember 23-án kiszabadult ugyan, de a hatóságok egészen 1964-ig háziőrizetben tartották Tirgu Jiub-an. Ott is halt meg 1981. július 16-án.

Durcowitsch (Durcovici), Anton, jászvásári püspök, bukaresti apostoli kormányzó az Alsó-Ausztriai Bad-Deutsch-Altenburg-ban született 1888. május 17-én. A család, az apa korai halála miatt (1893) előbb Iași-ba, majd Bukarestbe költözött. Anton, a bukaresti küsseminárium elvégzése után (1906) a Propaganda Fide egyetemén tanult Rómában, majd – miután 1910. szeptember 24-én ugyanott pappá szentelték – 1911-ben egyházi jogi licenciátussal és teológiai doktorátussal hazatért Bukarestbe. Ott 1924-től 1948-ig szeminárium rektor és teológiai tanár lett, majd 1947-ben a bukaresti érseknek, Alexandru Theodor Cisarnak általános helynöke. 1947. október 30-án nevezte ki őt XII. Piusz pápa a Iași-i egyházmegye püspökévé. A politikai körülmények miatt csak 1948. április 5-én szentelték fel a bukaresti Szent József katedrálisban. Miután az állam 1948. szeptember 22-én a Iași-i egyházmegyét is fősperességgé fokozta le, Durcovici püspök – mint a bukaresti érsekségnek a Szentszéktől kinevezett apostoli adminisztrátora – Bukarestbe került. Ott tartóztatták le Popești-Leordeni-ben 1949. június 26-án, miközben béрмаútra indult. Előbb Văcărești-be szállították, majd a belügyminisztérium börtönébe (Jilava), végül Máramarosszigetre, ahol 1951. december 11-én, mások szerint december 10-én halt meg.

Eröss Alfréd, gyulaféhevári titkos püspök, 1909. július 7-én született a Krassó-Szörény megyei Perestyénben (ma: Prișian). Teológiai tanulmányait Rómában fejezte be, ahol 1935. október 17-én pappá szentelték. Alig három éves lelkipásztorkodás után 1938-tól spirituális és teológiai tanár lett előbb Gyulaféheváron, majd Kolozsvárott. 1949. február 2-án szentelte titokban címzetes püspökké a nunciatura régense, Patrik O'Hara. 1950. július 31-én azonban a mindössze 38 éves fiatal pap hirtelen meghalt, így kerülve el a biztos börtönt.

Frențiu, Valeriu Traian, nagyváradi görögkatolikus püspök 1875. április 25-én született a Krassó-Szörény megyei Resicán (ma: Reșița). A liceumot Balázsfalván, a teológiát pedig Budapesten végezte. Pappászentelése után (1898. szeptember 28) Bécsben tanult, ahol doktorátust szerzett teológiából. Hazatérte után két évig az aulában működött, majd 1904-ben Szászváros (ma: Orăștie) plébánosa lett. A Szentatya 1912. november 4-én a lugosi egyházmegye püspökévé nevezte ki. 1922. február 25-én őt nevezték ki a megüresedett nagyváradi egyházmegye püspöki székére. Mivel 1940 szeptemberében szót emelt Észak-Erdély visszacsatolása ellen, el kellett hagynia Magyarországot. 1941. június 5-től apostoli kormányzóként vezette a megüresedett gyulaféhevár-fogarasi főegyházmegyét. 1947-ben visszatért a nagyváradi egyházmegyébe. 1948. október 28-án őt is letartóztatta

a politikai rendőrség. Többi püspöktársaival együtt előbb Dragoslavele-re szállították, majd 1949 februárjában Căldărușani-ba. 1950 májusában, szintén püspöktársaival együtt Máramarosszigetre került, ahol két évre rá, 1952. július 11-én meghalt.

Hîrtea, Iuliu, a nagyváradi görögkatolikus egyházmegye titkos püspöke 1914. április 13-án született a Bihar megyei Venteren (ma: Vintere). Elemi iskoláit otthon végezte, ezután a belényesi kisszemináriumba került. 1931-ben beiratkozott a nagyváradi görögkatolikus papnevelő intézetbe. Két évre Rómába küldték, ahol 1937. március 25-én szentelte pappá püspöke, Valeriu Traian Frențiu. Rómából való hazatérése után Hîrtea előbb a püspök titkára, majd 1945-ben a nagyváradi szeminárium lelkivezetője és tanára lett. A mindenki által közkedvelt és tehetséges Hîrtea-t 1947 októberében egyszer már letartóztatták, és 15 hónapig fogva tartották. 1949 februárjában kiszabadult, és ekkor jutott tudomására, hogy bebörtönözött püspöke, Valeriu Traian Frențiu őt szemelte ki utódául. 1949. július 28-án tehát titokban püspökké szentelte őt Gerald Patrik O'Hara nunciaturai régens. A fiatal püspök azonnal elkezdte eltörölt egyháza titkos újjászervezését. 1952 végén azonban letartóztatták, és hazaárulás címén – 1953. július 6-án – több évi börtönbüntetésre ítélték. Tizenkét évig raboskodott előbb Nagyvárad, majd Tîrgu-Ocna, Jilava, Pitești, Szamosújvár, végül Dés börtöneiben. 1964 augusztusában szabadult és – anélkül, hogy vezethette volna a rábízott egyházmegyét – 1978. június 28-án meghalt.

Hossu, Iuliu, kolozsvár-szamosújvári görögkatolikus püspök 1885. január 30-án született a Kolozs megyei Nagynyúlón (ma: Mîlașul de Câmpie). Elemi iskoláit szülőfalujában, gimnáziumi tanulmányait pedig részben Szászrégenben, részben pedig Marosvásárhelyen illetve Balázsfalván végezte. Nagybátyja 1904-ben Rómába küldte teológiai tanulmányokra. Ő is szentelte pappá Rómában 1910. március 27-én. Hazatérte után a lugosi egyházmegye aulájában teljesített szolgálatot, amelynek 1912-ben irodaigazgatója lett. 1913-ban az újonnan alapított lugosi görögkatolikus papnevelő intézet tanára lett. 1917. április 21-én a kolozsvár-szamosújvári egyházmegye püspöke lett. Szentelése 1917. december 4-én volt. 1948. október 28-án őt is letartóztatták. 1949. február 27-én Dragoslavele-ből Căldărușani-ba vitték, ahol egészen 1950. május 24-ig tartották fogva. Ekkor innen Máramarosszigetre került. Sztálin halála után átvitték a Curtea de Argeș-i kolostorba Ion Bălan lugosi és Alexandru Rusu máramarosi püspökkel együtt. 1956-ban ismét visszavitték Căldărușani-ba. 1967. november 15-én bíborossá nevezte ki a pápa. Iuliu Hossu bíboros 1970. május 28-án halt meg Bukarestben.

Macalik Győző (Viktor), gyulafehérvári titkos püspök, 1890. március 1-én született a Szeben megyei Nagyszebenben (ma: Sibiu). Teológiai tanulmányainak elvégzése után 1916. július 15-én szentelték pappá. Előtte bölcséletet és teológiát tanult 1910 és 1915 között Rómában, 1915 és 1917 között pedig Innsbruckban. Mindkettőből doktori címet szerzett. 1916-ban rövid ideig gyulafehérvári káplánként működött, 1917-ben pedig kolozsvári segédlelkész lett. 1920-ban kinevezték a kolozsvári Marianum hittanárának. 1922-ben teológiai tanár és spiritualis lett a gyulafehérvári papnevelőben, 1940-ben pedig kanonok és irodaigazgató. Már az 1930-as évek elején Mailáth püspök lehetséges utódaként tartották számon, sőt maga a püspök is így beszélt róla. Akkor azonban a Szentszék nem őt választotta. Miután azonban az egyházmegye kiszemelt titkos püspöke, Eröss Alfréd, 1950. július 31-én hirtelen meghalt, a választás Macalik Győzőre esett. 1951-ben szentelte püspökké Alexandru Theodor Cisar érsek. De a felszentelésre hamarosan fény derült, és Macalik Győzőt – többekkel együtt – valamikor 1951. augusztus 24-én letartóztatták és bebörtönözték. Ott is halt meg a zsilávai (ma: Jilava) börtönben 1953. augusztus 17-én vagy 19-én.

Márton Áron, a gyulafehérvári egyházmegye püspöke, 1896. augusztus 12-én született a Csík megyei Csíkszentdomonkoson (Sîndominic). Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, középiskolai tanulmányait előbb Csíksomlyón kezdte, majd Csíkszeredában folytatta és Gyulafehérváron fejezte be, ahol 1915. június 12-én érettségizett. Még ugyanebben az esztendőben bevonult katonának. 1918-ban a harctérről hazatért. Két évig munkásként dolgozott, majd 1920-ban felvételét kérte a teológiára, amelynek elvégzése után 1924. július 6-án Mailáth G. Károly püspök pappá szentelte. Első kinevezése Ditróba, a második (1925) Gyergyószentmiklóásra szolt, majd 1928-ban helyettes hittanári és subrégensi kinevezést kapott a marosvásárhelyi római katolikus főgimnáziumba. Egy év múlva Verestoronyba kellett mennie plébánosnak. Emellett pedig tanulmányi felügyelő lett a nagyszebeni Teréz Árvaházban. 1930. október 1-től Gyulafehérváron püspöki udvari káplán és levéltáros, 1932-ben pedig püspöki titkár lett. 1936-ban a kolozsvári Szent Mihály plébánia ideiglenes vezetésével bízták meg. 1938-ban kinevezik ugyanoda plébánosnak. Ugyanakkor kolozs-dobokai főesperes és székesegyházi kanonok is lett. Vorbuchner Adolf püspök halála után 1938. december 24-én a pápa őt nevezi ki a gyulafehérvári egyházmegye püspökévé. 1980. szeptember 29-én halt meg. Boldoggáavatása folyamatban van.

Pacha Ágoston, temesvári püspök, 1870. augusztus 26-án pillantotta meg a napvilágot Móriczfeldön (ma: Măureni). Elemi iskoláit szülőfalujában, gimnáziumi tanulmányait pedig előbb Kecskeméten, majd Szegeden, végül Temesváron végezte a piaristáknál. Az érettségi után azonnal jelentkezett a teológiára, és tanulmányainak befejezése után, 1893. augusztus 12-én szentelte pappá Dessewffy Sándor csanádi püspök. Mivel már 1892. december 1-től az aulában dolgozott, mint aktuarius, egy rövid mezőkovácsházi káplánkodás után főpásztorá 1894. október 1-én visszahozta az egyházmegyei központba. Pacha hamarosan (1901) titkára lett neki, majd a beteges püspök halála után (1908) az új püspöknek, dr. Csernok Jánosnak (1908–1911), végül miután Csernokból kalocsai érsek lett, Glattfelder Gyulának (1911–1923) is. Mivel Glattfelder püspöknek a román kormány nyomására 1923. március 25-én távoznia kellett az országból, X. Piusz pápa (1922–1939) az ekkor már székesegyházi kanonok Pacha Ágostont nevezte ki a csanádi egyházmegye romániai részének apostoli adminisztrátorává. 1927. április 3-án püspökévé nevezte ki a pápa, a konkordátum megkötése után pedig – 1930. október 16-i dátummal – ő lett az új, temesvári egyházmegye első püspöke. 1951. július 19-én letartóztatták, 1951. szeptember 17-én 18 év nehéz börtönre ítélték. 1954. május 28-án (31-én) szabadon engedték, mert minden jel arra vallott, hogy a börtönben fog meghalni. 1954. július 12-én foglalta el a székhelyét, és röviddel utána, 1954. november 4-én meghalt.

Ploşcaru, Ioan lugosi görögkatolikus püspök, címzetes érsek, a Kolozs megyei Frátán (ma: Frata) született 1911. november 19-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnáziumot pedig Balázsfalván végezte. Ugyanítt kezdte és fejezte be a teológiai tanulmányait, majd 1933. szeptember 17-én pappá szentelték. Előbb Brassóban volt hittanár, majd 1935-től Karácsonyfalván (ma: Crăciunel) és Oklándon (ma: Ocland) plébános. 1936-ban teológiai tanulmányainak folytatására előbb Strasbourgba, majd 1939-ben Párizsba ment. 1940-ban a háború elől hazajött Lugosra. A püspökségen előbb titkár, majd 1942-ben kanonok, végül 1945-ben általános helynök lett. Ő volt az első, akit Gerald Patrik O'Hara a lugosi görögkatolikus egyházmegye számára szentelt fel 1948. november 30-án püspöknek. Ploşcaru püspököt azonban 1949. augusztus 25-én letartóztatták. Előbb Lugoson, aztán Temesváron tartották fogva, majd 1950 májusában előbb Zsilávára (Jilava) innen pedig októberben Máramaroszigetre vitték. 1955. szeptember 27-én váratlanul szabadon engedték. De nem sokáig élvezhette a szabadságát, mert 1956. augusztus 15-én ismét

bebörtönözték. Előbb Temesváron tartották fogva, majd Kolozsvárra szállították, végül a bukaresti hadbíróóság 1957. március 6-án 45 évi szabadságvesztésre ítélték, amelyből 15 évet le is ült. Csak 1964. augusztus 4-én szabadult. Ő volt azon szerencsések egyike, aki egyházmegyéjének vezetését a kommunizmus bukása után, 1990. március 14-én átvehette. 1995. november 20-án nyugalomba vonult, 1996. december 2-án II. János Pál pápa érsekké nevezte ki. Ioan Ploşcaru 1998. július 31-én halt meg

Rusu, Alexandru, máramarosi görögkatolikus püspök 1884. november 22-én született a Torda-Aranyos megyei Mezősályin (ma: Săulia de Câmpie). Elemi iskoláit és a gimnáziumot Besztercén kezdte és Balázsfalván fejezte be. Ugyanott kezdte teológiai tanulmányait, 1903-ban pedig a budapesti Központi Szemináriumba küldték előjárói, ahol teológiai doktori címet szerzett. 1910. augusztus 2-án szentelték pappá. Első megbízatása a balázsfalvi papnevelő intézetre szólt: ő lett a dogmatika kisegítő tanára és tanulmányi előjárója 1918-ig. 1930. november 1-én ő lett az újonnan megalakult máramarosi egyházmegye első püspöke. Szentelése Balázsfalván volt 1931. január 30-án. 1946 márciusában megválasztották a balázsfalvi főegyházmegye érsekévé, de a kormány nem ismerte el. Sőt 1948. október 18-án őt is nyugdíjazta, pár napra rá, október 29-én pedig letartóztatta. Állomáshelyei: Dragoslavele 1949 februárjáig, Căldăruşani 1950 májusáig. Innen megszámlálhatatlan tiltakozást írt a kormánynak. Ekkor Máramarosszigetre vitték ahonnan 1955 januárjában kiemelték és Curtea de Argeş-re szállították, ahol házifogságban tartották Iuliu Hossu kolozsvár-szamosújvári érsekkel és Ion Bălan lugosi püspökkel együtt. Innen, mert sokan jöttek hozzájuk, Ciorogarla-ra, a Cocoş monostorba szállították. Kolozsváron volt a tárgyalása és mert Curtea de Argeş-en egy vatikáni küldöttel egyházi ügyeket tárgyalt, 25 év kényszermunkára ítélték. A szamosújvári börtönbe került, ahol 1963 Húsvétja után megbetegedett és május 9-én meghalt.

Scheffler János, szatmári püspök, nagyváradai apostoli kormányzó Kálmádon (ma: Cămin) született 1887. október 29-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit pedig Szatmárnémetiben járta ki. Teológiai tanulmányait 1906-tól Budapesten végezte. 1910. július 6-án szentelték pappá Szatmárnémetiben. Előbb Ungváron volt káplán, majd 1910-től a római Gregoriana Egyetemen tanult. 1912. június 19-én Rómában egyházbjogból, 1915. szeptember 29-én Budapesten teológiából doktorált. 1914-ben Szatmárnémetiben teológiai tanár és prefektus, 1917-től a római katolikus főgimnázium hittanára és első igazgatója. 1923-ban Nagymajtényban plébános. 1925-től Szatmárnémetiben, 1931-től Nagyváradon teológiai tanár, 1939-ben spirituális is. 1938-ban az egyházmegyei zsinat előkészítője, a zsinati határozatok szövegezője. 1940-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyházbjog tanára. XII. *Piusz* pápa 1942. március 26-án kinevezte szatmári megyéspüspökké, két nappal később pedig a váradai egyházmegye apostoli kormányzójává. 1945-ben a trianoni határok újbóli megvonásakor helyén maradt. 1948. április 9-én az ismét egyesített szatmár-váradai egyházmegye püspöke. 1948. augusztus 4-én ezt a román kultusztörvény megszüntette. Szeptember 17-én nyugdíjazták, majd 1950. május 23-án Körösbányára internálták. 1952. március 19-én letartóztatták, és koholt pert indítottak ellene. Előbb a belügyminisztérium fogdájába, majd szeptember 12-én Jilava börtönébe került, ahol 1952. december 6-án agyvérzésben meghalt. 2011. július 3-án Szatmáron boldoggá avatták.

Schubert, Joseph, helyettes ordinárius és apostoli kormányzó, 1890. június 24-én született Bukarestben (Bucureşti). Elemi iskoláit Bukarestben járta ki. Gimnáziumi tanulmányait 1906-tól Svájcban, a filozófiát és a teológiát pedig Innsbruckban végezte, ahol 1916. július 15-én szentelték pappá. A háború befejezése után érseke, Raymund Netzhammer,

hazahívta, és 1918. szeptember 21-én a bukaresti Szent-József-székesegyház káplánjává nevezte ki. Egy esztendő múlva ő lett a Popești-Leordeni bulgár hitközség lelképásztora. Innen azonban hívei nyomására 1925-ben a dobrozdusai Karamuratra kellett távoznia. Hat esztendeje volt már ebben a német egyházközségben, amikor 1931. június 16-án a bukaresti székesegyház plébánosává nevezte ki őt Bukarest új érseke, Alexandru Th. Cisar. Amikor 1950. május 23-án Cisar érseket a kormány Szászvárosba száműzte, 1950. június 24-én a Szentszék Iosif Schubertet nevezte ki apostoli kormányzónak, és június 30-án a nunciatura régense, Patrik O'Hara püspökké szentelte őt. Miután 1950 novemberében valamint 1951 januárjában nem engedett az állami felszólításnak, és nem vonult vissza, 1951. február 17-én letartóztatták. Még ugyanazon év szeptember 14-én volt a kirakatpere, amelynek végén hazaárulás címén a vádló halálbüntetést kért rá. Végül „csak“ életfogytiglant kapott. Miután megjárta Románia szinte valamennyi hírhedt börtönét, 1964. augusztus 4-én szabadon engedték. 1969. január 24-én engedélyt kapott arra, hogy Romániát elhagyja. Schubert először Svájcba repült, majd pár nappal később dr. Hieronymus Menges Münchenbe hozta magához. 1969. február 8-án mindketten Rómába utaztak a pápához. VI. Pál azonban majd csak február 22-én fogadta őket. Pár hétre rá, 1969. április 4-én, Münchenben meghalt.

Suciu, Ioan, balázsfalvi görögkatolikus püspök 1907. december 4-én született az Alsó-Fehér megyei Balázsfalván (ma: Blaj). Elemi és középiskolái elvégzése után a teológiára jelentkezett. Előjárói azonnal Rómába küldték, ahol 1931. (1932.) november 29-én pappá szentelték. Hazatérte után a balázsfalvi görögkatolikus főliceumban lett hitoktató. 1940. május 6-án nagyváradi segédpüspökké nevezték ki. A szentelése július 20-án volt. Mikor az Észak-Erdély visszaadása után Belényesre menekült, ő ott maradt Nagyváradon, és 1941. augusztus 29-ig vezette az egyházmegyét. 1947-ben Balázsfalvára került apostoli kormányzónak. 1948. október 29-én tartóztatták le, és Bukarestbe szállították, majd innen az ortodox pátriárka villájába, Dragoslavele-ba. 1949. február 27-én pedig Căldărușani-ba. A kihallgatása 1950 januárjában kezdődött el a bukaresti belügyminisztérium börtönében. Bukarestből 1950. október 25-én Máramarosszigetre vitték. Ott halt meg a börtönben, 1953. június 27-én.

Todea, Alexandru, titkos püspök, metropolita-bíboros, 1912. június 5-én született a Maros megyei Teleken (ma: Teleac). Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnáziumot Szászrégenben, a liceumi osztályokat pedig Balázsfalván végezte. 1933-ban lépett be a papnevelő intézet kapuján. Egy évre rá már Rómában találjuk, ahol filozófiai és teológiai tanulmányokat végez. 1939. március 25-én szentelték pappá. Hazatérte után a fogaras-gyulafehérvári püspökség titkára, majd 1941-ben hittanár. 1945 és 1948 között szászrégeni esperes és liceumi tanár. Bár 1947. december 31-én letartóztatták, mert nyilvánosan tiltakozott a király lemondatása ellen, 1948. június 13-án kiengedték. 1948. október 14-én, hogy elejét vegyék tiltakozásának ismét letartóztatták, de sikerült megszöknie és elrejtőznie. A bukaresti Szent-József-székesegyház sekrestyéjében 1950. november 19-ének éjszakáján Iosif Schubert bukaresti helyettes ordinárius püspökké szentelte. Ezután Todea püspök Szászrégenbe húzódott vissza, hogy ott szervezze újra az eltörölt görög katolikus egyházat. 1951. január 31-én azonban újra letartóztatták, és a következő év február 15-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 12 évet ült börtönben és majd csak 1964 augusztusában szabadult. Ioan Ploșcaru mellett ő volt az egyetlen, aki átvehette a kommunizmus bukása után egyházmegyéje vezetését. 1990. október 7-én a Szentatya, II. János Pál a fogaras-gyulafehérvári egyházmegye érsekévé, 1991. május 29-én pedig az anyaszentegyház bíborosává nevezte ki. 2002. május 22-én halt meg.

A fentiekhez még hozzá kell fűznünk azt is, hogy a püspökökön kívül valamennyi (titkos) helyettes ordinárius (ordinarius substitutus) is megjárta a börtönt!⁷¹

10. EGYHÁZI ÉLET EGY TOTALITÁRIUS ÁLLAMBAN. EGYÜTTMŰKÖDÉSI KÍSÉRLETEK AZ EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM KÖZÖTT

A romániai római katolikus egyháznak a háború végén mintegy 1.200.000 híve volt 580 plébániával és 500 egyházmegyes pappal. Szerzetesrendjeinek száma 15-re (112 rendház és kolostor), iskoláinak száma pedig 468-ra rúgott. A Katolikus Akció 1200 férfit csoportban 560 ezer taggal, 1200 női csoportban pedig 360 ezer taggal rendelkezett.⁷² Ezt a kultusztörvény egy tollvonással eltörölte illetve ezek működését lehetetlenné tette.

A kultusztörvény 56. cikkelye arról is rendelkezett, hogy minden vallásnak és felekezetnek 3 hónapon belül a Nagy Nemzetgyűléshez egy ún. statutum-tervezetet kell benyújtania, amely szerint – ha az jóváhagyást nyer – majd működhet.

A katolikus püspökök, a nunciatura régense és Róma harapófogóba kerültek. Egyrészt világos volt a román kormánynak az a szándéka, hogy elszakítsa őket Rómától. Másrészt viszont azt sem akarták, hogy a katolikus egyház törvényen kívüli állapotba kerüljön.⁷³ 1948. augusztus 26–27-én tehát konferenciát tartottak Nagyváradon. A második nap fő témája a statutum-tervezet volt. Vele kapcsolatban egy levelet írtak a kultuszminiszternek, amelyben nehezményezték az államnak az egyház belügyeibe való illetéktelen beavatkozását. A konferencia végén a püspöki kar, Ioan Bălan görög katolikus lugosi, és Scheffler János latin szatmári püspököket kérte fel a statutum-tervezet összeállításával. A két püspök többször is tárgyalt egymással, míg őket a kormány szeptember 18-án nem nyugdíjazta.

Szeptember 25-én a kultuszminisztérium Márton Áron püspököt kereste meg írásban, hogy minél hamarabb kerüljön a minisztériumhoz a római katolikus vallás statútuma, magába foglalva annak szervezeti szabályzatát, szervezetét és adminisztrálását, a hitvallással együtt, hogy azt a minisztérium a kultusztörvény értelmében átvizsgálhassa.⁷⁴

Márton Áron gyulafehérvári és Anton Durcovici jászvásári püspökök a statutum-tervezetet 1948. október 28-án személyesen nyújtották be a Felekezetek Hivatalának. Tervezetük 46 cikkelyben próbálja meg lefektetni az állam és az egyház kapcsolatának alapjait.⁷⁵

A tervezet a romániai katolikus egyház célját abban határozta meg, hogy híveit, a világegyház szerves részeként, szabadon vezethesse az üdvösség útján. Egyetlen fejének a római pápát ismeri el, akié minden hatalom a hitet és erkölcsöt illetően.

Ezután felsorolta a Románia területén létező 5 görög- és 6 római katolikus egyházmegyéét, kihangsúlyozva utána, hogy ezeket csak a Szentszéknek van joga létrehozni illetve felszámolni.

Majd az egyházmegyéknek főesperességekre, esperességekre és plébániákra való felosztását hozta, megemlítve, hogy ezek pedig a püspök joghatósága alá tartoznak.

71 Az egészhez vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 1107–1144.

72 Vö. GALTER: *Rotbuch*, 261.

73 Vö. *Kardinal Guido Del Mestri. Stationen seines Lebens im Dienst der Kirche*, Nürnberg (1994), 152.

74 Vö. a 35.550/1948 sz. rendelet szövegét a GyFL.

75 Eredeti, román nyelvű szövegét vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 974–979.

Utána a szerzetesrendekről és a vallásos egyesületekről írt, amelyek a Szentszék, illetve a megyéspüspök által jóváhagyott szabályzat szerint működhetnek.

A következő cikkelyek az érsek, a püspök, a főesperesek és plébánosok illetve az ő segítők jogairól és kötelességeiről szólnak. Majd a helyi egyház azon jogát említik fel, amely szerint a kis- és nagy szeminaristái kiképzését biztosítani kell.

De ugyanilyen veleszületett joga van az iskolákhoz, és a bennük tanulók vallásos neveléséhez is – mondja egy másik cikkely. Mint ahogyan az is, hogy az egyháznak, céljainak megvalósításához, joga van anyagi javakat szerezni és birtokolni, amelyeket nem lehet elidegeníteni.

Végül az utolsó cikkelyben azt hangsúlyozták ki, hogy a romániai katolikus egyház a maga egészében, személyeiben és szervezeteiben közjog szerinti személyek az ország törvényeinek megfelelően.

Ezután következett a Hiszekegy.

November 3-án Márton Áron gyulafehérvári püspök hivatalos értesítést kapott a Kultuszminisztériumból, amely azt közölte vele, hogy a minisztérium jóváhagyja a püspökök által készített statutum-tervezet azon részeit, amelyek a kultusztörvénnyel összhangban vannak. Az ettől eltérő részekre a miniszter majd még kellő időben megjegyzést fog tenni.⁷⁶ A dologból természetesen nem lett semmi, hisz a minisztérium nem megegyezést, hanem nemzeti egyházat akart. Meglátszott ez abból is, hogy a két tárgyaló püspököt a következő év nyarának elején bebörtönözte, hogy újabb – engedékenyebb – tárgyalópartnereket keressen statutum-ügyben.

Az újabb tárgyalást O'Hara nunciusi régens kezdeményezte, akinek vezetésével a letartóztatott püspökök vikáriusai 1949. július 25-e és 28-a között értekezletet tartottak Bukarestben. A tárgyalásokon jelen volt Edmund Barciovski (1894–1973) bukaresti, Schriffert Béla (1889–1968) nagyváradi, Boga Alajos (1886–1954) gyulafehérvári, Pakocs Károly (1892–1966) szatmári, Plesz József (1880–1969) temesvári és Bachmeier Gáspár (1909–1971) iaşii helynök (ordinarius substitutus). Arra kérték O'Hara régens, hogy szerezze meg számukra a Szentszéktől az engedélyt a Kultuszminisztériummal való tárgyalásra. Ő egy külön jelentésben le is írta Rómának a vikáriusok kétségbeejtő helyzetét. Ha ugyanis az első statutum-tervezethez való merev ragaszkodás olyan sok állami megtorlást eredményezett, attól lehetett félni, hogy a tétlenség és a további tétovázás ugyanúgy a katolikus egyház törvényen kívül való helyzetével végződik, mint az a görög katolikus egyházzal történt. A Szentszék azonban nem adott a vikáriusoknak engedélyt a tárgyalásra. Azok tehát nem tehettek mást, mint hogy – pár, még Márton Áron püspök által eszközölt változtatással ugyanazt a statutum-tervezetet adták át Stanciu Stoian kultuszminiszternek, mint püspökeik.⁷⁷

Természetesen, a minisztérium ezt a tervezetet sem fogadta el, hanem hamarosan bebörtönözte a vikáriusok nagy részét is. A statutum ügyét igazából nem is akarta megoldani. Nem is oldotta meg egészen a kommunizmus bukásáig, noha 1975–1976-ban és 1977-ben is történtek tárgyalások ekkor már magával a Szentszékkal is. Damoklész-kardnak használta, valahányszor le akart vele sújtani a katolikus egyházra.⁷⁸

⁷⁶ Vö. a 41.428/1948. sz. iratot. Hozza: Dr. RÉVÉSZ Gábor: *Néhány lap a Szatmári Egyházmegye történetéből* (ms.) 4.

⁷⁷ Vö. *Archivio Storico della S.C. per gli AA.EE.SS., Ungheria n. 107–4546/47.*

⁷⁸ Vö. BOZGAN, Ovidiu: *Cronica unui eşec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)*, Curtea Veche, Bucureşti 2004, 288–321.

11. AZ EGYHÁZ SZEREPE A POLITIKAI ELLENÁLLÁSBAN

Az 1948–1953 közötti években a sztálinista terror volt jellemző. Gyakorikak voltak az államvédelmisek kegyetlenkedései, a koncepciós perek, az ún. osztály-ellenségeknek gyűjtőtáborokba való deportálása és kivégzése. Minden kommunista ország egy mindent behálózó és ellenőrzése alatt tartó rendőrállammá épült ki. Mindehhez járult a személyi kultusz erősítése, az erőszakos kollektivizálás és az egyre növekvő szegénység.

1953. március 5-én meghalt J.V. Sztálin. Halála nemcsak feltűnő személycserét eredményezett minden kommunista országban, de az egész világrendszer önbizalmát is megtépázta. Ugyanakkor szerkezeti átalakulást is hozott: enyhített a rendőrállamok szorításán, és reformerőket szabadított fel.

Különösen három államban volt érezhető a hatása: Kelet-Németországban, Lengyelországban és Magyarországon. A késleltetett reformok mind a háromban tömegmegmozdulásokhoz vezettek. Kelet-Németországban 1953 májusában a szocialista üzemekben emelt munkanorma, a túlhajszolt iram, a kevés szabadidő, a rendkívül rossz élet- és munkakörülmények miatt társadalmi robbanás tört ki, amelyet csak a szovjet hadsereggel tudtak leverni. Ugyanez történt 1956. június 6-án a lengyel Poznańban is.

1956. október 23-án Magyarországon is forradalom tört ki. Oka a sztálinista visszarendeződés volt, amelyet egy időre a reform-barát Nagy-Imre-kormány megakasztott.

A forradalmat azonban – a kezdeti sikerek ellenére – a szovjet katonai csapatok november 4-ig véresen leverték, és utána elkezdődött a leszámolás: többszáz embert kivégeztek, és több ezret bebörtönöztek vagy internáltak.

A magyar forradalom leverésének a román kormány nemcsak azért örült, mert ez a szikra nem csapott az országhatáron át, hanem azért is, mert az mindenképpen jó alkalom volt neki arra, hogy az egész romániai magyarságra – közöttük kiemelten a magyar nyelvű papságra – kiterjessze a revizionizmus vádját. Gheorghiu-Dej pártfőtitkár 1957 januári – Marosvásárhelyen mondott – beszédében ellenforradalmi, revizionista elemnek nevezte a magyarságot, és a Szovjetunió beleegyezésével erőteljes hajszát indított ellene. 1957–1958-ban mintegy 40 ezer magyart tartóztattak le. Egy részüket kivégezték, a többséget pedig sok évi börtönre és kényszermunkára ítélték. Legnagyobb részük a Duna-delta munkatáborjaiban végezte életét.⁷⁹

Jóllehet a nemzeti kisebbségek papsága magyar nyelvű és érzelmű papság csak együttérzéssel volt vádolható, hisz általuk szervezett vagy vezetett nagyhatású kommunista-ellenes akció – az egy eltúlzott összeesküvésnek kikiáltott eseményen (a Szoboszlai-per)⁸⁰ kívül – nem volt, de egyáltalán a papok létezése, tevékenysége, az a tudat, hogy potenciális veszélygócok, feldühítette és cselekvésre készítette az állami hatóságokat. A Román Kommunista Párt meg akarta mutatni a Kremlnek, hogy nem feledkezett meg a forradalmi éberségről.⁸¹ Ismét elkezdődtek a letartóztatások, amelyek a ferencesek koncepciós perekben csúcsosodtak ki. Keretében 9 ferencset ítélték el rövidebb-hosszabb börtönbün-

79 Vö. BARANYI Mária, dr.: *Márton Áron püspök szülőfaluja és az erdélyi helyzet*, in: P. SZÖKE János: *Márton Áron*, 11–21, itt: 17. Vö. UDVARHELYI Nándor: *A romániai magyar katolikus egyház helyzete 1945 után*, II, in: *Keresztény Szó* VII. Évf. 2. szám (1996 február), 4–9, itt: 8.

80 Vö.: TEMPFLI: *Sárból...*, 869–870.

81 Vö.: *Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: Raport final*, București 2006, 463.

tetésre. Különösen Erdély püspöke, Márton Áron vált ismét „bünbakká”, a gyulafehérvári papnevelő „iredenták bölcsőjévé”, tanárai pedig „nacionalista-soviniszta” elemekké.⁸²

12. HARC A VALLÁSI ISKOLÁKÉRT ÉS A VALLÁSI NEVELÉSÉRT

Amíg a kommunisták még nem érezték magukat elég erőseknek, tüntető jóindulattal viseltettek a felekezeti iskolák iránt. 1946-ban a felekezeti iskolák tanítói és tanárai még ugyanolyan államsegélyben részesültek, mint az állami iskolákban tanító kollegáik.

A helyzet azonban hamarosan megváltozott. A felekezeti iskolák már régebb óta tövis voltak a hatalom szemében. Az azokból kikerülő növendékek nemcsak magas képzettséggel rendelkeztek, de ugyanakkor a dialektikus materializmus és a kommunizmus ádáz ellenfelei is voltak, hisz tanáraik jól felkészítették őket az új világnézet elleni harcra. Azon túl a felekezeti iskolák, különösen a katolikusok iskolái, mert a zömét ők tartották fenn, voltak a kultúra meghatározói és hordozói.

1947 elején a kormány felszólította a latin püspököket arra, hogy adják oda iskoláikat az államnak, amint azt a görög katolikusok és az ortodoxok tették, mert ha nem, akkor elveszítik az államsegélyt, amelyet Románia a párizsi békekötéskor vállalt magára. Erre akkor a püspökök természetesen nemet mondtak.

Erre a következő hónapban elindult a szokásos „leleplező cikkek” özöne, amelyek végső kicsengése az volt, hogy a felekezeti iskolákban nincs rend és a tanítás színvonala siralmasan alacsony és hiányos. Eközben az állami hatóságok a felekezeti iskolák tanárainak és tanítóinak pénzjutalmat ígértek, ha állásukat otthagyják, vagy az iskolák államosítása mellett voksolnak. Azokat a tanárokat, tanítókat, papokat, sőt szülőket és tanulókat pedig, akik az államosítás ellen mozgósítottak, vagy beszéltek, letartóztatták. De az egyház és a szülők nagy része nem hátrált meg.

Erre a kormány 1948. augusztus 3-án a 175-ös törvényével, amelyet azelőtt nap szavazott meg a Minisztertanács, megszüntette az összes felekezeti iskolákat.⁸³

A törvény első cikkelye azt jelentette ki, hogy a Román Népköztársaságban mindenkinek egyforma joga van az oktatásra és a tanulásra, nemre, nemzetiségre, fajra és vallásra való tekintet nélkül. A tanítás joga ezentúl kizárólag a román államot illeti meg, és az világnézeti szempontból semleges lesz. A tanügyi káderektől ezért az állam megkívánja, hogy a szocializmusnak legyenek elkötelezettjei. Hogy a tanügyet demokratizálhassák, minden privát iskolát államosítanak. Ennek következtében a katolikus egyház, a társulatok és a szerzetesrendek, privát egyesületek minden ingó és ingatlan javai az állam tulajdonába mennek át. A felekezeti iskolák tantestületét átveszi az állam.

A 2. cikkely kimondta, hogy az oktatás általános. A kormány ugyanis így akarja felszámolni az írástudatlanságot, elérni azokat a gyerekeket is, akik eddig nem tanulhattak. Továbbá azt szeretné, hogy a fiatalság demokratikus szellemben nevelődjék s így emelkedjék a nép kulturális színvonala. Az is határozott szándéka, hogy ezzel az általános oktatással jobban kihasználtsa az ifjúsággal a szabadidejét, és a szabadidőben való foglalkoztatással összekösse az oktatást a családdal és a társadalommal. Valamint így

⁸² A Szoboszlaj-perben összesen 18 papot tartóztattak le, kínoztak meg és ítélték el évekig tartó börtönbüntetésre. Kettőt közülük kivégeztek. Vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 869–870. Vö.: *Raport*, 466.

⁸³ Szövegét l. a *Monitorul Oficial* 177, 1948. augusztus 3.

akarja elérni, hogy hamarosan egy a népi demokrácia követelményeinek jobban megfelelő tanügyi káder kerüljön ki a keze alól.

A 3. cikkely az oktatás felépítését (óvoda, 7 éves elemi iskola, középiskola és felsőbb oktatás) szögezte le.

A 4. cikkely az országban élő nemzetiségek gyermekei számára biztosította az anyanyelven való oktatást.

A 35. és 36. cikkely pedig azt mondta ki, hogy a felekezeti iskolák azonnal állami tulajdonba mennek át, de tanárait az állam – ha akarják – szívesen átveszi.

Ezután a törvényhez kapcsolt 176-os rendelet 30 oldalon keresztül sorolta fel azokat a magán- és felekezeti iskolákat, amelyek ezzel a rendelettel összes ingó és ingatlan javaikkal együtt állami tulajdonba mennek át.

A tanügyi törvény összesen 1.593 felekezeti iskolát államosított, amiből 1.300 a történelmi magyar egyházak birtokában volt (468 római katolikus, 531 református, 266 evangélikus, és 35 unitárius). Ezek közül az egyházi iskolák közül 76 magyar fiú középiskolában 15.396 fiú, és 50 leány középiskolában 13.300 leány tanult.⁸⁴

A törvény az akkor még létező görög katolikus egyház iskoláinak sem kegyelmezett.⁸⁵

A törvény értelmében a szerzetes tanerőknek el kellett hagyniuk az iskolákat, és vissza kellett térniük a rendházaikba. A tanügyi célokat szolgáló egyházi, szerzetesi és magánjavak sorsa pedig az államosítás lett. A rendelet szerint azokat a javakat azonban, amelyek kizárólagosan egyházi célokat szolgáltak, visszaadják majd az illetékes felekezetnek. Ez azonban csak írott malaszt maradt. Hamarosan az egész országot bizottságok járták fel, és mindent elvettek. Még azokat a tárgyakat is, amelyek a rendek tulajdonát képezték.⁸⁶

Az 1948/1949-es tanévre új tankönyvek jelentek meg. Ezek többsége fordítás volt oroszból. Bennük a materialista világnézet apológiája volt a legfontosabb. Ahol pedig egyházi és vallásról írtak, ott egy meghamisított egyháztörténelemmel, illetve a hit, a vallások, a kereszténység és a katolicizmus rosszakaratú értelmezésével találkozhatunk. Mivel a semmiből nem lehet újat teremteni, ezért minden lelkiismeretfurdalás nélkül a régi tankönyvek menetét és illusztrációját használták fel, természetesen megváltoztatva azok vallásos jellegét. A régi első osztályos népiskolai tankönyv borítóján és oldalain lévő *Jézus a gyermekek között* képet például Sztáliné helyettesítette, ezzel a címmel: *Sztálin a gyermekek legjobb barátja*.⁸⁷

Hogy az új materialista világnézetet alaposabban belesulykolják a gyermekek lelkébe, minden iskola számára kijelöltek egy-egy párttagot, akit egy a központi bizottságtól kinevezett ún. nevelési tanács ellenőrzött, a tanulóknak pedig kötelességüké tették, hogy feljelentsék azokat a tanáraikat, akiket nem találtak elég demokratikusnak.

A felekezeti iskolák tanszemélyzetét egyébként az állami iskolák „nagylelkűen” átvette, de akik mentek, (a nagyváradi premontrei rend tanárai például, és pár apácarend), azoknak is csak két hónapig bírta a lelkiismeretük: az új tanterv, az új tankönyvek már nem azt a szellemet tartalmazták, amelyet ők hirdetni lettek volna képesek.⁸⁸

84 Vö. KÖTŐ József: *Az egyház és az állam a Román Köztársaságban*, in: *Keresztény Szó*, IX. évfolyam, 4, 15; GALTER: *Rotbuch*, 261.

85 Vö. *Biserica Română Unită*, 242–243.

86 Vö. POP: *Kirche...*, 62.

87 Vö. *Abecedarul*, Állami Kiadó Bukarest 1948, 78.

88 Vö. SZALAY Jeromos: *Vértanú Püspök*, 179.

13. A SZERZETESRENDEK FELOSZLATÁSA ÉS A SZERZETESK ÜLDÖZÉSE

1949. június 23-án és 24-én az ortodox pátriárka, Iustinian Marina (1901–1977) valamennyi Romániában elismert vallásfelekezettel vallási konferenciát tartott Bukarestben. A konferencián Vásárhelyi János (1888–1960) református püspök, Friedrich Müller (1884–1969) evangélikus szuperintendens, Argay György (1893–1974), a magyar nyelvű luteránusok püspöke, Moses Rosen (1912–1994), a zsidó felekezet főabbija, Danila Simon, az unitárius felekezet nevében, I. Vaszgén Báldzsian (1908–1994) örmény ortodox püspök, és Mehmet Iacub (1904–1990) mufti, az iszlám vallás vezetője voltak jelen. Csak a katolikus egyházat nem képviselte – és nem is képviselhette – senki, hisz püspökei vagy börtönben vagy pedig háziőrizetben voltak.

Az előadók megköszönték, hogy a román kormány a Vatikánnal kötött konkordátumot felmondta, így teremtve egyenlőséget a Román Népköztársaság minden vallásfelekezete között. Majd büntetéseket követeltek azok ellen a főpapok, papok és lelkészek ellen, akik a hívek vallásos érzését akarják szembeállítani a kormány határozataival. A vallásszabadság ugyanis, hangsúlyozták, minden templomban és imaházban biztosított, ennek ellenkezőjét csak rosszakarat állíthatja. A megtúrt vallások kapcsán – nevének felmértése nélkül – szó esett a római katolikus egyházzal is, amelynek – a hozzászólók szerint – éppúgy kötelessége támogatni a népi demokratikus kormányt építő és békés céljainak megvalósításában, mint a többi elismert és a jelenlevők által képviselt vallásnak és felekezetnek. Végül még egyszer kihangsúlyozták a kormánnyal való együttműködési szándékukat.⁸⁹

Kormánykörökben a római katolikus egyháznak erről a vallásfelekezetek közötti konferenciáról való „tüntető” távolmaradása nagyon rossz visszhangot keltett, amit aztán a sajtó igyekezett is mindenki tudtára adni. Így készítette elő az ország közvéleményét a következő egyház-ellenes csapásra. A kormány ugyanis július 29-én kelt és augusztus 1-én közzétett 810/1949-es számú rendeletével minden olyan katolikus szerzetesrendet és kongregációt megszüntetett, amely a tanügy, a betegellátás és a szociális élet területén tevékenykedett.⁹⁰

A rendelet kimondta, hogy: 1. azokat a katolikus szerzetesrendeket, amelyek a tanügy, a betegellátás és a szociális szektor területén működnek, ezennel feloszlatják. Ezután következett az eltörölt rendek és kongregációk neve. 2. a rendelet megengedi, hogy a benne felsorolt rendek és társulatok tagjai szerzetesi életüket folytassák, de a férfi rendek csak Gyulafehérváron és Bukarestben, két kolostorban összegyűjtve, a női rendek pedig a következő három kolostorban: Radnán, Popești-Leordeniben és Felső-Tömösön lehetnek.

A 3. cikkely azokról rendelkezik, akik ezek után nem akarnak közösségi életet élni: Ha öregek, betegek, és dolgozni nem tudnak, a fent kijelölt otthonban húzódhatnak meg. Ha azonban fiatalok, és még dolgozni akarnak, akkor jelentkeznüök kell egy állami munkaközvetítőnél.

Azok a rendtagok, mondja továbbá a 4. cikkely, akik nem rendelkeznek román állampolgársággal, 10 napon belül jelentkezzenek a rendőrségen, hogy a tartózkodási engedélyhez szükséges papirokat megszerzhessék.

89 Vö. POP: *Kirche...*, 120–122; SZALAY Jeromos: *Vértanú Püspök*, 186, 194.

90 Vö. *Monitorul Oficial* 1949. augusztus 1.

Az 5. cikkely azt rendeli el, hogy a fentebb felsorolt és eltörölt rendek illetve kongregációk tagjai 20 napon belül közöljék a Kultuszminisztériummal döntésüket és új lakóhelyük címét.

A 6. cikkely arra figyelmezteti az érintett kongregációkat és rendeket, hogy a Kultusz- és a Belügyminisztérium egymással karöltve minden eszközzel érvényt fognak szerezni a fenti határozatnak.

Ezzel a Román Népköztársaságban a katolikus egyház utolsó nyilvános intézményei is bezárták kapuikat. A rendelet gyakorlatilag halálra ítélte őket.

A rendelet után pár nappal az állami hatóságok elkezdték a feloszlott rendek és kongregációk férfi és női szerzeteseit a rendeletben kijelölt kolostorokba és házakba gyűjteni. Ezekben azonban csak mintegy 200 személy számára volt hely. A szerzetesek száma azonban majdnem 1.900 volt.⁹¹

Ákik idegen állampolgárok voltak, megpróbálták azonnal a repatriálást.

Másokat a rend olyan házakba helyezett, amelyeket a hatóság még nem oszlott fel.

Végül olyanok is akadtak szép számmal, akiken a püspökök próbáltak segíteni azzal, hogy átvették őket egyházmegyei szolgálatba: kántorok, sekrestyések, hitoktatók vagy házvezetőnők lettek. Mivel azonban erre csak korlátozott lehetőség nyílt, a legtöbben szétrebbentek a szélrőzsa minden irányába, és vagy a szülői házba, vagy a rokonokhoz költöztek, vagy pedig ismerősökhöz kopogtattak be menedékkért.

A pártsajtó mindent kiforgatott, amit azelőtt a szerzetesrendek csináltak: az önzetlen betegellátásból – a bértolnokok írásaiban – kizsákmányolás lett, a felekezeti iskolákban való tanítás örve alatt szerintük leírhatatlan erkölcstelenség zajlott, aki pedig addig még nem tudta: és „ezekben az iskolákban prozelitizmus és elnemzetlenítés folyt.” „Szerencsére a kommunista párt vezette demokratikus kormány még idejében észbekapott“, és véget vetett ennek a káros dolognak, a fekélyes daganatot egy bátor vágással kioperálta a nemzet testéből.

A bukaresti nunciatura régense, Gerald Patrik O’Hara augusztus 7-én egy szóbeli jegyzékben tiltakozott az ellen, hogy a kormány feloszlatta a katolikus szerzetesrendeket és kongregációkat, arra kényszerítve azok tagjait, hogy helyezkedjenek el a munka mezéjén. A kormány rendelete, írta a régens, súlyos következményekkel jár: megfosztja a rendeket azoktól az ingó és ingatlan javaktól, amelyeket becsületes munkával szereztek; önkényesen rendelkezik a rendek tagjainak hivatásával és vallásos meggyőződésével; alkalmatlan és elfogadhatatlan megoldásokat fogantat a szerzeteshivatásokat illetően, végül lehetetlenné teszi a katolikus vallás szabad gyakorlatát az országban.⁹² Tiltakozásának azonban semmilyen fogantatja nem volt.

Volt azonban a rendeletnek az állam számára egy másik gyakorlati „haszna” is, amely a döntés meghozatalában sem játszhatott utolsó szerepet: A 15 rendnek és kongregációnak összesen 41 férfi és 71 női háza és kolostora volt.⁹³ Ezek most mind állami tulajdonba mentek át. A kormány két hét múlva valamennyit férfi és női kolostort, összes ingatlan és ingó vagyonával együtt elvett. Az államosítás örve alatt sokan meggazdagodtak a szerzetesrendek vagyonából.

91 Vö. POP: *Kirche...*, 123. Ezek közül 100 férfi és 1800 nő volt. Vö. még GALTER: *Rotbuch*, 272.

92 Vö. AMAE, fond *Vaticano*. Problema 217/1948–1950, oldalszám nélkül. Hozza: *La Romania e la Santa Sede*, dok. nr. 2 756, 213–214.

93 Vö. *Schematismus. A Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány története, név- és adattára. Szászváros 1995*, 24.

14. A PAPSÁG RÉSZVÉTELE AZ ÁLLAMEGYHÁZI SZERVEZETEKBEN

A kommunista országok kormányai hamarosan rájöttek arra, hogy az egyházakat csak rendelkezésekkel és tilalmakkal nem tudják maguk alá gyűrní. Már csak azért sem, mert azok a nagy néptömegek bizalmát és támogatását élvezik. Ezért – szintén szovjet példára – minden ország katolikus egyházában igyekeztek létrehozni egy úgynevezett ötödik hadoszlopot, amelynek azt a feladatot szánták, hogy belsőleg bomlassza a katolikus egyház egységét. Ezt a tekintély és kánonjogi felhatalmazás nélküli, messzemenően támogatott másik „hierarchiát” aztán a kormányok igyekeztek kánonjogi törvényességgel ellátni. Így beférkőzve az egyházi struktúrába, igyekeztek a „hazaszeretet” és a „béke” jelszavait hangoztató mozgalom felsorakoztatni a papságot a kormány támogatására, belsőleg és külföldön egyaránt.

Ehhez az egész művelethez az akkor kibontakozó és a Szovjetuniótól messzemenően támogatott úgynevezett *világbéke-mozgalom* szolgáltatott kedvező alkalmat.

A világbéke-mozgalom létrejöttéhez elsősorban az akkori nemzetközi politikai elmentések és konfliktusok járultak hozzá. A háború után az egykori szövetséges felek, az Egyesült Államok és a Szovjetunió hamar szembefordultak egymással. Közöttük fegyverkezési hajszát indult meg, és egy bizonyos ponton attól lehetett félni, hogy valóban kitör egy atomháború.

A béke-mozgalom megszületéséhez belső politikai események is járultak. Közép-Kelet-Európában és a Balkánon a Szovjetunió befolyására a kommunisták ragadták magukhoz a hatalmat. Következésképpen a béke-mozgalom másik célja arra irányult, hogy a szovjet mintára berendezkedő országokban támadt belső elégedetlenségekről és nyomorról – egy külső ellenségképet teremtve – elterelje a figyelmet, a kommunista kormányokat hatalmukban megerősítse, és – míg nemzetközi fórumokon a világbéke ügyét sürgeti –, belső politikai és egyházi ellenzékével leszámoljon.

A Román Népköztársaság kormánya minden igyekezetével azon volt, hogy egy nemzeti egyházat hozzon létre. Az ügy véghezvitelét az 1948 áprilisában külön minisztériumi rangra emelt Kultuszminisztériumra bízta. Az, mivel a püspököket nem tudta megnyerni az ügynek, sőt helyetteseiket, a vikáriusokat sem, félreállította őket az útból, és – részint rábeszéléssel, részint pedig erőszakkal – rávett tehát több erdélyi, nagyváradi és temesvári papot arra, hogy velük üsse nyélbe a statutum dolgát. És mivel tisztában volt azzal, hogy az alsópapság a hívek előtt nem képviseli a katolikus egyház megnyugtató tekintélyét, ezért megpróbált ezeknek a papoknak joghatóságot szerezni.

Noha a romániai katolikus püspöki kar nem tudott egységesen fellépni a békegyűlések tárgyában, mert a körleveleket a kormány betiltotta, majd egy röpké év leforgása alatt minden latin püspököt bebörtönöztetett, a püspöki kar tagjai minden rendelkezésükre álló eszközzel, rábeszéléssel, üzenetekkel, levelekkel igyekeztek a papságot a békegyűlésektől visszatartani. És – mint későbbben kiderült – ez a politikai éleslátásuk, megvesztegethetetlenségük, bátor fellépésük eredményezte azt, hogy bár a Kultuszminisztérium továbbra is erőltette a békegyűléseket, azokra a papság 95%-a nem ment el.

A békegyűlések ügyében új fejezet kezdődött azzal, hogy a kormány segítségére az ortodox Szent Szinódus sietett. Ez 1950. február 28-án minden romániai felekezet papjaihoz és híveikhez egy felhívást intézett, amelyben őket a békéért való harcra és a közelgő stockholmi kongresszus békenyilatkozatának aláírására szólította fel. Ebben a felhívásban a béke új értelmet nyert, már nem (csak) Krisztus békéje volt, hanem (elsősorban) a Szovjetunióé. Az írás továbbá azt hangoztatta, hogy miközben a Kelet keresztényei a bé-

keharcosok oldalára helyezkedtek, a Vatikán és a katolikus egyház szerződéseket kötött a háborús uszítókkal, és egy új világháború kirobbantását készíti elő.⁹⁴

A Békeaktivisták Világkongresszusának Állandó Bizottsága 1950. március 16 és 19-e között valóban megtartotta Stockholmban nagyméretű békekongresszusát. A kongresszuson az a felhívás született, hogy minden jóakarátú ember követelje az atomfegyverek betiltását.⁹⁵

A stockholmi békefelhívást tehát 500 millió felnőtt írta alá, és talán valóban ennek a nagy visszhangnak köszönhető az is, legalábbis a kommunisták állítása szerint, hogy az Egyesült Államok nem dobott atombombát Koreára, ahol 1950. június 25-től dúlt a kommunista Észak- és a demokratikus Dél-Korea között a háború.

Romániát is békepropaganda borította el. A kormány kiadta a parancsot, hogy a stockholmi békekongresszus határozatait minden lakásban, minden gyárban, minden irodában át kell beszélni. A nép figyelmét pedig a Szovjetuniónak a békére tett erőfeszítéseire és az imperialista nyugat agresszív terveire kell felhívni. A békegyűléseken való részvétel vízvázaló lett: akik eljöttek, azok hú állampolgárok, akik viszont nem jöttek el, azokat azzal vádolták, hogy várják az amerikai háborút és a kommunizmus bukását, tehát a rendszer esküdt ellenségei.

Romániában 1950 áprilisa és 1951 márciusa között összesen három nagy békegyűlés volt: a marosvásárhelyi, a gyergyószentmiklósi és a kolozsvári.

1950. április 27-én Marosvásárhelyen (ma: Târgu Mureș) a kormánnyal együttműködni hajlandó papok egy kis csoportja (39) békegyűlést tartott. A gyűlés számára a talajt a kormány már január óta próbálta előkészíteni. Először is a tömegtájékoztatási eszközök segítségével. Ezekben burkolt, vagy nyílt támadásokkal igyekezett éket verni az alsópapság és a nép, illetve a hierarchia tagjai közé. Az eredmény azonban nagyon sovány volt. Csak egy pár zömében orosz fogságból hazatért, püspökével addig is mindig elégedetlenkedő, hivatásával pedig hadilábon álló – „haladó” lelkész hagyta magát elragadni a tenniakarás lázától.

Erre az állami szervek egy másik területen is támadást indítottak a katolikus papság ellen. Tagjait kiszemelt spiclikkel figyeltették, minden adatot feljegyeztettek róluk, a legkisebbit is, hogy zsarolhassák őket. 1950 elejére így is sikerült tehát a kormánynak egy másik kis magot „megnyernie”. Csak ez a két csoport jelentkezett a marosvásárhelyi békepapi gyűlésre. Mivel azonban ez is kevésnek bizonyult, egy harmadik csoportot erőszakkal kellett az autóba tuszkolni, vagy a vonatra felrángatni.

A gyűlés végén a résztvevők – 39 pap és 63 laikus – egy *Katolikus Akcióbizottság* névre hallgató testületet választottak, egy határozatot szavaztak meg, és aláírták a békefelhívást. A határozat aláírói, a békeszerető katolikus papok elítélnék minden olyan magatartást, amely az egyházat háborús célokra próbálja felhasználni, és elítélik azokat a személyeket, akik híveik vallásos érzületét nép- és egyházellenes célok szolgálatába akarják állítani. Majd azt óhajtják, hogy az egyház és állam közötti „áldatlan” viszony megszűnjék, és az egyház – a többi vallásfelekezethez hasonlóan – a Román Népköztársaság Alkotmánya által biztosított törvényes keretek közé beilleszkedjék. Végül – miután kihangsúlyozzák egyházi felettes hatóságaik iránti köteles hűségüket és ragaszkodásukat – kijelentik, hogy hű fiai a Román Népköztársaságnak, és éppen ezért szeretnének részt venni a dolgozó nép építő munkájában.

94 Vö. GHERMAN P.: *L'Ame roumaine écartelée*, Paris 1955, 165–168.

95 Vö. PETHŐ Tibor: *Húsz éves a magyar békemozgalom*, Budapest 1969, 20.

A stockholmi békeiveket az államvédelmiek hordozták körbe, és megpróbálták azt aláírtni a papsággal. Ahol ez nem ment szépszerével, ott zaklatással, erőszakkal, fenyegetéssel, megfélemlítéssel, zsarolással, ígéretéssel vagy csalással próbálkoztak. A papság 99%-a azonban ellenállt, és nem írt alá.

Erre a békeaktivisták vették az egyházmegyei sematizmusokat, és azok segítségével mindenkit listáztak, hogy az egyházi csatlakozók száma egyre nagyobbak tünjék. A stockholmi békeivet aláírók száma ekkorra ugyanis már – legalábbis egy cikkíró szerint – 6.641.685-re rúgott!⁹⁶

Hiába bocsájtott a kormány a Katolikus Akcióbizottság rendelkezésére irodákat, hiába állott rendelkezésére a számúzott Alexandru Th. Cisar bukaresti érsek pecsétje, hiába járták az országot tagjai és igyekeztek személyes rábeszélésükkel paptársaikat az ügynek megnyerni. A „demokratikus papok” száma nem akart növekedni. Az egészségesen gondolkodó papság tudta, hogy nem lehet egyszerre a pápának is és az istentelen kommunista kormánynak is szolgálni. És több, mint érthetetlen az, hogy miközben a békepapok a kormánnyal egyezkednek, és az egyházat a népköztársaság alkotmányos keretei közé kívánják bevezetni, egy kivételével valamennyi püspök le van tartóztatva. Végül nem lehet, hogy míg az akció papok a pápát és saját püspökeiket, mint háborús uszítókat megbélyegzik és elítélik, maguk a hívek előtt a katolikus egyház hű fiait köntösében tetszelegnek.

A kormány tudta azt, hogy amíg még szabadon vannak a püspökök helyettesei, addig nem lesz békemozgalom. Ezért őket is bebörtönözte vagy számúzta.⁹⁷

Ez után került sor Gyergyószentmiklóson (ma: Gheorgheni) 1950. szeptember 5-én egy újabb békepapi gyűlésre. A gyűlésről kiadott – tendenciózus – füzetecske szerint a szónokok mind kivétel nélkül kárhoztatták az imperialistákat, elítélték egyes egyházi vezetők nép elleni politizálását, követelték az egyház és az állam együttműködését, és kifejezték abbéli szándékukat, hogy tető alá hozzák az állam és az egyház közötti megegyezést aszerint a statutum szerint, amelyet a kormány az eddig benyújtott egyházi tervezetekből állított össze. Ennek aláírására pedig az egyedüli jogosult szervezetnek a Státust tartották, amely az egész romániai katolikusság egyetlen képviselője. Eddig a *Katolikus Akcióbizottság* által kiadott kis füzet célzatos beszámolója.⁹⁸

Az igazság azonban az, hogy a gyergyószentmiklósi gyűlés résztvevőinek nagyrészt ismét fizikai kényszerrel hozták a rendezvényre. A résztvevők számát a kommunista propaganda, hogy a békegyűlés jelentőségét felnagyítsa, messze eltúlozta.⁹⁹ A brosszában hozott beszédek nem mindegyike hangzott el, és azoknak a beszédét, akik kritikusan nyilatkoztak a békepapok egyház-ellenes tevékenységéről, egyszerűen kihagyták.

96 Vö. *Romániai Magyar Szó* 1950. május 6.

97 Boga Alajos gyulafehérvári helyettes ordinárius 1950. május 10-én tartóztatták le. Mark Glaser jásvásári általános helynököt is rá akarták venni a marosvásárhelyi mozgalomhoz való csatlakozásra, de ő a kihallgatások során elszenvedett lelki és testi torturában, 1950. május 25-én szívinfarkust kapott és meghalt. Alexandru Th. Cisar bukaresti érsek sem állt kötélnek, ezért őt május 18-án Szászvárosba számúzták. Scheffler János püspököt pedig május 23-án Körösbányára internálták. Vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 1111–1112.

98 Vö. *Adunarea preoților și credincioșilor romano-catolici din Gheorghieni*, București.

99 Ezek az adatok másutt is így szerepelnek. Egyesek 400, mások 270 résztvevőről beszélnek. Akik a résztvevőkkel beszéltek vagy maguk is jelen voltak, ezt a számot erősen túlzónak találják. A birtokunkban lévő résztvevők listáján szereplő 101 világi papról és szerzetesről is azt mondják: nem mind volt jelen. Rajtuk kívül volt még 1 papnövendék, és 88 egyháztanácsos. Ezek nagy része fiatal kommunista volt, csak egyháztanácsosnak adta ki magát.

A gyűlés határozatát a sajtó úgy értelmezte, mintha az az ország valamennyi katolikusának az áldásával hozatott volna. És ezt igyekezett – régi szokásához híven – a csatlakozók aláírásával alátámasztani. A békebizottság gyergyószentmiklósi felhívásához ismét csak vajmi kevesen csatlakoztak. Az állami hatóságokat azonban ez egyáltalán nem zavarta. Nekik az volt a fontos, hogy az ellenállók hangját elnémítsák, és az úgynevezett haladó papokat a nagyobb és fontosabb plébániákra helyeztessék. Ekkorra már kikristályosodott ugyanis, hogy kik és miért tartoznak a romániai békepapi mozgalomhoz!

A békegyűlésekről általában azt lehet mondani, hogy erőszakkal toborozták a tagjait, sőt fizikai kényszerrel szállították őket a megadott helyre. Ott a gyűlés idejéig hermetikusan elzárták őket a külvilágtól és majd csak akkor engedték őket haza, ha már mindennek vége volt. A résztvevők között több egyháztanácsosnak álcázott állami tisztviselőt is helyeztek el. A gyűlést egy közös szentmisével kezdték, majd a helység kultúrotthonában egy egész napos előadással folytatták. Az előadók és a hozzászólók szövegeit előre elkészítették. Minden gyűlésen szinte ugyanazok szóltak fel, és ugyanazokat mondták. A békegyűlés végén határozatokat hoztak, azokat megszavaztatták, végül a résztvevőkkel táviratot küldtek a kultuszminiszternek. A békegyűlés szüneteiben, személyes beszélgetések keretében, a békemozgalom vezetői feladatokkal bízták meg a jelenlevőket.

A statisztikák szerint, amelyeket azonban nagyon óvatosan kell kezelni, a három romániai békepapi gyűlésen összesen 131 pap jelent meg. Tehát csak ennyi egyházi személynek volt valamiképpen köze a romániai békepapi mozgalomhoz. Ha figyelembe vesszük, hogy Romániában ebben az időben körülbelül 900 világi pap és 200 szerzetes volt, ez 11%. A békepapi mozgalom magjához pedig csupán 30 pap tartozott.

Ezen a ponton mindenképpen fel kell tennünk a kérdést: miért vettek részt a mozgalom tagjai ezeken a békegyűléseken?

Először is kényszerből. A hatalom ezer és ezer módon kényszeríthetett térdre. Börtönnel, internálással, száműzetéssel, kínzással, fizetés- illetve nyugdíj-megvonással fenyegette őket. Azután ott volt a bizonytalanság. A papság nagy része püspökök nélkül vergődött. Nem volt ki megmondja nekik, hogy hogyan, és merre tovább. Továbbá egy része a mozgalom papjainak valamivel „vétkezett”. Vagy azzal, hogy tiltott kapcsolatai voltak, vagy elmulasztotta a kötelező beszolgáltatásokat, vagy a múlt rendszerben monddott, írt, tett valamit a kommunista világnézet ellen... A hatóságok ilyenkor készséggel megbocsátottak – a kollaboráció fejében.

A vezetők egy kisebb része egyfajta *modus existendi*-t keresett, minél kevesebb elv-feladással. Arról ábrándozott, hogy a szocializmust majd megkereszteli. Ennek a csoportnak a tagjai látták azt az élet-halál harcot, amely a létét védelmező egyház és az eszközeiben egyáltalán nem válogató, vele szemben ellenséges párt és kormány között folyik! Attól a *bénító félelemtől* eltelve, hogy a római katolikus egyház is a testvér görög katolikus egyház sorsára juthat, tárgyalásokba bocsátkoztak az államhatalommal. Tették ezt anélkül, hogy arra a Szentszéktől engedélyük lett volna, és tették ezt úgy, hogy az államhatalomnak sorozatosan engedményeket tettek. Magukat áldozatoknak állították be, akiknek „vért kell izzadniuk”, hogy az egyház az új keretek között is működhessék, de tulajdonképpen ők áldozták fel az egyházat és annak érdekeit azzal, hogy messzemenő engedményeket tettek elvi, egyházi, sőt hittani dolgokban.

Ma már világosan látszik, hogy ezek a papok naiv álmodozók voltak, akik nem vették észre a két világnézet közötti áthidalhatatlan ellentétet. Nem vették észre, hogy az új világnézetnek a célja a római katolikus egyház teljes megsemmisítése volt. Ennek a cso-

portnak a tagjai majd csak akkor eszmélődtek, amikor – az 50-es évek második felében – őket is lefoglalták és bebörtönözték, természetesen más indokok alapján...

Végül a vezetők egy része a maga egyéni céljait követte, esetleges hitetlenségét és erkölcsileg kifogásolható életvitelét palástolta, valamint hiányzó hivatástudatát és elvetlenségét takargatta. Ezért megalkudott, kollaborált, és eladta a lelkét. Ezek közül aztán egy sem tért vissza később az egyház kebelébe...

A szerzetesek által folyton támadott és a hívek által soha el nem fogadott mozgalmat Márton Áron gyulafehérvári püspök számolta fel, amikor kiszabadulása után a benne résztvevő papokat lelkigyakorlatra hívta. Ennek kezdetén személyesen szólította fel őket lelki ügyeik rendezésére, hogy a kiközösítés alól feloldozást nyerjenek...

15. KORMÁNYKISÉRLETEK EGY RÓMÁTÓL FÜGGETLEN NEMZETI EGYHÁZ LÉTREHOZÁSÁRA

A román kommunista kormánynak kezdetektől az volt a szándéka, hogy egy Rómától elszakított „nemzeti egyházat” állít fel. Ehhez állandóan kereste a megfelelő embereket. Előbb Gerinczy László Pál (1906–1965) premontrei préposttal próbálkozott, aki Petru Groza miniszterelnök személyi jó barátja volt. Groza 1948-ban Bukarestbe hívta és közölte vele, hogy a kormány őt akarja megbízni az erdélyrészi magyar egyházmegyék vezetésével. Gerinczy azonban nem vállalta.¹⁰⁰ Ezután Bogdánffy Szilárdot nézte ki a feladatra, akit titokban a szatmár-nagyváradai egyházmegye számára O'Hara nuncius szentelt püspökké. Azonban őt sem lehetett rábírní erre a feladatra. Végül magával Scheffler János szatmári püspökkel beszéltek az illetékesek, hogy álljon a nemzeti egyház élére, de ő sem állott kötélnék.¹⁰¹

Ekkor a kormány – az ún. békepapi mozgalom keretében – az alóspapsághoz fordult. Útjában állt még a Vatikán küldötte, a nunciatura régense. Elhatározta, hogy leszámol vele.

Romániai tevékenysége anélkül is mindig nagy szálkát jelentett a kommunista hatalom szemében. Különösen két dolgot illetően. Az egyik a titkos püspökszentelések voltak, a másik pedig Pacha Ágoston temesvári (erőszakkal nyugdíjazott) püspök körlevele volt, amelyet a nuncius írt a békepapi mozgalom ellen.

A görög katolikus egyház erőszakos felszámolása után XII. Piusz pápa arra szólította fel O'Harat, hogy titokban püspököket szenteljen. A pápa elképzelése az volt, hogy ezek a püspökök a joghatóságot a föld alatt továbbviszik és a hatalmilag eltörölésre ítélt görög katolikus egyházmegyéket titokban tovább vezetik. O'Hara pár hónap leforgása alatt 12 apostoli kormányzót szentelt vagy szenteltetett fel. Hatot a görög katolikus püspök helyett, és ugyanennyit a latin egyházmegyék számára. Ez az út azonban nem tűnt járhatónak és szerencsésnek, mert 1950 júliusának elején az állambiztonság emberei átku-

100 Róla vö. P. Márton Lajos Hugó premontrei atya és Dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek szóbeli visszaemlékezéseit. Hozza még SZÉKELY: *A Katolikus Egyház helyzete...*, 180; [Schuller Mária], *Papok szerzetesi fegyelmében. Beszélgetés Buday Ernő Márton O. Praem. kanonokkal*, in: *Keresztény Szó*, 1995 április, 14–17, itt: 17; SZÉKELY: *A katolikus egyház helyzete...*, 177, 180–181.

101 Vö. Fodor József: *Bogdánffy püspök kanonizáció előtt*, in: *Keresztény Szó* VIII.évf. 11.sz. (1997 nov.), 7., Dr. Révész Gábor: *Emlékeim*, in: *Szatmári Friss Újság*, 1995. nov. 17, 5; Szöke János: *Márton Áron kapcsolata a Vatikánnal*, in: *Márton Áron emlékkönyv*, 124–131, itt: 126.

tatták a nunciatura épületét, és megtalálták a titokban püspökké szenteltek névsorát. Ez valamennyiük bebörtönzéséhez vezetett.¹⁰²

Ami pedig O'Hara régens békepapi mozgalom ellen írt levelét illeti, benne részletesen ismertette az Apostoli Szentszék és a román kormány között folytatott úgynevezett statutum-tárgyalások menetét, számtalan példával igazolva, hogy azok megszakadása miatt nem az egyházat, hanem egyedül a kormányt terheli a felelősség. Továbbá rámutatott arra az aknamunkára, amelyet a kommunista „magas kormány“ a pápa személye és a Szentszék ellen kezdeményezett, így akarván elszakítani a romániai Katolikus egyház papságát Krisztus földi helytartójától, és „az egy, szent, katolikus és apostoli egyháztól“. Azután a körlevél leplezte a békegyűlések igazi célját. Azt vetette még a kormány szemére, hogy az miközben az egyház törvényes vezetőit megkerülte, bebörtönözte, olyanokkal tárgyal, akik magukat már az egyházon kívülre helyezték. Végül – miután még egy utolsó felhívást intézett a kormányhoz, hogy „tegye lehetővé“ az Istennek és a hazának szabad lelkiismerettel való szolgálás lehetőségét, arra szólította fel a papokat és a híveket, hogy ne hagyják magukat a békepapi mozgalomhoz csábítani, mert annak célja az egyháztól való elszakadás, hanem maradjanak meg töretlen hűségben Rómával.¹⁰³

Gerald Patrick O'Hara régens július 7-én hagyta el az országot, de előtte még egy tiltakozó jegyzéket adott át a külügyminisztériumnak, amelyben fájdalommal állapította meg, hogy Romániában nyílt harc folyik a Szentszék és a Katolikus egyház ellen, és ő ez ellen ünnepélyesen felemeli a szavát.¹⁰⁴

Minden jel arra vallott, hogy a kormánynak sikerül elszakítania a hazai katolikus egyházat Rómától. Erre egy ősrégi egyházi szervezetet akart felhasználni, a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsát, vagy rövidebb nevén a Státust (Status romano-catholicus Romaniae), amely a középkorban, katolikus püspök Erdélyben nem lévén, a püspök helyett irányította és az Országgyűlés előtt képviselte a katolikus egyházat. 1950–1951 telén a kormány a hívek megtevesztésére az új Katolikus Státust a médiákban lassan az egész romániai katolikusok képviselőjévé futtatta fel. Hogy pedig törvényes alapot adjon neki, megbízta a tanügyminisztériumot, hogy az a elrendelte a Katolikus Státus újraindítását.¹⁰⁵

Ilyen előzmények után került sor 1951. március 15-én a kolozsvári (ma: Cluj Napoca) békepapi gyűlésre, az ún. státusgyűlésre. Ezt – a későbbben kiadott füzetecskéjének előszava szerint – azért hívták össze, mert ezt „a hívek tízezrei és a papok százai“ így kívánták, és „az egyházat valóban szerető minden katolikusnak mély fájdalmat okozott az utóbbi sorsdöntő években a római katolikus egyház nagymúltú önkormányzati szervének, a Státusnak a hiánya“. A csupa „állami jószándék“ leple alól azonban kikandikált a lólab: a kormánynak az volt a nem is nagyon titkolt törekvése, hogy a Státuson keresztül, amelybe időközben már sikerült a saját embereit becsempésznie, rátegye a kezét az erdélyi katolikus egyházmegyékre, és megoldja végre – szája íze szerint – a statutum-kérdést. Kiviláglott ez abból a megállapításból is, amely szerint – a füzetecskét idézve – „ezáltal a Katolikus Státus a Román Népköztársaságban élő összes katolikusok egyetemi képviselői szervévé vált“.

102 Vö. Franz Hummer: *Bischöfe für den Untergrund. Zur Praxis der Geheimbischofe in der Katholischen Kirche*, Wien-München 1981, 97–102.

103 A körlevél szövegét l. Tempfli: *Sárból*, 981–984.

104 Vö. *La Documentation Catholique*, 1950. szeptember 10, 1204–1206. A nővér majd csak 1964-ben szabadult. Vö. Ioan Bota – Cicerone Ionițoiu: *Martiri și mărturisitori ai bisericii din România*, 215.

105 82.506/1950. számú határozat.

A kolozsvári gyűlésre papok és egyháztanácsosok mintegy 200-an jöttek el. A kommunista sajtó mintegy 600 résztvevőről írt. A kormány forgatókönyve szerint minden tájegységnek és országrésznek képviseltetnie kellett magát. És hogy ez így is legyen, az állambiztonsági szervek az ország legtávolabbi részéről hozták zárt autókban a megfélemlített vagy kényszerített papokat és világiakat a békepapi gyűlésre.

A kormány szándékát Ioan Nistor kultuszminiszteri tanácsos fogalmazta meg, aki – többek között – azt mondta: „... a Státus [...] immár a Román Népköztársaságban élő összes római katolikus hívek és papok összességét képviselve megteszi a szükséges intézkedéseket arra, hogy a római katolikus egyház statutumát az ország alkotmányához és törvényeihez igazítsa.”

Ezután a gyűlés résztvevői megfogalmazták a Státus működési szabályzatát. A szabályzat első szakasza leszögezi, hogy a Román Népköztársaságban lévő római katolikus egyház önkormányzati és anyagi ügyeit az évszázados szokásjog, valamint az Egyházi Törvénykönyv idevonatkozó kánonjai (1519–1521) értelmében – azokat a kérdéseket kivéve, amelyek a püspök joghatósága alá tartoznak – ezentúl a Státus intézi. A 3. szakasz kimondja, hogy a státusgyűlést a bukaresti érsek, vagy a gyulafehérvári püspök, illetve azok helyettesei, szükség esetén pedig az Igazgató Tanács hívja össze. A 14. szakasz a Státus hatáskörébe sorolja a RNK-ban lévő római katolikus egyház helyzetének megvizsgálását és a közélettel kapcsolatos egyházi magatartás elveinek megszabását. A 21. szakasz a Státus Igazgatótanácsáról pedig kimondja, hogy „az évszázados szokásjog alapján joga van a püspök hosszabb ideig tartó hiánya esetén ideiglenes jelleggel a kormánynak megerősítés végett egy-egy vikárius adminisztrátort ajánlani a bukaresti érsekség és a gyulafehérvári püspökség élére. Ugyanakkor joga van a kormánynak a Szent-székhöz való továbbítás végett a bukaresti érseki székre mitropolitai ranggal érseket, a gyulafehérvári püspöki székre püspököt ajánlani.” A Státus (új) szervezeti szabályzatát a közgyűlés azonban így is egyhangúlag elfogadta.

A közgyűlés végén következett a Katolikus Státus Igazgató Tanácsának a megválasztása. A gyűlés valamennyi 14 papi és 11 világi jelöltet elfogadta. Ennek feladatát a békegyűlés pedig abban állapította meg, hogy segítse elő a Népköztársaságban élő római katolikus egyház beilleszkedését az állam törvényes keretei közé, hogy az részesülhessen a törvényesség minden áldásában.¹⁰⁶

1951. április 13-án a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége jóváhagyta a Státus működési szabályzatát. Ugyanazon a napon ismerte el a Kultuszminisztérium a Státus Igazgató Tanácsát is.¹⁰⁷ Ezzel az aktussal Bukarest abban a hiszemben ringatta magát, hogy a romániai római katolikus egyházat sikerült elszakítania Rómától. Legalábbis elméletben, a gyakorlatban pedig csak idő és kitartó nyomás kérdése. Az államiaknak azonban sehol nem volt sikerük. A papság zárt sorokban ellenállt, annak ellenére, hogy ismét megkezdődött tagjainak sorozatos letartóztatása.¹⁰⁸ A nemzeti egyház létrejöttét azonban előbb Jakab Antal (1909–1993) gyulafehérvári (titkos) ordinárius akasztotta meg, majd az 1955. március 25-én börtönéből hazatérő Márton Áron gyulafehérvári püspök.

106 Vö. *A Római Katolikus Státus kolozsvári közgyűlése*, 1–27.

107 Vö. Ioan Nistor kultuszminiszteri tanácsos 1951. május 8-i „szigorúan titkos”, a római katolikus papok demokrata tevékenységéről szóló jelentése másolatának 1. Tempfli: *Sárból*, 986–992

108 Vö. Tempfli: *Sárból*, 343–354.

16. PAPNEVELŐ INTÉZETEK ÉS PAPNÖVENDÉKEK.
PAPNÖVENDÉKEK KATONAI SZOLGÁLATA

Miután a kormánynak sikerült békepapokkal átvennie a gyulafehérvári egyházmegyei központot, az alkotmány 28. cikkelyét használva fel trójai falónak, amely úgy rendelkezett, hogy a vallásos kultusz személyzetét kiképző különleges iskolák is csak állami ellenőrzés alatt működhetnek, a katolikus papnevelő intézetekre is rá akarta tenni a kezét. Mivel ezek teljes megszüntetésével az amúgy is megtépzott nemzetközi tekintélyének ártott volna, meg aztán az egyháznak a tömegekre való hatását később sem akarta elveszíteni, a papképzés felügyelésének és irányításának megszerzése lett a legfőbb célja. Ezt a tervét azzal kezdte, hogy 1948 augusztusában az ország mind a hat papnevelő intézetétől (Bukarest, Gyulafehérvár, Iași, Nagyvárad, Szatmár, Temesvár) megvonta a működési engedélyt, s így a papnevelés a föld alá kényszerült. A kormány intézkedéseiből már ekkor kilátszott a lóláb: rendelkezésével arra akarta rábírní az erdélyrészi püspököket, hogy növendékeiket egy akolba terelessék, amelyet aztán majd a kormány – az állambiztonsági szervek mindenre képes pibékjei által kezelésbe vett és átgyúrt emberekkel – irányíthat. A forгатókönyv nagyon okosan volt kigondolva és megírva. A főpásztoroknak mindenképpen lépniük kellett, hisz papnevelő intézeteik, sőt egyáltalán a jövendő papi utánpótlás léte forgott kockán.

1948. november 23-án tárgyalást kezdtek tehát Gyulafehérvárott, amelyen hivatalos megbízottai által elhatározták, hogy a hazai vallásügyi törvényeknek engedelmessé, kispapjaikat ezentúl az egyedül engedélyezett gyulafehérvári papnevelő intézetben képezik ki. Elkészítették hát a közös intézet szabályzatát is, amelyet Márton Áron püspök november 30-án elküldte a Kultuszminisztériumba, amit a miniszter december 15-én jóváhagyott. Az ügy tehát lassan kezdett alakot öltetni.

1949 januárjában Márton Áron püspök hivatalos iratban kereste meg az erdélyrészi egyházmegyéket, hogy jelöljenek tanárokat a közös gyulafehérvári papnevelőbe. 1949. június 21-én azonban letartóztatták, és bebörtönzése mindent visszavetett. Az utána következő titkos ordináriusoknak minden idejét a statutum-ügy erőltetésének kivédése, és a békepapi mozgalom megakadályozása kötötte le, a papnevelő intézet ügyével nem foglalkoztak. Fenntartották zügintézeteiket, és még egymás felé sem mertek tájékozódni.

Hogy a papi hivatások elkallódásának elejét vegye, Jakab Antal helyettes ordinárius 1951 áprilisában felkereste a püspöki központokat, hogy a közös teológia részére tanárokat toborozzon. Augusztus végére meg is volt a tanári kar. Sőt az ügy egészen az 1951/1952-es tanév költségvetéséig is már dűlőre jutott, amikor Jakab Antalt 1951. augusztus 24-én letartóztatták.

1951 őszétől a békepapoktól irányított, egyházi joghatóságot nélküli Gyulafehérvári Központ állami segédlettel, beindította az ún. *Szovrom Teológiát*. Ide rendelték a Iași egyházmegye román nyelvű kispapjait is. A kultuszminiszterium 12 tanárt hagyott jóvá, Pop Josif (1886–1960) államhű rektorral az élen. Az állami elismeréssel és segédlettel, új tanári karral, ösztöndíjak kecsegtetésével, viszonylag kevés létszámmal vergődött a gyulafehérvári teológia. Az ellenálló papok lebeszéltek növendékeiket a Szemináriumba való bevonulásról. Ezeket a távolmaradó kispapokat munkaszolgálatlaltal büntette az állam.

Az állami hatóságok által ellenőrzött papnevelő intézet azonban – hála Istennek! – csak nagyon rövid ideig működött: a börtönből 1955 márciusában hazatérő Márton Áron püspök átvette, és állambarát tanárait szelnek eresztette. Intézkedését a Kultuszminisz-

térium fogcsikorgatva ugyan, de tudomásul vette. Amikor pedig 1956. június 4-én az egyházi iskolákról szóló régi törvényt egy kormányrendelettel úgy módosították, hogy az egyházak szolgálatukra – a Kultuszminisztérium engedélyével – iskolát szervezhetnek és működtethetnek, Márton püspök mind a Papnevelő Intézet mind pedig a Kántoriskola részére azonnal benyújtott egy szervezési és működési szabályzatot. Ekkorra már újból benépesült mindkét intézet. Ezen az sem változtatott sokat, hogy a 1956 októberétől a Iașii Egyházmegyéből származó, zömében csángó növendékek a Kultuszminisztérium rendeletére hazamentek. Így nyitotta meg ismét kapuit a Iași-i Papnevelő Intézet és Kántoriskola, mint a Gyulafehérvári román szekciója, a gyulafehérvári rektorátusság és kántoriskolai igazgatóság vezetése alatt.¹⁰⁹ Egyébiránt a német anyanyelvűeknek a Kultuszminisztérium felkínálta azt a lehetőséget, hogy a két intézet közötti választhatnak. Kernweiss Konrád (1913–1981) temesvári ordinárius Gyulafehérvár mellett döntött.

A két intézet, bár allamilag elismert volt, a Katolikus Egyház megtört állapota miatt mégis állandó veszélynek volt kitéve. Egyrészt fenntartásuk jelentett nagy anyagi gondot. A helyzet csak azután változott némiképp, miután Márton püspök 1958-ban a négy erdélyrészi egyházmegyék plébániáihoz fordult segítségért. Attól kezdve egészen a kommunizmus bukásáig a hívek természetbeni adományokkal tartották fenn a két intézetet. De ugyanilyen nehézséggel kellett megküzdenie a Iași-i Papnevelő Intézetnek és Kántoriskolának is.¹¹⁰

Másrészt a Securitate által történő állandó megfigyelés, a papnövendékek folytonos zaklatása, becitalása és beszerzési kísérlete is ott lebegett Damoklész kardként az intézetek feje fölött.

A tanári kar ügye is egészen a kommunizmus bukásáig mindvégig megoldatlannak látszó probléma maradt. Noha Erdély püspökei vigyáztak arra, hogy lehetőleg mind a négy egyházmegyéből legyenek paptanárok, azok sosem voltak elég létszámban. Egyrészt az állami hatóságok zaklatása (tartózkodási engedély megtagadása, folytonos és erőszakos beszerzési kísérletek, stb.), másrészt a természetes kiesés (erőszakos eltávolítás, nyugdíjazás, halál, stb.) miatt. A Kultuszminisztérium ugyanakkor a külföldön történő tanárképzést is állandóan akadályozta. Ezért Erdély püspökei és a többi egyházmegye ordináriusai a 80-as évektől igyekeztek arra alkalmasnak látszó fiatal papokat behívni Gyulafehérvárra.

Időközben Márton püspöknek sikerült a Kultuszügyosztálynál kijáratnia azt, hogy pár tehetségesebb növendék Rómába mehessen tanulni. Visszatérésük, az 1970-es évek második felétől, egyértelműen éreztette pozitív hatását.

Iașival azonban a Kultuszügyosztály ezen a területen is kivételt tett. Különbséget tett a megbízhatóbbnak tartott (iașii) román, és a (gyulafehérvári) nacionalistának bélyegzett magyar anyanyelvű papnövendékek között. Jóllehet az erdélyi magyar nyelvűek még egyszer annyi katolikus számára kellett, hogy felkészüljenek, Rómában tanuló növendékek arányszáma – 1972–1986 között – 6 a 15-höz volt.¹¹¹

1973-tól az állami hatóságok bevezették a papnövendékek kötelező kilenchnapos katonai szolgálatát. Ez alatt az idő alatt minden eszközzel arra akarták rávenni őket, hogy hagyják ott papi hivatásukat, vagy ha ez semmiképp nem ment, akkor igyekeztek őket

109 „Egyetemi fokú intézetnek” majd csak 1965-ben ismerte el őket a Kultuszminisztérium a 11.141 / 31.07.1965. számú rendeletével.

110 Anton Despinescu: *Redeschiderea Seminarului Diecezan (Institutul Teologic Romano-Catolic) din Iași, în 1956*, Vö.: <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20061141>

111 Székely: *A Katolikus Egyház helyzete...*, 212.

beszervezni besúgóknak, akik az intézet belső életével kapcsolatban szolgáltattak hasznos információkat.

De a papnevelő intézet valamint az egyházmegyék életét nem is annyira ez a kötelező sorkatonaság, mint inkább az 1982-ben kieroszakolt *numerus clausus* nehezítette meg. Ezt azonban Jakab Antal püspök és a tanári kar úgy kerülték meg, hogy a tehetségesebb növendékeket egyenesen a II. évre vették fel.

Ugyanilyen kalandos története volt a Gyulafehérvári Kántoriskolának is. Ezt a Kultuszminisztérium még 1953-ban engedélyezte, azzal a szándékkal, hogy az akkor éppen irányító állambarát gyulafehérvári vezetésnek jó pontot szerezzen a hívek előtt. A Kántoriskola gyakorlatilag egy négyéves liceum volt, amelynek végén, érettségivel a kézben csak két út nyílt a végzős előtt: vagy a Teológiára ment, vagy pedig kántorként helyezkedett el. Márton püspök szabadulása után elismerte az intézetet, és miután itt is elbocsátotta az állambarát tanárokat, igyekezett a benne rejlő lehetőségeket messzemenően kihasználni. 1956 őszén innen is eltávoztak a iaşii egyházmegye növendékei. Mindkét iskola egészen 1990-ig működött, jóval több, mint 100–100 növendékkel. A *numerus clausus* bevezetése (1982) után a létszám mindkettőben erősen megcsappant. Viszont teljesítette a kommunizmus alatt neki rendelt küldetést: belőlük kerültek ki a Papnevelő Intézetek növendékei, valamint a hat egyházmegye egyházközségeinek kántorai.¹¹²

17. A VILÁGI VALLÁSOS SZERVEZETEK FELOSZLATÁSA

A római katolikus szervezetek és egyesületek évtizedeken keresztül megőrizték eredeti funkciójukat, azaz lényeges feladatuknak tekintették a vallásos lelkek összefogását, csoporttá kovácsolását. Ez megerősítette a hívek minden rétegét hitük megélésében. Minden szervezetnek különálló vezetése és önálló szabályzata volt.

A kisgyermeket már az elemi iskolában összefogták a számukra létrehozott mozgalmak. A polgári iskolákba járó diákok már külön fiú és külön lány csoportokban vettek részt a katolikus ifjúsági közösségekben. Az ifjak a legényegyletbe, a serdülő lányok a leánykörbe járhattak addig, míg meg nem házasodtak.

A felnőttek számára pedig se szeri se száma nem volt azoknak az egyleteknek és társulatoknak, amelyek őket is segítették vallásosságuk megélésében és hitük gyakorlásában.

Noha Románia 1948-as alkotmányának 27. szakasza azt jelentette ki, hogy „*a vallás-közösségek szabadon szervezkedhetnek...*” – ezt a jogukat ezzel a záradékkal korlátozta: „*...amennyiben az a közbiztonságot és rendet nem veszélyezteti*”. Ezzel korlátlan lehetőség nyílt arra, hogy az állami szervek a vallási egyletek és társulatok tevékenységébe is beavatkozzanak. Meg is tették ezt egészen a kommunizmus bukásáig!

Még messzebbre ment a kultusztörvény, amelynek 18. szakasza arról rendelkezett: ahhoz, hogy a vallásos alapon működő laikus szervezetek, társulatok és alapítványok jogi személye maradjanak, a Kultuszminisztérium jóváhagyására van szükségük. A 24.

112 Az egészhez vö.: DR. MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*, Pro Print, Csíkszereda 2014, 226–233.

Valamint: *Istoria seminarului*, Vö.: <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20061141>, illetve: http://seminarbacau.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=14

cikkely pedig azt írta elő, hogy mindenféle vallási gyűlésre, összejövetelre a helyi hatóság adhat engedélyt.

A szándék egyértelmű volt: a kormány meg akarta akadályozni a vallás gyakorlását, és demokratikus, ateista szellemben akarta nevelni a következő nemzedéket.

Rendeletével egysapásra a templomba szorította az egyházi társulatokat és egyleteket. Hogy ez a gyakorlatban mit jelentett, arról Scheffler János szatmári püspök 1948. november 1-jén Rómába küldött jelentésében számol be: „*A hívő nép a falun megőrizte vallásosságát, és ragaszkodik is hozzá... A missziókat és a lelkigyakorlatokat az eddigi két évben (1946, 1947) nem zavarták ugyan, de ki tudja, mit hoz a jövő? Az egyházmegyéekben nagyon sok vallásos egyesület és társulat működik, de már nem mehetnek ki a templomok falain kívül. A karitatív szervezetek pedig, amelyek az utóbbi időkhöz dicsegetően tevékenykedtek, mind állami tilalomba ütköznek.*”¹¹³

Az egyletek és társulatok ellen valóságos hajszra indult. A kultusztörvény után egészen a 60-as évek derekáig még sokszor zaklatták a plébánosokat és lelkészeket, hogy adják ki az egyletek és társulatok tagjainak névsorát. Azok a névsort természetesen megsemmisítették, híveiket pedig nem árulták el. Jellemző majd minden egyletre és társulatra az, amit a kommunizmus ideje alatt a Rózsafüzér Társulatról tudunk: tagjai a sorsolást a koszorúfők saját lakásán tartották meg, titokban, imádkozással és énekléssel egybekötve.

Igy történhetett meg az, hogy pár egylet és társulat (rózsafüzér-társulat, ferences helyeken a Ferences Világi – régebbi nevén III. – rend) átvészelte a kommunizmust, és annak bukása után poraiból feltámadt.

18. A KATOLIKUS NYOMDA FELOSZLATÁSA ÉS A CENZÚRA

A romániai katolikus egyháznak 1948-ban 1 magyar nyelvű napilapja, valamint 23 német és magyar nyelvű időszakos lapja volt.¹¹⁴ A román nyelvű lapok száma 12 volt. Ezeket a kommunista hatalom, noha a sajtószabadságot az alkotmány 31. cikkelye biztosította, egy tollvonással megszüntette. Félt tőlük. Mögöttük ugyanis képzett írógárda és több neves író, költő, tanult pap állott.

A kommunista kormány megfosztotta az egyházat az eszmeterjesztés minden korszerű eszközétől. Valamennyi korábban kiadott folyóirat, így a *Katolikus Világ*, a *Hírnök*, az *Erdélyi Tudósító* és az *Erdélyi Iskola* is megszűnt.

Amikor a kommunisták hatalma megszilárdult, és felismerték a sajtó roppant hatalmát, vissza akartak nyúlni a tömegtájékoztató ezen eszközeihez is, hogy rajta keresztül a katolikusoknak is terjeszthessék materialista eszméiket. A Kultuszminisztérium már 1951 májusában foglalkozott a gondolattal, hogy a romániai békepapi mozgalom szócsöveként egy lapot indít, mivel azonban a békepapok szervezete, a Katolikus Akcióbizottság ezt írásban nem kérte tőle, a dolog elmaradt.¹¹⁵

Majd csak 1954-ben tért vissza a téma, ekkor azonban már erős állami nyomásra. A készülő magyar nyelvű katolikus lap szerkesztőjéül kiszemelt Pakocs Károly pap-költőnek azonban sikerült kivédenie a lapalapítást azzal, hogy mögéje megyéspüspököt kért, azután amellet kardoskodott, hogy a Szentszék két neves sajtóorgánumát, az *Acta*

113 Vö. *Archivio Storico della S.C. per gli AA.EE.SS., Ungheria n. 107–7418/47.*

114 Vö. GALTER: *Rotbuch*, 261.

115 Vö. Ioan Nistor kultuszminiszteri tanácsos 1951. május 8-i jelentését in: TEMPFLI: *Sárból...*, 986–992.

Apostolicae Sedis-t valamint az *Osservatore Romano*-t a kormány engedje be, és kikötötte, hogy nem akar a kormány részéről semmilyen előzetes cenzúrát.¹¹⁶ Láttá ugyanis, milyen sors jutott osztályrészül a református és unitárius folyóiratoknak, amelyek ekkor tájt már erős állami cenzúra és befolyás alatt voltak. Ilyen feltételek mellett azonban a katolikus lapból egyelőre nem lett semmi.

A katolikus egyházmegyék egyetlen rendszeres, államilag engedélyezett, a lakosság arányához azonban elenyészően alacsony példányszámú katolikus nyomdatermék a románul és magyarul megjelenő éves *falinaptár* volt.

A magyar nyelvű falinaptárakat az ötvenes évek elejétől 1965-ig – mintegy 60 ezer példányban (a 80-as évektől 100 ezer példányban) Nagyváradon nyomtatták, mert Márton Áron püspök nem volt hajlandó arra, hogy az állami ünnepeket is rávegyesse. Nagyváradon a kormányhú Pop Josif káptalani helynök ezt elvállalta. Ugyancsak Nagyváradon nyomtatták az úgynevezett direktóriumot is, amely adott évre a papok számára a liturgikus előírásokat, az ünnepeket, az olvasmányokat, az evangéliumokat és a szentek ünnepeit tartalmazta.

Az erdélyrészi katolikus egyházmegyékben mintegy harminc éven át nem jelenthetett meg egyetlen imakönyv, biblia és katekizmus. A kormány ígért ugyan egyszer 20 ezer katekizmust és ugyanennyi imakönyvet a gyulafehérvári állambarát egyházi vezetésnek, de aztán nem lett belőle semmi.

A helyzet a 70-es 80-as években enyhült kissé, amikor a gyulafehérvári püspökség – korlátozott példányszámban ugyan, de – kiadhatta a *Katolikus Imakönyv* és a *Katolikus Katekizmus* című könyveket. Az imakönyv azonban csak a főbb imádságokat tartalmazhatta, és minden olyan éneket ki kellett, hogy hagyjon, amelyben a magyar népre, szentekre vagy hazára való utalás történt.

1980 és 1990 között már pontos statisztikákkal rendelkezünk. E szerint a bukaresti Vallásügyi Osztály évente – a valamikori négy egyházmegye mintegy 1 millió híve számára – 1 és 3 ezer imakönyv, ugyanennyi katekizmus és 100 ezer falinaptár megjelentetését engedélyezte.¹¹⁷

A román nyelvű naptárakat Bukarest és Iași számára szintén Nagyváradon nyomták. Számuk azonban sosem volt elegendő.

Imakönyvek és katekizmusok szintén csak kevés számban jelenhettek meg. Engedékenyebbek voltak a Kultuszügyosztály részéről a II. Vatikáni Zsinat után kiadott liturgikus könyvekkel kapcsolatban. Ezek – 1970 és 1979 között – mintegy 500 példányszámban kerülhettek kiadásra. A Kultuszügyosztály engedélyével, ami Erdélyben elképzelhetetlen lett volna, alakult meg 1978-ban a bukaresti érsekség égisze alatt Buzăuban, a plébánián egy nyomda, amelyben azután évente jelentek meg liturgikus-, ima- és énekes könyvek. Sőt, 1980-tól minden esztendőben – igaz, kis létszámban, de – kiadásra kerülhetett egy-egy lelki témájú könyv is!¹¹⁸

116 Vö. TEMPFLI: *Sárból...*, 707–719.

117 Vö. VARGA Gabriella: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye kommunikációja a rendszerváltás előtti évtizedben dr. Jakab Antal megyéspüspöki ideje alatt*, Budapest 2009, 68–69.

118 Arhiepiscop Ioan ROBU: *50 de ani de la Conciliul Vatican II, Editura ARCB 2014*, 144–187, DOBOȘ, Danut (coord.), *Catolicii din Buzău: Istorie și credința*, Editura ARCB 2010, 141–146.

19. LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLAT A TOTALITÁRIUS ÁLLAMBAN

Az egyik legutolsó püspöki jelentés, amelyet a Szentszéket Romániából elérte, az Scheffler János szatmári püspöké volt 1947. november 1-jén. Ebben a vallásos életről és a lelkipásztori lehetőségekről is írt. Ami a hit tisztaságát és a hívek vallásosságát illeti, ezekről csupa jót tud írni a főpásztor. Annál nagyobb baj mutatkozik, írja, az istentisztelet szabadsága körül. Egyre több állami akadályba ütközik. A papság általában illő módon megélhet, de mivel a híveknek is nagyon nehéz az anyagi helyzetük, nem fogják tudni papjaikat eltartani. Ami az iskolai hitoktatást illeti, eddig még működött ugyan, de már 1946 óta voltak akadozások. Az állami hatóságok előbb hetente csak egy hittanórát engedélyeztek, majd ezt hamarosan egy félórára csökkentették azért, hogy az 1948/1949-es tanévben teljesen leépítsék. Most a templomokban és a plébániákon folyik a hitoktatás. A hívó nép a falun megőrizte vallásosságát, és ragaszkodik is hozzá. Városon és ahol kisebbségben él azonban, már érződik az elvilágiasodás és a közömbösség átka. Az új társadalmi rendszer pedig csak felerősíti ezt, valamint az erkölcsök romlását. A nép tiszteli papjait és főpásztorát, Szent Péter utódához pedig gyermeki ragaszkodással viseltetik. A húsvéti gyónást falun 10–20%, városokon pedig 20–30% hanyagolja el.¹¹⁹

Eddig a jelentés nagyvonalakban. Belőle azonban már felsejlenek annak a pusztá lértért vívott harcnak a körvonalai, amelyet a Katolikus Egyház egészen a kommunizmus bukásáig Romániában folytatott.

A főpásztoroktól a Kultuszminisztérium (későbbben Vallásügyi Hivatal, vagy Kultuszügyosztály) már a kezdet kezdetétől azt követelte, hogy rendelkezéseiket és körleveleiket a szétküldés előtt előbb mutassák be neki. Azután, ha az egyházmegyében valahol ünnepeken vesznek részt, bérmálnak vagy hivatalos látogatást tesznek, a programot előbb terjesszék be hozzá. Végül az Kultuszminisztérium a papi áthelyezésekbe is masszívan beleszólt. Bár – szerinte – a püspök szabadon rendelkezhetett, az áthelyezések minden esetben a Kultuszminisztérium jóváhagyásával kellett, hogy történjenek.

Ugyanígy ellenőrizte a papságot is. Az aktív, lelkes papokat elszigetelte, kis helyekre tétette. Az állambarát papokat viszont jó helyekkel jutalmazta. A kommunizmus kezdetén kirakatperekkel, bebörtönzéssel operált. Így a papság sorait nem csak a természetes kiesés ritkította, hanem a bebörtönözött papok nagy száma is.¹²⁰ Később, a 60-as évektől a tartózkodási engedély vagy az államsegély megvonásával, illetve meg nem adásával büntetett.

1956. december 25-én a Kultuszügyosztály egy rendeletet adott ki, amely szerint az egyházak helyi ellenőrzését az ún. tartományi megbízottakra (împuternicit) ruhazza. A rendelet pontosan körvonalazta a hatáskörüket: jóváhagyják a kinevezett egyházi személyeket, láttamozzák a fizetési listákat, felügyelnek a helyi egyházi vezetőkre, nekik kell bejelenteni az egyházi gyűléseket, amelyeken mindig jelen vannak, ők hívják össze a békegyűléseket, stb.. Ettől kezdve az împuternicit-ek, akik egyenesen a Kommunista Pártnak voltak alárendelve, és minden esetben a Securitate tagjai is voltak, a legkisebb

119 Vö. *Scheffler János szatmári püspök és nagyváradi apostoli kormányzó 1948. november 1-i jelentése a Szentszékhez*, 1–23.

120 A Római Katolikus Egyház bebörtönzött és elítélt papjainak a száma 322 volt. Ebből összesen 27-en haltak meg az akkori börtönök egyikében. Vö.: TEMPFLI: *Bogdánffy Szilárd*, 109.

egyházi ténykedésekbe is beleszóltak. Ha úgy ítélték meg, akkor akár élet és halál urai is voltak! Rendeleteiket egyenesen a Párttól kapták, amelyet képviseltek.¹²¹

Ha az Egyház a maga részéről nem akarta elveszíteni híveit, akkor a lelkipásztorkodást, azon a négy klasszikus területen, amelyen a vallásos élet zajlik, komolyabban kellett vennie, mint bármikor.

Az első és legfontosabb az igehirdetés (*kerygma*) volt. Az egyház alapvető tevékenysége az isteni kinyilatkoztatásról szóló tanúságtétel. Ez elsősorban a prédikációban történik. A prédikáció több a vallásos beszédnél. Nem elégszik meg az Istenre-utalással, hanem azzal az igénnyel lép fel, hogy valóban Isten szavát közvetíti. Ennek tudatában az állami hatóságok minden eszközzel próbálták zavarni, megakadályozni vagy későbbben befolyásolni a prédikációkat. A főpásztorok bérmálási vagy bűcsús szentmiséi alkalmával katonai zenekart vezényeltek ki a templomok elé, a falvakban ünnepeket, vagy sportversenyeket rendeztek. A papság prédikációit is rendszeresen figyeltették és beszervezett besúgókkal lehallgattatták.

A papság igehirdetésének hatékonyságát nehezítette a szükséges segédeszközök (imás és énekeskönyvek, katekizmusok, folyóiratok, egyáltalán egyházi és főleg teológiai irodalom, stb.) hiánya is. A hatóságok kényesen ügyeltek arra, hogy a papság ne jusson ezek birtokába. A hatóságok még a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak és rendelkezéseinek bejutását és terjesztését is igyekeztek minden eszközzel megakadályozni.¹²² Majd csak a 70-es évek vége felé változott kissé a helyzet, amikor a Rómában tanuló papok illetve számtalan és névtelen magyarországi fiatal vallási irodalmat csempészet be az országba.

Mindvégig nagy probléma volt a hitoktatás. 1948-ban a kommunista államhatalom hozzáfogott ahhoz a tervéhez, hogy az ifjúságot ateista módon neveli. Mindent megtett az iskolai hitoktatás teljes felmorzsolása érdekében. Számos helyen az iskolaigazgatók és a minisztériumból kiküldött ellenőrök jogtalanul összegyűjtötték a hittanra járók névsorát. Megakadályozták a papokat abban, hogy a hittanbeíratások időpontját közöljék, a templomajtóra kifüggesztett értesítéseket sokfelé hatalmi szóval levetették vagy titokban letépték.

A hitoktatás ellenes propaganda, a szülők fenyegetése és a beíratás minden eszközzel történő megakadályozása ahhoz vezetett, hogy megindult a templomon belüli hitoktatás. Ez egészen a kommunizmus bukásáig nagy sikernek örvendett. Falvakon a hitoktatáson részt vevő gyermekek aránya majdnem 100%-os volt, de városokon is a katolikus gyermekeknek több, mint 50%-a járt hitoktatásra, noha az állami hatóságok – a különféle ifjúsági foglalkozásra (sport, tánc, színdarab, mozi, játék, ének, ünnepek, stb.) való készülés ürügyén – igyekeztek őket elvonni a hittanórától.

Mivel a papok új hitoktatási irodalomhoz nem juthattak, a régi hittankönyvekből és katekizmusokból tanítottak. Majd csak a 70-es évek végétől sikerült külföldről becsempészni egy-egy modernebb vagy színesebb hittankönyvet. Ebben az időben a lelkesebb papok a modern technika más eszközeit (diavetítő, vallásos filmek) is igénybe vették. Az ifjúsággal való foglalkozás azonban végig szálla volt az állami hatóságok szemében.

121 A Minisztertanács a 217/1956. október 19. sz. határozattal hagyta jóvá. Ebben az időben egyenesen a Belügyminisztériumhoz tartoztak, amelynek 342 posztjából 198 volt tartományi megbízott. Vö.: *Raport final*, 449–451, Vö.: http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf

122 ASSC (=Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte). *Acțiuni organizate de peste hotare având ca obiectiv intensificarea vieții religioase în țara noastră, 1966; Noile tendințe ale Vaticanului de intensificarea vieții religioase*. Idézi BOZGAN: *Cronica unui eșec...*, 244–245.

Azokat a papokat, akik tevékenyebbek voltak e téren, állandóan zaklatták, meghurcolták és elhelyeztették.

A második nagy lelkipásztori terület a szentmise és a szentségek kiszolgáltatása (*mysteria*) volt.

Azt lehet mondani, hogy a kommunizmus ideje alatt mindig nagy volt a templomlátogatók száma. A hívek rendszerint kétszer mentek vasárnap a templomba. Egyszer dél-előtt a szentmisére, majd délután a vecsernyére. A délutáni vecsernye után – vidékenként – rendszerint felnőttoktatás is volt. Természetesen az állami hatóságok nem nézték jó szemmel a templombajarást, és mert megakadályozni nem tudták, igyekeztek zavarni azt. A 70-es évek közepétől arra törekedtek, hogy a vasárnapot munkanappá változtassák. Helyette a hét másik napja vált szabaddá. A lelkipásztorok erre úgy válaszoltak, hogy bevezették a vasárnap esti szentmiséket.

A szentségek kiszolgáltatása is nagyon fontos szerepet töltött be mind a lelkipásztorok, mind pedig a hívek életében. Rendszerint minden katolikus gyermeket megkereszteltek, ha a szülők állami tisztviselők voltak, akkor nem ők, hanem a nagyszülők, és ha nem otthon, akkor a szomszédos plébániák egyikén. A keresztelés után aztán, a megfelelő időben, a katolikus ifjúság nagyobb része az elsőáldozás és a bérálás szentségében is részesült.

A katolikus fiatalok majdmindegyike ragaszkodott a templomi esküvőhöz is. A jegyesoktatás nem csak a lelkipásztorok, de a fiatalok házassági előkészületében is igen fontos szerepet játszott. A papság igyekezett a jegyeseket a többszöri találkozás ideje alatt nem csak a házasságra, de a hitéletre is alaposan előkészíteni.

A betegellátás nem csak arra volt nagyszerű alkalom a lelkipásztorok, hogy a szentséget kiszolgáltassa. Hanem arra is, hogy az Egyháztól esetleg időközben eltávolodott egészségügyi alkalmazottakkal, orvosokkal, ápolókkal, valamint a családi hozzátartozókkal is szót váltson a hitről. Ilyen alkalmakkor az intelligenciának is alkalmuk volt arra, hogy hit- és ekölcsebeli kétségeire biztos lelkipásztori válaszokat kapjon.

Fontos szerep jutott a temetés szentelményének is. A kommunisták eltűrték a vallásos temetést. Még Nicolae Ceaușescu (1918–1989) diktátor szüleit is így temették.¹²³ Hogy miért? Talán mert alábecsülték a vallásos temetésben rejlő erőt. Nem így a papság! Nagyobb része megértette, hogy a temetés jó lelkipásztori lehetőség a templomból – saját hibájukon kívül – kimaradt hívek, államiak vagy egyáltalán a távolmaradók felé.

A szeretetszolgálat intézményes formáját (*diakonia*) a kommunista hatalom eltörölte ugyan, de megszüntetni nem tudta. Az is beszorult a templom falai közé. Ott viszont élt ezekben a nehéz években is. A plébánosok a Szent Antal (szegények) perselyéből sok rászorulóon segítettek. Ugyanakkor a hívek között is nagy volt az összetartás és egymás megsegítése, mint ezekben az években!

Végül a közösségépítés (*koinonia*) területén is sikert szült a kényszer. Nagyon sok pap felismerte a családlátogatások lelkipásztori jelentőségét. Igyekezett hát minden hívét meglátogatni. Az állami hatóságok megpróbálták ugyan zaklatni és akadályozni az ilyen családlátogató papokat, azonban nem sok sikerrel.

Ugyanilyen jelentősége volt a közösségépítés szempontjából az ún. templom körüli önkéntes munkáknak. Szinte mindenki kivette a részét belőle. Így a hívek az egyházközségért dolgozó papjukat még inkább sajátjuknak érezték, erkölcsileg és anyagilag pedig messzemenően támogatták. Meghitt és személyes kapcsolat alakult ki közöttük. Össze-

¹²³ http://ro.wikipedia.org/wiki/Familia_Ceau%C8%99escu

foglalva azt lehet mondani, hogy az egyházüldözés évei alatt az egyházközségek összetartóbbá és összeforrottabbá váltak.¹²⁴

20. PÜSPÖKKARI KONFERENCIA, FŐPÁSZTORI LEVELEK ÉS KÖRLEVELEK

A pásztoráléknak (pastorale) is nevezett körlevelek eredete az apostoli levelekben keresendő. Ezek az ígéhirdetés egy különleges formáját testesítik meg. Bennük az apostolok az első nagyobb és jelentősebb egyházközségeknek írott formában hirdették a Krisztus-eseményből lecsapódó különböző hitigazságokat és védtek azok tisztaságát.

Az apostolok példáját követték az alexandriai püspökök, akik húsvét alkalmával ugyanilyen leveleket írtak. Ezekben a levelekben Krisztus megváltó szenvedésére és halálára, valamint a megváltás fölött érzett örömeire hívták fel híveik figyelmét.

Ez a gyakorlat a középkor folyamán – sajnos – feledésbe merült. Aki ismét felújította, az Borromei Szent Károly (1538–1584) volt. Milánó szent bíboros-püspöke ebben a formában közölte papjaival és híveivel püspöki intelmeit, amelyekkel a tridenti zsinat határozatait próbálta meg átültetni egyházmegyéje területén a mindennapok valóságába. A pásztorlevelek gyakorlatát tőle vette át egész Itália, majd a többi európai országok sorra.

A II. világháború idején a körlevél (pásztorlevél, litterae pastorales) az a – rendszeren nyomtatásban megjelenő – közlemény volt, amelyben a megyéspüspökök rendeleteiket, parancsait és intelmeiket a papság valamint a hívek tudomására hozták. A híveket érdeklő részt, főként a nagybőjti szövegeket a szószékről olvasták fel. A pásztorleveleket maga a főpásztor fogalmazta meg, a hozzá kapcsolt gyakorlati intézkedéseket és felhívások szövegét azonban – miután a főpásztorral, vagy ha szükség volt rá, a székeskáptalannal és a gazdasági irodával egyeztetett – az általános helynök öntötte végső formába.

A romániai püspökök is adtak ki körleveleket. Mindegyikük a maga egyházmegyéje számára. Ezek nagy közkezdveltségnek örvendtek, ugyanis nem csak beszámoltak az egyházat és a nemzetet érintő dolgokról, de a hívek hitét is erősítették.

A kommunisták hatalomra jutásuk után azonnal észrevették a körlevelekben rejlő veszedelmet. A főpásztor rajtuk keresztül is irányít, a papság hozzá igazodik, a körlevél tanító része pedig összetartja és hitében erősíti őket is és a híveket is.

Hogy mennyire így volt ez, az szinte minden püspök körleveleiben olvasható.

Valamennyi püspök bátran szembeszállt az egyházat és jogait nyirbálni akaró kommunista machinációk ellen, és nyílt szavakkal ostromozta azokat. Itt különösképpen Márton Áron gyulafehérvári püspök körleveleit kell megemlítenem, aki nemzetének érdekeit nem utolsó sorban körlevelein keresztül is megvédte.¹²⁵

Ezért is nem volt meglepő az 1948. áprilisi alkotmány 25. cikkelye, amely szerint a kultuszminiszter minden vallási rendeletet és törvényt semmissé tehet, ha az az állam rendjét veszélyezteti. Ennek értelmében a püspöki kör- és pásztorlevelek előzetes cenzúrára végett bemutatandók a Kultuszminisztériumnak.

A püspökök körlevelei 1948. szeptemberétől megszűntek. Szatmáron egyet még gépelt formában terjesztettek, ez volt az ún. „titkos” körlevél, az *Instructio Pastoralis*.

124 Az egészhez: MARTON József: *A Gyulafehérvári*, 261–270.

125 Vö. DOMOKOS Pál Péter: *Rendületlenül*, 237–297.

Benne a püspök elsősorban arra kérte papjait, hogy szószéken, gyóntatószékben és családlátogatások alkalmával tartsák ébren a szülők lelkiismeretét a hitoktatás szent kötelezettségére vonatkozóan. Az instrukció második része a templomi vallásos nevelésről szólt. A püspök meghagyta papjainak, hogy buzgó világi apostolok segítségével járják végig a családokat, írjanak össze minden gyermeket és ifjút, és osszák be őket pontosan a templomi hitoktatásra. Arról is gondoskodjanak, hogy legyen elég és megfelelő hittanterem. A hitoktatás terén pedig vegyék igénybe szerzetesnővérek és elhivatott világiak segítségét. A körlevél következő része a hitoktatás menetét és beosztását közölte osztályok szerint. A templomi hitoktatást szorgalmazta és annak menetét szabályozta. A körlevelet a hatóság kutatta és elkobozta.¹²⁶ Utána az ő körleveleinek a hangja is elnémult.

Márton Áron 1945 és 1949 között írt és kiadott körleveleiben gyakran foglalkozott az emberi és kisebbségi jogokkal, a demokrácia erkölcsi feltételeivel, a szociális feszültségekkel, a második világháború következményeivel és a keresztény felelősséggel. A hatalom erőszakos egyházellenes intézkedései közepette a körlevelekkel készítette fel híveit és papjait a várható eseményekre, és hitük melletti kitartásra buzdítja őket. A körlevelet egészen letartóztatásáig soha nem engedte az állami hatóságoktól cenzúrázni.

Ugyanezt az utat követte utóda, Jakab Antal is. Ordináriusként épp úgy, mint később püspökként. A pártállami hatóságok elvárták volna, hogy körleveleit nekik előzetesen bemutassa, ami a gyakorlatban nem más jelentett volna, mini ellenőrzést, ő azonban azzal tért ki a kérés elől, hogy „ő azokat az egyházi kánonok” szellemében fogalmazza azokat, tehát a hatóságoknak nincs mitől félniük. Mondhatni azonban, hogy már akkor, és később, a diktatúra egyre nehezebb éveiben is egyfajta öncenzúra is irányította a körlevelek szerzőit a nem várt, kellemetlen következmények elkerülése végett.¹²⁷

Petru Pleșca iașii ordinárius később püspök körlevelei is csak gépelt körlevelek voltak, zömében Karácsonyra és Húsvétra szóló jókívánásokkal és pár ünnepi gondolattal.¹²⁸

21. A Vatikáni Diplomácia Munkájának (1973–1984) Kiértékelése

Korunk egyik legnagyobb egyházi eseménye a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) volt, amelyet XXIII. János pápa (1958–1963) hívott össze. A zsinat ablakot nyitott a világ és annak különböző ideológiái – közöttük a marxizmus – felé. Nagy volt meglepetés, amikor – Albánia és Kína kivételével – valamennyi kommunista országból jöttek küldöttek, így jelezve a párbeszédre való készségüket.¹²⁹ János pápa ezzel szakított XII. Piusznak (1939–1958) a kommunista világnézettel szembeni szigorú, elutasító magatartásával.¹³⁰ Gesztusai és szavai utat találtak a vasfüggönyön túl szenvedő híveihez, és azok politikai vezetőihez.

126 Vö. TEMPFLI: *Dr. Scheffler János szatmári püspök és nagyváradi apostoli kormányzó pásztorlevelei és utolsó írásai*, Szatmár 2002, 58–59.

127 Vö. VARGA Gabriella: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye kommunikációja*, 50.

128 Arhiepiscop Ioan ROBU: *50 de ani de la Conciliul Vatican II*, Editura ARCB 2014, pp.144–187, DOBOȘ: *Catolicii din Buzau...*, 141–146.

129 Vö.: CASAROLI, Agostino: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, Budapest 2001, 46, 60.

130 Ne felejtjük el, hogy XII. Piusz az idejében egészen más volt az Egyház helyzete. Vö. LOMBARDI: *La Santa Sede e i cattolici...*, pp. 13, 22; BARBERINI, Giovanni: *L'ostpolitik della Santa Sede, Un dialogo lungo e faticoso*, Società editrice di Mulino, Bologna 2007, pp. 36–45.

Az általa kezdeményezett ún. *keleti politika* nem annyira az ő, mint utóda, VI. Pál ideje alatt (1963–1978) teljesedett ki igazán, és megalkotója Agostino Casaroli (1914–1998) bíboros volt. Pál pápa, noha kezdetben kételkedő volt, később egyre szilárdabban hitt a diplomácia és a párbeszéd lehetőségeiben. Abban reménykedett, hogy a kommunista vezetőkkel folytatott tárgyalások során elérheti a vallás szabadabb gyakorlását, amire az illető ország püspökei helyben nem tudtak kivívni. Egyesek szerint ha a Vatikán a 60-as évek elején nem nyitott volna a Szovjetunió és a többi kommunista állam felé, az nagyon hátrányosan hatott volna az ott élő katolikusok sorsára. Mások viszont a Vatikán keleti politikájával kapcsolatban úgy ítélik meg, hogy konszolidálta a meglévő, az egyház számára több, mint hátrányos helyzetet. Az állami hatóságok a tárgyalások alatt és után is úgyanúgy felügyelték az egyházat, s beleszóltak annak legbelsőbb ügyeibe, mint azelőtt.¹³¹

A dolgon a történészek még sokáig fognak vitatkozni. Egy azonban biztosnak látszik: azzal, hogy a Szentszék a tárgyalások alatt igyekezett megőrizni „a gyülekezési helyeket, az eszmék áramlásának eszközeit“, mindenképpen hozzájárult „a gondolkodás monolitikus környezetből való kiszabadulásához.“ És, ha „a szabadság néhány magja“, amely a szovjet tömbön észlelhető repedésekbe hullott, nem is vezetett a marxista világnézet összeomlásához, a tárgyalások felfokozott remény- és álom-magvakat hordoztak. A kommunizmus jármát nyögő katolikusok megtapasztalhatták, hogy a Szentszék nem felejtette el őket.¹³²

A román kormány sokáig árgus szemmel figyelte a Vatikán keleti politikáját. Bizalmatlan volt, amikor az előbb Magyarországgal (1964), aztán Jugoszláviával (1966) és Lengyelországgal (1974) is rendezte diplomáciai kapcsolatait. Attól félt, ha tárgyalásokba kezd a Vatikánnal, akkor a hazai katolikusok fölött elveszíti befolyását. Nem akart tehát semmiféle kapcsolatot, inkább csak a *status quo* megtartására törekedett. Ezért – noha a II. Vatikáni Zsinaton több romániai katolikus főpap is megfordult (Francisc Augustin bukaresti érsek, Pakocs Károly szatmári kanonok, Konrad Kernweiss temesvári és Hosszú László nagyváradi ordináriusok), sőt az első kettőt 1964. november 15.-én Casaroli bíboros, majd november 21.-én a pápa is fogadta, és részletesen beszámoltak a romániai Katolikus Egyház helyzetéről – a találkozás, amelyre a Kultuszügyi osztály államtitkára, Dumitru Dogaru (1957–1975), készítette fel őket, nem volt egyéb, mint pusztá tapogatózás.¹³³

Minden jel arra vallott, hogy az 1968-as esztendő végre meghozza az állam és az egyház közötti annyira várt normalizálódást. Az első lépést ezúttal is a Vatikán tette: Casaroli bíboros jelezte, hogy a Szentatya szívesen találkozna Ion Gheorghe Maurer (1902–2000) miniszterelnökkel olaszországi látogatása alkalmával. Ez január 24.-én kellemes légkörben meg is történt. Válaszul az államelnök, Nicolae Ceaușescu, 1968. február 29-re személyes találkozóra hívta a vallások vezetőit Bukarestbe. Sőt, abban az esztendőben a felekezetek egyike másika komolyabb pénzüsszeget is kapott a templomok javítására, és az állami hatóságok – hivatalosan legalább is – nem zavarták a lelkipásztori munkát.

131 Vö.: ADRIÁNYI, Gabriel: *Geschichte der Kirche Osteuropas*, 104. Uő: *Die Ostpolitik des Vatikans 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Mindszenty*, in: *Studien zur Geschichte Ost- und Mitteleuropas*, Herne 2003.

132 Vö.: CASAROLI: *A türelem vértanúsága*, 28. Más országok katolikusainak helyzetéről vö. BARBERINI: *L'ostpolitik*, 111–164.

133 TEMPFLI: *Sárból...*, 892skk.

1968. november 29-én pedig – 18 év után először – beléphetett az országba a Szent-szék első diplomatája, Giovanni Cheli (1918–2013), aki 1967 óta a külföldi ügyekért felelős Pápai Tanácsban dolgozott. Első látogatása alkalmával arra kért és kapott engedélyt a Kultuszügyosztálytól, hogy találkozhasson az egyházmegyék vezetőivel. Mert küldetése nemhivatalos volt, ezért látogatása végén a Kultuszügyosztály vezetőjének, Dogarunak, csak magánemberként számolt be személyes élményeiről, azt azonban kendőzetlenül tette: kevés a felszentelt püspök ahhoz, hogy az egyházat adminisztratív hatékonyan lehetne vezetni; a papok áthelyezésébe az államiak beleszólnak, jóllehet az a püspök feladata lenne; a püspökök és az ordináriusok nem adhatnak ki szabadon körleveleket és nem tarthatnak kapcsolatot a Szentszékkal sem; nehezményezte a papképzésben észlelhető numerus clausust; hiányolta a katolikus sajtót. Válaszul azt adták tudtára, hogy mindezen problémák zöme egy statutummal megoldható lenne, ha az ordináriusok azt összeállítanák...

1969 márciusában Cheli ismét Romániában járt. Ezúttal a Kultuszügyosztály aligazgatója, Gheorghe Nenciu (*1922) fogadta őt. Mivel az ún. görög katolikus ügyről való tárgyalást kizárta, a Vatikán pedig semmiképp sem akarta az állambarát Francisc Augustin ordináriust a bukaresti érseki székbe, ezúttal is csak a statutum ügye maradt. A Kultuszügyosztály azt javasolta, hogy az ordináriusok alakítsanak egy bizottságot, amely majd az új statutumot kidolgozza. Cheli látogatása újfent napvilágra hozta azt az áthidalhatatlan szakadékot, amely a Szentszék és a román kommunista kormány között feszült: míg hívei számára egy modus vivendit őszintén kereső Róma előbb a katolikus hierarchia helyreállítására törekedett, a párbeszédet egyáltalán nem szorgalmazó Bukarest a statutumot szorgalmazta.

A dialógus egy ideig meg is szakadt, Cheli *persona non grata* lett. Az újabb tárgyalásokra majd csak 1973 novemberében került sor, miután VI. Pál 1973. május 26.-án kihallgatáson fogadta Ceaușescu államelnököt.

A Vatikán ezúttal Luigi Poggi (1917–2010) személyében új diplomatát küldött. Poggi érsek társával, John Bukovsky atyával (1924–2010) 1975. január 11.-én érkezett a román fővárosba. A Kultuszügyosztályon előadta a Szentszék főbb kéréseit: az öt római katolikus püspökség (Bukarest, Iași, Gyulaféhérvár, Temesvár, Nagyvárad, Szatmár) elismerése és székeinek betöltése és a szerzetesrendek visszaállítására. A két diplomata azután – hogy megismerkedjen a romániai katolikusok helyzetével – felkereste az egyházmegyéket, és vezetőikkel konzultált. Nyomukban a titkosszolgálat emberei mentek, akik azután minden eszközzel igyekeztek megtudni, hogy mi hangozott el a püspöki épületek ódon falai között. Utjuk végén ismét fogadta őket a Kultuszügyosztály vezetője, Dogaru, aki minden igyekezetével azon volt, hogy idilli képet fessen a romániai katolikus egyház helyzetéről. A konkrét szentszéki kérésekkel kapcsolatban pedig azt mondta, lehet róluk tárgyalni, de a legfontosabb lenne a statutum ügye, hogy törvényessé tegyék a romániai katolikusok helyzetét. Azt ajánlotta: a helyi egyházi vezetők – szakértők bevonásával – készítsenek egy statutum-tervezetet, nyújtsák be a Kultuszügyosztálynak, és ha az jóváhagyja, akkor Róma és Bukarest a részletekről majd tárgyalásokat folytatnak. A javaslatból kilógott a lóláb: Bukarest abban reménykedett, hogy a bizottságot majd saját embereivel tölti meg.¹³⁴ Poggi érsek viszont ellenjavaslattal állt elő, mely szerint az ordináriusok a Szentszékkal közösen készítenek egy statutumot, és majd ezt, mint véglegest, megküldik a Kultuszügyosztálynak.

134 ASSC, *Dosar Realțiile cu Vaticanul. Statutul romano-catolic*, hozza: BOZGAN: *Cronica unui eșec...*, 315.

Mivel mindegyik fél ragaszkodott a saját álláspontjához, Poggi érseknek mind az 1976. október 8–18.-i mind pedig az 1977. július 4–12.-i látogatása eredménytelen maradt.

Végül Róma 1977 őszén, majd – mert ezt a Kultuszügyosztály nem fogadta el – 1978 tavaszán is összeállított egy statutumot. Ezt Poggi és Bukovsky 1978. június 24–30.-a között egy újabb romániai látogatás alkalmával bemutatták előbb az ordináriusoknak, majd 1979. július 9.-én a Kultuszügyosztálynak. Az azonban, miután az Igazságügy-, a Belügy- és a Külügyminisztériummal is átnézte, nem fogadta el, mert a statutum-tervezet – többek között – a pápának a romániai katolikusok fölötti főségét tartalmazta, és mert szinte semmiféle ellenőrzési és felügyeleti jogot nem biztosított az államhatárolomnak a Katolikus Egyház fölött. A római, véglegesnek tartott statutum-tervezet helyett Bukarest tehát egy ún. „ellen-statutumot” készített, és 1980. december 6.-án átadta a szentszéki követeknek

A dolog ezzel egészen a kommunizmus romániai bukásáig elaludt. Egyrészt, mert Bukarest abban reménykedett, hogy az idő múlásával kihalnak az egyházi ellenzék reinitens tagjai, és az új, „realistább” vezetőkkel majd jobban szót ért – statutum nélkül is. Másrészt pedig a statutum ügye azért sem mozdult ki a holtpontról, mert Ceaușescu politikai merev vonala egyre csak a belügyekbe való be nem avatkozást hajtogatta, amely elvet a Kultuszügyosztály képviselői is messzemenően magukévá tettek. Nem akartak és nem is voltak képesek eredményeket tenni a katolikusoknak.¹³⁵

22. A NORMALIZÁCIÓ ÚTJÁN (1984–1990)

Láttuk, hogy a 60-as évek közepétől Róma kereste Bukaresttel is a kapcsolatokat. Mi vezette őt ebben? Először is a katolikusok helyzetének jobbítási szándéka, azután pedig a hierarchia helyreállítása. Bukarest a Vatikánnal való kapcsolatok felvételében először is nemzetközi hírnevét akarta jobbítani. Azután a tárgyalások során felismerte annak a lehetőségét is, hogy a hierarchia felállításában, amit a Vatikán mindenképp szeretne, alkalom nyílna neki arra is, hogy a rezsimhez lojális emberek kerüljenek a főpapi székekbe. Nem is beszélve arról, hogy német és román nyelvű püspökök kinevezése megtörné Márton Áron gyulafehérvári (magyar) püspök befolyását, illetve számarányban csökkenthetné a magyar egyházmegyéek számát. Végül a statutum körüli tárgyalásokat elfogadta ugyan, de amikor látta, hogy a Vatikán elvi dolgokban nem enged, egyszerűen ejtette.

A helyzet a „prágai tavasz” következtében normalizálódni látszott. Mivel Ceaușescu Romániája a szovjet tömbön belül is elszigetelődött, Bukarest nyitott belső ellenzéke, az egyházak felé. 1968. augusztus 23.-án a vallási vezetők aláírták Bukarestben a Szovjetunió és szövetségesei által végbevitt csehszlovákiai fegyveres megszállást elítélő nyilatkozatot. A látványos nyitás eseményei közé tartozott az is, hogy Márton Áron gyulafehérvári püspök, utódjával kapcsolatban, tárgyalásokba bocsátkozhatott a kormánnyal.

135 Az egészhez: BOZGAN: *Cronica unui eșec...*, 214–346. BARBERINI: *L'ostpolitik...*, 157–158. Hans Jakob Stehle azt rója fel a Szentszékeknek, hogy „a statutum szorgalmazásával az Egyház elnyomásának egy rafinált eszközt” teremtette meg. Ugyanakkor szemére veti a romániai egyházi vezetőknek, hogy nem kezdtek tárgyalásokba az állammal, amint azt az ortodox egyház tette, s így elmulasztották egy alapvető *modus vivendi* megteremtését. A szerző elfelejti, hogy az a statutum, amit az állam akart, azt az egyháziak semmiféle körülmények között nem fogadhatták el. Mert ha megtették volna, azzal aláírták volna az egyház halálos ítéletét. Vö. STEHLE: *Die Ostpolitik...*, 294.

Utódául Jakab Antal volt ordináriust szemelte ki, aki hosszú éveket töltött kommunista börtönökben. Miután 1971. október 25.-én, egy pápai kihallgatás alkalmával ezt VI. Pál pápával megbeszélte, két nappal később a Kultuszügyosztály vezetőjével, Dumitru Dogaruval is tárgyalt az utód személyéről, és az meglepő módon nem gördített akadályt a dolog elé. Így Jakab Antalt 1972. február 13.-án, a római Szent Péter bazilikában (nem otthon, nehogy nagyszámú hívő jöjjön össze!) VI. Pál püspökké szentelte.

Ezzel kezdődött a hierarchia felállítása. A Vatikánnak azért is volt olyan fontos az ügy, mert Románia volt az egyetlen kommunista ország, amely katolikus egyházmegyét szüntetett meg. Ugyanakkor Bukarest sem zárkózott el teljesen a dolog elől, mert abban reménykedett, hogy majd saját embereit ülteti a püspöki székekbe. Ezzel egyébként már a II. Vatikáni Zsinat ide alatt is megpróbálkozott.¹³⁶

1974 őszétől komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, legalább is elvben, hogy a Temesvári Egyházmegye püspöki székét betölti. Ezt először is engedménynek szánta a Vatikánnal való esetleges tárgyalások alkalmával, másodsor viszont mindenképp ki akarta venni az egyházmegye híveit és papságát Márton Áron gyulafehérvári püspök „magyar nacionalista” befolyása alól.

Amikor 1975 januárjában a Szentszék diplomatája, Luigi Poggi Bukarestbe jött, hogy a kormánnyal hivatalos tárgyalásokat kezdessen, és – többek között – az egyházmegyék elismerését és betöltését kérte, a Kultuszügyosztály jelezte neki, hogy elvben – a Szatmár-Nagyváradai Egyházmegye kivételével, amelynek különleges a helyzete – lehet róla szó. Sőt, a Szentszék által javasolt személyekkel (Victor Iacobec – Bukarest és Iași; Konrad Kernweisz – Temesvár) szemben sem zárkózott el teljesen, a megegyezés azonban az állambarát Francisc Augustin bukaresti ordinárius személye miatt hiúsult meg, akit Bukarest mindenképp érseki székben akart látni, a Szentszék viszont semmiképp. Ebben az ügyben az 1976 októberében lezajló tárgyalások sem hoztak áttörést.

1977. március 19-én azonban meghalt a Iași Egyházmegye vezetője, Petru Pleșca. Pleșcat a II. Vatikáni Zsinat ideje alatt, 1965. december 16.-án Rómában püspökké szentelte VI. Pál. Mivel azonban a pápa nem konzultált előtte a román kormánnyal, az nem ismerte el Pleșca püspöki joghatóságát, noha működését soha nem akadályozta.

Az utódról az 1977 júliusában zajló bukaresti tárgyalások alatt esett szó. A Szentszék öt kandidátusából a kormány két személyt választott ki, és azokból a pápa 1978. február 21-én kinevezte Petru Gherghelt (*1940) „*ad nutum Sanctae Sedis*” a Iași Egyházmegye élére. Püspökké szentelése, s valamiképp ez is az enyhülés jele volt, 1978. április 3-án a bukaresti székesegyházban történt. Gherghel egyuttal a Bukaresti Főegyházmegye általános helynöke (provicarius) is lett.

A következő egyházmegye a Gyulafehérvári volt, amelynek idős, sokat szenvedett püspöke, Márton Áron már többször is benyújtotta lemondási kérelmét a Szentatyának, de az egyszer sem fogadta el, mert évtizedeken át a püspök volt egyedül a romániai katolikus egyház jogainak bátor védője. 1980. március 31.-én azonban Casaroli érsek jelezte Jakab Antal segédpüspöknek, hogy Márton püspök lemondását a Szentszék elfogadta, és őrá bízta az egyházmegye vezetését. A román kormány 1980. szeptember 4.-én ismerte el Jakab Antalt gyulafehérvári püspöknek. Az két hétre rá a pápától segédpüspököt kért, és ugyanakkor letette három kandidátusa adatait a Kultuszügyosztálynak is. A Kultuszügyosztály Bálint Lajos (1929–2010) mellett döntött, akit 1981. szeptember 29.-én szenteltek püspökké Gyulafehérváron.

136 Vö.: TEMPFLI: *Sárból...*, 880skk.

A Temesvári és a Nagyváradai Egyházmegyék ügyébe szintén nem várt események szóltak bele: 1981. október 23-án meghalt Konrad Kernweisz temesvári, 1982. június 30-án pedig lemondott a nagybeteg Hosszú László nagyváradai ordinárius. A Szentszék 1982. szeptember 21.-én Bukarestbe küldte diplomatáját, John Bukovskyt, aki a két egyházmegye üres főpapi székének a betöltéséről tárgyalt a Kultuszügyosztállyal. 1984. október 4-én Poggi megegyezett a Kultuszügyosztállyal abban, hogy Sebastian Kräuter (1922–2008) a temesvári, Dászkál István (1919–2003) pedig a nagyváradai egyházmegye ordináriusa lesz, „*ad nutum Sanctae Sedis*”.

1983. november 27.-én meghalt Francisc Augustin (1906–1983) bukaresti ordinárius is. Ezúttal elsőnek a Kultuszügyosztály lépett, és decemberben három kandidátust terjesztett fel a Szentszékhez. Első számú jelöltje Petru Gherghel, a második pedig Ioan Robu (*1944) volt. Nem rejtette véka alá, hogy Iașit nem akarja önálló egyházmegyének, mert akkor túl kevés lenne a Bukaresti Főegyházmegye híveinek a száma. Ha a Szentszék Gherghel mellett dönt, akkor beleegyezik abban, hogy Robu a Iași-i Egyházmegye általános helynöke (provicar) legyen. 1984. szeptember 22-én Poggi tárgyalásokra jött Bukarestbe, és bejelentette, hogy a Szentszék Ioan Robu mellett döntött. Ugyanakkor a Szentszéknek azt az óhaját is tolmácsolta, hogy a Iași-i és a Temesvári egyházmegyéket is püspöki rangra emelje Bukarest. Ezt azonban az illetékesek a hiányzó statutum okán elutasították.

Ioan Robu a román kormány 1984. október 19-én ismerte el bukaresti érseknek. Püspökkészítései november 8-án volt Rómában.

Ez volt az utolsó esemény Róma és Bukarest között a romániai hierarchia felállítással kapcsolatban. Azt lehet mondani, hogy a román oldalnak sikerült akarátát keresztül vinnie mind a tárgyalások témáját, mind a menetét, mind pedig az új ordináriusok kilétét illetően. Noha a Szentszék látszólag vesztesen került ki a tárgyalásokból, a történelem neki adott igazat. II. János Pál pápa (1978–2005) 1990. március 14-én, anélkül, hogy előtte konzultált volna az új demokratikus román kormánnyal, teljesen helyreállította a katolikus hierarchiát Romániában. A következő kinevezéseket eszközölte: Ioan Robu – Bukaresti érsek, Bálint Lajos – Gyulafehérvári érsek, Petru Gherghel – Iași-i püspök, Sebastian Kräuter – Temesvári püspök, Tempfli József – Nagyvárad püspök, Reizer Pál – Szatmári püspök, és Jakubinyi György – Gyulafehérvári segédpüspök lett.¹³⁷

23. A SZENTSZÉKKEL VALÓ DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK ÚJRARENDÉZÉSE

Láttuk, hogy 1948. július 17-én a román kormány egyoldalúan felmondta a Vatikánnal még 1929-ben kötött konkordátumot. Helyi kapcsolatok még voltak, hisz O’Hara, a nunciatura régebben egyelőre maradt, 1950. július 7-én azonban őt is kiutasították az országból. Ezután a Szentszék és Románia között minden kapcsolat megszakadt.

Noha voltak egymás felé történő tapogatózások és kapcsolatok, így is maradt ez egészen az 1989 decemberi fordulatig. A kommunizmus bukása után az új kormány azonnali lépéseket tett a vallásszabadság megteremtéséhez. Előbb az 1989. december 31-én kelt 9. számú rendeletével visszaállította a Görög Katolikus Egyházat. Majd a következő év május 15-én hivatalosan is felvette a diplomáciai kapcsolatot az Apostoli Szentszékkel.

137 Az egészhez: ORTI: *La Chiesa in Europa*, Vicente Cárceles Orti 1945–1991, Milano 1992, 303–305, BOZGAN: *Cronica unui eșec...*, 347–390, MARTON: *A Gyulafehérvári...*, 245–246.

Ez egyrészt azt jelentette, hogy fogadta a Szentszék nunciussait, másrészt pedig, hogy maga is követett küldött Rómába.

Az első apostoli nuncius John Bukowsky SVD (1924–2010) volt, aki 1990. augusztus 18.-a és 1994. december 20-a között képviselte a Szentszékot Romániában. Utána következett Janusz Bolonek (* 1938), aki 1995. január 23.-a és 1998. szeptember 30.-a között volt nuncius. Őt Jean-Claude Périsset (*1939) követte, aki 1998. november 12.-e és 2007. október 15.-e között vezette a bukaresti nunciaturát. Jelenleg pedig – 2007. december 10.-e óta – Francisco-Javier Lozano Sebastià (*1943) képviseli Bukarestben a Szentszékot. 1998. január 1.-je óta Románia is visszatért ahhoz a régi hagyományhoz, mely szerint a diplomata testület dékánja a mindenkori apostoli nuncius.

A nunciatura épületét, amelyet a kommunista hatalom 1950. július 7.-én elvett, még 1989 decemberében visszaadták jogos tulajdonosának. Viszont annyira lelakott volt, hogy renoválni kellett. Az épületet – ünnepélyes keretek között – a munkálatok befejezése után 1992 novemberében adták át Jean-Louis Tauran bíboros jelenlétében a Szentszéknek.

A kétoldalú kapcsolatok helyreállítása másrészt azt is jelentette, hogy Romániát a Szentszéknel egy nagykövet képviseli. Az 1920 óta tartó kapcsolatok a kommunista hatalomátvétel után, pontosabban 1948. január 10.-én megszakadtak. Azóta nem volt román állami nagykövet a Szentszéknel.

A kommunizmus bukása után az első nagykövet Gheorghe Pancațiu Iuliu Gheorghiu volt, aki 1993. január 8-án mutatta be akreditáló levelét a pápának. Utána Teodor Baconschi következett (1997. október 7-től). Majd Mihail Dobre (2002. június 1-től). Azután Marius Gabriel Lazurca (2007. január 20-tól). Jelenleg pedig 21 – 2010. október 21-től – Bogdan Tătaru-Cazaban Románia Szentszéki nagykövete.¹³⁸

24. II. JÁNOS PÁL PÁPASÁGA ÉS LELKIPÁSZTORI ÚTJAI

II. János Pál pápa 1999. május 7–9. között Romániába látogatott. Ez volt a 86. Olaszországon kívüli látogatása, és – mint számtalan többi látogatása – ez sem volt minden vitától mentes.

A román állami hatóságok már rögtön a kommunizmus bukása után mérlegelni kezdték annak a lehetőségét, hogy mit jelentene, ha meghívnák a pápát egy hivatalos látogatásra. A két katolikus felekezet képviselői, akik 1 millió 300 ezer hívőt tudtak maguk mögött, természetesen felkarolták az ügyet, és puhatolózni is kezdtek a Vatikánban.

A Román Ortodox Egyház nem zárkózott el ugyan a látogatás lehetőségétől, de már a kezdetektől kihangsúlyozta, hogy mivel az ország lakosságának túlnyomó többsége ortodox, a látogatásnak mindenképpen ökumenikus és nem pasztorális jellegűnek kell lennie. Mivel azonban épp ekkor voltak a lehangosabbak az ortodox és görög katolikus egyház közötti áldatlan viták, amelyek az 1948-ban elvett, de még vissza nem adott egyházi épületek miatt robbantak ki, a pápalátogatás lehetősége egyre inkább a bizonytalan jövő ködébe veszett.

1998 őszén azonban változott a helyzet: a két egyház képviselői közös ügyeik megoldására végre párbeszédet kezdtek egymással. Ugyancsak sokat enyhített az egyházak közötti feszültségen a San Egidio közösség által szervezett XI. Nemzetközi Találkozó, amelyet Bukarestben szerveztek, s amelyen a pátriárka és az államelnök is jelen volt. II.

138 Vö.: <http://vatican.mae.ro/node/1109>

János Pál köszöntötte a találkozó résztvevőit, levelében kifejezve szándékát, hogy szívesen ellátogatna Romániába. A jég megtört. Emil Constantinescu államelnök (1996–2000) levelet írt a pápának. Teoctist pátriárka (1915–2007) is miután meghallgatta a Szent Szinódust, 1999. február 9-én meghívta a pápát Romániába. A pápa elfogadta a meghívást.

A látogatás programját egy az Ortodox-, Görög Katolikus és Római Katolikus Egyház képviselőiből álló vegyes bizottság dolgozta ki. A görög- és római katolikusok természetesen amellet kardoskodtak, hogy a pápa látogassa meg őket is Erdélyben és Moldvában, ahol híveik többsége él. Az ortodoxok azonban – a politikai enyhe nyomásnak is ellenállva! – keresztül vitték, hogy a pápalátogatás ökumenikus jellegű legyen csupán, és csak Bukarestre korlátozódjék. Hamarosan ki is tűzték a látogatás idejét. Róma mindenbe beleegyezett.

A Szentatya május 7-én, pénteken érkezett meg Bukarestbe. A repülőtéren Emil Constantinescu államelnök, és Teoctist pátriárka fogadta és köszöntötte őt. Innen a pátriárkátusra mentek. Útközben Bukarest utcáin tízezrek várták és ünnepelték. Ezután a nunciatura következett, hogy ott a Romániai Püspökkari Konferencia püspökeivel találkozzék és ebédeljen. Ott a püspökökön kívül jelen voltak még: Emil Constantinescu államfő, Teoctist pátriárka, és az apostoli nuncius, Jean-Claude Perisset. A pápa késő délután aztán tisztelegő látogatást tett a Cotroceni Palotában az államelnöknél. Ott találkozott a közélet jeles személyeivel, valamint a diplomáciai testület tagjaival.

Másnap, szombaton, a Bellu katolikus temetőben imádkozott – a nyilvánosság kizárásával – a kommunista egyházi áldozatokért. Köztük Vasile Aftenie (1899–1950) püspökért, és Iuliu Hossu bíborosért, akik itt vannak eltemetve. Délelőtt volt a Szent József székesegyházban a görög katolikus istentisztelet. Majd utána a pápa találkozott a pátriárkával és a Szent Szinódus tagjaival.

Vasárnap volt a program legnehezebb része. Délelőtt 10 órakor volt a Piața Unirii-n az ortodox istentisztelet, amelyen – mintegy 100 ezer hívő előtt – a pápa az Űrangyalát imádkozta el. Délután pedig a Parcul Izvor-ban a római katolikus szentmise, amelyen a pátriárka is részt vett. 600 pap és mintegy félmillió görög- és római katolikus valamint ortodox hívő volt jelen az ország minden részéből. A pápa a szentmisét románul mutatta be és románul is prédikált, majd a szentmise végén románul, magyarul, németül és lengyelül áldotta meg a híveket.

Utána, még aznap este, visszarepült Rómába...

A látogatásnak nagy visszhangja volt mind külföldön, mind belföldön. Míg a moszkvai és a görög pátriárkák nagyon hüvösen, sőt elutasítóan nyilatkoztak, addig a nemzetközi sajtó jó része, valamint a haza sajtó dicsérő és elismerő hangon szóltak róla.

Az első, amit kiemeltek, hogy a nagy egyházszakadás (1054) óta ez volt az első nagy találkozás a katolicizmus és az ortodoxia között. Mert bár VI. Pál pápa találkozott ugyan Athenagoras pátriárkával Konstantinápolyban is (1962), Jeruzsálemben is (1978), de most volt először, hogy egy római pápa egy többségében ortodox államot látogatott meg. Sőt, együtt imádkozott annak pátriárkájával, és részt vettek egymás istentiszteletén illetve szentmiséjén! Ezzel pedig az ökumenikus párbeszédnek és az egyházak közötti kapcsolatoknak mélységet adott. Sőt, a nagy egység képét is felcsillantotta. A kereszténység két szárnya, a nyugati és a keleti, ajtót nyitott egymás felé. Kezdet volt ez a nyitás, amelyet a Vatikán Moszkva felé is szívesen folytatni akart. Hogy nem sikerült, nem rajta múlt!

A második dolog, amit különösképpen a haza újságok emeltek ki: a pápalátogatás előmozdította a romániai görög katolikusok és ortodoxok párbeszédét. Míg addig hivatalos helyeken is nemzetárulókként kezelték a görög katolikusokat, a velük történt tör-

ténelmi igazságtalanságot 1948-ban nem akarták tudomásul venni, most a két egyház között párbeszéd indult, és közös dolgaikat ezek keretében beszélték meg.

Nagy érdeme volt a látogatásnak az a közös hang, amelyet a pápa és a pátriárka nem csak egymással szemben, de a szomszédságban dúló Balkán-háború kapcsán megütött. Tudni kell azt, hogy épp a pápalátogatás napjaiban bombázták a NATO-erők Belgrádot... A béke vágyának kifejezése kezdődött azzal, hogy az ortodox istentisztelet alatt a püspökök közösen imádkoztak híveikkel a jugoszláv békéért és azokért a menekültekért, akiket a háború otthonaik elhagyására kényszerített. Csúcsosodott ez a békéért való vágy abban, hogy szombaton este egy közös nyilatkozatot írtak alá, amelyben az egymással szembenálló feleket a fegyverek letételére szólították fel. Ez a közös nyilatkozat, amely az előzetes programban nem szerepelt, szintén nagy visszhangot váltott ki más ortodox egyházak köreiben.

Végül a pápalátogatásból a román állam és államvezetés is profitált. Azokban a napokban minden figyelem rá irányult, és azután a nemzetközi politika porondján is más-ként bántak vele.

Összefoglalva azt lehet mondani: Végül, de nem utolsó sorban II. János Pál pápa romániai látogatása megerősítette testvérei Krisztusba vetett hitét. Ennek tudatában sok ezer hívő kerekedett fel az országból (magyarok, románok, németek, szlovákok) papjaik vezetésével, és Bukarestbe utaztak – leküzdvé látszólagos mellőzöttségüket –, hogy köszönthessék a szentatyát. Nagy lépést jelentett az ökumenizmus útján. Hozzájárult ahhoz, hogy az ortodox egyház legyőzze a katolikus egyházzal szemben táplált féltelmeit. És elősegítette a két nagy román egyház kibékülésének az útját.¹³⁹

25. BEFEJEZÉS

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy Romániában az 1940-es évek végétől kezdve Egyház- és keresztényüldözés volt. Ez egy élet-halál harc volt, amelyben két egyenlőtlen tábor feszült egymásnak. Egyrészt a kommunista államhatalom, amelynek minden eszköze megvolt arra, hogy megsemmisítse a Katolikus Egyházat, másrészt a Katolikus Egyház, amely látszólag magára hagyatottan állt a küzdötéren. A még élők közül nem kevesen tapasztaltuk meg a hatalommámornak azt a megnyilvánulását, amely ezekben az években egészen a kommunista összeomlásig úton-útfélen azt érezette velünk: az új urak „*országának soha nem lesz vége*”... Akkor tájt a front mindkét oldalán elfelejtettük azt, hogy Krisztus Egyházán „*a pokol kapui sem vesznek erőt*” (Mt 16,18). Mint ahogyan az sem volt mindig bennünk tudatos, hogy Ő, az Úr „*velünk van minden nap a világ végéig*” (vö. Mt 28,20).

Csak akkor dörzsöltük hitetlenkedve a szemünket, amikor 1989 decemberének végén pár röpké nap alatt kártyavárként összeomlott a kommunista diktatúra.

A Történelem Ura megrostálta, könnyűnek találta és elvetette azt...

¹³⁹ Az egészhez vö. FODOR György: *Tizenöt éve látogatott először római pápa Romániába*, in: *Vasárnap* 20, 2014. május 18. Vö. <http://www.vasarnap.katolikhos.ro/20-szam-2014-majus-18/1652-panorama/3167-tizenot-eve-latogatott-eloszoer-romai-papa-romaniaba> Pr. Drd. Viorel Ioan VÂRLAN: *Vizita Suveranului Pontif în România. Considerențe istorice și spirituale*, Vö.: rrgri.srpsec.ro/wp-content/uploads/2013/07/Pr.-Drd.-Varlan-Ioan-Varlan-VIZITA-SUVERANULUI-PONTIF-ÎN-ROMANIA.-CONSIDERENTE-ISTORICE-ȘI-SPIRITUALE.pdf; RĂCHITEANU, Eugen: *Pregătirea diplomatică și Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România*, Vö.: <http://caiete.ftcub.ro/2009/Caiete%202009-1%20Rachiteanu.pdf>

Legyen áldott azoknak az emléke, akik hűségesen kitartottak Krisztus és az Egyház ügye mellett!

IMRE TEMPFLI

DIE KATHOLISCHE KIRCHE IN RUMÄNIEN IN DER ZEIT DES KOMMUNISMUS (1945–1990)

Das Ende des II. Weltkrieges hat in Siebenbürgen und Rumänien eine gut organisierte und relativ blühende Katholische Kirche vorgefunden. Nach der Machtergreifung der Kommunisten hat sich ihre Lage jedoch schlagartig verschlechtert. Die Kommunisten haben nicht nur mit ihren politischen Gegnern erbarmungslos abgerechnet, sondern sie wollten zugleich auch die Macht über die Katholische Kirche ergreifen. Sie haben die Diözesen willkürlich aufgelöst, die Bischöfe, Priester, Ordensleute und aktiven Gläubigen eingekerkert, die katholischen Schulen geschlossen, die Orden und die verschiedenen Laienorganisationen verboten; sie haben danach gestrebt, die Priesterausbildung zu übernehmen; sie haben die katholischen Medien verboten und sie haben versucht mit Hilfe der sogenannten Friedenspriestern die Einheit der Katholischen Kirche von innen zu untergraben. Zusammengefasst: Sie haben mit allen Mitteln versucht, eine von Rom unabhängige nationale Kirche ins Leben zu rufen. Ihr Vorhaben ist aber auf Grund des harten Widerstandes der Bischöfe, Priester, Ordensleute und Gläubige gescheitert. Dieser Widerstand hat langsam – trotz aller Verfolgung – Früchte getragen. Nicht zuletzt ist diesem Widerstand zu verdanken, dass der gottlose und menschenverachtende Kommunismus zugrundegegangen ist, bzw. die Katholische Kirche in Siebenbürgen und Rumänien aus ihrer Asche wiedergeboren wurde.

IMRE TEMPFLI

BISERICA CATOLICĂ ÎN TIMPUL COMMUNISMULUI (1945–1990)

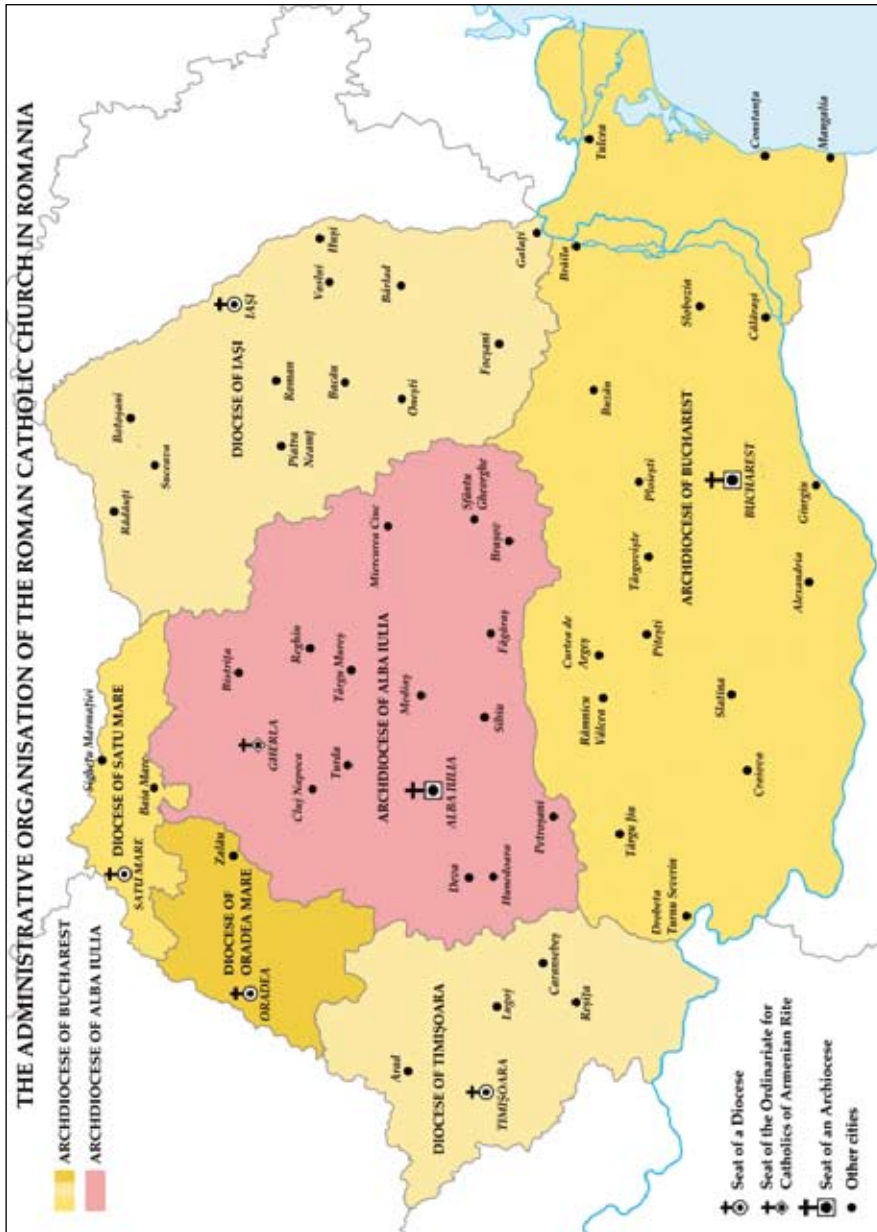
Biserica Catolică din Ardeal și din România a fost la sfârșitul războiului mondial al II-lea bine organizată și destul de prosperitară. După ce comuniștii au preluat conducerea în România, situația ei a devenit dintr-odată precară. Comuniștii nu numai că au eliminat adversarii lor, ci totodată au încercat să preia puterea deasupra Bisericii Catolice. Au desființat diecezele, au întemnițat episcopi, preoți, monaci și credincioși activi, au închis școlile catolice, au interzis ordinele religioase, au încercat să preia educarea seminariștilor, au interzis ziarele și revistele catolice, și au încercat să distrugă unitatea bisericii cu ajutorul așa zisilor preoți de pace (colaboratori). Rezumat: au încercat să înființeze o biserică națională independentă de Roma. Planul lor a eșuat datorită rezistenței dure al episcopilor, preoților, monacilor și credincioșilor fideli. Împotriva tuturor persecuțiilor este și aceastei rezistențe mulțumit sfârșitul comunismului. Totodată a putut fi reînființată Biserica Catolică pe baza acestei rezistențe perseverentă.

IMRE TEMPFLI

THE CATHOLIC CHURCH IN ROMANIA DURING THE COMMUNISM (1945–1990)

After 1945, Communists led by Stalin came to power in Romania as well. The strictest measures were introduced against churches. The Catholics were divided into two parts: Greek (Eastern) Catholics and Roman Catholics. On 1 December 1948, the Eastern Catholic church was abolished with all its property given to the Romanian Orthodox church. Even diplomatic relations with the Vatican ceased in 1948. Leaders, bishops of the Catholic church were imprisoned. In 1949, the monastic orders were abolished. The Romanian government tried to establish an autonomous Catholic church (independent from Rome) in Romania, but this effort failed. Catholic organizations and priest education institutions were decommissioned, along with the publications and periodicals of the church.

Normalization came slowly in the 1980s, with the appointment of new bishops. The hierarchy was restored in 1990, when diplomatic relations with the Vatican were also repaired.

1. Római katolikus egyházmegyék
 (forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Romanian_Roman-Catholic_Church_map.svg)

MARTON JÓZSEF

A GYULAFEHÉRVÁRI PAPNEVELDE A KOMMUNIZMUS IDEJÉN

A gyulafehérvári papnevelde működtetésére és szellemiségére az egyházmegyes püspökök mindig odafigyeltek. Mert az innen kikerült papok nemcsak lelkipásztori szolgálatot végeztek, hanem meghatározott szerepet játszottak Erdély kulturális és társadalmi életében egyaránt. Igaz, hogy térségünkben a 19. század második felében elkezdődött szekularizáció a papság társadalmi befolyását csökkentette, de 1948-ig mégsem tudta teljesen felszámolni; az erdélyi közösségek életében nélkülözhetetlen volt a pap személyisége és társadalmi szerepe.

Az 1948. esztendő vízvonalzó volt a papság és a papokat kiképező gyulafehérvári Papnevelde életében. Az ezt megelőző években a gyulafehérvári Papnevelde sok megpróbáltatáson ment keresztül. A világháború és a kettős-rendszerváltás miatt öt év leforgása alatt többször költözésre kényszerült (Gyulafehérvárról–Kolozsvárra–Zircbe–Gyulafehérvárra), melynek következtében az infrastruktúrája és fenntartó intézménye tönkrement. De az anyagi veszteségek és egyéb problémák eltörpültek az adminisztratív gondok, illetve a papi hivatás megszappanása mellett.

Márton Áron püspök ebben a nagy omlásban, 1947-ben egy igen művelt és tapasztalt teológiai tanárt, Gajdátsy Bélát (1887–1953) nevezte ki a papi szeminárium rektorának. Gajdátsy akkor a legalkalmasabb személyiség volt erre a feladatra, egyházmegyei szinten is nagy tekintélynek örvendett, kiváló pedagógiai érzékkel rendelkezett és politikailag kikezdzhetetlen. Tisztelő papjai rövid rektorságát ma is Gajdátsy-korszaknak nevezik. Jezsuita neveltetésénél fogva különösen odafigyelt a papi hivatások ébresztésére és ápolására. Rektorsága idején, 1948. július 9-én nyert jóváhagyást az Intézet új belső szabályzata, melyet két éven keresztül dr. Eröss Alfréd dogmatika tanárral együtt dolgoztak ki. Ez az oktatás időtartamát hat évben (két év bölcséleti, négyévi hittudományi tanfolyamok) határozta meg.¹

Államjogilag a Papnevelde 1948-ban patthelyzetbe került. Míg a többi romániai katolikus szemináriumot (görög katolikus teológiák, jászvásári, bukaresti, nagyváradi, szatmári, vajdahunyadi ferences, kolozsvári piarista) az állami hatóságok felszámolták, addig a gyulafehérvárit rövid ideig hallgatólagosan tudomásul vették. Egyelőre létezett és működött, de ellehetetlenítése folyamatban volt. Az 1948-as alkotmány 27. szakasza elméletileg biztosította a vallásfelekezeteknek, hogy szolgálati személyzetük részére – államilag jóváhagyott és ellenőrzött – intézményeket működtethetnek, ahol az egyházi szolgálatra vállalkozó híveiket kiképezhetik és nevelhetik. Az alkotmány általánosan fo-

¹ MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. Pro-Print Kiadó. Csíkszereda 2014. 221.

galmazott szakaszát a kultusztörvény 49. cikkelye pontosította: a katolikus Egyház részére csak egyetlen Papneveldet engedélyez.² Ekkor – az állam részéről megjelölt egyetlen erdélyi püspökség székhelye miatt is – a közös Teológia színhelyeül csak a gyulafehérvári szeminárium jöhetett számításba. Államjogilag viszont a gyulafehérvári Papnevelde helyzete is tisztázásra szorult. Erdély-szerte általános aggodalom uralkodott el a jövő papságának képzésére vonatkozóan. Ez érezhető ki abból a levélből, melyet a kolozsvári piarista rendfőnök (P. Szennay Sándor) 1948. szeptember 2-án írt Gajdátsy Béla rektor-nak: *A fehérvári püspöki teológia sorsának tisztázását várjuk aggódva, mert úgy érezzük, annak állapota a mi jövőnket is példázza.*³

A bizonytalanság a kispapokat is megzavarta, főleg 1948 tavaszán, amikor őket katonai szolgálatra hívták be. De a Papnevelde igazgatója által kibocsátott igazolással a papnövendékek megkapták felmentésüket a katonai szolgálat alól. Ez év novemberében viszont a Nagymeztetgyűlésnek megjelent egy olyan rendelkezése, amelyet a Szemináriumba került kispapokra alkalmazhattak 1973-ig, és pedig: a katonai szolgálat alól felmentést kapnak a felszentelt papok, valamint a Szemináriumokban tanuló kispapok és szerzetesek.⁴ A rendelkezés értelmezési kérdése, hogy az 1948. tanévre vonatkozó intézkedés érvényes maradt-e a későbbi évekre? A közbejött néhány évig tartó békepapi korszakban (1951–1955) az állami hatóságok nem piszkálták a katonáskodásra vonatkozó rendelkezést, s a későbbiekben is eltekintettek annak jogbizonytalansága fölött. Ezért Romániában az 1979-ig felszentelt papok elkerülték a katonaságot. Mindehhez még tegyük hozzá, hogy 1973-ig Romániában az egyetemistákat tanulmányaik befejezése után vitték el rövidített katonaságra, és ezt követően lett gyakorlat 1990-ig az egyetem elkezdesét megelőző kilenc hónapos katonáskodás. A főiskolának számító gyulafehérvári papnevelde végzőseinek katonai szolgálatától eltekintettek. Bizonyára szerepet játszódhatott ebben az is, hogy egy ateista államgépzet biztonsági rendszerébe ne lehessen betekintésük a fiatal papoknak.

Márton Áron kezdeményezésére elkezdődtek a közös teológia kivitelezésére vonatkozó egyeztetések. A gyulafehérvári tanári tantestület 1948. dec. 8-án ülésezett, és a közös tanári karra vonatkozó javaslatait megtette a püspöknek.⁵ Áron püspök 1949 januárjában a jövődő tanári kar felállításának ez ügyében hivatalosan kereste fel az erdélyi egyházmegyék főpásztorait. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a gyulafehérvári főpap nem szemináriumban gondolkodott, (mint a többi erdélyi latin rítusú püspök), hanem főiskolában, és ennek szabályzatához kért tervezetjavaslatot. A tanári karnak már ekkor gondot okozott a hat egyházmegye kispapjainak elhelyezése Gyulafehérváron a meglévő szűk papnevelde intézményébe.⁶ Reményét fejezte ki, hogy a megnövekedett tanári létszám

2 MARTON József: A Gyulafehérvári Papnevelde 1948-ban. In: *Új ég és új föld.* Emlékkönyv Jáger Péter 65. születésnapjára. (Szerk. Tempfli I.–Vencser L.). Bp. 2004. 127.

3 GYÉL: Num. 122–1948.

4 MARTON József: *A Gyulafehérvári Papnevelde 1948-ban.* 138

5 Lásd Tanári értekezlet Jegyzőkönyve 1948. dec. 9-én. Jegyzője dr. Jakab Antal vicerektor. In: Gyulafehérvári Papnevelde Levéltára.

6 A Jegyzőkönyv második pontjában tárgyalták az intézmény ingatlanait. Ennek a résznek a bemutatását azért tartjuk érdekesnek, mert a Papnevelde korabeli strukturális helyzetét ismerteti. Akkor a Filimon Sírba (ma: G. Bethlen) u. 3. sz. alatti épületben a 76 növendék hálószobája és tanulószobái voltak. Három előjáró, hat szerzetesnővér, négy leány-alkalmazott szállása is ott volt, továbbá a portás lakása, konyha, kamara, valamint a növendékek és a tanári kar számára méretezett ebédlőnek volt elegendő férőhely. (Nota bene: a felsorolt területbe beletartozott a Batthyaneum főépületének hét szobája is, amelyet 1962-ben elvettek.) Lásd Tanári értekezlet Jegyzőkönyve 1948. dec. 9-én. 2. pont.

(19) és a kb. 120 teológus az egyházi tulajdont képező, de már államosított Mailáth gimnázium internátusának két épületében kaphatna helyet. Ez az elképzelés akkor, 1948-ban még elfogadhatónak tűnt, de a valóságban – az államosítással – a Mailáth főgimnázium minden ingatlanjával együtt kikerült az Egyház gondozásából.

A gyulafehérvári tantestületnek a tananyag beosztása nem okozott nehézséget, mert a többi – államilag felszámolt – római katolikus szeminárium is ugyanazt tanította.⁷ Nyelvi szempontból nem okozott gondot a szemináriumok egyesítése, mivel a teológia fő tárgyait akkor latin nyelven adták elő. A főtantárgyakat képező katedrák és a kiegészítő tantárgyak elosztásához a tantestület csak nagyon vázlatos tervet készíthetett, mert a bukaresti és iași-i teológiai tanárokról még nem kapták meg az adatokat. A gyulafehérvári tanárok a teológiai és kiegészítő tantárgyakhoz azért jelöltek több személyt, hogy a püspököknek ne okozzanak gondot az egyeztetések alkalmával. Olyan papokról van szó, akik közül többet is bebörtönöztek, illetve később fontos szerepet játszottak a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola és szeminárium életében vagy az egyházmegyék vezetésében.⁸ Ezért az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány tervezetet megemlítek.

A nagyváradai és temesvári teológiákról a következő paptanárokat ajánlották: alapvető teológia katedrára dr. Boros Bélát⁹ vagy dr. Nemeček Józsefet¹⁰, erkölcteológia katedrára dr. Bogdánffy Szilárdot¹¹ vagy dr. Hosszú Lászlót¹², egyházjog katedrára Gajdáty Bélát vagy Hosszú Lászlót.¹³ A nagyváradai egyházmegye részéről Hosszú László és Bogdánffy Szilárd neve egyértelmű volt, Nemeček Józsefet a nagyváradai püspökség gazdasági igazgatójának kívánta megtartani.¹⁴ A többi katedrára való tantestületi ajánlat is érdekesnek tűnik. Az Ószövetségi Szentíráshoz dr. Schwarz Józsefet a temesvári teológiáról, az Újszövetségi Szentíráshoz dr. Faragó Ferencet¹⁵ a gyulafehérvári teológiáról, az ágazatos hittanhoz dr. Eröss Alfrédot¹⁶ a gyulafehérvári teológiáról, a filozófiához dr. Kuntz Józsefet (1917–1983), dr. Dávid Lászlót¹⁷ vagy Huber Józsefet¹⁸. Az egyháztörténelem katedrára a német és román nyelvűek részére nem jelölnek, a magyar nyelvűek részére dr. Jakab Antal¹⁹ vagy dr. Kuntz Józsefet nevesítik. A kiegészítő tantárgyak közül dr. Rejöd Tiborcot (1892–1972) jelölik az egyházművészetre, Gajdáty Bélát vagy dr. Dávid Lászlót az egyházi adminisztrációra, dr. Dászkál Istvánt²⁰ az orosz nyelv tanítására, és énekekre valamelyik román nyelvű teológiáról egy tanárt, név nélkül.²¹ A főiskolai és szemináriumi vezetőkre a gyulafehérvári tantestület nem tesz javaslatot, viszont ajánlják,

7 Lásd Tanári értekezlet Jegyzőkönyve 1948. dec. 9-én. 3. pont.

8 LÖRINCZ Ottó: *A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye története 1945 és 1989 között*. Nagyvárad 2013. 169–170.

9 Dr. Boros Béla (1908–2003) titkos püspök, temesvári c. érsek.

10 Dr. Nemeček József (1900–1989) 1955–1978 között a Gyulafehérvári Teológia rektora

11 Dr. Bogdánffy Szilárd (1911–1953) titkos püspök, boldoggá avatott vértanú.

12 Dr. Hosszú László (1913–1983) a nagyváradai egyházmegye vikáriusa.

13 *Uo.*

14 PAKOCS Károly: *Küzdelem a lelki vakság ellen* (kézirat). GYÉL: Pakocs-hagyaték. 52.

15 Dr. Faragó Ferenc (1905–1973), gyulafehérvári kanonok, teológiai tanár, a Kántoriskola alapítója, s ennek 1953-tól haláláig igazgatója.

16 Dr. Eröss Alfréd (1909–1950) gyulafehérvári titkos püspök.

17 Dr. Dávid László (1907–1992) a gyulafehérvári székeskáptalan nagyprépostja.

18 Huber József Márton Áron irodaigazgatója és teológiai tanár.

19 Dr. Jakab Antal (1909–1993) titkos ordinárius, 1972-től Márton Áron segédpüspöke, 1980–1990 között gyulafehérvári megyéspüspök.

20 Dr. Dászkál István (1919–2003) a nagyváradai egyházmegye ordináriusa.

21 Lásd Tanári értekezlet Jegyzőkönyve 1948. dec. 9-én. 4. p.

hogy több spirituális legyen, és pedig a német–magyar anyanyelvűeknek dr. Boros Bélát vagy dr. Bogdánffy Szilárdot jelölik.²²

Mindezek a javaslatok arról tanúskodnak, hogy nagystílúség és úgyszeretet jellemezte a gyulafehérvári tanári kart, a szakértelem és az egyházmegyék közötti esélyegyenlőség szellemében tették meg ajánlatukat. Természetesen, Márton Áron – első intézkedésével – nem önkényesen kívánt eljárni, kész volt az egyházmegyék főpásztorainak javaslatait is figyelembe venni. Érdekességként állapíthatjuk meg, hogy Scheffler János szatmár-nagyváradai püspök ajánlata lényegében megegyezett a gyulafehérvári tanárok javaslatával.

Amíg egyházmegyékközötti szinten folytak a tanárookra vonatkozó egyeztetések, az ügy államilag is hivatalossá tétele végett Márton Áron benyújtotta a kultuszminisztériumba az elkészített közös teológia szabályzatot. Annak ellenére, hogy az állami hatóság még nem fogadta el a katolikus Egyház szervezeti és működési státútumát,²³ a közös teológia ügye mintha kezdett volna egyenesbe kerülni. Úgy tűnt, hogy az állami hatóságok nem kívánnak akadályt gördíteni a gyulafehérvári közös teológia jóváhagyására vonatkozóan. Legalábbis szóban P. Nanu miniszter megígérte a papnevelő intézet és a kántoriskola működésének engedélyezését.²⁴ De a hivatalos egyeztetések és a további lépések a közös teológia érdekében egyelőre abbamaradtak, a megkezdett ügy egyházi rendezését visszavetette Márton Áron letartóztatása (1949. június 21.).

Az 1948/49-es tanév Gyulafehérváron késvé és rejtélyes módon kezdődött. Márton Áron püspök 1948. október 6-án még reménykedett, hogy a romániai Katolikus Egyház Státútumát elfogadja a kultuszminisztérium, s ezért Gajdásy Béla rektort „az egyházi Státútumok kérdésén belül a minisztériummal levő tárgyalások”-ra való tekintettel utasította, hogy „a növendékeket szíveskedjék október 17-re lelkiélet ápolására, az istentiszteleteken való asszisztálás és az esedékes vizsgák letétele végett behívni”.²⁵ Egy hónapos késéssel, megfogytakozott létszámmal, összesen 24-en (I. évre csak négyen) jelentkeztek a Gyulafehérvári Teológiára. Külön ki kell emelnünk, hogy azok a kispapok, akik 1948 késő őszen bevonultak a Papneveldebe, hivatásukban erős, elkötelezett kispapok voltak. Olyanok, akik mertek szembenézni a kommunista üldözésekkel, mert ők papok akartak lenni. Tudomásul vették, hogy úgy szerepelhetnek az állami hatóságok előtt, mint „az istentiszteleteken asszisztálók” és nem, mint hivatalos kispapok.

Az 1948/49-es tanévben beindult „zugintézetben” a kispapok nem hallgathatták a tanárok előadásait (csak titokban mentek hozzájuk konzultációra), de az őszi vizsgaszesszióban a vizsgákat a kultuszminisztérium tudomásulvételével letehették. Mivel a minisztériumi rendelkezést különféleképpen lehetett értelmezni, a püspök és a tanárok úgy értelmezték a minisztériumi engedélyt, hogy míg a főiskola ügye hivatalosan nem rendeződik, addig „vizsgákat tehetnek a kispapok.” A hivatalos szövegben nincs ugyan benne az általános vizsgaengedély, de ennek értelmében még Márton Áron letartóztatása után is 1951-ig a tananyagot elsajátító teológus-hallgatók úgymond „hivatalosan” levizsgáztak.

Ezen időszakban az állambiztonsági szervek emberei szigorított felügyelet alatt tartották a Papneveldet, valósággal megfélemlítették az intézetben tartózkodó kispapokat. Az intézet épülete előtt rendőrök köröztek, az állambiztonsági szervek 1950 őszen erő-

22 Lásd Tanári értekezlet Jegyzőkönyve 1948. dec. 9. 10. 16. és 24. pont.

23 Ministerul Cultelor, Nr. 41.428–1948.

24 TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból*. uo.

25 GYÉL: Num. 2173–1948.

szakkal próbálták megakadályozni a kispapok visszatérését a zugintézetbe, amely dr. Jakab Antal titkos ordinárius letartóztatásáig (1951. aug. 24-ig) – minden államhatósági gáncsoskodás ellenére – egyházjogilag törvényes alapokon nyugodott. Dr. Jakab Antal likvidálásával a gyulafehérvári püspöki központ irányítását átvették az állami hatóságokkal megegyezést kívánó és megvalósító békepapok.

A titkos ordinárius letartóztatásával az állami szervek hozzáállása 180 fokos fordulatot vett a Gyulafehérvári papnevelde 'érdekében'. Addig állandó megfigyelés és ellenőrzés alatt állott, 1951 őszétől a kultuszminisztérium a Papnevelde legfőbb 'patrónusának' lépett elő.

1951 őszétől az egyházi joghatóságot nélkülöző gyulafehérvári Központ állami segédlettel, beindította az ún. Szovrom²⁶ Teológiát. A négy egyházmegye részére (az állam szerint: már csak egy egyházmegye) a Papneveldét és a gyulafehérvári püspökségi központot párhuzamosan szervezték meg. A Papnevelde működtetésére már csak békevonalas papokat kértek fel mindegyik egyházmegyéből.²⁷

A kultuszminisztérium 1951. nov. 10-én 12 tanárt hagyott jóvá, Pop József (1886–1960) 'rektoral' az élen.²⁸ Tehát állami elismeréssel és segédlettel, új tanári karral,²⁹ ösztöndíjak kecsegtetésével, viszonylag kevés létszámmal négy éven keresztül vergődött a gyulafehérvári teológia. Az osztályokban csak néhány kispap lézengett. A létszám emelése érdekében a következő évben iderendelték a iași-i szeminaristákat és tanárokat. A vergődő Teológia hallgatóinak nagyobb százalékát ők és a nagyváradiai tették ki. Tény, hogy akkor a moldvai fiatal levitáknak sem adatott más lehetőség a papság felé vezető úton, csupán a gyulafehérvári szeminárium.³⁰

A békepapi központnak ellenálló papok lebeszéltek növendékeiket a Szemináriumba való visszatérésről. Távolmaradásukkal a szemináriumba vissza nem tért kispapok megkérdőjelezték a Központ egyházi joghatóságát, amiért büntetés járt. Ezért 1951 őszétől a Szovrom Papneveldét szabotáló papnövendékeket munkaszolgálattal büntették. *A munkaszolgálat a szocializmus álnok terméke volt: se nem katonaság, se nem teljes rabság, hanem a kettő keveréke* – foglalta össze munkaszolgálatos élményeit Bálint Lajos (1919–2010) gyulafehérvári érsek.³¹ Munkaszolgálatuk 1954-ig tartott. Ők inkább vállalták a nehéz fizikai munkával járó büntetést, mint a törvénytelen Teológiára való visszatérés fejében felkínált szabadulást. Pl. Bálint Lajos munkaszolgálatos kispap – plébánosán keresztül – már az első évben ígéretet kapott a gyulafehérvári intruzus központból, hogy számára kieszközlik a leszerelést, ha visszamegy a Papneveldébe.³²

26 Szovjet–román röv.

27 MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. 224.

28 A kultuszminisztérium 23.908/1951. szám alatt ismerte el a gyulafehérvári teológiát.

29 A Szovrom Teológia tanári kara: Filozófia: dr. Péter Antal, Egyháztörténelem: dr. Pop József, Biblicum: dr. Faragó Ferenc, Fundamentalís Theologia, Patrologia és Homiletika: dr. Kulcsár Mihály, Morális és Egyházjog: dr. Cziza Ferdinánd, Pasztorális: dr. Hosszú László, Dogma Spec.: dr. Nemeček József, Exegezis NT: Pakocs Károly, Exegezis VT: dr. Faragó Ferenc; Pedagógia, Liturgika, Ars Sacra: dr. Rejöd Tiborc (conf.), Románia Alkotmánya és Adminisztráció: Nagy Jenő (conf.), Egyházi zene: dr. Faragó Ferenc, Latin: Kleininger Miklós (lector), Orosz nyelv: Zitzmann Ferenc (lector). Lásd *Gyulafehérvári Papnevelde Levéltár. Matricula Theologorum*. Thonus III. Pag. 53.

30 DESPINESCU, Anton: *Un seminar omnidiecezan*. In: *Seminarium Incarnatae Sapientiae*. Gyfvár 2003. 111–118.

31 BÁLINT Lajos: *A megszépítő messzeség sem képes egészen megszépíteni*. In: *Katonasors. Munkaszolgálatos katonák története*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2005. 108–109.

32 BÁLINT Lajos: *A megszépítő messzeség sem képes egészen megszépíteni*. 188.

Adorján Károly (1890–1972) ’ügyvezető’ kanonok, a békepapi kormányzat vezetője, az ellenálló papokat hibáztatta a Papnevelde kiürüléséért, s ’szabotáló’ eljárásukat számon kérte rajtuk és büntette.³³

A Szovrom Teológia nem volt hosszú életű, csupán három évig működött „egyetemi fokozatú” besorolással. Kellemetlenséget hozott Pop József rektornak 1954-ben az országos szemináriumi rektorok konferenciáján tett kijelentése, ti. a Gyulafehérvári Teológiai Főiskola – a létszám hiánya miatt – nem felel meg a követelményeknek, és kéri a főiskolai rang (grad de universitar) megvonását. 1956-ban a minisztérium ezt hivatkozási alapnak tekintette, amikor is rendezték a Papnevelde államjogi helyzetét.³⁴

A börtönből kiszabadult Márton Áron kánoni tekintélyével és felelősségérzetének tudatában avatkozott be a Teológiai Intézet működésébe. Elbocsátotta a Szovrom Teológia diszkriminált tanárait, majd a lehetőségek szerint új tanári kart verbuvált. 1955 őszén benépesedett a Teológia a négy erdélyi egyházmegyéből, valamint a moldvai kispapokkal, akik 1957-ig maradtak. A moldvai papnövendékek körében hamar nyilvánvalóvá vált, hogy többekben túltengett a nacionalista érzélem, bár voltak közöttük is olyanok, akikben jelentkezett a csángó-magyar identitás.³⁵

A Teológia újrászervezésében Márton Áron nem volt könnyű helyzetben, mert a jól bevált szaktanárok és a szakmailag képzett papok hitükért a kommunista börtönökben synylódték vagy már meg is haltak (Gajdátsy Béla rektor vt. †1952, Eröss Alfréd †1950, Jakab Antal vicerektor 1964-ben szabadult, Macalik Győző vt. †1953, Dávid László 1964-ben szabadult), míg mások a békemozgalomban megbélyegezték magukat.

Márton Áron Gyulafehérvárra való visszatérte után egy héttel (ápr. 2-án) a Teológiai Intézet irányítását ideiglenesen dr. Nemecek József nagyváradai egyházmegyes teológiai tanárra bízta,³⁶ a Kántoriskola igazgatójának meghagyta dr. Faragó Ferenc teológiai tanárt. A püspök intézkedését a kultuszminisztérium tudomásul vette, és ettől az időponttól tekintették felmentettnek dr. Pop Józsefet a rektorság alól.³⁷ Habár mind a két tanár (Nemecek, Faragó) szerepet játszott az Adorján-féle békepapi korszakban, Márton Áron számított korrekt szolgálatukra. Szükségesnek és alkalmasnak tartotta őket arra, hogy képviseljék a Nagy- és Kisszemináriumot és a ’megtűrt’ katolikus Egyház ügyét az állam felé.

Márton Áron 1955. szept. 29-én a gyulafehérvári székesegyházban az erdélyi egyházmegyes papnövendékekkel és a iași-i szeminaristákkal együtt megtartotta a Veni Sancte-t. A püspök a tanári testület átalakításában kompromisszumos megoldásokkal is élt. A papnövendékek megítélése szerint az előző években kompromittált tanárok is a tanintézetben maradtak, s ezért – elsősorban a szatmári kispapok (Keszler Tibor, Szabó János, Várkuti János) – lázadtak, a szatmári egyházmegyes Pakocs Károly (1892–1966) tanár

33 Adorján Károly postafordultával várja a választ pl. Sánta István szászvárosi plébánostól, hogy „milyen indítékból beszélte le papnövendék öccsét (Antalt), hogy visszatérjen a Teológiára?” Lásd GyÉL: Num. 903–1952. Közli LÉSTYÁN: *Erdélyi Szibéria*. 139.

34 Lásd 1956. okt. 12-én kelt levél a Teológia tanári tantestülete részéről a kultuszminisztériumba.

35 Jakab Gábor egykori kispap nyilatkozata: *A dolog végkifejlete azonban az lett, hogy az állami hatóságok részéről megfogalmazódott a gyulafehérvári teológia nevére címzetten a ’remagyarizálás’ vádjá, s ’haza-parancsolták’ őket Moldvába, külön román nyelvű szekciót nyitva számukra – Iaşiban*. Lásd JAKAB Gábor: *A gyulafehérvári papnevelde az 50-es években*. In: *Seminarium Incarnatae Sapientiae*. 44.

36 GyÉL: Num. 1539–1955.

37 Ministerul Cultelor, Nr. 855/1955. aprilie 16.

ellen emeltek kifogást.³⁸ Márton Áron türelemre intette őket. Ezt követően a püspök nov. 13-án szükségesnek tartotta, hogy a szeminárium kápolnájában, ezúttal csak a négy erdélyi egyházmegye kispapjai és tanárai jelenlétében ünnepi szentmisét celebráljon, és tisztázza az újrainduló Hittudományi Főiskola és Szeminárium jogi helyzetét. Megállapította, hogy az intézet *egyházjogilag nem egyházmegyeközi, hanem változatlanul egyházmegyei szeminárium a saját szabályzatával és a megyéspüspök kizárólagos felügyelete alatt*. Továbbá kiemelte, hogy *a testvéregházak átengedett munkásait [értsd: tanárait] és ideküldött növendékeit nem tekintjük vendégeknek, hanem egyenjogú, egyformán kedves fiainknak. És határozott kívánságom, hogy ezt az elvet következetesen érvényesítsék a krisztusi szeretet jegyében mind a növendékek az egymás közötti érintkezésben, mind a főtisztelendő előljáró és professzor urak a tanítás és nevelés rendjén.*³⁹ A püspök külön beszél az intézet nehéz agyagi helyzetéről, sajnálja, hogy nem tudja biztosítani a papnevelde kielégítő működéséhez szükséges külső feltételeket. Hálás viszont a főtisztelendő előljáróknak és tanároknak, hogy a kedvezőtlen feltételek mellett is szívesen vállalják a megnehezült munkát. Bizalommal teszi le a főtisztelendő professzori kar kezébe az intézet vezetését, a tanulmányi rend és a nevelés végrehajtását.⁴⁰

Márton Áron igyekezett eleget tenni a kultuszminisztérium előírásainak is. Nov. 7-én hozza tudomására a minisztériumnak a sebtében összeállított új tanári testület összetételét, az órák beosztásával együtt. Természetesen néhány év múlva jelentős változtatásokat fog még eszközölni.⁴¹

Az 1956/57-es tanév folyamán részben rendeződött a Teológia Intézet ügye az állam felé. A kultuszminisztérium tanügyi osztálya 1956. jún. 4-én a Püspökség tudomására hozza, hogy az 1948-as 177. számú törvény 48. szakasz 4. bekezdését az egyházi iskolákról szóló kormányrendeletet módosították.⁴² E szerint egyházi hivatalok – a kultusz szolgálatára előkészítő – bármilyen fokú iskolát szervezhetnek és működtethetnek a kultuszminisztérium engedélyével. Ezért a Teológiai Főiskola és a Kántoriskola érvényesítése érdekében bekérik a kultuszminisztériumba a szervezési és működési szabályzatot.⁴³ A Püspökség ennek a felhívásnak eleget is tett.⁴⁴

A Teológiának sikerült visszaszereznie az egyetemi fokozatot, ugyanakkor a püspökségek (Gyulafehérvári és iași-i) főpásztorai megoldották az összevont Teológia kétvélasztását is. Másfél évig tartó tárgyalások és egyezkedések után a katolikusoknak engedélyezett egy Papnevelde 1957-ben két, külön oktatási nyelvű szekcióra oszlott. A Szentszék tudomásul vételével és a kultuszminisztérium rendelkezésével megnyílhatott a iași-i Teológia és Kántoriskola, mint a Gyulafehérvári Teológia és Kántoriskola román szekciója, a gyulafehérvári rektorátusság és kántoriskolai igazgatóság vezetése alatt. A német anyanyelvűek részére a minisztérium felkínálta, hogy a két helyen működő iskola közül bármelyiket választhatják. A temesvári ordinárius a gyulafehérvári mellett döntött. A tanári katedrák elosztásában viszont a iași-i tantestület előnybe került, mert a Gyula-

38 TYUKODI Mihály: *Ahogy én láttam...* In: Márton Áron Emlékkönyv. Kvár 1996. 155–156.

39 MÁM, I. dos, I. sz. beszéd. Közölve: *Márton Áron írásai és beszédei* I. Gyfvár 1996. 57.

40 Uo. 58.

41 Az 1955/56. tanév tanári kara a következő tanárokból állt: dr. Nemeček József, Veress Ernő, Pakocs Károly, dr. Cziza Ferdinand, dr. Troján Károly, dr. Faragó Ferenc, Nestmann Lipót, dr. Kuncz József, Sturek Emil, dr. Tyukodi Mihály. Gyél: Num. 368–1955.

42 Decret Prezidențial Nr. 67/1956.

43 Ministerul Cultelor, Direcțiunea Studdi. Nr. 13.197/1956. Iunie 4.

44 Gyél: Num. 1653–1956.

fehérvári Teológia magyar szekciójának 2 professzori, 1 docensi és 3 adjunktusi állást, a iași-i román szekciónak 3 professzori, 1 docensi és 1 adjunktusi állást engedélyezett a kultuszminisztérium [*Nota bene!* A kisebb tanári – adjunktusi és tanársegédi – állásokat később a vallásügyosztály könnyebben hagyta jóvá].⁴⁵

Mindenképpen új korszak kezdődött el a gyulafehérvári papnevelésben. A benépesült Szeminárium a katolikus Egyház megtört államjogi állapota miatt 'elismerten', de állandó bizonytalanságban és anyagi gondokkal működött. Bár nem a tanügyminisztériumhoz, hanem a kultuszminisztérium s majd a Vallásügyosztály Hivatal fennhatósága alá tartozott, egyik-másik tanügyi rendelkezés mégsem került el a Papnevelde oktatási rendjét. Akárcsak az állami iskolákban,⁴⁶ a Teológián is a 60-as évekig kötelezték az orosz nyelv tanítását, de a szovjet–román barátság elmélyítését szolgáló ARLUS⁴⁷ szervezetet már nem tudták ráerőltetni a gyulafehérvári Intézetre. A Teológia belső életének 'külső' megfigyelése, a növendékek molesztálása sosem szünetelt. Az Intézetben jelenlévő papnövendékeket is nemzetiségük alapján számon tartották. 1957 februárjában Nemecek József rektort azért rendelték a kultuszminisztériumba, hogy a belső ügyekről (tanrend, tanárok fizetése, előjárók, adminisztratív személyzet stb.) kikérdezzék. Ugyanakkor felszólították, hogy a még Gyulafehérváron lévő román papnövendékeket haladéktalanul küldje át a iași-i szemináriumba, minthogy elvként mondták ki a román szekció felállításakor, hogy a román növendékek mind oda mennek át. Négy román ajkú papnövendékről volt szó: Vamvulescu Anton bukaresti egyházmegyes, Aștelean Pantelimon, Florin Virgil és Mureșan Lucian gyulafehérvári egyházmegyes növendékek (*Nota bene:* mindahányan a beszüntetett görög katolikus Egyház növendékei). Nemecek rektor 1957. febr. 22-i tanári értekezleten számolt be a bukaresti intézkedésekről,⁴⁸ melyre Márton Áron püspök erre határozottan válaszolt. Hivatkozott arra, hogy az Intézetbe a növendékeket az Ordinárius veszi fel. *Egyházunk törvényei szerint a növendékeket az illetékes Ordináriusok veszik fel, nem nemzetiség, hanem vallás szerint és az egyházmegye céljaira neveltetik a növendékeket. Vamvulescu Antont az illetékes Ordinárius Úr kérésére vettem fel, mivel az Ordinárius Úr úgy ítéli meg, hogy szüksége van a bukaresti főegyházmegyének magyarul tudó papokra a nagyszámú magyar ajkú katolikusok lelkipásztori gondozása miatt. A másik három növendék a gyulafehérvári latin szertartású egyházmegyébe kérte felvételt és ezen egyházmegyének a papjai akarnak lenni, ezeknek tehát meg kell tanulniuk magyarul, lelkipásztori érdekből. Vamvulescu ügyében a bukaresti Ordinárius Úr illetékes intézkedni, a másik háromnak én vagyok az ordináriusa és ezeket, egyházmegyéim számára, itt kívánom neveltetni továbbra is. A Minisztériumnak erre vonatkozó óhaja, melynek teljesítését szankciók kilátásba helyezésével is szorgalmazza, sértené jogainkat, és a névelemzésnek azt a fájdalmas gyakorlatát idézi emlékezetünkbe, melyet a román kormányok 1940 előtt a nemzetiségek hátrányára alkalmaztak.*⁴⁹

Márton Áron – bármennyire is védelmezte a gyulafehérvári papnevelésben menekülő nyert görög katolikus kispapokat –, az Intézet betiltásának veszélye miatt végül

45 Gyulafehérvári Püspöki rezidencián felvett 1956. okt. 16-án jegyzőkönyv az egyházmegyék képviselőinek tárgyalásáról.

46 A Tanügyminisztérium 197.103/1948. rendelete, *Tanügyi Közlöny* 1948. szept. 8. Vass István: *Idők fogságában*. 42.

47 Asociația Română pt. Stringerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică; tkp. román–szovjet baráti társaság.

48 Papnevelde Intézet Num. 31–1957.

49 GyÉL: Num. 693–1957.

kénytelen volt engedni. Befogadásukról és elbocsátásukról meghatóan emlékezik Lucian Mureşan görög katolikus balázsfalvi nagyérsek a Szeminárium emlékkötetében.⁵⁰

A külső zaklatások és az ateista propaganda – hivatást visszaszorító – akciói mellett továbbra is gondot jelentett a Papnevelde és a Kántoriskola fenntartása, mert hirtelenjében megszüntették a békepapi korszak „bőkezűbb” állami támogatását. Márton Áron 1958-ban a plébániákhoz fordult a nevelőintézet anyagi nehézségei miatt. Azt kérte, hogy az összegyűjtött pénzbeli támogatásokat a püspöki hivatalhoz (tehát: ne a főesperességek útján és ne a Papnevelde címére) küldjék be.⁵¹ Minden alkalmat megragadott, hogy segítsen az Intézet anyagi nehézségein. Amikor a békepapi korszak megtévedt papjai számára 1955. szept. 12–16 között lelkipyakorlatot szervezett,⁵² a feloldozást nyert papok elégtételül tekintélyes pénzüsszeget kellett befizetniük a gyulafehérvári nagyszeminárium kasszájába. Ugyanebben az évben úgy rendelkezett a „Római Katolikus imádságos és énekeskönyv” árusításával kapcsolatban, hogy az előállításon felüli többletet a Papnevelő intézet javára fordítsák.⁵³ Lelkipásztori intézkedéseiben sem feledkezik meg az anyagiakban szegény helyzetbe került szemináriumáról. Csak egy példát említek. A csíkszenttamási leányszóktetések házassági rendezésénél penitenciaként előírta, hogy a csíksomlyói zárandókat és szentmiséken való részvétel mellett „az egyházmegyei papnevelő intézet javára bizonyos összeget fizessenek”.⁵⁴

Igen súlyosan érintette a Papnevelőt az állami hatalmak erőszakos eljárása 1962-ben. A Batthyaneum első emeleti termeit (az egykori trinitarius templom épülete I. emeletén a három hálószoba), a szeminárium belső folyosójára nyílt, és 170 éven keresztül a kis- és nagyszemináriumi hallgatók voltak oda elhelyezve, kénytelenek voltak kiüríteni. Erőteljesebben 1961-ben indították meg az elvételi akciót. A Batthyaneum Intézete az 1558. számú Művelődési és Tanügyi Minisztérium rendelete alapján 1961. január 13-án a Román Népköztársaság állami központi Könyvtár ellenőrzése és irányítása alá került. Pedig jogi ügyének tisztázása még folyamatban volt. Márton Áron püspök remélte, hogy az igazság végül is érvényesül, és 1961-ben a nagy épületből való kizsorítási paranccsal szemben igen határozottnak mutatkozott. A Közoktatási és Kulturális Minisztérium Technikai Szakosztálya lépett akcióba. A püspököt megkerülve, 1961. június 8-án felszólították a Papnevelde rektorát, hogy 1961. június 30-ig üresítse ki a könyvtárépületben lévő három szobát. Nemecek József rektor azonnal jelentette a püspöknek a helyi hatóság felszólítását a Batthyaneum épületéből való végleges kiutasítására.⁵⁵ Az ügy kezelését Márton Áron fenntartotta magának, és június 12-én személyesen válaszolt a kilakoltatással kapcsolatosan, melyet kifejezetten „merényletnek” minősített.⁵⁶ Az írásbeli válaszra a helyi Néptanács képviselője (A. Pop tanár) és a Vallásügyi Osztály megbízottjai (Barbu igazgató és dr. Visán László) július 20-án felkeresték a püspököt, és kérték, hogy a szóban forgó helyiségeket üríttesse ki. Márton Áron kihangsúlyozta, hogy amíg előbbi beadványára érdemi választ nem kap, a kiürítésre nem adhat engedélyt. Mert „számunkra

50 MUREŞAN, Lucian: *Cea mai frumoasă parte a vieţii* [Életem legszebb része]. In: *Seminarium Incarnatae Sapientiae*. Jubileumi emlékkönyv. Gyfvár 2003. 105–109.

51 GyÉL: Num. 1850–1958.

52 MÁRTON ÁRON: *Lelkipyakorlatozó papoknak tartott beszéd*. In: Márton Áron hagyaték 5. (Papság), Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009. 93–98.

53 GyÉL: Num. 1510–1955.

54 GyÉL: Num. 2049–1955.

55 PAPNEVELDE IGAZGATÓSÁG, Num. 248–1961.

56 GyÉL Num. 914–1961.

a Batthyaneum tulajdonjogi kérdése olyan nagy fontosságú, hogy amellett a Papnevelő megnyitása vagy meg nem nyitása másodrendű ügy, annak ellenére, hogy egyházi életünkre nézve ennek is egzisztenciális jelentősége van.” A fenti megbízottak két nap múlva ismét jelentkeztek a katolikus főpapnál, és átnyújtották neki a Kulturális Minisztérium 84.795/20. VII. 1961 számú iratát. Erre írt válaszában a püspök hangsúlyozta, hogy „a Batthyaneum minden ingó és ingatlan vagyonával a gyulafehérvári római katolikus egyházmegye tulajdona, arról nem mondottunk le és nem mondunk le, kérjük a jelenlévő tisztviselők kivonását és a könyvtár visszaadását leltár szerint.” Ugyanakkor szóvá tette azt is, hogy a Batthyaneum körül folyó egész eljárást különösnek találja. Az elmúlt években a sérelmes állapot megszüntetése érdekében benyújtott irataira nem kapott választ, nem közölték vele a Hunyad tartományi Néptanács 444 és 1432/1961 számú döntését sem, melyekre a miniszter 68.458/6. VI. 1961. számú irata hivatkozik. Továbbra is fenntartja az egyházmegye tulajdonjogát a Batthyaneumhoz.⁵⁷

Ezt követően, 1961. október 23-án a gyulafehérvári Végrehajtó Bizottság keresettel fordult a dévai Hunyad tartományi Állami Döntőbíróshoz,⁵⁸ és kérte a gyulafehérvári római katolikus Papnevelde és Kántoriskola kilakoltatását a Gyulafehérvár Filimon Sírbu u. 1. sz. (Bibliotecii, ma Gabriel Bethlen 1. sz.) alatt levő épületéből azon a címen, hogy „az alperes jogtalanul használja ezt az épületet, nincs lakbérleti szerződése és nem fizet lakbért.” A Döntőbíróshoz a 966. számú határozattal 1961. november 6-án jóváhagyta a gyulafehérvári rajon Végrehajtó Bizottságának keresetét és kötelezte a római katolikus püspökséget, hogy 1961. november 20-ig szeminaristáit kiköltöztesse a Batthyaneum intézetéből.

A kilakoltatás körüli huzavona 1962-ben be is fejeződött. Az állami hatóságok nem ismertek pardont, a tulajdonjogot félredobják és erőszakhoz folyamodtak. Márton Áron 1962. május 4-én hiába utasítja a papnevelde rektorát, hogy „egyetlen négyzetméter területet se üresítsenek ki, és ne adjanak át senkinek”,⁵⁹ az erőszaknak nem lehetett ellenállni. Az ún. „restaurátorok” a hálók fölötti plafont kezdték betörni, és veszélyeztetették az ott tartózkodó teológus-hallgatók életét. Ezért Márton Áron május 23-án kénytelen elrendelni, „hogy a papnövendékek a veszélyeztetett részekből kivonhatók”.⁶⁰ Szomorú vég. Az egykori trinitarius templomba berendezett egyházi intézmény (könyvtár, múzeum, csillagda stb.) minden részéből – erőszak alkalmazásával – végleg kiszorították a jogos tulajdonost.

Az *állampolgári nevelési órák* megtartását sem lehetett kivédeni, amire mindvégig nagyon odafigyeltek a megbízott kultuszellenőrök. A kijelölt tananyag előadását a teológia tanárok vállalták magukra, az egész közösségnek hetente egy alkalommal. A 80-as években a vallási ügyosztály vezértitkára minden évfolyamnak külön órát kívánt volna bevezetni, hogy ezáltal a teológiai tanárokat a számukra terhes feladat lemondására késztesse, és így kívülről delegált aktivistákkal ’okíthassák’ a kispapokat. Tervük nem valósult meg, követeléseikkel csak három csoportig jutottak el, amelyet még elvállaltak a tanárok.

A tanári kar összetételének ügye a mindenkori megyéspüspöknek – az 50-es évek nagy érvágása miatt – az 1990-es évekig elhúzódó probléma maradt. Habár Márton Áron

57 GyÉL Num. 914–1961. július 26.

58 Ld. a 845, 853 és 854/1961 számú aktacsomók.

59 GyÉL Num. 722–1962.

60 GyÉL Num. 722–1962.

és utóda (dr. Jakab Antal) mind a négy egyházmegyéből hívták a paptanárokat, a nehézségek nem oldódtak meg. Egyrészt a hatóságok tettek keresztbe, másrészt a püspökök tanárokat kénytelenek meneszteni vagy nyugdíjaztatni,⁶¹ ugyanakkor a hatóság a külföldi teológiatanár-képzést is akadályozta. A püspökök évtizedeken keresztül szükségmegoldáshoz folyamodtak: alkalmasnak vélt fiatal papokat hívtak meg a tanári karba.⁶² Márton Áronnak 1970-ben sikerült kijárnia a kultuszügyosztálynál, hogy Jakubinyi György egyéves pap és három kispap⁶³ Rómába mehessen tanulni. Visszatérésük, az 1970-es évek második felétől, egyértelműen éreztette hatását a teológiai oktatásban. A Papnevelde hallgatóinak száma ekkor látványosan emelkedett. A számkorlátozás (*numerus clausus*) drasztikus érvényesítéséig 140–160 között mozgott a szeminaristák száma, akik nagyjából falusi közösségek keresztény családjaiból verbuválódtak. Az ateista rezsim propagandája és a vallással szembeni rosszindulatú akciói elsősorban az értelmiségi réteget érintették. Tanárok, orvosok, mérnökök s más közalkalmazottak gyermekei nem jöhettek a Papneveldebe, mert azzal a szüleik hivatalban maradását veszélyeztették volna. Ezzel is magyarázható, hogy az 1950–60-as években jobbra a mezőgazdaságban dolgozó katolikus emberek gyermekei jelentkeztek a gyulafehérvári Teológiára. S amikor, a 70-es években véghezvitt erőszakos városiasítás következtében a fiatal falusi családok ipari munkára vállalkoztak, felbomlottak a hagyományos falusi közösségek és azóta is – napjainkig! – a gyökértelesség átkát szenvedik új környezetükben. Ez a magyarázata annak is, hogy a 80-as évektől a gyulafehérvári kispapok egy része a városi plébániákról, más részük pedig a gyökértelessé vált (vagy felbomlott) családokból kerülnek ki.

A Teológia és az egyházmegyék életét súlyosan érintette az 1982-ben kierősszakolt *numerus clausus*. Számkorlátozás az 1950–70-es években is volt (csak 21 kispap kezdhetett meg az I. évet),⁶⁴ de valahogy 'elfelejtődött' az az időszak, és amikor a kispapok száma megduplázódott, a 80-as évek elején – az egyházak iránti állami szigor erősödése idején –, a vallási ügyosztály emberei kezdtek jobban odafigyelni a papneveldekre. A kultuszügyosztály megbízottja, Iuliu Sorin vezérigazgató, a kolozsvári Protestáns Teológián érvényesített számkorlátozásra is hivatkozva, 1982 őszétől Jakab Antal püspökön keresztül a Gyulafehérvári Intézetre is rákényszerítette a *numerus clausus*-t. Az első években a *numerus clausus* elfogadhatónak látszott, általában harminc kispap kezdhetett el a tanulmányait. Kritikussá a helyzet az 1986/87-es tanévben lett, amikor csak 16 első évfolyamos papnövendék indulhatott. Az azt követő években 20-an felül, sőt 1988/89-ben ismét 30 volt az elsőéves hallgatók létszáma.⁶⁵ A vallási ügyosztály a *numerus clausus*-t leginkább a Teológia költségvetés-megvonásának fenyegetésével tudta érvényesíteni. Mert, mint jogi intézmény, költségvetés nélkül hivatalosan nem működhetett, s erre a jóváhagyást a Vallásügyosztály Hivatalától kapta.

61 Pl. dr. Tyukodi Mihály és dr. Sturek Emil 1965-ben távoztak a Teológiáról, a börtönből szabaduló dr. Jakab Antal csak 1968-ban taníthatott, Gurzó Anaklét OFM csak a püspök felelősségére jöhetett be, akitől a nyugdíjkorhatár elérésekor megvonták a tanítási engedélyt (a nála idősebb Nemeček József 78 éves koráig maradhatott).

62 A kommunista rezsim idején – időrendi sorrendben – a Papneveldeben így lettek tanárok: Peter Jäger, Fodor Alajos Angelus OFM, Bartalis Árpád, Gál Alajos, Pálfi Géza, Bali Lajos, Trebits Jenő, Tamás József, Molnár Lajos, Marton József, Simpf János, Ágoston Ferenc, Pénzes József, Hajdú Gyula.

63 Szabó Árpád, Vencser László, Tamáskó Péter.

64 Ld. GyÉL: Num. 3560–1955.

65 Az 1988-as felvételi vizsgán Bálint Lajos segédpüspök vállalta a felelősséget, hogy 15 helyett 30-at vett fel a felvételikor. (Mint felvételiztető tanár igazolom. M. J.)

A numerus clausus idején (1982–1989) az erdélyi katolikusok még inkább odafigyeltek a papképzésre, a papi hivatások ápolására. Klerikusok és a laikusok imában kifejezetten egybeforrak, minden vásár- és ünnepnap az egyetemes könyörgésben főlő aggodalommal imádkoztak hivatásukért. Minden külső ármánykodás ellenére a Gyulafehérvári Papnevelde öntudatos kispapokkal telt meg; s a numerus clausus időszakában is, aki papi hivatással rendelkezett, az pap lehetett.

A Teológia, mint intézmény, a papnevelés mellett jelentős szerepet játszott az erdélyi egyházmegyék életében. Hivatalosan csak itt szervezhették meg a papság részére a lelki gyakorlatokat és a továbbképzőket, a kántorok továbbképzős lelkigyakorlatait stb.

1990-ban beállt nagy fordulat új helyzetet teremtett a gyulafehérvári Papnevelde életében, de a kommunista rezsim idején összekényszerített közös Teológia megmaradt, mert az nem is bizonyult olyan rossznak. Sőt!

JÓZSEF MARTON

THE THEOLOGY COLLEGE IN GYULAFEHÉRVÁR DURING THE COMMUNISM

The Romanian Communist power abolished the Eastern Catholic church in 1948 and shut down the six theology colleges operating in Romania, with the one exception in Gyulafehérvár. This alone was supposed to provide training for the Romanian, Hungarian, German priests, and the cantors as well. Their situation was difficult; the institute was allowed to differentiate training of Romanian and Hungarian priests only in 1957. The number of students was restricted, most of the buildings were nationalized. Only the system transition in 1990 restored the autonomy and rights for the clerical training.

VÁRSZEGI ASZTRIK OSB

500 ÉVES A MAGYAR BENCÉS KONGREGÁCIÓ
(1514–2014)

A pannonhalmi bencés apátság alapításának éve 996. Ebben az esztendőben alapítják meg Szent Márton monostorát, amelyet aztán még több királyi, majd számos nemzeti monostor alapítása követett. Ezeket a monostorokat a XV. század végére a kommenda rendszer, a XVI. század végére pedig a török pusztítás tette tönkre.

Tolnai Máté apát tevékenysége a remény sugara volt a romlás századában. Az általa elkezdett műre, az unióra, majd kongregációra, amit ma a Magyar Bencés Kongregációnak nevezünk 500 évére emlékezünk tisztelettel. Üres sírja a Szent Benedek kápolnában van, 1996-ban emléktáblát kapott, ma egy csokor virágot. A kongregáció rövid életű volt, szinte azzal kezdődött, hogy elpusztult 1585-re, amikor Szent Márton monostorát is elhagyták a szerzetesek a hadiállapotok miatt.

TOLNAI MÁTÉ APÁT, FŐAPÁT (1500–1535)

1500. április 23-án II. Ulászló az összes bencés apáttal közölte: elhatározta a bencés apátságok visszaállítását, újjászervezését, megreformálását. Az uralkodó Tolnai Mátét, udvari emberét nevezte ki pannonhalmi apátnak az újjászervezés munkájára. A reform szükségességét azt a 17 monostorra vonatkozó 1508. évi vizitáció jegyzőkönyve igazolja. De éppen ez a körülmény adja magyarázatát a nagyfokú ellenállásnak is. A rendjük fegyelmét elvető szerzetesek ugyanazon évben még a pápa előtt is megrágalmazták Tolnai Mátét, hogy törekvéseit elgáncsolják.

TOLNAI MÁTÉ LÉPÉSEI A SZERVEZET FELÉPÍTÉSÉBEN:

1512-ben Pannonhalmáról és a tőle függő kis apátságokból kiindulva megalkotta a királyi alapítású apátságok unióját. Nyolc királyi apátság (Pannonhalma, Pécsvárad, Báta, Szekszárd, Somogyvár, Zalavár, Bakonybél, Garamszentbenedek) „a bencés rend örök fenntartása céljából, felbonthatatlan testvériséggel és szívélyes egyetértéssel” unióba lépett.

X. Leó pápa támogatja ezt a szándékot, amikor 1514. június 1-én Ulászló király, Máté apát és konventje kérésére kiadta nevezetes bulláját, mely Pannonhalmának vezető állást biztosított a magyar apátságok között. A bullában a pápa – Pannonhalma félezeréves jogi életére való visszatekintés után – kijelentette, hogy ez, az apostoli szentszéknek közvet-

lenül alávetett monostor az ország bencés apátságainak a feje, s ezért apátját a főapát, „archiabbas” elnevezés illeti. A főapát joga, hogy az unió apátjait évenként káptalanra hívja s azok büntetés terhe alatt kötelesek ott megjelenni.

X. Leo az 1518. február 26-án keltezett bullája már tartalmazta a magyar bencés kongregáció szervezetét. Eszerint a magyar bencés apátságok egy testet és egy közösséget, „unum corpus et unam congregationem” alkotnak, melynek élén a pannonhalmi főmonostor, a „caput monasteriorum” és annak feje, a főapát, az „archiabbas” áll. A pápa (akárcsak 1459-ben Bursfeldet) 1514-ben a páduai-cassinói jogközség tagjává tette Pannonhalmát s a magyar főmonostor a következő évben római átiratban meg is kapta a privilégiumot tartalmazó okmányokat. Ezek alapján írták a (az 1515/1516-ra datálható) Forgách-kódex fogadalmi szövegében, hogy Pannonhalma a páduai-cassinói kongregáció tagja: „monasterium sub congregatione montis Cassinensis”.

Tolnai Máté munkáját, a monostorokat és a kongregációt tönkre tette a török hódítás. Máté főapát 1535-ban hal meg, az utolsó bencés 1585-ben hagyja el a monostort, 1639-ig megszűnik a bencés élet. Minden ezt követő reorganizáció, visszaállítás egy jogi aktussal állítja helyre Szent Márton monostorát és a kongregációt, amelynek elemei évtizedek során állnak össze működőképes kongregációvá. Így történeti adottság, majd örökség lesz a centralizált magyar kongregáció. Első lépésként a főmonostor helyreállítása, majd a többi apátság, plébániák, a gazdaság újjászervezése.

1639-ES „REORGANIZÁCIÓ” – ÚJJÁSZERVEZÉS

III. Ferdinánd 1639-ben Pálffy Mátyás korábban heiligenkreuzi ciszterci perjelt nevezte ki pannonhalmi főapátnak és a kongregáció elnökének. 10 rendtaggal kezdődött újra a szerzetesi élet Pannonhalmán. Az igazi fejlődés a török kiűzése után indulhatott meg. A 17–18. századtól nemcsak új apátságokkal bővült a rend, de plébániákkal is.

II. József 1786–1787-ben a bencés rendet is eltörölte.

1802-ES „RESTITUTIO” – VISSZAÁLLÍTÁS

1802-ben, Ferenc király visszaállítja Szent Márton monostorát és a kongregációt, innen indul ki a második újjászervezés, érthető okokból ugyancsak központosított újjászervezés valósul meg. A rend új munkaterülete az iskolai oktatás, iskolái: a győri, soproni, pápai, nagyszombati, esztergomi, komáromi, pozsonyi, ill. majd a pápai és a kőszegi gimnázium. 1923-tól Budapesten, majd 1939-től Pannonhalmán nyílt gimnázium és diákhon, az utolsó alapítás 1945-ben Csepelen történt.

Szent Márton monostora abbatia nullius, egyházmegyéje van, a főapát ordináriusi jogokat gyakorol, ez is folyamatosan ölt alakot és nyer jogi keretet.

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend szervezeti és zavartalan működési egységén a trianoni békeszerződés üti az első sebet, amikor Rév-Komárom (székház, iskola, két plébánia és a felvidéki földek, gazdaság) Csehszlovákiához kerül. 1923-tól kezdődően átmentési kísérletek történnek arra vonatkozóan, hogy Komárom megmaradjon a rendnek. Önálló kongregáció megalakításának engedélyezése ügyében az Apostoli Szentszékhez folyamodnak. A bencés prímásapát támogatja a törekvést, a politikai helyzet azonban

késlelteti azt. Nem kisebb egyházi személyiségek képviselik Rév-Komárom ügyét, mint Pacelli államtitkár és Serédi Jusztinián rendi prokurátor (1927-ig).¹

1933-as főapátválasztás azért történik *per vota dispersa*, hogy a komáromi rendtársak is, mint országhatáron kívüliek, törvényesen választhassanak főapátot. Somorjai Ádám rendtársunk a Vatikáni Levéltárban megtalálta az összes és szabályosan leszámolt szavazócédulát. Kelemen Krizosztomot a rend többsége, 113 szavazattal, választotta meg főapátjának.²

1945 után felgyorsul a folyamat, Komárom egy szentszéki döntéssel a Szláv Bencés Kongregáció adminisztrációjához kerül. Ezt a döntést a Szerzetesi Kongregáció meg is hozza (1947), de a zavaros csehszlovákiai viszonyok miatt *damnatio memoriae*, örök feledékenységbe merül, ma sem tudja senki, hogy ez megtörtént, mert a rend kollektív tudattalanjába süllyedt.

Egyrészt kész erre az időre a Szent András Bencés Kongregáció terve, mely a Pannonhalmi Szent Benedek Rend mintájára nullius perjelség, később apátság lett volna, egy iskolával, két plébániával és a megélhetést biztosító csallóközi, felvidéki földekkel, birtokrészsel. Másrészt a Szentszék a Beuroni Bencés Kongregáció prágai Emausz monostora, Maurus Verzich apát adminisztrációja alá vonja Komáromot (Szerzetesi Kongregáció 1947. szeptember 27-én kelt döntése). Bár az előírás az, hogy Komárom megtarthassa életstílusát, Verzich prézes apát a Szláv Bencés Kongregáció keretein belül a beuroni életstílust akarta megkívánni. Ebből aztán további bonyodalmak származtak, de a szándék nem valósult meg, Verzich apátúr emigrált, majd lemondott, helyébe Anastaz Opasek került. Sem a szláv kongregáció csehszlovákiai monostorait, sem Komáromot nem sikerült átmenteni a jövő számára, mert a csehszlovák típusú diktatúra mindet feloszlatta.

A MAGYAR BENCÉS KONGREGÁCIÓ 1950-TŐL NAPJAINKIG

1945–1950: több szintéren: itthon (bencések és „kincések”), továbbá Nyugaton, így Párizsban, Rómában, Burg Kastlban, továbbá Észak- és Dél-Amerikában.

Magyar bencések Nyugaton

Somorjai Ádám rendtársunk Kelemen Krizosztom főapát emigrációs éveit tárgyaló (1947–1950) könyve ezekben a nehéz, útkereső, bizonytalan években mutatja meg azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a magyar bencések megtelepedésük, közösségeik létrehozásában határainkon kifejtének.³ A könyv a Magyar Bencés Kongregáció jogfej-

1 Lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja* (Rendtörténeti Füzetek 13.), Pannonhalma 2008. 449–533. <http://mek.oszk.hu/15400/15496> (Letöltés: 2017 augusztusában)

2 SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica* i. m. 70sk: ill. Uő: Adalékok Kelemen Krizosztom Pannonhalmi Főapát kinevezéséhez és lemondásaihoz, in: *MEV-REGNUM* 18 (2006/3–4) 105–142. Faksimile: i. h. 141–142.

3 SOMORJAI Ádám OSB: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére* (Pannonhalmi apátok és főapátok 1), METEM, Budapest 2014.

lődésére is rávilágít, mert a centralizált hazai hagyományt először az amerikai kontinensen alapított új házak megjelenése reformálta meg, utat adván a szemünk előtt folyó új, decentralizált rendnek, amelyben önálló monostorok jöttek létre (2012-ben Tihanyban és Győrött). Ennek a jogfejlődésnek a hőskorát vizsgálja ez a kötet, amelyben szó van Kelemen Krizosztom főapát 11 lemondási kísérletéről és élete végén történő reaktiválásáról, az alapítási tervekről Braziliában és az Egyesült Államokban, a magyar bencések nyugati jelenlétéről Párizsban és Rómában.

Út a „konventuális perjelségeig” a Magyar Bencés Kongregációban

Békés Gellért a Szerzetesi Kongregációval és a Primásapáttal közvetlenül intézi a rend külföldi ügyeit. Ő a külföldi magyar bencések eljárójaként Rómában elintézte, hogy mivel az anyamonostorral a kommunista uralom alatt nem tudták tartani a rendes kapcsolatot, a kaliforniai alapítás is önálló perjelség – *sui iuris* – legyen a Magyar Bencés Kongregáció szabályai szerint, éppen úgy, mint a braziliai Szent Gellért kolostor. Csak később derült ki az ellentmondás: a Magyar Bencés Kongregáció szabályai ugyanis csak függő perjelségeket ismernek, függetlent nem. Ez a nehézség a kaliforniai alapítás esetében ugyanolyan megoldást talált, mint a braziliai Szent Gellért kolostornál.⁴

1. Dél-Amerika

Brazil misszióink 1931-ben Szelec Arnold rendtársunk lelkipásztori vállalásával indul, egy plébániából alakul a tengeren túlra került rendtársak későbbi Sao Pauló-i közössége: előbb plébánia, majd konventuális perjelség (1953. december 8.), végül apátság (1989. június 8.).⁵

2. Észak-Amerika

Woodside Perjelsége: 1958. március 10-én konventuális perjelség, amely 1976. augusztus 23-tól a Szent Anzelm Apátság (Manchester, New Hampshire állam az USA-ban) függő háza lesz.⁶

4 BÉKÉS Gellért OSB: *Külföldi rendi körlevelek 1957–1974.*, (Rendtörténeti Füzetek 4.) Pannonhalma 2000. Lásd még: SOMORJAI Ádám OSB: Magyar bencés közösségek Nyugaton, in: „*Újat és régít*”. Szennay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára, Pannonhalma 2001. 149–160. A Függelékben a Békés Gellért: *Külföldi rendi körlevelek* c. könyvének mutatója, i. h., 154–160; Uő: *Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend- és jogtörténeti vázlat*, in: Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I. Pannonhalma 2013. 325–352; Uő: Békés Gellért OSB, a nyugati magyar bencések eljárója, in: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, Szerk. KLESTENITZ Tibor–ZOMBORI István, Budapest 2015. 373–386.

5 TÓTH Veremund OSB: A Szent Gellért kolostor Braziliában, in: *MEV* 8 (1996/1–2), 149–190.

6 JÁVOR Egon OSB: 50 éves a magyar bencések alapítása, Woodside Perjelsége Kaliforniában, in: *MEV* (2007/1–2) 205–218.

Hazai sorsunk

Az 1950. augusztus 29/30-án aláírt megállapodást követő időben a fennmaradó rendek vezetői olyan kísérletet tettek, hogy a szerzetesek a tanításon kívül lelképásztori és egyéb befolyásoló tevékenységet is kifejtessenek. Ez ellen fellépett mind a Paritásos Bizottság,⁷ mind pedig az Állami Egyházügyi Hivatal⁸. A bencés rend több ponton is komoly kihívást és gondot jelentett a berendezkedő új államhatalom számára:

A létszám, *numerus clausus* és a részleges feloszlítás következményei:

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend ünnepélyes fogadalmas tagjai cca. kétharmada a kommunista állam és a MKPK megegyezését követően állami törvények szerint megszűnt rendtag lenni. A hivatalos és az állambiztonsági iratok is „volt bencésnek” nevezik őket. A közösséghez, a kongregációhoz tartozás és a rendtársak közösségi jogainak gyakorlásának kérdése Pál főapát úr halála után a főapátválasztás során került elő. Róma engedélyével Pannonhalma és Győr választ két esetben is főapátot.

A főapát jogállása, püspökkari tagsága, ordináriusi jogai

A bencés renddel külön is foglalkozni kellett, mert a hozzá kapcsolódó egyházmegyei területet a győri egyházmegye hatáskörébe utalták.⁹ Az erre vonatkozó dokumentáció így szól: „Sárközy Pál pannonhalmi főapát megismétli a pannonhalmi egyházmegye kormányzatának 1951. november 12-i hatállyal történő átadását azzal, hogy a győri megyéspüspököt korlátlan jogkörrel megbízza az egyházmegye kormányzatával”.¹⁰ 1951–1989 között a Győri Egyházmegyéhez csatolva, két esperességgént működött egyházmegyénk. Szennay András főapát úr 1989 március 3-án vette vissza az *abbatia territorialis* tényleges irányítását. Az *abbatia territorialis* mai kiterjedését II. János Pál pápa apostoli konstitúciójával 1993-ban nyerte.

A Magyar Bencés Kongregáció nehéz évei az új főapátválasztás válnak tudatossá. Norbert főapát úr távozása után Monsberger Ulrik kormányzóperjel idején ülésezik a nagykáptalan, amely 1970-re, három év alatt készíti el, majd hagyatja jóvá az új Statútumokat.¹¹ Egy 1972-ben keletkezett ÁEH-s irat, amely összegzi a magyar bencések

7 A katolikus egyház és a kormány paritásos bizottságai 1950. szeptember 19-e és november 5-e között öt alkalommal találkoztak. A legfontosabb kérdés a világi papságba átvehető szerzetesek száma volt.

8 A *Magyar Közlöny* 77. számában 1951. május 19-én jelent meg az 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) felállításáról. A hivatal a vallásfelekezetekkel kapcsolatos ügyek intézése, az egyes vallásfelekezetekkel kötött megállapodások végrehajtása, és a vallásfelekezetek állami támogatása céljából jött létre. Az ÁEH a minisztertanács felügyelete alá tartozott. A hivatal szervezetével és működésével kapcsolatos kiadások fedezéséről az állami költségvetés gondoskodott. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vallási ügyköre a hivatal felállításával megszűnt, a minisztérium elnevezéséből törölték a „vallás” szót.

9 A Magyar Népköztársaság kormánya 1951-től nem fogadta el a pannonhalmi főapátot a pannonhalmi egyházmegye püspökének. Pannonhalma 13 plébániáját és öt lelkészességét Sárközy Pál főapáttól Papp Kálmán győri püspök vette át. A plébániákat és lelkészégeket Pataky Kornél győri püspök csak a rendszerváltozás során, 1989. március 3-án adta vissza Szennay András főapátnak.

10 Vö. az 1951. november 6-i püspökkari konferencia jegyzőkönyvével. *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között*. Dokumentumok. I–II. kötet. BORÓVI JÓZSEF gyűjtésének felhasználásával összeállította BALOGH MARGIT. METEM, Budapest, 2008, I. kötet, 379.

11 Más szóval konstitúció, rendi alkotmány.

problémáit, ilyen szempontokat tart szem előtt: A bencések statútuma „tükrözze a rend működhetőségének [sic!] mai társadalmi és politikai atmoszféráját, a rendben továbbra is érvényesüljön az egyszemélyi vezetés, és a bevezetésre kerülő kollegialitás összhangban legyen egyházpolitikai alapelveinkkel, a magyar kongregáció joghatósága érvényesüljön a dél-amerikai perjelségek irányításában és a külföldön élő magyar bencésekre. Jelenleg érdekünk, hogy a statútum végleges elfogadását láttamozását elhúzzuk, mert ez további elbizonytalanodást és a reakciós erők újabb polarizálódását eredményezheti.” – summázza a névtelen író.¹²

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend szervezeti egységei 1973-ban és 1991-től

Legányi Norbert főapát úr lemondása, a három éves kormányzóperjelség, az új statutumok elkészítése, a külföldön élő rendtársak fő gondja, az új statutumok alkalmazása a perjelségek életére és függetlenségük megőrzése. A két perjelség félt a magyar állam beavatkozásától, a viták és tisztázások 1973 és 1974-ben zajlottak. Eredmény: Az újonnan választott főapát joghatósága Magyarországon határain belül élő közösségeinkre és rendtársakra volt érvényes, a külföldiek életét a *Supplementum Statutorum* értelmében a választott prézes-, ill. főapáthelyettes *vi electionis*, választással főapáthelyettest állítanak, aki a prézeshelyettesként a prézesi jogokat gyakorolja.

1973 – A Pannonhalmi Szent Benedek Rend a külföldön élő rendtársak saját statutumának jóváhagyását követően két szervezeti egységből állt: a pannonhalmi főapátnak joghatósága a magyarországi határokon belül élő két közösségre vonatkozott, a külföldön élő Békés Gellért mint *vicarius archiabbatis in exteris* joghatóságához tartoztak, aki a választás és nem delegáció révén a *Supplementum Statutorum* szerint gyakorolja joghatóságát.

Ez volt a helyzet az 1991-ben megválasztott új főapát szolgálatának kezdetén is, amikor Békés Gellért lemondott megbízásáról és a Szentszék ezt a jogot is az új főapátra ruházta. Ettől kezdve kongregációink szervezetenként újra egyesült.

ZÁRSZÓ

Hála a Történelem Urának, aki megőrizte bencés közösségünket és hála azért, hogy mindegyikünk a saját elhívásakor beléphetett ebbe a közösségbe. Hála mindazoknak, akik küzdelmek, áldozatok árán is, de átmentették a bencés közösséget. Kongregáció, együvé tartozó közösség, nyáj (grex) vagyunk formálódó közösségeinkkel, de az Úr szolgálatának iskolájában egyek. Sok tekintetben nem vagyunk egyedül. Kongregációnk tagja a Bencés Konföderációnak, amelytől sokat tanulhatunk és amelynek 1893 óta mi is sokat ajándékoztunk.

12 Szabó Csaba: Adalék a magyarországi bencések történetéhez a létezett szocializmus időszakában (forrásközlés), in: *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*, szerk. ILLÉS Pál Attila és JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB (Rendtörténeti konferenciák 7/2), Budapest 2012. II. kötet, 669–683. Itt: 681.

ASZTRIK VÁRSZEGI OSB

500 YEARS OF THE HUNGARIAN BENEDICTINE CONGREGATION

The Hungarian Benedictine Congregation celebrates its 500th Anniversary of foundation by Pope Leo X, with the bull “*Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus*” of June 1, 1514. In this short overview the Archabbot of Pannonhalma offers the short history of the Congregation. Turkish conquest hindered the completion of the evolution, the first Abbey of the Congregation, Pannonhalma Archabbey was abandoned the same to be reorganized in 1639. Emperor Joseph II secularized the few benedictine monasteries in 1768, except of one, of Zalavár, a dependence of Göttweig, Austria. The Emperor and King of Hungary Francis has conceded the “*restitutio*” in 1802, with the condition the the Benedictines had to offer teaching in several Grammar Schools. There were the Schools of Pozsony (Bratislava), Nagyszombat (Trnava), Győr, Sopron, Pápa, Esztergom Komárom (Komárno), Pápa and Kőszeg. 1923 was opened a school in Budapest, 1945 in Budapest-Csepel the same. The situation of Komárno was difficult under Tchechoslovak administration, 1919-1938. All these schools were led by Benedictines who lived in the so called residences (Superiorat). Pannonhalma remained Archabbey, as *abbatia nullius* (*abbatia territorialis*). After 1945 Hungarian Benedictines left Hungary and founded two priories, one in Brazil, Sao Paulo, another in California, near San Francisco. The Author examines the evolution of the centralized Congregation into a confederated one: first Komárno, later on the foundations in America became priories, or conventual priories. Woodside Priory, California, joined the American Cassinese Congregation in 1976, the foundation in Sao Paulo, Brazil, became Abbey in 1989 and belongs to the Hungarian Congregation. In the communist period the Hungarian Benedictines in the West were led by the “*Vicar of the Archabbot abroad*” in the person of Fr. Gerardo Békés, Professor and Prior in Saint Anselm Primatial Abbey in Rome, until 1991 as the Western Part of the Congregation was reunited with Pannonhalma, Hungary. 2012 Tihany and Győr became conventual priories, Bakonybél remains on the dependence of Pannonhalma.

A PANNONHALMI FŐMONOSTOR
APÁTJAI, FŐAPÁTJAI ÉS KORMÁNYZÓI

1. Anasztáz (Anasztáz–Asztrik ?) apát
996–1006
2. Henrik apát 1008–1027
3. Szent Mór apát 1030–1036
4. Déda apát 1036–1041
5. Alberik apát 1041–1048
6. Ramerius apát 1048–1075
7. Guala apát 1075–1090
8. Péter apát 1090–1114
9. Déda apát 1114–1131
10. Dávid apát 1131–1150
11. Rafael apát 1150–1159
12. Rajnáld apát 1159–1176
13. Similis apát 1176–1187
14. Péter apát 1188–1190
15. Balázs apát 1190–1192
16. János apát 1192–1204
17. Benedek apát 1204–1206
18. Oros apát 1207–1242
19. Salamon apát 1243–1252
20. Favus apát 1252–1265
21. Bonifác apát 1265–1281
22. Ármin apát 1281–1300
23. Miklós apát 1300–1305
24. Imre (Henrik) apát 1305–1307
25. Jakab apát 1307–1308
26. János apát 1308–1309
27. László apát 1309–1311
28. Miklós apát 1312–1318
29. Miklós apát 1319–1333
30. Hammer Vilmos apát 1333–1354
31. Szigfrid apát 1355–1365
32. Czudar László apát 1365–1372
33. Domonkos apát 1372–1373
34. Pál apát 1373–1376
35. Ulászló kormányzó 1376–1379
36. István apát 1380–1398
37. Marczali Dózsa Miklós kormányzó
1399–1404
38. Albeni János kormányzó 1404–1406
39. Órévi Konrád kormányzó 1406–1407
40. Krapidló János oppelni herceg korm.
1408–1421
41. Dobói Miklós apát (fő apát) 1422–1438
42. Héderváry László kormányzóapát
1439–1447
43. Debrenthey Tamás kormányzó 1447–1467
44. Vitéz János esztergomi érsek, kormányzó
1468–1472
45. Mátyás király kormányzása alatt
1472–1490
46. Bakócz Tamás kormányzó 1490–1492
47. Ardicinus della Porta bíboros, kormányzó
1490–1493
48. Borgia Cézár bíboros, kormányzó 1493
49. II. Ulászló király kormányzása alatt
1493–1500
50. Tolnai Máté főapát 1500–1535
51. Győri Mihály főapát 1535–1542
52. Bedeghi gr. Nyáry Ferenc kormányzó
1543–1547
53. Csanády János főapát 1548–1556
54. Martonfalvy László főapát 1556–1562
55. Bochi Torday Péter kormányzó 1563–1565
56. Fejérváry István kormányzó 1567–1593
57. Eöchényi Baranyai Pál főapát 1593–1596
58. Kutassi János kormányzó 1597–1601
59. Szuhay István egri püspök, kormányzó
1602–1607
60. Schaffenbergi Himelreich György
kormányzó 1607–1637
61. Pálffy Mátyás kormányzó, majd főapát
1638–1646
62. Magger Placid főapát 1647–1667
63. Gencsy Egyed főapát 1667–1684
64. Simoncsics Gellért főapát 1684–1688
65. Rumer Márton főapát 1689–1693
66. Lendvay Placid főapát 1693–1699
67. Karner Egyed főapát 1699–1708
68. Göncz Celesztin főapát 1709–1722
69. Sajghó Benedek főapát 1722–1768
70. Medgyesy Somogyi Dániel főapát
1768–1801
71. Novák Krizosztom főapát 1802–1828
72. Horváth Pál tihanyi apát, kormányzó
1817–1829
73. Kovács Tamás főapát 1829–1841
74. Rimely Mihály főapát 1842–1865

75. Kruesz Krizosztom főapát 1865–1885
76. Vaszary Kolos főapát 1885–1891
77. Fehér Ipoly főapát 1892–1909
78. Hajdu Tibor főapát 1910–1918
79. Jándi Bernardin kormányzó–perjel
1918–1920
80. Bárdos Remig főapát 1920–1932
81. Kelemen Krizosztom főapáti koadjutor
1929–1932
Kelemen Krizosztom főapát 1933–1950
82. Sárközi Pál dr. kormányzó–apát 1947–
1952
Sárközi Pál dr. főapát 1952–1957
83. Monsberger Ulrik dr. kormányzó–perjel
1957–1958
84. Legányi Norbert főapát 1958–1969
Monsberger Ulrik dr. kormányzó–perjel
1969–1973
85. Szennay András dr. főapát 1973–1991
86. Várszegi Asztrik dr. püspök, főapát 1991–

SOMORJAI ÁDÁM OSB

BENCÉS SZERZETESSÉG

A bencés szerzetesség névadójával, Nursiai Szent Benedekkel (kb. 480–kb. 547), nevezetesen az ő regulájával kezdődik. Szent Benedek tiszteletét Nagy Szent Gergely pápa (590–604) terjesztette az ő életrajzának megírásával. A bencés szerzetesség a IV–V. századi szíriai, kis-ázsiai, egyiptomi szerzetesség örökébe lépve, apát és regula vezetése alatt, közösségben él, imádkozik és dolgozik (ora et labora), eszményei szerint nem kol-dulórend, hanem saját munkájából próbál megélni. A Karoling birodalom kétféle regulát propagált: az ágostonos kanonokokét, amely a lelkipásztori szolgálatra fektette a hangsúlyt és nem annyira a vagyonszereztésre, továbbá a bencés regulát követőkre, amely hangsúlyt fektetett az egyén szegénységére, a vagyonszereztésre.

Ily módon a bencés szerzetesség, kezdeteitől fogva, önálló monostorokból állt, amelyek egymással imaközösségben voltak ugyan, de nem szervezeti közösségben. Ezen első alkalommal a X. század eleji alapítású burgundiai Cluny monostora változtatott, amely Nyugat-Európa-szerte számos (több mint ezer) függő apátságot és perjelséget alapított, s ezt egy idő után Ordo Clunyensisnek, Cluny rendnek nevezték el. Az „Ordo” kifejezésnek a szerzetesi szervezetre való alkalmazása¹ a reformált bencések, a ciszterciek újítása volt, amely utóbb elterjedt.

A bencés monostoroknak kongregációkban való tömörítése a ciszterci rendi XII. Benedek avignoni pápa gondolata volt, aki 1336-ban adta ki a „Summi Magistri” kezdetű bulláját, amelyet „Benedictina” néven szoktak emlegetni, ebben ciszterci mintára 36 tartományba, kongregációba osztotta be a bencés monostorokat, s ezek közül az egyik a magyarországi. A pápai előírás sokáig írott malaszt maradt, a helyzet csak II. Ulászló király intézkedése nyomán változott, aki kancelláriájának egyik jegyzőjét, Tolnai Mátét 1500. február 16-án pannonhalmi apáttá nevezte ki. Az ő és a király működésének eredménye az, hogy X. Leó pápa 1514. június 1-i dátummal kiadta „Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus” bulláját,² amelytől számítjuk a Magyar Bencés Kongregáció keletkezését.

1 Az „Ordo” kifejezés eredetileg az angyalok égi rendjének földi mására, az egyházi rendre, nevezetesen, a püspöki, a papi, a diakonusi és hosszú ideig a szubdiakonusi rendre vonatkozott.

2 Ez a bulla nem azonos ugyanazon pápa 1515. május 4-én kiadott „Regimini universalis ecclesiae” bullával. Eredetijét a Pannonhalmi Főapátság Levéltára őrzi, jelzete: Capsa 34 Z. Újonnan két alkalommal hitelesítették a bécsi nunciatúrán, így 1767. november 8-án és 1835. február 21-én. Kiadásai: THEINER, Augustinus: *Vetera monumenta historica Hungaricam sacram illustrantia*, II. Roma 1860. 612. (1514. 1. Iunii – Privilegia et statuta monasterii S. Martini de sacro monte Pannoniae lauriensis dioecesis confirmantur. Nr. 811, 615. FUXHOFFER Damian – CZINÁR Maurus: *Monasterologiae Regni Hungariae libri duo*, Pest 1858, Vol. I., 45–52. Második kiadása: 1869, vol I., 45–52. *A Pannonhalmi Szent-Benedek-*

A 2014-ben ötszáz éves Magyar Bencés Kongregáció névhasználata nem tekint vissza olyan múltra, mint azok a monostorok, amelyeket hozzá tartoznak. Ez a név csak 1920 után használatos és alternatív kifejezésként felváltotta a „Pannonhalmi Szent Benedek-rend” megnevezést. Ezt az indokolta, hogy XIII. Leó pápa 1893-ban megalapította a Bencés Konföderációt,³ amely kongregációkból áll, így a „Magyar Bencés Kongregáció” kifejezés a keretein belül értelmezhető. A Bencés Konföderáció öt évente megjelenő katalógusaiban először 1920-ban jelenik meg. Korábban a kongregációk sorrendje a ma-tól eltérő volt, Pannonhalma monostora a függő házakkal együtt az 1869 és 1910 között kiadott egyetemes bencés katalógusokban⁴ az egyéb kategóriában, a katalógusok végén volt megtalálható. Csak 1920 óta kapta a „Congregatio Hungarica” elnevezést.⁵

A Pannonhalma névválasztás, mint ismeretes, nem korábbi, mint a nyelvújítás kora és a reformkor, előtte Szent Márton hegye, apátsága, majd főapátsága volt az elnevezés. Az 1862–1912 közötti évekre a következő kifejezéseket találtuk: pannonhegyi Szent Benedek-rend – 1862 – A pannonhalmi Szent Benedek-rend 1873–4. évi névtára – Schematismus historicus O. S. Ben. de S. Monte Pannon. magyar Szent Benedek-rend.

A bencés rend szervezete egyedülálló a többi szerzetesi intézmények között, mert 1893 óta az egyes kongregációk konföderációba tömörültek, s közülük minden egyes kongregáció önálló monasztikus rendnek számít, ily módon a bencés konföderáció jelenleg húsz bencés rend tömörülése. Ennek tekintélye, harmadik helyén található a Magyar Bencés Kongregáció, alapításának ősisége folytán.

IRODALOM

Rövid áttekintés a bencés rendtörténetről: SÖVEGES Dávid OSB: *Isten útja a bencés-széken át. Kis bencés rendtörténet*, Pannonhalma 1996; Átfogó magyarországi rendtörténet: ERDÉLYI László – SÖRÖS Pongrácz: *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története, I–XII/B.* Budapest 1902–1916; Az egyetemes rendtörténetet is figyelembe vevő újabb hasznos összefoglalás: CSÓKA J. Lajos: *Szent Benedek fiainak világtörténete, különös*

Rend története, III. kötet: *Az uralkodók reformáló törekvései. A pannonhalmi apátságnak főapátsággá váló szervezése, 1405–1535.* Szerk. SÖRÖS Pongrácz és REZNER Tibold, Budapest 1905. Appendix: Oklevéltár, 190. sz. 649–656.

- 3 *Summum semper* bulla, 1893. július 12. A Bencés Konföderáció fontosabb dokumentumainak latin és német nyelvű kiadása: Suso Mayer OSB, Confoederatio Benedictina. Fontes (in textu originali et in versione Germanica) ad historiam et ius vigens Confoederationis Benedictinae – Die Benediktinische Konföderation. Quellen (Originaltext in deutscher Übersetzung) zu Geschichte und geltendem Recht der Benediktinischen Konföderation, Beuron 1957. – Lásd még: *A Bencés Konföderáció*, szerk. SOMORJAI Ádám OSB (Bencés rendtörténet 1.), Pannonhalma 2009; Viktor Dammert OSB: *A bencés kongregációk alkotmányjoga* (Bencés rendtörténet 2.), Pannonhalma 2015.
- 4 A bencés konföderáció latin nyelvű katalógusát belső rendi használatra adták ki előbb az amerikai bencések, majd a római primás apáti hivatal. 1920 óta – a II. világháború idejében szünetelt – öt évente. Utolsó kiadása: *SS. Patriarchae Benedicti Familiae Confoederatae Catalogus Monasteriorum O.S.B. Monachorum*, Editio XXII. Romae 2015. A korábbi kiadások listáját lásd i. h. 547sk.
- 5 Nem ismerjük ennek okát. 1920 előtt a katalógusokban Pannonhalma nem mint kongregáció, hanem mint önálló monostor szerepel, a katalógus végén. Föltehető, hogy az 1917. évi Codex Iuris Canonici vetette föl az érdeklődést, hogy az egyes kongregációkat – alapításuk szerint – sorrendbe, precedenciába sorolják. Nem elhanyagolható az a körülmény, hogy ez idő szerint Serédi Jusztinián volt Pannonhalma prokurátora és a Szent Anzelm Egyetem kánonjog professzora, akinek érdemei voltak a CIC forrásainak kiadása kapcsán, így őt is megkérdézhették.

tekintettel Magyarországra, I–II. Budapest (1970). (Német nyelven megjelent, uő: *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn* (Studien und Mitteilungen des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige, Ergänzungsband 24), EOS Verlag, St. Ottilien 1980. – interneten: <http://archive.today/EdcS>)

Újabb gyűjteményes irodalmi tételekből: *Pannonhalma 1000 éve*, I–III. Szerk. TAKÁCS Imre, SZOVÁK Kornél és MONOSTORI Martina, Pannonhalma 1996; *Paradisum plantavit: Bencés monostorok a középkori Magyarországon*, Szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma 2001; *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*, I–II. Szerk. ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 7), Piliscsaba–Budapest 2012.

Lásd még: *Rendtörténeti Füzetek sorozat*, Pannonhalma, 1996–2008 között 13 kötet és az idézett *Bencés Rendtörténet* sorozat első két kötetét, 2009–2015.

ADAM SOMORJAI OSB

BENEDICTINE MONACHISM

In this short introductory overview one finds a description of the denomination of the Benedictine Monachism in the World and in Hungary. The Benedictines didn't use in the beginning the word "Order", "Religious Order", which is Cistercian like. The "Ordo Cluniacensis" was a centralized Congregation, and this is historically the first mention of the word "Ordo" in this context. The first Benedictine Congregations were introduced by the Cistercian Pope, Benedict XII (Bull "Summi Magistri", 1336), and on his invitation was build the Congregation in Hungary by Pope Leo X ("Bull Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus", 1514). The "Benedictine Order of Pannonhalma" was since the beginning Member of the Benedictine Confederation, erected by Leo XIII in 1893. The name "Hungarian Benedictine Congregation" is documented in the Catalogus Monasteriorum O.S.B. of the Curia of the Abbot Primate in Rome as early as 1920, but the Latin name "Congregatio Hungarica" was used since the beginning of the Congregation, 500 years ago.

RIMELY MIHÁLY PANNONHALMI FŐAPÁT
AZ ELSŐ PANNONHALMI FŐAPÁTRÓL

Részlet „A szentmártoni főapátok időszaka és sorozata a legújabb ideig” c. kéziratból.¹

Rimely Mihály 1842-től pannonhalmi főapát,² jelentős szerepet játszott az 1847–1848. évi országgyűlésen,³ majd élesen szembeszállt egy új állami, liberális iskolai rendszer, s br. Eötvös József népiskolai törvénytervezetével.⁴ Ezzel, valamint az egyházi törvénnyel kapcsolatos írásai, ill. történelmi tárgyú dolgozatai kéziratban maradtak.⁵ A

- 1 Szerkeszté Rimely Mihály főapát 1858. I. kötet 391 lap. II. kötet 312 lap. Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, jelzete: BK 146/I. 2. I.
- 2 Rimely Mihály János (Esztergom, 1793. március 23.–Pannonhalma, 1865. március 8.), teológiai doktor, pannonhalmi főapát, császári és királyi tanácsos, a Szent István-rend lovagja, a katolikus religióról címzett római akadémia tagja. Bencés szerzetes 1811. október 31-től, szerzetesi fogadalmat tett 1814. szeptember 18-án. Bécsben folytatta teológiai tanulmányait, 1818. szeptember 8-án szentelték pappá. Ezt követően egy évig tanulmányi felügyelő Győrött, majd 1819-től három éven át a pozsonyi bencés főgimnázium tanára, 1822–1830 között Pannonhalmán a főiskolán egyházjogot és történelmet oktatott, egyben szentszéki jegyző, 1830–1839 között Kőszegen gimnáziumi igazgató és házfőnök, 1839–1842 között a pozsonyi kir. akadémia hittanára. 1842-től pannonhalmi főapát, császári és királyi tanácsos. Legrészletesebb életrajzot lásd: SÖRÖS Pongrácz: *A pannonhalmi főapátság története. Hatodik korszak. A rend új kora, új munkaköre 1802-től napjainkig*. Budapest 1916/a. (PRT VIA–B), 91–105. – Lásd még: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986*. Szerk. BERKÓ Pál és LEGÁNYI Norbert, Győr 1987. 44. old. 229. sz.; *Magyar Katolikus Lexikon*, XI. kötet, Budapest 2006. 626.
- 3 FAZEKAS Csaba: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát az 1847–1848. évi országgyűlésen*. In: Győri Tanulmányok, 2000. 65–154.
- 4 Uő: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát a Batthyány-kormány oktatáspolitikájáról*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2000. Interneten: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/rimely.htm> (letöltés: 2017. július); Lásd még uő: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát 1849-ben*. In: Tanulmányok Granasztói György tiszteletére, Szerk. Czoch Gábor, Klement Judit és Sonkoly Gábor, Budapest 2008. Interneten: <http://mek.oszk.hu/07900/07998/07998.htm#17>.
- 5 Rimely Mihály fontosabb kéziratosa művei a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár gyűjteményében: *Közönséges házassági egyházi törvény, alkalmaztatva a magyar keresztény katolikus anyaszentegyházra, 1832–36*, három kötet; *Status hierarchicus Archiabbatiae in Ecclesia Hungarica ac jura singularia Archiabbatiae*. A Mihaele Archiabbate 1858; *Rendtörténelmi adatgyűjtemény*, s. d.; *Annales benedictini de S. Monte Pannoniae saeculi decimi noni (1811–28) Auctore Michaelae Rimeli*, s. d.; *Kiseb emlékek, 1848–49-ből*, s. d.; *Az 1843/4. évi Országgyűlés irományai*, 1. sz. – 10. sz. hézagosan, 31. sz. – 39. sz. folytonosan és 42. sz. 65-ig szintén folytonosan és szám szerinti egymásutánban; *Jegyzetei az országgyűlési irományokra 1843/4, 1847/8 ülészakokra; A szent mártoni főapátságot érdeklő értekezések*, Szerkeszté Rimely Mihály főapát, 1852; *A szent mártoni apátok időszaka és sorozata*. Szerkeszté Rimely Mihály főapát, 1858. 387 lap; *A szentmártoni főapátok időszaka és sorozata a legújabb ideig*, Rimely Mihály főapát, 1858. 275 lap; *Rövid értekezés az első esztergomi érsekről*, s. d.; *A Szent Márton püspökről címzett pannonhalmi Szent Benedeki Főapátság eredete Magyarországon*, 1860. 116 lap; *Rövid ismeretek a scythákról, a hunokról, avarokról, s a magyarokról*, 1862; *Biographia et diarium Michaelis Rimely*

szertzesi fegyelem megerősítése szempontból tevékenysége nem járt azzal a sikerrel, amelyet Halbik Ciprián,⁶ Horváth Ádám⁷ és Sólmos Szilveszter⁸ elvártak volna tőle, utóbbi Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát munkásságában látja ennek kiteljesítését.⁹ Rimely a pannonhalmi apátokról és főapátokról szóló kéziratok műve alapos forrásismeretről tanúskodik és használta a korabeli vonatkozó irodalmat is. A következőkben a Tolnai Mátéről, az első pannonhalmi főapátról írt részt közöljük. Tolnai Máté, és mint kiderül, II. Ulászló király érdeme, hogy 1514-ben pápai bullával felállítja a Magyar Bencés Kongregációt.¹⁰

Az átírást, a jegyzeteket és az irodalmi kiegészítéseket Somorjai Ádám OSB gondozta. A főszövegben meghagytuk a régies kifejezéseket, de a mai helyesírás szerint írtuk át azt. Ahol sikerült egyezést találni, a jegyzetekben utaltunk a Pannonhalmi Rendtörténet oklevéltárában közölt átíratokra. Rimely Mihály jegyzeteit a főszövegben hagytuk. Ő a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában (PFL) őrzött, 1724-ben lezárt ún. Liber Niger-oklevéljegyzéket használta.¹¹ Az a benyomásunk alakulhat ki, hogy a PRT szerkesztői más szempontok alapján válogattak a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban ma is őrzött eredeti oklevelek között, mint szerzőnk, Rimely Mihály. Ezért a jövőben szükséges lesz az eredeti oklevelek tanulmányozása is.

Máté

II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd királyok alatt.

Harminchatodik apát

első főapát

Kormányzott 1500. évtől 1535. évig.

Nem a tizenhatodik században, Máté apát alatt kezdődik a szentmártoni apátság megkülönböztetése és a tekintélyének felsőbbbsége a magyarországi benedeki apátságok és apátok között, eme jelessége s tekintélye Szentmártonnak egykorú eredetével; csakhogy ez a tizenhatodik század elején II. Ulászló király és II. Gyula, X. Leó pápák által ünneplésen kimondatott és szentesített – és megrendeltetett: hogy a szentmártoni apát főapáti címmel tiszteltessék.

archiabbatis, 418 lap. – Egyedüli nyomtatott munkája: *Dal ... Rudnay Sándor ... beiktatására...*, Esztergom, 1820.

6 HALBIK Ciprián: *Adatok Pannonhalma múltjához*. In: Rendi Schematizmus, 1880. Idézi: SÓLYMOS Szilveszter: *Magyar bencés élet a 19. században: szerzetesség és tanítás feszültsége*. In: uő: *Pannonhalma élete a XIX. században*. Összegyűjtött tanulmányok (Rendtörténeti Füzetek 3), Pannonhalma, 1999. 76.

7 Idézi SÓLYMOS i. m. 77.

8 SÓLYMOS i. m. 49–77, különösen: 75–77.

9 SÓLYMOS Szilveszter: *Kruesz Krizosztom (1865–1886)*. In: *Pannonhalmi Főapátok 1 (METEM Könyvek 2)* Budapest 1990. 9–228.

10 Tolnai Mátéről lásd: *A Pannonhalmi Főapátság Története* III. Szerk. SÖRÖS Pongrácz és REZNER Tibold, Budapest 1905. (PRT III.) 64–73.

11 Mai jelzete: Pannonhalmi Főapátság Levéltára, PFL, Regestum Capsarum Archivi Archi-Coenobii Nr. 2, más néven Liber Niger I-II-III. Tartalmazza a 72 korábbi okleveleket tartalmazó Capsák átíratát, a kötetek sorszámozása folyamatos. Leírására lásd: CSÓKA Gáspár: *A Levéltár*. in: *Mons Sacer 996–1996*. Pannonhalma 1000 éve, szerk. Takács Imre (rövidítése: MS), III. 233–244. Itt: 241. – Köszönöm Dénesi Tamás főlevéltáros tájékoztatását.

Szent István, a szentmártoni apátságok teremtője ezt eredetében kitüntette, és minden apátságok között elsőbbséget rendelt, ezt a püspökségekhez hasonlóan akarta tenni *et ipsius suffragio simile fecit episcopis*¹² mondja Chartvik VI. Dr. Érdy kiadása 1854.¹³ Csak a szentmártoni apát maga az apátok között, éljen püspöki sátorral és püspöki díszöltönyben misézhesen: *ante neminem abbatem capella incedat nisi ante patrem ejusdem monasterii propter reverentiam, et sanctitatem ipsius loci moreque episcopi in sandaliis missem celebret* – Diplom. S. Steph. Fejér Cod. dipl. I¹⁴ 1. p. 280. Novák Vind.¹⁵ p. 6. –, amely felsőbbségét a szentmártoni apátságok a többi Szent Benedek-i apátságok között a következő apostoli királyok és a szentséges pápák is megerősítették. – Innét lón, hogy midőn Walfér gissingi vagy németújvári gróf a XII. század közepén a gissingi benedeki apátságot megalapította, azt a szentmártoni főmonostornak alárendelte, aki is a szentmártoni apátot immár főapáti címmel tisztelte. – Szentmárton mindenkor a benedeki szent rend fejének ismertett, tiszteltett – ami II. Ulászló király intézkedéséből is kiviláglik, aki 1500. évben Tolnai Mátét szentmártoni apátnak kinevezvén, ennek kötelességévé teszi mint a rend vagy szerzet elsejének, főjének a szent szerzet reformját *in ecclesiis abbatibus Primatum tenet*¹⁶ Prot. dom.¹⁷ p. 1399. – és X. Leó pápa, 1517. évben mondja: *tamquam Capiti: et Primatum in reliqua ordinis et regni monasteria et eorum abbates obtinenti*. Prot. dom. p. 1933. – Tehát a szentmártoni apát minden századokon át volt az egész szent rend *Elseje* és *Prímása*, vagyis *főapátja*, mint Ulászló 1510. évi levelében nevezi a szentmártoni apátot *caput ipsius unionis abbatum seu Abbatem S. Martini... tamquam Primatem omnium aliarum ecclesiarum abbatium*. Novák Vind. p. 133.¹⁸ –, azonban a megkülönböztető díszes címmel nem éltek a szentmártoni apátok; mígnen ez II. Ulászló király által és X. Leó 1514. és VII. Kelemen pápák álta 1525-ben: Máté és utódai minden időre a *főapáti* címmel fel nem ruháztattak, fel nem díszítették. – Prot. dom. p. 1486. Novák Vind. dipl. p. 135. – tehát királyi, pápai rendeletből nevezetik és tiszteltetik a szentmártoni apát az egész benedeki rend *főapátjának* Magyarországon, amely kettős főhatalom előtt meghajolt Oláh Miklós és bíbornok is a nemzeti zsinattal 1630. évben, aki jezsuitából felmagasztaltatott az esztergomi érseki székre, és megismerte a szentmártoni apátnak tartozó főapáti címét – S. Conc. Péterffy.¹⁹ I 2. p. 302, 307. – *quod etiam illustrissimus Cardinalis et S. Synodus agnovit et ratum habuit*.

12 Az eredetiben aláhúzott szövegeket kurziváljuk.

13 ÉRDY János: *Szent István első m. király életirata, Hartvik szerint*. A magyar nemzeti muzeumban őrzött frankfurti kódexből átirta s fordította, Pest 1854.

14 FEJÉR, Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Tomus I. Budae 1829.

15 NOVÁK Krizosztom: *Vindiciae Diplomaticae, quo S. Stephanus primus Hungariae Rex monasterium S. Martini de S. Monte Pannoniae ord. S. Benedicti anno MI fundaverat*, Budae 1780.

16 Vö. az eredeti oklevél olvasatával: „in ecclesii abbatibus primatum tenet”, in: *Mons Sacer 996–1996*. Pannonhalma 1000 éve, szerk. TAKÁCS Imre, I. 579. Ugyanitt a pápai oklevél faksimilije. Lásd még: PRT III. i. m. 82. 553, 97. sz. dokumentum. Itt és a megjelölt PRT helyeken megtalálható a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban őrzött eredeti példány jelzete.

17 Előbb Prot. dom., majd Prot. arch. dom., majd visszavált Prot. dom. rövidítésre: Regestum Capsarum Archivi Archi-Coenobii, lásd fentebb.

18 Vö. 1517. május 10. Róma. X. Leó pápa jóváhagyja a magyar bencés monostorok uniójának szabályzatát. PRT III. i. m. 676–687. 206. sz. dokumentum.

19 PÉTERFFY, Carolus SJ: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXV*. Wien, I. 1742. Oláh Miklós helyett Pázmány Péterre kell gondolnunk.

– Vajon helyesen nevezte-é Péterfy a nemzeti zsinatot *szentnek*? Az nem ide való kérdés; az egyházi törvény eme megnevezést meg nem engedi a provinciális zsinatoknak.

Tehát mivel voltaképpen a szentmártoni apátoknak megnevezésük *főapátoknak* Máté apát idejére esik, azért kezdi meg Máté a főapátok sorozatát a XVI. század elején. Mely dicső cím nem tisztelet: hanem tekintély, hanem hatalom címe a magyar korona alatti benedeki apátok felett.

Hallottuk fentebb Mátyás király alatt, hogy önnön a világ sokallotta és megunta a visszaéléseket, melyek beszakadtak s gyakorlatba hoztak a szerzetesi javadalmakkal, az apátságokkal és prépostságokkal, amelyeket világiak, egyháziak bírtak, akiknek azokhoz semmi joguk, semmi közülük nem volt, nem pedig szerzetesek, akiket illetek volna az egyháznak, a szerzeteséletnek nagy kárára, e visszaéléseknek megszüntetésére felszólalt a haza, valamint Mátyás király alatt úgy Ulászló alatt, és meghozta a hongyülésen 1498-ban: 58 1500: 32 sz. törvényt: hogy a szerzetesi javadalmakat egyedül szerzetesek bírassák; amiért is megkéretett Ulászló király: hogy azokat kivéven a világiak, az egyháziak kezeikből adományozza a szerzeteseknek, akik ama szerzetesrendből valók, amelynek számára megalapítottat a javadalom – amely igen igazságos kérés és követelés volt! – eme szerencsétlen szerzetesi javadalmak sorába tartozott kiváltképpen a szentmártoni apátság is, amelyet hetven éven át, mint mondja Ulászló király, különmemű és nevű boldogítók kormányoztak! – Ulászló király tehát mind vallásosságánál fogva, mind pedig a törvényt szentesítő szavát beváltandó, de másoknak is jó példával előljárandó, a szentmártoni apátságot kezeiből kibocsátotta, mint a király az okmányában mondja, és a szerzetnek visszaadta. – Így szabadult meg tehát Ulászló király alatt Szentmárton, mint valaha a zsidók a hetvenévi fogságból! – bárcsak tartós lett volna!

Ulászló király az elhomályosodott fényét a benedeki szent szerzetnek visszaszerzendő, a szerzetesi fegyelmet lábra állítandó 1500. évben Tolnay Mátét, a királyi kancelláriának hites jegyzőjét mint érdemes, erélyes, jámbor, erkölcsös hivatalnokát szentmártoni főapátnak kinevezi: *inducti meritis, virtutibus, probitate, morum honestate Matthiae de Tolna litterati notarii Cancellaria nostra*. Prot. dom. p. 1398, 2471.²⁰

Két nyilvános kikötés és feltétel alatt engedte át Ulászló király Máté jegyzőjének a szentmártoni apátságot: hogy a szerzetesi ruhát felvegye – és hogy miután a szentmártoni apátságnak főnöke, amely az egész szerzetnek az országban feje *in ecclesiis abbatibus Primatum tenet* a szerzet javításához, újításához fogjon.

És hogy a király megmutassa, hogy a szent szerzet reformja elszánt akarata: azért még az 1500. esztendőben egy királyi rendeletet küld Mátéhoz mint megválasztott, *electo* apáthoz; valamint minden benedeki apátokhoz: hogy még ez évben gyülekezzenek össze Szentmártonban. Prot. dom. p. 1400.²¹

Itt állott tehát a királyi kegyelemből kinevezett Máté főapát mint laikus, vagy világi! Felfordult világ volt ez! A király a törvényt akarja tölteni, és laikust nevez apátnak! aki Szent István kiváltságának értelmében, még szerzetest sem nevezhetett volna, a fejedelmet illetve a megválasztott apátnak megerősítése – de az időnek, a szükségnek, a jószándéknak engedni kellett. – Szentmárton megértvén a fejedelem legmagasb akarata s választását, a jó istenfélő szándokát, azon felül kecsgettette magát, hogy ez úton megmenekült, megszabadult a terhes gubernátorok alól: egybegyűlnek a szerzetesek: hogy pótolják, ami Máténak törvényes megválasztásában még hiányzott, és kiváltságaikhoz

20 Nem idézet a kinevező oklevélből, hanem tömörítés, alkalmazás, lásd: PRT III., i. h.

21 PRT III., i. m. 554sk, 99. sz. dokumentum.

ragaszkodván az apáti választásra összeülnek; és főnöküknek megválasztják Mátét, akit Ulászló is apátnak kinézett, kinevezett, miután Máté a szerzetesi ruhát felvette, és a szent szerzethez esküdt,²² – mit is tettek volna mást a szerzetesek egyebet a jónál? jöllehet hogy ez nem volt választás, még kevésbé szabad választás.

Szentmárton a megtörtént választást Ófelségének aláterjesztette a könyörgéssel, hogy a király Máté apostoli megerősítését VI. Sándor pápánál kieszközölni méltóztatnék, ami meg is történt. Prot. dom: p. 2009.²³

Megerkezvén Rómából az apostoli helybenhagyás és megerősítés, megvolt Mátéban, a pécsi kispapban, mint Fuxhoffer írja Monast.²⁴ p. 38. I. P. a szentmártoni nagy főpap! – Aki még az egyházi szent rendekbe avatva nem volt – azért az egyházi törvényből nem is választható egyházi méltóságra – hogy tehát mielőbb, és egymás után a papi szent rendeket felvehesse, Péter szent Cyriakról címzett bíbornokhoz és VI. Sándor pápa kövétéhez Magyarországon²⁵ folyamodott Budán, kérvén a követet: engedné meg neki, hogy időn kívül, bármely püspöktől felszenteltethessék, és a papi főrendeket, az apáti méltóságot felvehesse. – Mátének ez engedélyre, felhatalmazásra Szent István Diplomájának értelmében éppen szüksége nem volt; kivéven, hogy időn kívül felvehesse az egyházi nagy rendeket, amely felhatalmazást Péter bíbornok 1501. évben meg is adott Mátének Prot. dom: p. 1631, 1913.²⁶ Ki által szenteltetett fel Máté papnak, apátnak? Az nincs feljelelvé.

Így megkésült ügyvel és bajjal Máté első szentmártoni főapát; aki a szentmártoni évkönyvekben sok dicsérettel, mint meg is érdemli, halmaztatik; aki a pápáknak, a királyoknak kedvelt emberük vala – aki Szentmárton fényét, tekintélyét emelte, aki az egész szent szerzetnek dicsőséget, becsületet szerzett – aki Szentmárton jogait nemcsak megerősítette, védte, hanem újjakkal is szaporította.

Máté Ulászló király akarátának megfelelő, és első legfőbb feladatát töltendő; a benedeki rend újításához, reformjához fogott egész lélekkel.

Mennyire buzgott Ulászló király a benedeki rend újításáért? Érintettük már fentebb: hogy ezért bocsátotta ki Ulászló király a szentmártoni apátságot kezéből, azért nevezte ki Mátét apátnak – de abból is kiviláglik, hogy a király önmaga is kezét nyújt, és királyi

22 1500. március 21. Szent Benedek napján történt a konventirat kiállítás, lásd: PRT III., i. m. 554. 98. sz. dokumentum.

23 Sándor pápa vonatkozó okleveleinek kelte: 1500. szeptember 18, lásd: PRT III., i. m. 557–563. 102–110 sz. dokumentumok.

24 FUXHOFFER Damian: *Monasteriologia regni Hungariae, in qua libris V. synoptice, originario-diplomatice describuntur omnia singulorum religiosorum ordinum monasteria, quae unquam ab ingressu Hungariorum in Pannonia fundata fuerunt.* Veszprimii 1803. – Újabb kiadásai: FUXHOFFER Damian – CZINÁR Maurus: *Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo,* Pest 1858, Második kiadása: 1869.

25 Pietro Isvalies (Messina, 1450k.–Cesena, 1511), aki spanyol eredetű családból származott, előbb a szicíliai Messina székesegyházának kanonokja, majd általános helynök, 1496-ban Róma város kormányzója, 1497: Reggio Calabria érseke, 1500: bíboros, San Ciriaco alle Terme Diocleziane titullussal. Legato a latere (pápai oldalkövet) Lengyelország és Magyarország területére, 1501-től Budán, 1502–1503: nyitrai püspök (pápai megerősítés nélkül), 1503–1511: Veszprém apostoli kormányzója. 1503-ban Rómába távozott, Magyarország érdekeit a pápai udvarban is képviselte. 1506-ban lemondott Reggio Calabria érseki székéről testvére, Francesco javára. 1507-ben pályázott Santa Pudenziana bíborosi titulusra, megtartván előző titulusát is. 1508-ban a spanyol Orense (Auriensis) püspökség, 1510-ben Messina érsekség apostoli kormányzója. 1511-ben bolognai és romagnai pápai legátus. Sírja a római Santa Maria Maggiore pápai bazilikában van.

26 Péter, reggiói érsek, pápai oldalkövet 1501. március 25-én kelt kinevező oklevelének átíratát lásd: PRT III., i. m. 567. 116. sz. dokumentum.

tekintélyével hozzáfog a szerzet reformációjához: 1500. évben, alig iktathatott be Máté Asztrik apáti székébe, reáparancsol a király: hogy tüstént, még ez évben hívja össze az apátokat Szentmártonba, és fogjanak a reformációhoz. – Vetessék fel a megugrott szerzetesekkel a kámszát – és miután máiglan a szerzetesek a monostorokban az idegen urak kormánya mintegy bérencek voltak, akik a kivetett csekély járandóságokból éltenek, amelyet mint tulajdonukat tekintettek – eme nehéz s vétkes visszaélés megszüntettségé; nem szabad, nem lehet a szerzetesnek tulajdonnal bírni – elégedjék meg a közös ruházattal, élelemmel, amelyen túl semmi sem jár neki, semmi sem adattassék – rendeli tovább a király: hogy az apátok a megugrott, megszökött szerzeteseket be ne fogadjanak, hanem azt azonnal hazatereljék. – Minden második évben Szentmártonban Szent György-napon az apátok összegyülekezzenek tanácshozandók a szerzet üdvéről, látogatók vagy vizsgálók, *visitatores* rendeltessenek – amely fejedelmi rendeletet az apátok a javadalmaik vesztesége alatt megtartani köteleztettek. Prot. arch. dom. p. 1399.

Hogy Máté apát a szokatlan ösvényen akadályokra akadt, elgondolható, az általános káptalanok tartása még Magyarországon gyökeret nem vert, és gyakorlatban nem volt – azért Máté apát mind Ulászló király, mind Péter bíbornok és pápai követnek közbenjárását és támogatását kikérte, valamint is Ulászló király a szent és üdvös törekedésé céljának felérésére megkereste a pápai követnek tanácsát és beleegyezését. Péter bíbornok, miután maga személyesen a benedekieknek reformációját nem eszközölhette, ezzel megbízta, és felhatalmazta 1501-ben Endre thermopolitáni püspököt és Máté apátot a szalavári apáttal egyetemben. Prot. arch. dom. p. 1390.²⁷

Ulászló király is a pápai követ intézkedésének következtében a magyarországi benedeki apátokhoz fejedelmi rendeletét elküldötte 1501. esztendőben, amelyben őket inti a készségre, az engedelmességre, amelyre őket már múlt évben felhívta – hogy pedig Máté apát a nehéz ösvényen könnyebben és biztosabban eljárjon; segédül adja a király Endre thermopoli püspököt *ut igitur idem Frater Mattheus abbas S. Martini S. Spiritus adoperante gratia id melius et facilius exoperari valeat, duximus opere pretium esse ut sibi Rev. D. Andream Thermopolitanum episcopum adjungamus*²⁸ – így tehát Endre csak segédje és istája volt Máténak, a szalaapáti apát pedig egészen kimaradt. Prot. arch. dom. p. 1401.

Úgy látszik, hogy Máté apát magát megsértetve érzé, Péter bíbornok intézkedésével; mert őt illette egyedül az elnöki jog, megsértetve vagy megszorítva volt tekintélyében Endre püspök és a szalaapáti apát közbenjárulása által – azért neheztelkedett Ulászlónál, aki már a fentebb érintett módosítással élt Endre püspök tekintetében, az apátokhoz küldött fejedelmi levelében, amelyből a szalaapáti apátot egészen kihagyta – sőt, hogy Máté apát tekintélye csorbátlanul fenntartassék, és felsőbbsege az apátok közt megismertessék – Ulászló Péter bíbornoknál közbenjárult Máté apátért: hogy ez függetlenül és szabadon gyűjthesse össze minden harmadévben a benedeki apátokat közös káptalanba, amely méltányos és igazságos kérésére a királynak reállott a pápai követ: és az apostoli tekintéllyel megerősítette 1502. évben Máté apát független jogát és hatalmát a káptala-

27 Péter, reggíói érsek, pápai oldalkövet 1501. március 19-én kelt kinevező oklevelének átiratát közli: PRT III., i. m. 566sk. 115. sz. dokumentum.

28 1501. április 17. Buda. II. Ulászló ismételve értésére adja az összes bencés apátnak és az ily apátságok birtokosainak, hogy a Szent-Benedek-Rend újjászületése a legkomolyabb elhatározásai közé tartozik. A reform előmozdítása érdekében András themopilei püspököt is megbízta Máté támogatásával; kijelenti, hogy a püspök jelentése alapján az engedelmeskedni vonakodókkal a királyi büntető kéz egész súlyát érezteti. PRT III. i. m. 569sk. 118. sz. dokumentum.

nok tartására és a szerzet reformációjára nézve. Mondja Péter bíbornok apostoli leiratában: *Consideratione D. Uladislai Boh. Hung. regis illustris, super hoc nos requirante moti: ut Abbas monasterii sacri monte... cui... alia ejusdem ordinis monasteria in regno Hungariae existentia subisse dignoscuntur possit de triennio in triennium... Abbates... congregare et ibidem capitulum generale facere... hac perpetua et valitura constitutione auctoritate apostolica... statuimus et ordinam.* Prot. arch. dom. p. 1392.

De mi oka volt a benedeki szent rend elkorcsosodásának ezen időszakban; annak a rendnek, amellyel még 1393. évben, mint hallottuk, Zsigmond császár és király édig dicsér és magasztal? A különféle nevezetű idegen gubernátorok, kommandátorok, urak és az apátságok kezelői. – Amely állításunkat bebizonyíthatjuk a királyok nyilatkozataival, rendeleteivel; az akkori törvénykezéssel; és a szerzetesek keserves panaszaikkal. – Mondja Zsigmond király, hogy ő tudja, mint azt az apátok siralmas panaszaikból is értette: hogy a szerzeteknek veszedelme, bitorlása, romlottsága a kútföből származik; mivel a monostorok világiak, egyházi személyek vagy idegen szerzetesek kezeikben vagynak: *quod dilapidationes et ruinae monasteriorum maxime ex eo: quod persone seculares, et sacerdotes, nec non fratres aliorum ordinum... promoverentur et praesentarentur, evenirent* – Prot. arch. dom. p. 1396. Így ítélte Mátyás király, így Ulászló; így az egész haza, amiért is hozattak a törvények: hogy a szerzetesi javadalmakat egyedül szerzetes egyén bírhasa; sőt a király feladata volt a szerzetesi javadalmat a nem szerzetes kezéből kivenni; és azt a szerzetbeli egyénre átruházni.

Máté főapát állásánál, jog és hatalmánál fogva, de még Ulászló király legfelsőbb meghagyásából, valamint Péter bíbornok és pápai követ intézkedéséből 1501. évben közös káptalan hirdetett az apátoknak Szentmártonban Szent György-napra; hogy a Szent Benedek-i szerzetet veszített eredeti fényére, jámborságára, fegyelmére visszavezesse, visszaállítsa, és a szent szerzetet a keresztény világ előtt kedvessé tegye. Eme káptalanban közakarattal a szerzet látogatóinak *Visitor* megválasztattak István szalaapáti apát és valami Fráter Péter Szent Domonkos-i szerzetes. Prot. arch. dom. p. 1275.²⁹ – A káptalan végzéseit Ulászlónak bemutatván, és a királyt kérvén: hogy a vizitátorokat istápolná, a király a káptalan végzéseit jóváhagyá, és intézkedett 1501. évben: hogy a káptalan látogatói mindenütt tisztelettel fogadtassanak, és ki-ki nekik engedelmeskedjen, azért is meghagyta a király a fő- és alispánoknak, a szolgabíráknak: hogy a látogatóknak kezeikre legyenek, és rendeleteiket végrehajtsák. Prot. arch. dom. p. 1402.³⁰ – És minthogy a király a káptalan végzéseiből, sőt az apátok panaszaiból értette: hogy több házaló csavargó fráter találkozott; akik a cellájukat megunván, még engedelem nélkül is továbbállottak, más monostorhoz szegődtek – ahol elmaradtak, míg a helyet meg nem unták, vagy őket meg nem unták, akkor ismét más fogadót kerestek – e csapodár életet megszüntendő Ulászló és a kirúgó, kihágó szerzeteseket megzabolázandó; és a helyhez, amelyhez esküdtek, lekötendő, szorosan az apátokra parancsol: hogy ily bolygó lelkeket be ne

29 A magyarországi bencések állapotára lásd: ÉRSZEGI Géza: *Hétköznapi a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban.* In: Mons Sacer 996–1996. i. m. I. 561–570, különösen a táblázatos kimutatásokat, i. h. 568–570.

30 Vö. 1501. május 6. Buda. II. Ulászló hivatkozással a reform érdekében kelt saját fölhívására és a pápai követ tekintélyére kijelenti, hogy a pannonhalmi nagykáptalan határozatait megerősítette, tehát a nagykáptalan által választott s a monostorok megvizsgálására kiküldött rendi vizsgálok eljárásának és intézkedéseinek senki se merjen az apátok vagy apátságok birtokosai közül ellenszegülni. PRt III. 571. 120. sz. dokumentum.

fogadjanak, és ezeket házaikba azonnal visszaulják, amely rendeletét kiadta Ulászló 1502. évben Prot. arch. dom. p. 1404.

Mely nagy tekintettel és nagy hatalommal bírt Máté szentmártoni apát az egész benedeki szent szerzetre nézve, tanúsítja és bizonyoságot teszen erről Ulászló rendelete 1503. évben, amelyben utasítja a tapolcai apátot a pontos engedelmességre, értésére adja a király Fráter Bonaventura domonkos-rendi szerzetesnek és tapolcai apátnak: hogy ő megrendelte Máté apátot a benedeki szent rend javítására, reformációjára, teljes hatalmat adván neki előljárókat az apátságokban, a perjelségekben kinevezni, elmozdítani, más helyekre áttenni, a botrányosokat más helyre szállítani, akinek kezében tehát vagy az egész szent rend sorsa, azért tehát tudja Frater Bonaventura; hogy legalább mint tapolcai apát, amely benedeki rendű, teljes engedelmisséggel tartozik Máténak, ha ez fog az apátságban rendelkezni – Prot. arch. dom. p. 1175. Mely Frater Bonaventurát úgysem értjük, miként tarthatta meg mint dominikánus és kolduló barát a tapolcai apátságot.

Hogy a káptalanok tartása eleve több nehézségekre akadt különösen Ulászló idejében; ahol mindenik parancsolni akart, de nem engedelmeskedni; ahol a mohácsi vész közelegni kezdett, és Luther gondolkozása és szelleme már-már magát jelentgette – ki-ki el fogja gondolhatni –, hogy többen az apátok közül ez üdvös intézkedést meg nem tudták ízlelni, és a káptalanoktól visszavonultak, tanúsítja Ulászló király levele 1505. évről, amelyben erősebb hangon reáparancsol az apátokra: hogy a káptalanra összegyűljenek Szentmártonba, mint megrendeltetett – amiért is Ulászló Tamás bíbornokot és esztergomi érseket megkeresi, hogy Máténak segédkezet nyújtsa 1505. évben. Prot. arch. dom. p. 1195, 1658, 1934.³¹

Mely kegyes indulattal viseltetett Ulászló király a Szent Benedek-i rend iránt, kinyilatkoztatta 1510. évben, amidőn az apátok a Szentmártonban megtartott káptalanokból megkérték Őfelségét, hogy a szent szerzetet jogaiban, kiváltságaiban, szabadságaiban megerősítse – meghallgatta a kegyes király a könyörgésüket, és megadta a szerzetnek a szabadságot: hogy ez függetlenül és szabadon választhasson apátokat a megüült apáti székekre; mégis azzal a feltétellel hogy a megválasztott Őfelségének mint legfőbb kegyúrtnak a szerzet bemutassa – a káptalan a vétkes apátokat megbüntethesse, sőt tisztúktól meg is foszthassa – a szerzet éljen szabadon előjogaival, szabadalmival; és rendezze le magát a közös káptalanban. – Megadja, s megengedi a király a szent szerzet nagyobb előmeneteléből: hogy hat vagy nyolc előkelőbb monostorok, apátságok szorosabb összeköttetésbe léphessenek, szövetséget *Unio, Confoederatio* képezhessenek az olasz-, a németországi apátságok mintájára, mivégre, mely célra Ulászló már kikérte és megnyerte II. Gyula pápa megegyezését és helybenhagyását. – Mely gyüldének fője, elnöke okvetetlenül a szentmártoni apát leend; valamint az volt mindig és örökkön az egész szent szerzetnek, aki közvetlenül és egyedül a római Szentszéktől függ, és a Cassino hegy monostorának kiváltságival bír – *et caput unionis abbatiam seu abbatem S. Martini, Montis Pannoniae pro tempore constitutum tamquam Primatem omnium aliarum ecclesiarum abbatialis prout, et quemadmodum hactenus fuit, est, et perpetuo tamquam immediate apostolice sedi subjacentem, et privilegis montis cassinensis gaudentem habere volumus*

31 Vö. *Mons Sacer 996–1996*. i. m. I. 580. Ugyanitt a pápai oklevél fakszimilije. Lásd még: PRT III., i. m. 82. 601–602.

semper, et praefici – accedente ad id auctoritate, et gratia sanctissimi D. N. Julii papae moderni. Prot. arch. dom. p. 532. Katona Hist Crit I.³² 18. p. 607. Novák Vind. p. 131.³³

A tevékeny és a szerzetért buzgó Máté két kézzel megragadta a fejedelmi és apostoli kegyet és engedelmet az apátság együltetésére a confoederatióra, amely intézkedés nagy befolyással volna az egész szent szerzetnek tökéletesb és biztos megújítására – azért azonnal 1511. évben hozzáfogott a gyűlde, az egyesület megalkotásához. Gergely somogyvári és Mikós zalavári apátokkal Budán értekezésbe vagy tanácskozásba bocsátkozott a felállítandó egyesület alapszabályai felett, amelyeknek elseje vala: hogy a gyűldének fője legyen a szentmártoni apát, aki a római Szentszéknél legyen egyedül felelős, hol is bevádoltathatik *Abbas S. Martini sit Primas abbatam, et subiaceat immediate sedi apostolicae, monasteriumque suum sit Caput unionis fienda, abbasque in eo pro tempore constitutus sit semper primus Praesidens* – Prot. dom. p. 1208 – De alig kaptak az apátok a tanácskozásba; vállalatuknak ellentmondott a római kúriában Mihály zsilizi apát; miért? az nincs megírva – elég az, hogy Mihály apátnak foga ízére nem volt a szövetkezés, amiért is az egyesület megalkotása fennakadt. Ami Máté apátnak nem sikerült Budán, az sikerült neki egy esztendővel később, 1512. évben, amidőn a benedeki apátok Szentmártonba a tartományi káptalanra összegyülekeztek; Máté indítványára az ország jelesebb, hatalmasabb apátjai: a pécsváradi, a szekszárdi, a báttai, a somogyvári, a zalavári, a garamparti, a bakonybéli apátok egy lélekkel és akarattal szövetkeztek a szent célra, és a szentmártoni apátnak elnöklete alatt.³⁴ – Eme szorosb testületnek, egyletnek alapszabályai voltak: minden káptalanban, bárhol fog az tartatni, az első főnök vagy elnök fog elnökölni – az egylet egyházaiban, monostoraiban az isteni szolgálat, az imádságok, az énekek egyek és ugyanazok legyenek – a harmadévi, tartományi és évi káptalanok szorosan megtartassanak, valamint a látogatók *Visitatores* kötelességüket pontosan töltsék – és miért? mert a káptalanok megtartása és a látogatások a rendet fenntartja, dicsőíti és erősíti *sola enim celebratio capituli, et visitatio ordinem conservat, decorat, auget*, – minden apát minden apátságra és monostorra oly gonddal viseltessek, mint a magáéra – a választás a megürült apáti székre történjék, az egyesület főjének közbenjöttével és két kiküldött apát jelenlétében – ha a monostorban alkalmas személy nem található? az az egylet más monostoraiban kerestessék – tartozzanak az apátok a káptalan előtt jövedelmeikről számolni, vagy a látogatók előtt. – Minden apát tartozzék bizonyos mennyiségű pénzt a káptalan pénztárába lefizetni, fordítandót a köz-költségekre – esküvel fogadják az apátok, és ígérlik: hogy az apátság, az egyház emelésére fognak minden erőből iparkodni, törekedni – a javakat elidegeníteni nem engedik – és annyi egyént fognak tartani, amennyit az apátság jövedelmei engednek, a körülmények javaslanak vagy szükségessé tesznek. – Prot. dom. p. 1433.

Életbe léptetett ez istenfélő és üdvös vállalat; hogy néhány év után a berontó és mindent romboló törökök által feldúlattassék; amely szerencsétlenséghez járult a hitújítás; ami által az apátságok a törökök, a hitújítók kezeikbe estek; és így a szent vállalat foga-

32 Az utalás Katona főművének első sorozatára enged gondolni: KATONA Stephanus: *Historia Critica Regum Hungariae*, I–VII. Budae 1779–1982; tekintettel arra, hogy már a vegyes házi királyok korát tárgyalja, a helyes irodalmi adat ez lehet: uő: *Historia regum stirpis mixtae*, I–XII. Pest, Buda, 1788–1793.

33 1510. július 2. Tata. II. Ulászló oklevele, lásd: PRT III., i. m. 630skk. 170. sz. dokumentum.

34 1512. június 24. Szent-Márton. A királyi patronatus alá tartozó szent-mártoni, pécsváradi, szekszárdi, báthai, somogyvári, zalavári, garam-szent-benedeki és bakonybéli apátságok unióba lépnek s megállapítják ennek statutumait, lásd: PRT III. i.m. 644–646. 186. sz. dokumentum.

nat nélkül maradt; annyival is inkább, mivel a törökök százados uralkodásuk alatt és az örökös zavarok alatt sok apátságok elenyésztek.

Megállapítatván és megalkottatván a kongregáció, Máté erélyesen élt jogaival és hatalmával, amelynél fogva 1526. évben a vesztett mohácsi csata után a báttai apátra parancsol, hogy az apátság drágaságait, kincseit, egyházi ruháit Szentmártonba mint a biztosság helyére szállítsa, amely intézkedésnek a báttai fáterek ellenszegültek, de hiába, de rendetlenül, de törvénytelenül – mert Batta már Szentmártont uralta. – Katona Hist Crit I. 20 p. 25. Ezen ékszerek és egyházi öltönyök lajstromából megnézhető őseinknek pietásuk Isten és ennek egyháza iránt és az ország nagyjainak vallásosságuk – az adakozók voltak: Mátyás király, – János Vajvoda, Mátyás király fia. – Török Imre – János Vajvoda özvegye – Kinisi Pál özvegye, – Imre nádor – Garay János etc.

Ulászló, látván Máté apátnak buzgalmát és szent törekvéseit, de látván küzdelmeit és nehézségeit is, amelyek miatt Máté a király akaratának kivitelében, a szent szerzet javításában előre nem haladhat, ellenszegültek Máténak több apátok, akik ennek felsőbb-ségét órolották, akik veszedelmes függetlenségükben maradni akartak, akik kiváltságuknál fogva *exemptio* magukat védték – akik a királyi tekintéllyel és intézkedéssel meg nem elégedtek, apostoli, pápai rendeletekre hivatkoztak – hogy tehát ezen gáncsok és kifogások elmellőztessenek, és a szentmártoni apátnak előjoga, felsőbbsege, hatalma a Szent Benedek szerzete és ennek minden apátjai felett Magyarországon megismertessék, megállapíttassék, és az apátok, a szerzetesek illő engedelmességre bírattassanak; Ulászló király Szentmártonnak előjogait nem csak tulajdon királyi tekintetével megerősíti: hanem Máté apátért és Szentmártonért Rómába folyamodik, kérvén a szentséges pápákat: hogy Szentmárton tekintélyét, előjogait és hatalmát az egész szerzetre apostoli hatalmukkal megerősítsék – amely igazságos és méltányos kérelmét Ulászlónak és Máté apátnak a római nagy készséggel, és kegyelettel töltötték.

Apostoli kiváltsági leiratok

Hogy hosszasak ne legyünk, elhallgatjuk VI. Sándor, II. Gyula pápák leveleit Prot. arch. dom. p. 1897. 1934–1940, 1428 – előterjesztjük X. Leó pápának levelét 1514. évről, amely kezdődik *Regimini univ. eccl.*³⁵ és VII. Kelemen pápáét, amelyet 1525. évben Szentmártonba küldött; mivel ezekben a pápai kiváltságos levelekben szinte az előbbi szent pápáknak kegyei s engedményei is foglaltatnak, megújítatnak, megerősítetnek.

Mondja X. Leó pápa: hogy ő eme apostoli levelét *Bulla* II. Ulászló királynak közbenjárására és kérelmére adta ki Máténak, a szentmártoni főapátnak; amely folyamodásában mondja a király: hogy a szentmártoni apátot és az apátságot Szent István király és utódai, valamint a római pápák sok fényes előjogokkal és kiváltságokkal megajándékozták és ellátták, a többek közt:

¹ör Hogy a szentmártoni monostor az országban minden benedeki monostorok feje, elseje legyen – amelynek főnöke, apátja *Főapátnak* tiszteltessék, neveztessék *quoddictum monasterium, aliorum ejusdem ordinis in toto regno monasteriorum Caput existeret, et qui illi praesset, Archiabbas vocaretur.*

35 X. Leó pápa „Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus” bullájának kelte: 1514. június 1. További irodalmi utalásokat lásd a kötet elején.

2^{or} Hogy a főapát az egész ország benedeki apátjainak közös káptalant hirdethet, amelyre őket minden harmadévben egybegyűjtheti.

3^{or} Hogy a szentmártoni apátság a cassinói hegy monostorának kiváltságival bír és él.

4er Az apát, a monostor, ennek szerzetesei, lelkészei, papjai alattvalói, a lelkiekben *in spiritualibus* semmi érseknek vagy püspöknek alárendelve nincsenek: hanem közvetlenül a Szentszéktől, a római pápától függnék; és azért ügyeik csak egyedül az apostoli, római Szentszéktől, vagy kiket a római pápa ezekkel megbíz, elítélthetnek.

5^{or} Semmi érsek vagy püspök nem illetheti a szentmártoni szerzeteseket és az apátság alattvalóit egyházi fenytéssel, büntetéssel – nem idézhetik meg őket zsinatjaikra.

6^{or} Sem érseknek, sem püspöknek nincs joga az apát akarata ellen a monostor templomában vagy ennek plébániai egyházaiban szentmisét mondani.

7er Az apát és a szerzetesek felvehetik az egyházi szent rendeket bármely meghívott és megkért érsek és püspök által – szinte a szent olajokat, a krizmát kérhetik bármely püspöktől.

8^{or} A szentmártoni főapátság tökéletes és teljes választási joggal bír; szabadon választ főapátot maga köréből, ha alkalmas egyén találtak, vagy azt más monostorokból keresi.

Mondja Leó pápa: hogy az előszámlált jogokat, kiváltságokat Géza, Szent László, Béla, Zsigmond és II. Ulászló királyok Szentmárton részére megerősítettek, letiltván egyetemben az országban minden bíróságot, hogy ne merészeljék Szentmárton alattvalóit megítélni, mert e jog és hatalom a főapátot illeti.

És valamint a királyok és fejedelmek megismerték és megerősítették Szentmártonnak kiváltságos jogait: úgy azokat helybenhagyták, és apostoli tekintélyekkel megerősítették, sőt bővítették a római pápák: Zakariás, Honorius, Paschalis, III. Gergely, III. Sándor, Ince, XII. Benedek, II. Julius Gyula – a többek közt:

1^{or} Hogy a szentmártoni főapát tökéletes és teljes püspöki díszöltönyben és szertartással nagymisést mond hasson.

2^{or} Szerzeteseinek a kisebb egyházi rendeket feladhassa.

3^{or} Kelyheket és egyéb egyházi eszközöket templomai számára szentelhessen, *Consecrare*.

4er Hogy a főapát a szerzet feje és első elnöke *Caput, et primus Praesidens* – és mint ilyen az apátokat az évi és háromévi káptalanokra egybegyűjtheti – látogatókat *visitatores* rendelhet, látogatói díjakat az apátoktól *Procurationes* követelhet.

5^{or} Hogy a szentmártoni szerzetesek Szent István, Ulászló királyok és a pápák engedményéből: szabadon választhassák az apátot – amely rendelet által a pápai fenntartásoknak *Reservations* vége vetendő vala.

Mondja tovább X. Leó pápa, hogy II. Ulászló király, aki különös kegyelettel viseltetett a Szent Benedek-i rend és Máté főapát iránt – ki is vallásos buzgóságából, a Szent Margitáról címzett bélai apátságot a zágrábi egyházi megyében Szlavóniában vagy Tótországban – és a Szent Móricról címzett bakonybéli apátságot veszprémi egyházi megyében minden védúri és más egyéb jogokkal, mint azokat Ulászló legfelsőbb kegyúr bírta, a szentmártoni főapátságnak alárendelte, és örökre ajándékozta: *perpetuo subjecit, et submisit nec non jus patronatus, ac omne jus quod in illis sibi et suis successoribus Hungariae Regibus competebat et competere poterat in dictum monasterium S. Martini, et illius Archiabbatem transtulit*, úgy vagyon, mint azt Ulászlónak adományozási levele is 1516. évről tartalmazza – amelyben meg vagyon írva: hogy Szentmárton a Szent

Margit-i bélai apátságot Zékely Miklós bántól négyezer forinton kiváltotta, megvette – és hogy Ulászló a bakonybéli apátságon túl: a Thelky apátságot is Szentmártonnak aján-dékozta – Prot. dom. p. 531.

6^{or} Hogy ő szerzeteseit, a bélaiakat és a beelieket is ideértvén, minden egyházi cáfo-lat és büntetés alól felmenthesse, kivéven a pápának fenntartott eseteket. – és hogy:

7er A főapát a szerzet részére törvényeket, szabályokat alkothasson, azokat megmásít-hassa, amelyek azonnal apostoli tekintéllyel helybenhagyatva és megerősítve legyenek. *Statuta... dicta auctoritate apostolica confirmata esse censeantur.*

8^{or} Kérte továbbá Ulászló király: hogy Szentmárton és ennek főapátja a Cassinó hegy monostorának minden előjogaival, kiváltsággal élhessen; amelyeket a római pápák vagy az egyházi gyülekezetek eme híres és nevezetes apátságnak juttattak vagy a jövőben bár-mikor juttatni, adni fognak.

9er kérte: hogy a főapáti *canonica* választás, a halál napjától, ha hon meghalálozott a főapát, hatodnapra megtörténjék.

Mindezen előjogokat és kiváltságokat, mondja X. Leó pápa, kéri Ulászló király és Máté főapát az apostoli Szentszéktől Szentmárton részére megerősíttetni, sőt azokat újólag megadatni *super eis confectis litteris, ac in eis contentis, et inde secutis robur apostolice confirmationis adjicere, et ea omnia de novo concedere... dignemur.*

Mely fejedelmi közbenjárásnak és kérelemnek következésében Leó pápa minden pá-páknak, pápai követeknek, zsinatoknak a szentmártoni apátságnak, és a főapátnak enged-ményezett előjogait, kiváltságait, a kiadott levelének erejénél fogva, mintha azok ebben szóról szóra foglaltatnának *ac si de verbo ad verbum infererentur praesentibus*, helyben-hagyja, megerősíti, és újólag megadja. – És úgy mondjuk nagyobb világosság és erősség miatt, mintegy egyenként eme előjogokat, kiváltságokat előterjeszti és felszámolja Leó pápa; úgymint:

1^{or} Feloldozhatja és felmentheti szerzeteseit a főapát minden vétektől és egyházi cá-folatoktól, büntetésektől, kivéven amelyek a pápának fenntartva vannak.

2^{or} Törvényeket, szabályokat hozhat, azokat másíthatja, amelyeket azonnal a pápai te-kintéllyel legyenek megerősítve, azaz: azonnal, mint meghozattak, úgy tekintessenek, mint az apostoli Szentszék által helybenhagyva és megerősítve.

3^{or} Megmaradván, fenntartván minden előjogok és kiváltságok Szentmártonnak, éljen a Cassinói hegy monostorának minden jogaival és kiváltsággal, amelyeket ez a pápáktól, az egyházi zsinatoktól kapott vagy a jövőben fog kapni, oly teljes joggal és szabadsággal, mintha ezen kiváltságok közvetlenül Szentmártonnak adattak volna – és e tekintetben, ez értelemben tartassék Szentmárton: mintha a cassinói monostor kebeléből való volna *et quoad hoc de gremio ipso sint et esse censeantur.*

4er A főapát elhalálozása után VI. nappal fogjon a szerzet a *Canonica* választáshoz: az egyházi kizárás, rekesztés büntetése alatt. – Aki a kijelölt mód, rend szerint törvénye-sen meg leend választva: az úgy tekintessék, tartassék: hogy immár a római Szentszék által is megerősíttetett, helybenhagyatott: *qui in Archiabbatum electus fuerit auctoritate apostolica confirmatus esse censeatur; ... teneatur tamen infra VI menseo ... annatam et alia jura camerie apostolice... persolvere cum effectu* – Prot. arch. dom. p. 1726. Novák Vind. dipl. p. 134.

Leó pápa eme kiváltsági vagy privilegiális levelét 1514. évről, amellyel Szentmártonnak tekintélyét, megkülönböztetését s egyházi hatalmát oly ünnepiesen min-den időre megalapította és szentesítette – 1517. évben ismét újólag megerősítette, amire némely pápai kibocsátványok és apostoli intézkedések a benedeki rend körül Magyaror-

szágon alkalmat nyújtának, amelyek által a szentmártoni főapátság kiváltsági jogai megszorítottak, megkorlátoztak, ami ellen Máté főapát Rómában orvoslást keresett és talált.

Leó pápa egy terjedelmes levelében előszámlálja mindazon jogokat, kiváltságokat, amelyeket 1514. évi levelében Szentmártonnak adományozott, és kimondja, hogy mindezeket sértetlenül fenntartani rendeli, és hogy Őszentsége az újabb rendeleteivel a főapát tekintélyét, hatalmát legkissebben sem akarta megsérteni vagy megszorítani: és azért ki nyilatkoztatja, hogy minden rendeletét, amely a főapáti tekintély és méltóság ellen volna, megsemmisíti *similiter auctoritate prefata apostolica declaramus nullum per dictus possessiones nostras litteras eidem monasterio S. Martini et illius Archiabbi eorumque praeminenti dignitati; superioritati et auctoritati, ceterisque privilegiis, indultis, et favoribus quibuscumque ante ipsarum posteriorum nostrarum litterarum datarum eis quomodo libet competentibus praejudicium fuisse modo aliquo generatum. Et pretiori pro cautela, eiusdem posteriores litteras in his omnibus in quibus per nos secus actum videre potest, tamquam a nobis ut praefectur concessas; – cessamus et annullemus.* Prot. arch. dom p. 1929.

Úgy látszik: hogy némely kiváltságos apátok *exempti* még nem tudtak megnyugodni, és a tartozó engedelmesség alól magukat kivonni akarták – azért X. Leó pápa 1520. évben ismét egy új pápai levelet küldött Magyarországra az érsekekhez és a püspökökhöz, amelyben felszámlálja a pápa Szentmárton előjogait, és elmondja, hogy minden apát, a kiváltságos és nem kiváltságos teljes engedelmességgel tartozik a főapátnak, aki fője az egész szent szerzetnek; amiért is felhívja a pápa az érsekeket, a püspököket; hogy a főapát megkérésére a vonakodó apátokat a tartozó engedelmességre bírják. Prot. dom. p. 1899.³⁶

Sok ügye, baja volt a szegény Máté főapátnak az újon nyert vagy felillesztett felsőbb-ségi jogainak életbe, gyakorlatba hozatala felett – sok nehézsége s tusája a szent szerzet újjászületése, javítása körül – némely apátok nem tudták izlelni a káptalanok tartását – még kevesbet Máté főapátban a felsőbb hatalmat megismerni – függetlenek, önállók akartak lenni – vagy ha lehetne Máténak parancsolni; azért minden módot megkíséreltek, minden eszközök után nyúltak, mellyel a fegyelem alól kibujhassanak; a törvényt kijátszhasák – elvádolták Mátét Rómában mint az apátság birtokainak elidegenítőjét, elharácsolóját, amely hamis vád és rágalom ellen ünnepélyesen tiltakozott. Prot. arch. dom. p. 1946. Felizgatták e lelkű apátok a püspököket: hogy a káptalanok tartása által főpásztori jogaikban megsértetnek. – Máté ezen ellenszegülés ellen 1525-ben Rómába folyamodott XII. Kelemen pápához orvoslást és segédelmet keresendő; Kelemen pápa vizsgálandó Máté főapátot, még ez évben megküldi Szentmártonnak az apostoli levelet, amellyel megerősíti Leó pápának a fentebb érintett három levelét, és újól megadja a főapátnak és Szentmártonnak mindazon előjogokat és kiváltságokat, amelyeket Szent István, a királyok, a pápák, a pápai követek, a zsinatok megadtak, és amelyek X. Leó pápának leveleiben foglaltatnak *Trinas litteras pro monasterio S. Martini per dictum Leonem praedecessorem concessas hujusmodi innovamus, et similes illis de novo concedimus, et edimus*, amely leiratában kiemeli különösen Kelemen pápa, hogy Szentmárton, ennek apátja, minden alattvalóival s hozzátartozandóival a lelkiekben, egyedül és közvetlenül

36 1520. szeptember 21. Róma. X. Leó pápa iurisdictionis elvesztésének terhe alatt meghagyja az érsekeknek, püspököknek s más ordináriusoknak, hogy a területeiken lakó bencés apátokat kényszerítsék a szentmártoni főapát hirdette nagykáptalanon való megjelenésre. Lásd. PRT III. i. m. 726–728. 238. sz. dokumentum.

a római Szentszéktől függenek, és csak ez által megítélhetetnek, és egyházi cáfollalal megbüntethetnek. – *quod monasterium ipsum illiusque Archiabbas, nec non Conventus, monachi, plebani, servitores, subditi, nulli Archiepiscopo, aut Episcopo dicti regni sed immediate in spiritualibus, dictae sedi, et romano pontifici pro tempore existenti subjicerentur; et ad iudicium trahi, excommunicari, suspendi et interdicti, nisi de romani Pontificis... speciali mandato non possent* – kiemeli továbbá: hogy a szentmártoni monostor minden benedeki monostoroknak az országban feje; amelynek főnöke főapátnak tiszteltetik és hívatik; aki a jog és hatalom évenként és minden harmadévben az apátokat káptalanra összegyűjteni – amiért is újból felhatalmazza Kelemen pápa a főapátot: hogy ez az ellenszegülőket és engedetlen apátokat, perjeleket méltóságuktól megfoszthassa, hivataluktól elmozdíthassa *contradictores quoslibet, et rebelles etiam per privationis perpetuus... et in habilitatis ad illa, ac alia quocumque dicti ordine officia, ac dignitatis in possessionem obtinenda... censuras et poenas compescendi... plenam et liberam concedimus libertatem.*

Ezek után megkeresi és felkéri Kelemen pápa az érsekeket, a püspököket; hogy ne gátolnák, ne hátráltatnák az apátokat, megjelenhetni a káptalanokon, gondolják meg, hogy a káptalanok tartása által püspöki tekintélyük, hatalmuk meg nem csorbíttatik; de mi állana is, még az esetben se hátráltassanak az apátok megjelenni a káptalanokon, amelyek oly üdvös eredménnyel ajánlkoznak, és amelyekből oly sok jó származik, *absurdum esset ut aliquis presul diceret sibi prejudicari si abbates dictorum monasteriorum ad capitula hujusmodi unde tot bona sunt orta, et orientur in dies convocati conveniant quin imo: etiam si prajudicaretur debeat praesules spiritualia temporalibus, et animam corpori anteferre.* Prot. arch. dom. p. 1486; 1956.

X. Leó pápa oly atyai szorgoskodással viseltetett Szentmártonnak előjogai és kiváltsági iránt, amelyeket egész épségükben fenntartatni akart, hogy 1520. évben II. Lajos királyhoz írt, kérvén a királyt: hogy az atyja példájára Szentmártont védje, pártolja, és minden kiváltságiban, előjogaiban fenntartsa: *requirimus et hortamur attente: quatenus praedecessorum tuorum et potissimum genitoris tui qui ipsum monasterium... juxte privilegia et concessa omni favore, prosecuti, et tutati sunt vestigiis inherendo monasterium... et illius Abbates... benigno desiderio et pio adfectu sic sincere commissos habeas, et eis favoribus benevolis assistas ac eos in omnibus privilegiis tam Romanorum Pontificum nostrorum quam regni Praedecessorum tuorum tuearis, et manuteneas.* Prot. arch. dom. p. 1950.

Máté főapát e fejedelmi és pápai hatalom által megvetett s megerősített alapokon kiindulván több közös káptalanokat hirdetett és tartott Szentmártonban 1515. évben, amelyre összesereglettek Pál pécsváradi – Mihály szekszárdi – János garamparti – Gergely kapornaki – Balázs szentháromsági – János madochai – Jakab béli – Miklós zalavári – György kolosi – János tatai – apátok, megtartott a káptalan az öregoltár alatti kápolnában *Catacomba*, amikor is János Szent Mihály Arkangyalról címzett báttai apát méltóságáról leköszönt. Prot. dom. p. 357.

1518. évben Máté főapát összehívására és elnöklete alatt ismét tartott Szentmártonban apáti közös káptalan – amelyben Nagyszombati Márton tatai apát kolosmonostori apátnak megválasztott és tétetett Erdély országban, aki is megerősítés és helybenhagyás végett az erdélyi püspöknek bemutatott. Prot. arch. dom. p. 1290.

Mennyire volt a világ és a fejedelmek meggyőződve a káptalanok üdvös hatásáról, mutatja Zápolya János tette, aki rövid uralkodása alatt 1527. évben, amidőn az ország legnagyobb zavarban volt a berontott törökök miatt; és a Korona praetendensei szem-

közt állottak és egymásra farkasszemet vetettek – reáparancsol Zápolya Máté főapátra: hogy elnöklete alatt Szentmártonban az apátok káptalanját megtartsa. Prot. arch. dom. p. 1122., amely káptalan végzéseinek végrehajtása végett kiküldötte Máté főapát felhatalmazott látogatóit a monostorokba 1528-ban. Prot. arch. dom. p. 1274.

Máté főapát, mint az előterjesztettekből kiviláglik, fáradhatatlan és erélyes főnök volt, amit Horváth Péter (:Petrus Croatus:) szentmargitai, bélai apát is tapasztalt, amely apátságot, mint hallottuk, Szentmárton megvásárolván, Ulászló király által Szentmártonnak adományoztatott – azonban Horvát Péter apát vonakodott engedelmessékedni a szentmártoni főapátnak – akire annyira reáijesztett Máté főapát, hogy töredelmes szívvel és könnyes szemekkel bocsánatot kért, esküvéssel fogadván: hogy a főapát uraságát és felsőbbségét megismerendi, és teljes engedelmisséggel fog viseltetni. Prot. arch. dom. p. 1659.

Máté főapát védelme Tamás esztergomi érsek ellen

Gyarló marad az ember egész életében, mutatja azt tetteivel Bakács Tamás, aki esztergomi érsek, konstantinápolyi pátriárka – és a római Szentszék bíbornoka volt. – Tudta Tamás, és ismerte X. Leó pápának apostoli kiváltságos levelét, amelyet 1514. év június hóban Szentmárton részére küldött, amelyben nyíltan és nyilvánosan meg volt írva, hogy Szentmárton a lelkiekben egyedül Rómától függ, és ügyeiben egyedül a római pápától, vagy akit ez megbízand, megítélhetetik – mindemellett éppen az időben, az évben, amelyben a pápai levél kiadatott, ennek ellenére és dacára megtámadja Szentmártont, amely felett is jogokat, hatalmat gyakorolni igyekezett. – Meg nem gondolván hogy azok gyakorlatától immár Szent István rendelete által megfosztatott és kizáratott, a pápák intézkedései által letiltatott – hogy mint bíbornoknak semmi joga – mint pápai, akár született, akár nem született követnek, ura, megbízója, meghatalmazójának tekintetét tisztelni kell – aki bármi hatalommal is felruháztatik, az annyira ki nem terjesztetik: hogy a pápai követ megronthatná, megsemmisíthetné a kegyelmeket, a jogokat, kiváltságokat, amelyeket Őszentsége, a római pápa megadott.

Tamás érseknek eme merénye és erőszakoskodása ellen Máté főapát panaszszót emel Rómában, és felkéri X. Leó oltalmát, hogy Szentmártont a most adott és megerősített kiváltsági jogaiban a hatalmaskodó érsek ellen fenntartaná és védné. – A pápa Máté főapát kérelmének következtésében december hó 16. napján 1514. évben ír az esztergomi érseknek, és letiltja őt a visszaéléstől; óvakodjék, tartózkodjék a kardinális valami jogot gyakorolni Szentmárton felett, tudván, ismervén annak királyi és pápai kiváltságait – sem az érsek, sem a helyettese *Vicarius* ne merészeljenek Szentmártonnak dolgaiba, ügyeibe keverődni – mert minden intézkedéseik ezennel és megelőzőlegesen meghiúsíthatnak, megsemmisíthetnek *et in praedictos per Te, sive Vicarios tuos aut aliis officiales quoscunque nullam jurisdictionem exercere directe, vel indirecte praesumas... decernentes ex nunc irritum et inane, quidquid super his in contrarium attentari aut innovari contingat*. Prot. arch. dom. p. 1432.³⁷

37 1514. december 6. Róma – X. Leó pápa levele Bakócz Tamás esztergomi bíborosérsekhez, hogy a szentszék döntéséig a főapátság területén, népein joghatóságot gyakorolni ne merjen. A mit tesz, érvénytelen. Lásd: PRT III. i. m. 659sk. 192. sz. dokumentum.

Bántotta Tamás érseknek utódát, Szakmári Györgyöt, aki az esztergomi érseki széken ült 1521–1524. évig – hogy előde a szentmártoni főapáton erőt venni nem tudott, azért Brodáriust pécsi nagyprépostot Rómába utasította, kifogásokat teendő a szentmártoni kiváltságok ellen – de panaszaival meg nem hallgattatott, és mit sem végzett Prot. dom. p. 2704. a pécsi nagyprépostot választotta György érsek követének, mert Szakmári pécsi püspök volt – aki meg tudott feledkezni Szent Mórról és Sebestyén érsekről.

Védte Máté főapát egyházi jogait az akkori győri püspök ellen is. A Szent Imre temploma Pázmándon anyaegyház vagy plébánia vala, amely Szentmárton egyházi hatósága alá tartozott. – Ennek ellenére a győri püspök Pázmándon egy kápolnát emelt, és a lelkészetet erre vitte által, sőt a közönséget letiltotta a Szent Imre templomától – amire Máté Rómában igazságot keresett, és VI. Sándor pápa 1500. évben megbízta az ügy megvizsgálásával és elintézésével az egri és váci püspököket Prot. dom. p. 1744.

Máté főapát idejében Somogy megyében még sok egyházak, plébániák felett gyakorolta a főapát az egyházi püspöki hatalmát, mint ez kiderül az 1518. évbéli levélből, amelyben a bagodi esperesség, minden lelkészeivel, a bagodi, a thepei, a köröshegyi, a szárszói és a többi esküvéssel fogadják és lekötik magokat a teljes engedelmességre, a lelkiekben a főapátnak és a Szentmártonnak *promittimus obedientiam, laudabilem pro posse conversationem morum et vitam dietim decentem* Prot. dom. p. 1268.³⁸

Sok és szép kiváltságos egyházi és világi jogai voltak a főapátnak hajdanta! de beállottak a rontó idők: a török pusztításai, a hitújítás, az örökös pártoskodás; a szerzet feldúlása, és a szerzet volt fényéről, hatalmáról alábbszállott; birtokaiban, jogaiban nagy csorbulást, nagy kárt kénytelenített szenvedni – amelyen a beállott csendesebb idő sem tudott egészen orvoslani, annyival kevesbé, mert a világ szelleme uralkodásra kapott, amely nem szereti magát a szoros igazsághoz alkalmaztatni!

Máté főapát szerzeményei

Máté főapát nem védte egyedül egyházi jogait: hanem a világiakat is; amelyeket is tehetsége szerint szaporítani és a szent szerzet jobb állapotát emelteni törekedett. – Ő vette meg a Szent Margit-i bélai apátságot, mint azt hallottuk – ő szerezte a thelki és bakonybéli apátságot, amely utóbbira alkalmasint alkalmat nyújtott Mihály bakonybéli apát, aki magánosan élni és maga mellett szerzeteseket tűrni nem akart – amiért 1504. évben Ulászló király megbízta, és meghagyja Máté apátnak, hogy Mihály apátot rendbehozza, aki ha nem hajolna, azt a királynak feljelentse – Prot. arch. dom. p. 759.

Máté visszaszerzi Gönyüt és Ságot, amely helységekre II. Lajos király parancsolatára 1519-ben be is vezetetik, és beiktattatik. Prot. dom. p. 13, 15, 16, 20, 23, 184, 185; amely számok alatt előkerülnek Máté főapátnak tiltakozásai a hiteles káptalanok előtt: hogy a király ne merje a nevezett helységeket másnak adományozni.

1526. Lengyel nemzetség felkérte II. Lajos királytól és Mária királynétól Szigligetet – amely adományozás ellen Máté több káptalanok előtt tiltakozott, és óvását benyújtotta Prot. dom. p. 184, 185, 663.

38 1518. A főapátság joghatósága alá tartozó somogyi világi papság engedelmességet esküszik Máté főapátnak és a konventnek, életjobbulást s az egyházi vagyon gondos őrzését ígéri s hogy semmiféle ellenük irányuló tanácskozásban, cselvetésben részt nem vesznek. Lásd: PRT III., i. m. 712. 221. sz. dokumentum.

Euerkényen és Beunyön [Örkényen és Bönyön] is szerzett Máté több darabokat Prot. dom. p. 97, 107.

A gugi puszta, amely ma oly csekélyre leolvadott, egészen megszerezte Máté főapát. Nagy Makki Úriél 1515. évben átadja Gugnak felét Szentmártonnak 50 forinton, és más egyéb jótéteményekért a másik felét megkapta Máté csere fejében 1518. esztendőben a Gugi családtól vagy nemzetségtől, amelynek átengedte Újságot vagy Sugóságot. Prot. dom. p. 500, 503.

1520. évben II. Lajos király parancsából bevezettetik és beiktattatik Máté főapát az egész Apáthi birtokába Prot. dom. p. 1209.

Máté főapátnak szerzeményeiről lévén a szó, megérintjük a szomorú időszaki esetet: hogy I. Ferdinánd német császár és magyar apostoli király 1534. esztendőben Máté főapátnak visszaadta Szentmárton, valami *Laky Balás* könnyű kézzel elfoglalta, elragadta Szentmárton, akinek kezeiből a kegyes, vallásos és igazságos fejedelem kivette, és a szerzetnek visszaadta. Prot. Arch. dom. p. 1115.³⁹ – Tudniillik: hogy Zápolya János rendrehozatala után Ferdinánd király a törökök új berontásukkor a szentmártoni várat védendő, katonáival megszállította a várat, akik a várat, minden kincseivel, az egyházi szerekkel egyetemben elfoglalták – de Bakics Pál, Ferdinándnak fővezére és tábornoka a szentmártoni várat nemcsak vitézül védte a törökök ellen, hanem a várat, a drágaságokat az egyházi szerekkel a német katonák kezeiből kivévén Máté főapátnak visszaadta *quia ipse Dominus Paulus Bakics praefatum castrum... salvum praeservasset... ac cum omnibus rebus et bonis argenteria ipsius monasterii calicibus videlicet crucibus, indumentisque, et attinentiis ecclesiasticis de manibus Alemannorum, qui praefatum castrum S. Martini e manibus ipsorum Abbatis, et conventus receperant, ad ipsum D. Paulum Bakics [...] eidem Abbati et conventui integraliter restituisset* – e magyar és vitéz nagylelkűségéért Bakicsnak Szentmárton egy évi jövedelmeinek hasonfélélt háladatosságából felajánlotta 1533. évben. – Prot. dom. p. 2231.⁴⁰

A kegyes Ferdinánd király tábornokának tettét nem csak helyeslette: hanem afelett őt meg is nyugtatta Prot. dom. p. 1266. – eme királyi rendeletnek ellenére Laky Balás hihetőleg királyi fiscus. *Litteratus* – elfoglalva tartotta Szentmárton, míglen 1534. évben legfelsőbb parancs által útbá nem igazítottatott Prot. dom. p. 1115. – Valóban a XVI. századnak eleje Magyarországon a rendetlenség, az engedetlenség, a merénynek, erőszakoskodásnak korszaka volt! de hogy is ne? a hatalmas török dúlta a szegény hazát! A hitújítás terjeszkedni akart! – és a koronapretendensek egymást érték. Ily jelenetek: hogy nem boldogítják a népeket, az országokat ki-ki értendi!

39 Ezzel kapcsolatban több oklevél átiratát is ismerjük: 1. 1534. július előtt. Máté szent-mártoni főapát és a konvent Ferdinánd királyhoz intézett panaszlevele. Mindenfelé nyomják őket; a somogyi tizedeket Török Bálint és Pekry Lajos vitte el s ez a szándékuk a jövőre is; a foki kést Nyáry Ferenc vette 500 forintért bérbé, de a bérösszeg felét nem akarja megfizetni; itthon Laki Balázs fosztja, családja őket s kínozza a szegény jobbágyokat. Orvoslásért esedeznek, Laki helyébe Kamonczy Gergelyt ajánlják várkapitányának. Lásd PRT i. m. 779sk. 299. sz. dokumentum; – 2. 1534. július 2. Ferdinánd király tudatja a szent-mártoni monostor népeivel, hogy Laki Balázst megfosztotta állásától s hogy ezentúl csak Albert pécsi prépostnak vagy megbízottjának engedelmeskedjenek s adják a jövedelmeket. Lásd PRT III. i. m. 780sk. 300. sz. dokumentum; – 3. 1534. július 6. Szent-Márton. Peregi Albert pécsi prépost, királyi kamarai tanácsos tudatja a szent-mártoni monostor népeivel, hogy a király Laki Balázs deáktól elvette a monostort; ezután csak az apátot tekintsék uruknak s az ő embereinek szolgáltassák be a szolgálmányokat. PRT i. h. 781. 301. sz. dokumentum.

40 Vö. 1533. május 3. Bécs – Baktyh Pál, a könnyű hadak kapitánya, Szent-Márton várat átadta Máté főapátnak s a királytól megkapja a felmentést. Lásd: PRT III. i. m. 773sk. 292. sz. dokumentum.

MÁTÉ FŐAPÁT GONDOSSÁGA A SZENT SZERZET ÁLLAPOTÁRÓL

Vallásos volt Máté főapát és tökéletes szerzetes; azért le nem csüggött lelke a sok nyomorok, küzdelmek között, amelyeket Máténak éltében kiállani kellett; aki a sok hányatások közt a szerzet állapotát soha szemé elől nem veszítette – azért látván a szerencsétlen hazának szomorú jövőjét az elvesztett Lajos király és a mohácsi ütközet után, nehogy a szerzet és az ország nagy és drága kincse, a levéltár a száguldozó és pusztító törököknek zsákmányául essék; azt Tarcsy Béla gondjára és becsületére bízta, Tarcsi hív szolgálatáért, egy terjedelmes szőlővel megajándékozott – Fuxhoffer Monaster: 1 P. p. 39. Prot. dom. p. 2490.

1512. Szent társulatra lépett Máté főapát a szent szerzetnek nevében a Szent Péterről címzett oberalteihi monostorral⁴¹; amely egyesületnek *Confraternitas* célja s feladata volt: a megholt szerzetesekért imádkozni és misézni, és Isten irgalmát a megholtra leese-dezni! – Prot. dom. p. 891.⁴²

1509. évben a boldogságos Szűz Máriáról címzett Scott monostorral Bécsben lépett Máté szinte az érintett célból Confraternitásra.⁴³ Prot. arch. dom. p. 2596.⁴⁴ Máté főapát szerzetesi buzgalmát és vallássóságát hirdeti szinte az ő alatt szerkesztett és Velencében nyomtatásban újjólag kiadott Breviárium 1519. esztendőben: *Breviarium secundum ritum ac morem monachorum S. Benedicti de observantia secundum rubricum Sancti Martini Sacri monasterii montis Pannoniae et totius regni Hungariae accuratissime revisum correctum et emendatum.*⁴⁵

A fáradhatatlan Máté főapát a nyomasztó gondok közt töltvén tevékeny életét, érezni kezdé korán erejének gyengülését, nehogy tehát az, amit nagy fáradtsággal épített, holta után halomra összedüljön; egy lelkes segédéről és utódról gondoskodott, akit még életében a szerzet ügyeinek ismeretébe és vezetésébe bevezetne s szoktatna, ily lelkes férfiúra talált *Harsányi* Mátéban, akit mint segédének és utódának megválasztott *Coadjutor cum jure successionis*, amely minőségben Harsányi már 1528. évben előfordul. Prot. dom. p. 1264.

41 Oberalteich (bencés monostor kb. 1100–1803 között), Alsó-Bajorországban, Straubing közelében, a Duna északkeleti partján – ikermonostora a tőle kb. 40 km-re délre fekvő, ma is működő Niederalteich (alapítása: 741), amelynek Annalesei olyan fontosak a magyar történetírás számára.

42 1512. június 8. Az oberalteichi monostor a szent-mártonival confraternitásra lép, lásd: PRT III. i. m. 643sk. 185. sz. dokumentum. – Rimely nem említi, de ezt megelőzően, ugyanazon évben, 1512. április 26-i kelettel a Szent Egyedről nevezett nürnbergi bencés monostor is confraternitásra lépett a szent-mártonival, lásd: i. h. 643.

43 Schottenstift (bencés monostor 1155 óta), Bécs belvárosában (rőla kapta elnevezését mind a Schottentor, mind a Schottenring). A skót elnevezés csak közvetve utal Skóciára, mert a regensburgi skót bencés monostor szerzetesei alapították. Az ír-skót szerzetesség Németország keresztény missziója során szerzett nagy érdemeket, fénykoruk a 7. században volt. Szerzetesei évszázadokon át fenntartották a folyamatos-ságot ezekben az ú.n. skót monostorokban.

44 1509. január 10. Bécs. János, a skótok apátja s konventje a szent-mártoni apáttal s monostorral confraternitásba lép. Lásd: PRT III. i. m. 624sk. 163. sz. dokumentum.

45 A Tolnai-breviárium 1506. évi és 1509. évi kiadására lásd: *Mons Sacer 996–1996*. i. m. I. 587skk. Négy oldal faksimilije az 588–589. lapokon. Lásd még: KELEMEN Áron OSB: A Benedictina bulla és TOLNAI Máté. *A magyarországi bencésesség reformja*. In: Magyar Egyházzene 13 (2005/2006) 4. sz. 403–428. Lásd még úő: *Mellicense et justinense – liturgia és fegyelem. Tolnai Máté 1506-os breviáriumának eredete*. In: Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon. Szerk. Illés Pál Attila–Juhász-Laczkik Albin OSB (Rendtörténeti Konferenciák 7), Piliscsaba–Budapest 2012. I. kötet, 219–235. (Illusztrációk a 234–235. lapokon.)

Azonban Máté főapát Coadjutorában nem nagy, legalább nem hosszú segedelmet lelt, aki nálánál hamarabb elkötözött a jobb életre, amelyben sem törökök, sem hitújítás, sem polgári háborúk nincsenek!

Így tehát Máté apátnak új segédre kellett gondoskodni, azért folyamodott Máté a legfelsőbb engedelem megnyeréséért I. Ferdinánd királyhoz, aki is 1533. évben az engedelmet megadta a kikötéssel, hogy a megválasztott segéd Őfelségének helybenhagyás végett előterjesztessék. Prot. dom. p. 1115 – amely engedelem következtében 1535. évben összegyülekezvén az apátok Szentmártonban közös és általános szavazattal megválasztották *Mihályt*, a báttai apátot. Prot. dom. p. 2471.

Így tehát Máté a szerzet gondjaitól menekülvén, visszavonultan a jövődőségnek, az örök életnek szentelte vén napjait.

Máté főapát hívsége fejedelméhez

Szorogatott szívvel említjük fel Máté főapátnak korszakát, amelyben a fejedelmek a legnagyobb szegénységgel küzdöttek! Mi csoda tehát, ha a haza veszni indult?! gondoljuk el a királyok szegénységét! II. Ulászló 1510. esztendőben ezer forintot kölcsönöz Szentmártontól!⁴⁶ – és 1518. évben II. Lajos király háromszázhusz forintot – e tények a mai világnak hihetetlenek! Máté egész készséggel tette le a kívánt pénztömeget királyának lábához. Prot. dom. p. 2571, 2708.⁴⁷ – Eme királyi adósság feletti eredeti kötelezvények, sok másokkal, felsőbb parancsból 1759. Szentmártonból az országos levéltárba áttétettek – Prot. dom. p. I.

II. Ulászló király idejében amikor a törökök immár hatalmaskodásukkal a haza határait fenyegették, a haza a hongyülésen a veszedelem elhárításáról erélyesen gondoskodott, szaporította és elrendelte a katonai erőt, amikor is Máté az 1498. évi hontörvény 20. cikke értelmében kétszáz felszerelt lovaskatonát kiállított. – Bár a magyar összefogóbb lett volna, és koronás királya mellett szorosabban állott volna, ahelyett, hogy durcáskodott, és mindenki király akart lenni – talán nem kellett volna a nemzetnek a mohácsi sírja felett könnyezni. Elérvén II. Lajos ifjú király alatt a meghasonlott, megosztott magyart 1526. évben a szomorú katasztrófa, a rettenetes mohácsi ütközet, amelyben a magyar az ocsmány töröktől halálra veretett – e csatában Máté főapát öregsége miatt részt nem vehetett, aki is Jakab bakonybéli apáttal Lajos király által a mohácsi táborból oly kikötéssel a megjelenéstől felmentetett: hogy emberein túl, személye helyett mást helyesítsen. Prot. dom. p. 2584.

Záradéku a nagy Máté első főapátnak életéhez megjegyezzük: hogy az: aki testestől-lelkéstől feláldozta életét a közjóért, neki is tapasztalni kellett a közmondásnak igazságát: *nemo ante mortem beatus* – életének vázlatából olvassuk és látjuk, hogyan törekedett a közjó előmozdításán, miként fáradozott a szerzet fényének emelésén, és mégsem kerülhette el: hogy napjai ne keserítették volna – jótéteményeit nem kísérte mindig a hálás elismerés, a méltó hála! – leszólás, kissebbítés, rágalom, szemrehányás volt ne-

46 1510. február 1. Prága – II. Ulászló Máté apáttól 1000 forintot kér kölcsön. Lásd: PRT III. i. m. 627sk. 167. sz. dokumentum.

47 1518. augusztus 29. Buda. II. Lajos király Máté apáttól 320 forintot vett kölcsön s megígérte, hogy a legközelebbi adóból visszatéríti. Minthogy ez a tolnai országgyűlés határozatainál fogva nem volt lehetséges, fölhatalmazza Mátét, hogy a szent-mártoni és somogyvári apátság birtokain a jövő adóból vagy kamaranyereségből foglalja le az említett összeget. Lásd: PRT III. i. m. 704. 218. sz. dokumentum.

mes törekedésének jutalma – amiről Jakab bakonybéli apáthoz küldött levele elegendő bizonyóságot teszen: amelyben keserűen és szívfájdalmiban panaszkodik – Prot. dom. p. 2277–2279.

E jeles, érdemekkel teljes és halhatatlan főapátnak sorsa vigasztalhatja s lelkesítheti utódait szorongatásaikban – *Si me persecuti sunt monda Krisztus, et vos persequentur – sed gaudete et exultate, quia merces vestra copiosa est in coelis* – mi erélyesebb az előjáró: annyival kevesebbet tetsző; és mi fegyelemtartóbb, annyival több leszólásnak és agyarkodásnak vagyon kitéve – akinek azonban elve legyen *si homini placerem: Dei servus non essem*.

Különösségéért feljелеljük itt a szomorú eseményt, amely az ország legfőbb két embere közt előfordult. Írja gróf Mailát történelmében 3 B. p. 178: hogy II. Lajos király alatt az ország gyűlésén, Zalkán esztergomi Erek gróf Frangepán Kristófnak szakállát kitipálta!⁴⁸ bizony vad idők voltak!

Az is emlékezetre méltó esemény Máté főapát alatt: hogy II. Lajos király halála után Mohácsnál 1526. évben, harmadnapra a Szent Mihályról címezett bathai apátság egyházi ékei s drágaságai őrizet és biztosság okáért Alsokra, vagyis Szentmártonba hozattak – amely nagy és drága kincs vala, és amely történet reámutat: hogy ez időben a főapát az egész szent rend felett Magyarországon intézkedett s rendelkezett – Katona Hist. Crit: Tomulus I ordine XX p. 25.

MIHÁLY RIMELY

ARCHABBOT MIHÁLY RIMELY (1842-1865) ON THE FIRST ARCHABBOT OF PANNONHALMA (HUNGARY), MÁTÉ TOLNAI (1500-1535)

Archabbot Mihály Rimely had an important role in the Dieta of 1847-48, opposing the liberal school system to be introduced by the revolutionary Hungarian government. His papers, both political and ecclesiastical, including ecclesiastical history, remained unpublished. The manuscripts are conserved in the Library of the Archabbey of Pannonhalma. Here is published the description of the person and life of the first Archabbot of Pannonhalma, Máté Tolnai, according the sources he consulted in the Archives of the Archabbey, using the contemporary secondary literature the same. The notes serve to have the insight into the sources he used. Rimely as historian was also excellent, and his manuscript on the Abbots and Archabbots of Pannonhalma - his predecessors - is worth to be reconsidered.

48 Bizonyára erről a műről van szó: MAILÁTH István: *Geschichte der Magyaren*, Wien 1828–1831. Öt kötet. A szakállkitépésről szóló más följegyzések eltérnek egymástól.

HETS AURELIÁN OSB¹ NAPLÓJA,
1939–1942

Közreadja: Somorjai Ádám OSB

Hets Aurelián pannonhalmi bencés (Dör 1913 – São Paulo 1985)² Pannonhalmán Vanyó Tihamér OSB, majd Szegeden, Erdélyi László OSB-nél doktorált. 1939-től a brazíliai São Paulóban élt, naplójának írását a kiutazásáról vett döntéssel megkezdte és 1945-ig vezette. A kézirat őrzési helye a São Pauló-i Szent Gellért bencés apátság levéltára.

A napló rögzíti a São Paulo- és környékbeli magyar lelkipásztorkodás és a brazíliai élet hétköznapijait, a budapesti rádió, a brazil sajtó és a Times nyomán a II. világháború eseményeit. Szerző történész érdeklődéssel fordult minden általa megtapasztalt élmény felé, olvasása rendkívül hasznos lehet, informatív és horizont-tágító egyszerre. Információi nem mindig naprakészek a világháború egyes csatái vagy eseményei kapcsán, de eligazító erejük, minden frontra figyelnek és alapvető összefüggéseket tárnak fel. Pl. tudatosítják, hogy az Egyesült Államok ösztönzésére, a szövetségesek oldalán az összes Latin-Amerika-i állam belépett a háborúba, és hogy a hadüzenetet követően (1942) betiltották a magyar nyelv használatát, mivel – a németéhez hasonlóan – ellenséges ország nyelve, és ez is egy fordulópont az ott élő mintegy 25 ezres magyarság életében.

A következőkben előbb közöljük Kögl Szeverin OSB méltatását, majd a napló első részét, amely 1939–1942 között keletkezett.

1 OSB: Ordo Sancti Benedicti, Szent Benedek-rendi szerzetes, bencés.

2 1913-ban született Dörben (Sopron vármegye), 1932-től bencés, 1938-tól pap, Kelemen Krizosztom főpát diszpozíciójára Jordán Emillel együtt utazott ki São Paulóba, ahol előbb segédlelkész, 1951-től gimnáziumi tanár és 1962–1968 között alperjel, 1963–1966 között magiszter, 1968–1971 között ház-gondnok, 1972–1975 között anasztási lelkész és hittanár, 1975–1983 között szemináriumi tanár, 1975–1978 között magiszter, 1977–1985 között a magyar kolónia főlelkésze. 1985-ban halt meg São Paulóban. – *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986*, szerk. Berkó Pál és Legányi Norbert, Győr 1987. 202. old. 1532. sz.; *Magyar Katolikus Lexikon*, IV. kötet, Budapest 1998. 803. – Folyóiratunkban jelent meg a são paulói magyar bencés alapítás története, lásd: Tóth Veremund: *A Szent Gellért kolostor Braziliában*, in: MEV 8 (1996/1–2), 149–190. Ugyanígy: Pongrácz Attila: *Egy magyar alapítású bencés iskola Braziliában. A Szent Imre Iskola múltja és jelene*, in: MEV 17 (2005/3–4) 101–119; uő: *Magyar egyházi élet Braziliában. A São Pauló-i magyar egyházak 1945–1990*, in: MEV 20 (2008/3–4) 103–116; uő: *A São Pauló-i magyarság 1945–1990*. Szeged, doktori PhD értekezés, kézirat - Szegedi Tudományegyetem. Interneten: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1211/1/Pongracz_Attila_Disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf
A nyugati magyar bencésekre lásd: Somorjai Ádám OSB: *Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend-és jogtörténeti vázlat*, in: *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I. Pannonhalma 2013.* 325–352.

Kögl Szeverin:³ P. Dr. Hets János Aurelián O.S.B.
(1913. május 11. – 1985. augusztus 12.)

Nehéz elbúcsúzni egy személytől, akivel az ember évtizedeken át élt szeretetben. 1927-ben ismertem meg Hets Auréliánt, akkor még mint „Höcs Jancsit”, a pápai bencés gimnáziumban. Apró, fürge gyerek volt. Még látom, amint ürgeként, szalad a pápai vásártéren a foci után. Esze járása is fürge volt. Így nem okozott nehézséget felvétele Pannonhalmán. Hatodik gimnáziumból jelentkezett bencésnek. Évfolyama volt az utolsó, amelynek tagjai még mint gimnázisták öltötték magukra a bencés szerzetesi ruhát és mint VII. illetőleg VIII. osztályú magántanulók vizsgáltak a győri, vagy a pápai gimnáziumban, aszerint, hogy görögöt, vagy franciát tanultak a felső osztályokban. Pannonhalmán akkor még nem volt gimnázium. Mosolyogva és talán kissé irigykedve is csodáltak a kis „csikó”, bencéseket, amikor június végén megjelentek vizsgára. Utánuk mi már csak érettségivel „léptünk a Rendbe”, Pannonhalmán sok izgalmas órát és kellemes napot töltöttünk együtt. Több teológiai tantárgyat együtt hallgattunk. Buzgó seminarista volt. [...] Tanulmányait kitűnően fejezte be. [...] Latin-történelmi szakvizsgái után, 1939-ben, mint gyakorló tanár jelentkezett Dr. Erdélyi László bencés, szegedi egyetemi tanárnál, doktorátusra. Erdélyi László, Hóman Bálint történész megállapítása szerint, abban az időben Magyarország legnagyobb tudású történésze volt. Ugyanakkor szentéletű pap és aranyszívű rendtárs. [...] Aurélián nem a protekció miatt ment Szegedre, hanem Laci Bácsi pannonthalmi látogatása alkalmával kötött, „bátya-öcskői” szimpátia miatt. Protekciót Erdélyi professzor nem ismert. Aurélián a vizsgák alatt vendége volt. Minden nap együtt mentek gyalog az egyetemre. Az úton vizsgáztatta a „kis testvért”. Aurélián nagyot csalódott, amikor a vizsgán teljesen más anyag után érdeklődött. Így is kitűnőt kapott. A pannonthalmi tanárképző főiskolán történelmi katedrát jósolták neki. A Sors azonban másképp intézkedett. Szíve a braziliai magyarok után vágyódott. Még ugyanabban az évben, gyakorló évének befejezése után azonnal, elindult Brazíliába. Augusztus 19-én, Szent István vigiliáján érkezett São Paulóba, hogy ott egész életét feláldozza Egyházának és a magyarságnak. A braziliai magyarság mindene lett. Lángoló szívvel szerette a magyarokat. A tűzbe ment értük. Senki sem ismerte jobban a braziliai magyarokat, mint ő. Fáradtságot nem ismerve járta az „interiori”⁴ magyar telepeket és a sáo paulói magyar városrészeket. Ízig-veéig lelkipásztor volt. Nemcsak a templomban, hanem a hétköznapi érintkezésben is. Örömmel és szeretettel látogatta a magyar családokat. Ilyenkor kérdezett és csipkelődött. A magyar betegeket és öregeket minden első pénteken meglátogatta. Évtizedeken át minden vasárnap misézett a magyaroknak. Minden magyar megmozduláson cselekvőleg résztvett. Szíviügye volt a Magyar Segélyegylet és a Magyar Szeretetház. A szegény, öreg elhagyatott magyarok komoly lelkiismereti problémát okoztak neki. Rendtársai hiába próbálták vizagstálni és lelkiismeretfurdalásait enyhíteni. Töprengései hozzájárultak végzetéhez.

Hosszú éveken át a Délamerikai Magyar Hírlap és a D.M.H. évkönyveinek a kiadója volt. Mint ilyen, a braziliai magyarokon kívül összeköttetésbe került a viágon szétszórt sok magyarral. Ezekkel lelkiismeretesen tartotta a baráti kapcsolatot. Magáncimtára több száz magyar pontos címét és születési dátumát tartalmazza. Születésük napján sokaknak írt, a sáo paulóiakat személyesen vagy telefonon köszöntötte. Az úttörő Szelez Arnold után három évig volt Anastáció⁵ plébánosa. Akkor zárta szívbe végleg Anastációt. A plébánia feladása lesújtotta. Kétségtelen, hogy ez is, mint egy „infarktus” érte beteges szívét. A szétágazó magyar lelkipásztori munka mellett, sohasem maradt

3 Kögl János Szeverin (Mosonszentpéter 1914–1994 São Paulo), pannonthalmi bencés, 1949-től São Paulóban, a monostor építésén fáradozott, majd felépítette Nova Santa Rosán (Brazília déli területén, Paran államban) a kisszemináriumot. Életrajzára lásd: *Magyar Katolikus Lexikon*, VII. Budapest 2002. 321–322. – A közölt szöveg eredetijét őrzi a São Paulo Szent Gellért Bencés Apátság levéltára.

4 Interior: brazil (portugál) kifejezés Brazília nem partvidéki, hanem belső, főként erdős területeire.

5 Szelez Ferenc Arnold pannonthalmi bencés (1900–1972) az első magyar bencés So Paulóban, 1931-ben utazott ki a misszióba és ott maradt haláláig. A Villa Anastaci – sokáig magyar – plébánia szervezője és a Szent István templom ptje, ahol a lelkipásztori szolgálatot rendtrsaival együtt végezte.

hütlően kedvenc szaktárgyához, a történelemhez. Ezért örömmel vállalta és 15 éven át lelkiismeretesen tanította a történelmet a Colégio Santo Américóban.⁶ Ugyanakkor sok történelmi tanulmányt írt a D.M.H. évkönyveiben és önálló kiadványokban.

A Magyar Kolónia és tanítványainak iránta való szeretete megnyilvánult temetésén. Nemcsak magyar, de brazil előkelőségek temetésén is ritkán lehet látni ekkora gyászoló közönséget. A são paulói magyar kolónia, a református és evangélikus lelkészekkel, a magyar egyesületek vezetőivel az élén, tömegesen vett részt temetésén. A temetési szertartást az éppen São Paulóban tartózkodó Dr. Békés Gellért kurzustársa végezte.⁷ Dr. Troykó György, a são paulói Magyar Egyházköztség elnöke búcsúztatta megható szavakkal a Magyar Katolikus Kolónia főlelkészét. Az egyházkerület püspöke, Dom Fernando, az összes kerületi papokkal concelebrált szentmisét lelke üdvéért.

Sok munkája, eredménye, sikerei és elismerése ellenére Aurelián mindig alázatos szerzetes maradt.

Szerkesztői megjegyzések: Az esetek többségében megtartottuk az eredeti írásmódot, főleg, hogy a kézirat nehezen olvasható. Feloldottuk a T. N. Tarnóczy nővérek rövidítést, nem oldottuk fel a Sz. (Szelecz Arnold OSB), E. (Jordán Emil OSB), A. vagy H. A. (Horváth Anzelm OSB) rövidítést. Mivel itt rendtársairól ír szubjektíven és negatívan, akikkel egy háztartásban és egy munka- és imaközösségben élt, helyesebbnek tartottuk, ha megtartva az ő stílusát, nem oldjuk fel a kezdőbetűt. H. pl. a megfelelő szövegösszefüggésben Hitler-nek olvasandó.

Számos más személy, főleg magánszemélyek, hívei nevét szintén kezdőbetűvel jelzi, ezeket szintén megtartottuk, az esetek nagy részében nem tudván, kikre vonatkoznak. Az esetek egy részében pedig az összefüggésből kiviláglik, de nem nagy horderejű az utókor számára, ezért talán helyesebb itt is a privacy tiszteletben tartása.

HETS AURELIÁN NAPLÓJA

1939. augusztus 6. – 1942. május 10.

I.

*In nomine Domini.*⁸

1939. aug. 6. 17^h.

*Alles ist anders als ich dachte.*⁹

Most tettem le azt a könyvet, mely ezekkel a szavakkal kezdi délamerikai útjának leírását.

Ez a könyv is ösztönzés számomra – bár még nem olvastam el, hogy néhány vonást én is lejegyezsek magamnak arról az utról, hol minden más, mint én gondoltam.

⁶ A magyar bencések által São Paulóban alapított általános iskolában és gimnáziumban.

⁷ Békés Gellért pannonhalmi bencés (1915–1999) ez idő szerint a Szent Anzelm Pápai Egyetem profeszszora Rómában, a nyugati magyar bencések legfőbb előljárója, éppen vizitációra érkezett. Személyére és hivatalára vonatkozóan lásd: SOMORJAI Ádám OSB: Békés Gellért OSB, a nyugati magyar bencések előljárója, in: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, Szerk. KLESTENITZ Tibor–ZOMBORI István, Budapest 2015. 373–386.

⁸ Az Úr nevében. (latin)

⁹ Minden más, mint gondoltam. (német)

Az ember elgondol magának sok mindent és csak később veszi észre, hogy a dolgok egészen mások, mint ahogyan gondolta. Viszont gondolatai folyton változnak, ez is biztat kissé talán még lesz idő, mikor „invat meminisse praeteritorum laborum.”¹⁰

Néhány óra mulva már egy teljes hete lesz, hogy hajónk a General Artigas, Boulogne sur Mer-ben¹¹ ringató hátára vett bennünket.¹² És mily hosszú volt az utunk addig is, és bár elhatároztam még otthon, hogy mostani utunkról nem mulasztom el főbb benyomásaimat lejegyezni, mind ez ideig nem jutottam hozzá, nem volt időm, helyesebben nem volt kedvem és gyakorlatom.

Ma végre Urunk Színe változásának ünnepén beöltözésem hetedik évfordulóján Isten nevében elkezdem írásomat, mely talán napló lesz, vagy befejezetlen töredék, mindkét esetben.

teljesen egyéni használatra.

Nagyon messziről kezdhetném, de ide más nem kerül be, mint az ami utammal összefügg. Mert egyedül ez az út az oka írásomnak.

Hogy hogyan is kezdődött, nem igen tudnám leírni. Akkor még nem gondoltam gondolataim lejegyzésére. A Lóránt¹³ félhivatalos, akkor még meg nem értett, de később világossá vált levele és az Emil inspirálására létrejött válasz lehetett a legközelebbi megindítója vállalkozásunknak. Nevem aláírását már el is felejtettem, mikor egy alkalommal a Főapát Úr¹⁴ a pesti székház folyosóján minden bevezetés nélkül úgy szólított meg: „Köszönöm, fiam!” Először nem is értettem, miről van szó, arra? gondoltam, hogy a Mintagimnáziumban elért szép és sikeres eredményért akar megdicsérni bennünket. Csak lassan kezdtem kapcsolni, hogy mit is gondol Önnagyméltósága.

Emiltől – aki társam lett, vagy akinek társa lettem – tudtam meg, hogy már egész konkrété megtörtént in petto Archiabbatis¹⁵ a döntés, hogy ketten az Emillel a nyáron Brazíliába megyünk az odaszakadt magyarok lelkipásztori gondozására. Emil azt is megmondta, hogy a Főapát Úrral beszélt és ő volt az első jelölt és akkor ő kérte, hogy a szóbakerülő jelentkezők közül engem adjanak melléje. Adja a jó Isten, hogy eddig és ezután is meg ne bánja légyen, hogy ott ahol oly kevesen vagyunk pont én vagyok mellette. Én erőm szerint azon leszek, hogy ezt ne kelljen tennie – De elég lesz-e erre erőm! Nem tudom, nem legjobb akaratommal teszem-e magamat nehezzé számára. Igaz egyszer nekem a Főapát Ur azt mondta, hogy őt vigasztalóul adta mellém, hogy könnyebb legyen nekem. Hát bizony még rettenetesebb lenne itt teljesen egyedül. Persze szó volt arról is, hogy csak egyikünk jön ki, még hozzá nem sokkal indulásunk előtt. Mert ez igen jellemző. A végső pontig teljes volt a bizonytalanság. Én még a fentemlített folyosói találkozáson és néhány megjegyzésen kívül semmit sem tudtam a dologról, Főapát Úr jobbra-balra dicsekedett velünk, s viszont nekünk semmi foghatót és elindítót nem mondott. Karácsony-

10 Valaki megemlékezik az elődök munkájáról. (latin)

11 Értsd: a hajó neve General Artigas. A kikötő neve: Boulogne sur Mer.

12 A többes számot indokolja Jordán Emil bencés rendtárs jelenléte.

13 Dezsényi Lóránt OSB. – Itt és a következőkben nem adunk életrajzot, mert az megtalálható a következő kiadványban: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986*, összeállították: BERKÓ Pál és LEGÁNYI Norbert OSB, Győr 1987.

14 Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát.

15 A főapát szívében. (latin és olasz). Latin használata elterjedtebb: In pectore. A pápák olykor nem hirdetik ki egy általuk kinevezett (kreált) bíboros nevét, ilyenkor használt kifejezés: in petto. Archiabbatis: Archiabbas, főapát (latin) birtokos esete.

kor tett olyan megjegyzéseket, amelyek arra készítettek, hogy most már magam is számot vessék a vállalkozással. És ez könnyen ment. Azt hittem mindent el tudok képzelni. És elképzeltem és elképzelésem után a vállalkozásunk elég könnyűnek látszott.

Húsvétra annyira jutott a dolog, hogy az Otthoniakat is előkészítettem várható dispozióimra.¹⁶ Szegények ők már akkor megérezték mit jelent ilyen dologra feltenni a szavamat. Igyekeztek lebeszélni, én már előbb egy levéllel – így könnyebb mint élőszóval – előkészítettem őket, majd személyesen is hazamentem. Főapáti engedéllyel, mit külön ezen a címen kaptam. Jó Édesapám azt mondta, hát csak csináld, ahogy legjobban gondold. Te intézd a sorsodat. Nem olyan sokat beszélünk a dologról. Ő kezdte: Csak olyan messze el ne mennél. Más menne inkább. Én akkor úgy éreztem, hogy az áldozat meghozatalától nem szabad visszariadnom! Többször hivatkoztam rá, hogy a jó Istenért, az ő dicsőségéért teszem. Oh Istenem add, hogy csakugyan egyedül a Te dicsőségédért és a Te dicsőségedre tegyem és engedd meg azt, hogy azokat, akik kívülem a legnagyobb áldozatot hozták Édesapámat, Annust és anyámat visszatérve egészségben találjam.

Ezért miséztem, imádkoztam elutazásom napján a korai misén, ahol a ministránsoson – Barna Pista – kívül Édesapám és az Annus volt jelen – és még a Jakab Imre. Az ő jelenlétük meghatott, az Imréé meglepett. Másokról jobban elképzelhettem volna, jobban közelebb engedtem magamhoz. Imre gyerekkori társam volt, de sohasem voltunk sokat együtt. Ő még sértve is érezhette volna magát újmiséim óta, amikor őt kifejejtettem, de ezt ők nem adták még tudtomra. Ellenkezőleg az annyi jóbarát, ismerős és rokon közül egyedül ő volt ott. Ezt nem panasz képen mondom, nem is lett volna jó, ha eljöttek volna, erre most önkénytelenül emlékszem és az Imre javára írom.

Búcsúzást és búcsúztatást – hála Isten – sehol sem kellett átelnünk. Magunk voltunk mindenütt ellene. Még élénken élt emlékezetemben a János búcsúztatása,ilyent nem akartam. Semilyent sem. Csendben eljönni és Isten segítségével csendben, szégyen nélkül visszatérni.

Egy helyen mégis elbúcsúztattak bennünket, ott, ahol nem is gondoltuk: a pesti házban a Tasziló Ur¹⁷ a Henrik névnapjának előestéjén, Szt. Benedek ünnepének oktávjában. Kedves volt, mert váratlan volt és remélem őszinte. Bár abban a szellemben járnék, amit feltételezett rólunk.

Pannonhalmára is elutaztam azért, hogy egyenkint elbúcsúzzak, s talán itt is sikerült a szerénység megóvásával és mégis illőképen elbúcsúznom. Azok akiktől bármily mértékben nehezebb lett volna a búcsúzás, éppen nem voltak ott. Ilyenek kurzustársaim között akadtak volna és egy-kettő még a klerikusok között. De mi fűzött ezekhez? – Tanáraink közül a Lajos¹⁸ dicsérte szavakkal vállalkozásomat: ha végeredményben meggondoljuk... Ernö úr¹⁹ azt mondta: könnyelmű, meggondolatlan fiatalember.

Maradjon meg bennem sokáig a Tihamér úr²⁰ hosszas intésének emléke, talán tud egy kis erőt kölcsönözni. Csak azért is, megmutatom. És ennek még akkor is lesz jelentősége, ha visszatérek az elhagyott földre. Öneki jól kell ismernie, évekig lelkiatyám, tanárom és munkám figyelője volt. És mikor megtudta, hogy – vállalkoztam a braziliai útra, azt mondta: „Végtelenül rosszul tette.” És mondott igen sokat még, azt célozva, hogy le-

16 Dispozició: főapáti (rendi) rendelkezés, értsd: munkabeosztás.

17 Szegedi Tasziló OSB. Ruzicska Henrik OSB, névnapja július 14-én van.

18 Csóka J. Lajos OSB.

19 Mihályi Ernő OSB.

20 Vanyó Tihamér OSB.

beszéljen, mondta, hogy menjek le a Főapáthoz és vonjam vissza szavamat, az nem férfiatlanság. A Rend érdeke, a magam érdeke, jövőm ezt kívánja. Szerinte azon kevesek közé tartozom a Rendben, akik tudományos munkálkodásra hivatottak. Tudásom, kritikám, eddigi dolgaim azt mutatják, hogy tehetségem van, szorgalmam is van, kitartást és lemondást is fedezett fel bennem, úgy mutattam eddig, hogy kedvem is van és nem hagyom abba, mint annyian. Mi történt velem, elment az eszem, vagy a pesti egy év okozta ezt a nagy változást? Mikor végre valahára én is szólhattam egy-két szót, ezekbe a töredékekbe belesűrítettem indítóokaimat. Az ember, aki szerzetes lesz, elsősorban saját lelkének üdvéért köteles dolgozni, azután másokén. Ő is segített kifejezni, hogyan érheti el a kettőt az ember speciel a Rendben: mindenbe teljesíti azt amire hivatva van. Igen. No már most az én esetemben: arra neveltek az ember legyen mindenre készséges. Én is a felszólításra vállalkoztam, kifejeztem ezzel, hogy a nehezebb munkától sem irtózom, az áldozatra is kész vagyok a lelkek üdvé érdekében és azt is kifejeztem, hogy nem válogatok a munkakörökben. Ajánlkoztam, már most az előjáró dolga eldönteni, alkalmas leszek-e. Ez az én felfogásom egész kiküldetésemről: én nem vonom ki magamat ez alól a munkakör alól sem, sok motívum: tökéletesülésem, egyszerű emberek közötti jótékonyosság, látóköri tágulás, nyelvtanulási lehetőség, világlátás és ezek mellett is önzetlen munkálkodás Krisztus országáért és a szegény hazáért az elhagyott magyarok között – mindezek vonzóvá tették előttem Brazíliát s ezért ajánlkoztam, döntsön az előjáró: alkalmasnak ítéle. Én külön nem mertem volna kérni, nem akartam felválni. Utána még jó tanárom kifejtette, milyen kár, hogy a Rendben nem oda teszik az embereket, ahová valók. A Markos János²¹ helyén más is kiabálhatna stb. Mire visszakerülök elparlagiasodom, kifáradtan kerülök vissza, talán csalódottan, kedvemet veszve, soha komoly munkát várni tőlem nem lehet. Mi lesz legközelebbi dispozióim? Ő majd megérti, ha ilyen leszek, olyan leszek.

És én éppen azt akarom megcáfolni. A munkát nem fogom abban hagyni. Nem szabad, hogy eredmény és gyarapodás nélkül múltak el ez a három év.

A Tihamér úr szidalma buzdítson állandóan a munkára!

Még egy ember volt, aki kifejezetten rosszallotta lépésemet: plébánosom. Mástól hallottam, hogy azért is neheztel, hogy nem kérdeztem meg előre. Erre igazán nem voltam kötelezve. És az ő rosszalásába egy kis önzés is vegyülhetett.

A búcsúzás nem volt nehéz. Előtte való nap még egyáltalán nem éreztem, hogy olyan út előtt állok, melynek másik vége az új világba ér el és amelyről nem tudhatom mikor lesz és lesz-e egyáltalán visszatérés. Még csak annyira sem éreztem meghatottnak magamat, mint a régebbi bucsuzásokkor.

Nehéz csak az otthontól volt elválni. Éreztem, mennyire szenvednek. Egy álmom is fokozta félelmemet. Édesapámat láttam a kis kert ajtó előtt csapzott, vizes hajjal állni és láttam szenvedett. Egyéb álmaim is aggasztottak. Szent misém alatt és különösen utána nagyon meghatódtam. Kissé kisírtam magamat a templomban, de a reggelihez belépve a szobába nem tudtam elfojtani sírásomat. Ők már máskor is sírtak, de én addig mindig palástolni tudtam érzelmeimet.

Oh Istenem add meg a boldog viszontlátást!

Édesapám most először jött ki a vasutra, az Annus jött ki velem. Utánam integettek az ablakból az ébredő emberek. Mikor látom őket viszont?

21 Markos János OSB, aki 1937–1939 között volt São Paulóban.

A vonatban az Itineráriummal²² kezdtem utamat. Éreztem és jó Isten előtt nagyon ki akartam fejezni, hogy egyedül az ő segítségével bízom.

Győrről az Erik²³ és a Szabolcs²⁴ voltak mindenáron azon, hogy utolsó óráimat ne töltssem egyedül.

Emil testvérei,²⁵ az előbbiei és a Cirjék úr²⁶ tették hangulatossá az indulás előtti perceket. Talán azt hitték, nagyon rászorulunk, pedig akkor már egész hétköznapi éreztem a pillanatot. Már én elhagytam azokat, kik számomra a megszokottnál többet jelentettek.

Életem legnagyobb útját kezdtem meg a kora délelőtti pesti gyors másodosztályán.

Julius 18, keddi nap volt. A bencés szentek ünnepe, átérzéssel és erős applikációval mondtam breviáriumomat, misém az aznapi szent szintén applikálható miséje volt.

A januári olaszországi két hetes utat kivéve még nem voltam külföldön és ez az út hosszúnak ígérkezett. Julius 18 augusztus 18-ig nem lesz állandó lakhelyem.

Egy hónapos út, mennyi mindent láthat az ember alatta. Írja le, mert elfelejti.

Csak a külsőt, mert a belsőt nem láthatja. Figyeltem a mezőt, a környéket. Arattak mindenütt. Otthon is, mikor eljöttem. De milyen mások a szokások. És arra gondoltam, ezt megjegyzem, ha hazakerülök, elmondom. Az osztrákoknál kupacokba rakják a gabonát, a hegyeken asszonyok is kaszáltak, igaz sehol olyan rettenetes iramban mint a mi szegény népünk, mely agyon töri magát. Ezek kényelmesen nézegettek és lézengtek nagy kalapjaik alatt.

El is vannak maradva. Igaz, hogy ebben az éghajlatuk az ok. Nálunk már mindent éretten hagyunk el, és egész utunkon még egy héttel később is a francia határban éretlen gabonákat találtunk.

Az is érdekes ahogy a takarmányt szárogatják. Karókra teregetik fel, vagy úgy tűzködik fel a hegyes, nedves vidéken ez természetesnek látszott, de nekem új volt.

Németországban nem szálltunk ki. Bécsben is csak egyik pályaudvarról mentünk át közvetlen párizsi kocsin a másikra. Nem sokat láttunk Bécsből, csak az embereket figyeltük. Mennyivel mások ezek, mint a magyarok, hamarosan pedig a franciákat hasonlítottuk hozzájuk.

1939. aug. 10. General Artigas 8° fokkal az egyenlítő fölött.

Már négy napja nem írtam semmit az alig megkezdett naplómba, pedig ugyancsak el vagyok maradva utijegyzeteimmel. Ma megint van annyi lelki erőm, hogy újra írhatok.

Az elhagyott szép német vidék hegyes tája nagyon tetszett, többször felébredt bennem a vágy, hogy valamikor szeretném közelebből is megismerni.

Bécs után Salzburgra emlékszem, mint nagyobb helyre és közben néhány bencés kolostorra. Melket sohasem láttam életemben, de amint kitekintve a vonat ablakán megpillantottam, elkiáltottam magamat: ni Melk. Büszkén magaslik ki a Duna fölött és jó sokáig elkísért bennünket képekről már régebben jólismert barokk homlokzatával – Istenem – gondoltam – hányan lakják most ezt a hatalmas kolostort. Később egy másik

22 Úton lévők imája. (latin)

23 Rozmán Erik OSB.

24 Vida Szabolcs OSB.

25 Jordán Emil OSB családja győri.

26 Maros Cirjék OSB.

bencés kolostor elhagyott külseje ébresztette fel részvételemet és gondolatomat jövőjük sorsa felett. Talán Admont vagy mi lehetett – most nem jut eszembe a neve.²⁷ Ez is magasan trónolt valamikor folyton növekedő hatalommal, amit az egymásra épített és toldott szárnyak sejtetnek. Most elárvult várnak tűnik fel, mintha új rendeletésre várna. Könnyű volt ezután minden hegytetőn egy-egy ősi tornyos épületet felfedezni s én mindegyikről azt hittem, hogy kolostor.

Salzburgot szerettem volna látni, honnan valamikor annyi levelet kaptam, s hova tőlem is nem egy levél érkezett. Ez is rég volt, mikor A.²⁸ a lelkek havasai közül oly nagy buzgalommal küldözgette gonddal vizszonzott hosszú leveleit. Rágondoltam Gulácsi Irén szavaira, amelyet egyszer idézhettem neki: „Mindig egyedül” – ezt kattogják a gyorsvonat kerekei ő viszont úgy hallotta ugyanennek a gyorsnak a kerékkattogását: „Veled együtt.” Én is figyeltem a vonat kerekeit és valahogy ehhez az utóbbihoz hasonló ritmust lehetett kiolvasni belőlük, de mit változtat ez a tényeken. Mikor ő erre utazott, én szerény pannonhalmi keretek közt róttam szerzetes életem boldog napjait, s most mikor én robotgok erre ő már még messzebből Londonból, Párisból jön vissza, hogy még nagyobb kariert fusson – Valamikor félig viccesen, félig meggyőződéssel azt írtam válaszul a salzburgi főapáttal történt találkozásáról szóló levelére, hogy mégiscsak főapát lesz belőle. Erre ő megsértődött, kezdődött az amit nem vártam...

Közben eszébe jut az embernek a mult, s jó hogy a jelennek is vannak követelése is feledtetik a múltat. Az ékező kocsiban enyhítettük az idő folytán fellépett természeti követelést. Nagy luxus volt, utána meg is bőjtöltük, hetekig nem étkezünk rendes körülmények között.

Visszafelé menve hirtelen nagyon megijedtem, mert közben kocsinkat a vonat végére kapcsolták, s nem találtuk a helyén. Az volt az érzésem, más irányban utazunk, mint csomagjaink.

Salzburg után pihenőre tértünk. Én nem is panaszkodhatom, elég kényelmet és nyugodalmat találtam másodosztályú fiúknak plüssülésein. Csak német kalauzunk német alaposága mutatkozott be nem várt vendégként, mikor minden nagyobb állomás után jegyünk után érdeklődött. München nem láttam az éjszakában és mivel aludtam.

Reggelre érkezünk a francia határra. Kehl mint rideg határállomás búcsúzott tőlünk az ébredő hajnalban s a Rajna hídjának másik végén francia katona állta az őrt. S vajjon melyik parton áll erősebben az őt?

Strassburg barátságosan intett felém szép gót tornyaival, de ezen a reggel nem mehettem templomba, gyors restis reggeli után tovább Páris felé most már szerényebben III. osztályon, hogy minél többet utazhassunk.

Először vagyok francia földön franciák között. Megnyerő táj, megnyerő emberek. Nem olyan hivatalosak, kimértek, mint a németek. Igazolmányunkat rossz helyen pecsételik le, Emil jegyét nem is kezelik, a német alaposág mellett ez nem történhetik meg.

Nézem ismét a tájat. Még itt sem aratnak. Az elmaradt. Nyugat. De csak ebben, mert egyébként mindenben látszik a kultúra és jólét.

A vasutat végig kíséri a legfinomabb autót tele forgalommal és ami még a német viszonyoktól is megkülönböztette, végig láthattuk a fejlett ipari csatornákat. Mindenütt hajóvontatás.

27 Admont nem a Bécs-Salzburgi fővonal mellett, hanem bent a stájer hegyek völgyében van.

28 A-val São Pauló-i elődjét és társát, Horváth Anzelm OSB-t rövidíteni a későbbiekben.

A táj hegyes és erdős. Mennyien vonulhattak erre. Chalon sur Marne-nál Attilára gondoltunk, Nantesnál a nantesi edictumot emlegettem s közben figyeltem a mindig élénkülő forgalmat, mindig több és több utas. Itt nincs nép? Most még van. De lesz-e?

Igyekszem minél előbb megérkezni Párisba, mert közben már Délamerikába is meg kell érkeznünk, igaz még sajnós egy hét van előttünk s mikorra múlik el az az egy hét, hányszor megszámlolom még a napokat és éjszakákat.

Párisba délben érkeztünk. Nagy csomagjainkkal a Gare de l'Estről leendő lakásunkra a Place du Card. Amette 1.-re hajtottunk, közben kíváncsian nézegettem ki a taxi ablakán, hogy egy pillanatot se veszítsek el ennek a híres városnak nézésében. És később mennyit elvesztettem.

Lakásunk jó magasan a negyedik emeleten volt. Valahogy felcipelődtünk, Emil magyarázata szerint akkor, mikor már azt hisszük semmi sincs hátra, mindennek vége van, még egy elrejtett ajtón egy emeletet kell menni, hogy feljussunk az agglegény otthonba, hol a magyar bencések néhány év óta párisi tartózkodásuk alatt robinsoni életet élnek.

Mi is ezt éltük a Miska irányítása mellett magunk főztünk, sütöttünk, de leginkább és legtöbbször mosogattunk. De jó élet volt az. Azóta sem ettem olyan izleteset, mióta elhagytam izletes kakaós bögréit.

Két nagy vendégséget is tartottunk, egyiken a Központi Szemináriumból jól ismert Dödi,²⁹ Cseh Matyi és Mester Pista és egy francia fiatalember vettek részt, a másikon a magyar kolonia kedves lelkésze a Kozma Feri és egy Győr egyházmegyei pap: Molnár Tóni.

1939. aug. 15. Magyarok Nagyasszonya.

Abban maradt utam beszámolója, majd talán később folytathatom. Keserves tengeri betegségem elvette minden erőmet, de ma Nagyboldogasszony mégis megengedte, hogy néhány sort írjak legalább a mai napról.

Eddig d. u. ¼ 6-ig az eddigiekhez képest hála Isten elég jól éreztem magam. Nem volt az a hihetetlenül kellemetlen állandó szédelés, émelygés. Hányás sem volt eddig. Igaz reggel az egyik kedves utitársunk Zrysekné jóságából és könyörülő figyelméből egy új orvosságot vettem be. Misézni már csak e miatt sem lehetett, mert felkelés előtt kellett bevennem. Kellemetlen, de úgy látszik használt. Emil miséje alatt könny szökött a szemembe – hányadszor tengeri utunk alatt! – könnycseppek az Oceanban. De így is boldog voltam ma!

Elgondoltam tavaly ilyenkor Bakonybélben assistáltunk és az Arnulf³⁰ urat ünnepeltük – ezért már 5-én Madeirából írtam is neki, a Kovács Pistának is – tavaly előtt pedig odahaza prédikáltam.

Dél előtt breviáriumozgattam, utána körülnéztük a hajót. Hatalmas konyhát, hentesraktárát, cukrászdáját, a portugál konyhát, a portugálok ebédjét: hús és krumpli, de melléje mindenütt vörösbor és zenekíséret. Tegnap ezért vitték le – már másodszor látom – a hajó faráról a sok zsák krumplit. És a hús milyen vadító, de kiadós. Szakácsuk mindegyik tálat jól nyakon öntötte zsírral. Szemben velünk éppen akkor jött be az állandóan inspekciónéző – azért németek – tisztikar. Egymásután szedték le büszkén viselt H S D J jelzésű sikkáikat, még mielőtt a terembe beléptek volna. Ezek a portugálok csak nyári

²⁹ Dödi: Demel (Dér) Iván beceneve.

³⁰ Saly Arnulf OSB.

munkára jönnek át Brazíliába, télre visszatérnek. Itt a hajón úgy látszik államot alkotnak az államban. A 3 osztályú utasok úgy láttam külön, később étkeznek. Szentmiséinken megjelenő portugálok nagyon buzgók.

Utánuk a hatalmas kormányt mozgató gépezetet, a hatalmas gépházat, mosodát, vasaló helyiséget néztük meg. Legalább van valami fogalmam erről az állandóan ingó kis csónakocskáról. Ebédre a péntek óta állandó Hafenschleimet³¹ kértem s még egy csöpp spagettit és egy almát és ez az eddigiekhez viszonyítva fejedelmi étkezés volt, bizhattam megfogyatkozott erőm fennmaradásában. Délután majdnem az egész Prohászkatát átvettem, pedig már reggel elmélkedtem belőle, de egyik argentinai útitársunk a szüleivel utazó Martzik leány megkért, hogy írjak be emlékkönyvébe valamit. A magam fáradt fejéből most semmi sem került volna ki, ezért folyamodtam valamilyen szép német, vagy latin mondásért nagy püspökünk hagyatékához. És ez kellemesen és felemelően hatott rám, míg nem a sok kincs közül végre választani tudtam. Az adományozról szóló kis német versikét írtam be neki, nem elég odaadni valamit, meg kell osztani.

Leírom még mit csináltam utána, hogy legalább egy napirendem legyen egykoron. Emillel jellemeztük utitársaink egy részét. Bárcsak tudnám hamar lejegyezni, kik és mik utitársaink de most nem lehet.

Rövid breviáriumoszás után, a napi titkokat imádkoztam és eldudoltam valamennyi hazafias Mária énekünket. Itt a tengeren mennyivel könnyebben tud az ember hazájáért és övéiért könyörögni Boldogasszony Anyánkhöz, Magyar Szűzanyánkhöz. Éreztem szemedből egy sugár, ha fájdalomkíra száll, megszűnnek bús kedvünk keservei. Lourdes-i könyörgésünkre is gondoltam.

És ekkor jött kedvem újra írni. És ma már este hat van, egész sötét, otthon pedig már tíz óra felé jár az idő. Erre is hányszor gondolok. Ébresztő órám a hazai idő szerint jár, csak karórámat igazítom. Lefekvéskor, felkeléskor mindig gondolok arra, otthon most ennyi és ennyi idő van. Ma mikor 7–1/4 8-kor felkeltem, azzal a gondolattal keltem fel, otthon most imádkozhatnak értem és az imáikba ajánlottam magamat. Az első padtól az utolsóig. Mikor mi lefekszünk, otthon már mindig elmúlt éjfél. Aludni – hála Isten – jól tudok, csak hihetetlenül sokat és változatosakat álmodok. A Szentatyáról, Oltáriszentségről, Szentmiséimről, Annusról, Anyámról, édesapámról. Ma anyám megvert a Kaszár Pista miatt.

Körülöttem a legkülönbözőbb játékokkal próbálják az utasok unalmukat elűzni és sokaknak sikerül is. Sokan még szívesen maradnának, és én alig várom a kiszállást. Hát aki nem érzi a mozgást és nem hajtja valamilyen sürgős dolog, annak nem is lehet itt rossz dolga. A koszt is legtöbb embert kielégíti, sőt számukra várakozáson felüli, csak számomra idegen. – Szórakozási lehetőség pedig annyiféle, hogy a szárazföldön sincs több.

Most meg éppen az ünnepi játékok hetében vagyunk, a mai Abschiedessennel és Abschiedsbállal³² fejeződik be. Az egyenlítői ünnepségek sorozata ez. Szombaton aug. 12-én reggel hét óra után 10–15 perccel léptük át az egyenlítőt, de sejtelmünk sem volt róla. Mi 8-ra vártuk és ha már nem látható, előkészített bennünket jó Cassadó barátunk, hogy lőnek, szirénáznak, szóval mindenki tudhatja, hol az egyenlítő. De semmi sem történt. 1/2 9-kor tudtuk meg, hogy már másfélórája elhagytuk. (Körülbelül ugyanígy történt a Cap. Arconával való találkozásunk tegnapi hétfőn is.)

31 Zabkásalevest. (német)

32 Búcsúétkezés, búcsúbál. (német)

De azért az egyenlítői nap nem múlt el esemény nélkül. Egész délelőtt folytak többkevesebb szerencsével a keresztelők. Volt aki egész kanna vizet kapott, a jó Schlesingerlány még örült is neki. Estére megvolt már a díszes keresztlevél is. Eléggé sikertelen profanáció különösen azoknál, kiket eddig még nem ért keresztvíz, vagy akik szívesen lemosnák magukról.

Pénteken 11-én a gyermekek kedves játékaik indítottak mindenkit kacagásra. Virslievés, szembekötés. Aranyosak ezek a gyerekek: a két eleven argentin – kapitány leány: Gelidia, a kis kékszemű, félénk Mauzi, hihetetlenül önző és zsarnok barátjával a Zrischl-lánnyal, Renée a cseh emigráns és a kis belga Paul.

1939. aug. 17. Rio de Janeiro.

Isten nevében ma délután megérkeztünk a brazil földre. Keresztet vetve léptem ki a szárazra, mint valamikor az első hódítók keresztet tűztek ki és így kezdték itteni hódításukat. De én csak kis keresztimmel utánoztam őket, úgy hiszem senki sem vette észre, hódításukat legfeljebb a lelkek birodalmában szeretném utánozni.

Végre tehát legalább Rióba megérkeztünk. Már messziről figyeltük a várost, örültem, hogy Krisztus áldó alakját majdnem mindenek előtt sikerült meglátnom.

Útközben még minden megállás nélkül, vagy rövid kiszállás után szívesen tovább mentem volna, hogy csak minél előbb megérkezzünk, de most már szívesen maradok. Már láttunk valamit a városból, szépségéből és a szépség fogva tart.

Először rövid tisztelgésen voltunk a követnél. Itt megkaptuk a finom figyelmeztetést, amit már annyiszor hallottunk, ne keressük a harcot, csak a magyarság a fontos. Mi vár még ránk?

Utána a Zuckerhut³³ mentünk fel. Már a követség utcája elragadó; Pedro császár Indiából hozatta pálmáit. De ez csak egy utca, ha mindjárt a legszebbnek mondják is, de amit az ember a São de Assucarról lát, az már a természeti szépségek halmaza. Szemben a Corcovado Redemptor szobrával és esti pírjával, utána a kivilágítás. Alig pár óra néhány tekintet és mintha csak kicseréltek volna.

Oda a fáradtság, a villamos üdít, hogyne mikor fizetési komplikáltságáról fogalmam sincs. Vacsora alatt majdnem mindenki engem néz, külsőleg is észrevenni a változás. Bár maradandó lenne.

Frissességben két sűrűn teleírt lapot ereszték meg Rio szépségeit magasztalva: egyiket laza, a másikat ígéretemet beváltandó a Merényi Englinek. És még ezek után is szívesen írnék ide sokat, de az idő későre jár, aludni kell, vajon tudok-e?

1939. aug. 19. São Paulo.

A kiírt dátum nem egyezik pontosan soraim keletkezésének idejével, mert jelenleg már aug. 22-e este ¾ 9 van. De mégis ezt írtam fel, mert ezen a napon, Szent István napját megelőző szombatn érkeztünk meg új hazánkba és ez valószínű fontosabb fordulópont lesz életemben, mint az egyenlítő átlépése.

Végre tehát mégiscsak sikerült elérni a szárazföldet. Igaz egy napi késéssel hogy csak ezzel is fokozódjék vágyam és szenvedésem. Santos kikötőjében az egyik hivatalnok személyében találkoztam az első emberrel, aki magyar. Elolvasta iratainkat és a pannon-

33 Cukorkalap, utalás a jellegzetes hegy alakjára (német).

halmi apátság szónál nyilatkozott meg magyarul, kérdésünkre: Őn magyar? ezt felelte: „csak voltam.” Szép kezdet.

A hajótól való búcsúzás könnyen ment, pedig nekünk, illetve Emilnek volt a legtöbb ismerősünk, akikre útközben tettünk szert, s akik mind megjelentek a korlátnál búcsúztatásunkra.

De fogadtatás – hála Isten – nem volt, egy napot késtünk, ügyes rendtársaink már előző napra rendeztek mindent, s így szombaton már alább hagyott a lelkesedés. Csak egy ember (a Ferenc) kalauzolt bennünket, fölényes tudálékossággal Santos kikötőjében.

Csomagjaink vizsgálatánál a könyvekkel volt egy ki zavar.

1939. szept. 1.

Késő van már megint, este 11 óra, otthon hajnali három. A fáradtság már nem sokat enged írni, pedig a mai napról is lehetne sokat, hát még az elmaradt napokról.

Este Piritubán voltam, életemben először és egyedül, eddigi kalauzom már rég úgy mutatja, hogy unja ezeket a dolgokat. A mult héten ügyesen lemaradtunk.

A teljes tájékozatlanságban – mozgó vonatra futottam fel – egy barátságos néger volt részben a vezetőm, aki buzgón magyarázott, bár nem sokat értettem belőle. Megérkeztiünk után hatalmas rohanást vittünk véghez az autóbuszig. Ennek végállomásánál – miután életemben soha nem látott négerem erőszakkal kijezte menetdíjamat – két kis anyalkába útköztem, ezek vezettek fel a kis kápolnába. Kis csöppségek egyik 13 másik 7. Mentek a sötétben, virágot vittek, siettek előre hogy harangozzanak, és kitakarítsák a templomot, melyet szerintük a brazilok annyira elhanyagolnak. Nehezen tudtam velük beszélni, idegen voltam nekik, kérdéseimre rövidke válaszokat kaptam.

Ők nyitották ki a kápolnát, ők gyújtottak világot és felmentek a kórusra, hogy harangozzanak. De nem sikerült: „A brazilok leszakították a harangkötelet.” Felmentem tehát én is, a kórus felett fel egész a harangig, ki a kilyukasztott háztetőn, próbálok kongatni a harangot, de nem szól. Nem hogy kötele nincs, amit megfoghatnék, de szíve sincs, amit mozgásba hozhatnék.

Mit tehettem, vettem egy kéznél levő vastag drótot, azzal ütöttem gyors ütemben a harangot. Nagyon tetszett az egész eset és a harangozás alatt sok gondolat futott át rajtam. A tetőn kiemelkedve az esti sötétben erősen vertem a síró szavú kis ércművet, hogy az embereket felhívjam a szokatlan ritmussal. Ugy éreztem, hol hívatogató, hol pedig vészharang szavát hallatja. Az arsi plébános is eszembe jutott s gyermekkorom öntudatlan harangozásai s íme most a lelkipásztor még harangozni is maga harangoz. Szívvel csináltam:

„Kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom.”³⁴ Lenn ez alatt a két kis bizalmatlan szempár várt és nagyon furcsa lehetett nekik az új tisztelendő bácsi ott fenn a cserepek között.

Két kis szentképpel sikerült a nyelvüket megoldani különösen a kisebbik lett beszédes, szóhoz sem jutottunk mellette. Hogyan vittek el innen a gonosz emberek mindent, milyen bajok vannak itt és másutt, hogy szerette ő a Bati főüszit[elendő] urat. Őt mindenki szerette és mindenütt szerették. Ahol a Horváth³⁵ és Szelec³⁶ voltak, ott nem állnak elő az emberek, hogy mennyire szerették őket. Én is csak ennyire viszem? Vagy mert még itt

34 Idézet Mécs László, Hajnali harangzó (1923) c. verséből.

35 Horváth Anzelm OSB.

36 Szelec Arnold OSB.

vannak, azért nem tudják őket értékelni? De hiszen értékelik: „Azért ők is jó emberek, csak a Horváth ft. úr sokszor keményen beszél. Bati ft. úr mindenkire ráhagyta.”

A beszélgetés közben a kicsinyek, illetve inkább csak a nagyobbik dolgoztak, feldiszítve az oltár, kisöpörve a templom, várva a híveket.

És azok nem igen jöttek. Gyenge volt a harangszó, az ércszívet a husból való szív nem pótolta, nem hallották a harang szavát. Csak a Ferenc bácsi és fia és a gyermekek anyja jött el.

Ekkel tartottam első esti ájtatosságomat Piritubán. Három felnőtt és két kis gyermek. Eljöttem Európából São Paulóba vonaton, hajón, tengeren, kijöttem São Paulóból autóbuszon, vonaton, autóbuszon, gyalog és eljött felnőtt és két ártatlanság meghallgatni és velem együtt dicsérni az Istent. Kis beköszöntőt is mondtam a vasárnapi evangéliummal kapcsolatban: „Mutassátok meg magatokat a papoknak.” „Da mihi animas!”³⁷ Ti is segítetek. Előzetes megállapításunk ellenére még énekelünk is. Haza felé megint legtöbbet a kislányok beszéltek.

Megmutattak az út oldalában egy keresztet, ahol sok év előtt gyilkosság történt. A brazilok a haláleset helyét megjelölik és ott sok ideig gyertyát égetnek. [Különös véletlen, hogy nov. 27-én már az ő leszűrt apjukért miséztek Anastación.³⁸ Futball mérkőzésen szűrták le.]

1939. szept. 22. d. e. ½ 10.

Megint elmúlt néhány nap, mióta nem írtam. Még hozzá milyen mozgalmas napok. Itt volt São Paulóban a követ ifj. Horthy Miklós. Az egész magyar kolóniát megmozgatta ittléte. A követ személyén kívül az a körülmény, hogy a kormányzó fiát tisztelhetik benne, az embereket egészen lázba hozta. 15-én pénteken érkezett. Tőlünk a repülőtéren az Anzelm úr és az Emil fogadta, egyébként pedig sok zsidó.

Aznap délután a Szerkesztőségbe is ellátogatott. A szépen induló fogadást kínossá tette az A. úr lehetetlen modora. A belépő követtel „a magyar sajtó” nevében fogott kezét, de nem üdvözölte, később kérdéseire kitérő választ adott: hány példányszámban jelenik meg a lap? – erre egy kedves mosoly és egy ugye kérem a megismételt kérdésre: néhány ezer. Eltekintve attól, hogy ez a válasz sem mond sokkal többet a semminél, nem is igaz, mert mint ma megtudtuk, ezerben sem jelenik meg. A követ információs kérdéseire igazán lehetett volna jobb választ is adni, vagy a helyzetet egy kis támogatás elnyerésére kihasználni.

A legkínosabb azonban az volt, mikor az együttműködést ajánló követnek, az A. úr az Újságot kezdte simfelni. „Hogy mi van ott a másik oldalon és mi jellemzi őket, legkézzelfoghatóbban mutatja az Újság vezércikke. Igazán vakmerőség stb. stb.” Ilyen vádakkal jönni, és egyszerre a másiktól beszélni, mikor azt sem tudták megmondani, mennyiben jelentett változást a Hírlapnak a bencések kezébe való vétele.

A követ a vezércikket még nem olvasta, és ezért azt kérdezte az A-tól, hát mi van benne. Erre a válasz: „Tessék csak elolvasni, majd akkor kérem hehehe.” Vádak alátámasztás nélkül és a meggyőzés látszata nélkül, kínos volt az egész jelenlevő gárdára. A konzul igyekezett a helyzetet enyhíteni: „Újra azt mondom, amit a múltkori gyűlésen

37 Add nekem a lelkeket. Don Bosco imája. (Folytatása: A többit vedd el...)

38 Vila Anastácio Sao Paulóban, ahol Szelecz Arnold OSB, a magyar bencések éltek és a magyar lelkészség működött.

mondtam, amíg a Konzul nem vesz észre valamit, addig nincs semmi baj.” Az antagonizmust ő azzal magyarázza, hogy az Újság a városi közönség, a Hírlap pedig inkább csak az alacsonyabb igényeket tartja szem előtt. A főszerkesztő úr erre sem tudott válaszolni. Most lehetett volna tanári mivoltja miatt tiltakozni, de most meg a tények látszanak mást mutatni. Mert mióta rövid egy hónapja óta ismerjük a Hírlap szerkesztését, színvonalát, mi is kénytelenek vagyunk belátni, hogy igazuk van a Likiéknek, mikor azt mondják, hogy a Hírlapunkon nem látszik meg, hogy intelligens emberek szerkesztik.

A fogadásról képek is készültek, egy még a lapba is belekerült. A keserű hangulatot egy kis harapnivaló és italka enyhítette. Utána mint egy tábor állapítottuk meg, hogy a Horváth főtiszt. úr megjegyzése az Újságra vonatkozólag nem volt a legildomosabb. Utána a követ bizonyára rólunk hallott amott egyet-mást, amit odaát annyi humorral és kárörömmel tudnak az eddigi irányításról elmondani.

A szombati nap a program szerinti látogatásokkal telt el én délután Freguezián voltam ott az iskolai fogadáson.³⁹

Szombaton este a konzulátuson volt fogadás, hogy közben mi történt, nem igen tudom, én eléggé háttérben maradtam. Annyit azonban az Emil révén tudok, hogy neki azt mondta a követ, hogy vele még akar beszélni. Sőt már kezdte is, de Emil figyelmeztette, hogy nem alkalmas a környezet, majd keresni fogja az alkalmat.

És ez az alkalom meg is adatott a szombat esti fogadáson. Díszes és népes társaság volt együtt. A műsoros fogadás után – Holicsek Krisztina a Kordás köszöntőjét szavalta – a követ az E-lel félrevonult. Jellemző pillanat volt, sokan akartak éppen a követhöz jutni, mikor ép a legjobb pillanatban átmentek a nagy teremből egy kisebb terem sarkába.

Engem a dolog nem lepett meg. E. már előbb szólt mindenről. És így felkészülve vehettem észre, milyen hatást vált ki. Mint a derült égből jövő mennykőcsapás. A nagytiszt. akkorát nézett. A Liki kénytelen volt nagy rohanásában megfordulni és körre egymásra nézett. A követ az ifjú bencéssel vonult félre, akit ők épp nem régen támadtak meg.

A követ fogadását előkészítő 11-én tartott megbeszélésen felállt a Zimmermann hitközségi elnök és a tárgytól eltérve, a legmélyebb sajnálkozását „volt kénytelen” kifejezni a São Bentóban⁴⁰ aug. 20-án elhangzott beszéd miatt, melyben a magyarság egy része érintve érezte magát. Az E. azon kitételét fújták fel a zsidók, hogy a Szent István szerinti – ezt persze nem hallották – magyarság kereszténység. A Likiék is volt még valami hozzászólása, a konzul ugyan erőlesen leszidta őket, de azért adták tovább az indignálódást kifejtő mondást. És már azt is mondták a Szerkesztőségben, hogy nem jól fogja végezni az az ifjú, ha már így kezdi.

És most íme már talán félórája is, hogy a követtel tárgyal, mikor itt annyi és olyan személyiségek vannak, mint az Apostol János nagytiszteletű, a Magyar Újság szerkesztője, a Liki stb. stb. Hányszor néztek arra savanyú ábrázattal, míg én egy kis kárörömmel és büszke öntudattal beszélgettem az egyszerűbb egyházközségi képviselőkkel, aki boldog örömmel üdvözölték bennem az ismerőst annyi idegen között. Mert egységesnek látszik a tömeg, pedig mekkora különbség választja el egymástól tagjait.

39 A naplóban gyakran előforduló helynevek: Freguesia, Vila Anastacio, Vila Ipojuca, Vila Pompeia, Vila Mooca, Vila Ypiranga, Vila S. Caetan, Santo André, stb. Ezek a napló írásakor egyes települések voltak, ma São Paulo megalopolis központi negyedei, földrajzi elhelyezésükre lásd a térképet: SOMORJAI ÁDÁM: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfőjlődésére* (Pannonhalmi apátok és főapátok 1), Budapest 2014. 10. lapon. – Vila Pirituba a mai agglomeráció északi pontján található.

40 São Bento (Szent Benedek) São Paulo városközpontjában épült bencés apátság temploma.

Emilt végre is a Szeleczt figyelmeztetésére a konzul választotta el a követről. Én ugyan azt mondtam, hagyják, de a Sz. azt mondta botrány lesz, mások is vannak itt, még utóbb azt hiszik, hogy az E. foglalja le.

Miről beszéltek? Hát bizony ezt mérlegre téve, nem olyan túlságosan dicsekvésre méltó dologról. Külsőleg siker lehetett a hosszú csevegés, de számunkra mégsem jelentett eredményt. Mikor este hazajöttem, rögtön akartam írni, de már igen késő volt. Akkor átéreztem, mit jelentett nekünk ez az este. A H. A.-ról beszéltek, hogy mérsékeljük. A követ felhozta, Sz. elolvasta az Újság vezércikkét és nem talált benne semmi kivetni valót. Mondta E., hogy mi sem helyeseltük H. eljárását, viszont az Újságtól sem szép, hogy Horthy Miklós cím alatt önmagát reklámozza és ez alatt a cím alatt mutatkozik be s végül német ellenes izgatásba fejeződik be. „Lássá igaz, erre nem is gondoltam” – válaszolta. Végül azzal búcsúzott, mit fog most a H-nak mondani, ha kérdi, hogy miről beszélünk, E ismét ügyes választ adott. No akkor még beszéljünk egy kicsit a politikai helyzetről, hogy legyen, mit mondanía. Közben H. vígan zsörtölődött tovább és ő is kíváncsian kacsingatott abba a sarokba, talán nem is sejtve a szomorú valót.

A nagy emberek fénye ragyogásban tünteti fel környezetét. E. mindenkit megnyerő modora mellett ez a beszélgetés is felhívhatta a figyelmet. Ha a kormányzó fia ennyire kitiintette, akkor több figyelmet érdemel. Mutatkozott is az eredmény. Vasárnap délelőtt Anasztáción volt itt a követ Szeleczt páter köszöntötte a ház nevében, azt fejtegetve, hogy a jó hazafiság és a jó vallásosság összefér és a vallást a vezetőknek is meg kell becsülni. Utána asszisztenciás nagymise, melyen az előbbinek az idegessége és megokolhatatlan kapkodása és folytonos mormogása miatt magam is sokat mérgelődtem. Mire után a napi evangéliummal kapcsolatban a kákán csomót keresők és békétlenek ellen a Horváth fő-tiszt. dörgött.

Délután a reformátusoknál volt istentisztelet és utána ünnepély. Az ünnepélyen az Emil is résztvett a Sz. előzetes beleegyezése és a Horváth erős ellenkezésével buzdítva. Hogy mekkora jelentést tulajdonítottak ennek, mutatja a tiszteletes úrtól inspirált és a főszerkesztő úrtól írt cikk. Érdemes közölni: (Délamerikai Magyar Ujság 1939. szept. 19.) „Kézfogó az ev. ref. egyházban” – kis címként. „Mint egy meleg kézzszorítás, olyan volt az ünnepség és hogy valóban az is volt, arra pecsétet tett egy történeti momentum. A braziliai magyarság életében fordulóponthoz érteztünk. Ott volt minden testület kiküldöttje, amint az szokásos is, de a legkiemelkedőbb eseményt egy fiatal pap megjelenése jelentette: dr Jordán Emil bencés tanár, római katolikus lelkész is eljött, hogy a magyar ünnepen a római katolikus magyarság kézzszorítását hozza. A református lelkipásztor átölelte s a követ maga elé állította őket és így készült egy [egy] fényképfelvétel és ezen a napon mindenki ez előtt az új magyar pap előtt emelte meg a kalapját.”

Ad hoc 1.) Emil pompás gyerek vagy.

2.) Ne Horthy.

3.) Néhol risum teneatis paginae.⁴¹

Az Újságban a kép legközelebb meg is jelent, külön kiemelve az átölelést. Presentbe is kapott H-tól egy nagy dedikált példányt, aki a Horthy külön köszönetét hozta. Íme!

A Szerkesztőségben fogadtuk, hosszasan elbeszélgetett, mert tudta, hogy nagy ellenfele interiorban⁴² van.

⁴¹ Néhol nevetni kell a lapokon. (latin)

⁴² Interior: a brazilok így nevezik hatalmas országuk nem tengerparti, hanem belső szárazföldi részeit.

Aznap voltunk a másik Szerkesztőségben is vizitálni és siránkozánk lapunk primitív voltán, mert csak ketten voltunk.

Szept. 23.

Írtunk a Főapát Úrnak levelet. Az elsőt, mióta itt vagyunk. Nem sok konkrétumot, de nem fog túlságosan lelkesedni tőle. Egyébként most bizonyára az európai események éppen eléggé lefoglalják, ha kétségbe nem ejtik. Igértünk neki több levelet. Ebben csak jeleztük, mennyi küzdelem van a lappal, mennyire lefoglalja időnket, kellene egy civil segítség. A brazil missió ideje legfeljebb 20 év: míg az I. generáció tart. A fiatalok alig tudnak magyarul.

Szept. 25.

Most lakodalomban kellene lennem, az elsőben, amelynél én adtam össze a menyegzős párt. De a helyszínen elfelejtettek meghívni, utána telefonálgattak ismételtten, de nem találtam oda, mert rosszul jegyezték fel a címet. Legalább most írhatok. Igaz, szívesen lennék emberek között, úgyis olyan keveset lehetünk magyarjainknál. Ez volt az első esketéselem életemben, elején egy kis beszédet mondtam.

Nov. 27.

Most már látom, hogy nem vagyok naplóiíró ember. Ha a két dátumot összehasonlítom, szinte el sem akarom hinni, hogy már két hónapja nem jegyeztem le semmit. Hogy múlik az idő. Hihetetlen gyorsan tűnnek el a napok. És mégis még mennyit kell itt lennem. Mire lesz annak a három évnek vége és akkor hazakerülhetek-e? És mit találok otthon? Nem végez-e arra szörnyű pusztítást az eljövételünk óta kitört és még mindig tartó háború. Erről is kellene néha napján egy-egy fontosabb eseményt levázolni, ki tudja, a történettanár nem venné-e valamikor hasznát jegyzeteinek, melyek segítenék visszaemlékezni, hogyan nézték Braziliában 1939-ben az európai eseményeket. De ki győzi ezt? Ugy érzem, nekem adták a legtöbb munkát, nem mintha rendtársaim nem dolgoznának, de nekik több jut a személy számára megmaradó munkára. Nekem jutott a sok ájtatosság és az újság összehajtogatás.

Ma, kedd, az egyetlen nap, amikor esténként szabad vagyok. Nem mindig, mert hány-szor kell helyettesíteni a két öreget – Emil ma is helyettesíti Szeleczet, pedig már több hete nem volt São Lactanón, Anzelmet is hány-szor kell, pedig neki Freguezia az egyetlen helye: igaz maguk a hívek kívánják. (S. mondta, hogy még olyant nem hallott, mint egyszer engem, menjek ki máskor is, ezt a Szerkesztőségben mások előtt ismételtette.)

Fáradt vagyok. Szívesen lefeküdtem volna, már két nap egymás után megtörtént, hogy felhúzott vekkeremet nem hallottam és elaludtam a felkelés idejét. Késve mentem misézni. Szégyelltem magamat, hozzá még mind a két helyről (Lapa és Cambury) telefonáltak, pedig ötperces öltözködés után csak negyedórát késtem. De nem tehettem róla. A késői (12 felé) fekvéshez még hozzájárult, hogy egymás utáni éjszakákon fél és háromnegyed órát vadásztam el bolhákra. Igaz sikertelenségről ebben a tekintetben nem panaszkodhatom. Egy-egy alkalommal húsz-huszonötre is felmegy az elejtett szákmány száma. Bárcsak a lelkek országában lenne ekkora a napi eredmény. De míg azokat valaki idecsalogatta árokparti házukba, addig a lelkeket eléggé elriogatták. Ki volt az?

Épp órála akarok most pár szót írni. A róla való emlékezni akarás tartja kezemben a tollat. A közösséghez intézett repülő postájának bevezetése termelte ki bennem azt a keserű hangulatot, mely most összesűrítve jelenik meg és öröklődik meg.

Nem szokásom senki ellen a vádpontokat magamban felhalmoznom, őt sem akarom elítélni, hisz kétségkívül Rendünk egyik legjobb indulatú embere, csak modora intransigens és eljárás módja két balkezes. Nehéz posztunkbani elődünkről van szó. Azt írja levelében, hogy az Aurelián „egyes rendtársakhoz” (kik ezek? – talán az Egon?) írt levelében azzal vádolja őt, hogy nem alkalmas a hírszolgálat ellátásra. Ha nincs benne bizalmunk, lemond stb. stb. Közben ő tudja – hogy bár írt – semmit sem kaptunk és azt is tudja, hogy mi nem tudhattuk, hogy írt – tehát jogos a reklamációnk és megérthette volna. De talán más fáj neki! Hogy én jöttem a helyébe, akivel szemben nem mindig sikerült éreztetnie felsőbbtségét (Rezső).⁴³ Hát nagyot csalódtam benne, milyen leveleket küldött (naplókat! – ha én is elküldenék kedves N. és ilyen célra szánálak!) és közben olyan eredményeket ért el, hogy a Breyerné azt mondja, hogy egyetlen okos cselekedete az volt, hogy hazament, egy ipirangai (kettő is) azt mondja, kérem az nem papnak való, hanem őrmesternek; Jolán azt mondja, hogy az nem pap, hanem vérszopó zsarnok; az iskolás gyerek szívek őszinte megnyilatkozása sem valami kedvező. Dicséretet kitől hallottam? Legfeljebb Mariska nénitől, hogy hogyan meg tudta mondani a zsidóknak. (Ebben kicsoda baklövésai voltak.) S talán Csrenkőéktől is azt mondja a Molnárné, hogy a Csr. M-t átkarolva jött haza Szentistvánfalváról úgy, hogy valaki kifakadt, ha enyém lenne az a leány, végig vágtam volna azon a papon. Én semmi mással nem vádoló, mint meggondolatlansággal azok alapján, amit itt felszólítás nélkül elémtálnak róla, hogy még az én idealizmusomat is elvegyék. Egyik vasárnap esős délutánján (nov. első vasárnapján elmaradt Rózsafüzér gyűlés után) Molnárné, Hűvösné és még valaki jelenlétében Szentpétery Klára hogy bolondult utána, a „gyönyörű” után. S ha ma ír, most is mindig csak ilyeneknek üzenget: Lovász Bözsi, aki annyiszor zavarta telefonon, Kiss Ilonka, kinek ő akarta megszabni, kihez menjen férjhez. Istenem mikor az emberek ugyis mindent félremagyaráznak és a papokra mindent ráfognak. Hogy már eddig is mit kellett hallanom három itt intézkedő compagnonról? Mit pirítsam magamat?

Ki tudja nem hallani-e már rólunk is regénybe illő részleteket? Vagy egész regényeket? Én még nem hallottam. Ez ugyan még nem mond semmit, mert ép az jellemzi az emberek rosszindulatát, hogy szemben dicsér, a hátat megett pedig gyaláz. Egyenkint is, mindekettőnket közösen igen dicsérnek. „A két új pap.” Oh a két fiatal, akik azért jöttek ki, hogy „öregeket” hazaküldjék. Őket mindenütt igen szeretik. Megmagyarázom miért. Emil egy zseni, Istenadta tehetség, modorával mindenkit elbűvöl, újságával, új stílusával, humorával, ismételt szép beszédével, udvariasságával, kedvességével mindenkit leszed a lábáról. A Napnak a fényéből az udvartartásában tartózkodó holdra is jut valami. Az ő nagy szíve kísérőre szorul, elvisz magával. Az állandóan mozgó és dörgő „medve” Anzelmekkel és a minden elől elfutó Szelecz-cel szemben még én is jelenthetek valami újat. Igy még közösen is elég kapósak vagyunk. Ha szemtelenek lennénk, akár minden este lenne hova menni. Ma voltunk az exaltált Bartnénál délután, Emil szinte gyónásra kényszerítette modorával és lefegyverezte eredetiségével fölényeskedő, magát mindenben művésznak képzelő asszonyt.

Magyarjaink között érzem engem is szeretnek. Ipojucán, vagy Santo Andrén. Tegnap Pompeián éreztem, ahol először voltam ájtatosságot tartani. Vagy Vila Marián, hol esernyővel leptek meg és azokon a tájakon, ahol személyemben a csendes, de szerető szívű

43 Ezek a talányos sorok Markos János bencésre engednek utalni, aki 1937–1939 között volt São Paulóban és akinek keresztnéve Rezső.

Bali Bélár⁴⁴ vélik felfedezni. Csak félek nincs meg bennem az az apostoli lelkület, buzgóság és rátermettség, mint benne lehetett, ha a szív meg van is.

Mert ezt érzem, hogy megvan, mert huz – hazafelé. Olyan jól esik egy-egy levelet írni, hát még kapni. Kapni eddig még nem sok helyről kaptam. Hazulról kettőt és a Móditól egyet. Írni annál többet írtam már. Haza, a papunknak, tanítónak, Egon-Orosnak, Emiliánnak lapot írtam a Paál Szilveszternek, postamesternének, Feri bácsi fiának, Kocsis Pistának, itt fekszik egy levél megírva a Margitnak, megkezdve egy Orsolya Nénémnek és a Vilmos-Henriknek. De ezt most nem tudom befejezni, egy megjegyzés így el tudja venni az ember kedvét. De azért nem haragszom.

Bolhakergetés után tükörbe néztem. Milyen fáradt formám van. Ilyen gyerek! Mint a São Castanói plébános mondta. Már padre, pedig egész criança⁴⁵ képe van. (Két lány a Rua Diretán azt a megjegyzést tette magyarul: nézd milyen helyes pap – De azám, válasszoltam – bemutatkozásom és további szavaim elől elfutottak.) Otthon mennyivel nyugodtabb – és talán hasznosabb? – no ezt mégsem – munkát fejthetnék ki. Végre taníthatnék diákok között és nem lennék ilyen egyedül. Mert itt az ember hihetetlenül egyedül érzi magát. Azért szállja meg annyiszor a halál gondolata. Soha még olyan élénken nem állt előttem saját elmúlásom, mint itt magányos szobámban ahol nem akad társ – ritkán az Emil – aki elbeszélgetnék. Pannonhalmán klerikustársaim között – még most is olyan klerikusnak érzem magam, el sem hiszem, hogy működő „éveinek száma 2” rendtag vagyok – mindig akadt, akivel úgy elbeszélgettünk, illetve akit úgy elbeszéltettem. Erik, Mainrad, Rezső és néhány bőbeszédű kollégám. És itt? Ebben a házban nem akad. A városban jobban lefoglalják gondolataimat a magyarul alig tudó gyerekek, küzdő magyarok...

Pedig én amellet, hogy szívem van, a szoba számára teremtettem. Egy-egy jó könyvben elmélyedni, lassan mindig tanulgatni, néha irogatni. Olyan vágyam van erre, de annyira nincs időm. És hova írjak? Miről? A múltkor irattak velem a vajúdo naptár számára egy kis rövid magyar történetet, mire megírtam, nem kellett, mert az Anzelm – főszerkesztő – azt mondta: legfeljebb egy féloldal lehet. Féloldalon megírni a magyar történelmet – lehet ezt? Brazíliában? Kinek? Ennyit vagy tud, vagy nem.

(Később folytatásban lejött a Hírlapban is a nélkül, hogy tudták volna kié, igen dicsezték.)

Most jelent meg Kordás verseskönyve: az Első kéve. Bennem – ez a felvágás hiányzik, nagyobb az önkritika és a kérdés állandó felvetése: Miért. Előtte való hetekben olvastam kölcsönadott könyvét: Ilyés Gyula: Magyarság. Mohón olvastam. De sokszor visszatetszett, mert éreztem, hogy ezt én is elmondhatnám és fáj, hogy más dicsekszik velem. Mert súlyos problémái bár szívéből fakadhattak, dicsekvésnek és kisajátításnak tűntek fel. Úgy szeretném megírni neki: ehhez nekem is közöm van.

Szeretnék már brazilul beszélni és brazil könyveket olvasni és a brazil életet mélyebben és szélesebben ismerni. Mert három hónap után is csak még az utcákat ismerem, annak is csak egy részét. Igaz, azon aztán rengetegszer végigrobogok.

A követ három hónap után elment haza. Ma mondta az Apostol, hogy milyen búcsúztatása volt. Apostol a Horváth Anzelmel vitázott, pedig ennek megmondta a követ, mikor másodszer itt volt és Santo Andréről jöttek az Emillel együtt autóján, hogy ne akarja a protestánsokat megtéríteni és legyen jóban az Apostollal.

Mindig mi tűnünk fel rossz színben.

44 Bali Béla szalézi atya (1902–1977) 1932–1937 között működött Brazíliában.

45 Gyermek. (portugál – Szó szerint: teremtmény, creatura.)

Ma ennyi elég. Emil még Caetanón van, Szelecz még nincs itthon, de az Anzelm már itt morog és sopánkodik.

Jó Istenem légy velem és add áldásodat!

1939. dec. 5. Mikulás est. Itt nyoma sincs. Egyedül vagyok és nem kell félnem korbácsoló Mikulásoktól. De cipőmet is hiába tenném ki. Jó emberünk talán kipucolná, de hiányzik az, aki valamit beletenne. Ma írtam sok más lappal együtt (Orsolya Néném, Vili-Henrik, unokanővérem Margit-levél, keresztapám, Feri bátyám, Zibolen, jegyző, Csóka Lajos bányai esperes) a Sulyoknak is és most jut eszembe, hogy kb. 12 éve ilyenkor meg Vargáéknál virgácsoltam.

Ma volt az első jegyesoktatásom a São Bentóban.

Ugy éreztem, nagyon jól sikerült. Alig tudtunk elválni. Pedig a vőlegény bevallása szerint még a Miatyánkot sem igen tudja és a Tízparancsolat nem akar a fejébe menni. Hogy a menyasszony mennyit tud, nem próbáltam ki. Inkább magam beszéltem átvéve röviden a fő hitigazságokat és a parancsokat. Jóindulatuk és közvetlenségük tetszett.

Délután voltunk kinn a konzullal és Mandolffal Ipirangán a vincés-nővéreknél, mert van náluk egy magyar nővér, aki segít majd a pasztorációban. A francia főnöknő vezetett végig bennünket gyermekmenhelynek számítható intézményükön. Kissé szegényes és elmaradt (piszkos) de Brazíliában ez is valami. Semmi állami támogatást nem kapnak. Itt még sok a gyermek. Rengeteg ezt az utcán látom különösen este. Mi ehhez Páris? Aggok és vén kujonok gyülekezete.

Csak rövid ideig tarthattam Fregezián, a város másik felében hittant. Jött a vad tanítónő.

Közben átvettem az Emil szerepét, aki most meg Londrinára ment. Klisék után jártam. Siralmas mesterség. Az Estadónál elutasít a portás, hogy akit keresek csak két óra múlva lesz itt. A fényképészhez néztem be közben – arról panaszkodott, hogy egy hónapig hibásan hozta a Hírlap a hirdetését, de azért kifizeti – utána negyed óra múlva visszatérve az újsághoz, szerencsére ráakadtam emberemre szolgálatának utolsó negyedórájában. Holnap talán lesz klisé.

Voltam és sorban álltam reggel a póstán és egész délelőtt a Szerkesztőségben dolgoztam, hajtogattam. Reggel Aqua Brancán miséztem, São Bentóban avisáltam, Emilnek segítettam.

Ennyi minden egy nap. Hát holnap mi lesz? A rendőrségre is kell menni, ujjlenyomatot vetetni.

Közben mások elfogyasztották azt az édességet, amit a Santo Andréi borbélyné személyemnek küldött. Szokás lesz ez már? Arra számított, hogy vasárnap én megyek ki s mivel nem így lett, hétfőn este jött, „ha meg nem sértjük, fogadja el.” Hátha nem én jöttem volna? „Akkor a másik tisztelendő úrtól elküldtük volna.” A múltkor a Gerencsérné tett így.

Tatuapén pedig vasárnap az Ilonka Néni ijesztettem meg, mert arra gondolt mikor meglátott, hogy talán idehaza megmondtam múlt heti megjegyzését, hogy hogyan van az, hogy ájtatosságra én járok és misézni pedig más jön. Ez nem helyes. Majd megmondja Ő. Engedjenek misézni járnai is.

Holnap nem tudom sikerül-e a rendőrség miatt a nővérrel együtt Vila Mariára ki-menni.

1939. dec. 29.

Érdemes megörökítenem, hogy ma délután fényes, de még milyen fényes nappal a nadrágomban 25 bolhát fogtam. A harisnyáim mindegyikében is találtam egyet-egyet és még ezenkívül is került körömöm alá 5 darab. Tehát az eredmény 32 darab. Ez még nem rekord, mert volt éjtszaka, mikor negyvennél többet fogtam álmos szemmel is. Éjjel nagyobb a kínálat. Ki hitte volna? Nap-nap után irtom őket, és íme, szinte a szemem előtt ugrálnak. Már ugrott volt a könyvre is, amit olvastam. Mennyi kinlódás, még e miatt is.

Ilyennel kell kezdenem az ünnepek után a naplómát.

Még ilyen karácsonyom sem volt. Őrült butító, tikkasztó, bágyasztó ernyesztő meleg, sűrűn változtatva gyors esővel. Szombaton délután Freguezián eskettem. Vasárnap délelőtt Ipirangán és Indianapolison miséztem, mindkét helyen prédikáltam. Délután karácsonyfát díszítettem, hej, mikor még Pannonhalmán tettem ezt. Este a konzuléknál voltunk hárman karácsonyesten. Ott tudtam meg, hogy a Mandorf Kanadába megy. A konzul hazahozott bennünket. Itthon négyen énekes officiumot⁴⁶ rendeztünk. Assistenciás éjféli misén ceremonárius voltam. Nagyon kifáradva, hihetetlen meleg volt, a templom tömve. Utána még Blanche hóbortjait hallgattuk az ebédlőben. Karácsony napján Freguezián miséztem, piritubait kereszteltem, majd Pompeiára rohantam misézni, gyóntatni, prédikálni. Karácsony napján legnagyobb vágyam volt: egy kis délutáni alvás. Ez teljesült de emberek között, híveim között keveset voltam. A konzul és a magunk karácsonyfáját kivéve egyetlen egyet sem láttam, egy alatt sem álltam.

Kissé lehangolttá tette a János levelének tudósítása, hogy Főapátunk beadta lemondását. Eddig még döntést nem tudunk. Három indítóokot is említ a levél: idegkimerültség, a Szentiszék még nem hagyta jóvá az olasz gimnáziumot, a hercegprímást is emlegetik. Úgy gondolom, csak egy ok is elég. És az a leverő, hogy ezt nem tudhatjuk. Nagy csorbe az a Rendre, hogy Főapátjának távozni kell. Ki gondolt erre? Ki lesz az utódja? Illés?⁴⁷ Flóris?⁴⁸ Találnak-e egyáltalán? Tart-e küldetésünk? December elején még milyen biztató, ígérő és irányító levelet kaptunk Tőle. Ma pedig már Bakonybélben pihen. Cui prodest?⁴⁹

Karácsonyi kimerültségemet okozhatta részben interiori utam is. Dec. 14–22-ig Árpádfalván és Boldogasszonyfalván voltam. Tudom erről többet kellene vagy már kellett volna írnom. Naplómát is elvittem, hogy ott helyben jegyzem le élményeimet, de bizony egy betű sem került ki frissen töltött tollam alól azon az antikultur helyen.

Csütörtökön dec. 14-én reggel 8 1/2-kor indultunk a Fazekas Laci útitársammal a keskenyvágányig Sorocabánán és másnap kilenc óra után érkeztünk meg Árpádfalvára. Több, mint 24 órát voltam egyfolytában vonaton, igaz az éjtszakát kényelmes hálókocsiban töltöttük.

Colonia Árpád megállójánál az ottani magyarok egy része már várt. Vártak ők már így kíváncsian, milyen lesz? kicsi? nagy? más embert is. Banghát, Böszörményit. Lajos Mihály őseredeti vendégbarátságát élveztem. Pinga⁵⁰ egy pohár, figyelmetlenségek tömkelege miatt nem ismertem rá fajtámra. Honnan jöttek ezek ki, milyen helyzetben lehettek otthon, hogy így traktálják az embert? Pedig a legjobbat akarták. Szívükből adták.

46 Istentiszteletet, olvasmányos imaórát. (latin)

47 Kemenes Illés OSB.

48 Kühár Flóris OSB.

49 Kinek jó? Kinek áll az érdekében? (latin)

50 Brazil pálinka, nádcukorból készül.

1940

1940. jan. 1.

Jézus nevében, Isten segítségét esdve kezdem az új évet idegen földön. Új év: sok ígéret mindenben. Miben? – ki tudja? Bajban, jóban?

Tegnap este Anastación szilveszteri beszédet mondtam, miután napközben São Caetanót és Santo Andrét bejártam. Az éjjel nem hagytak nyugodni. Késő fekvés után – Teleki beszédjét szerettük volna hallgatni, Török Nanica és a papunk levelén medítáltam, interiori utam maradványait gyógyígtattam – csengetés, éneklés, telefonálás kényszerítettek, hogy ébren lében találjon az évforduló. Tavaly is megvártam az újévet és felírtam az Isten neve mellé az új év számát, de akkor még Pannonhalmán készültem a másnapi bársonyosi helyettesítésre.

Irtam a vezércikk utánzást a Hírlapba. Többen gratuláltak. Még ehhez is.

Ma remélem nyugalmas perceim lesznek az oltáriszentségi Krisztus előtt.

1940. jan. 21.

Szent Ágnes napja. Tavaly ilyenkor a római Szent Ágnes templomban voltam. Ilyenkor bárányszentelés van.

Az anastaciói prédikációmban meg is említettem.

Présidente Altinón is, hol most voltam először.

Talán megnyertem őket Egy hihetetlen kínosan síró kisleányt Ágnes, Estrellára kereszteltem.

Tegnap voltunk (Balázs Péter, Blanche, Emil és én) São Paulo egyik leghíresebb intézetében a Penitenciárián.⁵¹ Elragadja az embert egy hatalmas épület. Tisztaság, pontosság, biztonság. Igen szívesek voltak, pedig nehezen engedik oda az embereket! Voltunk a kis múzeumukban. Konyhában kitűnőt kávéztunk. Meghatják az embert a pavillonok vasrácsos folyosói. A cellákat végigjárva, kíváncsi tekintetünk elé megható látvány tárult. Az egyedüllét igazi büntetése csak most világosodott meg előttem. Több cellában feszület szentoltvasó, szent Antal kép; egyik rab, katekizmust tanult állva többen lelkiolvasmány félét végeztek. A bűnös ember végső menedéke a vallás. Hogy milyen bűnöket követtek el, a hihetetlen precíz iratokból láttuk. Iskola, rajz és művész terem, dolgozó termek, pompás kórházzrész a hatalmas épület sok szárnyában. Ramos de Azevedo Zsenijét csodáltatta velem. Külön megcsodáltuk a betlehemüket. Ilyent még Rómában sem láttunk. Vizesés, tó, szökőkút chuveroso?⁵² fiú, vonat, villamos, körmenet kivilágítás körhinta stb.

Eddig nem gondoltam, milyen nehéz is lehet a rabok élete. Vezetőnk kérdéseinkre azt mondja gyakori az öngyilkosság. Névjegyet is adott az igazgató assistense igen barátságos búcsúzásunkkor.

Riberão Preto, 1940. május 9.

Időben és helyben nagy a különbség. Ma itt Riberão Pretóban az árkádós parochián kívülről behalló gyermeklárma mellett írok néhány sort. Tegnap előtti este értem ide és program szerint már a Frigorífico állomáson várakozó magyarok felé kellene robotnom, de egy nappal megtoldottam itt tartózkodásomat, mert a családok látogatása után úgy látom, szükséges még egy összejevetel. Eddig még igazában nem is volt. Ruzsáéknál

⁵¹ Börtönben.

⁵² Portugál (brazil) sajtos étel.

voltam első este, de oda nem sokan jöttek össze. Kevés magyarság van már csak ebben a fejlődő, sörgyárral szaturált városban, az is nagyon szegény, de annál inkább érzékeny, sértődött és széthúzó. – Mindenütt csak ezt kell tapasztalni? – „Akinek 100 reisszel többje van, mint a másoknak, már többre tartja magát.” Ruzsa a légiosta Jesus, Maria e São José 10 conto tulajdonosa büszke arra, hogy neki jött az értesítő levél, de nem mutatta meg másoknak. Mindig a másik vigariót⁵³ emlegeti: „nem a Főtisztelendő Úr írta, hogy ha a másik vigario itt van-e még.” Az ő házához nem jöttek igen össze. Egy-két brazil mellett alig volt 5–6 magyar. Ma este, Tóbiéknál egész szép számmal jöttünk össze. Meleghangú beszédet mondott a szeretetről: Isten és felebarát szeretet: a két főparancs. Voltak németek is. Bárcsak tudnék jól németül, mennyi embert megnyerhettem volna itt.

15 magyar családot végiglátogattam. Itt akadtam rá egy szováti asszonyra: Kálmán Jánosnéra, aki 83 éve ellenére még mindig dolgozik szép kertjében. Az öreg Trézsi Néni most már haláláig mást sem emleget, mint hogy hogyan eltréfáltam vele és hogyan elmagyaráztam Szovátot. Negyven éve, hogy Brazília van. Férje belefulladt a vízbe pár éve. Mindenre emlékszik, de nem kívánczik haza, csak megnézni. Sok unokája már nem beszél magyarul. Fia, János szováti hanglejtéssel, igen elmaradt ember benyomását kelti. Honzuk Mayerné [lánya] és többek nem válnak a kolónia díszére. A családokban is sok a baj: Annusék a fiukkal, Ruzsa nem beszél a fiával, Tóbi elmegyöngye, a mozgékony szlovákunk koldusszegény.

Megtoldott látogatásom idejéből kikerült, hogy végignézzek egy szegényházat: Casa dos poubres. Végigjártam az Antaretica sörgyárat, felvételeket készítettem, schloppot ittam a Ruzsával. Voltam a székesegyházban, de a püspöknél nem. – Nem tudom nem lesz-e ebből baj, mert egész híressé váltam itt Riberão Pretón. Még a rádióba is bekerültem.

Magyarul tanuló Rubens barátommal adtam az idegent, a Touring Club és a Grande Hotel után végiglátogattuk a RR 7-et az itteni rádióállomást. Miután a komplikált gépezetet elmagyaráztattam egy szegény specialistával (szegény, mert édeskeveset értettem belőle), bementünk a speaker terembe ahol a speaker a hirdetések után lelkes lendülettel bement, hogy neste momento⁵⁴ megvizitálták, megjelenésükkel megtisztelték a RR 7-et dr Aureliano Hets vigario benedictino és az ő társaságában Rubens Antonioli. Utána még ékes szavakkal megköszönte az ismeretlen rádióhallgatóság előtt megjelenésünket. No ha ezt illetékes egyházi körök hallották, kész a suspensio.⁵⁵

Ellensúlyozásképen a majmok és a legérdekesebb madarak és egy kezdetleges múzeum után délután meglátogattam a Villa Tiberio-i apácákat, mert az osztrák főnöknő óhajtott látni. Holnap reggel ott misézem. Itt is benn voltam az iskolában, a szegényháznál is, mintha legalább is superintendens⁵⁶ volnék.

Tegnap este a gyermekhad nagy ricsaja közepette filmeztem. Most már csak az nem tud ezek után Riberão-ban rólam, aki nem akar. A házban jól érzem magam. Négy atya van itt és egy rém simplex portuguez⁵⁷ testvér és egy intenzív zelator.⁵⁸ A plébánián nagyon intenzív lelkigondozásnak jeleit látom. Tömegelőzöttség, cselekedtető szentmishallgatás (dramatizálva) 1200 személyes egyesületi terem. Mária Szíve Fiainak társasága működik itt.

53 Káplánt. (portugál)

54 Ebben a pillanatban. (portugál)

55 Felfüggesztés. (latin)

56 Felügyelő. (latin)

57 Együgyű portugál. (portugál)

58 Buzdító, spirituális. (latin)

1940. május 26.

„Mennyit kell juntázni,⁵⁹ hogy ganyálhassunk egy kis livrinhot?”⁶⁰ – ezt kérdezte ma tőlem egy kis leány. Így beszélnek ők. – Édesanyám kéreti a chave de escolát!⁶¹ – Pedig milyen szép, mikor itt a sok hang között apró gyermek szüleivel magyarul beszél. Igen a szülők még magyarul beszélnek házunk előtt: Gyere haza! A f. egye meg! De ha nem lesznek szülők!

1940. jún. 21.

Szent Alajos napja. A templomban mondtam el a breviáriumot mert egész nap itthon voltam. Nem árt egy kis nyugodt helybenmaradás. Hiszen már a breviárium közben is ideges voltam. Visszagondoltam, de hányszor erre a napra – úgy hiszem, csak azóta gondolok ilyen bensőséggel és őszinteséggel, mióta jogom volna nem gondolni semmire – legfeljebb a nap igazi Szentjére.

Hova kerültem én? Ma volt itt nálam K. L. kért, hogy adjak neki latin órákat hetenkint kétszer. Hihetetlen szorgalom, törtetés, ambíció, ami ebben az emberben van. Egyszerre négy nyelvet is tanul, filozófiával, pedagógiával foglalkozik. Árulja és reklámozza magát: rengeteg cikket ír kész egy könyve a braziliai magyarokról, ír egyet Braziliáról, utána pedagógiáról. Mintha csak terveimet lopta volna el, én persze nem mondtam, még csak meg sem előzhetem. Több éves előnye van, előbb is hazamegy. – Óráiért pénzt is felajánlott, amit az első pillanattól kezdve visszautasítottam. (Másik tanítványomtól sem fogadok el semmit. Ők is rászorulnak minden fillérre.) Azt mondtuk baráti alapon intézzük.

A baráti alapnak egyik égbe kiáltó példája a piquetei film história. Több, mint egy hónapja voltam a piquetei magyaroknál, hogy vetítsek nekik néhány São Pauló-i interiori filmet, amit Rib. Pretón és Frigorificón is több-kevesebb sikerrel levetítettem. Itt a vetítés nem sikerült, mert az első pillanatban kiégett a lámpám. Helyette viszont egy kis litániát tartottam. Apostol is akart tartani – mert velem volt – de én ügyesen kitértam vagy Ő vagy én. Azóta nagy elismeréssel nyilatkozott (igaz előttem), ő még ilyent nem látott. A beszéd jó volt. Lángné szeretné, ha kimennék. A szép siker fellelkesítette H. A.-t, „én megyek ki, de egyedül.” Tegnap jött vissza nagy garral kezdett, de félbemaradt Buenos Aires-i útjáról. Mivel Steller főmérnöknek 23-ra jeleztem valamelyikünk érkezését, most újra rácsapott a konkra, pedig jobb szerettem volna ha E. megy ki őt ismerik, és szeretik, már több eredményt ért volna el. De a hiúság és presztízs ellen nem lehet küzdeni. Jó, hát menjen, legalább lefestett személyiségét lesz alkalma bemutatni. Apostol azonban nem adja oda neki azt a filmet, amit a gépünkkel az általuk megfizetett szalagra vettek fel. No ebből lesz skandalum. Erre kíváncsiak ők! Mi lesz, ha majd másról fog dumálni? Megint csak mi leszünk hátrányos színben feltüntetve. Én emlékszem arra a leadásra, amit Pannonhalmán nekünk bencéseknek mutatott be általános közmegegyezésre. – Miért jött vissza a féllútról megfoghatatlan előttem. Ő a Machtmensch⁶² megtört, a fatalista vonások világosabbak lettek előttem.

A célom nem ez, hogy idegen porta előtt söpörjek. Magamnak készítek jegyzeteket életem olyan szakáról, melyhez fogható nincs.

59 Gyűlésezni.

60 Kereshessünk egy kis pénzt?

61 Iskola kulcsát.

62 Hatalmat szerető (hatalmaskodó, akaratos) ember. (német)

Egy szombat délben szépen hazajöttem ebédelni. Az ebéd nem ízlett, elővettem tehát egy szardíniát, mit ajándékban kaptunk. Amint gyanútlanul eszegetem, belép a Szelec és rámförmöd: „Miért eszi azt, miért nem eszi a rendes ételt”. „Mert nem jó, nem ízlik. Én szépen hazajöttem. Azt eszem, amit itt találok.” – Alig tudtam közbe-közbe szűrni ezeket az igaz mentségeket, kiabált, gesztikulált, remegett és kirohant, pedig mondtam neki, ne menjen el, szeretnék vele beszélni. Ő csak rohant. Igen rosszul esett, én is ideges lettem belsőleg, de semmi bántót nem szóltam, csak éreztem, hogy eljárása még az úriemberi nívótól is igen távol van, nem is szólva a szerzetesiről. – Isten büntetése volt, hogy másnap kiírt Fregueziaára (9-kor) és Anastacióra (10-kor). Ez utóbbiról halvány sejtelmem sem volt, nem is tudtam volna megjönni, nem is jöttem csak ¼ 12-re, ő misézni volt kénytelen még egyszer reggeli után.

Később rám bízta volna, hogy én írjak választ a Szív ujságnak, melyet évek óta kezel s mely most pénzért reklamált. Én visszatettem ajtájára a borítékot, ráírva – ez szokás nálunk – hogy nem én vagyok a kompetens, különben is idéztem szavait, melyeket egyszer az Emil szidása közben nekem vetett oda: „Maga csak hallgasson.” Két nap mulva jön: „Maga írta? Hát tudja meg (milyen szép gyakori kifejezés) ilyent ne írjon.” Valami fiatal szerzetest is emlegetett. Én megint el akartam mondani, ami a szívémen volt, de kifutott a szobámból. Én szépen utána akartam menni, de nem tudtam bemenni a szobájába, mert betette, majd belülről kulccsal becsukta előttem az ajtót. Ilyen még nem történt velem életemben. Ezt egy szerzeteselőjáróféle tette. Pedig még csak nem is fenyegetőztem. Utána bementem és elmondtam az Anzelmnak. „Ez még semmi.” Mennyi hasonló volt már. Nyilvánosság előtt, mikor nem beszélt, ketten mentek egy helyre ájtatosságra vagy egyik sem ment. Ez a második kivonulás június 7-én volt, tehát nem mondható, hogy pillanatnyi felindulásomban írtam ezeket. Az első pedig május 18-án, mikor részben okom is lehetett, hogy nem ettem meg az ehetetlen húst, mert a pünkösdi kántorbőjt szombatja volt éppen – bár igaz, hogy itt nem kötelező. – Szelec minden emberrel a legalacsonyabb nívón bánik, borzalmasan kiabál, ideges. Az alkalmazottak nem bírják. Botrányosan összeveszett nemrég a Molnár Józssival, annyira, hogy az illető azt mondta neki: „nem való papnak.” És erről már mindenki beszél. Jön ide a Benkő bácsi: „Igaz – ez?”, mert erről tenni kell valamit. – Mélyen gyökerező az antagonizmus a Molnárék és közte. Molnárné az Anzelm kegyeltje, mindent elmond, mit mond ez nála. Sz. ministráns ruhát akar csináltatni a Rózsafüzér pénzén, este A. náluk vacsorázik és azt mondja, hogy vegyen a Szelec a saját pénzén és ezt másnap M-né a templom előtt kiabálja és erről engem Ipirangán értesítenek. M-né nagyon szép históriákat tud a Sz. gyengébb viszonyairól Szentpétery Kl. és a mostani Ku. iránt. (Szörnyűség most volt, este nyolc után a harmadik és talán századik, mióta itt vagyunk, titokzatos kivonulás, olyan rettegve lép, most lopja életét. A városban említették: az elsővel együtt járt moziba és nem vette észre ismerőseit, pedig olyan „tapintatlanul” integettek feléjük. Ft. Nn.) Tegnap ipirangai kalandjairól hallottam csevegni, miket mondott Molnáréknál, azok is mindent elmondtak, hogy ha csak ők lesznek is, kijön. Kijött hetenként háromszor is. Egyik lányuk udvarlója, miután a Tscheppelel Ferit elintézte, azt hangoztatta, hogy majd elbánik azzal a másik völégénnyel is. Úgyhogy már hárman lesték a gödörből (Katkó, Odor, Tscheppelel) nehogy botrány legyen. Végül is a Bali páter közbelépésére – panaszra mentek hozzá – hosszabb időre internálták Ipirangától.

Ilyeneket beszélnek arról, akit kezdetben rajongásig szerettek, aki itt a magyarokba lelket öntött, aki templomokat épített, iskolákat szervezett, dolgozott többet, mint tíz más. S ma egymás után veszt el azokat, kiket nehéz munkával megnyert.

Összeveszett az itteni fogorvossal. Azt mondta a magyaroknak vigyázzanak rá mert megfigyeli őket s azok (Molnár Józsi) rögtön visszamondták. Ő erre a fogorvosnak azt mondta volna, hogy már többet nem törődik a magyarokkal, csak a brazilokkal. S mintha a tények ezt mutatnák. Már hónapok óta nem volt magyar ájtatosságon. [A lapai sekrestyés mondta neki személyesen, hogy mit mond ról a fekete orvos, hogy régebben megszökött egy nővel. Erre azt mondta a sekrestyésnek, majd számon kéri. Megtörtént-e nem tudom.]

Megverem a pásztort, szétszéled a nyáj. Csak végig kell nézni a vasárnapi magyar mise látogatóin s sír az ember lelke. Hát csak ennyien vagyunk.

Ime ide kellett jutnom Szent Alajos napjától.

Emil régebben azt írta a Gellértnek,⁶³ hogy kis Balinak tartanak, pedig azt valóságos szentnek tisztelik, jó lesz tehát, ha még idejében meghalok. Néha át is tudom érezni, mi is valójában a halál. Többször hozzám férkőzik a halál gondolata, mint valamikor első éves klerikus koromban.

Nagy szerencse ha valaki pályája lehajlása előtt el tudja hagyni helyét, hol valamikor borostyánokat szerzett, hol azonban többé nem terem számára csak hulló falevél. Ismerem a csanaki papot, ki emlegette, hogy arra kéri az Istent, hogy adja meg majd neki ezt a tudatot: ne legyen más példájára hívei terhére és mint híveitől megtudtam, ők már évek óta ezt érezték. Kívánták nyugalomba vonulását s ő még nem érezte magát érettnek rá.

Mindenhová a legalkalmasabb embert ha állítaná Rendünk vezetősége, nem hallanánk annyi panaszt a nagyhírű rend jelen képviselőiről. De van egy könnyebb megoldás, hol nem szükséges a válogatás: aki mire feltolja magát, ott hagyjuk a polcon és a tátongó lyukat betömjük azzal, ami éppen a lábunk alá csetlik.

A múltkor még Piquete-i utam előtt írtam a Riberão Pretóiáról, újságban írtam a Frigorificóiakról is, de ezeken a lapokon még az utóbbiakról nem emlékeztem meg, pedig még sokkal jobban éreztem magamat itt, mint ott. De annyi minden elmarad, mindennap kellene írni pár sort, de mikor úgymint minden nap elmúlik 11, mikor úgyba kerülök. A múlt 2 héten minden nap este ájtatosság.

Hazai levelek maradnak. Úgymint csak haza akarok írni, nem látom sok értelmét az egy-két esetleges levélnek. Tudom, hogy örömet lehet ezzel másoknak szerezni, de a távolság mindent megemészt.

A historikusnak a napi politikai eseményekről is kellene írni, olyan időket élünk. Gömbös azt mondta mindig történeti időket élünk, most azt mondhatnánk, világtörténeti időket élünk. Egyik napról a másikra tűnnek el odaáti országok s mindezt hogy látják itt, oh ha ezt mind lejegyezhetném.

Porban, autóbuszozásban egy-két egyesületi hír lemásolásában elvész ifjúkorom legszebb ideje. Közben vásik idealizmusom. Hol van az az idő, mikor „Szent Benedek atyánk egyik legideálisabb gyermeke” voltam. A forró brazil nap kiszív belőlem sokmindent és nincs aki árnyékot tartson, aki szeretettel védjen. Csak apám és anyám szelleme és a nagy udvar, hol két évvel ezelőtt újmisémmre készültek.

1940. júl. 3.

Hála Isten, este van megint, mával is fogyott a földi kín. Benne magányos árva gyer-tya és kívül leskelődik a sötét. Ily soká fiacskám miért vagy ébren vetve ágyad puha melegen? Ha nem is puhán és nem is melegen, de vetve az ágy, mert megvettem, hogy ha

63 Békés Gellért OSB.

kidőlök, legyen hova esnem. Tegnap még az anastációi Nőszövetség teaestélyére szavaltam gépeltem ezt a szívemhez mindig közelálló verset, s ma saját magamhoz intéztem. Lehet, hogy részben visszhang a délutáni Ady versekre, amiket a szerkesztőségben a L. J. szavalt.

De valóság is. Olyan magányos ez a lámpa itt az anastációi vaksötétben. Nincs, aki virrasszon velem. Pedig nem is halotti virrasztás kellene, lehetne ma névnapot is ülni. De Emil Rióban van, Horthy húgáért mondott ma külön meghívásra szent misét. Tegnap még védtem A. ellen az állítólagos személyválogatás ellen. Fájt neki, hogy ismételten őt hívják és nem mehet ő Sz. is morgott: nem lehet bennünket csak úgy ráncigálni. Én azt mondtam: örüljünk, hogy hívnak.

Most ők alusznak. Már napok óta szinte csak néhány pillanat találkozásunk. Legtöbbit kell futkoznom. Hetek óta mindennap este későn jövök haza ájtatosságról. Hittanok, látogatások. Az elmúlt vasárnap São Caetanon négy családot, Anastación 3 látogattam meg, aznap temettem a kis Kovács Katicát, most vasárnap São Bentóban, előadás, hétfőn Pompeián látogattam végig a hittan és az ájtatosság között 6–7 családot, szerdán Ramos de Azevedón, ma Vila Marián.

Jellemző a tegnapi nap: elküldenek legmesszebbre misézni, onnan bementem a Szerkesztőségbe, de egy órára haza kellett jönnöm, mert – noha Sz. itthon volt és az illető halott nem is volt magyar hanem olasz tehát a plébániai hatáskörbe esett – nekem kellett beszentelnem. Most itthon lehetett volna maradnom, mert ő úgyis bement később a városba szerkeszteni, mégis nekem kellett estére São Caetanóra menni ájtatosságra. Ez sem tartozott valamikor az én beosztásom közé, de már hetek óta minden szó nélkül én megyek.

S bár tegnap este is én jöttem meg legkésőbb, mert legmesszebb van S. Caetano, azért ma reggel is én mentem legmesszebb és legkorábban.

Misézés után bementem a konzulátusra, hogy első alkalommal (bocsánat ha igaz 2.) felvegyem az útipénzt. Még üres volt. A konzul ébredezett. Kis várás után sok adminisztráció és kisebb kételyek után kiadták most 10 hónap után az első egész járandóságot. a konzullal térképeket nézegettünk és Erdély sorsán tűnődtünk.

Innen Ipirangára hittanra mentem, másfélórás munkával verses imádságokat tanítottam szép buzdító eredménnyel. A Torda gyerekek kikaptak.

Beleszámítva az utakat dél volt, mire a São Bentóban a nap első ételéhez jutottam. Egy tál étellel, babrizsával és egy banán - narancssal pótoltam elvesztett erőmet. A lelkiertő fenntartására kis adorációban emlékeztem arról, hogy 2 éve ilyenkor az újmisési boldogságával indultam el életem új szakaszán. Benéztem még a Szerkesztőségbe egy kis lapszemlére és kénytelen tereferére. Irodalomtól kezdve a fogadott szó erején át a teniszig minden szerepelt, hogy egy önös személyiség kifejttesse öndicséretét. Itt kaptam meg Móra Misi hordozott kedves levelét. Köszönet, boldogság ott létem fölött az alaphang. Hív hosszabb időre: vakációra. Sikerül-e?

Furcsa alak a K., akinek ma adtam először kérésére órát, illetve órákat 2-fél ótig. Latinul tanul, mert hazatérése után különbözetit akar tenni. Kérte, hogy tanítsam. Fáradságdíjat is ajánlott, de én baráti alap nevet adtam a gyermeknek. Fel akart vágni tudásával. Szorgalma csakugyan rendkívüli, de most látom, hogy nem túlságosan éles értelem. Hamar észrevettem, hogy a nagy iramban elkezdett tanulásnak alap gyengéi vannak. A nyelvtanban gyenge s míg ezt gyakoroltuk volt módom kísérletezni a máskor mindig csacsogó K. értelmével.

K. után siettem V. Mariára, hogy az annyiszor tervezett körutat újra megtegyem. Négy családot látogattam meg, litániát tartottam, gyóntattam. Azt hittem incognitóban maradhatok, de a hirtelen megjelent M. néni elárulta névnapomat, a kis Horváth Irénke még szavalt is. Boldogok voltak valamennyien, csak rém restellték, hogy csak későn tudhattak a dologról. Nagy játékot csapva vonultunk végig az utcákon a gyerekekkel.

Jul. 4.

Az előző nap hasonló idejében visszatekinthetek a mai napra is. A. az autóbuszban gratulált, de délután bejött a szobámba. E. megjött, elsőnek köszöntött melegen a tegnapiak után. Délben a pompeisi nőszöveiség jött nagy csomagokkal. Délután Anastáción volt hittanom, este Tronkoséknál voltam, meglátogattam Farkasékat a szomszédságukban.

Igazán mélységes öröm tör ki-kí belőlem. Rijucán úgy látszik sejtelmük sincsen, hogy ma van rendi névnapom. Szinte képelem – E. is nevet rajta – hogy fognak dühöngeni, hogy a másik egyesület ebben is megelőzte őket. Igaz nem sokat tettem értük eddig, de szimpatikusak. Ajtatósságon is talán itt voltam legtöbbszor.

Elmultak a nagy tűzijátékok, hóbotok, durroztatások, lövöldözések, ballonok. A vila maria i szent antal tüzek az utcák közepén, a durranó, ijesztő robbanások Rijucán és szerte a városban. A nagy Johannita festa Aqua Brancán. A káprázatos farsang után hetekig a tűz búvíli le ezt a gyermekded, pogányos népet. A primitív ember lelkiületével isteníti a tüzet. Itt most van tél. Az éjtszakák, reggelek hűvösek, ködösek.

Hazulról a háború miatt már rég nem jött semmi. Régi jó idők.

1940. jul. 9.

Ma Vila Palmeirán látogattam végig nyolc magyar családot a frequeziai hittan után. Utána São Caetanóra loholtam. V. Palmeira még São Paulo, térdig érő porral, óránként közlekedő autóbusszal (600 reis). Villany még több helyen nincs, utca elnevezések az Abc. betűi. Szepessiek házán túl Rio és őserdő. Ehhez a családhoz mentem ki házat szentelni, mert éjjel nem tudnak aludni a szomszédos kunyhóban lakó brazil spiritiszta mesterkedései miatt. Kopogást hallanak. Próbáltam bizalmat önteni beléjük, mint a másik szomszédban is. Egyszobás, földes lakás, a konyha fűskamrának is szűk, négy kis poronty: vadak, mint az interiorban. A legnagyobb már fél, mert az anyjától látja. Utána körúton voltam, hogy a jóra való katolikusokat összeszedjem. Sokan vannak itt, mert ez már messze esik a várostól.

Jul. 10.

Zelinán miséztem az São Caetanó-i Dutkaiért. Caixára⁶⁴ nem számítottak, de azért végeztem abszolutiót.⁶⁵ Utána a szegény gyászoló közönségről fényképeket készítettem, mert már tegnap este São Caetanón mondták. Zelináról három felszállással Ipirangára mentem át hittanra, itt is készítettem a gyerekekről két képet. Hittan után a Szerkesztőségben megírtam a frequeziai iskola szombatesti előadásáról a beszámolót. Bár írhatnék meg mindent, amit szeretnék. A nap első étkezését a Margit néninél kaptuk az E-vel sok kinzás közepette. Kordást oktattam ismét. V. Marián látogattam négy családot, köztük a betegelméjű Nagy Péterre próbáltam hatni 2 órás társalgással. 33 éves ember; azt

⁶⁴ Kassza.

⁶⁵ Feloldozást.

képzeli: van mellette valaki és állandóan irányítja. Nem dolgozik, nem alszik, nem eszik, mindig beszél. Istenem, mennyi magyar megy itt tönkre szellemileg Brazíliában.

Anyagilag is. Két zsidó botrány után ma egy harmadik: a volt Újság tulajdonos, zsidó hitközségi elnök: Zimmermann főbe lőtte magát. Sokan azt mondják: senki sem kerüli el sorsát. Emberkereskedő is volt.

Jul. 11.

Szent Benedek atyánk rendi ünnepe. Anastación miséztem Szűz Mária tiszteletére. Palmeirason provideáltam,⁶⁶ nem került pap ezért egy szerencsétlenül járt ember eltemetésére. Itt ez megszokott valami.

Illetve mégis került, mert ugyan reggel nyolckor még de. 10-re jelezték, de csak ötkor került sor a temetésre. Szerencse volt, hogy nem mentünk ki, várhattunk volna. Összesen öten voltak a temetésen és én.

A Szerkesztőségből Anzelm elküldött egy térképet velem Moócára, itt kaptam vacsorát. Vila Zelinaí ajátatosságról $\frac{3}{4}$ 11-kor értem haza. A házban már mindenki pihenni tért, de azért reggel megint nekem kellett legmesszebbre és legkorábban elindulni.

Jul. 12.

Ezt a muzsikát, amit ez az edényfoltozó kiver abból a palacsinta sütőből, valóságos hangverseny. Ha valaki érdekességek után vágyik, hát itt láthat. Vándorélet folyik az utcán, vándor foltozók, köszörűsök a legelőkelőbb utcákon letelepednek és olyan életképeket lehet látni, milyent ritka városban. A legkülönbözőbb hangú sípokon jelzik magukat a házi szükségletek kielégítői. Jön a zöldséges harangozó, a tejes (Leite Vigor) trombitál a pék, füttyül az újságos, kiabál a hagymás, kezével tapsol a ruha vigéc. Az adás-vétel egész középkorias; mindenkinek megvan a maga üzlete egész kordialis alapon. (Az a rengeteg újívi naptár.) Zódiéknél nincs vendég, de 7 év óta látogatott boltosuk ott van családjával felváltva. V. Palmeirasról Harakárné Pompeiára jár bevásárolni. Egy fogatos buruk nagy kerekű kocsinkkal már maguk ismerik a frequez házait.

Külön látvány e sok buru fogat: ötös, hármas szemetes, teljes, banános, michirikás. Milyen olcsó itt a narancs: 100 drb. egy mil. A háború miatt nem tudják elszállítani.

A falu és a város keveréke São Paulo. A felhőkarcoló tövéből 600 reises autóbusz a fakunyhóhoz visz az erdő szélére (V. Palmeria). São Paulo utcái közül aránylag igen kevés van aszfaltozva vagy kövezve. A villák mind a porban fürödnek, büdös vízzel az árkokban, benne a gyerekek térdig gázolnak a sárban. Minden az utcára kerül. A seprút ugyan ismerik, de a személtapátot alig. Az utcák a nyilvános szemétdombok. Az utcáról egyszerre a hálószobába lépünk szegényebb helyeken. Tizen-tizenketten egy szobában. A gazdasági prosperitás mellett a szegénység hihetetlen telepeit láttam. Tele piszokkal, féréggel. (Jaj milyen piszkosak és tervszerűtlenek a parochiák. Légy és rendetlen feketék, vének.)

Az utcákat, ha már nagyon gazosak, vagy gödrösek, nagy traktorokkal felszántják. De Ipirangán, merre az iskola van, még alig lehetnek. Állandó a kísértésem, hogy lefényképezem, de kár; mert a fénykép nem tudja visszaadni azt, amit élő szem lát. Sokat szeretnék fényképezni, házakat csinosakat mennyi stílus van bennük, mexikói, turco,⁶⁷ por-

66 Beteget elláttam. (latin)

67 Török.

tugál, municipál,⁶⁸ koloniális, brazil és modern stílusok. Nehéz választani. A szegénység kunyhóit is szeretném megtartani magamnak, de félek, hogy megbántok valakit. Bár itt legtöbbször hihetetlenül szeretik magukat fényképezni. Megy is ez az üzlet. Magyarok kezében valami 5–6 lefelé nevelőbb nevű üzlet van. Nekünk papoknak rossz üzlet, most mégis mindegyikünk annyira űzi.

Jul. 16.

Az egyszer hosszú idő után rendes időben hazakerültem. Emil ment ki Caetanóra. A Freguezián van. A Szelec pedig Jorgeéknál. Már mindig készülök, hogy megmondom neki, már írtam is valamit. 13-án voltam az állat kiállításon. Vasárnap Presidente Altinón.

Jul. 22.

A tegnapi nap programját akarom leírni, mert egy tipikus esetek halmaza volt. Reggel sok várakozás, autóbusz elromlás után kissé késve értem Ipirangára, hol misézni akartam. Soha ennyi gyónó nem volt egyszerre mise előtt, mint most. Első gyónó kisleány is volt. Neki képet írni, olvasót adni, lefényképezni. Tschepelné jelenti, hogy egy szélütött asszonyhoz kellene elmenni. V. Santa Clarara, adtak 10 \$-t is az autóra. Időm alig van, mert Indianapolisra kell mennem 1/2 11-re misézni. Nem jelezték előre ezt a beteget. Kehelyben viszem a szentostyát. Veszünk egy autót, ismeretlen utakon, árkon, bokron, vízmosáson keresztül, tévedések, keresgélések, négerektől való érdeklődések után nagy nehezen megtaláltuk a helyet.

Utána örültem, hogy voltam itt. Hát még itt is ilyen sokan vannak magyarok. Nem volt nagyon beteg, de nagyon kívánczozott a szentáldozás után. Györffynének hívták. Keveset időzhettem itt s kitalálnék-e még egyszer? Nehéz kérdés.

Autóval vissza a Praca da Sére, itt még egy másik autóval (összesen 32 mil) utána az indianopolisi villamosnak s így értem csekély egy óras késéssel Indianapolisra. Nem sokan vártak többen már hazamentek, mert azt hitték, hogy nem megyek. Hamar megmiséztem, mert még egy keresztelés is volt. Devezék is sokat vártak. A keresztelés után elmentem hozzájuk, mert már előre kérték hogy én menjek ki misézni. Nagy melegben, még nagyobb porban 20 perces út után megérkeztünk. (Ide is nehéz lenne még egyszer eltalálni.) Egész sereg vendég volt együtt. Devezék igen jól bírják magukat, három házuk is van. Brazilok is voltak a 50 felé járó vendégség között. Nemrég a jó Devez bácsi halotti torját ülték. Egy-két képet csináltam csoportról, gyerekekről, szentképeket adtam nekik, a nagy ebéd alatt egy kis köszöntőt mondtam. Nagyon örültek és kedvesek voltak.

Így múlt el a délelőtti és már a délutánból is egy kis darab. A megtett út biztosan felül volt a 50 km-en.

Most hova? Hazuról már telefonálták, hogy 5-kor Moócán temetés, de V. Mariára is ki kellene menni a Vasékhoz házszentelésre, mert ígértem. Anzelm ugyan ott misézett, de biztosan nem volt ott, megígérte, hogy telefonál, de semmi hír. Bemegyek a São Bentóba érdeklődni, semmi értesítés. Rochetumot⁶⁹ kérek, mert reggel ugyan felpakoltam szentolvasótól imakönyvig sok mindent, de temetésről még akkor nem tudtam.

68 Városi.

69 Palást.

Kimegyek V. Mariára. Új utakon, mert a városban nagy körmenet van, a forgalom megakadt. Már a São Bentóba is nehezen jutottam be. Gyaloglás után a Cidadével⁷⁰ néhány utcasarkot, újra kerülő, gyalog, úgyhogy újra egy csomó izgalom, kimenjek, ne menjek, mert elkésem Moócárról. De kimegyek, mert várnak, ha az A. volt ott, nem baj, de ha nem volt, akkor ki kell menni. Autóbusz, villamos oldalán csüngve. Kinn már vártak, megszenteltem a házat, egy kis beszédet mondtam, hogy bátorítsam őket és hogy visszatartsam a spiritisztáktól. Egy csepp kávé után már rohantam is vissza. A Vass, aki kikísért, említette, hogy múltkori látogatásom igen jó hatással volt a rögeszmés Nagy Péterre. Egy fertás felvonulást láttam: Mária zászlóra feltűzve a pénz, szétszéledt zenekar, rakéták.

V. Mariáról kissé elkésve érkeztem Moócára. Sokat kerestem a halottat. Szelecz rosszul adta meg a házszámot, de később megtudtam Mari nénitől, hogy már korábban, mint 5 elvitték a kis halottat. Két és fél éves volt. Maguk is tudták, hogy későn jelentették és nem bíztatták őket s így az esőre álló időben siettek elvinni. Voltam fenn az iskolánál érdeklődni, az utcán beszéltem a Santo André-i magyarokkal, a moócái papoktól hazatelefonáltam, végre Mariska néniéknél meggyőződtem, hogy nem is annyira gondokkal teli a helyzet, mint ahogy képzeltem. Vissza a São Bentóba, honnan holtfáradtan a Szántóékhoz kellett menni vacsorára. Hárman mentünk Anzelm, Emil és én, bár szívesebben hazajöttem volna pihenni. A fényes lakásban nagy pompával berendezve jó vacsora várt s én alig tudtam enni. Jó hangulat volt, bár társaimnak az itteni ecclesiasticus circulusokról effectuált opiniójuk auribus iudaicis secundum opinionem meam haud opportunum videbatur.⁷¹ Utána nagy zsírozás volt, késő volt, mire Szántó Paccard kocsiján hazakerültünk. Ez volt ma a 14. közlekedési eszköz, amit igénybe vettem s ha ez a két autó nem lett volna, húsznál több autóbuszt és villamost vettem volna igénybe. A sok fejtörés és izgalom miatt még hazaérkezésem utánra is maradt breviárium.

Hány ilyen napom volt Brazíliában!?

De arra gondoltam mennyit fáradt az Úr Jézus is, pedig Ő Isten volt. Ma Emil is sokat ment, de nem volt nehéz napja Anzelmnak, s egyenesen gyöngy élete volt Arnold úrnak, ki egész nap itthon volt s egy misét mondott s talán két litániát tartott.

1940. okt. 13.

Köszöntlek kedves régi ismerősöm és jó barátom. Már nem is tudom mikor találkoztunk. Olyan régen volt, olyan ritkán beszélgetek veled, pedig te lennél az egyetlen, akivel el tudnék beszélgetni. Szeretem, ha két beszélgető közül az egyik hallgat. Ezért szoktam én az emberek között mindig hallgatni. Bár úgy veszem észre, mostanában egyes helyeken én is kezdek közlékeny lenni. Minek ez? Ugy is rám van írva minden, az emberek olvashatnak rólam csak ne halljanak.

Ma szintén elég mozgalmas napom volt. Reggel Freguezián miséztem, prédikáltam a respectus humanusról,⁷² utána váratlan keresztelő jelentkezett, sietve végeztem, mert már vártak rám, az új football pályát és az új zászlót kellett felszentelnem, itt is tartottam egy kis beszédet, fényképeztem, innen Pompeiára vitt Moretti autóval, még egy mise és beszéd pont 12 után vissza Fregueziára házszenelés Piliéknél, ebéd. Utána football-

70 Cidade: város. (portugál)

71 Egyházi körökről kialakított véleményük zsidó füllel véleményem szerint alig tűnik opportunusnak. (latin)

72 Embertisztelet. (latin)

meccs nézés. Anzelm is kinn volt. Siralmas meccsek. Durvaság, fegyelmetlenségek, veszekedések, nézőközönség csúnya szavai. Magyar-magyarok ellen valóságos gyűlölettel kezdi a játékot. Rengetegen voltak, de a végén Freguezia-Barátság meccsen már minden összebonyolult, négyszer hgyták abba s végül eldöntetlen maradt a nagy serleg. A magyar fiatalság igen szomorú helyzetképet adott magáról. A Szent István serleg mérkőzés-kor is hasonló volt a helyzet. A Horthy vándor kupa – Anzelm volt a főmozgatója – első körmérkőzései mindenki ben azt az érzést keltette, magyar csapat magyar csapat ellen rosszabb mint az idegen.

Meccs után Kordással hazajöttem elvégeztem brevimet és lévén egy kis időm, most irok. Ismét csak egyedül vagyok itthon. Szelec est i látogatáson van a detestabilis⁷³ szokás szerint, Anzelm nem tudom, hol kártyázhat, Emil Piqueten van. A múlt héten a követel Itararé és Bury felé interiorban volt, előtte egy hónappal Árpádfalva, stb. Volt alkalma mesimerni hazánk nagy fiát, aki legjobban akkor érzi magát, ha minél trágárabb dolgokat mondhat, legnagyobb problémája az volt, hogy a hajnali órákban egy helyben álldogáló vonatjukat, hogy tolják le a dombról, amit közben létesítettek. Illustris útitársai val erről konferenciázott. Legnagyobb hódításait mindenütt a morók körében aratta, akikre nem tekintve felmagasztalt („principe hereditario”⁷⁴) követi méltóságát állandóan hangos megjegyzéseket tett. Mindenütt örült lelkesedéssel fogadták. Itléte nem áll másból, mint utazásból és hihetetlen költekezésből. A társaság búcsúvacsorája 3 vagy 2 kontó. Interiori útját – Balázs szerint – a riói kaszinók sínylik. Állítólag – de mesma fonte – gázolt is már. Egyébként aug. 20-án Rióban asztal vendége voltam, innen a hála, bár akkor tartózkodó volt. E. igen jóban van vele. 7-én nálunk ebédelt, akkor mondta: Valamit tömören csak csúnyát szólva lehet megmondani és erre éljént kapott.

Hej ha pletyka gyárnak készülnél, mennyi kerülhetne ide, mennyit elmondanak az emberek, csak bámulok. Most is csak pislogok a világban. Jó megfigyelni és hallgatni. Lehet, hogy ez az összegyűlt eltemetett, meg nem osztott anyag egyszer robbanik. Én nem megyek utána, csak azt veszem be, amit hozzám hoznak és élembe tárult. Most Sz-ről Órá terelődött érdeklődésem. Rájár a rüd. Egyik helyen hírbe keverték, másik helyen meg ő hódított. Őszintén mindegyiket elmondtam. Nekem azóta más oldali adatom van, ezt én nem mondtam vissza, minek terheljem. Hallgatni arany. Levelet hazulról – kivéve a napokban Gellértől – régen kaptam. Itt én mindenütt háttérben vagyok, kivéve a hitoktatást és a minden esti ájtatosságot és a szolgai munkákat.

Szelec már sehova se megy. Néhány beteglátogatás, temetés. Még a Szerkesztőségbe se megy be. Én is visszahúzodom. Csendes bosszú és sértődöttség. Br.-né megvallása szerint H-nál sokkal jobban fordítok, érzem ezt magamban. Rengeteg időm elveszik, szegény V. T. végig korbácsolna rajtam. Sokat fényképezek. A-t se lehet sehova se küldeni, mert szétbomlaszt hangos, kellemetlen modorával mindent. Most legutóbb Fregueziait likvidáltuk. Jó eset volt a fregueziai új iskola felszentelése. Emil mestervágása volt, előtte való nap ketten voltunk ki. Ha nem szeretném, megsértődhettem volna. Tarnóczyiéknál is néhányszor. Én az avatás napján Cairáson voltam. Apostol nem volt itthon. Konzult okolja. Csudára lehúzták az E-lel a vonatban és ő maga hallotta: önző, alattomos, féltékeny és ő annál kedvesebb. Ez igen! És tudtukra adta, hogy magas nivójú beszélgetésüket hallotta.

73 Megvetendő. (latin)

74 Örökös herceg. Ifj. Horthy Miklós követre illik a leírás.

Hertelendyék voltak itt Rióból. A kicsit vizsgáztattam, míg én aludtam esős pénteki este ők hármán elvoltak, vacsoráztak. *Eu non foi chamado.*⁷⁵

Egy kis lurkó São Caetanóról jövet azt kérdi, emlékszem-e, mikor őt kereszteltem? Csuda kedves. Kérem mi a neved, ő rögtön rámondja, hogy ő brazil. – Ipirangán után kérdi egy 8–10 éves fiú, nem bűn-e másodszor járulni első áldozáshoz. Ignorantia piramidalis.⁷⁶ Egyik helyen házasság előtti gyóntatás: fiatal ember sine culpa ignorantia piramidali. *Haud fuit materia poen[itentiae], dummodo circa 24 annos ageret.*⁷⁷

Rengeteg a szűnyog és a bolha. 8 havi szárazság után megjöttek az esők.

Úgy látom, mióta Istvánfalván búcsún kiosztottam a gyerekek közt a sült kacsát, az emberek a gyöngébb szívűek szeretetre méltónak tartanak. *Deus me adiuvet!*⁷⁸

Szelec már itthon van (1/2 II), de A. még nincs, E. siethet a vonathoz, biztos kapott felszólítást, hogy holnapra jöjjön meg: fordítást diktálni. Sokszor ő is meggondolatlan. *Quot capita, tot sententiae.*⁷⁹

Írógépet akarok venni, mióta Sz. ellen A behozta az új rendszert; nem adjuk be az int., ez már lehetséges lesz. Utazni úgyse lehet itt.

1940 október 20. a mult héten vettem egy új írógépet és most kipróbálok.

1940. okt. 29. – Az írógépet megvettem, már vagy két hete, hogy használom. Éppen két hete. Szerdai nap mentem el érte és vittem be a Szerk.-be. E. lóditott B-nek. Azt mondta: javítani volt. Mikor visszamentem a géppel, azt kérdezték, hogy hát ilyen hamar visszajöttem V. Mariáról (mert ide akartam kimenni.) Ma egy hete szintén nevezetes mozzanat játszódott le számomra. Szintén V. Mariára készültem az ebéd után, de már délelőtt temetést jeleztek Indianapolistról (ma volt érte a mise.) E. ajánkozott, mert azt mondta, hogy utoljára én temettem. [A Leopold bácsit 21-én, nagy esőben]. Majd én fordítok, ő elmegy. De a szerk-ben egy megjegyzés, és egy kis össze nézés és jelentőség teljes mosolygás után [„miért éppen most kellett annak is meghalni” és „miért a Főtiszt. úr megy el?”], ajánkoztam, hogy majd én eltemetem. Nem sokat kellett argumentálnom. Készülődéseim között – még a kafezinóhót sem vártam meg – mire újra bementem, ott volt a Kordás, aki Sz. H. megróvó cikkére hozta be a választ. Sz. írt s ezzel fölélesztette a tüzet, most míg mások fújják a tüzet, ő semmit sem tesz. A rövidebbet itt is mi húzzuk. [Igaz a nagy költő írt egy csúfondáros levelet Kordásnak.] Ma nem mentem be. Azóta a szerda óta csak tegnap néhány percre és ma még ebéd előtt találkoztam E-lel voltam benn dél-előtt. L. J. szükségesnek tartotta, megjegyezni, hogy hízom.

Becseréltem tegnap a fényképező gépemet egy drága gépért. A konzul olyan repülőgép körutra ment hol csak az utiköltség 5 kontónál több. Családját ebben a háborus, drága időkben kihatja.

A turco? boltostól, hogy kislányának fényképet adtam, két zoknit kaptam ajándékba.

A Taipas-i állomáson egy japonez⁸⁰ érdeklődött egy istvánfalvi úton készült képről. Kért, hogy legközelebb ha jövök, hozzak egy katekizmust, én rögtön adtam neki. A vonatot megvárta és kezembe nyomott két cukorpasztillát. Irkájába felíratta a nevemet. – Ekkor voltak a többiek Itatibán, Jundiai mellett én pedig Istvánfalván, itthon litánián, a

75 Engem nem hívtak.

76 Piramidális tudatlanság. (latin)

77 Piramidális tudatlanság vétke nélkül. Alig volt gyönnivalója, bár kb. 24 éves. (latin)

78 Isten segítsen meg! (latin)

79 Ahány fő, annyi vélemény. (latin)

80 Japán.

vizavéknál⁸¹ születésnapon, Jaqriarán disznótóron és még *cote Ipopeán Szrenkóéknál* vacsorán. – *Ma egész délután itthon. Angolt tanultam és a gépelést gyakoroltam. Sokszor érzem, hogy levelet kellene írnom, de kiknek?*

Olaszország tegnapelőtt megtámadta Görögországot.

1940. dec. 12. Itararé.

Amire otthon alig jut idő, itt kinn az interiorba keríthetek néhány percet. Az itararei Avenida szálló 21-es szobájában rovak fel néhány betűt, hogy azt a zsúfolt élménysorozat, amiben egy hete részem van, valamiképp lerögzítsem.

Ép ma egy hete, hogy elindultam, erre az interiori utamra, miután São Paulo érsekenél délután tett látogatásomkor azt az ajánlatot kaptam, hogy a sorocabai püspököt személyesen keressem fel és tőle kérem azt az engedélyt, melyért a püspöki karhoz folyamodtunk. Don Gaspar a fogadáson nagyon kedves és jóságos volt. Como vas? Padre! Sta forte?⁸² stb, de sok a dolgom, még nem csináltam meg a körlevelet szentelés stb.

A sorocabai püspök is, akit másnap néhány perccel nyolc óra után kerestem fel egyszerű földszintes címeres házában, nagyon kedves volt. Közvetlen tapasztalatai vannak és elég jól ismerheti egyházmegyéjét. Nagy szerénység lehet a püspökségén. Egy kis fiú minden kérdés nélkül mutatja a casa do senhor Bispo-t.⁸³ A kancellár nyit ajtót és vezet a könyvtárterembe, mely egy otthoni falusi plébános könyvtárszobájával nem igen vetekedhetik. Az egyszerű művirággal díszített asztal Don Gaspar forgószékes és kakukkos fogadó szobájától nagyon messze esett. A püspök úrra nem sokáig kell várni, hamar megérti kérésem, megadja az engedélyt előbb élőszóval, majd írásban. 25\$. Végigjárom a várost és templomait. Találkozom egy ferencessel, kinek két rendtestvérevel együtt utaztam az este, de akik nem ajánlottak szállást s így szállodába voltam bátor meghálni. A ferences barát egy gyönyörű motorbiciklire ugrott fel a püspöki ház előtt. Modern időket élünk még itt Sorocabán is ahol ha az ember az utcákat járja és a szobákba benéz, az ősemler kultúráját könnyen el tudja képzelni. Megnéztem a székesegyházat, bencés apácák templomát és a São Bentót, hasonlít egy falusi ferences templomhoz.

Sorocabából úgy indultam tovább, hogy a jelzett időben érjek Buryba, utam első céljához. Itt már vártak az állomáson, az ifju Winkler patikus, Huszár a buryi róm. kat. egyházközség nagyhangú elnöke, és a Nagy István bácsi, kibem sok hasonlóság lehet jó apámhoz.

Rövid látogatás a Winkleréknél, utána felültem a kétkerekű kocsira és a nagy melegen megindultunk ki a magyar kolóniára. De még egyszer le kell szállni a botos előtt hol nagy bevásárlások eszközöltetnek. Van ennél a talján embernél minden, pedig még alig egy-két éve együtt szántotta jó magyarjainkkal a földet. Nagy bácsi sört visz, én sört fizetek nekik, Huszár adósságra vásárol, majd ha a vatta megéri, ide hozza vattáját és kiegyenlíti adósságát. Áraból nem sokat tesz el. Az öreg Nagy már nem így tesz. Neki van honnan elővenni tíz mil. Az ő vattája mindig jobban fizet, mint a másé, mert ő érti a munkáját, már tizenöt éve itt van. Háza körül van öt arkér,⁸⁴ de ezt már nem is műveli, ez az állatoké, ebből szerzett 20 arkért távolabb, fő terménye a vatta. Csak családjához is lenne olyan szerencséje, mint munkájához. De épp nem rég halt meg a fia, aki évek hosz-

81 Bizonyára a szemben lévő lakókra gondol: vis-a-vis (francia).

82 Hogy van, Padre, jól van?

83 A püspök úr házát.

84 arkér, hold föld.

szű során tüdőbajban szenvedett. Három lány van otthon, jóra valóknak látszanak, egyik beteges, hajukat a két nagyobbik 15 \$-ért Buryban ondoláltatja, bejárnak fogukat csináltatni. Szép kerekkepű asszony az anyjuk, aki odahaza nem mondhatott ennyit magáénak. Sokat dolgozhat, kemény asszony lehet. Kicsi házban laknak, alacsony, földes, de ez még palota szomszéd asszonyunk fabódéjához képest.

Ehhez a családhoz annyi szimpátia kapcsol most hogy már Eng. Mariát is megjártam hogy még az utat se irtam le és máris róluk beszélek. Igaz sok minden elbeszélgettünk a 2 órás uton, mégsem tudok sokat mondani róla. Egy óriás rétség az egész. Alig néhány embert tart el, állat se sok él rajta. Nagy utat lehet a szemmel befutni, mire valami kis látványosságot láthat. A kis magyar telep az utolsó pillanatig elbújva rejtőzik és az óriás rétről előbb egy kis erdőcskén kell átmenni, hogy a keskeny útból elénk bukkanjon három ház, melyre kísérőim rámondják, hogy itt kezdődik a mi kolóniánk. Dombiék piros zsindeles háza tűnik fel elsőnek a nagy zöldbe, utána a reform. Horváth bérelt háza mint egy elhagyott tanya füstöl és banánfák körül elő-elő kandikál Nagyék otthontadó hajléka. Esteledik, mire megérkezünk. Vacsorázni kellene, de étvágy nincs. Egész burii tartozkodásom alatt alig volt, hihetetlen meleget kellett napközben szenvednem. Vacsora után kezdtek gyülekezni Nagyék házas fia. Ez is (Ferenc), igen derék embernek és családnak látszik. Eddig három gyermekkel. Csak magyarul tudnak. Énekelgettünk és éjfél van, mire lefekhetek. Másnap Huszárral lóháton végigjárjuk a távollakó családokat. Ebédre a bicsárdista Huszáréknál limonádé van, hozzá egy kis pogácsa, mert most csak a Balázséknál van gyümölcs. Ő is bicsárdista, székely méhtenyésztő. Az öreg 80 éves Huszár kunyhóhoz hasonló épületben lakik, valami vadállat húsát tette el (tatuét.) Imádkozgat, de szemei már gyöngyülnek. Nem kellene már kapálnia, de azért dolgozgat. Lázikiéknál névnap bált tartanak estére, igaz már elmúlt Borbála, az asszony nevenapja, de néha kell egy kicsit mulatni. A seprőkészítő Bálint vendéget vár, Rosztósék fűrdeni voltak, lányuk varrogat. Szinte meglepett, hát ezek is tudnak varrni, és itt is kell varrni? A gyermektelen fiatal Réki házaspár két örökbe fogadott São Pauló-i árvával a megelégedettség és jókedv jeleit mutatják. A 3. Nagy család házatájáról messze ellátni, vannak már magyarok arra messzebb is, de ott azok szombatisták, azok adventisták, ott laknak Siposék, akik holnap biztos eljönnek. Eljöttek már aznap estére az iskolához egyik ismerősnél megháltak, mise után Huszáréknál együtt ebédelünk, délután litániát és fénypérezéseket tartottunk, este megint Nagyéknál jöttek össze és itt vígan elbeszélgettünk. Az öreg Rékiné – aki nem tudja, melyik uráról nevezze magát – cifra világi nótákat énekelgetett. Buriban valami baj van a közerkölcs szempontjából. Egyik családnál két férfi másutt is egy gyerek.

Ha szívesen emlékszem is vissza a buriakra és rögtön vissza is térnék hozzájuk, nem engedem, hogy az Engenheiro maiákat egészen háttérbe szorítsák. Ezekben az emberekben van igazi ragaszkodás, önkéntesség. Ajánlott leveletem – jellemző – nem kapták meg, de azért kijöttek elé az állomásra, pedig az eddigi szokás szerint azt várták, hogy csak este érkezem. Négykerékű kocsi, rendes lovak és a hazaival egyenlő szerszám, itt egész szokatlannak tűnik fel. Dél felé estem ide. Nagy ebéd egy bizonytalan vendégnek: Halcsik Józsi kitétt magáért. Ja egyszer a Markos ide nem jött föl, mert azt mondták neki, hogy Mátyáskirályfalván csak 2–3 magyar család él, azoknak sincs kenyereük, puliszkán élnek. Hát nem is túlságosan gazdagok, de valaki hozzájuk jön, azt megvendégelik.

Minden kis magyar telepnek más a színe, más az arculata, mások a termények, a szokások. A legjellemzőbbek egyike Engenheiro Maya. Itt nem sok magyar lakik és közel egymáshoz. A legnagyobb összetartás talán itt van meg. A kolónia zömét a Halcsikok

adják meg van belőlük itt öt család (és még egy Itararén?). Az öreg Halcsik néni a Gyuri fiával és nemrég anyjukat vesztett 3 unokájával, István feleségével, Józsi, Márton és András mindegyik 6–7 gyermekkel. Csodálatos mennyi apróság van itt. Hozzájuk jön a Bagdal Ferenc családja, itt is legalább hét. Vadak, nem szólnak idegenhez. Az apraja (Bagda Feri, Tóni, Henrik?, Petyi, Misi) különösen szépek. Magyar a beszédjük gondolkodásuk. Az a szimpátia, amit Buriból hoztam fokozódott a Nagyék unokái iránt, mikor láttam, hogy aránylag fiatal lányuk hét apróságnak szegi a kenyeret. Pedig itt kinn is annyi a munka.

A Halcsikok mind hazavágnak. Sehol akkora honvágy, mint ezeknél a mostoha körülmények közé került önmagukat állandóan művelő és kultúra után áhító eredeti józan gondolkodással rendelkező embereknél.

Különösen családjukat akarják kimenteni a környező világból, mellyel 15 éves együtt-lét után se tudnak megbarátkozni.

Hétfőn délben értem ide, estére már végiglátogattam őket. Nem voltam a Bozóiaknál és a Forrai bácsiéknál, ezek isznak és úgy látszik, bár jóban vannak, kívül esnek a Halcsikok, Bagdal és Gera Antal és Pista szorosabb körén. Este tartottunk egy kis ajtatosságot. Itt történt meg velem életemben, hogy a Harmatozzatokat úgy megtanítottam, hogy másnap ezt énekeltük misén. Csak 2 gyerek áldozott. Ezt a szentbeszédben ki is emeltem. Keresztelés is volt. Ha Buriban nagy örömet okozott a fényképezés, itt talán még jobban várták.

Kissé röstellek most egy dolgot, hogy kedden délután nem tartottam ajtatosságot. Én nem készültem előre és nem találtam meg az alkalmas pillanatot, pedig a jó emberek állandóan együtt voltak, csak éppen ebédelni és vacsorázni mentek haza. Féltem az énekektől, mert nincs köztük jó énekes. Szerdán is már korán reggel ott voltak, még azok is, akiktől elbücsűztam. Szinte már unalmasok voltunk egymásnak. Annyi igaz, hogy kibeszéltettük, kipolitizáltgattuk magunkat és a férfi megmutatta, hogy itt a legprimitívebb körülmények között olyan tudásuk van, mely néha egy tanult embert is ámulatba ejt. Halcsik Márton faháza falát Európa új térképe fűdi, gyermekeiket maguk tanítják olvasni, számolni, szavalni, énekelni és játszani. Röstellem, hogy alig tudtam nekik valami játékok mutatni, vagy legalább valami énekre tanítani. Az öreg Halcsik – akinek nincs gyereke – mondta, hogy játszani se tudnak a gyerekeink, csak futni, magunk tanítgatjuk őket.

A Mártonné ugyan nem igen, pedig büszke származására. Ref. Ideges, szitkozódó.

Itt az éjjeleim a nevezetesek. Első este, mikor az egybegyültek hazamentek, beállít beállítva a mindig ittas Forrai $\frac{3}{4}$ 12 előtt valamivel. Épp akkor, mikor alig van már annyi idő éjfél előtt, hogy hátralevő breviárium részt elmondhassam. Én kivonultam a konyhába, hogy lelkiismeretem nyugodt lehessen. Itt a nagy melegben félig a tűzhely fényénél breviáriumboztam. $\frac{1}{2}$ 1-kor Forrai eltávozásakor fekiüdtünk, akkor a jó pedagógus anya felzavarta 4–5 éves Matyi fiát, mert elaludt a nélkül, hogy lábát megmosta volna. Igaz mikor már nagyon bólogatott sokszor mondta neki: Matyi mosd meg a lábadat, míg el nem alszol, de már akkor is későn volt és akkor kellett volna segíteni neki és akkor kényszeríteni. De a fenyegetéseken és a szidalmakon kívül akkor nem tett semmit, de fél egy után, mikor Matyi a legmélyebben aludt, s mikor én is lefeküdtem, miután házigazdám a szobámban megölt egy mérges skorpiófélét, a gondos édesanya kényszerítgetni kezdte hanyag fiát a lábmosásra. Néhány percig a költögetés nehéz mestersége és sok szidalma hátráltatta álmomat, utána a hallható eredmény. Matyi felébredt és ennek azzal adta jelét, hogy rázendített az álmos gyermek muzsikájára. Matyi mosd meg a lábadat,

mert elverlek. Matyi ne ríjj, mert kikapsz. Még mindig nem mosod? Ugye mondtam, hogy mosd meg. Márton szólj a Matyinak, hogy el ne aludjék, mert nem feket le. Matyi nem is aludt egészen, csak félíg és sírdogált. Végre sikerült valahogy megnedvesíteni a lábát és lassanként a közelben csendesség lőn. De távolról újabb és nagyobb vihar közeledett. Jó volt fönn maradni legalább az ijedség nem jött olyan hirtelen. Életemnek egyik legnagyobb vihara, amit átéltem. Villámlás, mennydörgés, szél és eső. Az eső úgy zuhog majd beszakad a padlás nélküli tető. Mintha egy nagy szövőgyár fülsüketítő zaja közt lennék. Az oldaldeszkák közei közt beviláglik a sűrű villám fénye. A szomszéd szobából lámpafény szűrődik át a nyitva hagyott ajtón. Húzd összebb a lábadat, mert ráfolyik a víz – tedd odább a fejét, mert a szemébe esik – hallok az anya hangját – és felébred. Várom is az újabb sírást, de csodálatosképen a gyerekek nem ébredtek fel. Én is bátorságra kapok, átszólók és kérem a lámpát, mert itt is folyik a víz. Egy kis átcsoportosítás után megkapom a biztatást, csak aludjak nyugodtan, itt nem is esik be. Volt a szememben egy kis hamiskás lenézés, hogy nem kell egyszerre annyira megijedni. A szemle után visszafeküdtem. Csomagjaimat száraz helyre helyezve úgy találtam, hogy kissé összehúzódva lábamat nem is éri a víz, arcomra is csak szitázva hullott néhány erősen eső, a tetőn szétfroccsenő csepp maradványa. A dörgés és villámlás másfél óra múlva lassan szűnt és három óra felé észrevétlenül elszenderültem. Reggel korán felkelve, egész nap kérdezősködve és felelgetve pihenés nélkül vártuk, hogy ugyanolyan éjtszakánk lesz, mint előző nap, de az Ég ekkor kegyes volt. Olyan álmot adott, hogy szerdán akkor ébredtem, mikor híveim már együtt voltak. De kár, hogy ezeknek nem igen kell etetni, takarítani stb.

Leírom még a dinnye históriát. Szerdán reggel Bagdal hozott egy szép dinnyét, mert észrevették, hogy a gyümölcsöt szeretem. Horváth Anzelm ittlétéről is mennyi abacaxit⁸⁵ evett, nekem is mindig kerestek. Hogy marasztalásukra itt maradtam még a rendes ebédre is, Mártonné csak korai ebédre számított, gyöngé paprikással, ebéd után felszeletelik a dinnyét. Én eddig is úgy voltam, hogy kínáltattam őket mindennel, kaláccsal, gyümölcs-csel, sörrel. A Matyi az ajtóban heverészett apja után őt is megkínáltam, akkor anyja kiböki: Hát mégis ide szemtelenkedtél te disznó, nem megmondtam ne jöjj ide, a tisztelendő urnak kell a dinnye. Erre azt súgta nekem: Ha ezt mind megeszi a tisztelendő, nem tud innen elmenni. Hát nem is ettem meg, kapott ott bőven a csecsszopó Misztől. – még a héját is megették – anyjukig talán ő kívánta legjobban, valamennyi Matyi és anyja primitív érzelmei egyeznek, most úgy rémlik, mindketten a másik szobából nézték, hogyan kezdem meg az első szeletet. A kis Bagdal gyerekek elkívánó vágya – míg nekem adtak és ők nem kaptak – sokkal szimpatikusabb. Mennyi fánkot sütött Bagdálné, emitt is mennyi kalács volt. Ünnepe volt ez, nekik, csak elégedetlenek ne legyenek velem.

Úgy sajnálom szegény magyarjaimat, akiknek sorsát annyi kielégedetlenség fenyegeti. Vagy haza vinni őket, vagy nem emlékeztetni a másik országra. Hogy segítenék szívből rajtuk, szimpatikusabbak, mint a város sok népe.

85 Ananászt. (portugál)

1941

1941. jan. 8. Londrina.

Most meg egy paranai missziós házban élem néhány órája már vándor életemet. A heimthali colonia meglátogatása után ide tértem be. Kaptam egy olyan szobát, amibe mikor először beléptem, nem tudtam mire gondolni. Raktárhoz jobban hasonlít, mint szobához. Ágya a vándor cseléd ágya formáját mutatta. De itt interiorban vagyok. Az a kedves német pallottinus,⁸⁶ akivel délután együtt voltam a fényképezésnél mindig oda jutott magyarázatával, hogy itt interiorban mindig kell egy kis erdőt a képekre venni. Az ő plebániájuk az utolsó itt ezen a vidéken, befelé keletre több, mint 200 kilométer, a másik oldalon is 100 kilométerre terjed a plebánia határa. A karácsonyi miséjekor arra gondolt, hogy azon a helyen túl még nem miséztek Brazíliában. De Londrina fejlődik. 150 méteres templomot építenek, a város mozija Parana legnagyobb mozija.

Az előbbi interiori utam és a mostani között egy másik is volt. Alig volt visszatértem Itararéiból São Paulóba, másnap indultam Boldogasszonyfalvára és onnan 3 nap múlva Árpádfalvára. A karácsonyi ünnepeket itt töltöttem. Életem legmelegebb karácsonya. A melegség kivert. Éjjeli misét celebráltam, másnap teljes ünnepnapit tartottam. Mise után egyszerre hét gyereket kereszteltem. 28-án esküdtettem Lajos Misa fiát. Emlékezetes lakodalom. Brutális szimbolumok a háza szemléltetésére, menyasszony cipőjének ellopása, Oroszné tánca énekek és a házi gazda figyelmeztetése. Távozásom után biztosan lett visszhangja, mert miattam kapott a pajzán hang megrovást. Árpádfalva az elsodort magyar falu sorsához közeledik.

Árpádfalváról Holpert vendégeiként Bellaiék teherautójával lementünk a Parana folyóhoz és átmentünk a másik államba Matto Grossóba. (Brazília 4. vagy 5. állama ez, amiben eddig jártam?) Hegedűs Vince halász telepe, ranchója lapokat követelne, ha be akarnám jegyezni érzelmeimet, mik banánmajszolás közben elleptek. Őserdőbe bújít itt ki vagy be a partom, most az övé mennyi tetszik. Feleségét kigyó marta. Van vagy 600 banánbokra. Micsoda pénz. E mellett halászik. De egyedül van, csak a kutyája van vele. Mi ehhez „Ábel a rengetegben”. Tovább vitt a motorcsónak, brazil család bámul bennünket. A szitáló eső akadályoz, hogy a felejthetetlen látványt megörökítssem. Odább egy másik telepen kiszállunk. Halászok hálójukat készítik. Itt lyukas rancsóban egy lelőtt majmot sütnek, a gyermek a megsebzett kis majomivadékkal játszik, egy hihetetlen nagy golyvájú asszony. Lakásról is megemlékeznek, ha annak lehetne nevezni. A dorongból való szobában csak egy ágy fér el. Hányan alhatnak itt? A konyha két arasszal nagyobb csak. Füst, piszok és fegyverek. Egy 16–18 éves tagbaszakadt bamba kamasz cukornádszálat szopogat, adok neki is cukrot.

A vetés: kukorica és rizsa szép. Felesben művelik itt, hol ha néhány tapodtat tovább megy, annyi földet talál, amennyit akar. De úgy látszik, ebben éli ki a cabrelo társadalmi igényeit, hogy beszegődik egy nálánál valamivel nagyobb, műveltséggel, vagy akarattal rendelkező emberhez, kinek mint rabszolga engedelmeskedik. Mig körülnézünk, visszatérnek a halászok olyan bőséges zsákmánnyal, hogy környezetem a csodás halfogáshoz hasonlítja. Szép pénzt kerestek néhány perc alatt. Hova teszik? Mikor visszafelé úszik motorosunk a tengernyi vízen, Holpert megmondja, mit tesz ez az emberi élet elemi foká-

⁸⁶ Vincenzo Pallotti olasz rendalapítóról elnevezett missziós szerzetesi közösség. Nem tévesztendő össze a pálos, paolinus renddel.

ig el nem jutott nép, ha összejön neki 5–600 milje. A férfi fogja, elindul a városba és 1–2 hét alatt eldorbézolja. Keserű íz vegyül bele irántuk táplált sajnálkozó szimpátiámba.

Holpert megrakott bennünket hallal. (Fia betörte az autót üvegjét. A legnagyobb kár a passzió.)

Boldogasszonyfalván jobban éreztem magam, mint emitt. Lóháton jártam házakat szentelni, sőt vasárnap estefelé a szomszédos tót kolóniára is lóháton mentem át egy súlyosan beteg szegény asszonyt provideálni. Micsoda elmaradottság itt is. 6–7 méter hosszú terem a tartózkodás számára. Szobákban ágyak a népség számára. Apostoli érzület kelt bennem a környezet hatására.

Árpádfalva és Boldogasszony falva után az év végére visszatértem 3 napra Paulóba. A 3 napban csak Zelinán tartottam ájtatosságot, Ipojucán misét és néhány látogatást. Újévkor a misén asszisztáltam. Az idén nem vártam fönn meg az újévet, $\frac{3}{4}$ 12-kor lefeküdtem, de a gyárbiúgás figyelmeztetett, hogy kérjem a Mindenható segítségét az új évr.

Elutazásom előtt két elgondolkoztató közlést kaptam E-től. Egyik a José esete megoldás és felvilágosítás nélkül. Másik Ft. Nn. szidalmi, akik Biricstől értesültek, hogy kimaradtak a naptárból. Hihetetlenül dühösek A-ra, ebédjét lefűjták, beadták kérvényüket és kitérnének, ha a két fiatal nem lenne. Istenem, micsoda hihetetlen következményekkel jár néhány apróság. A. borzalmasan ügyetlen, vagy úgy látszik készakarva csinálta. És ők meg hihetetlenül érzékenyek. Most hallották néhány napja, hogy Sz. nem vesztette el a tőlük kapott táskát, hanem odaadta Sz. K-nak. Nemrég még milyen keresztények és most kitérnének. Miket mondtak P. bácsinak. „Maga igen jó ember. Jobb, mint sok keresztény, viseljen az bár reverendát.”

Ezek hallatára és ahogy a Szerkesztőség ügyei állnak, könnyebben indultam erre a mostani harmadik utamra, melyre két rendtársam egyáltalán semmi és a harmadik is kevés hajlandóságot mutatott. Rövid idő alatt sok strapa után ismét elhagytam a várost, és azokat, akik kértek, hogy maradjak. Nem telt egy hónap és 4000 kilométer utat hagytam magam mögött csak vonaton.

Jacutinga völgyben jól éreztem magamat. Beszédeimet idézgetik. Többször szóltam a kápolna ügyéről, ez itt most a legfontosabb. Nehéz itt a mi posztunk. A. nagyon jól bedolgozta itt magát és Dózsa is erősen segít neki. S az emberek igen elkeseredett ellenségeskedést folytatnak egymással. Valami 5–6 ellenséges csoport is van. Nagy az irigység. Anyagilag egyeseknek jól megy s ez a másikban irigységet szül. Kocsisék vittek és hoztak Balogéknál laktam. Árpádfalván Hollóéknál volt hasonló jó helyem. Boldogon Zakaréknál voltam dédelgetett vendég. De itt Londrinán megértem, hogy hosszú ideig álltunk a kocsival M-ék előtt – Kocsisék szőlőt adtak el nekik – és még csak be sem hívtak. Mi ez? Közöny, vagy contra-hatás, vagy rendetlenségtakarás vagy udvariatlanság. Ha tudnám pontosan melyik kategóriába tartozik, boldogabb lennék. Ugy hiszem és érzem a 2.-ba.

São Paulo, 1941. jan. 19. 23^h 20!

Kimaradt a rolandiai beszámoló, pedig sok mindent lehetne erről is írni. Megalakítottam a kápolna bizottságot, majdnem háromórás gyűlést tartottam.

Külön élmény az a nagy eső, ami elől egy jó órára egy japán családhoz menekültünk be. Közről láttam egy kolonista japán családi otthonát és életét. Nagyon kedves és közvetlen volt az ember, de a család egy szót se szólt hozzánk. A kicsinyek nem is tudnak az

íteni nyelven (v. ö. Eng. Marci) Hát az apjuktól nem is tanulnak meg. Érdekes lehet az itt iskolában járó és otthon tanult japán tanultságainak összehasonlítása.

Akkor nehezek voltak ezek a napok, azóta hogy itthon vagyok részben vonzónak tűnnek fel. Nincs annyi panasz, mint itt – ellenünk. A héten már kijutott a munkából.

Most jöttem fél tizenegyor az ipojucai N. Sz. tisztújító gyűléséről. Már röstellek ilyen későn hazajárni. Volt is mit hallanom az autbuszban, hozzá magyaroktól, kiket nem ismerek, alig láttam valaha is őket. „Nincs szerencsénk”-től kezdve állandó pijama célzással beszélt a 7–8 tagból álló társaság nagy hangon. Ennek előzményei vannak. Sz. A. írt az újságban egy cikket Vila Anastacióról. Elég gyenge kis tákolmány felsorakoztatva benne Anastacio árnyoldalait, az itteni magyarság egy nagyobb része – részben meg sem érve – hihetetlenül felzúdult. Megveréssel fenyegetődzték. Ezek most azért célozhattak előttem, mert volt a cikkben egy kitétel hogy az a.-i mozi parasztmozi, akár pijamában is be lehet menni. „Nincs ebben a csomagban pijama, hogy mehessek moziba?” „Te hány pijama van ebben?” Persze itt erre van szükség, ez nem a Metro, elegáns városi, stb. Hát bizony ez a cikk – propagálni akarván az iskolát – egy időre megint alaposan lehetetlené tett bennünket, azokat is, kiknek semmi részük bennük.

Egy másikkal u. ö. másokat haragított magára. Valami zsidó biztos valamilyen magánbosszútól indítva úgy tíz év előtt Braziliáról megjelent magyar cikk nagymondásait állítja kései rapportra. Anzelm elfogadta, Sz-cel megíratta és most közölte. Erre egy vérmesebb előfizető azt mondta, ha itt lenne, úgy szeretném nyakon vágni az a papot, hogy kitérne a reverendából. Íme itt is a gyűlölet. A legtöbb kellemetlenséget mégis az A. idézte elő. Hogy is volt csak, magára haragította a sportegyesületeket, a fregueziaiakkal együtt a konzulátust, legújabbban a K. Gy-t. Akinek vádjával szemben a Július Mezárnak nevezett allegóriában keményen visszavágja a vádat, őt nevezve sváb ivadéknak. K. egy levélben helyreigazítást és rágalom visszavonását követeli, ellenkező esetben egyházi hatósággal és hadügyminisztériummal fenyegetődzik. Boglár is írt egy kemény levelet, veszekedő természetűnek nevezve A-t és arra szólítja fel, hogy a lelkipásztori tevékenységen kívül tartózkodjék minden koloniális ügybe való beavatkozástól. Hát ide jutottunk! Az Ipojucaiak a Tarnóczy Nővérek naptár ügy miatt robbantottak ki egy nagy vulkánt. Az Attila megveréssel fenyegette. A Barátság részéről hallám a szidalmakat.

Nehéz itt a pasztoráció. Nagyon a különbségek az emberek között. Vannak, kik szeretnek bennünket, de vannak, akik megfolytanának (sic!) egy kanál vízben, még ha sohasem láttak is.

Ma Ipojuacán utána Pompeián miséztem és prédikáltam a Tarnóczy Nővéreknél ebédelttem, São Bentóból Emillel Perlikhez mentünk lakodalomba. Csupa zsidó. Apostol János a szertartáson is résztvett. – Hazajöttünk, pihenni akartam, de jöttek fényképeztetni magukat a Benkő R., utána Indianopolisról és Árpádsfalváról képekért, Pompeiáról ajándékot hoztak, az ipojucai titkárnő jött, hogy gépeljem le a titkári jelentést. Két és félórai munka. Utána a választási gyűlés és ezután ültem neki e pár sort írni. Már kukorékolnak a kakasok: pont éjfél van. Uram pihentesd fáradt szolgálát, mint ahogy ez a zsidó mondta ma az utcán egy és negyedórája $\frac{3}{4}$ 11-kor elég az isteni szolgálattól. Vajjon igazán isteni szolgálat volt-e mindez?

1941. jan. 20.

Valóságos világváros ez a São Paulo. Forgalma elálmélkoztat. De kozmopolita. Vilamosban utaztam ma, mert sokkal (300 reisszel) olcsóbb, mint az autóbusz, angol-német könyvekből tanulgattam, mellettem egy közönséges munkás kezében angol nyelvkönyvet

láttam. Ez igazán meglepett, itt a tanulás senki elől sincs elzárva, a munkások is tovább képezhetik magukat. A sok esti tanfolyam hallgatói mind ilyen munkásemberekből tevődnek össze. A kereskedelmi és nyelvi képzésnek rengeteg alkalma van itt a sok apró kis iskolában. De az általunk áttanult humanisztikus oktatást sehol se lehet megtalálni. Az ő komolytalanságuk és materializmusuk, a gyakorlatiasságra beállított amerikanizmusuk ezt nem bírná ki. Iskoláik között külsőleg is alig egy-kettő veheti fel a hazaiakkal a versenyt. A legtöbb inkább magánház, egy-két szoba váltogatott trüppök számára. Most vakáció lenne, mégis ma is láttam több iskolát is működni.

A mellett ült másik úr angol újságot olvasott. Így állunk Brazil honban angol társaság villamoskocsiján ülve (este Santo Andréra az angol vasuton mentem ki) angol környezetben érzi magát.

Sz. A.-nál van valami nagy vitaest. E. ott van, elmúlt 11. Ezek: A. és Kordás értenek az ilyen felvágásokhoz.

Rióból van itt Balázs P., egy ifjú titán, már a múltkor is volt valami ilyesmi, akkor is hívtak bennünket – most engem nem hívtak, legalább is nem tudok róla – de akkor el voltunk foglalva. Most csak én voltam elfoglalva. Santo André? voltam, hosszú interiori utam után először. Mindenki azt mondja, milyen régen voltam már kinn, látszik, hogy szívesen várnak. Itt is a négyéves kislány azt mondja: A mi főtitisztelendő urunk. A tegnapiért – bár az sem engem illetett – kárpótlást nyertem, mikor Vargáné megkért, hogy a jövő héten korábban menjek hozzájuk házat szentelni és egy kis vacsorára, ne haragudjak meg érte, ne vegyem sértve magamat, de mint a fiát akar fogadni.” Valahogyan még kedvesebben hangzott a szájából. Öregje, fiatalja örült jelenlétének, mint tegnap Ipojucán.

Nem lehet célzat azoknak az eljárásában, akik egy reverendában járó papot még éjfélkor sem engednek haza?

1941. jan. 22.

Tegnap São Caetanón, ma pedig Vila Maria fogadtak nagyon kedvesen. Vila Marián három családnak szép nagy fényképeket adtam gyerekeikről. Van most öröm. Hallottam, hogy már vannak, akik most sírnak, hogy az új főtitisztelendő urak elmennek. Épp ma írtunk E-vel a főapát úrnak egy háromlapos helyzetjelentést. Különösen A. visszahívását tartottunk benne fontosnak Sz. maradása a plébánia miatt, de csak e miatt szükséges lenne. Az utóbbi napok eseményei készítették bennünket ennek a levélnek a megírására. Eképelem a főapátot, milyen hatást vált ki belőle. Nem tehetünk róla, meg kellett írni, úgysis régóta hallgattunk. De most jutott eszemben, hogy elfeledkeztünk névnapjáról megemlékezni. Emil ma este P. M-tal Rióba utazott az újságok miatt és utána egy kissé pihenni. Nagyon ráfér, ma már én fordítottam. B-né nagyon ideges volt.

Tegnapelőtt és tegnap egész csomó levelet írtam az interiorba, képeket küldtem. Ezekkel az emberekkel kell keresni a kapcsolatot. Hazafelé is kellene sokaknak írni, de nincs erőm. Csak légipostával lehet, s a múlt héten veszett el ismét egy postarepülőgép. A tengernek írjak? És szüleimen kívül várja-e valaki a leveletem.

Ma a Becknénél, Koháry Margit Néninél voltunk szerdai ebéden, mit valami különös presztízs miatt forszíroz hihetetlenül. Egyik unokája – kit valamikor tanítottam – nagyon óhajtott ott lenni. Ott is volt és kilátásba helyezte, hogy két hét múlva ismét ott kell lenniünk. Itt kérdezte, nem tanulmányút volt-e interiori utam, talán könyvet akarok írni.

Bár többet írnék. Azokról az utakról, ahol a mozdony felgyűjtja az ember haját, arról a Londrina állomásról, hol csupa német szót lehet hallani. Mellettük Paranában csak japánok vannak. Erről is meg kellene emlékezni, hogy menekültünk be egy hirtelen

nagy eső elől egy japán házába jan. 11-én délután az öreg Bartok Nénivel. A sala falán Európa japán írású térképe. Még mindig így áll a világ, egy Ázsiában született és ázsiai műveltséggel rendelkező Amerikában élő embernek is Európa térképe van szobája falán. A térképen kívül a császár és a császárné képe, két gazdasági fénykép és több japán reklám kalandárium volt a falon. Hallatlan egyszerűség, igénytelenség. Az egész ház vízben úszott a nagy zápor következtében. Kávével és balával kínált a pantallós asszony. 12–13 éves kislány hátára rá volt kötve a legkisebb gyerek.

Tegnap a Santa Casaban járva a folyosón egy nagy csoport orvos hangosan szíriul beszél és itt nemzetállam lesz. Tegnap előtt alakították meg a légügyi minisztériumot. São Paulóban hatalmas építkezések folynak.

Ki tudná megmondani mennyi magyar él itt?

1941. febr. 23.

– Farsang. A déli, könnyelmű, csak szórakozást kereső nép tipikus szokása. Most három napra minden felfordul. Kedd pirosbetűs ünnep, de azért már holnap sem dolgoznak a legtöbb helyen. Már hetek óta ezekre a napokra készülnek. Esténként nagy felvonulásokat tartanak. Vannak – azt mondják – sokan olyanok, akik egész éven erre készülnek, gyűjtenek és most elpredálják. Jelmez mindenütt. Szép, izléses és eredeti jelmezek (itt jellemzően phantasiának hívják) mellett egész botránkoztató öltözetek kerülnek ki az utcára. És most már csak tűrhető, de milyen pompa, pazarlás volt itt ezelőtt 10 évvel, mikor még a kormány is segítette. Most már csak egy kis kivilágítással járul a rendezéshez a város. Ide hallik a Szent Istvánból a Jardineira éneke, leginkább delnői hangok. Ezek is egymásután három bált rendeznek három nap. A magyar falusi bucsu. Több, mint másfél kontó csak a bál engedély. Ezt mind be kell hozni, azaz sörrel leinni és belépti díjjal lefizetni, most vezetőjük A. azért rimánkodik, hogy csak eső ne legyen.

Nem megyek ki ebben a három napban. A milyen általános a mámor a csecsszopótól az öreg bolondokig, olyan visszavonulást akarok tenni. Tőlem távol áll a világ öröme. Emil elment Curitybába Apostollal és a piquetei magyarokkal. Őt meghívták. Civilben ment el. Biztos mond okos és szellemes beköpeése mellett sok meg gondolatlanságot is. Újabban sok olyan kijelentése volt, amit én nem tudtam volna elmondani.

Anzelm Butantanba hívatta meg magát. A multkor a Szerkesztőségben félfüllel hallottam és ma véletlenül megtudtam. Ha jól meggondolom, mindkét helyre valami kis illendőség lett volna megkérdezni.

A karneválozókra több felvételt csináltam. Érdekes, hogy van valami kis dobjuk és egy csörgőjük, amivel nagy zajt csapnak, hogy felhívják a figyelmet, vagy pedig, mint a bélpoklosok elriasszák a közeledőket? Azelőtt az autók is jelmezes kocsik tengelyig jártak a papírdíszben.

Ma Tatuapén miséztem, van már innen-onnan egy éve, hogy nem voltam itt. Gracics Lojzi bácsi két ötszáz reisest adott villamosra ő mindig ad. – Tegnap egy fiatal asszonyt temettem Ipirangáról a Belem-i temetőbe, aki gyermekszülésben halt meg, rövid időn belül ez a második ilyfajta temetésem. A múlt szombaton kettőt is eskettem, ekkor volt a konzul leányának az esküvője nagyon fényes keretek között a São Bentóban, nem lehettem ott az indianopolisi esküvő miatt. Utána a házhoz sem mentem el, mert nem volt meghívásom. A Nőszövetségek részvételi módja adott és ad még most is gondot. Pompeia kitett magáért, kiöltöztek és a fátolvivőket kiöltöztették, most a konzulné védnökönjük. Freguezia ajándékot küldött. Anastacio meg se mozdult. Ipojuca táviratban hívta fel távollétére a figyelmet és most két rendtársam tegnap este ezen nevetett és kárörvendett.

Pedig, hogy mondtam a félrevezetetteknek hogy személyesen menjenek el. De a bosszú és megbántottság és a fellovalás erősebb volt. És a távirat causa instrumentalisaként elfoglaltságukra hivatkozva engem kértek fel, hiába vonakodtam. Most távolmaradásom és ennek a coincenciája miatt még több engem hibáztatnak. Hibás nem vagyok semmit, viszont ők nem mondhatják, hogy nem lenne sok okom a neheztelésre. Én nem vagyok lekötelve se jobbra, se balra. Nem is akarok.

Különben hivatalos köreink eljárása egyáltalán nem tetszik nekem, de másoknak sem, csak az a különbség, hogy én ezt az érzést nem tudom elfojtani. Most a követtől Hertelendy titkárig, konzulig mind azon van, hogy jövőjüket itt alapozzák meg anyagilag. Mind ingatlant vesz. Horthy is most az esküvőkor is azután járt, a múltkor meg a Hertelendy. A konzul ilyenmű sikerei pedig egyenesen szenzációsak és hajmeresztők. Sakaráján⁸⁷ kívül csodálatos, hogy tudta kijuttatni leánya vőlegényét, s nekik úri ellátást, külön háztartást biztosítani. Sőt, úgy hallom, már házat is vettek. Szegény apámat és társait sajnálom mert kétségtelen, hogy mindezek az ő pénzüket költik itt. Nincs-e igaza annak az elkeseredett és lázadó moócainak, aki azt írta egyik levelében a Szerkesztőséghez, hogy a Csonkaországból kijöttek csak az elszakított részek kiülőzöttjeinek kiszípolozására vannak itt. – Társul hozzájuk a zseniálisan materialis beállítású Apostol ev. ref. lelkipásztor, kit a rolandiai Zanyik András nyílteszű magyar csak „lókupec”-nek apostrofál.

Prohászka Soliloquiáját olvasva én is rájöttem, hogy az emberekről alkotott magasztos felfogásomat kissé le kell szállítanom színvonalban. Mégis szeretem az embert, de hogy kit, melyiket nem tudnám megmondani, azt az embert, akit még nem ismerek, akivel csak egyszer beszéltem és kívül többet nem beszélek. Másodsor már kevés emberrel tudok úgy beszélni, mint először; mert először az embersége vonzott, kívül szemben kötelességeim vannak, de utána bontakozik előttem személyisége, melyről ő viseli a felelősséget.

A forró vasárnap délutánban ez a farsangi ének úgy hallik ide, mint fel-feltörő nyertés, önkéntelen érzelmkitörés. Ha ismerném azt a sok szellemtelen farsangi ének-termetet, szellemhistóriai következtetést vonhatnék le, mennyi testi szexuális erő akar itt kitörni. Akar? Nemcsak akar, hanem ki is tör szabadon. Mi korlátozza itt? Isten és az Egyház törvénye alig. Mert az Egyház nem folyik be a tömegek nevelésébe. Az állam nem is igen engedi. Pedig milyen tömegek vannak itt! Talán a közszellem?

Ez talán csak kedvez neki, ez melynek leggyakoribb szava a namurázás. Gyermekek még, de már namurája van. És alig 15–16 éves megszökik a fiúval. Az anyagi jóllét és a könnyű megélhetés is igen megkönnyíti az erkölcsi szabadosságot.

Az ifjúság neveletlen. Tekintélytisztelet itt nincs. Hogy a papokra lépten-nyomon (akár bicikliről, vagy mint tegnap este Moócán cipőpucolás mellől) rákiabálnak santinhóért,⁸⁸ de köszönni nem köszön, azt már egész természetesnek veszem. De azért azon mégis megütköztem, hogy a múltkor Jundiaiban nem akartak gyerekek helyet adni a tribünön tüzerezredesnek, pedig az ő tiszteletére volt a meccs. Az államelnök körül gyerekek tolonganak, másrészt, mit mondott Kiss igazgatónak az a katona, hogy kié lesz ez az épülő palota: palacete do sua excellentia, illustr. presidente dos E. U. do Br. sur. dr. G. V.⁸⁹ – így kell mindig mondani. A kamaszkorát élő nép ellentétei figyelhetők meg. – Hat hónap

87 Chakara, ejtsd: sakara (portugál). Jelentése: tanya, nyaraló.

88 Szentképért.

89 A Brazil Egyesült Államok excellenciás és illusztris elnök urának, V. Getuliónak palotája. (portugál)

múlva nem jelenhet meg az országban idegen nyelvű lap. Ez a mélyebb filozófiai és jogi fejtegetést érdemlő törvény, melyet az elnök most irt alá a két lap révén minket egész közelről érint, bár engem különösebben nem izgat, de úgy látszik, a többieket sem, Marcit annál inkább létalapjában támadja meg. Ilyen törvényt is lehet hozni egy demokratikus államban és otthon meg az lett törvény, hogy nemzetiségeket a nemzetiségi nyelven kell tanítani. A jelenlegi nem egész törvényes alapon álló kormány az ő szemszögükből orosz-lánrészt vesz ki a sok rétegű nép összekovácsolásából. Mindegyik külföldi fia a második generációban már olyan hazafi lesz, hogy kicsordulhat a könnyem.

Az újság hirdetése révén a napokban 30 kötet brazil ismeretet tartalmazó könyvet vettem, ismét lobog bennem a vágy a tanulás után, csak időm nincs, itt időmet raboltatják. Nyelveket is szeretnék tanulni, az angol nehezen megy. Most olvasom már hónapok óta ...E o vento levon-t.⁹⁰ Levélíráshoz is igen nagy kedvem van. Eriknek nemrég írtam nagy felbuzdulásomban. Dávidnak⁹¹ is válaszoltam, most Tihamérnak és Lajosnak kellene írni. –

Sz. nem mutatta meg ismét a levelet, mit tegnap a főapától szám alatt kapott. Mi a mult hónapban 23-a körül. Erről már írtam.

Ma reggel meztelen gyerekeket vettem le az anastációi utcákon. A multkor Tarnóczy Nővéreknel azt mondták rólam, hogy nagyon korrektül viselkedem a nővérekkel szemben. Így is akarom. J-t a freg, vádolták. Nem hiszem, nagyon buták az emberek. De meglepett a Margit néninél – kit alig állhatok – Schneider – kijelentése, hogy J-nak nagy sikere volt a villákon a lányok között. Nézd ezt a zsidó ivadékot és ez hittant tanult és borzadva gondolt vissza a latin órákra. Rossz színészek és látszathajhászok. – 1941. szept. 6-án Kajdacsi Balla eljegyezte J.

1941. febr. 24.

Este tíz óraker a ...E o vento levon-t olvasgatom az ebédlőbe, mikor Sz. nem sejtve, hogy ott vagyok, lejött, meghatódva kérdi: „no Uram, mi a szenzáció? – Én nem tudok semmi különöset főtiszt. úr talán tud? Anzelm urat hazahívták! Mehet, mikor akar. A követ, vagy a konzul jelenthették a multkori cikkeit. Ő nem említette, hogy kapott levelet? – Nekem nem. No akkor ne szóljon. Főapát úr neki is írt, tudja, hogy mi is haza akarunk menni másfél év múlva, Sz. kérvénye is bent van – „amint ezt úgyis tudja” – honnan tudnám, sohase mondta, bár tudom E-től. Így mozog mindenki.

A csodálatos, semmi jele nála a főapáti levélnek. Talán még élénkebb, mint máskor. Ma is. h. beszélt a Szerkesztőségben a Kordással a sportot illetőleg. Soha nem volt bizalommal hozzám, túl önző.

Belo Horizonte, 1941. máj. 16.

Tulajdonképpen egy nappal későbbre kellene tennem a dátumot, mert már félórával elmúlt éjfél. De volt világi névnapomra való emlékezés, miért ne kerüljön bele az olyan ritka és különös naplói megemlékezésbe.

Két napra Minasban⁹² vagyok. Szabadságon, amit még Brazilban nem élveztem. Tanulmányúton, ezért választottam ezt a vidéket. Szerdán 14-én reggel korán indultam. S.

⁹⁰ Margaret Mitchell 1936-ban megjelent nagysikerű regénye, eredeti angol címe: *Gone with the Wind*. 1939-ben film változata is sikeres volt. Magyar változatának címe: *Elfújta a szél*.

⁹¹ Söveges Dávid OSB.

⁹² Minas Gerais állam.

Paulóból. Barra do Pirahy több mint három órát vártam a Hajdu mérnök társaságában. Egy brazil családnál vacsoráztunk. Borzasztó kedvesek, szívesek. A férfi minasi, már nem dolgozik, noha bírna dolgozni. Asszony portugál, szinte programmá tette, hogy ismereteimet bővítse. Nem tudom, milyen nevelést kapott, de igen okosnak látszik a maga nemében. Azt mondja, az itteni nép igen lusta, pedig milyen könnyen boldogulhatna. Paulóban az idegenek megtanították dolgozni, de erre beljebb, ha a nap első órájában megkeresi a léminimumra valót, többet nem dolgozik. A brazil fáradt már mikor születik (nasce causado) egy emberről volt szó: *o nascen causadissimo* és milyen gesztussal mondja ezt. Gesztusával anyját is felülmúlta a lánya, ahogy ők a minérókról beszélt akiket majd lesz módom megismerni felejtethetetlen. Ez a faj, bizalmatlan, de akit bizalmába fogadott, ahhoz borzalmas kedves. *Quem fala baxinhó*, annak sokja van, ha nem mutatja is – mondja az ő kedves hangján. Szinte alamizsnát akarunk neki adni, annak kontói vannak. Igaza volt, ennek a népnek, volt oka eltitkolni, mije van. (Coco-tongo, vagy hogy hívják azt a néger, aki aranydombot talált. És mennyien egy pillanat alatt – amit más nem tudott figyelemmel kísérni – gazdag emberré vált. Innen a bizalmatlanság és a zárkózottság az idegennel szemben. Valamikor azt hittem a Sarocabanai vasuton, hogy a brazilnál közvetlenebb ember nincs a világon, a Centrál kimért társaságának hallgatagságát a civilizációnak tulajdonítottam és itt egy harmadik esettel állok szemben.

Volt valami szent büszkeség az apa szemében, mikor fajtáját dicsérte, amelyik különb a paulistánál. Nekik van múltjuk, történetük.

Együtt voltunk este a májusi ájtatosságon – a fogadása is kötelezi erre Edmundo de Moraest. – A templom most épül. Német leszármazott – Müller – plébános van, de már talán apja is itt született. Látni az alakján, hogy német. Alig szól egy szót hozzám. Az ájtatosságon a beszédét úgy olvasta. Igen jól esett a kat. Egyház egyetemessége, bárhova megy az ember: ugyanaz az istentisztelet, ugyanaz az imádás. Ahogy a lorettói litániát énekelték, mintha a pesti egyetemi templomban hallanám. Nagy erő van a mi Egyházunkban, csak az emberek nem használják eléggé ki, nem merítenek a mélyből. De fontibus salutis.⁹³

A májusi ájtatosság után az asszony biztatására egy kis sétára mentünk Moraes és Hajdu ural, elmagyarázták, hogy a Pirainak a Parahibába való belefolyása miatt Barra do Pirai a város neve. Helyes kis város. Van helyi rádió: reklámot ordít. A Mineira Viacão helyi érdekű vasutja az utca közepén megy. Több szép hídja van. Püspöki székhely, nem is látszik akkorának, amekkora, mert el van bújtatva a hegyek közé.

Még sok reflexiót fűzhetnék hozzá, de akkor sohasem érem uton magamat, mert én már Ouro Pretóban vagyok.

Ouro Preto (Minas: Cidade Monumento Nacional)

1941. máj. 18. vasárnap.

Barra do Pirahából este kilenc órakor folytattam tovább az utamat a Rióból Belo Horizonte felé menő vonaton. Féltem az úttól, vettem egy megmaradt felső hálót, de itt is igen rosszul aludtam. Először borzalmas meleg volt, reggelre kelve sárt köptem. Az útnak reggel hét órától kezdődő része leírhatatlan. A sokféle alakú hegyek, a mellettünk kanyargó folyó, ha nem tévedek a Velhas, az aranymosás látható jeleivel a kis akadályokkal és homok szigetekkel, a hegy oldalakat keresztül-kasul szelő utak, ásások a titkos

93 Az üdvösség forrásaiból. (latin)

csodálkozást keltették fel bennem az ismeretlen táj iránt. Közben a felkelő nap küzdelme a köddel, a sokszínű hajnal, a ködnek a folyó vizébe majd a hegyek színébe olvadó színe felejtette velem az út fáradalmait. A vasut mellett több helyütt láttam vasércvagonírozást. Egy szép fekvésű és sok templomos helyet, hova – rögtön elhatároztam, hogy visszatérek – de úgy hiszem, már nem lesz belőle semmi. Csak nem Congonhas so Campo volt? Aleijádinho egyik városa?

10 órára értem Belo Horizontéba, 27 órás út. Belo Horizonte-i benyomásaimnak is sok lap kellene és az ismét későre járó idő erősen figyelmeztet. A Hotel Imperadorban, modern, rendes szállóban szálltam meg. Fürdő és ebéd után felkerestem a Vér Sándor magyar dentistát⁹⁴ a paulói Bleyerné testvérét, kinek nővére révén be voltam ajánlva. Kissé feszélyezetten fogadott, mint ahogy búcsúzaskor meg is vallotta, hogy félve számított rám. Láthatólag igen kellemesen csalódtak. A Rerum Novarum 50-i évfordulójára nemzeti ünnepnek, illetőleg helyesebben munkaszünetnek jelzett félreértés miatt becsukhatta rendelőjét és elmentünk másik testvéréhez, ki egyedüllétében valami kártyajátékkal volt elfoglalva. Nagyon megörült. Elbeszélgettünk, igen vággyódik Paulo után. Másnap Sabarába mentünk ki délután autóval.

Sabará

Sabará Minas egyik legrégebbi helye. Sok szép temploma van. Ma már erős dekadenciában van. Egyik templomának csak a falai meredeznek az ég felé. A másik is használaton kívül van. Valamilyen confraternitásé volt. A harmadik templom a Carmo, melynek gyönyörű portáléja van. Sekrestyéjében szép lavabó, két hallal, csavarait valaki ellopta, itt találkoztam a vigarióval, ő azt mondja, hogy egy zsidó látogató lopta el. Néger aszszony tárt-nyitott előttünk ajtót. A vigario bizalmatlan volt. – A Carmo előtti temető megnézése után a matrizt néztük meg, hol indus, kínai díszítés van sekrestyeajtókon. Az egész hosszú oszlopos templom erős díszítéssel. A gyerekek Május királynőjének koronázására tartottak ének- és helyszíni próbát. Egy kis leány úgy énekelt, mint egy primadonna.

Hogy milyen szép és megható tud lenni ez az európaiak előtt furcsának tűnő szertartás, ma este láttam az Ouro Preto-i Matriz da N. S. de Pilar igen szép gazdagon díszített templomban, ahol reggel 8-kor miséztem. Azok a kis angyalok abban a selymes, prémes ruhában kis arisztokrata megjelenést impresszionáltak. Kell ez a szimbolikus szertartás, csak az élet követné.

Sabarán a templomok mellett megnéztük még a belga társaság vasgyárát. Hogy olvasszák ki a vasércet, hogy lesz abból a törekeny anyagból acélhuzal. Egy kis incidens: a kohók mellett teljesen meztelen néger atléták öntözték magukat. Mint a tüzes kigyó futott ide oda a folyton vékonyodó vashuzal.

Sajnos nem jutott arra időm, hogy megnézzem a Nova Lima-i aranybányát, mely a világ legmélyebb bányája (3000 méter). Neve Morto Velho Sabarához közel.

Nem jutott idő a Lagoa Santo megnézésére sem, ahol a híres Lund dán zoológus élt remeteségben. Péntek este (16-án névnapomon) Frankóéknál vacsoráztam, miután a Schillingék meghívását a Sabarái kirándulás miatt lemondtuk. Az öreg Schilling úgy mutatta, hogy nem bánja. H. A. igen megsérthette érzékenységét, Balit igen szerette. Vér Magda eléggé kített magáért, összehasonlítva a húsvétivel, mikor testvére bebizonyította, hogy a főzőművészet nem tartozik erős oldalukhoz. Testvére nagyon beajánlhatott, mert

állítólag azt írta, hogy fogadjanak, mintha őt fogadnák. Ez kommentárookra adott okot egyik részről. Fényképeket csináltunk.

Belo Horizonte nagyon tetszett (leszámítva a megérkezésakor kifejtett szállodai beszerzők tolakodását és a kiuzsorázott 7 milt.) Egyik legszebb város. Egyenes, fás utcák, nagy terek. A nyugodtság; csend a jellemzője. Igen sok autót láttam. Templomait végiglátogattam. Úgy vettem észre, a nép igen vallásos. Reggelenként mindig rengeteget áldoztattam a S. V. D. papok kápolnijában. Pedig időn kívül, már későként, váratlanul miséztem.

A Cathedrálban szentségimádás van mindig. Sok áhítatos arcot láttam. A Lourdesben két nő hangos imája nagyon tetszett, mert láttam, hogy ez itt egész természetes. Egy fiatal pár ájtatossága itt, és egy másiké a São José szép plébánia templomban mutatta, hogy itt a nők viszik a férfiakat is. Lányok gyóntak a déli órákban. Sokakat láttam imakönyvvel az utcán, egyik villamoson jött velem.

A belői nyugodt villamosok mind a Largo Sete de Setembro fordulnak meg. Egyik utcán van az autók megállója és egy téren a vidéki rengeteg zardineira posztja.

A templomokon kívül voltam a Jardine Municipálban, a középületekkel teleépült Pr. Liberdade és az állandó kiállítás, hol Minas értékeit lehet látni grafikonokban, bányá- és földműves termékekben és drágakincs mintákban.

Belo Horizonténak sok szép modern épülete van, városháza, posta, telefon stb. Igen sok iskolája van. Papok vezetése alatt nagy intézetek: Gimnázio P. Arnaldo a S. V. D. Sacre Coeur, Gimn. Augustinho és még sok más.

Belóban csütörtök tiztől szombat 3-ig voltam. Autóbuszsal jöttem át Ouro Preto. Hosszú farsztó autót, rengeteg kanyarral, állandó emelkedésekkel és süllyedésekkel. Majdnem ismét tengeri betegséget kaptam. Este nyolcra értem ide. Közben szerencsére egyik helyen megvacsoráltam. Koromsötét volt, mire ebbe a szűk utcás városba megérkeztünk. A villany gyöngességénél csak az ára híresebb. Már az utca szagáról érzik, hogy régi városba értünk. Ennél nehezebb szag csak Sabarán volt. Vagy már azóta megszoktam? Vén útitársam, utazó, ki Cachoeira dos Camposon szállt fel, azonnal bankettre sietett. Az utca tele fiatal néppel.

Ouro Preto

Ha Sabarának profánul a szagos város nevet adom, Ouro Pretónál a fejezetcím az lehet, város, ahol mindenki (téli) kabátban jár. Már Belóban nagyon akartak ijeszteni, én adtam az erőset, de eddig még itt sem fáztam, igaz, jobban felöltöztem.

Tetszik nekem Ouro Preto. Megérdemli, hogy történelmi várossá nevezték ki. Szinte az arcokon is látszik. A ruházatban is a komolyság uralkodik. Van valami jelentőségteljes abban, amint apró gyerekektől kezdve sötét, csuklyás, hosszú malaclopókban suhannak végig az alakok ezeken az árkaDOS, görbe, emelkedő, kövezett síkátorokon. Mintha a középkorban lennének.

Papja – egy a hét közül akivel eddig találkoztam – is szinte ezt a régiséget jelképezi. Hetvenhárom éves, harminc évnél tovább van itt. Baptisei a geração actual.⁹⁵ Én miséztem helyette 8-kor, úgy nyugodtan prédikált.

Reggelire tejeskávé helyett valami különlegességet cukorral édesített, vajjas levest etünk. Szokatlan volt, de nem volt éppen rossz.

95 A jelenlegi nemzedéket keresztelte. (portugál)

Minden a régiség jele. A szálloda is. A feljáró, az ablak nélküli szoba. Igaz ez csak filial.

Délelőtt bevetődtem a museumba, a Vicente Racioppi Instituto Historicójába, ahol bár sokat láttam, mégis valahogy kellemetlen érzéssel gondolok vissza. Az általam különöncnek gondolt öreg ügyvéd, aki igen sok mindent összehordott nem volt itthon, lánya mutogatta meg a sokágú intézetet, de nem engedte meg, hogy fényképezzek. Pedig de szerettem volna a sok szent szoborról egy képet csinálni. Meg is mondtam neki, apja elhordhatta a templomok kincseit s most nekem még egy képet sem enged levenni. Vásároltam több emléket, s most kisül, hogy a rossz számítás miatt 12 millet adós vagyok. Egymiles „Cruzeirót” 10 milért adtak. Testvérük apáca, mégpedig bencés Paulóban.

Ouro Preto történetéről itt nem kell írnom, azt valahol máshol kell összeszednem. Valahogy szeretném most tanulmányozni azt a romantikus forradalmat, melyet egy szerelmes költő keretez.

Templomai szépek. Hány temploma van? Nem tudom. Tíznel több. Kápolnával együtt húsznál több. Legszebb a São Francisco a templomnak látszó penitenciáriához közel. Aleijadinho ebben remekelt. Belülről még nem láttam, mert csukva volt. Hires a Pilar, az öreg pap szerint csak a bahiai Szt. Ferenc templom van díszítve jobban. A Carnióban egy belői társasággal voltam. A Rosariót, a rabszolgák templomát, csak a São Francisco Paulo hatalmas falai mellől láttam. A Rosarión túl van a Bon Jesus templom az egyházmegyei gimnáziummal.

A São Francisco Paulo lábainál Szt. József ez is csukva. Benn voltam még a N. S. das Mercésben egy barna fiúval. A Carmel szószékei és sekrestyéje Aleijadinho⁹⁶ műve.

Estémet a már említett májusi ájtatosság aranyozta be. – Amint jöttem a lépcsőkön felfelé, az a gondolatom támad itt két világ küzd egy régi, mely a magyar falusi paraszt-asszony hosszú öltözetéhez hasonló öreg nemzedék és a Nos gueremos uma valsara⁹⁷ órák hosszat tipegő, táncos fiatalok között van. Miből élnek ezek? Nem mertem még feltenni a kérdést. A fiatalság öltözetén módosság látszik. Velencei hangulat fogott el, de a pireneusi baszkokhoz is hasonlítom ezt a hegyek közé szorított népet. A kis angyalkák kéz fogása meleg volt. Cukrot kaptak. Arcuk fekete. Mennyi hosszúhajú ember. És az a férfi formájú és frizurájú kövér asszony az ebédlőben? És az a női frizurás cipőtisztító. Az est hamar leszáll. A nappal sokszor ködös és mégis mennyien voltak fenn fiatalok a São Francisco Panla templom körül. Sok a katona. Kár.

Már fél tizenkettő. Ide iktatok egy megemlékezést arról, aki annyira szeretett naplót írni valamikor, akit ma hosszú ideig követtem, és akinek névnapja van, vagy volt (?) az Eriknek. Mennyire más helyen van ő és vannak ők!

Istenem! a mai napért is hála Neked!

1941. máj. 18. Congonhas da Campo.

Ismét egy állomással tovább. Congonhasban vagyok, bár még nem sokat láttam, mert már rég este volt mire megérkeztünk. Azért most még erről a helyről nem tudok sokat írni. Ismét csak Ouro Preto és Marianna lesz a tárgyam.

96 Antonio Francisco Lisboa (1730 vagy 1738–1814), ráragadt nevén Aleijadinho (1777-től, betegsége miatt: a kis nyomorék), brazil szobrász és építész, a Minas Gerais-i barokk és rokokó kiemelkedő művésze. Történelmi személyének létezése körül eltérnek a vélemények.

97 Valzert táncolunk.

Visszatekintve a mai napra, sokat láttam és jártam. A tegnap esti késői lefekvés után korán keltem és Ouro Preto-i Carmelben miséztem, többen áldoztak és gyönni szerettek volna. – Ebben a templomban nincs mindig mise. A bejárata gyönyörű, sekrestyéje lavabója Aleijadinhótól való. Próbáltam levenni, bár ismét erősen borús volt. Most másolják riói mesterek – portuquez – Aleijadinho műveit a múzeum számára. A Carmo után a São Francisco templomba mentem át, amelyik most a mise miatt nyitva volt. Itt is a portálé és sekrestye lavabója Aleijadinho remeke. A vigario, P. Carvalho igen kedves volt itt is, és később is mikor a matríz.⁹⁸ N. S. de Concesção Antonio Dias-t mutogatta. Oltárai Aleijadinho apjától valók. A templom címe a dogma kihirdetése előtről van. P. Carvalho örömmel emlegette, mennyi áldozó van, 14 ezres plébániáján évenként 120.000 áldozás, odaát a Pilarban a monsignornál még több, pedig 9.000 lélek van parochiáján. A sekrestyében elragadtatva beszélt az előbbi érsekről, Marianna első érsekeről D. Silverio Gomes Rimenta, ki sötétbőrű volt, de hallatlan intelligenciával rendelkezett, őt holt nyelvet tudott, Diocesesét⁹⁹ csak a római látogatás és a vatikáni zsinat idején hagyta el. Era um sabio e santo.¹⁰⁰

Ez a matríz a mais historica,¹⁰¹ innen indult ki az inconfidentia.¹⁰² Beszélt az öreg a városnak történelmi műemlékké történő kijelentéséről, az Escola da Minasról,¹⁰³ mely az államnak sok pénzébe kerül, de azért fenntartja.

Sokat fényképezve átvonultam a Escolába, de már nem volt sok időm sietve Marianára mentem.

Mariannán is végigjártam három templomot: a Carmelt és a mellette levőt és a São Pedrót, mely eddig múzeum volt. Két naplopó feketét láttam benne ögyelegni. Az érseki palotában is voltam, de az érsek nem volt otthon. Elég rendetlen hely, de az itteni alkalmazottakkal mit lehet produkálni? Láttam a bebocsájtásnál.

Mariannán kis- és nagyszeminárium is van, állítólag sok növendékkel. De itt nem voltam.

Jött egy ötletem: gyalog átmentem Passagenre. Tédig erő porban sok gyalogos jött velem szemben, félig felgyűrt nadrágszárral. Az úton a por csillogott. Itt lehet aranyat gyűjteni. A kis patakban láttam is aranymosókat. Elgondolkoztam, hány felé jártam én már Brazília poros országújtait. A nagy melegben a magam választotta uton ott jártam, hol a porban aranyzemcsék csillognak.

Az út mellett kis keresztek láthatók. Belo Horizontétől kezdve figyelem ezt. Kisebb, nagyobb fakereszt minden udvaron, vagy fenn a falon kívül az ajtó bejáratnál jobbra, hidakon. A hegytetőkön minden helynek a maga kivilágított cruzeirója.¹⁰⁴ Nagy van Belónak, szép helyen van a passageni.

Tetszik a mineiro¹⁰⁵ beszéde, ahogy az e mellé odatesz egy kis it. Állandóan fülembre cseng, milyen arisztokratikusan raccsolják az erre-t, ahogy a Pilarban énekelték seja a

98 Mátért: plébánia (anya-)templomot.

99 Egyházmegyéjét.

100 Tudós és szent volt.

101 Ez a plébániatemplom történelmibb (régibb).

102 1789-ben bekövetkezett lázadás Minas Geraisban a portugál királyi főhatalommal szemben.

103 Minászi Iskola.

104 Keresztje.

105 Minas Gerais állambéli dialektus.

Rhainha da paz,¹⁰⁶ vagy az a kisleány, aki S. Francisco da Paulo temploma felé kíséretet, ahogy mondta peisti exonierdo, közel áll kiejtésük a spanyolhoz.

Mennyi mindent kellett volna még Ouro Pretó-ban megnézni, de igyekeztem Mariannára és hogy Marianna után a passageni aranybányát is megnéztem és utána Ouro Pretó-tól is elbúcsúztam, úgy érzem, jól kihasználtam az időt és meglehetősen pénzt elhasználtam. Ouro Pretón nagyon kiéltek. Itt is és Mariannán is sok a koldus. A vonatban is mindenre gyűjtenek.

Congonhas do Campo, 1941. máj. 20.

Mit nekem Te hegyvidék?! Alföldön születtem és nevelkedtem, mégis nagyon tudom szeretni a hegyeket. Változatosak. Vonalaik vannak és mennyi alakot mutatnak. Az Ouro Pretó-i Itacolumyn van egy tartarugához¹⁰⁷ hasonló és a szakaré¹⁰⁸ szájához hasonlítható szikla. Tegnap mennyit láttam, míg egy hihetetlenül szép hegyi úton Ouro Pretóból Mariannára mentem vonaton egy picike folyócska mély völgye mellett. Ma este a hegyek színében gyönyörködtem, az első vonulaté haragos sötét, a másiké hamuszürke. Itt már tudják azt mit jelent a hegyvidék a kultúrembernek; turista jelzések vannak, a prefectura¹⁰⁹ a turizmus centruma.

Igen szép város ez a Congonhas do Campo. Nem maga a város szép, helyesbíttem magamat, mert városnak nem is igen nevezhető, 2.000 lakosa sincs, hanem a fekvése gyönyörű. A kis Maranhão völgyéből két oldalt egy-egy emelkedő utca megy fel: az egyik a Santuario do Senhor Bom Jesus,¹¹⁰ festőin szép fekvésű zarándoktemplomhoz. A másik pedig a Matrizhoz vezet, hol egy beteg sekrestyés, aki D. Silveriának az unokatestvére, nyitott ajtót. Ide felmenve láttam ismét az annyiszor látott brazil női tétlenséget és érzéki-séget mutató tunyaságot. Nem török magukat, meg is látszik a fiatalabbján.

A kis folyóban láttam az aranybányászt. Tegnap Passagenben Thiel mérnök kalauzolása mellett láttam a gyári aranybányászt. Nagyon érdekes. 1.000 munkás körül dolgozik és naponta egy kilót termelnek kb. Itt Congonhason kb. – mint halottam – 50-en üzik a folyóban ezt a mesterséget és szépen keresnek: 15 mil jut nekik naponként.

A szentélyben (santuarióban) legnevezetesebb dolog Aleijadinho prófétái, és a keresztút embernagyságú figurái. Csodálatos élet van itt a zarándoklás alkalmával (szept. 8–14) 200.000-es embertömeget emlegetnek. Azelőtt nagy visszaélések voltak. Sokaknak most is visszatetszhetik az a mód, amit elutazásom előtt P. João mutatott.

Igen kedvesek, barátságosak, vendégszeretők voltak a conganhasi redemptoristák. A mi Regulánkban benne van a vendég iránti szeretet, de nem tudom megtartjuk-e úgy, ahogy ezek tették. Legnagyobb részük holland származású. Szeretnek politizálni (gondolom mennyire fáj nekik hazájuk sorsa) érdeklődnek Magyarország iránt.

Campos do Jordão, 1941. máj. 22.

A történelmi nevezetességű helyek után egy üdülőhelyre jöttem ágostonos kanonok-apácák fazendájára. Tudom sokat lehetett volna még Minasban látni – szerettem volna is

106 Béke királynője.

107 Teknős.

108 A jacare az alligátor egyik fajtája.

109 Rendőrkapitányság.

110 Jó Jézus Úr Szentély.

maradni különösen Belo Horizontéban és Ouro Preto-ban – de most már egy kis pihenő is elkel a vakáció alatt. És itt lehet pihenni. Szép hely, különösen az a vidék, ahol feljöttem, majdnem 2000 m. magasságra. Szép hegyvonulatok, dombok, melyekről messze el lehet látni, nagy csend, hűvös idő – az éjjel állítólag egy fok volt, négy pokróc alatt aludtam. Jó víz, nagy étvágy. A testi ember minden kielégülést megkaphat – ha meg nem tartóztatja magát – a lelki ember is talál lelki táplálékot a kis kápolnában és a szép természetben.

Urunk mennybemenetelének ünnepét töltöttem itt valami szent hangulatban. Az éjjel álomban Édesanyám élettörténete tűnt fel igen élethű és vonzó állandóan eszembe jutó vonásokkal. Valamit a Levárdy Rezsővel és a Jánossal is álmodtam, mintha már otthon lettem volna. – A kormány óriás pénzen egy hatalmas kastélyt épít az egyik kilátó dombra, minden miniszternek lesz benne lakosztálya, közös konyhával, ebédlővel és tanácssteremmel. Hát nincs nekik elég? – De itt is kell a pihenő helyen. Nagy területeket vásárolt fel az állam, hogy újra befásítsa. Hát kell is, mert barbárul letarolták és meg most is tarolják. Ahol a villamos jött föl, japán telepesek kertészetre használják fel a domboldalt. Ezek a kis hasított szemű, apró termetű titokzatos népség hogy meg tudja találni a helyét a nap alatt. Hát íme ide is feljött, itt a közelben a nyaralóknak termel és drága áron elad s mit törődik azzal, hogy mondjuk egy tíz év múlva az egész vidék szikla lesz. Arra ő meggazdagva tovább megy. Több állomáson láttam a halomszámra menő sárgarépával töltött zsákokat. Most nincs nyaraló szezon, hát küldi a két fővárosnak, São Paulo is és Rió is kéznél van.

Milyen szegény és tehetetlen ehhez képest az itteni, akiket ott láttam mezítláb, feltűrt nadrágszárral az országúton félnapokat elpassziálni, vagy a vonat mellett kéregetni.

São Paulo, 1941. máj. 24.

Felejthetetlen minasi utamról néhány perce érkeztem meg. Itt minden a régi. Ma Bleyeréket várták estére, de lemondták. A Rióba ment hősök napjára. E-lel még nem találkoztam. Arnold leveleimmel elért sikerekről tett célzást. Nem tudom mire értem. Tegnap ilyenkor már boldogan aludtam Camposban.

Istenem hálát mondok Neked szép és jó utamért.

1941. jún. 7.

Ma esti feltételeim, amiket szeretnék megvalósítani: hallgatás, saját ügyeimnek és személyemben csendes visszatartása, önmagambavonulás. Ennek szükségét éreztem eddig is. De ma este, Szentháromság vasárnapjának előestéjén, mikor Indianopolisról hazajöttem, különösen éreztem, hogy így kellene tennem. Sajnos nehezen megy, vannak megjegyzéseim amik ellenkezőt mutatnak. Emilnek látogatói voltak. Teljesedett, amit a múlt szerdán mondtam, ha még nem volt kinn, még kimehet.

Beszéltek az interventor változásról, mely egész romantikus színezettel történt. Már egy hete, hogy rebesgették s végre szerdán G. V. elhatározása nyilván való lett. Adhemar Barros távozott. Okot nem közöltek. A mende-monda szerint horribilis összeggel gyarapította magánvagyonát (38 ezer kontó). Utóda Fernando Costa volt földművelésügyi miniszter.

jun. 16. este 11.

Santo Andréről jöttem. Nem érzek fáradtságot, pedig útközben alig álltam a lábamon. Mindig gyalog kell lejönni az állomásra. Ajtatósság előtt újabban vagy Gelencséréknél

vagy Teréknél kell vacsorálni. Jó népek. Ma azt mondták, kimondhatatlan boldogok, hogy művelt embert és az Úr szolgáját fogadhatják lakásukba. Szinte erőszakkal kényszerítene nekem leszállni. A két kislány egész nap azon vitatkozik: ma kié leszek. – Reggel Moócán miséztem, José megköszöntött, többfelé jártam. Délután a Szerkesztőségben voltam, bár egyet-mást végeztem, most úgy érzem olyan vagyok ott, mint az ötödik kerék a kocsiban. De legalább egy kis emberismeretben és önismeretben segít. – Tegnap este mondta a Csr., hogy a Szerkesztőségben sokat kávézhatunk. Mostanában nem csak Anzelm hozatott ma süteményt, én nem hozatok semmit. (Vettem egy szép albumot. Ma este az asztalomon találtam.) De nem ez az ok. *Melius est dare, quam accipere.*¹¹¹ Tegnap ezt kellett volna kifejtennem prédikáciomban.

A orosz-német háború lehetőségeit emlegetik. No még csak ez kell. Amerika is igen keményen kezdi. Itt is belső változásról beszélnek.

Régen kaptam hazulról hírt. E. boldogan emlegeti nővére híreit. Ma a Szerkesztőségben is előhozza. Egész politikai hitvallás. Kinek említette, eddig egész ellenkező nézetem van. De lehet, hogy nézetének megváltozására bírja. *Aut invenit, aut facit similem.*¹¹² – Az emberek közt nagy a személyválogatás. Bár tudnék én is elfogulatlanabb lenni. Br-né eléggé furcsán viselkedik. Sokan keresték fel az újonnan létesülő jogi irodát. A felvonás szünetekben érdekes párbeszédék és arcjátékok folytak le.

Santo Andrén Theer kísér le az állomásra. Itt egy magyar fiatalemberrel találkoztunk. Zsidó, a kat. papság iránt érdeklődik. A ref. könyvtárból Nyirő: Isten igájában könyvet olvasta. – Ipojucán egyik jó családot nagy szegényen ért. Ime ennyire mételyez a város a prosperitás és a félkultúra. Az asszonyok félnek a gyermektől. Anastáción a szombat esti szindarabon az egész társaság röhögött az első injekció (pedig fogorvosról volt szó) említésénél. És ezt a népet vinnék haza. Értem, miért nem lelkesednek annyira a hivatalosak. Horvátország tegnap csatlakozott a háromhatalmi jegyzékhez. – Fél tizenkettő, jó lesz a Planáltót olvasni, utána lefeküdni.

Jun. 17.

Igen szerencsés autóbusz összeköttetést kaptam. Fregueziáról, így már ¼ 10-kor itthon voltam. Sokszor még ¼ 11-re is alig értem el. Ma itthon voltam, mert 2 hetes félévi szünet van az iskolában. Holnap nem kell Ipirangára menni, megint valószínű csak este megyek el hazulról ájtatosságot tartani. – No itt az iskola igen komolytalan dolog. Azok a gyerekek is, akik bekerülnek az iskolába – igen sokan vannak, akiknek nem jut hely – naponta 2–3 órát vannak mindössze az iskolában. Fegyelem, kialakult tanítási anyag nincs. A gyerekek neveletlenek. Autóbuszban fel nem állnának senkinek sem. Hogy lehet ezt összeegyeztetni azzal a gyakori udvariassággal, amit viszont a fizetés terén tapasztalunk. Tegnap a Cidade I-ben egy öreg, összeaszott lilaszegélyű pap fizetett helyettem. Nem ismerem. Nekem kellett volna fizetni. – A szomszéd turco leány a fényképekért le akar alkudni 100 reist, mert a P. Arn[old] 500-ért csinálja nekik. Egy rejtély az ő fényképezése és több üzlete. Most a magyar kosztot beszüntette, valami brazil küld neki. Úgy hiszem, még csak egyedül vagyok itthon. Ma Freguezián a beszédem gyöngén ment. A gyerekek zavarták imakönyvben való lapozásukkal gondolatmenetemet. Az Oltáriszent-ségről és Jézus Szívéről beszéltem.

¹¹¹ Jobb adni, mint kapni. (latin)

¹¹² Vagy kitalálja, vagy hasonlóképpen cselekszik. (latin)

Szenzációs: itt a halottszállító kocsi sofőrje azt telefonálta, hogy a kocsija a frequez (a halott kuncsaft) háza előtt elromlott. Tehát az ember halálában is lehet valakinek kuncsaftja.

Megint fáradtnak és soványabbnak nézek ki. Fő az egészség. Micsik bácsink igen dicséri az egészségemet. Valami friss gömbölyű malachoz hasonlította hátamat az Emilnek. A jelzőt elfelejtette.

Vasárnap mult egy hete voltam kinn Micsik Györggyel a São Pauló-i híres muzeumban, mely nekem egy kis csalódást okozott. *Ex omnibus aliquid, ex toto nihil.*¹¹³ Üres termek mellett zsúfolásig telt gyűjtemények. Nincs mindent átható egységes rendszeresség. A brazil gyűjtemény mellett perui és mexikói emlékek. Ezek példányai sokkal fejlettebbek, mint az itteni indiós maradványai. A történelmi termek mellett az egész természettudomány területét érintő gyűjtemények. Szép a lepkegyűjtemény. Szeretném még egyszer megnézni a muzeumot. Jobban ki kellene önképzésre használnom az időmet. De eddig nagyon kötöttem magamat másokhoz.

1941. júl. 1.

Egyszer világos nappal is hozzájutok, hogy néhány sort írjak. Németország jun. 22-én háborút kezdett Oroszországgal. Tegnap fordítottam az Újság számára a teljes heti beszámolót. Magyarország is háborúban van 24 óta. Új rádiókon hallgatnánk, de nem igen van időnk rá. A héten kaptam hazulról két levelet: a húgom férjhez ment, vagy megy. A jó Isten áldása legyen velük. Férjét még nem ismerem, legalább nem lesz egyedül. De elmegy a faluból. Ha Édesapám meghalna, hova mennék én most vakációra. Pedig épp ma álmodtam, mennyi bencés volt a falunkban vakáció alatt misézni. – Ismét nagyon fáradtnak érzem magamat. Keveset aludtam a napokban. E. Lindojára ment pihenni. Hétfőn és szerdán még dolgozott és meggondolatlan kiszólással vitát kezdett a celibátusról. A gépelő a kérdésben jártasnak mutatta magát és bizonyára érdekelte, mert volt olyan megjegyzése hozzá, melyet én nem értettem, de utána elhallgatta és újságba temetkezett. Szerdán főszerkesztőnk volt kinn, E. vetített, jól éreztük magunkat. Sen[hor] José megjegyezte, hogy mi ketten igen megértjük egymást. Itt van Belóból a Francóné, kiknél voltam. Ura elé kinn voltam az állomáson és ki is kísértem. Most hívnak szombat estére, de nem megyek. Igen kilátszik a lóláb. Ők ide ki nem jönnek, míg a testvére nem akar. Ő pedig már megígérte, hogy mikor jön. Nyolc éve lesz most névnapomon, hogy a pannonthalmi főapát azt mondta, hogy álljak a háttérbe. Ez az én szerepem. „Egyiknek ez, a másiknak az.”

A hiúság nagy mindenkiben, fáj a megvettetés, feltör a bosszú. – Santo Andrén két kicsi összeveszett, hogy melyiké vagyok. Enyém a tiszt. T. Karcsi tegnap intrikált: a kültelkeken jobban szeretnek, mert E. P. a városiakat szereti. Én tiltakoztam ellene, pedig ez nem lenne hiba, a körülmények magyarazzák és ez egy adottság csak.

Az idén is nagy durrogatások voltak. Ballon dobálás közben a moócai járókelők között majdnem megdobtak kövekkel, mikor a Piros bugyelláris előadására mentem. Újra elkezdődik kéthetes szünet után ma az iskola. Nagy hidegek vannak éjszakánként, reggel nehéz a felkelés. A száraz időben a múlt napokban két napos jótékony eső volt. – Lagerlöf Selma egyik gyermekkönyvét olvasom. Sokat fényképezek és rakom az albumba. Pénteken névnapom lesz. Sokat beszélnek, hogy államelnök változás lesz. Már nyilatkozott is egy

113 Mindenből valami, az egészből semmi. (latin)

argentín riporternek belpolitikai kérdésekről. Azt mondja itt demokrácia van. Ilyenkor olyan kedvem lenne írni egy-két cikket, de nem jutok hozzá. Mennyi időm kárba vész.

A pap nagyon ki van téve az emberek tekintetének. Mennyi kíváncsi, pajzán és kihívó tekintettel lehet találkozni. Itt a testiség hihetetlenül hódít. – Apró gyerekek és süldő lányok azt jegyezték meg utánam Butantanban vasárnap délután: „Olha que padre bunito.” A Consolação templom előtt a múltkor egyik gyerek azzal állított elém, hogy a másik azt mondta: „padre baixo.” – Bér ne feledkeznek el erről sohasem. A bőröm sem finom: „olyan finom bőre van” – mondta tegnap valaki egy valakinek a fényképét nézve sanda mézsáros tekintettel – persze nem énám értette.

Mennyi az ismeretlen magyar. Moócán láttam. Vonatban hallottam, mikor Santo Andréra mentem. Három úri kinézésű párt is hallottam a vonatban beszélni. Mikor a német tanítóval a rua Direstán végigmentem éjjel ½ 12 után, annak köszönetése is ezt erősítette bennem.

És mennyi a japán. Vasárnap Rinheiros egész japán városnak látszott. Valami játék volt, nem volt ott más csak japán. Az autóbusz pénzszedője csúfolta őket, de ők nem reflektáltak rá. A múltkor a múzeum is japánokkal volt tele, míg a namurázó brazilok meg nem érkeztek.

Ha valamikor Braziliáról beszélek, a rua Direitát és rua São Bentót nem szabad elfelejtenem.

Jul. 3.

– Tegnap írt az E. főfoglalkozása vízbeszedés és vizkiadás. Szellemes levelét ezzel a kifejezéssel együtt A. felolvasta, a Szerkesztőségben volt nagy hahota. Válaszoltunk aláírta B. B. R. (boldogtalan). Szemem mindjobban kinyílik. Kordás adott egy könyvet. A kat. líra fordításait a latin órák emlékére. Benne egy Szt. Ágoston idézettel: „Noli foras ire, in re ipsum redi: in interiore homine habitat veritas.”¹¹⁴ Mintha ezzel már találkoztam volna. Honnan vette ez a törekvő tanító. Ma a konzulátuson a Kovács kultúrproblémákat fejtegetett előttem és azt kérdezte, hol tanultam meg brazilul.

Jul. 4.

A mai nap is nevezetes nap. Szent Benedek atyánk ünnepe. Sajnos az officiumot nagyon szórakozottan végeztem. Anzelm úr ideérkezésének 7. évfordulóját ünnepeltük, illetve ünnepeltették velünk az Ipojucai Nőszövetség tagjai. Ebédet hoztak. Milyen különbség van étel és étel között. Bár azt mondják, úgy látszik, nekem a rizsa-bab is jót tesz. Anzelm most Zimmer mérnökéknél van, én Moócán voltam ájtatosságon, ahol az ájtatosság után hosszabb ideig elbeszélgettünk, eltréfálgattunk. Álmodat meséltek el. És azt, hogy hol jártam szerdán reggel Moócán. Úgyis látták. Bezzeg itt – és ott még nem voltam, mert nem hívtak.

A harmadik nevezetessége a mai napnak egy rövid csendes párbeszéd a nagy zajban. Sértés az, ha... kérdezte valaki tőlem. Igen és igen kellemetlen helyzetet teremt. De ő nem kíván az illetőnek semmi rosszat. Még csak ez kellene! Eljutott szerepem a végső fokig, beatus ille, qui procul negotiis.¹¹⁵ A nagy siker és hódítás sem mindig jó. A lendület erő

114 Ne menj ki, térj vissza magadhoz: a ember belsejében lakik az igazság. (latin) Szent Ágoston vallomásai, 6.2.2.

115 Boldog az, aki az ügyeken kívül marad. (latin)

kíván a kitaráshoz. Az explicaciót¹¹⁶ már nem kapom meg, mert a figyelmeztető okfejtésre azt a választ kaptam, hogy csak vicc az egész. Pedig de mennyire nem az, mutatja állandó visszatérése és a verba antiqua.¹¹⁷ – Hitler sem tud megállni a győzelmi úton. Sokakat a politikai ellentét állít egymással szembe. Valaki ma azt mondta a Szerkesztőségben, hogy a Szeleczt főtisztelendő miatta nem jön be. Nagy köztük a nézeteltérés a politikában. Ime, ekkora hatalmam van! Lehetett ott más is, nemcsak politikai nézeteltérés.

Ma Perl Marcival kispap éveimről beszéltem. Tegnap Anzelm nagyon dühös volt, már tegnapelőtt is. Pár sort írtam Emilnek. Gondolom, most sok különböző levelet kap. Örül nekik?

Olvasom a L'Homme c'est inconnu.¹¹⁸ Ma már kétszer is hivatkoztam rá: a moócai szentbeszédben – mely úgy érzem, ma nagyon talált – és délután a Szerkesztőségben.

Holnap Anastación nagy disznótóros vacsora lesz, nagy felhajtás van rá. Majd meglátjuk mi lesz. A sportklub ifjúsága is kijön.

1941. jul. 13.

A disznótóros vacsora igen szépen sikerült. Vendégeink nekünk is voltak: a konzulék és még két pár. Átjöttek előtte, utána. Kávéztak, ittak, teáztak. A konzul különösen elemében volt. Én is sokat beszéltem. A vacsora jó volt, csak kicsit hideg, de a hangulat meleg volt. Képeket is csináltam. De alig lesznek jók. Kár hogy a Jordán főtisztelendő úr nincs itthon. – az én távollétemben úgy hiszem, senkisémondja ezt. Arnold urat csúfoknak és cinikusnak tartják. Vendégeink éjjélkor mentek szépen el. Ma reggel Ipirangán és São Caetanón miséztem. Óra hosszat vártam a são caltanói omnibuszra s végül is taxival voltam kénytelen menni. Ez is hozzájárult a tegnapi nagy költségeimhez.

A Stalin vonal ellen a németek nagy offenzívát kezdtetek.

1941. jul. 17.

Változatos napom volt. Reggel Moócán miséztem, hol két testvér osztozkodott, hogy ki mondatja a misét. Anzelm úr már előre félt tőle, jól elintéztem. Utána Annaháziékhoz mentem, akik halottjáért Anzelm úr misézett. Délután beteget látogattam. Nagy vitám volt sok támadást kivédtem, nagy dicséreteket kaptam, mondhatom valóságos udvarlást vitt véghez két személy. Én csak mosolyogtam, kinevettem őket. Sokat emlegették Jordán főtisztelendő urat, sok dicséretet kapott. Azzal jöttem el, „noblesse oblige.”¹¹⁹ A papi méltóság csak úgy érvényes, ha hivatása magaslatán áll és valóban megdönthetetlen kőszál szikla.

Este Ipojucán voltam ájtatosságon, utána Bora Néniékkal együtt Szeleczt ünnepeltük itthon névnapjával kapcsolatban. Tegnap Tóth Béláéknál voltam. Holnap két éve, hogy elindultunk hazulról.

1941. jul. 21.

– Tegnapelőtt Emilért voltunk el Lindoyán a Klappel autóján. Tekervényes út dombos kihalt szegény vidéken. Korán akartunk indulni, de csak délben értünk oda, már egész

116 Magyarázatot. (latin)

117 Régi szavak. (latin)

118 Alexis Carrel 1935-ben megjelent könyve. L'Homme c'est inconnu (Az ismeretlen ember). A tudatos eugenikát javasolja.

119 A nemesség kötelez. (francia)

este volt, mire vissza értünk. Tegnap az ujságok megszűnése miatt felmerülő teendőket beszéljük meg. A helyzet nem igen változik. Anzelm úr készülöben van hazafelé. Két hét múlva megy. Emil nekem tett kijelentése szerint jobb lenne, ha az Újság teljesen megszűnne. Van oka rá, de ő merült bele. 3–4 hét nem elég, hogy teljesen elfelejtsék.

Mikor szombaton Klapper autójával mentünk, többször eszembe jutott Gulácsi panonhalmi idézete és az Alajos válasza. Hol vannak ezek. Jöttek helyette mások, akik szintén elmúlnak. Alajost nagyon megsérthettem, egyetlen jó szava nem volt hozzám azóta: 6–7 éve.

1941. aug. 11.

Utolsó bejegyzéseimet sok minden megcáfolta. Anzelm nem megy, mert az angoloktól nem kapott navicertet.¹²⁰ Az Újságok tovább mennek, mert az utolsó nap aug. 31-én egy hónappal meghosszabbították az idegen nyelvű megjelenést. Aug. 2-án a megelőző elbúcsúzás után ismét magyarul jelent meg. Én ennek a számnak az elkészítésénél nem voltam benn. Az utolsónak látszó szerdai Szerkesztőségénél kaptam ezt a megjegyzést: ha ekkora (5 cm-es) szíve lenne, kiment volna Moócára. A következő szerdán én mentem ki. Hogy miért kellett helyettesítenem, nem kérdeztem. Ismét ritkán megyek be a Szerkesztőségbe.

Az elmúlt időközben nagy társadalmi tevékenységet fejtettünk ki, számos vacsorát kellett végigenniünk. Közben sok megaláztatásban volt részem. Tapasztalnom kellett azt is, hogy az ún. városi rétegünkben igen nagy engedmények uralkodnak a családi életben. Olyanok, akik családi kötelékben vannak, nyíltan ölelgetik, ropogtatják, nyalogatják egymást olyanokkal, akik nem házastársak. Férjetlenek bátran csókolóznak nők férfiakkal és még hozzá feddhetetleneknek bizonyulnak. Máshol az anyagi érdek a megindítója eddig még csak sejtett rejtett szórakozási lehetőségeknek. Egy most megismert gazdag, előkelő brazil házaspár egyik magyarunkkal való társulása még nem nyújtott kellő alkalmat a tényre pontos megállapítására. De egy megjegyzésük felindította gyanúmat. Rédeiné, aki állandóan emlegeti férjét, teljesen külön él és barátokat tart. És ilyenekkel is össze kell jönnünk. Tarnócziék össze veszték a Klapperral. Ez sem a legszimplább háttér. Tegnap este náluk voltunk, névnapot ünnepelni és vetíteni. Boldogok voltak, hogy a rádióban az Ipojucai Nőszövetségtől szerenádot kaptak. A Szedő énekelt. Voltunk egy új gazdag családnál a Hajdunál, aki nem tud hova lenni nagy boldogságában.

Szombaton múlt egy hete, voltunk egy sító¹²¹n Nagyéknál, aki megúnva a városi életet kivonultak a szabadba. Egy nagy területen egy óriási házban ketten elégedelnek stoikus bölcsességben, nagy megértésben és megelégedésben. Oh Horácus és ti régi Róma sok jobbra váró fiai, mindig lesz nektek számos utánczótok. Sok városi nagyságról vonták le a leplet. Köztük volt társukról, a mostanában igen sokat emlegetett Pávelről, aki néhány kollégájával épp most fejezte be egy magyar ház megalapítását. A részvénytársaság megalakuló gyűlésén aug. 4-én én is ott voltam, mert szinte kötelességemmé tették, hogy egy kontó erejéig én is jegyezsek a kétszáz kontós összegből. A gyűlés igen lapos volt: beszéltek: Pável Béla a követ (igen gyalázatosan) és Apostol János ev. ref. tisz. titkár hihetetlenül gyöngén és begyulladva. Ez előbb nem volt benn a programban. Kített magáért a zsidó Valkó Sándor. Megállapodtak a ház megvételében, megválasztották a

¹²⁰ Bizonyára hajóraszállási engedélyt. Fölfedezhető angol szavak: *Navy*, *certificate*, brazilos használat után magyarosítva.

¹²¹ sitio, magyarul birtok. (portugál)

vezetőséget melyben Emil az alelnöki tisztségig emelkedett. Pénteken a Szerkesztőségben más sem tettek csak gratuláltak neki. Emil rengeteget dolgozik és nagyon eredményesen. Az Árpádház gyűléséről reggel ½ 3-kor jött haza.

Volt közben egy nagy Anna-bál is a Luna-parkban. A Pompeia-i Nőszövetség rendezte. Igen jól sikerült. Felis merült a gyanu, hogy a nagy bevételt a papok kapják meg. Legnagyobb hangulatkeltő az alattomos Apostol, ki Emil legjobb barátjának tartja magát, közben pedig a leglovagiatlanabb cselekedeteket viszi végre ellenünk, így barátja ellen is. Alattomos és képmutató. Udvarias, a mellett tolakodó és behízsgáló. Egyik embert lefogta, hogy miért barátok a papokkal ref. létére miért nem állítja munkaerejét az ő szolgálatára. Balogh jól megfelelt: ő úri embereket lát bennük, akikkel szerencsésének tartja, ha elbeszélgethet.

Szombat este Anzelmmel valami Reuner fogorvoséknál voltunk, aki már rég óta rettenetesen oda vannak, hogy a papok meglátogassák őket. Nem rég katolizáltak. Arnold és Emil ezután mennek. Más vendégek is voltak és sejtésem szerint más vendégek is lesznek. Tegnap délután Szakácséknál voltam meghívásra, ahol egy másik családot is találtam és ott volt az Anzelm is. Jót mulattam. Moócán helyette Emil volt Mária-leánygyűlésen, mert úgy volt, hogy ő a meccs miatt lesz elfoglalva. Rendtársaimról még a másik rendtárs előtt sem beszélek, látván, milyen kellemetlenül érintett, mikor a múlt pénteken délután a Szerkesztőségben felhozták, hogy Sz. sokszor megy Igoriékhoz. Emil: „sokat forgolódik ott”. – Igaz másnap véletlenül megtudtam, hogy Sz. meghívta az Árpádfalvi útra. Ezen csodálkozom, pedig legjobb nihil admirari.¹²² Végig gondolnak társaim mindent? Alig.

A napokban kaptam levelet Vanyó Tihamértól. Buzdít volt lelkes és szigorú felfogású tanárom a komoly tudományos munkára, de sokat beszél benne magáról. Kaptam egy levelet Glücktől és egy másikat két hete Belo Horizontéből. Egyikre sem válaszoltam még: Glück nem egész normális. A másik tónusát sem érdemes színvonalon tartani. Lenne kedvem haza írni és néhány régi rendi jóbaráttal (Erik, Egon) elbeszélgetni, de nem jön válasz. Az orosz háború még mindig hihetetlen erővel folyik. A németek, magyarok és a többi szövetségesek állandóan győzelemről és előhaladásról számolnak be. Bárcsak minél előbb fejeznék be a háborút. Már itt is igen érződik a hatás. Mi magunk jól állunk, most megint annyi ajándékot kaptunk, hogy nem tudjuk hova tenni. A múlt szerdán valaki pulykát hozott, melyből szándékosan nem ettem, de önmegtadadasomat nem hoztam sok tudomására. – Készülünk a Szent István napi ünnepekre. Bárcsak minél jobban sikerülne. Szombaton Anastación a „Gyűrűs Zsidót” adják elő de lehet, hogy nem megyek el. Jobb lenne – ezt olvastam ma reggel – ha többet lennének egyedül magamnak.

1941. aug. 15.

– Sokszor jutott eszembe ma két év előtti hajóutunknak ez a napja. Nagyboldogasszony. Freguezión miséztem, bináltam. Benn voltam a Szerkesztőségben. Egyedül vagyok itthon: Arnold Árpádfalván, Anzelm Rióba ment, Emil próbán van, hova nem volt kedvem átmenni. Kedvetlen voltam egész nap, délután kimondottan veszekedő kedvemben voltam és kiállhatatlannak mutattam magamat. A bosszú nem a legszebb emberi tulajdonság, de néha jól esik.

¹²² Semmin sem csodálkozni. (latin)

1941. aug. 29.

– Egyrészt folytathatnám az előbbi feljegyzést, másrészt hozzátehetném, hogy másokhoz meg eléggé kedves voltam, aki főfényképésznek nevezett. Ma búcsúztunk a magyar sajtótól. Elég siralmas állapot. Ezek a megkótyagosodott nacionalisták beszüntették itt a kivándorlókból összetett országban a külföldi nyelvű sajtót. Egyébként köszöntés és virágcsokor is volt a Szerkesztőségben. Az ünnepélyes aktusról hiányoztam. Nincs kizárva, hogy szándékosnak tünt fel. Viszont én tapintatlanságnak tarthatom, hogy pont távollétem alatt csinálták. Utána voltam ünneprontó.

Most fejeztem be egy könyv olvasását, mely nagyon tetszett: Fekete István: *A Zsellérek.* Többször könnyeztem olvasása közben. Igazán közel állt hozzám. Hányszor vagyok társtalan, mint Péter. És dacos, kemény sorsot átélt magyar, mint Zsellér Péter. „Az emlékek hírjai megzendültek és szívemben halkan megszólalt a múlt.”

És úgy veszem észre, nem meri senki sem meri zavarni felfedetlen múltamról támadt magányos emlékezetemet.

1941. szept. 8.

Kisasszony napja. Anastación miséztem. Elég szép számmal voltak, a hazai szokás még sokakban benne él. Itt szept. 8. sem ünnep. Bezzeg nagy ünnepeket rendeztek tegnap. Tegnap Zelinán és Moócán miséztem. Nossa S. Aparecidáról¹²³ és Kisasszonyról beszéltem. Délután és este Emillel Bleieréknél voltunk. Sok épületet hallottunk az itteni koloniaról. Másokat megszólalni, magukat magasztalni, ehhez értenek. E. szellemes bmondásai igen nagy tetszést arattak a vendégek körében. Mintha csak várták volna. És ebben a pillanatban olvastam el a követlátogatással kapcsolatos feljegyzéseimet, azóta sok idő telt el, de a siker és az akkor megjósolt népszerűség csak nőtt. (Igen sok sejtésem valóra vált mostanában). A követ E-lel változatlanul jóban van A-t mérhetetlenül utálja. Követ létére ezt a kijelentést mondta „sz.r ember az a H.” A repülőtéren a Szent István napi zarándoklat után E-nek H. mozdulatait utánozta. Követünk egyébként is igen kevés jót jelent az itteni magyarság számára. Igaz a Szent István napi zarándoklat napján igen megkedveltette magát közvetlen modorával, de azok a jó magyarok, akik szimpátiájukkal megajándékozták a külsőleg jó megjelenésű követünket, nem is sejtik, hogy ő nem áttal kétes hírű angol nők társaságában még Poços de Caldasban is feltűnő összegeket veszíteni kártyán. Itt incognitóban volt és sokat veszített, de fizetett, amikor ismét hatalmas összegeket veszített, megingott a bizalom iránta érdeklődtek kiléte felől, mikor incognitója kitudódott, otthagya őket. Most interiori látogatásokat tesz majd, valószínű azért, hogy utána ismét hazamehessen.

Szept. 10.

Tegnapelőtt voltunk Tóth Béláékkal együtt egy igen kedves brazil családnál, Machadóéknál. A férfi rengeteget utazott, külföldön főleg Európában tanult. Tegnap – hallottam ma véletlenül – látogató volt a megreformált Szerkesztőségben. Szerda helyett kedden. Én Freguezian voltam. Így jobb, nem kell Moócára is hittanra menni. A múlt hónapban úgymint háromszor voltam.

Idóm felhasználásáról mostanában nem a legnagyobb eredményeket tudom felmutatni. Negyedikén megírtam egy levelet Belo Horizontéba, de még eddig nem jött rá válasz.

¹²³ Az Aparecida-i Miasszonyunkról. Aparecida kedvelt brazil Mária-kegyhely, Rio de Janeiro és São Paulo között kb. félúton.

Haza is kellene írni: szülőknek, rendtársaknak, Eriknek, Egonnak, lassankint mindig kevesebben lesznek. Az orosz háború mindig borzalmasabb lesz, most Szentpétervárárt folyik a véres harc. Itteni vélemények az angol győzelmet jósolgatják. Siralmas kolóniánk helyzete. Szept. 1-től elvették újságait. Egész Braziliában beszüntették az idegen nyelvű sajtót, mennyi embert fosztanak ezzel meg a betűtől, mely ugyan néha öl, de sokszor nevel, alakít és összetart. Santa Catharinában már kezdik az iskolákat becsukni. A nemzetiesítés óriás léptekkel siet előre.

Pedig mennyi itt az idegen és mennyi a magyar is. Autóbuszon, vonaton, utcán két évi ittlét után soha nem ismert arcokat lát az ember, kik magyarul csevegnek, de csak a felnőttje, mert az apraja az már alig tud valamit.

Esőre álló délután szülte hangulatom csendes tanúja hónaplóm néhány napra ismét Isten veled!

1941. szept. 15.

– Két mil 50 drb. narancs, hihetetlen olcsó. Más viszont minden drágul. 5–6 mil egy kiló hagyma. Tegnap erről is szó volt. Tegnap vasárnap volt. Szombat este óta délig esett az eső. Nagy a sár. Előadták újra a Gyűrés zsidót. Voltak vendégek is. Itt uzsonnáztak. A rossz idő ellenére is elég szép számmal voltak. Balogh Pista a múltkori kritika miatt igen megsértődött, nem akart játszani sok rábeszélésre volt szükség. Ekkora érzékenység még azokban, kikben az ember nem is sejtené. A hízelgés többet ér, mint az igazság? Tegnap kedves és udvarias voltam, látva, hogy rendtársaim húzolkodnak.

Visconde de Tannay Innocenciáját kezdem olvasni.

Szept. 18.

Alacsony a színvonal minden téren. Tegnap az autóbuszban egy asszony, miután megette pasteis-ebédjét, rágyújtott egy cigarettára és szinte ki se vette a szájából úgy elszívta. Mint egy gyárkémény füstölt és nagyokat köpött. Férfi kísérője eltűnt mellőle. Szinte az egész kocsi ezt a félfeketét nézte, különösen a magyarok ütköztek meg rajtuk. Mennyi pipázó asszonyt láttam már az interiorban. Egész nap mást se tesznek. Itt a szomszédaink is csak heverésznek és szédelegnek. Dolgozni az itteni nem szeret. Ugyanazon az úton, egy elterült részegét is láttunk. Gyakori látvány. Ugy fekszenek az aszfalton vagy az árokparton, mint a halottak. Igen olcsó a pinga, mely igen sok magyart is tönkretett. (Tegnap beszéltem Nagyhalasi Miklóssal.) Ma az autók mindenütt megsüllyednek.

December 26.

Elmúlt a karácsony, melynek itt minden igyekvésünk ellenére sincs az a varázsa, mint otthon. Az éjféli misén ugyan rengetegen voltak, de előtte a városban járván (Ipirangán voltam ájtatosságon) láttam, hogy az embereket nem járja át a karácsonyi hangulat. Az utca zsúfolásig tele sétáló emberekkel. Pedig az az este a család ünnepe. Konzulékhoz mentem az ájtatosság után, tehát mi is profanizáltuk az ünnepet. Éjféli mise után karácsonyi énekeket énekeltünk vendégeinkkel együtt. Freguezian és Moócán miséztem, utána Zöldiéknél voltam ebéden, délután Szakácséknál látogattam. Már másodszor találkoztam ott véletlenül A-val. Hasonló gondolkozásuak vagyunk? Estefelé hazaértem és fáradságos napomat békés egyedüllétben fejeztem be. Mehettem volna délután és estére, egy helyre nagyon hívtak, de nem akartam. A Vörös bácsi is várt délutánra, talán mások is, de nem lehetett. Sokáig voltam Moócán.

Régen írtam már; egészen nehezemre esik az írás. Pedig mennyi minden történt. A békeség ünnepén a fegyverek hangja hangosabb, mint utolsó írásom alkalmával. Már Észak-Amerika is benne van december 7 - óta a háborúban. Japán támadása miatt Brazília is közel van a borzalmakhoz. Mi lesz akkor velünk?

1941. dec. 31.

Szilveszter-est. Mindenki számára megvan a Szilveszter-estnek a különös hangulata. No, az enyém nem valami különös. Nem tartanám érdemesnek megvárni az éjfelet. Ha megvárnám, csak azért tenném, hogy imádkozzam. Istenem segíts meg az új évben! Szépen, jól akarom kezdeni és ugyanígy folytatni. Jól felhasználni! Az idő Isten adománya, és mennyit adott nekem? Számlálgatom, hogy hány napom... mint két éve írtam újévi cikkemben. Már ez is elmúlt. Írni nem lehet, legfeljebb olvasni.

Hangulatomat kellene megörökíteni. Bár teljesen magam vagyok, elég vidámnak érzem magamat. E. interiorban, A. lefeküdt (ő nem tud együtt ünnepelni), Sz. a JOC gyűlés után szintén lefekvőben. Az imént gratulált az imént telefonon a városból „kenetteljes újévet” kívánt. Ott künn a legkülönfélébb ének hangjai hallhatók. Az egész napos áztató eső miatt alig voltak a templomban hálaadáson, de azért a mulatók biztosan tele vannak! Van az embereknek kedvük mulatni az idej szilveszteren, amikor már majd az egész világ lángtengerben uszik. Hallgattam Getulio [államelnök] mai újévi rádiószózatát, mely többször félbeszakadt s a vége teljesen elmaradt, de egy szóval sem mondták, hogy miért. Minden állomás közvetítette, erősen hangsúlyozta az amerikai kötelezettséget. 15 nap múlva itt lesz a nagy konferencia, mely dönt Dél-Amerika sorsáról. Hazulról semmi hír, hónapok óta nem kapok levelet, én is régen írtam. Tolsztoj: Karenina Annáját olvastam s most Szentiványi könyvét az Idegen légiótól a Szovjetunióig kezdtem meg. Megint erős vágy fogott el az olvasás, tanulás és az írás után. Bár tudnék írni és gondolataimat formába önteni. Holnap újévi beszédet kell mondani.

Hála Neked jó Istenem 1941-ért.

1942

1942. jan. 2.

Isten nevében elkezdjük az 1942-es esztendő, melyről még nem sejtethjük, hogy mit hoz számunkra. Ha béke lenne, már augusztusban hazamehetnénk a főapáti ígélet szerint. – Újév napján Anastáción beszéltem, hévvel és úgy érzem, mély meggyőződéssel. Ma a Benkő Néni elkérte azt a kis kezdő imádságot, amihez a szavaimat hozzáfűztem. Sokan jöttek az egyes villákról a szentségimádásra.

Este Pijucán tartottam ájtatosságot a kápolnában. Sok gondot okoz itt a magyarok pasztorációja. Az új plébános, egy német származású pap nem akarja megengedni a külön magyar pasztorációt, mert a brazilok sokat panaszkodtak neki rögtön érkezése után a magyarokról. A nacionalizmus itt a legdurvább formájában most kezd itt dühöngeni. Elnyomták az idegennyelvű sajtót most megfojtják az átvedlett nyelvű volt idegen sajtót, elbocsájtják a tengelyhatalmak fiait a munkából, megfojtják az idegen beszédet és most még imáitól és énekeiktől is eltiltják. Egy eset: a santa theresinhai pap levele. Még magam is csodálkozom, hogy még mindig prédikálhatunk magyarul. Úgy elszéled nagynehezen összeszedett nyájunk, hogy nem lesz még egyszer ember, aki összeterelje. Az apostolkodás egyik eleme a kezdeményezés, de mi most semmit sem kezdeményezhetünk. Minden

leépítés a szívünkbe vág. Érdekes megvilágításba jutott az egész helyzetünk a pijucái Pethénivel ma reggel folytatott beszélgetésünk alapján. Jellemző a helyzetre a beszélgetésben szintén résztvevő Szeleczy atya állásfoglalása. Ő a látszat ellenére, sokkal jobban védi a magyar ügyet, mint amennyire lehet. És így valamivel összeütközésbe jut. És ez a valami pedig az igazság és nyíltság, egyenesség.

H. A. az egyik csütörtök este igen kirohanhatott a nép előtt az ő harci modorában jogaink mellett. Még az egyszerű embereknek is feltűnt oktalansága: hogyan mondhatta ezt? Ő mindent elront javíthatatlanságában. Beképzelt, kötekedő, hajlíthatatlan, másokat meg nem értő és megérteni nem is szándékozó, centripetális és centrifugális, udvariatlan, mások igényeit nem tekintő és nem méltánylandó, e mellett érzékeny, megférhetetlen, Macht Mensch, érvényesülni akaró, kezdeményező, de hamar lankadó, buzgolkodó, de sértést nem felejtő (mint Sz. mondja bosszúálló) mások előtt nyilvánosan saját paptársait leszóló, különösen a brazilokat, mostanában oktanul politizáló, egész politikai pálfordulással németpárti, mikor annyira kellene vigyázni.

Most nemrég jelent meg ellenünk egy cikk az észak-amerikai Emberben, melyben a legdurvább és legprimitívebb módon, mint politizáló náci papok vagyunk benne megnevezve. Horváthot társadalmi szerepléséért is kikészíti. De őrajta semmi változást nem lehet észrevenni, legfeljebb fokozottabb hevességet és ingerlékenységet. Példaképp álljon az újívi asszisztenciás mise, Sz-t okolja, pedig minden eleget hibáztunk. Vendégségben étkezésben való sietsége páratlan. Most telefonhoz hív, mert ez elmaradhatatlan.

Az év utolsó napján egész nap esett az eső, tegnap meleg napunk volt, ma esőre áll. Az idei nedves nyár miatt hűvösebb idők vannak, mint tavaly decemberben. Ma Moócára megyek este ájtatosságot tartani. Ez is egy lázongó és széthúzó hely: Kevesen jönnek össze, pedig Moóca vörös földjén rengeteg szegény magyar lakik. Ott van a hirtelen meggazdagodott Csernik boltos is. Itt a boltosok könnyen meggazdagodnak. Különösen az olcsó pingából és mennyi embert tesz szervezetileg a liter számra fogyasztott erős méreg. És asszonyok is isszák. Ott van Pipinényi a Fehérné, Jakabné.

1942. jan. 17.

Valóságos felhőszakadás zúdult ránk. Egész nap nyomasztó hőség kínozott, pedig a szokástól eltérőleg a nap sem sütött annyira. Árnyékban 25–26 fok. Ép ma délben azt reklamáltam, hogy mérjék a hőmérsékletet a napon, akkor biztosan lesz ötven. Igen erős melegeket érünk. Európából pedig azt jelentik hogy nagy fagyhullám vonul át a kontinensen. Éjjel egyetlen lepedővel takaródzom. Erős mennydörgéssel jött három után a vihar. Emil most ment el Ipojucára egy kis gyereket temetni. Pechje van az idővel.

Az írásra megint egy napló olvasása vett rá. Egy észak-amerikai újságírónak (Shirer) berlini feljegyzéseit olvasom. Ilyenkor, mint a múltkor Szentiványi könyve olvasásakor, mindig megmozdul bennem valami, hogy nekem is írnom kellene. Többet kellene jegyeznie. Csak még nem tudtam arra sem elhatározni magamat, hogy mi legyen az érdeklődési terület. Mostanában a regényírás is foglalkoztat.

Rióban tegnapelőtt összeült a 21 amerikai állam kiküldöttjeinek gyűlése, mely dönt sorsunk felett. Hadiüzenet úgy látszik nem lesz, de a diplomáciai kapcsolatokat megszüntetik. Summer Welles Észak kiküldötte heves és Hitler-ellenes kirohanásokkal tele, beszédében a konzulátusokat kémfeszkeknek bélyegezte. Mind jobban fenyeget bennünket is a veszély, hogy működésünket beszüntetik. És nekem holnap kell átvennem az Egyház-község elnökségét. A. sértődöttségében (mert a múltkor tudta nélkül a Sz. a reformátusokhoz képviselőket küldött, nem hajlandó az azelőtt annyi fontoskodással vezetett állást

betölteni. Nagy primadonna. Amellett semmi érzéke az emberekkel való bánáshoz. A múlt héten a Szedlacsekéket haragította magára. Tegnap a Szerkesztőségben (már igen régen nem voltam benn) Br-nének mondta, hát mégis csak igaz, hogy a Nagyságos asszony azt terjeszti rólunk, hogy az Orbán-féle demokrata mozgalommal szembe mi ellenmozgalmat indítottunk. Különös eset. Visszamonddani és azt is megmondani, hogy a Sz. át kitől ered a vád. Minek ez a bizalmasság. „Majd hétfőn beszélgethetünk” – tegnap péntek volt, ma szombat, hát így állunk. Ha ló nincs, a számár is jó. Vagy igaz, amit többször hallottam: minden pap... A végén ő majd elintézi a kölcsönös trompfárán a közvetítő anasztásiói tanítónővel a személyes ügyet és a végén mindegyik rúg a papokon egyet. Így szeret őszintén.

A Sz. a legkevesébbé őszinte, mert bár ő kiabál a vád ellen (Balogh bácsi előtt vitatkozik az A-mal az említettéről) az ő tevékenysége felőleli az ellenmozgalom fogalmát. Cikket, felhívást írt a Magyar Szóban a lajstromozók ellen, a konzul is csak azóta mer titkon valamit csinálni.

Tegnap este Moócán voltam. Elég szép számmal voltak ajtatosságon. Arról beszéltem, hogyan adott nekünk példát Jézus 12 éves korában. Az utcán találkoztam csoportokkal, kikről szinte érzem, hogy magyarok és csakugyan azok voltak. Mennyi elveszett magyar mindenütt. – A tengely-hívei inognak győzelmi reményekben. Az oroszországi visszavonulás, melyről az itteni újságok hihetetlen dolgokat írnak, az angolok afrikai sikerei a világháború ismétlődését sejteti sokaknál. A németek csak kezdetben győztek, de a végén az angol-szászok nyernek. És a kommunizmus? Hát nem annak a segítségével? Hiszen Knox tengerészeti államtitkár a napokban mondta, hogy nem várhat a közvélemény az amerikai hajóhadtól a japánok ellen feltűnő eredményeket, mert a hajók fő feladata az angoloknak és oroszoknak nyújtandó segély átjuttatása. Először Hitlert kell letörni, s utána jön a többi. Jönnek a japánok is, kik most meglepő eredményeket érnek el. Angol, amerikai és a hollandok teljesen tehetetlenek velük szemben. Már száz km-re állnak Singaporetól. És ha ez elesik, nem sok a remény, hogy könnyen visszaadnak valamit is.

Schneiderné beszélt – akiknél szerdán este voltunk – egész elragadtatással, hogy a háború miatt gyárból kitett japán cselédlánya mennyire hasonlít a magyar parasztra. Ruhája, kézímunkája, szokása az ősi magyar szokásokra emlékeztet. Mennyi színészkedés van a Schneiderékben is.

Egy milért vettem hat ceruzát, 14–15 milért fürdőköpenyt. Mostanában több könyvet is vettem.

15-én konzulék ezüstlakodalmat tartottak itt, most hallom, a konzulné 500 mil adományozott. Viszont a Tarnóczyiak azt állítják, hogy mérhetetlen összegeket kerestek a követtel együtt az átutalásoknál, melyeket zsidóknak tettek. Meglehet utálni az emberi dolgokat. Kicsinyességek, irigységek, hiúság (Szecső panasza és kérelme a rádió órára vonatkozólag) sértődöttségek, vágyuk antipátiák, érvényesülési törekvés, pénzhez és hatalomhoz jutás mennyi törekvést bezennyez, mennyi szó mögé megbújik.

Jól esik innen hallani, mikor lenn az utcán az apró gyermekek magyarul beszélgetnek. Majd 10 éves koruk után ők is elfelejtik. Ipirangán a Szöllösiéknél – ahol több anyagilag jól álló, hideg katolikus férfival beszélgettem – említették, hogy több fekete is tud beszélni magyarul. T. Karcsi japánról állítja ugyanezt. Szeretnék már egyszer ilyentől magyar szót hallani. Öntudatlanul megszoktam, minthogy magyar beszédet csak bizonyos fizionómiájú embertől lehet várni. A városi zsidóról éppugy megállapítom ismeretlenül is hogy magyar, mint a magát palástolni szándékozó paraszt-leszármazottól.

Mennyi gyerek kiállt utánam, vagy súgja a hozzátartozójának: Padre. Omnibusban, vagy sétáló párok ajkáról leolvasható a titokzatos szó: padre. Vagy szeretetet, vagy gyűlöletet vált ki. Hallottam már sok nem éppen megtisztelő kifejezést felém irányulni. Szegények! bántottam én valamelyiküket, vagy valakit is? – Többször álmodom mostanában a hazaiakról. Nem tudom, mi lehet velük. Semmi hír se innen, se onnan.

A litvánok még a magyaroknál is durvábbak. Még arcvonásaikban is. Látszik rajtuk, hogy északiabbak. Egész furcsa sziszegő accentussal beszélnek. A fiatal generáció az ő szökevényében igen csinos példányokat mutat fel. Úgy látszik, hogy jobban összetartanak, mint a magyarok. És sokan többre is vitték. Bár fajtánkban is sok az élelmes. Moinho Velnón voltam, a múltkor házszeneléskor több magyart otthonban. Eddig ismeretlenek voltak. Sikertől néhány kezdő egzisztenciát látni: vakolatlan ház, földes szoba (Petéék Ipojucán azért nem szenteltetnek házat, mert földes a szobájuk: hiúság), a másoknak már olyan csinos a lakása, hogy ragyog a jóllétől.

Interiorból kaptam néhány kedves levelet.

1942. jan. 24.

– Szerdán voltunk a Gálos kisautóján a Szelecczel Iuqueriban, a São Paulóhoz közel fekvő állami elmegyógyintézetben. Bár későn értünk és semmit sem készítettünk elő, mégis megdöbbenő arányokban bontakozott ki az emberi nyomorúság. Nyolc-kilencezer betegről beszélnek az alkalmazottak. És mennyi van kinn? Sok a magyar is, hirtelen 8 férfit és 18 magyar asszonyt számoltunk össze. Rengeteg a japán. Látszik, hogy vagy nem nekik való ez a föld, vagy tönkreteszik magukat a rengeteg munkával és rossz táplálkozással. Összeroppannak. Bezzeg nagy eredményeket érnek el most keleten. Most szállnak ki Új-Guineában. – Véget ér a konferencia Rióban, Argentína erősen tartotta magát a diplomáciai viszony megszakítása ellen. – A németek reggel nagy tengeri győzelmet jelentettek az amerikai partoknál nagy harsonazúgással. 120.000 tonna kereskedelmi hajót süllyesztettek el New York hosszában. Szép hangulat keltés a konferencia hangulatos befejezéséhez.

Tegnap temettem Anastacióról a Nagy Andrást, aki a rossz táplálkozás miatt végelgyengülésben halt meg. Alig evett valamit, gyalog járt haza a gyárból. Feleségével családjával nem tudott kijönni, külön éltek. 7 kontót spórolt össze. Ezenkívül ágyában elrejtve találtak 360 milt, egy nagy fejszét, kést és még valamit a párnája alatt, amit utolsó napjaiban nem hagyott megfordítani.

A brazillá vált Hírlapnak is meg kell szűnnie. Az Újság már hónapok óta nem jelenhetik meg, azt mondták: a papok kicsinálták. Most mit mondanak? Észre sem veszik!

Irtózatossá melegek vannak mostanában nappal. Tegnap az egy órai temetéskor mindenki az ernyőjét ajánlotta a szertartás előtt. Valaki a másik sorról oda is jött és tartotta fölém az ernyőt, nem tudta, hogy a többieknek mondtam, hogy nem árt. Ez a meleg déli szél rosszabb a sirokkónál. Lehet, hogy estefelé megjön a szokásos trópusi eső. Nagyon kellene, mert irtózatossá a por. És az Emilnek is kellene, akkor nem menne ki Indianapolisra s így ezen a héten egy ájtatosságot sem tartana. Én négyet tartottam, Anzelm két ájtatossághoz kapcsolt évi egyházközségi gyűléssel könnyített magán. – Most érik a szőlő, a füge. Az előbbiből a magyaroknak rengeteg van. Tejeskukoricának is januárban van itt az ideje. – Az Armour iparvágányán két katona őrzi a Fietlen átvezető hidat. Mitől félnek? Hisz ez nem fenyegeti a város húsellátását, csak legfeljebb a vasuti szállítást, mely a tengerhez, Angliába és Amerikába irányul. Ezt féltik? Kitél?

1942. jan. 26.

Még nem tudok semmi biztosat, de úgy hiszem Brazília is megszakította a három hatalommal az összeköttetést. Ha egyöntetűen nem tudták kimondani, most egyenként mondják ki. Mi lesz velünk és meddig tart ez a bizonytalan helyzet? – Tegnap voltam a 100. magyar rádióórán. Szedő ragyogott. Szép teljesítmény a mai világban. Azt hallom, az olasz órát már beszüntették. – Este a Zinner mérnökéknél voltunk. Művelt, józan emberek. Ismerik az életet. Két rosszul nevelt gyermekük van, de ők ezt nem veszik észre, vagy tudnak rá kifogást találni. Ablakukból egy karneváli felvonulás-töredéket láttunk, ez most így megy hetekig. A feketéket nem izgatja – ha karnevál van – a háború. Beszéltek arról, hogy a körmenetekben is milyen túlzásokat visznek itt végbe. Eléggé lehúztuk Stefan Zweig könyvét Brazíliáról.

Anastación miséztem tegnap és a város védőszentjéről, Szent Pálról beszéltem. – A. egy hétre Santosba ment pihenni. Tegnap hallottam tőle, hogy a B. B. R. meg van sértve, Sz. megsértette vádjával, miszerint ő azt híreszteli rólunk, hogy Orbán féle ellenpropagandát űzünk. A. nyögéséből megértettem, hogy tulajdonképpen az egész bonyolult, de magyarázható históriának Anzelm úr egyik kijelentése az alapja. Ő mondta O-nak olyanfélét: mi is megtesszük a magunkét. Sz. és A. nagyon okatlanul cselekedtek, de legalább eredményeztek vmit. – Mindenütt sok a rendőr és katona; mindenütt detektívek működnek.

1942. febr. 2.

– Gyertyaszentelő Boldogasszony – Én maradtam itthon reggel misézni. Ipojucáról többen jöttek át. Ők a legszorgalmasabb látogatóink. Emil és Anzelm Igua Brancára mentek. A. már megjött Santosból egy nappal előbb, mint vártuk. Ott sem érezte jól magát. A tenger zúgása miatt nem tudott aludni. Serra Negraról is előbb megjött, mint tervezte. Nem sikerülnek az útjai, mint ahogy előre remélné.

Tipikus trópusi zápor zúgott el a fejünk fölött. Előbb még a nap sütött. Olyan hirtelen jött, hogy a dörgés csak most hallatszik. Hihetetlen mennyiségű eső leesett ezen a héten. De ha fél nap nem esik, már felszárad minden. Másnap már fullasztó por van.

Esemény van bőven. Brazília 28-án szakított Németországgal, Olasszal és Japánnal. A nagynak kikiáltott Oswaldo Aranha külügyminiszter konferenciázáról beszédében ünnepelesen jelentette be. Némi vigasztalás Észak-Amerikának a sikertelenségért, hogy nem sikerült az egyöntetű szakítást a konferencián kimondatni. Felejthetetlen látványt, soha nem láttam itt olyan adaadással rádió beszédet hallgatni, mint azon a 28-i szerda este, mikor mi Pijneára mentünk magyar filmeket bemutatni. Ordított a külügyminiszter. Hirtelen nagyfiú lett. Pedig mennyi fonákság fedezhető fel pusztán a külsőségekben, a belső széthúzást nem láttam. 1. A megszüntetett riói képviselőházban (Palacio Tiradentes!) a demokráciák győzelméről eszméiről, szabadságáról szavaltak. Demokrácia szabad szólast rég nem hallott szavak minden mondatra feljajdulhattak volna. 2.) A világ egyik legfasisztább vezéré, aki a demokratikus törvények legtökéletesebb mellőzésével már több mint tíz éve tartja magát uralmon, melyhez forradalom útján jutott és még azóta sem kérdezte meg a nemzetet akarja-e az ő uralmát, ezt az elnököt most az egész Amerika diszpolgárává választották. Csak azt nem tudom elképzelni, kiben van kevesebb őszinteség, és ki látja kevésbé a tény fonákságát, az-e, aki felajánlotta, vagy az-e aki a fentebbiek ellenére ezt elfogadta! – Úgy hiszem, mindegyik érezte. A diszpolgári oklevél nem hiszem, hogy megéri a szakítást. A jutalomért a pénzügyminiszter utazott Északra. Ha az itteni elnök az első amerikai diszpolgár és nem Roosevel, nem hiszem, hogy lesz még kollégája, mert akkor az előbbit már nem lehet megtenni, viszont ő nélküle mások sem

lehetnek. A két elnök színes képe együttesen most ott díszeleg minden kirakatban. 3. Argentína ellenállásán bukott meg az együttes szakítás. Guinazu külügyminiszter a végletekig védte Castillo helyettes elnök felfogását, hogy Argentína teljes szolidaritása ellenére sem szakíthat. Elutazásakor Guinazu gépe a tengerbe zuhant. Az utasoknak szerencsére semmi nagyobb bajuk nem lett. De a nagy szépséghiba okát kellőképp még mindig nem adták meg. Hol azt mondják, hogy a repülő túl volt terhelve, hol pedig azt, hogy az egyik kereke levált. Szerencse, hogy a szerencsétlenség még az út kellős kezdetén a riói partok mellett alacsonyról történt, mert különben a bátor kancellár holtestét most a hatalmas óceánban kereshetnék, hogy a végtisztességet megadhassák neki. 4. Oswaldo Aranha azt mondta, bámuljon a világ: ők 12 nap alatt megcsinálták azt, amit Európa népei évezredek óta keresztiül nem tudtak elérni: összekovácsolták a kontinens népeit. Egy kis szépséghiba: nem tudni, mikor lesz legközelebb a drága áron kibékített Peru és Equator határán határvillongás. Az is szépséghiba, hogy a dél-amerikai futballbajnokságért vívott mérkőzések során Chile elhagyta a pályát az első félidő 44 percében és nem volt hajlandó Argentína ellen a mérkőzést tovább folytatni. Azt mondják, a bíró a hibás, természetes: nem lehet a rivalitás. Ép ez a két ország még nem szakított. (A mindenkit túllícitálni akaró uruguayi külügyminiszternek is volt egy érdekes megjegyzése a konferencián: a sajtó képviselői előtt az előkelő megsértett szerepét játszotta és mikor már nyilvánvaló volt, hogy déli szomszédjuk nem enged, azt mondta: „nyelvtani vitatkozás az egész, holnap haza is utazom!” – Mindez 4–5 nappal a bezárás előtt volt. (De azért szépen megvárta a móka végét.) Az itteni újságok megint elővették régi siralmukat, hogy az ország nyelve az egyetlen a kontinens négy nyelve közül, mellyel nem lehet végigutazni az egységes kontinenset, míg a másik három nyelv (spanyol, angol, francia) az egész kontinensen ismert. Legyen tehát egyik konferenciái eredmény, hogy a brazilt a többi országokban is tanítsák és tanulják. – Használni itt most csak négy nyelvet lehet levelezésben, távirat, telefon, utca. Az utcán még a magyarért is rászólnak az emberre. A japán követ viszont nem volt hajlandó egyik nyelven, még portugálul sem megérteni a szakítást közlő közleményt. Az újságok szerint a portugálul folyékonyan beszélő kis sárgának kénytelenek voltak japánul tolmácsolatni a döntést. A japánoktól nagyon félnek. Azt mondják róluk, hogy tífusz bacilusokkal fecskendezik be a zöltségféléket. Annyi biztos, hogy a sárgák nem húzódnak össze, inkább kissé arrogánsan viselkednek.

A németek, olaszok és japánokkal szemben igen szigorú intézkedéseket léptettek életben. Engedély nélkül (salvo conducto) nélkül nem utazhatnak, lakhelyüket be kell jelenteni, tilos a csoportosulás még magán házakban is, nyelvüket nem használhatják stb. A Fanfulla is becsukott, 31-én még volt német újság, de semmi külföldi hírt nem hozott, mert a Stefanit és J.? O-t még 29-én lezárták. Jan. 31-én jelent meg az utolsó brazil nyelvű magyar újság is és ezzel São Paulóban nem egész félévi brazil nyelvű küszködés után kihalt a hajdan példát nyújtó idegen nyelvű sajtó. Minek – mondják ők – annak a 725.000 idegennek, akit kimutatnak. Mindössze ennyi olasz, német, osztrák, jugoszláv, román és magyar van itt. A Tegnapi Folha da Manha hozza ezt a 700.000-es számot és ebbe beleértendő a hivatalos (?) 6.000 magyar is. Bár ne lenne tízszer ennyi magyar itt elveszésre ítélve.

Ki írja le azt a heroikus küzdelmet, amivel itt vívódunk. Jan. 31-én este még magyar színdarabot (3 egyfelvonásos) játszottunk a Szent István egyesületben itt át az iskolában mikor pedig már az a hír futott végig, hogy egyesületünket becsukták. (30-án lecsukták a legrégebb São-Paulói sportklubot.

A múlt héten nekem is kellett a klub ügyében futkoznom. Ép hogy be nem csukták. (De ami késik, nem múlik). Megadják-e egyházközségünknek a működési engedélyt, mikor minden egyesületet szigorúan revideálnak? Az újságok tele vannak megszüntetett egyesületekkel. A szombati számban az anasztási magyar sportegyesületről is szó volt, erre hivatkozva már arra, hogy a Santo André-i pap nagy dörge delmet intézett az idegenek ellen. Nem engedte meg a magyar éneket, de Emil kifejtette neki, hogy az az egyesület nem a miénk és hogy mi hivatalos rendőri engedéllyel szombaton (31-én) magyar színházi darabot adattunk elő három pap asszisztenciájával, erre a népnek újra kijelentette, hogy a magyar pap magyarul beszélhet, mert írásos rendőri engedélye van. Ez ugyan nincs. – Tegnap a pompeiai Rózsafüzér Társulat imáját és titokcseréjét rendőrök hallgatták. De szó nélkül elmentek. Ma ugyanoda nekem kell este kimennem ájtatosságra.

Az eső miatt nem mentem, rá egy hétre voltam, de nem volt semmi kellemetlenség.

febr. 11.

Tegnap Emillel együtt dr. José levitt bennünket Santosba autóján. Pazar út, különösen a serrai-részlet, páratlan kanyarok. Még egy brazil ügyvédjelölt volt velünk. Jóképű, intelligens és hasonlóan vicces fiú mint szállítónk. De legjellemzőbb tulajdonságuk buzgóságuk. Az út elején hangosan a fiatalember vezetésével a rózsafüzért imádkoztuk. Gyönyörű gondolat: autó négy utasa rózsafüzérezik fennhangon. – Megérkezésünk után a festői fekvésű, Szent Terézke templomát néztük meg egy hegy tetején. A templomtól szép kilátás nyílik a tengerre és Santosra. Utána fürödtünk; először életemben tengerben. Kitérő volt, nem akartam a vízből kijönni. Drágán és rosszul ebédeltünk a Palace Hotelben már csak ketten, mert társaink visszatértek. Lám São Pauló-ból le lehet szaladni a tengerhez napközben néhány órára – akinek autója van. Délután a város nézésével telt el. Kimentünk São Vicentére, nem sokat láttunk, csak penziókat. Felmentünk a São Bentóba, ebbe a kicsike 1650-ből való kolostorba. A prior mutogatta végig. Minden értékük egyikét jellemző koloniális szobor: A kolostor most patrimonio nacional, vagyis állami régészeti szempontú védelem alatt áll, ami ellen a prior hevesen ki kelt. A bencések nem szeretik az idegen beavatkozást. A kolostornak Santos legnagyobb része fölött valami különös dominiuma van. Ez bizonyos anyagi szolgáltatásokkal jár. Santosnak a kikötő felé eső része valamikor a bencések chakarája volt. – A kolostorban van eltemetve frei Gaspar de Madre de Deno Deus bencés a koloniális idők egyik leghíresebb történetírója. Engem nagyon vonzott az alacsony, zömök torony alatti mélyen fekvő oszlopos bejárat.

Santos meglepett bennünket. Egész szép, nagy város. Nem is tűnt föl a kikötő jellege. Vagy talán más részeiben jártunk jórészt, ahol egészen nyaraló városnak látszik. De hiszen voltunk a kikötő felé is, de most a háború miatt kisebb a forgalom. Tiszta város. Sok a szobor. Gyönyörű a prefectura épülete; messze kimagaslik a kávébörze palotájának tornya. Az egész város jellemzően ezt uralja. Santos a kávé kikötője. Szépek a templomai, szebbek, mint São Pauló-é. Különösen elcsodálkoztunk a székesegyház gótikus belsejében. Nem nagy terű, de remekbe szabott, különösen kápolnáinak finom vonású magasra törő elválasztó kapui. Még nem láttam Brazíliában (a São-Pauló-i São Bentón kívül) ennyire tetsző templomot. Alaprajza nem a hosszú hajós téglalap, hanem valami elvesző sokszög, de annál jobban kiemelkedik a felfelé törő magasság. – A PPR vasutállomása mellett van a ferencesek régi homlokzatú nagy temploma. Hosszan nagy lapos bolthajtásos hajó oldalához függesztve egy nagy kápolna a szenvedő Krisztus élethű szobrával. A karmeliták rendjének van a Rakpart közelében (a Companhia das Ducas emlékszobrához és központi házához közel) egy nagy kolostoruk és templomuk. A templom mellett

a barnaruhás 3. rendű társulatnak egy nagy kápolnája, mely nem rég belülről leégett. Van még itt vagy két másik kápolna. Egy kisebb a meghalt tagok felravatalozására. Az irmandade¹²⁴ kápolnája mellett két nagy gyűlés- és öltözőterem, külön a férfi és külön a női testvérek számára. Elképzelem ezek életét, gyűléseit, szertartásait. – Voltunk még a Rosarióban és messziről gyönyörködtünk a Santa Casa szép homlokzatában. A kármeliták temploma nem tetszett, nagy fakeretes oltárok, erős barna színre festve a fehérszínű falba beállítva igen izgató benyomást tettek.

Santosban a villamosok sokkal szebbek, jobbak mint itt, a vezetők és kalauzok rendezebben öltözöttek, tisztábbak. Ezt tapasztalhattuk rögtön visszaérkezésünk után az első itteni kalauznál. Talán sehol a világon olyan rendetlenül kinéző kalauzok nincsenek, mint Paulóban. Vastag sötétkék posztó ruhájuk foltos, az elmaradhatatlan nyakkendő sokszor madzagnál nem jobb, borotvátlanok stb. stb. – Láttunk Santosban egy koporsót szállító halottas kocsit: két koporsót vitt a temetőben: egy nagyot és a nagy végén egy kicsit, fehérét. Egy felnőt és egy gyermek.

A São Bentóhoz közel a hegyoldalban igen szegény emberek lakhatnak a színes deszkaházakban.

A nagyvilágot most Singapur sorsa foglalkoztatja. Elestét már várják, a japán dinasztia évfordulójára. Az angolok egyik büszkesége dől ismét meg. Ennyi veszteséget! És ennyi sikert a japánoktól, egyuttal Jávát, másrésztől Birmániát is erősen támadják.

febr. 14.

Minden délután van egy jó kiadós eső. – Singapurban még mindig áll a harc. Három nagy német hadihajó megszökött Brestből az angolok szemeláttára. Nagy légiharc volt, de a hajóknak nem árhattak. Tegnap São Caetanón temettem, kissé csepegett, most nem volt olyan nehéz a temetés, mint mikor a Speklánét temettem. Nagyon sirtak és kiabáltak a hozzátartozók. Az Humberto I-ban a Szedlacsek Janit gyóntattam, operálás előtt állt. Tíz perccel előbb az erős nap miatt alig tudtam fényképezni, most pedig a sűrű esőtől alig látni 50 méterre. Nagyon dörög és villámlik. – Pár napja táviratoztunk haza.

21 de Fev.

Nagy hullámokat ver fel két brazil hajó elsüllyesztésének a híre. A „Buarque” nevű hajót a németek New Yorkhoz közel 15-én süllyesztették el, de a brazil ujságok csak 18-án hamvazószerdán a karnevál után írtak róla. Így most a brazilok hamarabb elfelejtik a karnevált. Az idén már egészen gyöngye volt. Minden évben vesz fényéből. – Még el sem ültek a Buargne elsüllyesztésének hullámai, tegnap a 18-án elsüllyesztett Olindáról kaptunk hírt. Kávét és kakaót szállított Északnak. A hajó kapitánya – aki elbeszélése szerint fent volt a német tengeralattjárón – a német hajó hihetetlenül kicsi, nem is értik, hogy tudott átjönni az Óceánon, ezt meg is kérdezte a németül, angolul, spanyolul és portugálul beszélő német kapitánytól, de az nem válaszolt, csak mosolygott. A legénységet – és az elsőnél az utasokat – mind megmentették. Mind a két hajót New Yorkhoz nagyon közel süllyesztették el. Nincs arról hír, hogy az amerikai repülőknél sikerült volna ártaniok a támadó hajóknak. A németek hihetetlen eredményeket érnek el tengeralattjáróikkal számos tankhajót elsüllyesztettek, olajfinomítókat bombáztak. Brazil most convojjal akarja szállítani áruit Amerikának. Az amerikai part nem sérthetetlen többé. Uruguayból zavar-gások híre érkezik, a parlamentet feloszlatják, a véderő miniszter lemondott. Az angol

124 Testvérület. Értsd: harmadrend.

kormányt Churchill állandóan toldozza, mert a kommunisták emberét Stafford Crippset vette be. – A japánok rendületlenül mennek előre minden téren diadalútjukon: Singapore után most Birmániában a Filippi-szigeteken, Jávat, Szumatrát és már Ausztráliát (Port Darwint tegnapelőtt agyonbombázták, sok hajót elsüllyesztettek és 26 repülő tönkretettek) támadják.

16–17-én Emillel Cotián voltunk cserkész táborban. – Mindenfelé sok szerencsétlenséget okoz a rengeteg eső. Tegnap este Balóéknál voltunk, útközben valamit megfigyeltem.

febr. 26.

Amint naponta látom, az anastaciói kaszárnyában lázas munka folyik. Ahol tavaly még puska is alig volt, most minden reggel tele van az egész udvar ágyúkkal. Teherautókat nem tudják elhelyezni, annyi van nekik. A múltkor Cotiára menet egy hosszú sor vadonatúj tisztalakást láttunk a Dugne de Caxias kaszárnya előtt. Újság, rádió, újabb és újabb rendeletek mutatják, hogy az ország militarizálása óriási mértékben halad előre. A japánok már egész közélről fenyegetik Rangoont és Jávat, de azért a szövetségesek győznek ismét. Sok hajót süllyesztenek és repülő lőnek le. Tegnap japán repülő ennek ellenére amerikai szárazföld ellen hajtottak végre támadást Californiában. Az oroszok hevesen támadnak.

Benn voltam a Balázs P. üzletében, ahol egy könyvelő pusztán aláírásáért 100 milt kér egy hónapra. Csak egyszer kell neki aláírni. Azzal érvelt, hogy 15 évig tanult és kérhetne 500-at is. Ez az ország veszte. Anastáción a rendőrök karneválkor nem fogadták el egy éjszakára az 5–5 milt, tizet kellett nekik adni azon kívül, hogy ettek-ittak. A fiskálok is kaptak egy csomó pénzt, s mindezek mellett az engedély belekerült vagy három contóba. Az üzleti életet erősen nyomja a különféle könyvvitel és rengeteg bélyeg, adózás, illetve közvetve a vevőt nyomja a mert az üzlet ezt bőségesen beszámítja. Jól jövedelmeznek itt az üzletek még akkor is, ha sokan meglógnak adósságukkal.

Stefan Zweig, ki Braziliáról könyvet írt *O pais do futuro* címen, tegnapelőtt Petropolisban, a hortenziák gyönyörű városában, feleségével együtt megmérgezte magát, mondván hogy 60 éves fejjel nem tud új életet kezdeni. De hiszen itt mindent megadtak neki. Hiába: Európát – mint ő írta búcsúlevelében: szűkebb hazáját – érett fejjel nem lehet elfelejteni. A Struma nevű román hajó aknába ütközött és 700 zsidó menekült utasa tengerbe fullt. Ez már szörnyű dolog. – Papen német követ és felesége ellen Ankarában az utcán merényletet követtek el, de nem lett semmi bajuk, a pokolgép robbanása a földhöz csapta őket, de nem ártott neki, hanem csak a gyanúsított tettesnek, kit darabokra tépett.

A mostanában úgy látszik sűrűbben jár oda, ahova azelőtt minket is hívtak, kikkel azonban már hónapok óta nem találkoztunk. Megállapítottuk, hogy fő tulajdonsága, hogy nem tud itthon maradni, még most sem, mikor maradhatna és olvashatna. Viszont mily örömmel olvasok én: most Selma Lagerlöf: *Wunderbare Reise des kleinen Nils Holgersson mit den Wildgänsen-t* olvasom. Nagyon tetszik, mily pompásan tud ő leírni egy természeti tüneményt: erdőpusztítást, tájkialakulást, városi történetet. A beállítás változatossága igazán csodálatos. A legaprólékosabb részleteket leírja az állatok életéről és úgy írja, hogy minden fontosnak látszik. Több számos jó tulajdonsága mellett a nyelvet is gyakorlom. Lehet, hogy itt is csak annyira jutok, hogy a nyelvet csak olvasásra bírom, de beszédre nem. Ez mindegyik nyelvnél a hibám. Hallásom bizonytalansága akadályoz a kiejtésnél s tesz bátoratlanná a gyakorlásnál; pedig gyakorlat nélkül nem megy egy nyelv sem. Most olvasom Monteiro Lobatonak egyik könyvét *Cidades mortas* és ennél látom, hogy mennyire lehet még brazil nyelvkinccseket a népies szólásmódokkal gyarapítani.

Persze egyszeri elolvasással nem sok marad. Kellene ismételni kiírni, betanulni, de ehhez nincs türelmem. Ez a könyv sok helyen olyan nehéz, hogy nem mertem volna remélni. Ezt is és mostanában sok más könyvet antiquáriumban vettem. Napokban vettem szöveget egy hatalmas örmény házban a 24 de Marcón. Tele van ez az utca szirióval és mennyivel olcsóbban adják, mint másutt. A szirio igen barátságos az üzletben. A gyerekek megrohantak bennünket santinhóért.

Tegnap a várost ismét előntötte délután a zápor. Az Emil mondta, hogy a praça do Correio olyan volt, mint a tenger.

febr. 28.

Tegnap irtunk haza a Vöröskereszt útján. Mire kapják meg és jön-e válasz?

márc. 5.

Tegnap este jól megáztam Vila Marián. Nagy sárban mentem ki. A kápolnánál elkapott az eső és egy negyedóráig esett. Térdig sáros lettem. A híveket meg sem várva visszatértem, szinte biztos, hogy senki sem jött ebben a sötét, esős időben, vizes, sáros, csúszós uton. Rosszabb hely, mint egy közönséges magyar falu. Ha egy kicsit esik, már előnti a víz. Mily nehéz kijutni! A villamosban egymáson vannak az emberek. Milyen erkölcsös lehet mikor nők lányok beállnak az ülők közé. – A lassankint felcseperedő magyarok kezdik elhagyogatni.

A nagyon kedves Editora Anchiétánál vettem egy könyvet és már meg is kezdem olvasni: Cultura hispano-Americana. Olyankor, ha egy jobb fajta könyv jön a kezembe elfog a vágy, tudományosan és eredménnyel foglalkozni a kérdéssel, de aztán jönnek az elfoglaltságok és feldarabolják időmet és nem tudok egy sort se írni. – Most itt van az egyházköztség és az ifjúság, miket rendtársaim a nyakamba szabadítottak, most ezeknek vagyok futárja. A rengeteg utánjárás, igazgatóság igazoltatás (csak brazilok lehetnek) ezek összeverbuválása, zenészkérdés stb szinte már irtózom tőlük. És mi az eredmény? Táncolhat az ifjúság még nagybőjtben is papi égisz alatt, talán futballozhat is majd, ha megírom a kiskorúak számára a szülői beleegyezést. Ezek után foglalkozzak valamivel látható eredménnyel.

Az itteni iskolák egy-két szobából állanak, a 12 de Outubrón most építik egy kissé a nagyon látogatott kereskedelmi iskolát itt, ahol egy pincehelyiséghez hasonló teremben vannak a gépirói tanfolyamok. Ugy látszik az iskola már hozott a tulajdonosnak annyit, hogy udvara háttérben fel tud húzni egy emeletes szárnyat. –

márc. 7.

Mikor a mai intenciót beírtam, márc. 7-ről eszembe jutott, hogy az Engelbertnek születésnapja van. Milyen különös! Évekig nem jut az ember eszébe, és végül ráeszmél, hogy miért gondolt reggel óta, hogy ez a nap valamiről nevezetes. Igen kb. hét-nyolc éve még számígtattam ezt a napot, hogy anyja hozzánk intézett kérésének eleget tegyek.

Mostanában Lapan sokat gyóntatok. – Tegnap a szomszédos kaszárnya kivonult néhány ágyuval, légelhárítóval, füstölő konyhakocsival vonult végig az Av. Hquen Brunein, a furcsának tetsző konyhakocsi után egy vöröskeresztes kocsi, ezután pedig egy autót kíségető socorro¹²⁵-kocsi zárta be a sort. De ha éppen ez a kocsi mondaná fel a szolgálatot. Arra mindenesetre jó, hogy az ember azt mondhassa: lám milyen tökéletes egység:

125 Mentő, ill. kiszolgáló.

még erre is gondoltak. A kaszárnyában maradt katonák szabad időt kaptak, tehát mezítláb jártak.

Monteiro Lobatónak most olvasott könyvében a *Cidades mortas*-ban igen jellemző kis novellát olvastam, hogy fogtak el a világháború alatt egy német kémét a felizgatott, mindenkiben német kémét látó kis vidéki város telhatalmú vezetői.

Az egyesületnek a zenésszel van kellemetlensége: felmondtak neki és ő most feladta az egyesületet, most ebben az ügyben kell járni. Megismerhetem egymásután a brazil hivatalokat és hivatalnokokat. Mindenütt pazar berendezés, csodálatos irattömeg, egész fiatal emberek vezető állásokban, kik fellebbezhetetlenül döntenek. Munkájukról és munkásságukról most nem írok.

márc. 12.

– Tegnap és tegnapelőtt Emillel Guaruján voltunk pihenni és fürödni. Rövid időn belül másodszer tettük meg az utat az Oceánhoz. Az embert húzza a tenger. Mennyivel jobb fürödni partjain, mint utazni rajta. Különösen rossz lehet most utazni, mikor állandóan süllyeszti el a hajókat. Tegnapelőtt hozták az újságok az Arabután elsüllyesztését, tegnap már a negyedik brazil hajó elvesztéséről írnak. Vasárnap süllyesztették el a Caine nevű hajót. A hajó kettévált a torpedólövésre, utasai és legénysége közül többen életüket veszítették a viharban. Mintha lenne egy kis propaganda a hajósüllyesztéseknél. A 3. hajóról azt mondják, hogy olasz tengeralattjáró süllyesztette el, mert alacsony barna emberek voltak, akiket a tengeralattjáró tornyában az idevalók láttak. A negyedikről azt állítják, hogy német, mert az angol felszólítást a hajó kapitánya igen észrevehető németes kiejtéssel adta meg. A tengely harmadik hatalma ellen a legnagyobb most az izgatás, mert letartóztatta Brazília külképviseletét. Erre itt is letartóztatták a japán követet és konzulokat és megvonták a japán alattvalóktól (sőt még a naturalizáltaktól is) a mozgási szabadságot. Japán egyébkint továbbra is hihetetlen eredménnyel veri a szövetségeseket, elfoglalta Rangunt, kilenc nap alatt bevette egész Jávát és most Új-Guineába száll ki és Ausztráliát bombázza. Persze most minden újság azt írja, hogy most indul meg a nagy szövetséges támadás. – Az oroszok az itteni jelentések szerint az egész fronton verik a németeket. Staraya-Russánál megsemmisítették a tizenhatodik hadsereg 90.000 emberét, Rzsev és Vianma között áttörték a vonalat, Harkovot (már hányadszor) bekerítették, Kalinyin körül sok helységet visszafoglaltak, stb. stb. – Otthon sem lehet valami rózsás a helyzet: az öreg Horthy helyébe fiát tolták; az itteninek is készítetik útját – hogyha a két ország között szakításra kerül a sor, Románia a napokban szakított – Chilébe nevezik ki követnek. Az első hírre azt gondoltam, hogy csak utazni akar megint egy kicsit, mert már régen utazott, de hamarosan jöttek a román szakításról a hírek, és a váratlan magyar kormányválság hírei. Bárdossy váratlanul betegségre hivatkozva lemondott, utóda Kállay Miklós. Ő meddig marad és mire viszi? Ő majd szakít?

Itt a háborús hangulat emelkedőben van. Mialatt ezeket a sorokat írom, ágyulövéseket hallok. Reggel óta (éjjel 2) gyakorlatoznak. Azelőtt nem volt ez így. Tegnap hozott az államelnök egy törvényt, hogy ostromállapotot kihirdetni, vagy háborút izenni az államelnök a parlament megkérdése és jóváhagyása nélkül (ilyen már 10 év óta nincs itt) is megtetheti.

Ha az állam érdeke úgy kívánja, magán vagy közvagyon le lehet foglalni. (Emilnek írja Wild, hogy Porto Alegreben a magyar egyesület könyvtárát a legnagyobb titokban elvitték. Senki sem volt jelen.) Ki van biztosítva házkutatás ellen? Tegnap este hallom Sz-től, hogy ifjúsági egyesületünket feladták kémkedés vádjával. Ilyent ki hallott? Ki lenne

ott ötödik oszlop? Egyszer majd csak miránk is ráanksütik. – Bakosnak 150 milt fizettem lelépésért.

Tehát Guaraján voltunk. Elsőrangú volt, mert csak ketten voltunk az egész strand-részleten, szállóban. Körülöttünk lebegett néhány lélek. Nap alig volt, de a hullámok jók voltak. A háború itt is érezteti hatását, különben nem lenne olyan elhagyott ez a szép kis nyaralóhely. Santosból kis hajóval kell átmenni a szigetre, a kikötőtől villamos visz a praiara.¹²⁶ Útközben láttuk a lefoglalt hatalmas olasz „Nagy Gróf” lefordított nevű hajót, mellette horgonyzik egy másik hatalmas személyszállító, a másik oldalon egymás mellé állított két hatalmas teherhajó. A kikötő élete egyébként rendes, még csak nem is igazoltattak bennünket, csak az állomásnál nézték meg a Carteiránkat és vettek ki Emiléből egy szentképet.

Vasárnap, 8-ának a programját írom még ide: mise előtt négy keresztelés, két magyar és két brazil iker. Mise alatt a tékozló fiú példabeszédéről beszéltem, igen sokan sírtak ismétlen. Délben Ipojucára mentem ebédre Csehékhez, akiknek kereszteltem. Igen jó hangulat volt. Cseh néni beszélt, hogyan vesztették el a tanyáról bevitt gyermeket a szánkóról visszafelé. Kerek novellának is beillett a mosolygós Cseh néni elbeszélése: hogyan helyezték az összecsomagolt dunyhát a kemence peremére. Hogy kívánták a nem létező kicsi egészségére a macskatiüsszentést. Mikor végre kibontják és látják hogy az apróság kicsúszott, szaladnak keresésére. Mikor megfagyva megtalálják, egyikük azt mondja, milyen kár, pikulás lett volna belőle, mert még most is úgy állnak a kezei. Növelte az elbeszélés érdekességét, hogy aki nekik elbeszélte, egy a bő csizmaszárán leeső szikrától belül a csizmán meggyulladt.

A keresztelői ebédről a Nőszövetség gyűlésére mentem, mert Schneiderné megígérte az asszonyoknak, hogy kijön, de méltóztatott elfelejtenie. Így hát miután röviden meghánytuk-vetettük, hogy milyen nehéz most a Nőszövetség működése, szinte teljesen van bénítva, az asszonyok itteni siralmas életüket kezdték előhozni. Pinterné a konzult szidta, hogy elutasította őket. Vörösné említette, hogy valamikor bambuszrúddal mutogatták a vendában, hogy mit akarnak venni. (Valaki megjegyezte: no jegyző tessék ám ezt a jegyzőkönyvbe belevenni.) Nem akarták a cifrábbnál cifrább történeteket abbahagyni. – Brankovanné említette, hogy a púpos ispán figyelmeztette őket, ne jöjjenek ki, mert itt a férgek elevenen eszik az embert. Nem hitte el, de rá emlékezett, mikor egyik este Péter fia állából 4–5 férget szedett ki. Ekkor elsírta magát.

A gyűlés után Csr-ékhez néztem be, hol igen szívesen fogadtak mind az egész háznép... Vacsorára értem haza: egész breviáriumom hátra volt még. Magyar rádióból is kell hallgatni és jöttek az egyesülettel is.

Az utcán az előbb egy 2–3 éves gyerek alulról végignéz a reverendámon és azt mondja: palhazzo. Mellette van az anyja vagy kije és szó nélkül hagyja, hogy elkerülve egymást a gyerek még vagy háromszor visszanezve ismétlje a szót, amit minden valószínűség szerint nem maga talált ki.

Érsek helynöki engedéllyel márc. 13-án, pénteken Emillel a Phambroic filmet néztük meg. Nagyon tetszett. Hallatlan művészet. Ez már szinte tiszta művészet. A délutáni előadáson alig voltak. Itt nincsenek számozott helyek és több előadáson benn lehet maradni. A Martinelli házban levő moziban voltunk, distinguált közönség volt.

Az újságok izgatnak a tengely ellen. Japán fiatalember esetéről írnak, aki itt született, tehát idevaló, de 36-ban hazament és Kína ellen harcolt a japán hadseregben s most itt

126 Tengerpartra.

lefogták. A zelina omnibusz megállójánál két leány kommentálja az esetet: természetes, elment szülei hazájáért harcolni. Jellemző higgadt gondolkozás. Vagy ők nem voltak-e idegenek leszármazottjai. Most a *Diario da Noite* a német stb. országok nevét viselő utcák ellen küzd és fényképfelvételeket hoz az utca plakátokról. (Ipojucán van egy magyar utca, Moinho velho pd. Budapest utca de ennek még nincs kinn a plakátja.)

Egy fiatal ember, aki állítólag feladta az egyesületet és aki egyébként ügyvivőnk, ma nekem azt mondja, hogy itt még nagy dolgokat látunk. Őt is behívták elsejére (a 21–30 év közöttiek). Ő azt mondta, hogy az ország belső rendjének biztosítására másfélmillió katona kell. – Tegnap megint nem tudtunk átjönni a kaszárnya előtt: a hid alatt nagy volt a víz.

márc. 23.

– Veszedelmes dolog ma még naplót is vezetni. Hamar ráfognak az emberre, hogy államellenes cselekedetet végez és az ötödik oszlop tagja. Pedig mi van ebben az írásban meg nem engedett? Hiszen ha nem egyéni ügyek kerülnek elő benne, akkor csak köztudomású és az újságok által szellőztetett dolgokat említek. Semmi titkos célok nem vezérelnek. Néha viszont – úgy kell, hogy valakivel elbeszélgessek. Most is olyan deprimált hangulatban vagyok. Örülök, ha egy kissé magamba vonulhatok. Néha úgy érzem, elég az emberekből. Ha mutatom, fáj ha bántanak. A múlt héten hallottam a pompeiai Nőegylet veszekedésével kapcsolatban, hogy az a Bora Néni, aki a tanítónének azt mondta: nem hiába tanult ez a kis pap olyan sokat, de van is esze, más alkalommal azt mondta Óh, az is egy paraszt. Íme, aki azt mondja: „aranyos drága jó tisztelendő úr”, máskor meg mit mond. Ő még csak jó, mert elég nyílt. De mennyit összebeszélhetnek azok, aki megkritizálták, hogy a hétfői vitatkozásor „máskor mindig mosolygós kis ajkamat úgy összecsucsorítottam?” – Bagi bácsi mondta a Szentistvánfalvaiaknak, hogy lám milyen hathatós mégis csak egy papnak az imája, mikor szép időért való imám után egy hétig nem esett az eső. Ők is imádkoztak már szép időért előtte többször, de őket nem hallgatta meg úgy a jó Isten. – Holló Bácsi Árpádfalván azt mondta, hogy neki azt mondja az az illető valaki, aki csendben állandóan súg neki, hogy az egész helység imája nem olyan erős, mint az enyém egymagában. – A múltkor Piritubán volt egy megindító élményem: este az ájtatosság után elhívnak egy haldokló asszonyhoz. Már eszméletlen kívül volt. Csak feltételesen oldhatom fel és csak az utolsó kenetet tudtam neki feladni és utána odatartottam a feszületet neki és ő megcsókolta. A körülállókon zokogva szaladt végig a megindultság: beijon... beijon. Ők is próbálták már előbb és nekik nem sikerült. Nem mutatott semmi figyelmet. – És most lever, hogy valahova nem hívtak meg, és még csak azt sem mondták, hogy üdvözlőnek, vagy pedig az illető nem merte átadni, mert hátha érdeklődtem volna.

A lustaság jelei mutatkoznak rajtam.

A múlt hónap végén és ennek a hónapnak első napjaiban interiorban, Paranában voltam. Mint mindig Londrinán (Bocskai-telep) igen jól érzem magamat, míg a Bethlen-telepen mindig érezzük, hogy nincs meg ez a közvetlenség és szeretet irántunk. Panaszkodnak magyarjaink, rossz volt a termés a rizsából, (amiből pedig jó: az borzalmasan olcsó. Bab zsákja 5–8 mil, itt a városban 50–60 mil. Egy kapa 20 mil, egy kocsi engedély, mellyel nagyot mondok, ha hússzor bemennek a városba 100 mil.) Láttam egy kislányt aki száraz kukoricát a csőről rágott. Szarvas Mihályról mondták, hogy talán 200 reis sincs sokszor a házában.

Viszont Baloghék egyszerre kifizettek 13–14 kontót. A bocskai telepi kápolnában brazil oktatást is végeztem, igen sokan voltak virágvasárnap ágakkal.

Két epizód az uton: vonatunk $\frac{1}{2}$ 3 helyett, este 9-kor ért Londrinára, sáppadt holdvilágnál éjjel 11-ig lovagoltunk hármasban a kolóniáig. Ott már elszéledtek, nem győztek várni, már forradalomról, elnökváltozásról beszéltek.

A vonaton a Brandeirantesi állomáson a brazil barátságosság megnyilvánult: egy fiatal leány megszólított: a *Snr. não gosta conversar?*¹²⁷ Ők már igen belemelegedtek. Persze nem gondolta talán, hogy én idegen vagyok. – Visszafelé nagycsütörtökön a 65 ülés első osztályú nagy közönségében nagy feltűnést keltett 5–6 diáklánynak mindent túlharisogó éneke. Gitározott is egyik nagycsütörtök este. A büfés fiú meg is kérdezte tőlem, milyen nap van ma és jelentőségteljes pillantást vetett felénk, akik még ezen a napon is ilyen hangosak. Nagypéntek reggel (ápr. 3.) érkeztem haza. Húsvét vasárnap reggel 5-kor volt körmenet Anastación. Pompeiai misémen több mint 300–350 ember volt jelen. Utána három keresztelés Londrinán, 3 testvért kereszteltem, már mind tudott beszélni, a legnagyobb 6 éves, a legkisebb állandóan azt hangoztatta „*Não quero.*” Erre már előbb céloztam egy hasonló esetemet idézve és beteljesedett.

Mikor hazajöttem, asztalom fiókját nyitva találtam! Ki nyithatta ki?

Az ausztráliai miniszterelnök ma azt mondta, hogy a háborús hírek rosszak. Hát igaz van: a sárgák a Bengálai-öbölben tegnap elsüllyesztettek két db. 10 ezer tonnás angol cirkálót és a Hermes nevű repülőgépet anyahajót, Burmában mennek előre, 40 km-re vannak az indiai határtól. Haffors-Crippó még mindig nem tudott megegyezni a hindu vezetőkkel, észak-amerikai közvetítés ellen a hinduk erősen kikeltek, a filippínakon, a Corragidor erődíjében küzdő amerikaiak megadták magukat. Bár jellemzően az itteni újságokban a hír közlésekor a főcím nem a megadás, hanem ép az ellenkezője, hogy ellen fognak állni. Az Ausztrália körüli fronton kissé nyugalom van. Bár ez csak a sárgák taktikája, berendezkednek a további ugrásra az elfoglalt területen. – Afrikában is kezdődik a mozgolódás és mintha az orosz fronton is megindult volna a napokban a támadás. Minden esetben kell mostanában a sorok közt olvasni, mert az újságok nagyon egyoldaliúak lettek.

A napokban szabadtították ki a Jobbágy bácsit a fogházból, akit azért vittek el, mert egy japán leánnyal barátkozott. Otthon házas, 60 körüli ember, aki puskapor gyárban dolgozik, nem tudott szakítani egy itten legveszedelmesebb fajnak tekintett faj gyermekével. A szenvedély vakká tesz. *Que estupidez!*¹²⁸

Hétfőn (ápr. 6.) meglátogatott bennünket az itteni főapát, én Szentistvánfalváról értem haza, szépen, udvariasan és nagyon diszkréten viselkedett. Még csak fel se jött a szobánkat megnézni. Úgy látszik – azonkívül, hogy nem sok köze van hozzánk – meg volt velünk elégedve. Házunk most jó csöndes: A. beteges, rossz kedvű, E. interiorba, Árpád-és Boldogasszonyfalvára ment. Ápr. 2 – óta a magyaroknak is kell *salvo conducto*.

Megint eltűnt egy nemzeti hajó. Az idegenek elleni uszítás tovább folyik. Húsvét vasárnap Santa Theresinhán teljesen hangtalan kismise volt az ottani *vigario* felmutatott levele miatt. Az itteni tanítónő egymás után küldözgeti ide a magyar tankönyveket és egyéb magyar vonatkozású magyar dolgokat: ne legyen baja az iskolának és a tanítónőnek, ha kutatásra kerülne nála a sor; hogy a papokkal mi lesz, azzal senki sem törődik, míg talán maguk sem. – A városban hetek óta láz járvány dühöng, amit hosszú ideig nem tudtak felismerni. – Az Ipojucai Nők tányérokka ajándékoztak meg bennünket.

127 Az Úr nem akar beszélgetni? (portugál)

128 Mely butaság!

1942. Ápr. 13.

Az egyesületet ismét megbüntették 200 milre, azzal az ürüggyel, hogy kiskorúak is résztvesznek a táncon. Valószínű az egész bevétel jóval kevesebb volt ennél. Érdemes így dolgozni? Azelnem úr szerint van a kiskorúakra engedély.

A szombati (ápr. 11.) *Diario da Noite* egy burii magyar patikus elfogatásáról ír. Nagyon jól ismerem a jó Winkler bácsit egész családjával, hiszen ha Buriba utaztam, mindig megfordultam a házukban és élveztem vendégszeretetét és jó narancsborait. Azzal vádolják, hogy monopolizálta az ottani gyógyszerészetet. Dehát ha sikerült neki, hisz itt szabadkereskedelem van. Ép utolsó ott tartózkodásomkor említették, hogy a másíknak nem megy, azt is megveszik. Az előbbi váddal homlokegyenest ellentmond a másik, hogy csak a magyarokat szolgálta ki. Valaki személyes ellenfele adta fel, semmi komolyabb államellenes cselekedetet nem vitt végbe. Sok brazil jóbarátja és vendége volt. Sokat dolgozott fiával együtt és most íme egész családja (felesége is) részes bűnében. Azt is írja az újság (és a hivatalos rádióóra is) hogy a magyar hadsereg tisztje. Ez persze olvasva nagyot mond, de meg kell gondolni, hogy csak volt valamikor 18–20 évnek előtte és most annyi köze van hozzá, mint pl. nekem a guarani indiánokhoz. A többi esetek is ehhez hasonlók, amiket és akiknek szereplőit az ember nem ismeri? Szegény jó Winkler bácsi! Ki tesz érte egy lépést is?

Az újságok hihetetlen orosz győzelemről írnak.

Stafford küldetése eredménytelenül végződött.

Serly az itteni zsidók ellen az argentin Magyar Életben szabadszájú cikkeket ír, és meg mások ellen is ígér komprommitáló írásokat.

1942. ápr. 16. d. u. 5-kor

Egymás után búgnak körülöttünk a gyárak. Reggel ½ 7–7 valóságos hangversenyt rendeznek. São Paulo igen fejlett ipari város. Hatalmas iramban fejlődik a jelen helyzet ellenére is. Nemcsak a magánházak, hanem még nagy iparvállalatok is gomba módra keletkeznek. Az olajgyár, mely 2 és fél évvel ezelőtt még szinte nem volt, egy hatalmas teleggé fejlődött! Néhány hét alatt mellette az eddigi mocsaras mezőn egy nagy öntöde épült fel. És így megy ez mindenfelé. Azt mondják: Rióban az emberek úsznak a pénzben. Megjött a kölcsön? – A mellett olyan szegénységet lehet tapasztalni. Hol van a szociális igazság? Van ahol minden családtagnak külön autója van és mindig a legújabb típus. Ezek most is kapnak minden kocsira 10 liter benzint, mert nem a szükséglet szerint, hanem a kocsik szerint van kimérve az új adagolás. –

A legújabb hírek szerint már a németekkel és olaszokkal együtt a magyarok sem utazhatnak. Nem adnak „utazási engedélyt. s. c.” És még mindig fenn áll a diplomáciai összeköttetés. Képviseleink (egyik a kormányzó fia) nem sértődnek meg?

Már rég a bögyömben van a magyar rádióközvetítés. Néhány hónap óta olyan kitűnően lehet hallani, mintha itt történe a leadás. Az előit ez nem volt így, zúgott, érthetetlen volt, az ember minden kedve elment tőle, hogy hallgassa. Most hallgatnák szívesen, de most meg olyan dolgokat adnak le, ami kevés érdeket kelt a tengeren inneni hallgatóságban. Tegnapelőtt Arany János íróasztaláról beszéltek a híradásban öt percig, az erdélyi új vasútszakasz munkálatairól, a megmozgatott földmennyiségről minden héten kétszer-háromszor hallani. Máskor a legnagyobb újság, ha valamelyik faluban ezüstkalászos gazdákat avatnak. Mintha ennél nagyobb eseményeket nem tudnának közölni? Talán nem is harcolnak a magyar katonák vagy ha harcolnak, nincs semmi eredménye harcuknak. Lehetőleg vigyáznak, hogy erről még egy célzás se jöjjön a rádióban. Az archeológiai

átadásokról beszélt tegnap (immár nem tudom hányadszor) a hírek között. Milyen fontos leletekre bukkantak az Alföldön, milyen sáncok történetét fedezték fel, amelyekről eddig a nép körében a legkülönfélébb mondák keringenek. No ne féljen a MH 4 hívójeles leadó (mennyszer lopják ezzel a bemondással is az időt) az amerikai magyarság nem fog semmi különösebb magyarázatot fűzni ezekhez a sáncokhoz, bármily „korszakalkotók” is a legujabb átadások.

Hasonló tünetre jöttem rá tegnap: a vichyi állami rádió délamerikai napi hivatalos műsorának 20 percében 6 percig Szent Benedek és Szent Skolasztika holttetemeinek kérdésével foglalkozik. Mint bencést érdekelt a kérdés, melyet először francia, majd spanyol nyelven is ismételték, de úgy hiszem máskor sokkal aktuálisabb lett volna. Szívesebben hallottunk volna az illetékes helyről valami biztosat a francia kormányátalakulásról, mikor itt most napok óta azzal vannak tele (a szó szoros értelmében) az újságok, hogy Laval szerepet vállal ismét a kormányban. Akkor a „voix de la France”¹²⁹ Fleury és Montecassino világhírű kolostor szerzeteseinek százados vitáját ismerteti. – Az itteni újságok azzal kezdték propaganda hadjáratukat, hogy a német kancellár lemondatta Pétaint, most már alább hagyták és már hasonlóról szó sincs (sokszor megtörténik, hogy egyik napról a másikra a feledés homályába süllyednek olyan kikiáltott események, melyek pedig természetiknél fogva legalább hetekig eltartanak pl.: a tegnap előtti általános európai lázadás. Ma persze még az elfojtásáról sem írnak. Nemhogy a megnyilvánulásáról vagy lefolyásáról hoznának részleteket. Elég ilyent egy nagy ordító betűkkel közzétenni, másnapra már ki lehet találni mást például azt, hogy a másik európai vezető férfi megbolondult. „Mussolini asta louco – M. ficou loco” Ezt ordították tegnap az utcákon, és ezeket írták a nagy címekben a lapok, ma már viszont minden cáfolat nélkül azt jelentik róla, hogy a magyar vezérkari főnökkel, Szombathelyvel maga vezette repülőgépen utaztak el Rómából az ejtőernyősök gyakorlatának megsemmisítésére. – A mai csemege, hogy Hitler ismét békéért könyörög az angoloknál.

Egyet már a sorok között megtanultunk: ha a propaganda offenzívában van valahol újabb bajok vannak. A főcímek tele vannak orosz győzelemmel (egyetlen remény) de nem veszik észre, hogy sokaknak szemet szúr az a szerényen elbújtatott hivatalos szöveg jelentés, amely most már 5–6 napja mindennap megismétlődik: „a mai nap folyamán nem történt lényeges változás a fronton.” Hát akkor mit hoznak a nagy győzelmek, áttörések, csapattmegsemmisítések?

A 16. hdseregnek már másfél hónappal ezelőtt (a nagy jelentések szerint) egyik napról a másikra meg kellett volna semmisülni és még mindig megállja a helyét Staraiá–Russában.

Ma láttam a Francisco Alves könyvkereskedésben egy egészen új könyvet a német ötödik oszlop rio grande-i működéséről az ottani rendőrfőnök tollából. Sok fénykép, dokumentum, sok vád a református lelkészek működése ellen. A könyvnek biztos lesznek utóregzései.

14-én voltam egy érdekes helyen. Az itteni kiskoriúak bíróságán, hogy az egyesületre kirótt büntetést kifizessem. Nem is látszik hivatalnak. A bírón érezni, hogy régi brazil nemes család leszármazottja Dr. Trasybulo Rinheiro de Albuquerque. Ez az utolsó név előttem régi előkelőséget jelent ismeretlenül is. Szalonnak látszik a bíró csendes szobája. Mintha az egész hivatalt tornyos magán házában rendezte volna be és úgy tetszik, hogy ő miatta van ott Vila Mariannán minden és nem ő van ott a hivatal miatt.

129 Franciaország hangja. (francia)

Csendes, szűkszavú, komoly, de nem rideg. A 150 mil büntetést 50-re szállította le. 18 éven aluliak voltak benn a vasárnapi bálon. No erről lehetne beszélni.

Egy másik látogatásomról is akarok néhány skizzet megereszteni. Moócának egyik házában voltam hogy a Rolandiáról itt benn lévő Zanyikuének átadjam a kiküldendő képeket. Rua Placidina 31. Egy a sok száz közül. Alig észrevehető kis ház. Keskeny utcai front, de annál mélyebben nyúlik befelé. Itt egy kis kövezett udvar körül 13 család lakik. Összepréselve. Akkora kis konyha + egy szoba, hogy alig lehet benne megfordulni. És mennyi gyerek. Nem sok titok lehet köztük egymás életéről, hiszen szinte beleütik egymásba az orrukat. Még szerencse, hogy itt nem kell annyit a lakásban a szobában tartózkodni, mint odaát. Most már jobban megértem, miért nem tartják furcsának, hogy az utcáról rögtön az ágyakkal telerakott szobába lép az ember. Legyen ágy, más nem fontos. És amint az első szobában ez van, a mellette levőben ugyanígy, de ez már másik családé.

Ezekbe még beláthat az ember a nyitva lévő ajtón az utca kellős közepéről, de mily titokzatosnak tűnnek fel az Angelica és tv. Paulista hatalmas palotái, ahol a gazdagságnak el nem képzelt megnyilvánulásait sejtí a benem avatott.

B. Sampaio könyvét olvasom: Falar Certo. Nagyon tetszik. Milyen szellemesen lehet írni a száraz nyelvtani kérdésekről. Olvasni igen jól olvasok és már tudom élvezni a portugált, de a beszéd bátorság hiánya miatt bizonytalan. Kevés a praktikus nyelvérzékem. Ha ez meg lenne a portugálon kívül szóbőségem birtokában szépen beszélhetnék németül és franciául és már sokat pötyöghetnék angolul. A könyvet a Melhoramentosban vettem, ezt csak azért említem, hogy feljegyezhessem, hogy 30 % kedvezményt adtak. Ugyanígy tesz az Editora Anchieta a saját kiadványaiból. Megtenné-e ezt a Szent István Társulat? Alig. Hát a MÁV megtenné-e, amit a Sorocabana megtett. Tavalgy még minden feltétel nélküli évi szabadjegyet adott állomástól állomásig összes vonalára időre való tekintet nélkül. Nem eléggé használtuk ki. Ma már minden utazásra külön kell kérni. – Holnap már nem kell. Mert nem szabad utazni. Emil még visszajöhet Árpád- és Boldogasszonyfalváról, de Anzelm úr ma már nem kapott engedélyt a burii utra.

Szegény interorbéli híveink teljes elhagyatottságba süllyednek. Miért nekik kell szenvedni a miatt, amiben ők nem hibásak?

Ápr. 21.

Nemzeti ünnep – munkaszünet van, a brazil szabadság előharcosának, Tiradentesnek tiszteletére.

Anzelm úr mégiscsak kicsikarta az utazási engedélyt és kiment az interiorba. – Az itteni szabad magyarok nagyon mozgolódnak, a múlt szombaton bált tartottak, az elsúlylyesztett brazil hajók áldozatainak felsegélyezésére, és most már nekünk is küldözgetik rőpirataikat. A miniszterelnök otthon kijelentette, hogy nem józan eszű ember az, aki nem helyesli a jelenlegi politikát. (A rádió fogáson tegnap megint nagyon kacagtunk: arról a hírről számolt be hogy egy háborúba szállt magyar katonának két kis újszülött ikre tiszteletére milyen ünnepélyeket rendeztek a megyei és járási hatóságok egy magyar faluban. A program részletes ismertetése után a bemondó még azt is szükségesnek tartotta megemlíteni, hogy az ünnepély alatt a két kis iker szépen elaludt. No hát ilyet! Ki gondolná? Cuki lehetett!)

Az anastaciói omnibuszban tegnapelőtt (vasárnap) reggel egy rendetlen külsejű ember rászólt egy magyar fiatal emberre és egy magyar asszonyra, hogy portugálul kell beszélni. – Tótéknál a Tóthnéval vasárnap este nagy vitát folytattunk a nemzetesítési

problémákról. A Tarnóczy Nővérek is ott voltak. Milyen furcsák ezek is, most a Kl-ra harangoznak rettenetesen, mert a művésznek indult N. M.-tal tart fenn viszonyt.

Brazil gyerekek csúfolják, kabátját ráncigálják a mindig részeg Nagyhalassi Miklós-nak. Munkakerülő, rendetlen. Épp reggel is kért tőlem pénzt kávéra, de nem adtam neki. Legalább most nem bánt a lelkiismeret, hogy a tőlem kapott pénzen ivott. A múlt hetekben beverték a szemét. Nekem azt mondta, hogy azért, mert fiatal emberek kérésére nem adott azt, amit nő szokott kérni a férfitől. Milyen erkölcsök! Igen sok a csavargó leány. Tegnep Pompeián, mikor hittanon voltam (az egész napos eső miatt egy gyerek sem volt – a Gálos mégsem telefonálta meg) az öreg Horváth nénivel való beszélgetésből azt vettem ki, hogy nagy divat a magzatelhajtás. Ő is figyelmeztette leányait (ő 12-t hozott a világra, szemére is vetik), de egyik lánya azt mondta, ő itt nem akar, majd ha hazamegy, annak az országnak igen. Csak azok szaporodnak, akik benn az interiorban nem védekeznek ellene. Az előbb említett N. M.-tal kapcsolatban is már többször hallottam emlegetni az orvost. És mennyi hasonló eset. És ez nem lenne bűn?

Az ünnepre való tekintettel messziről mulatozó magyar emberek kurjongatását hallok. „Csak a régi szeretőmet sajnálom... Piros pünkösöd napján... stb.” (Erről a stb-ről olvastam a napokban pazar humoros leírást a Falar certóban. At lehetne magyarra dolgozni.) Erre a kurjongatásra itt most aztán igazán nincs semmi szükség.

Ma mesélte a D. Estevão a São Bentóban, hogy észak-amerikai létére a Luz-állomáson milyen zaklatásnak volt kitéve. Nem akarták engedni utazni, német kémnek titulálták. Biztos valami antiklerikális személy lehetett az illető rendőrségi ember.

19-én az államelnök születés napján mindenfelé nagy ünnepségek voltak. A Carmo templomban a fiskálok mondattak a kormány nevében hálaadó szentmisét. Rióban hat éjtőernyős ereszkedett le, mind São Paulóból valók voltak, köztük ilyen nevekkal: Rugai Renát és Cserny Kázmér.

ápr. 24.

Szent György napja. A Henrikről álmodtam az éjszaka, hogy vizsgázott, érdekes tegnap gondoltam rá Caruzzóval kapcsolatban. Ők a Gyurival együtt voltak. Innen az érdekes asszociáció. Mostanában sokat vizsgázom álomban.

Anzelm úr elment, de tegnap váratlanul dolga végezetlen visszajött. Nem engedték ki Hararéról a kolóniára Mátyáskirályfalván is csak a Halcsik Jóskával beszélhetett a szegény buriakkal még nem is találkozhatott, s most hallom az Apostolnétól, hogy a férje minden nehézség nélkül kapott salvo conducto-t Paranában. – Serly már azt újságolta Apostolnak, hogy egyikünket a rendőrség letartóztatta. Ezzel a hírrel már a városban is jöttek elém. Serly azt mondja, hogy Pompeiáról a Mezei Lajostól hallotta. (Egy érdekesség: a Serly szerint az angolok és oroszok a németekkel békéről tárgyalnak. Nem igaz!)

A cecíliai parochián láttam egy szép képet: egy öreg paraszt hatalmas késsel bichont szed ki a lábából.

A protestáns irodalmi társaság népies kiadványának egyik száma („Koszorú” a sorozat neve) került a kezembe, Micsik bácsi hozta, hogy ilyen szépet még nem olvasott életében. Miért nincsenek nekünk hasonló jó olvasmányok, amiket híveink kezébe adhatnánk.

Tegnap a Zaharánszki kinn volt Anastación és követelte a segélyegylet részéről a két hónap házbért. Ilyen a segélyegylet! Az első eset, hogy hátra vannak és már nagy ágyúkat sütögetnek: ma várják az országgyűléstől a diplomáciai viszony megszakítását.

Míg ezeket a sorokat írtam, jött ki a kiskorú bíróságtól egy megbízott, hogy kérvényem tárgyában a helyzetet kivizsgálja. Igen kedves, jó katolikus fiú. Panaszkodott az állami szervekre.

A gyapot termelés nagy krízissel küzd. Igen rossz termés van az idén. Sok helyen a költségeket sem fedezi.

ápr. 30.

– A nagybajuszú, jókinézésű Magyarai bácsi 3 kis lánykával beszél lenn az utcán magyarul. Ma az Emilre a rendőrséghez közel rászóltak, hogy az öreg Miglinszkiékkel magyarul beszélt.

Az újságok heccelődnek. Tegnap minden lap azt kiabálta nagy betűkkel, hogy Mussolinin letették. Helyébe Badoglio lett az olasz miniszterelnök. Tegnapelőtt arról írtak, hogy Olaszországban nagy a megdöbbenés Hitler beszédje miatt, mely az összes beszédjei közül a legpresszimistább volt. A legutóbbiról is ezt írták – jól emlékszem rá. Viszont ma hallottam egy németet beszélni róla és mialatt idézgette, könnybelábadtak szemei. Egy nagy darab embernek. Tegnap beugrott egy fekete a Rogerio autójába melyben utaztunk és ő mondta, hogy hallott egy újságárust, aki ezt kiabálta: „Mussolini állást keres.” Én is láttam, hogy egy újságárust nagyon nevetnek szellemes rikoltozásáért, csak azt nem hallottam, mit mondott. A Lapai-omnibusz végállomásánál egy újságárus kiabálja nagyban a Diario da Noite utolsó kiadását és kissé halkabban hozzát teszi a címhez „a zsidók újságja.” Mozgalmas most az utca. Tegnap nagyot kacagtunk az Emillel egy jeleneten. Egyik legforgalmasabb belvárosi utcán egy jó kövér olasz némbé beleütközött egy idősebb szőke úr. A kofa hangosan kiabál utána: „Hogy az ördög... Stupido. Átkozott német.” – Ma az utcák legnagyobb látványja a megrohant benzinkutak. Holnap életbe lép a cédularendszer és valószínű csak öt liter benzint adnak naponként a magánautóknak. Ezért ma korán reggel minden kútnál hosszú sorban vártak egymásra a kocsik az itatásnál. A fogyasztási korlátozás előtt jól beittak, valószínű sokan voltak, akik több helyen is. Mint aki szerencsés megfigyelő vagyok néha, egyik helyen azzal tápláltam humoromat, hogy folyt ki az autóból a benzin, miközben a valószínűleg még mindig kérő tulajdonosnak a posztos erősen bizonyítja, hiszen tele van, folyik ki.

A K. tanító 32 kontó fizetés pótlékot kapott kézhez egyszerre leolvasva. Hihetetlen! Eddig sem panaszkodhatott, de ez a tény egyenesen elképesztő. Alig dolgozik valamit. Napi három órát tanít egy brazil tanítónővel együtt (8–11-ig.) Alig van valamire való gyerek az iskolájában. (Lásd a felvételemet.) Ha harmincat mondok, sokra teszem tanulói számát. Sok közülük még beszélni is alig tud. Az iskolán kívül közmunkát nem végez. Ezért panaszkodhatik olyan mint a Német. A Gálos valamivel kevesebbet kapott, de legalább annak van valami formája az iskolájának és délután is tanít. Felesége is van, aki azelőtt dolgozott; most pedig már szakácsnét is tart. No lám innen a napokkal előtt felvetődött kérdés: honnan az autó annak nagy átalakítása (11 kontó összesen), a nagy husvéti tojás, a pazar öltözködés, a varrógép stb. De hát hova teszi a K? És hol van szocializmus és az igazságosság.

Szeleczet kedden Igoriék elvitték kocsikázni.

Búcsúzókat áprilistól, ma Ipojucára egy májusi beszédet kell készíteni.

Máj. 2.

Az idén május 1-én a sÜlyos helyzetre való tekintettel nem rendeztünk közös kirándulást, sokan el voltak csoportokban, de mi nem mentünk sehova. Dr Josénál voltunk

kislányát lefényképezni. Mussolini letételéről elterjesztett hírekre jó válasz, hogy épp tegnapelőtt találkozott Salzburgban a német kancellárral.

Máj. 4.

Elég mozgalmas napjaink vannak mostanában. Tegnap vasárnap Freguezian miséztem, utána Moócán volt misém, ezután a Tencsik K.-ékhoz mentem ebédre, délután itt szentségimádás volt, a városiak számára, de a kimondott „városiak” közül csak négyen jelentek meg. Anzelm úr indítványa és nagy felhajtása nem sikerült. – Este a Lapos családnál voltunk vacsorán. Mindezek után az embernek nem sok ideje marad az összeszedettségre. (Tancsik Katiéknál ilyen nemzetközi társaság volt együtt: A Tancsik család 6 magyar tagja, a háziúr olasz, az egyik Tencsik lány ura naturalizált brazil német házaspár, egy Amerikában (észak)ban született magyar leszármazású hölgy (igazi amerikai) de skót férje mellett is beszél magyarul, egy angol kisfiú és csekélységem. Meg is jegyezte valaki az asztalnál hogy helybéli nincs is senki. Moócán prédikáltam, bár kissé nehezen ment és kevesen voltak. – A japánok máj. 1-én elfoglalták Birmániában Mandalayt. Úgy látszik nem is lassan, de biztosan haladnak előre.

Annyi biztos, hogy Magyarország szegény, nagyon szegény kis ország volt. És talán az is marad? – Hogy itt, akinek pénze van, milyen hihetetlen gazdagodási lehetőségek előtt áll! Telkekkel, a házakkal, gyárakkal való kereskedés, adás-vevés, csere százszázalékos hasznot hajt. Egy-egy mise intencióból 550 oldalas új könyvet vehetek. Most vettem meg az ország irodalmának panorámáját.

Május 8.

– Tegnap jött a hír: éppen vendégeink voltak a városból és benn ültünk az ebédlőben, mikor az Orbán telefonált, hogy a Gazetában és az esti lapokban benn van, hogy Magyarország megszakította a diplomáciai összeköttetést. Hát mégis bekövetkezett, már bízunk benne. A konzulátus is csak a lapokból értesült, de azt mondja, hogy a lapok közlését hivatalosnak lehet venni, mert hivatalos helyről jelenti. Este minden kommentár nélkül a magyar rádió is bement: Az ok: a hármashatalmi szerződéshez való szolidaritás. Hát eddig ez nem volt meg? Vagy most jöttek rá? A szakítás már máj. 2-án megtörtént, de mindkét részről csak most közölték. Jellemző, hogy ennyi idő (5 nap) a konzulnak halvány sejtelve sem volt róla, sőt már egész biztos volt abban, hogy nem fog bekövetkezni. – Az újsághírek között São Paulóban legfeltűnőbb volt a *Diario da Noite* tegnapi (máj. 7.) utolsó kiadásának közlése. Első helyen főcímben nagy betűkkel hozza a tényt. Alatta kisebb címbetűkkel közli, hogy „Horthy a hajóhad nélküli tengerész kapitány teljesítette Hitler rendeletét.” H. és Horthyról közös képet is hoz, mely a két államférfit egymás oldalán ábrázolja, amint valamilyen parádé alkalmával egymás mellett ülnek. Szép a kép, de alatta ez a felírás: Horthy, a hajóhad nélküli admirális gazdája (amo) Hitler oldalán.

A mai rádió (ítteni) szerint Moszkvából jelentik, hogy a 200. magyar divíziót az oroszok megsemmisítették. Az Estado pedig szerbiai magyar atrocitásokról ír. Ha elkezdene egy országot, akkor azt végi cséplik.

Mi lesz most velünk? És mi lesz azokkal az ezer és ezer támogatásra szoruló magyarral? A zsidók most kezdenek munkájukat. A kommunistákkal karöltve. Orbánétól hallottam tegnap, hogy Orbán a konzullal tárgyalt. Jókor kezdték.

Kedden a brázi templomban asszisztenciás gyászmisét mondtam. Ez volt Brazíliában az első énekes nagymisém. Mondhatom megvoltam ijedve. Subdiaconus a templom plébánosa: egy monsenhor volt.

Nagy tengeri csata van a Uj-Guinea körül, melyről egyenlőre nagy amerikai sikereket jelentenek.

Egy nagy könyv olvasását kezdtem el, melyről eddig még nem alakult ki a véleményem. Állítólag kémkönyv, de úgy hiszem, inkább propaganda.

Az autók hosszú sorokban állnak még mindig a benzinkutaknál. Az autóbuszok túlsúlytalan mennek. Az államelnök máj. 1-i szerencsétlenségének – hála Isten nem lett semmi komplikációja. – Kezdem érezni a fogamat. Ugy látszik csináltatásra szorul.

A mult csütörtökön (tegnap egy hete) valaki azt kérdezte a telefonon, hogy igaz, hogy a sacristia a Christus szóból származik. Egy női hang volt. Az Emil adta meg neki az adequat választ. Tegnap megint viccelt valaki. Szeretnek telefonban bolondozni: Micsik bácsitól már kérdezték, hogy hány perc van egy esztendőben. – Tegnap egy kis lány az Emilnek arra a kérdésére, hogy katolikus-e azt felelte, hogy nem: ő portugál. Ez már Moócán is megtörtént. – Record idő alatt elolvastam Sampaio könyvet Falar certo. A Livraria Alvesben az ismerős kiszolgáló fiú egy kért könyvet ajándékban adott oda, mert már kissé szakadt volt és ez volt az utolsó példány. Pedig egy híres nyelvészeti könyv.

Tegnap hallottam itt először – rendtársaim már tudtak róla – hogy belo horizontei ismerőseimet valami autószerencsétlenség érte. Érdekes, miért nem említették? És most is elterelték róla a szót.

Szent Terézia írásaiból olvasgatok spanyol nyelven, de érzem ez nem elég, többet kellene olvasnom. Különösen lelki könyveket.

Május 10.

– Vasárnap este 11. Bircsákéknál voltunk Emillel. Előtte a magyar nyelvű pasztorációról tárgyaltunk. Két idősebb rendtársunk százszázalékig a mellett vannak hogy a magyar nyelvű szentbeszédet, éneket, litániákat továbbra is fenn kell tartani, mint a szakítás előtt. Milyen kellemetlenségek lesznek ebből. Ha az újságok majd kikészítenek bennünket. Ha otthon is azt mondják majd, oktalanság volt tőlünk. De őket valami elvakultság ülte meg. Többször lehet náluk tapasztalni. A konzul is azt említette, hogy hagyjuk abba. Hiszen lelkipásztorokodhatunk anélkül. Sőt még talán nagyobb eredményel. Szelez még azt is mondta, hát akkor miért vagyunk itt? E szerint jogosabban kérdezhetnénk, hogy ő miért van itt, hisz a magyarokért nem sokat tesz már. Valamikor igen. Horváth iudicium nélküli.

Ma délután formában volt: nagy közös Mária-Leány-gyűlést tartott.

Búcsúzó a 20-as évektől. Holna születésnapom lesz és ha Isten segít, a 30.-évbe lépek. Sehogysem akarom elhinni. Egész gyerekeknek érzem magam. Az Isten szent kegyelme kíséren további életutamon.

[Más színű tintával:]

Floridán 1964. dec. 28–29-én újra átolvastam. Egyes részei már homályosnak tűntek fel, mások viszont teljes színbőségükben élnek bennem. Szerettem magyarjainkat. Azok is engem. Ennek a füzetnek van egy főszereplője, aki még él de egész más körülmények között. A szakítást közlőnél dolgozik most. A többi főszereplő ismerős.

AURELIAN HETS

FROM THE DIARY OF THE BENEDICTINE FATHER AURELIAN HETS, OSB,
PANNONHALMA–SÃO PAULO, BRASIL, 1939–1942

Aurelian Hets (1913–1985) was a Benedictine of Pannonhalma (Hungary), who defended his doctoral degree in history at Prof. Dr. László Erdélyi, OSB, at the University of Szeged, Hungary. 1939 he travelled to São Paulo, Brasil, to join the Hungarian Benedictine foundation and remained over there because of the Second World War, as his adoptive and his native land became enemies. He began to write his Diary during the naval trip and continued it until the end the War. As historian, his interest was focused not only to the daily life of the Hungarian community in São Paulo, but also to the accidents of the War, including some facts e. g. the use of the Hungarian language was forbidden during the War, as the use of the German one, in Brazil. The first part of the Diary is here published, until the end of the year 1942.

CSÍKY BALÁZS

BARÁTSÁGTÓL AZ ELLENTÉTEKIG:
KELEMEN KRIZOSZTOM ÉS SERÉDI JUSZTINIÁN KAPCSOLATA

Elhangzott a Tihanyi Bencés Apátságban 2015. október 3-án tartott Bencés rendtörténeti konferencián és találkozón, a Magyar Bencés Kongregáció alapításának 500. évfordulójára emlékezve (1514–2014). Ez a szöveg az ott elhangzott előadás szerkesztett változata.¹ A 2016 februárjában fiatalon elhunyt egyháztörténész utolsó előadása.²

A 20. századi magyar egyháztörténetnek két meghatározó jelentőségű főpapjáról, Kelemen Krizosztomról és Serédi Jusztiniánról szeretnék beszélni, kiindulva abból, hogy jól ismerték egymást, és fiatal korukban barátok is voltak. Életútjukban számos párhuzamos vonás fedezhető fel. Először is az, hogy ugyanabban az évben születtek: 1884-ben, mind a ketten szegény családból; fiatal korukban beléptek a bencés rendbe, bencés szerzetesek lettek, és bár a noviciátust nem együtt töltötték, barátok voltak. Ez a levelezésükből kiderül; Asztrik főpát úr a Kelemen Krizosztomról írt életrajzban már megemlíti azt, hogy Serédi Jusztinián „kedves Krizsó”-nak szólítja Kelemen Krizosztomot, amit azért is érdekes megemlíteni, mert Serédi Jusztinián elég zárkózott ember volt, nagyon kevés személlyel állt barátságban vagy egyáltalán tegező viszonyban. Ezen kevesek közé tartozott Kelemen Krizosztom, illetve másik bencés barátja, Balogh Albin.

Karrierjük eltérően indult, a bencés életpálya két típusát testesíti meg. Kelemen Krizosztom lelkipásztorként kezdett dolgozni, Nyalkára került plébánosnak, Serédi Jusztinián pedig tudósi pályát kezdett. Főpátja Rómába küldte kánonjogot tanulni, és az egyetem elvégzése után ott is marasztalták, a készülő egyházi törvénykönyv szerkesztésének munkálataiba kapcsolódott bele, és tanítani kezdett a Szent Anzelm Egyetemen.

Mind a ketten fontos szerepet játszottak a bencés rend életében. Serédi Jusztinián tanít a római Szent Anzelm Egyetemen, 1920-tól pedig a magyarországi bencések római ügyvivője, így közelről ismeri a különböző magyarországi bencés problémákat, és a megoldásukban is részt vesz. 1927-ben, sokak számára váratlanul, XI. Piusz pápa őt nevezi ki bíborossá és esztergomi érsekké, így Magyarország rangban első főpapjává lesz, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökévé válik. Azért is meglepetésnek

1 Az előadás szövege megtekinthető a youtube-on (keresőszó: 500 éves a Magyar Bencés Kongregáció), felvétel: Tihany TV, Szabó Zsolt, közzététel: 2015. október 8.

2 Vö. Tóth Krisztina: *Ígéretes tehetség távozott közülünk – In memoriam Csíky Balázs*, in: *Egyháztörténeti Szemle* XVII/2 (2016) 118–124. Interneten: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csiky-nekrolog.pdf> – Lásd még: http://institutumfraknoi.hu/igeretes_tehetség_tavozott_kozulunk_memoriam_csiky_balazs (Letöltés: 2017 augusztusában).

számít ez a kinevezés, mert lelkipásztori tapasztalata szinte alig van, közel két évtizedet Rómában töltött kisebb megszakításokkal; csak amikor 1917-ben haza kell térnie Magyarországra, akkor végez néhány évig lelkipásztori szolgálattal; az I. világháború legvégén katonalelkészként is szolgál.

Kelemen Krizosztom 1929-től főpáti koadjutor, majd 1933-tól pannonhalmi főpát lesz. Meghatározó személyisége ennek a két világháború közötti időszaknak.

Serédi Jusztinián támogatja az ő főpáti koadjutori kinevezését, majd pedig főpáttá való kinevezését. Ez választás eredménye. Ez a választás nagyon érdekes helyzetet eredményez, ugyanis a szavazatokat Rómába vitték, és ott számolták meg, ezért a kortársak számára – igazából magának Kelemen Krizosztomnak a számára sem – volt ismeretes ennek a szavazásnak az eredménye. Ezt Somorjai Ádám atya kutatta Rómában, és nézte meg a szavazócédulákat; akkor vált világossá, hogy a rendtársak többsége Kelemen Krizosztomra szavazott. Abban az időszakban, amikor főpátként működött Kelemen Krizosztom, nem volt biztos, nem tudták, hogy kire esett a szavazatok többsége.

Kérdés, hogy miután Serédi Jusztinián esztergomi érsek és hercegprímás lett, beszélhetünk-e kettőjük viszonyában egyfajta hierarchikus viszonyról. Egyházjogi szempontból nyilvánvalóan nem, hiszen Kelemen Krizosztom, mint pannonhalmi főpát nem volt alárendeltje az esztergomi érseknek, hiszen Pannonhalmra nulliusz apátság; ugyanakkor a hercegprímás rangban Magyarország első főpapja, a Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, tiszteletbeli elsőbbség illette meg tehát; az ő baráti viszonyukat nyilván ez is befolyásolta, talán meg is változtatta ez a helyzet.

Életükben, gondolkodásukban több olyan eltérést, illetve vitapontot lehet felfedezni, amely átalakította emberi kapcsolatukat, kezdeti barátságuk fokozatosan elhidegült, az 1930-as évek közepétől ez a barátság megromlott.

Mi is történt valójában?

Először is beszéljünk a szerzetesi reformról, amely a két világháború közötti időszakban központi kérdés volt, így Kelemen Krizosztom főpáti tevékenységében is hangsúlyos helyet foglalt el. A 19. században, a 20. század elején Magyarországon, a magyarországi bencés rendházakban szabadabb, liberálisabb felfogás uralkodott, ezzel szemben Rómában, ahova Serédi kikerült tanulni, a Szent Anzelm Egyetemen, inkább a szigorúbb beuroni obszervanciához közel álló, vagy azt követő irányzat volt megfigyelhető. 1913-tól a bencés primás apát Fidelis von Stotzingen volt, aki Beuronból érkezett,³ és ezt az irányzatot követte. Emiatt voltak konfliktusok magában a Szent Anzelm apátságban, illetve az egyetemen belül is. Serédi Jusztinián a rendi ellenzékhez tartozott, amelyik lazítani szeretett volna a fegyelmi szabályokon, többek között a főiskola növendékei és tanárai tekintetében.

Ezért aztán, amikor 1927-ben Pietro Gasparri bíboros államtitkár információt kért a bencés primás apáttól Serédiről, akkor Fidelis von Stotzingen azt írta, hogy tiszteli, becsüli Serédi Jusztiniánt, de, ahogy ő fogalmazott, nincs meg benne az igazi bencés szellem, és az elfoglaltságai miatt a rendszabályok alól számos kivételt élvez, attól tart, hogy ha Serédi lesz a hercegprímás, akkor a Magyarországon is szükséges szerzetesi reformot nehéz lesz megvalósítani, hiszen ő valószínűleg nem fogja támogatni. Ugyanakkor, talán

3 Fidelis von Stotzingen (1871–1947) valóban beuroni ünnepélyes fogadalmas szerzetes volt (1892), 1901-ben a Beuronból alapított Maria Laach apátja lett, és ilyen minőségében választották meg a Bencés Konferenciáció primás apáti koadjutorjának 1913-ban, majd ugyanazon évben primás apátjának. (A szerk.)

nem meglepő módon, Bárdos Remig pannonhalmi főapát egészen más jellemzést adott Serédiről, ő teljes mértékben támogatta a kinevezését.

Nem sokkal azután, hogy Serédi Jusztinián elfogadta az esztergomi érseki széket, Cesare Orsenigo nuncius kezdeményezésére XI. Piusz pápa elrendelte a szerzetesrendek apostoli vizitációját Magyarországon. Erre egyrészt azért volt szükség, mert Trianon miatt szervezeti szempontból is különböző problémák adódtak, másrészt pedig a szerzetesi fegyelem erősítése, az 1918-ban hatályba lépett egyházi törvénykönyv rendelkezéseinek a gyakorlatba való átültetése is szerepet játszott. Ennek az apostoli vizitációnak volt az egyik következménye, hogy 1929-ben Kelemen Krizosztom főapáti koadjutor lett, hiszen Bárdos Remig főapáti működése alatt olyan gazdasági és egyéb problémák halmozódtak fel, amit úgy gondoltak megoldani, hogy személycserét hajtanak végre a rend vezetésében.

Kelemen Krizosztom főapátként igyekezett megvalósítani a szerzetesi reformot. Valószínűleg ez volt az egyik oka annak, hogy bár ő többször benyújtotta Rómának a lemondását, ezt a Pápa nem fogadta el, és mindvégig maradásra biztatta. Benne látták azt a személyt a Szentszéknél, aki képes és hajlandó végrehajtani a szerzetesi reformot, amely többek között például abban állt, hogy a napi kórusimákon mindenki rendszeresen vegyen részt, vagy hogy a tanári életpályamodell mellett a szerzetesi életforma, szerzetesi életpálya kerüljön minél jobban előtérbe a bencés közösség életében.

Tehát, ahogy említettem, az 1930-as évek közepétől számos olyan téma volt, amelyben nézetkülönbség fedezhető fel Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián között. Melyek ezek a kérdések?

Az egyik ilyen a Horthy-korszak politikai elitjéhez való viszony. Kelemen Krizosztom jó kapcsolatokat ápolt Horthy Miklós kormányzóval, a Gömbös-kormányral, Hóman Bálinttal, Teleki Pállal – számos politikust sorolhatnánk még –, ugyanakkor a bencések hagyományosan a Habsburg-családdal is jó viszonyt ápoltak. Kelemen Krizosztom, ahogy írja, nem érezte azt, hogy elköteleződött volna bármelyik politikai irányzat vagy politikussal mellett, ugyanakkor Serédi Jusztinián számára ez részben így tűnhetett. Meg lehet említeni 1938-ból azt az esetet, hogy Habsburg Albrecht főherceg esküvője Pannonhalmán volt. Ez botrányos eset, mivel Albrecht főhercegnek ez már a második házassága volt. Egyházilag nőtlennek számított, hiszen az első házasságát csak polgárilag kötötte meg, ráadásul a második felesége református volt; mégis: a pannonhalmi Bazilikában tartották az esküvőjüket. Ezt a hercegeprimás nagyon ellenezte, és igen rossz néven vette.

Meg lehet még itt említeni a politikai elithez való viszony kapcsán Horthy Miklós kormányzó utódlásának a kérdését. Ez már 1937-től napirenden volt, azután pedig 1941–42-ben újra előtérbe került, hiszen a Kormányzó egyre idősebb lett, a 70-es éveiben járt, és biztosítani kellett az utódlását. Felmerült egy olyan elképzelés, illetve egy olyan irányzat, hogy talán a Horthy családot lehetne megbízni mintegy dinasztiként az ország vezetésével. Ezt Serédi Jusztinián teljes mértékben ellenezte. Kormányzóhelyettessé választották Horthy Istvánt, Horthy Miklós fiát, de ő repülőszerencsétlenségben meghalt. Ekkor jött szóba, hogy az elhunyt Horthy István kisleánya, a kis István kerüljön valamilyen pozícióba, még az ő királlyá koronázása is felmerült. Általában a dinasztiaalapítási kísérleteket, vagy ezeknek egyáltalán lehetőségét is elvetette Serédi, többek között azért, mert Horthy Miklós protestáns volt, s bár a felesége katolikus, a korabeli szokás szerint a két fiúgyermek református volt, s két leánygyermek követte a katolikus hitet. Tehát ebben a helyzetben Serédi Jusztinián úgy értékelte, hogy Kelemen Krizosztom szeretne jó kapcsolatokat ápolni a Horthy családdal, ugyanakkor a Habsburgokkal sem szeretné megrontani a viszonyt, és emiatt úgy értékelte, hogy kétszínű politikát folytat a főapát.

Serédi konkrétan így fogalmaz feljegyzéseiben: „a főpát kétszínű politikát folytat”. Itt már látszik, mennyire megromlott kettőjük személyes viszonya, abból, hogy milyen kemény szavakkal illette a főpátot Serédi.

Vitapontként merült fel a földkérdés, amely a két világháború közötti időszakban is, korábban is, később is nagyon súlyos társadalmi probléma volt Magyarországon. Kelemen Krizosztom támogatta a reformok bevezetését, az egyházi birtokok parcellázását, kisbérlelőknek juttatását, ugyanakkor Serédi Jusztinián azt az álláspontot képviselte, hogy az egyházi nagybirtok maradjon egyben, és ahogy a Püspöki Karnak a többsége, ő is ellenállt a földreformtörekvéseknek.

A következő pont, amiről beszélni kell, a protestánsokhoz való viszony.

Serédi Jusztinián ebben is elég merev álláspontot képviselt, ő a protestánsokkal való bármiféle együttműködést – modern szóval is mondhatjuk: az ökumenikus törekvéseket – tagadta; úgy gondolta, hogy bármiféle párbeszéd hitbéli közömbösséghez vezetne, ezért annak minden formáját elutasította. Ugyanakkor Kelemen Krizosztom igyekezett nyitni a protestánsok felé. Ennek kapcsán meg kell említeni: 1942-ben a Pester Lloydban jelent meg „A magyarság lelki egysége felé” című írása, amelyben szorgalmazta a katolikusok és a protestánsok összefogását a magyarság érdekében. Erre a cikkre reagált Ravasz László püspök a reformátusok részéről, és Kapi Béla evangélikus püspök is. Tehát elindult egyfajta párbeszéd a protestánsok és a katolikusok között, ám ezt a hercegprímás mereven elutasította, és a római Szent Officium sem nézte jó szemmel. Valószínűleg az is súlyosbította a helyzetet Serédi szemében, hogy a Szentszék sem nézi jó szemmel ezeket a próbálkozásokat.

Ugyancsak meg kell említeni az iskolai autonómia kérdését, mivel a két világháború közötti időszakban épül ki a pannonthalmi olasz gimnázium, és más bencés iskolák fejlesztése is végbemegy. Kelemen Krizosztom az iskolai autonómia híve volt, Serédi Jusztinián inkább a központosított szervezetet helyezte előtérbe. Ez is vitapont volt közöttük. Emellett Serédi azt sem nézte jó szemmel, hogy a főpát a kormánnyal működött együtt a pannonthalmi gimnázium alapításakor. Talán úgy gondolta Serédi, hogy ezt inkább önerőből, egyházi kezdeményezésre vagy egyházi forrásokból kellett volna megvalósítani.

1944–45-ben kettejük eltérő szemlélete, személyisége megmutatkozik az eseményekben is. Az egyik ilyen a zsidók kérdése, a zsidóság üldözéséhez, deportálásához való viszony. Serédi Jusztinián többek rábeszélésére, a Püspöki Kar egy részének rábeszélésére – itt meg lehet említeni például Apor Vilmos győri püspököt is; vagy szorgalmazta egy püspöki körlevél kiadását Angelo Rotta budapesti nuncius is – végül is 1944 júniusára belemegy abba, hogy püspökkari körlevélben ítélik el az állami üldözési politikát, a zsidóság üldözését. Ugyanakkor a körlevél végleges szövegét csak szűk körben egyeztetette Serédi Jusztinián, és ebbe a szűk körbe Kelemen Krizosztom nem tartozott bele. Serédi inkább az elvi deklarációban, és emellett a kormánnyal való háttértárgyalásokban bízott, így próbálta védeni az üldözöttek jogait.

Kelemen Krizosztom ennél sokkal gyakorlatiasabb hozzáállással, ahogy már Asztrik főpát úr is említette,⁴ menekülteket fogadott be a főapátságba, és sikerült megszereznie a Nemzetközi Vöröskereszt védelmét a Pannonthalmi Főapátság számára.

1944 végére, ’45 elejére, amikor a nyilasok átveszik a hatalmat, Magyarországon párhuzamosan kezd létezni két hatalom: a nyilas hatalom Budapesten, és Debrecenben

4 Utalás az ugyanazon konferencián előhangzott nyitóelőadásra: VÁRSZEGI Asztrik, David Viktor TULMAN, a „vörös rabbi” a pannonthalmi főmonostor vendége a Tanácsköztársaság bukása után. Kézirat.

az új, ideiglenes nemzeti kormány. A nemzetgyűlés megalakul, az ország kettészakad, és azt lehet mondani, hogy 1944 végére szétesik az állam, és anarchikus állapot uralkodik el. Ekkor fogalmazzák meg azt a memorandumot a nyilas kormánynak, amely a dunántúli püspökök memoranduma néven vonult be a történettudományba. Ennek kezdeményezője Mindszenty József, akkor veszprémi püspök; részt vesz benne Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát is. Tulajdonképpen azt kéri a kormánytól, hogy ne tegye ki további felesleges véráldozatoknak az országot, ne tegyék ki további felesleges harcoknak a Dunántúlt, és kíméljék meg a lakosságot és vele az itt lévő értékeket. Ez a memorandum annyira kemény hangú volt, hogy hatására Mindszenty Józsefet és Shvoy Lajost letartóztatja a hatalom. Vannak arra vonatkozó források, hogy Kelemen Krizosztomot is le akarták tartóztatni, de ez már nem sikerült. Ez is összefüggésben áll azzal, hogy akkorra már meggyengült az állami hatalom, ezért nem sikerült végrehajtani a letartóztatást.

Ebben az időszakban, 1944–45-ben Serédi Jusztinián '44. novemberétől visszavonult Esztergomba, és onnan többet már nem mozdult ki. Onnan írta beadványait a nyilas kormánynak, próbálva segíteni az üldözötteken. Kelemen Krizosztom ugyanekkor aktívabb tevékenységet fejt ki. Részt vesz a memorandum elkészítésében, benyújtásában, illetve az üldözöttek mentésében Pannonhalmán. Ennek elismeréseképpen kapja meg később a Világ Igaza kitüntetését is.

Már említettem, hogy Kelemen Krizosztom több alkalommal benyújtotta a főpáti posztról való lemondását. Talán lehet ezt úgy – vagy úgy is – értékelni, mint egyféle „bizalmi szavazást” magával szemben; a Szentszék mindegyik alkalommal megerősíti azt, hogy Kelemen Krizosztom maradjon a főpáti poszton, folytassa azt a munkát, amit elkezdett. Annak ellenére, hogy a renden belül voltak konfliktusok és volt rendi ellenzéke, voltak gazdasági és egyéb problémák, különböző elképzelések a szerzetesi élettel, a szerzetesi reformmal kapcsolatban, a Szentszék kitarított Kelemen Krizosztom mellett.

Előadásom végén röviden még annyit, hogy 1945-ben Serédi Jusztinián meghal: többek között a háborús megpróbáltatások annyira megviselték a szervezetét, hogy szívromot kapott, és elhunyt. Az utódjelöltek között felmerült Kelemen Krizosztom neve is, a kormány jelöltjeinek a listáján szerepel, de végül is – amint tudjuk – nem ő lesz az utód, hanem '45 nyarán Mindszenty Józsefet nevezi ki a Pápa esztergomi érseknek.

Kelemen Krizosztomnak 1947-ben távoznia kell Magyarországról. Nem tudhatta, nem lehetett tudni, hogy vissza fog-e még térni, vissza tud-e térni, vagy nem, Magyarországra; 1947-től 1950-ben bekövetkezett haláláig emigrációban élt.

Azzal zárnam le az előadást, hogy a két főpap életútja példázza azt, hogy a két világháború közötti időszakban is különböző álláspontok, különböző irányzatok fogalmazódtak meg a katolikus egyház fontos és lényeges kérdéseiben. Ugyanakkor érdemes megfigyelni azt is, hogy hogyan alakult a két főpap személyes kapcsolata: ebbe a személyes kapcsolatba ágyazódtak bele az elemzett problémák.

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK

Az előadó nem tudta írásban közzétenni előadását, ezért jegyzetapparátusát nem tudjuk pótolni. Itt három vonatkozó publikációra tett utalást:

VÁRSZEGI Imre Asztrik: *Kelemen Krizosztom (1929–1950)*, (Pannonhalmi Főapátok, 2.) METEM Könyvek 2. Budapest 1990. 262. 289.

SOMORJAI Ádám: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja, (Rendtörténeti Füzetek 13.)*, Pannonhalma 2008. 576 lap. Ezt a munkát Szerző megrecenzálta, in: *Levéltári Szemle* 58 (2008/3) 94–97.

Uő: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére* (Pannonhalmi apátok és főapátok 1), Budapest 2014. mely részletesen dokumentálja Kelemen Krizosztom tizenegy lemondását.

Szerző a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban kigyűjtötte Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián levelezését, amelyet a jegyzetapparátusban bizonyára idézett volna. Ezzel nincs kimerítve a pannonhalmi levéltári anyag, közlésével inkább csak a figyelmet szeretnénk felhívni arra, hogy létezik ez az iktatatlan gyűjtemény is, amely eredetileg Kelemen Krizosztom főapát magánlevéltárához tartozott és később került be a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárba. Ez – Csíky Balázs hagyatéka szerint⁵ – a következő tételekből áll:

Szerédi Jusztinián levelei Kelemen Krizosztomhoz 12 darab (1922–1944)

Kelemen Krizosztom főapát iktatatlan iratai a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban
Időrendben

1. Szent Anzelm professzoraként

Boríték felirata: *Szerédi Jusztinián hercegprímás levelei Kelemen Krizosztomhoz, 11 darab (1922–1942)*. – Más kézzel cédula: *Kelemen Krizosztom iktatatlan*

1922. december 24.	Szerédi Jusztinián Rómából Kelemen Krizosztomhoz
1923. december 20.	Szerédi Jusztinián Rómából Kelemen Krizosztomhoz
1926. szeptember 27.	Szerédi Jusztinián Rómából Kelemen Krizosztomhoz
1927. április 16.	Szerédi Jusztinián Rómából Kelemen Krizosztomhoz

2. hercegprímásként

1932. szeptember 21.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1932. november 7.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1938. február 25.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1938. december 30.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1939. január 5.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1941. január 27.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1942. február 11.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz
1944. január 15.	Szerédi Jusztinián Esztergomból Kelemen Krizosztomhoz

⁵ A hagyatékek Klotildligeten, a szülői házban, rendezve megtalálható, 15 doboz, kb. 1,5 fm. Levéltári inventáriumának címe: Csíky Balázs (1978–2016) hagyatéka, 7 oldal.

BALÁZS CSÍKY

FROM FRIENDSHIP TO CONTROVERSIES: ARCHABBOT CHRYSOSTOM KELEMEN OSB AND
CARDINAL PRIMAS JUSTINIAN SEREDI OSB

In this contribution is published the last conference of the Author (died early 2016), held in the Congress and Meeting in the Tihany Benedictine Abbey (Hungary) in occasion of the 500th Anniversary of the Hungarian Benedictine Congregation, October 3, 2015. Author didn't have more the possibility to prepare its publication. He describes the friendship of two Benedictines who became leaders, Archabbot and Archbishop. This argument has a certain relevance from the point of view Cardinal Seredi, because latter, having an introverse character, had only a few of friends, one of which was Archabbot Chrysostom. Latter began his career in the pastoral work, the Cardinal began his career as Professor and Scholar. Until the appointment of Seredi to Archbishop and Cardinal (i. e. 1927), their friendship continued, but after the nomination of Kelemen to Archabbot Coadjutor of Pannonhalma (1929 and Archabbot in 1933), there were several points of conflicts between them. The first one was the relation to the political regime in Hungary, so the successor of the office of the Regent of Hungary. Seredi wanted more distance. The second one was of ecumenical character: Seredi was rigid catholic and wanted no ecumenism, as was the case of the Archabbot who became famous in Hungary because of his ecumenical interest. The third one was the question of the autonomy of the education: Seredi wanted more centralization. There was again the question of the deportation of the Jews, as Seredi wanted no collaboration from Kelemen, but both were on the side of the persecuted. Last but not least, Kelemen was on the list of the Government to be appointed as successor in Esztergom in 1945, as Seredi died, but it was not the case. Kelemen was constricted to leave Hungary in 1947 and died 1950 in Pittsburgh (USA). In this contribution Author offers a good case study on the complexity of personal and official dimensions.

NAGY TÖHÖTÖM

AZ ARCVONALON VALÓ ÁTSZÖKÉS NAPLÓJA
(1944. november–december)

A SZÖVEG GONDOZÓJÁNAK* ELŐSZAVA

A napló íróját, az 1908-ban született *Nagy Töhötöm* jezsuita szerzetest, a jezsuitákra jellemző hosszú képzés után, 1937-ben szentelték pappá. Ezt követően hamar bekapcsolódott a rendtársa, *Kerkai Jenő* által 1935-ben alapított mozgalomnak, a KALOT-nak (*Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete*) szervezésébe, annak második számú vezetője lett.

A KALOT néhány év alatt Közép-Európa legnagyobb és legjelentősebb agrárfjúsági szervezetévé fejlődött. Nem jámbor, lelkeségi egyletek szövetsége volt, hanem olyan mozgalom és szervezet, amely a *Rerum Novarum* és a *Quadragesimo Anno* pápai szociális körlevelekben lefektetett katolikus társadalmi tanítás alapján kívánta *felemelni a szegény paraszti rétegeket vallási, szellemi, kulturális és gazdasági téren egyaránt*, elsősorban a fiatalok önszervező munkájára építve. A KALOT-nak 1944-ben már több ezer tagegyesülete, a pártolótagokkal együtt több százezer tagja volt; mintegy húsz népfőiskolájukban képezték a fiatalokat, saját lapjaik, kiadványaik voltak (a főbb magyarországi nemzetiségek nyelvében is!).

A KALOT vezetőiben már 1943-ban felmerült a gondolat, hogy mihamarább létre kellene hozni egy keresztényszociális/kereszténydemokrata pártot, hasonló eszméket és elveket valló politikusok bevonásával, a KALOT-ifjúságra mint tömegbázisra építve. A párt tényleges megalapítására azonban csak 1944. október közepén kerülhetett sor, amikor az orosz front már egyre közeledett az ország belseje felé.

1944. október végén határozták el a KALOT vezetői, *Kerkai Jenő*¹ és *Nagy Töhötöm*: mindent megtesznek annak érdekében, hogy a hamarosan bekövetkező orosz megszállás után se váljék lehetetlenné a KALOT és a frissen megalakított Keresztény Demokrata Néppárt működése. Erről így számolt be *Nagy Töhötöm* a *Jezsuiták és szabadkőművesek*² című, önéletrajzi ihletésű könyvében:

„Egynapos mérlegelés után igen nagy lépésre határoztuk el magunkat. Megértettük, hogy a háborút elvesztettük, tehát be kell erre rendelkezniünk, meg kell találnunk a módot arra, hogy az orosz engedje továbbra is működni a mozgalmat, a mi vezetésünkkel,

* A szöveget gondozta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Keresztes András (Budapest, 2017.)

1 *Kerkai Jenő* (1904–1970) jezsuita szerzetes, a KALOT megalapítója és fő szervezője.

2 *Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*. Első magyar kiadás: Buenos Aires, 1965; második kiadás: Szeged, 1990, Universum kiadó. (Megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtár állományában is.)

mert ez ezerszerre jobb, mint kétségbeesve veszni hagyni mindent, és kimenekülni nyugatra. Próbáljuk meg a lehetetlent, ha nem sikerül, akkor sem fog több elveszni, mint ha már most földadjuk a további küzdelmet. P. Kerkai a még el nem foglalt területeken marad, és fönntartja a kapcsolatot a vezetőkkel, és menti a menthetőt, én pedig átszököm az arcvonalon, a már elfoglalt területre, s megpróbálok eljutni a legfelsőbb orosz vezetőkhez, tőlük az engedélyt a működésre megszerezni, ezzel az engedéllyel végigrohanni a városokon, falvakon, és felrázni, összefogni a valószínűleg teljesen szétesett szervezetet, még mielőtt befejeződne a háború, hogy mire az új kommunista vezetők elindulnak szervezkedni, minket már talpon állva találjanak. A terv olyan vakmerőnek és fantasztikusnak látszott, és főleg olyan kivihetetlennek, hogy néha mi is összenéztünk, s nem tudtuk, elinduljak-e vagy maradjak. Végül megállapodtunk abban, hogy reménytelen helyzetek reménytelen eszközök után kiáltanak.”³

Erről a vállalkozásról szól az alábbi naplórészlet. Ezeket az eseményeket Nagy Töhötöm a könyvében is megemlíti, de jelentősen rövidítve. Ezért érdemes az olvasónak az izgalmas történet teljes leírásával is megismerkednie.

Nagy Töhötöm élete nagy részében naplót vezetett. Ennek technikája legtöbbször az volt, hogy *zsebnaptárába* apró betűkkel, néha túhegyes ceruzával, feljegyezte a fontosabb napi eseményeket, és később, néhány naponként, amikor ideje akadt, e feljegyzések alapján részletesebben is megörökítette *naplójában* a történeteket. Az 1944. év végi események apróbetűs feljegyzéseit őrző zsebnaptára, akárcsak maga a később legépelt napló, máig fennmaradtak, és megtalálhatók az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában, Nagy Töhötöm hagyatékában⁴.

Amint P. Nagy maga is említi, december közepén, a „fogságként” megélt tétlenség napjaiban kezdte meg a részletesebb napló megírását a zsebnaptárba rótt szűkszavú bejegyzések alapján. Úgy tűnik azonban, hogy ezzel a munkájával csak az 1944. december 19-ig bekövetkezett eseményekig jutott el. Lehet, hogy később már nem volt ideje a folytatásra, vagy ha volt is, a folytatás nem maradt fenn. Fennmaradtak viszont a *zsebnaptár-bejegyzései*, egészen 1945. febr. 3-ig. Ezek szövegét a *Függelékben* közöljük.

A szöveg gondozója a napló gépelt szövegét és a zsebnaptár helyenként igen nehezen olvasható, kézzel írt sorait tette át szövegszerkesztőbe, az eredeti szövegben csak annyit változtatva, hogy azt – néhány kivételtől eltekintve – a mai helyesíráshoz igazította és jegyzetekkel látta el, illetve néhány, a Nagy Töhötöm hagyatékban fellelt dokumentum másolatával egészítette ki.

Keresztes András

³ Idézett mű 2. kiadás (1990), 147-148. oldal.

⁴ Őrzési hely: OSZK Kézirattár. napló: 216/47; zsebnaptár: 216/11.

AZ ARCVONALON VALÓ ÁTSZÖKÉS NAPLÓJA

1944. október 30-án végleg elhatároztuk, hogy *Ugrin Józseffel*⁵ ketten átszökünk a szovjet oldalra, felkeressük Veres János [helyesen: *Vörös János*]⁶ vezérezedest, és felajánljuk szolgálatainkat a német-ellenes propagandába. Ezzel meg akarjuk mutatni, hogy a koalícióban résztvevő *Keresztény Demokrata Néppárt*⁷ kezében van a kezdeményezés, a lendület, a bátorság, és így ezzel is a párt jövő pozícióját erősítjük meg. Közben a hazának is valóságos jószolgálatot teszünk, mert sikeres propagandánk esetén szenvedéseit megrövidítjük. Célunk lesz pompás és hatásos röpcédulákat szerkeszteni, összeállítani, hetente többször is egy-egy Légi Újságot lendületes cikkekkel, jó hírszolgálatlaltal és a németek elleni lázítással, akik immár nyíltan rabolják és pusztítják ezt a szerencsétlen országot.

Ugyanakkor *Horányi Tibornak*⁸ *Titóékhöz*⁹ kellene átszöknie, s ott ugyanezt a munkát elvégeznie. Az első terv az volt, hogy Jóskával mindenképpen átszökünk a fronton. Később az látszott jobbnak, hogy menjünk le egy olyan nagyobb városba, amelyik várhatólag a közeli jövőben elesik, ott húzódjunk meg, s a város elfoglalása után jelentkezzünk a szovjet vezetőségnek és Vörös tábornagynak vitetjük magunkat. Ezt a tervet erősítette meg *kisbarnaki vitéz Farkas Ferenc*¹⁰ (sic!) altábornagy is, aki még írást is adott ki, hogy mi a Kiürítési Kormánybizottság nevében a veszélyeztetett területeken a szociális gondozást intézzük, azért mind a katonai, mind a polgári gépkocsik álljanak rendelkezésünkre.

Utolsó nagy megbeszélésünk okt. 30-án az én szobámban volt. Feljött gróf *Pálffy József*¹¹ is, a Keresztény Demokrata Néppárt jelenlegi vezetője, aki [távollétemben] majd az én szobámban fog lakni, s ha kell, még a talárisomat is felhúzza, mert megszökött a nyilasok fogságából. Sorra vettük az összes teendőket, megvitattuk a veszélyeket, s úgy láttuk, hogy a hazáért és a mozgalomért a legnagyobb áldozatra is vállalkozni kell. Kalo-

5 Ugrin József (1910–1993) a KALOT egyik fő világi szervezője, a 1947/48-ban Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

6 A szerkesztő megjegyzése: Nagy Töhötöm gépirásos naplójában végig „Veres” néven szerepelteti Vörös Jánost, ebben az átiratban azonban minden esetben javítottuk a téves névjelölést. – *Vörös János* (1891–1968) vezérezedes, vezérkari főnök, 1944 októberében, a nyilas hatalomátvétel után, átszökött az oroszokhoz. 1945. január 20-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány küldöttségének egyik tagjaként aláírja volt a moszkvai Fegyverszüneti Egyezménynek. 1944. december 22-étől 1945. november 15-éig az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, majd 1945. november 15-étől vezérkari főnök lett, mígnem 1946. szeptember 1-jén, saját kérésére, nyugdíjazták. 1949. március 25-én a Katonapolitikai Csoportfőnökség kémkedés vádjával letartóztatta, 1950. június 22-én a katonai törvényszék életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. 1956-ban szabadult ki.

7 A Keresztény Demokrata Néppárt, a Barankovics István-féle Demokrata Néppárt elődszervezete, 1944. október közepén alakult meg. Megalakulásában jelentős szerepe volt a KALOT vezetőinek, akik már július folyamán felvették a kapcsolatot a németekkel és nyilasokkal szembeni ellenállást szervező Magyar Fronttal.

8 Horányi Tibor (1911–1988) politikus, KALOT-szervező, 1945-47-ben kisgazdapárti országgyűlési képviselő.

9 Josip Broz Tito (1892–1980) a II. világháborúban a jugoszláv partizánok vezetője, majd haláláig államfő.

10 Vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc (1892–1980) vezérezedes, cserkészvezető.

11 Pálffy József, gróf (1904–1988) földbirtokos, politikus. 1939-től országgyűlési képviselő. 1944. évi német megszállást követően a Magyar Front vezető testületének tagja, 1944 októberében a Keresztény Demokrata Néppárt társalapítója, 1945 májusáig országos elnökként vezetője.

csa eleste volt egészen a küszöbön, ezért úgy döntöttünk, hogy másnap délben Jóskaival motorbiciklin leszaladunk az érsek úrhoz,¹² s ott várjuk be az oroszot.

Egész nap a készülétekkel telt el. Átnéztem még egyszer a motorbiciklit, megkentem, megolajoztam. Összeszedtem a ruhákat, becsomagoltam a hátizsákba, elhoztam a „sofőr-lakásomról”¹³ a konzerveket, bezsíroztam a csizmákat, térképeket szereztem. Szóval nagy volt a készülődés.

Másnap reggel indulás előtt gondoltam, meghallgatom a londoni magyar adást. Hát nagy megrökönyödéssel hallom, hogy Kalocsa este elesett. Tehát más város után kell nézni. Pedig legjobb lett volna Kalocsa, az érsek úr személye miatt. Miskolc mellett döntöttünk. Fontos város, valószínűleg jobb csapatok vonulnak majd be, lesz magasabb parancsnokság. Viszont ez az út már nem volt annyira sürgős, mert Miskolc valószínűleg pár napig még tartja magát.

Így aztán csak **nov. 2-án** indultunk. Vittem magammal kb. 1000 pengőt és a suspensoriumba¹⁴ bevarrva 40 angol fontot. A három¹⁵ szentmisét a Népleányoknál¹⁶ mondtam el, igen kedvesen még bőséges uzsonnát is csomagoltak. Tőlük kértem egy kevés misebort és kisostyát is, hogy tudjak majd rejtve is misézni.

Az eső csendesen szemergett, amikor délfelé elindultunk. Jóska hátul ült a hatalmas hátizsákkal. Én vezettem, s a nyakamban lógott egy kis oldalzsák tele konzervekkel. Indulás előtt még haraptunk valamit.

A gödöllői országúton haladtunk már, amikor nagy ágyúzást hallottunk és bombavillanásokat láttunk Budapest felől. Ebből a bombázásból már kiszöktünk. Amit azonban az országúton láttunk az szomorú volt. Valósággal folyt velünk szemben a német autók, tankok, ágyuk és lovas kocsik áradata. Szünet nélkül özönlöttek Budapest felé. Egyáltalán nem az volt a benyomásunk, hogy ilyen egy győzelmes hadsereg. Inkább megvert és menekülő sereg képét mutatták. Az óriási tankok alatt szinte remegett a beton országút, s alig győztünk előlük kitérni. Előzni is alig tudtunk, ha néha utolértünk egy-egy Miskolc felé haladó kocsit vagy autót, oly szünet nélkül folyamatosan áradt velünk szemben a visszavonuló német hadsereg. Néha egészen nehézé lett az előrejutás, mert időnként két párhuzamos oszlopban törtettek előre a tankok és gépkocsik. Találkoztunk rengeteg két-éltű kis gépkocsival. Egy rendszerint kettőt húzott, s akik a hátsón ültek, feketék voltak a sártól, mert ezeknek a kocsiknak nincsen sárhányójuk. Egyszerre szomorú és nevetésséges látvány volt. Legszomorúbb volt azonban az, amikor a gépesített német oszlopok között szegény magyar bakák is bandukoltak, hosszú csüggedt sorokban. Agyonázva, kimerülve, érzéketlen arckifejezéssel tiporták a lucskos országutat. A német autók csak úgy csapták rájuk a sarat.

Hatvanban megálltunk egy keveset. Néztük az agyonbombázott várost, a menekülő embereket, és felmértük a pusztulás szörnyűségeit. Oly nehéz volt az agyonszűfolt or-

12 Grósz József (1887–1961) 1943-tól haláláig kalocsai érsek.

13 Nagy Töhötöm az 1944. márciusi német megszállást követően, letartóztatás veszélye miatt, a rendházon kívül rejtőzködött, hamis igazolványokkal, köztük hamis sofőr igazolvánnyal. Ld. OSZK Kézirattár, 216/2/4.

14 Szuszpenzorium: sérvkötő.

15 A katolikus egyházjog szerint a papok rendes esetben naponta egy misét mondhatnak. XV. Benedek pápa 1915-ben engedélyezte, hogy halottak napján (november 2.) minden pap három szentmisét mondjon (egyet egy konkrét elhunytért, egyet általában a tisztítófűzben szenvedő lelkekért, egyet pedig a pápa szándékára).

16 Jézus Szíve Társasága (Népleányok), Societas Jesu Cordis: SJC, Bíró Ferenc jezsuita alapítása (1921).

szágúton előre jutnunk, hogy esteledett már, mikor Gyöngyösre értünk. Gondoltuk, nem is megyünk már tovább.

Jóska elindult megkeresni egy kedves ismerős családot, akiknek a házát tökéletesen lebombázva találtuk. Én pedig a plébániára mentem, hogy szállás után nézzek. Nagy örömmel fogadtak, és elvezettek *Egyed András* bornagykereskedőékhez, akiknél már voltam egyszer, hónapokkal ezelőtt.¹⁷ Mindjárt nagy vacsorát rendeztek a tiszteletünkre. Közben németek is jöttek szállást keresni.

Másnap [**nov. 3-án**] a ferenceseknél miséztem, és találkoztam két székely pappal, akik kocsival jöttek Csikból és menni akartak tovább. De hová? Csak tovább Nyugatra! Ezek az emberek egészen elvesztették a józan eszüket. – Délelőtt Jóska végre megtalálta a kedves ismerős családot. Még megebédeltünk Gyöngyösön, és indultunk tovább Miskolc felé.

Az út még nehezebb lett. Mert már állandóan két oszlopban folyt velünk szemben a kocsiáradat. Néha valósággal lepréselték bennünket az útszéli feneketlen sárba. Totuk, rázogattuk a szegény motort, néztük a lelketlen németet, és szánakoztunk a szegény magyar bakákon, akiket meg az út túlsó oldalán szorított le a német a sárba. Néha valósággal életveszélyes volt a motor vezetése, különösen így, kettős teherrel. Többször meg kellett állnunk, mert nem tudtunk előzni.

Egyszer csak elénk kerül egy hatalmas magyar teherautó. Kérdezzük, hová mennek. Miskolcra. Nem tudnának felvenni bennünket motorral együtt? Azzal nem, de Jóskát egyedül igen. Fel is vették. Örömben még a nyakamban lévő zsákot is odaadtam neki. Pompásan éreztem így magamat teher nélkül a motoron, éppen csak szitált az eső, és áztatott át egy kevéssé. Nekivágtam az útnak, megelőztem azt a jószívű teherautót, mert én könnyebben tudtam bujkálni a sok koci között.

A látvány azonban egyre szomorúbb lett. Döglött lovak az árokban. Széttört kocsi az út szélén. Amott egy teljesen felfordult nagy teherautó, még kiemelni sem kísérelték meg. Nemes részeit leszerelték, a gazdái más kocsira kapaszkodtak. A sok katonai jármű között akadt egy-két szegény menekülő is. Négy-öt gyerek paplanok és dunnák között, kisírt szemű asszonyok s elkeseredett, csüggeteg férfiak.

Közben az áradat velem szemben mindig csak nőtt. Néha negyedóránkig is meg kellett állnom, mert olyan nagy lett a torlódás. Pedig sietnem kellett, mert már lassan sötétedett. Ijedten láttam, hogy itt-ott már a reflektorokat is felkapcsolták, s ez a legrosszabb, tapasztalásból tudom. Teljesen elvakítja az embert. Pedig nekem ma még 30 km-t kell megtennem Miskolcig.

A torlódás néha olyan óriási lett, hogy egy alkalommal egy tank csaknem eltiport. Ordítottam torkom-szakadtából, mert csak annyira tudtam félrerántani a gépemet, hogy közvetlenül a cipóm talpát megnyomva haladt el a tank lapos láncra. A rendes talpra szegelt gumitalp széle le is vált. Én pedig belecsúsztam a sárba. Más alkalommal pedig leszorítottak az útról a sárba, de oda is utánam jött egy kis koci, és én belevergődtem az árokba, térdig a vízbe és a latyakba. Mit kínlódtam, amíg a gépet kitoltam az árokból, s mit kellett várnom és erőlködnöm, míg ismét helyet tudtam magamnak szorítani a gépkocsi végtelen láncolatában!

17 A Gyöngyösi Katolikus Tudósító 1944. márciusi füzeté (XVI. évf. 3. sz., 6. oldal) számol be arról, hogy 1944. február 13-án, a KALOT Legénynapján Nagy Töhötöm volt az ünnepi szónok, s ezen a napon a zászlóanya, Egyed Andrásné magyaros vendégszeretettel látta vendégül a KALOT barátait.

Ekkor már egészen sötét lett, és én még csak Alsóábrány¹⁸ Budapest felőli szélén voltam. A torlódás elérte a teljes megfeneklést. Eredetileg jött egy magyar lófogatú oszlop, e mellé odajött egy német lófogatú vonat. Ketten még csak elfértek volna az úton, de harmadiknak melléjük jött, szintén Budapest felé haladva, egy német autóoszlop. A magyar kocsik természetesen már félíg az árokba fordulva vergődtek. A lovakat verték, káromkodás, kiabálás mindenütt, s közben, a három oszloppal szemben jöttünk mi is negyedik oszlopnak, gépkocsik, szekerek, teherautók. Annyira megállt minden, hogy félóránként toltam csak előre a gépet pár méterrel. Német tábori csendőrök jöttek és szitkozódtak, s én közben arra gondoltam, hogy mi lenne, ha Sztálin-gyertyák gyúlnának ki a fejünk felett, s kezdenének géppuskázni bennünket.

Késő vak este lett, amire a község szelétől a templomig bevergődtem. Gondoltam, itt alszom, hiszen Jóska is még a hátam mögött volt. Pedig ők eltévesztették a rendes utat, és Egeren keresztül 9 órára megérkeztek Miskolcra.

Bementem a plébánoshoz¹⁹. Házát kórháznak foglalták le, neki csak egy szobát hagytak. Az is jéghideg volt. Szegény öreg-öreg plébános ott ült összes ruháit magára húzva, és szopogatta hosszú szárú pipáját. Nagy szeretettel fogadott, s felkínálta egyetlen sezlónját. Ágyneműje azonban csak magának volt. Kicsit beszélgettünk, s aztán átmentünk a kántorékhoz vacsorázni. Valósággal elsüllyedtünk a sárban. Én csak úgy ruhástul dőltem le, s kora reggel indultam Miskolcra.

Ma, **nov. 4-én** délelőtt megérkeztem *Mikes Lajos*²⁰ prépost úrhoz. Jóska már várt. Éjfél után kettőig vitakoztak, s azt folytattuk egész délig. Bár nagyon szívesen láttak volna bennünket vendégül, jobbnak láttuk átmenni a Szatmári Irgalmas Nővérek²¹ zárdájába, ahol mégis jobban elfér két étkezővel több a sok között.

Itt igazi krisztusi szeretettel fogadtak. Külön örültek is, hogy a nehéz napokban lesz szentimájuk, lesz papjuk és lesznek férfiak a házban. Mindig becsültem a szatmári nővéreket, de most láttam csak közlőrl, hogy mily egészséges, józan szellem uralkodik közöttük. Egész külön fejezetet érdemelne, hogy velünk, kettőnkkel milyen messzemenően aranyosak és bőkezűek voltak. Mondtam is, hogy mások tönkremennek a háborúban, mi pedig itt megszédültük magunkat. Mert varrtak nekünk inget, alsónadrágot, meleg gyapjúpulóvert, zsebkendőt, és valósággal felruháztak. Kevés helyen éreztem magam olyan nagyon jól és otthon, mint itt.

Mindjárt másnap, **nov. 5-én**, délelőtt konferenciát tartottam a nővéreknek. S ettől kezdve gyakran tartottam egész idő alatt olyan előadás-féléket. Beszéltem a KALOT-ról, meséltem sokat Finnországról²², Olaszországról²³, és valóban hozzájárultunk ketten a Jóskával, hogy az ágyúzások idegességei levezetődtek, és igazán jó hangulat alakult ki még a hosszú pincei napok alatt is.

18 Ma Bükkábrány település része.

19 Melicher Kelemen (1879–1950). 1902-ben szentelték pappá; 1933-óta szolgált Alsóábrány plébánosaként.

20 Mikes Lajos (1888–1952) katolikus pap, 1940-től a miskolci Szent Anna egyházközség plébánosa.

21 Páli Szent Vincéről Nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek Társulata: az első magyar alapítású női szerzetesközösség. (1842-ben alapította Hám János szatmári püspök).

22 A KALOT és a Levente-mozgalmak együttműködése idején, 1942. októberében egy ifjúsági delegáció utazott Finnországba Bély Alajos tábornok vezetésével, ahol nagyszerű bemutatót tartottak. A KALOT részéről Nagy Töhötöm vezette a csoportot.

23 Nagy Töhötöm 1939 őszétől a jezsuita képzés ügynevezett harmadik próbaévét (próbáció) a rend firenzei házában töltötte.

Itt most nem részletezem az egyes napokat. Voltam megbeszélésen a káplánoknál. Pompás emberek. Az egyik hittanártól kaptam egy reverendát. Vettem pap-kalapot és kábatot is, mert jobbnak látszott a szovjet szempontjából, ha papi emberként lépek eljűk.

Láttam zsidó boltok kifosztását, a szemét csöcselék nép rablásait. Minden rend és fegyelem felborult, mert a város vezetősége meglépett és a rendőrség is elvonult. Csak miután mindent kifosztottak már, jött a városba 45 magyar csendőr. Ezek igyekeztek aztán szörnyű félholtra-verések árán némi rendet teremteni.

A csöcselék a némettől vette a példát. Géppisztollyal lötték szét a bezárt üzletek lakatjait. Láttam német katonákat ölnyi női fehérművel kijönni a feltört boltokból. Ültek autóra, és mentek tovább. Egész gulyákat hajtottak át a városon a németek. Teherautóikon disznók sivalkodtak. Krumpli, liszteszsák felhányva a kocsikra. Láttam, amint egy német személygépkocsiból egy remek bundába csavart disznót emeltek ki.

Közben távolról állandó ágyúzás. Már oda sem figyeltünk rá. Mindenki csak rabolni vagy menteni akar. Szomorú látvány volt nézni, amint a legförtelmesebb emberi szenvedélyek végighömpölyögnek egy tisztességes város becsületes utcáin.

Nov. 9-én influenzával ágynak esem. Félek, hogy közben bejön az orosz. Azt mondogatják, hogy igen közel van. Hejőcsaba már el is esett. Kb. 5-6 kilométer Miskolctól. Jellemző, hogy amíg a német az értékeket lopta és mentette, addig a magyar hatóságok a megyeháza előtt az akták tízezreit és métermázsáit rakták parasztszekerekre és mentették, állítólag Putnokra. Onnan majd tovább, talán Berlinig.

Nov. 14-ig feküdtem s lábadoztam. Nem lehet elmondani azt a gondosságot, amit velem [a nővérek] műveltek. Közben befutottak a hírek, hogy az orosz visszanyomták, hogy a német egy éjjel teherautóra rakta az egész „Magyar Jövő”-nyomdát²⁴ és elvitte, és ugyanezt akarja tenni a Ludvig nyomdával²⁵ is.

Nov. 15-én már állandóak a robbanások. A német robbantja a rendező-pályaudvart és a rádióleadót. Aláaknázták a hidakat, közüzemeket, gyárakat. Általános a rémület a városban, hogy mit mivel még ez a német!

Este elmentem a *Ludvig* nyomdászhoz. Kétségbe volt esve. Felajánlottam neki, hogy az éjjel szedjünk szét egy gépet, és én gondoskodom majd, hogy a fiúk²⁶ széthordják. Pápi-rt is akartam így megmenteni, mert a szovjet bevonulása után nekünk szükségünk lesz egy nyomdára a röpcédulák miatt. De annyira be volt gyulladva ez az ember, hogy semmibe se ment bele. Harmadnap autókra is rakták gyönyörű nyomdáját, egy élet gyűjtését, és elvitték. Ami gép még megmaradt, azt a levegőbe röptették. Felgyűjtötták a Hangya²⁷ raktárát is, a Herz gépgyárat²⁸ és más épületeket. Sorra került a *Standhaft* nyomda²⁹, a villanytelep és végül a hidak is. Vizünk már napok óta nincs.

November 17-én este épp vacsoráztunk, amikor óriási robbanás. Csaknem az összes ablakainkat benyomta, engem egy kicsit meg is emelt. Két hidat röptettek a levegőbe a németek, de úgy, hogy a hidaknak alig esett bajuk, egy óra alatt kijavíthatók. Ellenben a messze környék házai romokba dőltek vagy tönkrementek. 8-8 repülőbombát tettek rá csak úgy egyszerűen a hidakra. Nem is alája helyezték. Így ugyanaz lett a hatásuk,

24 Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat Rt (alapítva: 1919), a miskolci Borsodi Nyomda elődje.

25 Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc. Számos katolikus kiadvány nyomdája a 20. sz. első felében.

26 Minden bizonnyal KALOT-legényekre gondolt a szerző.

27 Hangya Termelő-, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezet, a 20. század első felében működött.

28 Hercz Jenő Vasöntőde és Gépgyár (1879-ben alapította Hercz Zsigmond).

29 Standhaft József Könyvnyomda

mintha egy-egy nyolcas láncolt-bomba esett volna a város közepére. Ugyanakkor éjjel a németek lefegyverezték a nemzetőrséget.

Nov. 19-én már olyan erősen lőtték az oroszok a várost, hogy ajánlatos lett leköltözni a pincébe. Hol közelben, hol távolban az egyik robbanás a másikat érte. A mi házunk is kapott egy telitalálatot: két tanterem teljesen tönkrement, a közfal is beszakadt, sőt a mennyezet is leszakadt. Egy másik gránát fel nem robbanva az udvarunkon hevert. Esténként egész közletről hallatszott a géppisztoly kattogása, a kézigránátok robbanása. Később tudtuk meg, hogy az orosz egészen az avasi templomig bejött már. De a város csak nem akar elesni.

A pincei életéről valóságos regényt lehetne írni. Pompásan beszereltünk mindent. A földön szőnyegek, szalmazsákok, székek. Egy asztal, az ablaknál kályha. Mindenkinek megvolt a maga helye. Mi Jóskával kint aludtunk a pincefolyóson. Az volt a külön férfilakosztály. Bent a jó nővérek és akiket még befogadtak, úgy feküdtek esténként egymás mellett és keresztben, mint a szardíniás dobozban a halak. Lehordtuk az éléskamrát is. Mondhatni, egészen vidám volt az életünk. Az ebédsztás kavargását hosszú elbeszélések váltották fel. Majd imádkoztunk közösen. Szentmise is volt mindennap lent a pincében. Oly meghatóan őskeresztényi volt. Szinte mindenki érezte, hogy jónak kell lenni, s így a súrlódások csaknem teljesen elmaradtak, pedig bizony idegesítő állapot volt az egész helyzet. Esténként a nagy meséléseket magyar dalestek váltogatták. Jóska aranyos humorával sok vidám órát szerzett a kis társaságnak.

Közben a város ágyúzása tovább tartott, sőt fokozódott. Az utca egészen kihalt lett és néptelen, mert veszélyessé vált a járkálás. Állandó becsapódások ütöttek ki egy-egy házat vagy sarkot.

Nov. 23-án mégis kimerészkedtem a városba. Nagyon bántott, hogy az idő múlik, s mi tétlenül várjuk az orosz bejövetelét. Lassan a helyzet is úgy alakult, hogy Miskolc eleste nem állt már annyira küszöbön. A rendőrség is visszajött, a németek is állítólag erősítést kaptak, s például a német tiszték a mindszeinti³⁰ plébánián örömmel beértek, mert azt az értesítést kapták, hogy a szovjet fő erő Budapest felé elvonult, s itt csak csekély erők maradtak a frontot tartani, de nem előbbre vinni. Nagyon bántott volna még hetekig itt ülni, amikor kockázattal és merészséggel talán át is juthatunk. Ezt pedig az ügy érdekében vállalni akartam. Tehát hozzáfértem az átszökés előkészítéséhez. Jóska nem jött el velem ezekre az előkészítő utakra, mert neki nem volt tanácsos az utcán mutatkozni, mert könnyen lekapcsolhatták volna, mint katona-szökevényt. Tudniillik az is volt.

Először elmentem *Szántay-Széman*³¹ öméltóságához, s elmondtam neki mindent őszintén. Adott is két címet Görömbölyön, akik engem átvezetnének az erdőkön keresztül az oroszhoz. Délután azonban megtudtam, hogy Görömböly³² már egy-két napja orosz kézen van. Itt van dr. *Papp Antal*³³ érsek úr gazdasága. Elmentem tehát az érsek úrhoz, hogy hozok neki Görömbölyről zsírt, szalonnát, mert hallottam, hogy már valósággal szükségét szenved, csak adjon írást. Adott is két nyelven³⁴. Gondoltam, ha a német elcsíp, ezzel próbálom igazolni magamat.

30 Mindszeinti templom: Szent Péter és Pál apostol templom, római katolikus templom Miskolc belvárosában, a Mindszent téren.

31 Dr. Szántay-Széman István (1880–1960) görögkatolikus pap, egyháztörténész, liturgia-tudós, író, lapszerkesztő, 1946-tól püspöki helynök.

32 Mai neve Miskolc-Görömböly. Egykor Görömbölyhöz tartozott Miskolctapolca is.

33 Papp Antal (1867–1945) görögkatolikus püspök, címzetes érsek, miskolci apostoli kormányzó.

34 Lásd: OSZK Kézirattár, 216/4/1. Fotokópia a függelékben.

A jó érsek úr különben nagyon lebeszélte arról, hogy ilyen nehéz feladatra vállalkozzak, mert majd csak meglesz ő valahogy. Áldott jó ember! A hidrobantáskor a lakása teljesen tönkrement. S azóta a pincében lakik kb. negyvened magával. Még a szomszéd házak lakóit is befogadta az óvóhelyre. Mikor beléptem, szinte megdöbbsentem. Olyan volt a pince, mint egy vidéki kis vasútállomás harmadosztályú váróterme. Zsivaj, zsúfoltság, bűz. Gyerekek hancúroztak, felnőttek kártyáztak, az asszonyok mostak, főztek. Ember-ember hátán, ágy-ágy mellett. Alig fértem az érsek úrhoz. Ott feküdt egy ágyon a többi között a sorban, s krisztusi türelemmel tűrte ezt a maga megengedte szörnyű állapotot. Leülni is csak az ágy szélére tudtam, mert szék már nem fért el a két ágy közé. Kevés emberen épültem annyira, mint ezen az aggastyán főpásztoron.

Másnapra meghívott, hogy gyóntassam meg háza népét. Meg is gyóntattam. Az érsek úr is meggyónt nálam, aztán szerepet cseréltünk, és ő oldozott fel engem.

Nov. 25-én összebarátkoztam a csendőrökkel, különösen *Csonka* főhadnaggyal. Elmondtam nekik, hogy mennyire árván maradtak a magyarok Erdélyben, a papok csaknem mind elmenekültek, és én szeretnék visszatérni a pásztor nélkül maradt nyájhoz. Persze, szervezem is őket. Ettől kezdve majdnem minden időmet velük töltöttem. Tőlük tudtam meg pontosan, hogy hol van az orosz, hol vannak a német állások, s hol van az a csekély magyar erő, amely még itt maradt.

Nov. 26-án, vasárnap tartottam a csendőröknek egy szentbeszédet. Kivitték az Avason lévő egyik magyar állás parancsnokához. Avval hagytak ott a magyar főhadnagynál, hogy megbízható ember vagyok, legyen a szolgálatomra. A főhadnagynak is tetszett az átszökés gondolata, csak az ő szakaszán kivihetetlennek tartotta, mert 5-6 magyar 20-25 német közé van beékelve. A német pedig mindenkit lelő, aki a két front között megmozdul. Ellenben ajánlotta a Vasgyárat³⁵, ahol a magyarok egy összefüggő 100 méteren egyedül vannak, s tartják a frontot. Keressem Patkó főhadnagyot. Örültem az eddigi eredményeknek.

Visszamentem a csendőrökhöz, és ott találtam *Nagy László*³⁶ hittanárt a Vasgyárból. A németek elhurcolták túsznak, mert a Vasgyárban lelőttek két német tisztet s egy katonát, most azonban szabadon eresztették. Találtak ugyanis 45 elrejtőzött zsidót, s most azokat végzik ki a három német helyett.

Nagy László főtisztelendő úr erősen állította, hogy neki vannak kommunistái, akik naponta járnak át éjjel az oroszokhoz, ott cigarettázva beszélgetnek és hajnalban visszajönnek. Ő átcsempész engemet. Valósággal felujjongtam. Szaladtam haza a nagy hírral. Otthon azonban nagy szomorúság lett erre. A jó tisztelendő Főnöknő és a nővérek tele voltak aggodalommal, hogy mi lesz velem, lelőnek, kifosztanak, jobb lenne bevárni itt az orosz. Ugyanakkor azonban az hír terjedt el, hogy a német téli szállásra készük berendezkedni. Tehát mennem kell!

Azért nem volt könnyű határoznom. Nem a félelem miatt, hanem Jóska és a nővérek miatt. Jóska amellett foglalt állást, hogy várjuk be Miskolcon az orosz. Ez volt P. Kerkai³⁷ intenciója, és Farkas altábornagy úr is ezt tanácsolta. Ne kockáztassuk feleslegesen az életünket. Ez igaz, válaszoltam, de az idő múlik, s minden nap veszteség a számunkra. Különben pedig nagy eredményeket ne várjunk nagy befektetések nélkül. A

35 A Vasgyár neve 1944-ben: Vitéz Horthy István Magyar Királyi Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak. Ebben az időben Magyarország második legnagyobb hadiüzeme volt.

36 (Kislégi) Nagy László (1911–1991[?]) róm. kat. pap, plébános 1939–50: Diósgyőr-Vasgyár: hitoktató.

37 Kerkai Jenő (1904–1970) jezsuita szerzetes, a KALOT megalapítója és fő szervezője.

hősiesség és vakmerőség sokszor hozzátartozik egy-egy ügy sikeréhez. Most úgy érzem, a kettő össze van kötve. Ő maradjon, várja be az orosz. Én megpróbálom annyira biztosra tenni az utat, hogy a kockázat minimum lesz. Ha ez sikerül, ő is jön. Ebben aztán meg is egyeztünk. Tehát várja a Vasgyárból az üzenetemet, hogy jöjjön-e vagy sem. Én pedig megkísérlem, hogy egy ilyen átjáró kommunista hozzon nekem üzenetet odaáról, hogy várnak, semmi bántódásom nem lesz. Ha ez az üzenet megjön, akkor Jóska is velem tart. Különben egyedül vágok neki.

A másik, ami nagyon megnehezítette az elhatározásomat, a tisztelendő nővérek voltak. Nem úgy, mintha le akartak volna beszélni, mert ennél sokkal nemesebben gondolkodtak, hanem azzal a ténnyel, hogy oly nagyon sok jót tettek velünk a három hét alatt, s bizony a hála azt parancsolta volna, hogy ne hagyjam őket magukra a valóban legnehezebb időkre. Hálámat többek között mégis úgy róttam le, hogy később, amikor már odaát voltam, minden orosz parancsnokságon megemlítettem, hogy mennyi jót tettek velem, a szökésemben mennyire segítettek, s mindenütt felírtam a címüket, hogy védeni fogják őket. Több tiszttel üzentem is nekik.

Jóska álláspontjával szemben pedig, amint átmentem, rögtön igazolva láttam magamat, mert egészen másképp fogadtak mint olyat, aki átszökött és ezzel nagy áldozatot hozott, kockázatot vállalt. Voltak, akik meg is mondták, hogy ez a szökés a legjobb igazolványom és ajánlásom, mert egy elfoglalt városban mindenki előjöhethet azzal, hogy most már ezentúl a németek ellen akar dolgozni. Mutatta volna meg előbb azt az elhatározását. Végig az összes legfőbb parancsnokságokon mindenütt, mint dicséretes és igazoló ténnyel, azzal kezdték, hogy gratulálnak a sikeres szökéshez, amely kétszeres értékűvé lett azzal, hogy pap vagyok. Világosan látom, hogy a játszmát legfőképp azzal nyertük meg, hogy átszöktem. Ez volt a döntő érv mellettem, hiszen a párttól úgy sem volt semmi írásom.

Nov. 27-én az egész délelőtt csomagolással telt el. A tisztelendő Főnöknő³⁸ nekem adta szép fekete utazótáskáját, mert a hátizsákot Jóskának hagytam. Minden feleslegeset a zárdában hagytam. Értékes órát is. Helyette a Nővérek vettek egy nagyon szép és ugyancsak értékes karórát; ezt az orosznak adhatom – mondták. Dehogy adtam oda. A csizmámat Marci, ez az ügyes és szemfüles elbújtatott zsidó fiatalember, pompásan megpatkolta. Aztán bekentük zsírral. A nővérek varrtak nekem egy nagyszerű hasmelegítőt két titkos zsebbel. Ide dugtam el a magyar pénzt. Szóval nekikészültem a nagy útnak. Ebédet is csomagoltak, és én délelőtt 11 órakor elindultam azzal, hogy még visszajövök. Senki nem hitte, pedig valóban szándékom volt, már csak Jóska miatt is, hogy meghozzam az odaáról jött vagy nem jött üzenetről a hírt. Ugyanis ma este akartam átüzenni, és holnap este átszökni, akármi lesz a válasz.

Kigyalogoltam a Vasgyárba a csomaggal, teljes felszereléssel. Ott megkerestem a C.1. bunkert, mert ott lakott Nagy László fő tisztelendő úr. De nem találtam otthon. Itt aztán már teljes volt a háborús kép. Az orosz a Vasgyár szélén ült már napok óta. Jelenleg kb. 40 szovjet katona betört valamelyik óriási épülettömbbe. Vagy 26-ot már elfogtak és agyonlőttek közülük, a többivel pedig már egy napja fogócskáznak a gépek és az épület-sarkok között. Halálos fogócska ez!

Lövegek, golyók állandóan füttyörésztek. Néha bizony én is én el-elkaptam a fejemet, mert a fák gallyai között zenélt végig egy-egy puska golyó.

A bunkerben kb. 200 ember lakott, mind szegény munkás emberek. Oly szeretettel kínáltak ebédrel is, de nem fogadtam el, mondván, hogy nekem van. Kértem, hogy Nagy

³⁸ Nagy M. Agréda (1890 körül – 1954) szatmári irgalmas nővér, iskola-igazgató.

főtisztelendő urat küldjék majd utánam a kórházba, mert oda megyek a Szent Ferenc Leányai nővérekhez³⁹. Ezek a Széher úti apácák közül valók, P. Kipper alapítása⁴⁰.

Az apácák nagy örömmel fogadtak. Nem gyóntak vagy már három hete. Mindjárt ebédet hoztak. A Tisztelendő Főnöknőnek elmondtam, hogy mi járatban vagyok. Ő is hallott átjárógató emberekről. Tud is egyről, mindjárt el is ment érte. Közben megismerkedtem a helyzettel. Az orosz innen bizonyos irányban 80-100 méterre van csak. A lövöldözés állandó. Éjjel-nappal. Ezt a házat már három telitalálat érte, és a kertbe kb. 8-10 akna esett. Az ablakok betörve, és amelyik tábla még ép, azon géppisztoly-lukak. A ház beleesik tulajdonképpen magába az arcvonalba. Jobbról-balról a szomszéd házakban mindenütt német és magyar katonák. Az a 15-16 nővér, aki csodálatos hősiességgel itt maradt, a háznak abban a részében lakik, amelyik háttal fordít az oroszoknak, tehát a Miskolc fölötti oldalon tartózkodnak. Mivel pedig a puszkagolyó nem hatol át a falon, az akna pedig érintésre robban, ezért a hátsó része elég védelmet nyújt az elülső szobák számára. Éppen csak a folyosókon kell vigyázni, hogy az orosz felé eső ablakon be ne tévedjen egy-egy gépfegyver-sorozat.

A nővérek a mélyföldszinten tartózkodnak, ott van egyetlen helyiségben a háló, konyha, nappali és a kápolna. A sarokban, a szék alatt, egy fekete kis utazótáskában őrzik a cibóriumot⁴¹ az Úr Jézus Szent Testével. Azért ott azon a különös helyen, mert ez a legbiztosabb hely a szobában.

Az ágyúk és gépfegyverek zenéje pokoli. Nem is tudom elképzelni, hogy bírták ezt ki a nővérek. Pedig, mint mondják, már kb. másfél hete így tart. Életveszélyes itt csak kifelé lépni is az ajtón. Nem is mászkál senki az utcákon. Csak a német tologatja egyik sarokról a másikra az ágyúit, lead úgy 20-25 lövést, akkor aztán tovább áll, mert hamarosan jön az orosz válasz valami csodálatos biztonsággal és pontossággal. Így kaptak a nővérek is egy alkalommal annyi találatot, mert az épület sarkáról lőtt a német.

Közben visszajött a Tisztelendő Főnöknő, hogy akiről ő [korábban] hallotta, azok közül egyik sem volt odaát az orosznál. Aki mégis átszökött, az örült, hogy átjutott, és semmi kedve sem volt visszazöknöni. Szájhősködés volt az egész átjáráskor. A Főtisztelendő úr sem tudott nekem előhozni csak egy embert is, aki odaát lett volna. Estére ugyanis jött a Főtisztelendő úr, és ígérte, hogy az éjjel átüzentet, de nem vállalkozott senki. Másnap azzal vigasztalt, hogy a helyemben minden üzengetés nélkül átszökne. De szívesen hallgattam az ilyen beszédet!

Estére meggyóntattam a nővéreket, s aztán lefeküdtem egy földszinti szobában, amelyiknek az ablakai sorra be voltak törve. Biztatóan néztek reám az apró kis lukak a néhány megmarat üvegtábláról. Néztem, hogy vajon az ágyamat találnák-e el. Hát nem, ha lefekszem; ha azonban állok, akkor már könnyen. Hamar lefeküdtem. A szoba olyan volt, mint egy jégverem, az ágyat azonban a jó nővérek pompásan bemelegítették termoszokkal.

Ezt az éjszakát sem fogom soha elfelejteni. No meg a következőt. Volt pillanat, amikor meg voltam győződve róla, hogy az orosz elfoglalta az épületet. Kezdődött ugyanis a géppisztolyozás az épület háta megett, ott amerre az orosz volt. Aztán mindig közeledett. Fe-

39 Assisi Szent Ferenc Leányai Kongregáció. Az osztrák származású Brunner Anna Margaréta anyja alapította 1894-ben Budapesten.

40 P. Kipper Károly SJ (1879–1934) komoly szociális tevékenységet kifejtő jezsuita szerzetes, tanár. (A Szent Ferenc Leányai Kongregáció alapítása nem az ő nevéhez fűződik.)

41 Cibórium: fedéllel ellátott Eucharisztia-tartó (ostyartartó) kehely.

lelgettek egymásnak. Néha beleugatott egy-egy nehéz géppuska is, lassan vonult az épület elejére. Fél percig közvetlenül az ablakom alatt zakatolt, de egészen ijesztően, aztán innen is hátrább vonult. Azt hiszem, ez amolyan kétoldalú járőrtevékenység lehetett. Szovjet legények merészkedhettek át. Közben aknák zuhogtak. Néha szinte recsegett-ropogott minden.

S így tartott ez reggelig. Szép misét tartottunk. Egy kétméteres mérnök ministrált, öt éves kislíával. Áldozáskor előhoztam a koffert a cibóriummal. Közben a sparhelten rotyogott a víz. Kinn pedig szóltak a fegyverek. Mélységesen meghatott ez az egész helyzet. Az Úr Jézus itt is megtalálta az övét.

Dél előtt visszagyalogoltam Miskolcra. Csomagomat itt hagytam. Közben benéztem egy-egy bunkerbe. Százával szoronganak benn az emberek. Ott laknak már hetek óta. Vaksötét vagy kis pislákoló mécses. És mindenütt a papok velük! Miséznek, gyóntatnak, vigasztalnak, és eljárnak érdekükben a katonai parancsnokságoknál. Ezeknek a papoknak sem lesz semmi bajuk, ha bejön ide a szovjet.

A[z irgalmas] nővérek nagy örömmel fogadtak, s csak akkor komolyodtak el, amikor délután szépen elbúcsúztam tőlük. Megköszöntem jóságukat, elnézésüket kértem, hogy most hagyom itt őket a legnehezebb időkben, de a kötelességem szólít. Jóskával megegyeztem, ha jön üzenet odaátról holnap reggelre, küldök érte egy embert. Mert ma este még nem megyek át. Lelkiismeretem megnyugtatóására még egy napot tájékozódásra szánok. Kissé szorongó érzés fogott el, amikor nekivágtam a vasgyári útnak. Maga ez az út sem volt veszélytelen, mert az orosz a közeli domborulatról rálátott, és lőtte is, amikor kedve tartotta. Rosszul is éreztem magamat. Rettenő görcseim voltak. Úgy látszik, ismét megfázott a hasam.

Sötét este lett, mire kiértem a [ferences] nővérekhez. Igen nagy volt már a lövöldözés. Találkoztam Nagy főtisztelendő úrral. Még mindig nem talált senkit, aki odaát járt volna, s aki vállalkozott volna, hogy csak átkísérjen is. Arról persze szó sem lehetett, hogy üzenetért valaki külön átmenjen, pedig ígértem 500-700 pengőt. Ellenben az a hír járta, hogy az orosz visszanyomták.

Kissé csüggedten értem a házunkhoz, és hamar le is feküdtem. A tegnapi hangverseny folytatódott reggelig. Mise után aztán olyan pokoli tánc kezdődött, amelyet életemben még nem éltem át. Csak későbbi szökésem közben volt hasonlóban részem. Azt hittük, a ház összedül. A maradék ablakok betörték. A nyomorult német megint a ház sarkához állt két hatalmas ágyúval. Ezeknek a légnyomása még gonoszabb volt a szervezetünkre, mint az orosz aknák. Igaz, ezekből is kapott hármat a ház. Az ebédlő teteje beszakadt. Néha szinte inogni kezdett a ház. Másfél órán át tartott a pokoli tűz. Közben a német ágyúk továbbálltak, de az orosz annál jobban lőtt bennünket. Micsoda ijesztő reccsenésekkel robbantak a lövegek!

A tüzéségi párbaj után átmentem a szomszéd épületbe, ahol magyarok voltak, s megkerestem a parancsnokot. Elmondottam a tervemet. Rendkívül imponált neki, hogy vállalkozom az árván maradt magyarok lelki gondozására; mindenkinek ezt mondtam, elhallgatva az igazi célt. Az ő frontszakaszát azonban nem ajánlotta két okból: egyrészt a német rálát az ő szakaszára is, ez innen kb. 80-100 méterre van, másrészt itt egészen elmérgesedett a helyzet az oroszral. Szinte külön dühvel lövik egymást. Ezt később egy orosz alezredes is mondta nekem, amikor azt magyaráztam neki, hogy a magyarok nem szívesen harcolnak. Pont az ellenkezőjét tapasztaltam a Vasgyárnál – válaszolta. Szerencse, hogy nem itt vágtam neki az útnak, pedig már majdnem elhatároztam.

Délre visszamentem a szomszédos házba, és a főnöknőnek elmondottam az eredményt. Azt ajánlotta, menjek el a Vasgyár szélén levő Járványkórházba; ő úgy tudja,

hogy ott van az orosz a legközelebb. Lakik ott most egy fiatalember, aki állítólag járt odaát. Kíséreljem meg ott az átszökést.

Ebéd után fogtam a csomagomat és elindultam a Járványkórház⁴² felé. Ez **november 29-én** volt, szerdai napon.

A Járványkórház már a házakon kívül feküdt egy kis dombon. Ez a domb azután emelkedett tovább dél felé, tehát az oroszok irányába. Tömör kis épület volt, deszka-kerítéssel körülvéve. Ez azonban már nagyon foghíjas volt. Tüzelt belőle mindenki, aki akart. A domb tövében, amikor az utolsó házak közül kiléptem, két golyó füttyült el melletttem: az egészen közeli fatelepről, amely már egy hete az oroszok kezén volt, ráláttak erre az útra, és tűz alatt tartották. Nem voltam erre felkészülve, mintha még nem is éreztem volna át a közvetlen veszély súlyát és nagyságát. Meglepődve állottam meg, s a lövés irányába fordultam; ebben a pillanatban egészen az arcom mellett füttyült el egy golyó, és egy másik tőlem pár centire a földön kapott gellert, és felcsapta a sarat. Beugrottam egy ház mögé, és ott lopakodtam tovább. Egészen a Járványkórház másik végére kerültem, s a bombatölcsérekben bujkálva, fölsiettem a kerítésig, s egy lyukon bebújva, hamar beszaladtam a házba.

Talán soha életemben ilyen sivár és kétségbeejtő helyet nem láttam. Lassan már sötétedett. A házat valami furcsa bűz töltötte be. Védelgyengülésben haldokló, két teljesen tehetetlen öreget találtam az egyik szobában, akik szükségleteik elvégzésére sem tudtak már kijönni az ágyból. Ott nyögtek és jajgattak. Egy csaknem ugyanilyen öreg, sánta vénember gondozta őket. A nővérek küldtek nekik időnként ételt. Feküdt még ott az egyik szobában egy tifusból kigyógyult, halálra gyengült magyar katona. Rettentő volt ránézni. A kórház hivatalos személyzete már régen elmenekült, és ezek itt félig éltek, félig haltak.

Az egyik szobában a keresett fiatalembert is megtaláltam. A hideg miatt egy nagy paplan alatt feküdt. Hamarosan megtudtam, hogy innen kétszáz méterre lakik, de a házukban már oroszok vannak. Szüleivel elmenekült, s mivel hely számára már nem volt a szülei mellett, ide jött fel lakni. Mondtam neki, hogy hallom, átjár az oroszokhoz. Élénken tiltakozott. Sőt, szeretne átmenni, mert hallotta, hogy nem bántják a magyarokat, a német pedig biztosan elviszi magával katonának, ha kibújik innen, a házból. Szóra szót váltottunk, és én előjöttem a tervemmel. Merésznek tartotta. Biztattam, hogy fizetek neki, ha átkísér, ő ismeri a terepet. Nagyon nehezen állt kötélnek, végre is megegyeztünk 700 pengőben.

Erre kimentünk széjjel nézni. A gerincen túl, lenn a völgyben, úgy tudta, oroszok vannak. De vajon a gerincen ki van? Orosz nem lehet, mert akkor már löne. Azt pedig nem látta, hogy innen németek járnának oda, váltani egymást. A németek kissé hátrább, egy másik vonulaton vannak. No és a Járványkórház elején, amelyik a fatelep felé néz. A fatelep már orosz kézen van.

Elmentünk azt is megnézni. A körülbelül két méter magas fakerítés nagy kapuját félig kinyitottuk, én még neki is támaszkodtam a befelé nyíló kapuszárnynak. Előttünk balra, a kerítés sarka előtt egy földbe ásott német géppuskafészek lapult meg. Benne görnyedt egy német katona egyedül, és megbújva figyelte a fatelepet. Időnként lőtt egy-egy sorozatot. Nekünk eszünkbe sem jutott, hogy ha a német katonának el kell bújniá itt, a lábunk előtt három méterre, akkor mi sem állhatunk ki ily vakmerően. S amint mutogatva nézzük a fatelepet, egyszerre éles golyósüvítés, és az ajtót a kilincs táján átüti egy golyó, közvet-

42 Szent István Járványkórház, Miskolc.

len a gyomrom mellett, a másik a térdem magasságában s egy harmadik az oldalamnál a kerítést. Mindegyik golyó hallhatóan, szinte egy időben az udvar hátsó deszkakerítését is átvágta, s kisüvített a domboldalra. Lélegzetvétel nélkül ugrottunk a ház egy kiszögellése mögé, s életemben most éreztem meg először a háborút saját személyemre szólóan. Eddig a legvadabb bombázást is úgy néztem, mint valami közös veszélyt, s a néhány nap előtt házunkra esett gránát sem nekem szólt [a miskolci zárdáról van szó]. Ma azonban már másodszer valaki puskával a kezében engem, P. Nagy Töhötömöt vett célba és akart lelőni, mint valami kutyát. Rendkívül érdekes érzés volt ez. Tudtam, hogy csak azért élek még, mert vagy az illető nem tudott jól célozni, vagy pedig a fegyvere félrehordott, vagy talán nem is akart eltalálni, mert mind később megtudtam, a papokat respektálták.

Óvatosan igyekeztünk egy ház ajtajához lopakodni, de nyitva maradt a kerítés kapuja, s amint a ház kiugrója mögül kiléptünk, a szovjet katona ismét felénk tüzelt. Sívítva vágódott ide és oda egy-egy golyó. A szobában aztán leültünk, s egy kissé elment a kedvünk a szökéstől. Lassan azonban magunkhoz tértünk, és elhatároztuk, hogy mégis megyünk. Hajnalban indulunk, és az orosz állások előtt megvárjuk a világosságot. Éjjel nem akartuk elfogadni magunkat, mert sötétben mindenki jobban fél, gyorsabban lő, és rablóösztonói is inkább előtörnek.

A fiatalember, *Sándor József* volt a neve, elsietett szüleitől elbúcsúzni. Én pedig betekertem a lábamat egy pokrócba, s elmondtam a rózsafüžért. Sötét este volt, mire visszatért. Szülei nagyon ellenezték, mi azonban úgy döntöttünk, hogy hajnalban mégis indulunk. Besötétítettünk, meggyújtottunk egy csöpp kis gyertyát, s a nővérek csomagjaiból megvacsoráztunk. Utána behoztunk a földre három matracot, és a fejnél alátámasztottuk. A raktárszékényben találtunk tiszta kórházi ingeket, abból egyet kifeszítve a fejem alá tettem. Ugyanott volt két pokróc is.

Alvásról, persze, szó sem lehetett. A gondolatok csak úgy kergetőztek a fejemben. Ma képtelen volnék rekonstruálni életemet úgy, mint akkor. Jó és rossz egyformán mind az eszembe jutott. Visszagondoltam a kedves napokra, jó barátaimra, munkatársaimra, és az volt az érzésem, hogy ezeket most mindörökre itt hagyom.

Két óra tájban fölkeltem, és kimentem terepszemléli tartani. Meglehetősen világos volt, mert éppen ezekben az órákban volt holdtölte⁴³. Szerencsére egy vékony felhőtakaró szürkére tompította a fényt. A kerítés sarkán lévő géppisztoly kitartóan lövöldözött. Válasz is jött. Közel-távol géppisztolykattogás. Távolabbról ágyúörgés is hallatszott. Oly sivár, oly alattomos, oly félelmetes volt az éjszaka, hogy minden kedvem elment a szökéstől. Eszembe jutott a nővérek barátságos és biztonságos pincéje, s majdnem megbántam, hogy eljöttem ide. Ebben a pillanatban lépések zaja hallatszott: két német katona jött beszélgetve váltásra. Szívverésem és lélegzetem egyszerre állt el. Ha ezek itt találnak az udvaron, soha meg nem tudom nekik magyarázni, hogy tisztességes szándékom van, s nem akarok szökni. Ezek pedig irtalmat nem ismernek. Annyi lélekjelenlét még maradt bennem, hogy egy félig nyitott ajtószárny mögé beléptem. Közvetlen amellet mentek el. Igazi halálfélelem volt, amit kiálltam. Kivert a verejték és szédültem. Amikor ismét lefeküdhettem azokra a bűzös matracokra, úgy tűnt fel nekem, mintha valami mennyezetes ágyban pihennék.

Négy óraker fölkeltem. **Nov. 30.** volt. Öltöznünk nem kellett, mert még a csizmát és a nagykabátot sem vetettük le. Kifizettem a társamnak a hétszáz pengőt, hátha időközben lelőnek. Társam összehajtogatta pokrócait, s magához vette a fejem alatt lévő kórházi

43 A szerk. megjegyzése: Valóban, 1944. november 30-án telihold volt.

inget is, hogy legyen majd jó nagy fehér zászlónak. Mondtam neki, hogy bánja meg a bűneit, s ígérje meg, hogy majd még rendesen meggyónik. Megígérte. Erre feloldoztam, s kiléptünk az udvarra. A koffert a nyakamba kötöttem, hogy tudjak majd négykézláb is kúszni, ha kell.

Amíg élek, nem fogom elfelejteni azt a tompa, ködös szürkéseget, ragadós sarat, közel-távoli lövöldözést és nyirkos hideget, ami körülkapott bennünket. A kerítés sarkánál levő őrszem mögött mintegy tizenöt méterre kellett észrevétlenül egy deszkalyukon át kimennünk. Én csak azon fohászkoztam, hogy kezdjen már lövöldözni az a német, mert ha meghallja a lépéseink zaját és észrevesz, szitává lő mindkettőnket. De nem lőtt egyet sem. Amikor kiléptem a lyukon, a holdfénynél láttam a géppuskafészek árkat, a kihányt sárga földet, de a német nem vett észre bennünket. A jó Isten nagyon velünk volt. Mélyen meghajolva siettünk fölfelé a domb gerincénél. Ha most már észrevesz is az ő, mire a nehéz géppuskát átdobja ebbe az irányba, és reánk lő, mi futva elérhetjük a domb tejét, s ott a fiatalember állítása szerint van egy árok, abba bevethetjük magunkat. Addig azonban volt még vagy ötven-hatvan méter.

A kerítéstől alig mentünk körülbelül tizenöt-húsz métert, mikor nekem le kellett állnom megpihenni, mert oly össze-vissza kalimpált az amúgy is rossz szívem, lélegzetem pedig tökéletesen kifulladt. Csak kapkodtam levegő után, valóságos fuldoklás vett erőt rajtam. Integtettem a társamnak, hogy álljon meg, de ő csak törtetett a domb gerince felé. Végre észrevette, hogy lemaradtam. Ő is lekuporodik a földre. Mélyen meggörnyedve melléje rogyok, és levegő után kapkodva odasúgom, hogy egy kicsit pihenjünk meg, mert a szívem nem bírja. Ülünk csendben és imádkozunk. Hálát adok az Istennek, hogy a német nem vett észre, s hogy a mi szakaszunkon egyelőre csend van. Valami csodálatos volt éreznem, hogy miként tör fel belőlem az életöröm. Nem hagyom magamat, sikerülni fog, most már a kocka el van vetve!

A szívem kissé normálisabban kezd verni. Intek a társamnak, hogy már mehetünk. A gerincen levő árokig még körülbelül huszonöt-harminc méter, talán több is. Csaknem négykézláb meggörnyedve osonunk előre. Közben folyton nézünk vissza a német őrszem felé, de az már beleveszett a homályba. Hanem előttünk mi van? Talán orosz géppuskafészek, és már céloz is ránk? Vagy talán újabb német őrszem? Ez a kínos, teljes bizonytalanság megint annyira össze-vissza dobálta a szívemet, hogy lélegzetem ismét cserbenhagyott. Kénytelen voltam az árok előtt úgy tíz méterre leülni a sárba, hogy kifújjam magamat. Nyitott szájjal kapkodtam a levegő után; idegeim is úgy remegtek, mint addig még soha.

Végre elértük az árkot, és beugrottunk. Közvetlenül előttünk egy orosz katona holtteste feküdt. Majdnem ráugrottunk. Az arcán feküdt, széttárt karokkal. Puskája mellette. Elég régen lehették szegényt agyon, mert már erősen szaga volt. Ott kuporodtunk mellette. Én a szívemet próbáltam lecsendesíteni. Az izzadságtól tetőtől-talpig csuromvizes voltam. S amint ránéztem a holttestre, arra gondoltam, hogy rám is ez a sors vár. Ismét eszembe jutottak a kedves helyek, s kimondhatatlanul elhagyatottnak, árvának éreztem magam.

Odasúgtam társamnak, hogy gyerünk tovább, mert még valami betegséget kapunk. S elindultunk, de most már lejtőnek lefelé haladtunk abba a völgybe, ahol az orosz ült benn. Kissé oldalt mentünk, keleti irányban, mert a társam szerint ott egy szőlőnek és egy ároknak kell lennie. A szőlőben pedig majd jól tudunk tovább bujkálni. Közvetlen előttünk, lenn a völgyben már lehetett látni a házak körvonalát. Lódobogás hallatszott fel és köhögés. Most már közvetlen orosz területen kúsztunk előre. 20-25 méter után ismét

meg kellett állnunk, mert a szívem annyira sebesen és annyira a torkomban kalimpált. Leültünk. Távolról igen heves lövöldözés hallatszott. Tisztán ki lehetett venni a géppisztoly kattogását, a nehézgéppuska ugatását, fejünk fölött pedig sisteregtek, susogtak az aknák, de ezeket messze előttünk lőtték ki, és messze mögöttünk, a városban robbantak. A mi szakaszunkon azonban egyelőre csodálatos és félelmetes csend honolt. Társam oda is súgja nekem, hogy itt nem szokott ilyen csend lenni. Térdünk közé vettük a fejünk, és nagyon buzgón imádkoztunk. Én egy súlyos fogadalmat tettem arra az esetre, ha a jó Isten kiségit ebből a halálos veszedelemből. Lélekben riasztottam összes kedves ismerősömet, hogy ébredjenek föl és imádkozzanak értem, mert bajban vagyok. Aztán tovább kúsztunk. Éreztem, hogy a veszély zömén túl vagyunk. A krákogás és köhögés mind közelebről hallatszott, sőt orosz beszédfoszlányok is eljutottak hozzánk.

Hogy a jó Isten mennyire velünk volt, itt, e pillanatban láttam a legjobban! Már egészen az árok széléhez értünk, és elhaladtunk egy üres orosz géppuskafészek mellett, amikor mintegy varázsütésre, szinte minden megelevenedett. Előlről és oldalról olyan géppuskatűz csattant föl, hogy szinte belesüketültünk. Nem is tudom megérteni, hogy eddig hol voltak ezek az emberek. Mi egy pillanat alatt belevetettük magunkat az árokba. Ug-rás közben még láttam magam előtt körülbelül 25-30 méterre a géppuska torkolatűzét. Hosszan, vörösen csapott előre. A német lövések messzebből hallatszottak. Az árokparti gallyakat csak úgy csapdosták a golyók, mi azonban már biztonságban voltunk.

Mélyen lekuporodtunk a hideg lébe és sárba. Rajtam valami ujjongó öröm vett erőt. Ugrálni szerettem volna örömömben. Odasúgtam a társamnak, hogy most már sikerült. Imádkozzunk és adjunk hálát az Istennek. Jólelkű fiú volt ez a Sándor Jóska, mert valahányszor szóltam, hogy na, most imádkozzunk, mindig keresztet vetett magára, és lát-szott, hogy imádkozik.

A nagy zenebona nem tartott tovább, csak néhány percig. Arra azonban elég lett volna, ha kint kap el, hogy mi is úgy terüljünk el a földön, mint az a szegény katona.

A nagy guggolásban azonban elzsibbadt a lábunk. Odasúgom neki, hogy bontsuk ki egy kissé a pokrócot, tegyük bele a sárba, s üljünk rá, majd ki lehet később kefélni. Úgy is tettünk. Kissé a partnak feltettük a pokrócot, a lábunk bokáig benne volt a latyakban. A táskát magam mellé tettem, mi pedig összebújtunk, mert rettentően fáztunk. Minden tapadt rám, annyira át voltam izzadva. Közben az eső is csendesen megeredt. Nem nagyon esett, de éreztük, hogy lassan átázunk.

Megnéztem az órámat: negyed hat volt. Tehát ötnegyed óra alatt tettük meg ezt a körülbelül összesen 300 méter utat. Azt hittem, gyorsabbak voltunk.

Úgy határoztunk, várunk, amíg nem jön erre orosz járőr, és annak megadjuk magunkat. Ha kell, délig is várunk. Nem volt kedvünk kibújni az árokból, mert annyi itt az eltévedt golyó, hogy egy még ránk talál. Bár az is kedvezőnek látszott, hogy kúszunk tovább a szőlőig, s ott várjuk be a reggelt. A szőlő ide kb. 30 méterre lehetett. Annyira ki mertünk nézni az árokból, hogy ezt megállapítsuk. Onnan azonban állandó köhögés hallatszott. Utóbb kiderült, hogy jó is, hogy nem indultunk neki, mivel tőlünk alig harminc méterre egy orosz tüzeréégi állás volt.

Lassan megvirradt, és mi tájékozódni tudtunk. Abban az árokban ültünk, amelyik Nyíres faluba vezetett. A falu legszélső házai tőlünk alig voltak ötven-hatvan méterre. Lejtőn kellett leereszkednünk, ha oda akarunk érni. A falu a völgyben terült el és a szemközti emelkedőn. Amikor egészen világos lett, láttuk, amint orosz katonák jönnek ki a házból, mosakodtak, és ismét jöttek-mentek. Hamar felszereltük a hadi lobogónkat: az ing két ujját rákötöttük egy kb. méteres gallyra, azt így leszűrtük a földbe és vártuk az

első orosz katonát, aki észrevesz. Alig 70 méterre mászkáltak tőlünk, egy asszony pedig az árok végében lévő házból jött ki a hátsó udvarra, s így nem volt messzebb tőlünk 50 méternél, mégsem vettek észre bennünket. Pedig már a zászlónkat is lengettük. A köhögő tüzerek sem akartak észrevenni minket, pedig időnként kidugtuk a zászlót az árokból és meglobogtattuk.

Már éppen azon voltunk, hogy fölállunk, és egyenesen lemegyünk az első házba, amikor a mellettünk levő tüzéréség löni kezdett. Ekkor már 7 óra volt. Mondom a társamnak, hogy ebből baj lesz, hamarosan jön a német válasz. Gyerünk innen! Összeszedtünk mindent, s kezdtünk lefelé ereszkedni az árokban. De nem jutottunk 5-6 méternél messzebb, amikor az első német gránát lecsapott a közelünkben. Pár másodperc múlva olyan másfél órás pokol szakadt reánk, hogy az egész szökésben ez volt a legborzasztóbb. A pokoli robbanások között százszor is feladtam a reményt, hogy innen élve kikerülök. A másfél óra végén szinte minden porcikám remegett, úgy vibráltak az idegeim. Majdnem megsüketültem a sok közvetlen közeli robbanástól, és a kesernyés égett puszkaporszag fájósra csípte a torkomat.

A német tüzéréség kereste az orosz tüzelőállásokat, s ezek itt voltak. Az ágyú csövét mindig egy hajszállal odébb mozdíthatták, mert a robbanások mindig közeledtek. Már csak 10 méter, már csak öt, már csak három! Összekuporodtam a lehető legkisebbre, a fejemet odaszoritottam egy fa tövéhez, a táskát a derekamhoz támasztottam, és a következő pillanatban a fejem fölött, az árok felső partjától talán csak néhány méterre robbant a német gránát. A föld szinte feldobott, azt hittem, megfojt a légnomás, és vártam a következő pillanatot, amikor egyenesen belém vág a gránát. De a következő már az árok túlsó partjára esett le. Amikor egyszer így elvonult felettünk a gránátéső, kezdődött [a pásztázás] előről. Mindig közelebb és közelebb jött. Na, most rajtam a sor! Néha egyszerre két-három is robbant. Irtózatos recsegés, dübörgés. Hányszor leszámoltam az életemmel ezalatt a másfél óra alatt! Életem legnehezebb percei ezek voltak. A légnomás néha csaknem dobált. Benne ültünk a tüzérésegi tűz kellős közepében. Ha mindezt nem az árokban vészeliük át, akkor a szilánkok biztosan megölnék. A jó Isten azonban velünk volt, s mi fél kilenc felé magunkhoz tértünk a nagy kábulatból.

Ekkor még egy órát vártunk, s azon imádkoztunk, hogy jöjjön már valaki. Fölállni azonban nem mertünk, mert a lövöldözés azért állandó volt, s könnyen belénk találhattak [volna]. Végre fél 10 óra tájban föltűnik két géppisztolyos orosz katona az árok aljában, s egyenesen felénk futnak. Előkaptuk hamar fehér hadi lobogónkat, vidáman meglengettük, s kiabáltuk nekik „magyarszki tovaris”, s mi is futottunk feljük. Ekkor pillantottuk meg oldalt, tőlünk körülbelül harminc méterre az előbbi orosz tüzérésegi állást.

Amikor találkoztunk a két katonával, lekuporodtunk az árok fenekére, mert a golyók innen is, onnan is állandóan füttyörésztek. Kérdezték, hogy „nyemecki?”. Megértettük, hogy a németeket keresik. Hamar lerajzoltuk az ing hátára sárral a két árkot, s a német géppuskafészket. Intettek mosolyogva, hogy csak menjünk hátra, és ők tovább futottak az árokban. Ekkor már letről is és a tüzerek felől is többen jöttek felénk, és kiabáltak, hogy fussunk, mert még eltalál egy golyó. Törödtünk is mi ekkor már a golyókkal. Most talán már nem fognak ránk akadni, ha eddig kikerültek. Leértünk a házak közé. Ott az egyik katona kérdezte, hogy „Pisztoly, pisztoly?”. Mondtuk, hogy nincs! Mire csak úgy végigtapogatták a ruhánkat, és intettek, hogy menjünk előre. Semmit el nem vettek tőlünk. Későbbi tapasztalás szerint, most utólag, ezt azzal magyarázom, hogy egész közelben volt a parancsnokló kapitány, és ezért nem raboltak ki. Egyébként nyugodt lelkiismerettel megteszik.

A kapitány egy homokbányában ütötte fel a tanyáját, ott várt a bejáratnál. Szélesen mosolygott, én is. Barátságosan és férfiasan megráztuk egymás kezét. Nyolc-tíz katona kíváncsian és barátságosan nézett bennünket. Valamennyi pompás csizmában volt, és az időjárási viszonyokhoz képest túl meleg paplanruhában és prémes sapkában. A kapitány betessékelt a homokbányába, előhívott egy tolmácsot, engem leültetett egy székre, a többiek körém telepedtek, és kezdődött a bemutatkozás. Élénk jókedv és valóságos öröm ült az arcokon.

Azzal kezdtem, hogy mennyire örülök, hogy már itt lehetek. Engem a Magyar Ellenállási Mozgalom küldött ki. Ebben dolgoztam otthon is. Elmondtam, hogy pap és főiskolai tanár vagyok (Szegeden valóban tanítottam a teológián szociológiát). Az ellenállásnak egyik pártcsoportja, a Keresztény Demokrata Néppárt küzd odaát a legtöbbet a német ellen. Ebben a pártban vannak az én barátaim is, de ők nem mertek vállalkozni erre a veszélyes útra, azért jöttem én. Erre megkérdezte a százados, hogy hát én miért nem vagyok ennek a pártnak a tagja. Mert a püspököm tiltja, hogy politizáljak, feleltem, én viszont az eszemmel és a tehetséggel segítem a pártot. Sőt többet dolgozom a pártért, mint ők, mert míg ők odahaza biztonságban ülnek, addig én, a nem párt-ember, ezer poklon jöttem keresztül, hogy itt lehessenek.

Erre nagyon helyeselték, és valósággal megéjleneztek. Most aztán mit akarok, kérdezték. A legsürgősebben eljutni Vörös vezérezredeshez, hogy megbeszéljem vele a teendőket. De nagyon gyorsan, mert ő már vár engem. Azt nem tudja, hogy személyileg én jövök, de valakit vár, aki segítségére lesz. Ezt feltételeztem Vörös tábornagról, azért mertem ezt mondani, s később igazolták is az események. Az a bemondás pedig, hogy Vörös vár engem, igen komoly biztosíték volt számomra minden durvaság vagy kifosztás ellen. Valósággal tisztelettel vettek körül, és mondogatták, hogy majd menjek el Moszkvába, és sok sikert kívántak. Mondhatom, a lehető legjobb benyomást tették rám akkor ezek a kemény fickók. Megkínáltak almával, s a százados is elmondta, hogy ő civilben moszkvai ügyvéd. Megjegyzem, nem mondtam be az igazi nevemet, nehogy még a rádióba bemondják, hogy P. Nagy Töhötöm is átszökött, és hív mindenkit, hanem Nagy Sándornak vallottam magamat. Irataim fele ügyis erre a névre szólt, s nálam volt a keresztlevelem is, amelyben szintén szerepel a Sándor név.

Negyedórát sem voltam ott velük, amikor szívélyesen és csaknem lelkesen elbúcsúztunk, és útnak indítottak engem egy katonával együtt a magasabb parancsnokságra. Sándor Józsefet még a jóindulatukba ajánlottam, s nekivágtunk a falunak. A német, úgy látszik, valahonnan rálátott erre a kis falura, mert úgy futkostunk háztól-házig, és közben állandóan füttyültek a golyók, és gránátok is csapkodtak be imitt-amott. Elég meredeken kellett felkapaszkodnunk, aztán ragadós kerteken csörtettünk keresztül, úgy hogy a szívem kezdte megint fölmondani a szolgálatot. Annyira vert, és annyira kifulladtam, hogy a végén minden második házba be kellett mennünk kicsit leülni. Ezek a házak mind üresek voltak, és teljesen földülták őket. Ahol itt-ott a család nem menekült el és benn maradt, ott nem volt semmi nagyobb baj.

A falunak volt egy utcája, amelyik valósággal belenyúlt a dombtetőn kezdődő erdőbe. Ide mentünk. Itt voltak felállítva az aknavető, és kegyetlenül dolgoztak. Itt volt az első magasabb parancsnokság is. Az egyik parasztházban marcona képű őrnagy fogadott. Tipikusan széles orosz arca nem sok finomságról árulkodott. Nagyon kurtán kérdezett, látszott, hogy az egész ügy nem érdekli. Mindenesetre nagykutya lehetek, gondolhatta, ha Vörös altábornagy vár, és ezért jól megebédeltetett. Pompás sült húst kaptam és sok bort. A kenyérük hófehér volt. Magyar lisztből sütötték.

A szoba, ahol ettem, tele volt katonával. Mind kíváncsian nézegetett, s egy közülük, aki tudott németül, lelkesen magyarázta nekik, hogy ki is vagyok én tulajdonképpen. Ebéd után rögtön útnak indított az őrnagy két katona kíséretével a magasabb parancsnokság felé. Azt is meghagyta, hogy a két katona fölváltva vigye a csomagomat. No, hogy ezt is megértem!

Nekivágtunk az erdőnek, csak úgy, úttalan utakon előre. Az egyik pihenő alkalmával mondom a katonáknak, hogy milyen pompás géppisztolyuk van. Persze, csak úgy kézzel-lábbal mondtam. Az egyik mindjárt le is akasztja a nyakából, s a tiszteletemre olyan sorozatot eresztett le velem, hogy csak úgy visszhangzott az erdő. Elégedetten és büszkén mosolyogtak reám.

Az erdő tele volt eldobált municióval, összetört kocsikkal és dőglött lovakkal. Sok árok is keresztezte az utunkat. Nagy harcok lehettek itt. Több felé gazdátlan, csontig lesoványodott lovakat láttam, amint az avar közt füvet kerestek. A vidék maga gyönyörű volt. Amint tájékozódtam, Tapolca felé tartottunk.

Csakhogy az én embereim nem ismerték az utat. Mentünk mi már a végén össze-vissza, hol hegynek fel, hol hegynek le. Egy helyen úgy beleragadtam a sárba mind a két lábammal, egész csizmástól belesüllyedve, hogy mozdulni sem tudtam. Úgy cibáltak ki a keményebb földre.

Volt ezzel a két egészen egyszerű, durva arcú katonával egy nagyon érdekes élményem. Többször le kellett pihennünk a szívem miatt. Az egyik ilyen pihenő alkalmával mondom nekik, hogy énekeljenek valamilyen tipikus orosz dalt. Énekeltek is szomorúan, fájdalmasan valami különös éneket. Aztán engem biztattak, hogy most meg én énekeljek. Nem tudom miért, hamarjában nem jutott más az eszembe, mint János vitézből a Kék tó. Eldúdoltam nekik. Az egyik rám nézett, megcsóválta a fejét, s csak ennyit mondott lekicsinylően: internacionali. És igaza volt. Nagyon elszégyelltem magamat, s hamar eldúdoltam nekik a „Magos a nótafát”⁴⁴. Erre már helyeslően bólogattak. Ha ez nem velem történik meg, másnak nem hiszem el.

Erdőbe elrejtett villák közé értünk. Az egyikben ez állt: „Én-Csinálta-Lak”. Itt megpihentünk. Minden tökéletesen kifosztva. Az én embereim is hozzáláttak kutatni, de csak egy rossz bányáslámpát találtak. Azt is szétszedték, s úgy hagyták ott eldobálva. Én szinte a lelkemben megrendülve néztem ezt a kis feldúlt családi otthont. Én-Csinálta-Lak! Egy élet munkáját ölték bele, minden olyan csinos, izléses volt. De már csak volt!

Amikor tovább mentünk, messze alattunk megláttuk Tapolcát. Nyilván eltévedtünk, mert már egészen össze-vissza barangoltunk. Az én erőm pedig már igen fogytán volt. Végre a domborulat tetején egy tengelyig sáros útra találtunk. Itt az egyik házban orosz katonák voltak, s ide mentünk érdeklődni. Az én embereim a ház előtt letették a csomagomat. S bementek. Én egyedül maradtam kint. Erre odajön hozzám egy forradásos képű, betörőtípusú katona, s int, hogy nyissam ki a csomagomat. Nem akartam. Erre lekapta a puskáját. Jobbnak láttam mégis kinyitni. Mindent kidobált belőle, s valami förtelmes, aljas mozdulattal hol ezt, hol azt hirtelen zsebre vágott. Elvette csaknem az összes zsebkendőmet, a miseboromat és más apróságokat. A misebort sajnáltam a legjobban, mert valóban később emiatt nem tudtam hetekig misézni. Rettentő düh és elkeseredés fogott el. Kiegyenesedtem egészen, kifeszítettem a mellemet, s kiabálva mutattam neki, hogy én nagy ember vagyok, a generálishoz megyek, s őt emiatt felakasztják. Mutattam is a nyakára a kötelet. Erre szó nélkül fogta a fegyverét, felhúzta a ravaszt, s tudtam, hogy le

44 Az ének kezdete helyesen: „Magos a rutafa”.

is ló. De annyira el voltam keseredve, hogy most nem éreztem halálfélelmet, amely ma már néhányszor elfogott. Sőt olyan mozdulatot tettem, hogy itt a fejem, azt lőjed!

De az Isten megint velem volt. Kiabálva szaladt ki az egyik öröm, s lefogta ennek a fegyverét, s nagyon magyarázott neki valamit. A másik is kijött erre, s kezdték hamar összeszedni a dolgaimat, s rakták vissza a kofferba. Megalázottnak, tehetetlennek, kifosztottnak éreztem magamat. Láttam magam előtt a Tisztelendő Főnöknőt, amint nagy gonddal csomagolja be a fehérneműimet és egyéb holmimat. S most ezt széthányták, éppen az ő zsebkendőit, amelyeket nekem adott, elrabolták. Persze, a két katona hiába kínlódott, így össze-vissza a fele sem fért újra bele a táskába. Végül fogtuk az egészet, s belecavartuk a pokrócba, amelyet elváláskor az a jó Sándor Jóska adott nekem, mondván, hátha szükségem lesz rá, ő is úgy kapta, s neki van még három.

Majdnem sötétedett már, amikor megérkeztünk egy prészházhoz. Innen látni lehetett az Avast és Miskolc egy részét. Itt volt az ezredes. Benn, a szűk kis prészházban a földön ült. A többiek is, vagy húszan, ott a földön és hordók tetején kuporogtak. Nekem azonban egy értékes bőrszéket adtak. A kihallgatás egészen rövid volt. Azt kérdezték, hogy kommunista vagyok-e? Mondtam, hogy nem. Akkor miért jöttem ide? A Vörös tábornagyhoz tartozom, válaszoltam. Igen, a Vörös! S ez megint megtette a hatását. Mondtam, hogy a munkatársra leszek. Erre aztán megkínáltak pompás orosz teával. Milyen rangom van? – kérdezték. Nem vagyok katona. Erre megint meglepődtek. Főiskolai tanár vagyok. Ez tetszett nekik. Ettől kezdve „professzor” lettem. No, és mit tanítottam? – kérdezték tovább. Ártatlanul bevallottam, hogy szociológiát, mire valósággal lecsaptak rám, hogy hát a kommunizmusról mit tanítottam? Egészen zavarba jöttem. Hogyan úszom ezt meg hazugság nélkül? Magyarázni kezdtem, hogy a kapitalista rendszer ellen beszéltem sokat, sőt Szegeden sztrájkot is szerveztem⁴⁵. Ez aztán ismét nagyon tetszett nekik. Adtak is még egy csésze teát.

Már öreg este lett, amikor beértünk Tapolcára⁴⁶. Itt egy igen szimpatikus fiatal százados kérdezett ki részletesen Miskolc hangulatáról és a városban lévő német erőkről. Mondtam, amit tudtam. A küldetésem igen tetszett neki, és örült, hogy szökve jöttem át. Ez nagy bizonyíték volt mellettem, hogy komolyan vállalkozom a munkára. Csodálkozott, hogy pap létemre át mertem jönni a front poklán, amely még egy edzett katonát is megvisel. Végezetül kértem, hogy a városháza szomszédságában levő zárdával külön kíméletesen bánjanak. Ezt egyébként az előző parancsnokoknak is megemlítettem, mondván, hogy ők is segítettek nekem a szökésben. Ugrin Jóskát is mindenütt megemlítettem, itt meg egyenesen azt kértem, hogy őt keressék meg és küldjék utánam. A százados annyira szíves volt, hogy a nővérek pontos címét is felírta, sőt kért, hogy noteszébe néhány üdvözlő sort is írjak a Tisztelendő Főnöknőnek. Egy kis romantika a véres háborúban, mondotta.

Jó vacsorát hoztak. Mutatták a legfrissebb katonai napilapjukat, amelyik felsorolja az előző nap elfoglalt magyar városokat: Mohács, Bátaszék, Kaposvár, Dombóvár⁴⁷. Érdekes volt ezt itt hallanom.

Öreg este lett már, amikor felkapaszkodtam egy szekérre, s átdöcögünk a rettentően tönkretett utakon Görömbölyre. Itt beszállásoltak egy házba, amelyik tele volt katonák-

45 Nagy Töhötöm a harmincas évek második felében, a szegedi Hivatászervezet irányítójaként, valóban több sikeres, fizetésemelést eredményező sztrájkot szervezett.

46 Miskolctapolca (1950 előtt: Görömbölytapolca).

47 Mohácsot 1944. nov. 27-én, Bátaszéket nov. 28-án, Dombóvárt dec. 1-jén foglalták el az orosz csapatok. November végén már Kaposvár közelében volt a front, de a város elfoglalására csak dec. 2-án került sor.

kal. Pince, istálló, kamra csak úgy hemzsegett tőlük. Az úgynevezett „tisztaosztóban” tisztek voltak: két százados és két főhadnagy. Engem betettek a gazda családjához a másik szobába.

Micsoda nyomorúságos állapotok! Szegények kifosztva mindenükből. Csak azon imádkoztak, hogy essen el már Miskolc, mert akkor tovább menne innen az orosz. Az öreg gazda tudott valamit a nyelvükön. Ő volt a tolmács is. Alig ülök le az asztalhoz, odajön egy szovjet katona, és végigtapogatja zsebeimet. Mondom a gazdának, szóljon neki, hogy én nagy úr vagyok, a generálishoz megyek, és ha nem hagyja abba, főbe lövtem. Erre dühösen leül velem szemben, és mereven néz rám. Keményen, szúrósan visszanézek. Rám ordít. Kérem a gazdát, hogy mit akar az orosz. Azt kiabálja, mondja, hogy merek én ily keményen ránézni. Hogy el ne felejtsem az arcát, felelem. Egy darabig még ült, aztán kiment. Másnap tudtam meg, hogy valóságos propagandát csinált nekem a katonák között, elhíresztelve, hogy én a generális barátja vagyok. Nem is lett semmi bajom, sőt, kaptam tőlük zsebkendőt, szappant, mindent, mert nem akartam a táskámat kinyitni, nehogy gusztust kapjanak a lopáshoz.

Hoztak a földre egy kis szénát, az lett az ágyam. Oly szívesen ajánlották fel az egyik párnájukat, hogy nem akartam megsérteni őket azzal, hogy nem fogadom el. Pedig elképesztően piszkos és bűdös volt. Sokra képes az ember, ha muszáj! A kis szobában nyolcan aludtunk: az egyik ágyban két szovjet katona, a másikban a nagymama a kisebbik gyerekkel; az apa, anya és a nagyobbik gyermek a földön, egy takaró alatt, én pedig a maradék helyen úgy, hogy akárhányszor ők megmozdultak, lábukkal meg is nyomták az oldalamat. A levegő szörnyűséggé lett, s csakhamar előbújtak a poloskák, bolhák és a tetvek is. Reggel, amikor mosakodtam, láttam, hogy valósággal piros-pettyessé csípték a karomat és a mellemet. Egész éjjel szólt az ágyú, sőt azzal biztattak, hogy a német gránátok tegnap is telibe találtak több házat. Idáig be tudnak löni. Elmesélték ezek a szegény emberek az első napok szörnyűségeit. Jobb ezeket le sem írni. Hagyjuk!

Dec. 1., elsöpéntek. Nem tudtam misézni. Képtelenség tiszta bort szereznem. Csupa kotyvalékot hoznak. Délelőtt behívott az egyik százados magához, és hosszan elbeszélgettünk Miskolc helyzetéről. Kikérdezett, hogy tudok-e valamit a német katonai erejéről. Nem sokat tudtam, mert nekik szakvélemény kellett volna. Alig mentem vissza a családhoz, mikor beállított hozzám egy idegen szovjet százados. Bemutatkozik, hogy ő a kijevi egyetemen a nyugati irodalom tanára, s a helybeli parancsnoka most ide küldte, hogy magyar kollégája ne unatkozzék egyedül. Micsoda tapintat és figyelem! Egész délelőtt együtt voltunk, és sokat beszélgettünk az orosz irodalomról. Nagyon meglepte, hogy annyira ismerem. A magyar néprajzi terveinket is ismertettem előtte. Ő is megjegyezte, hogy a háború után ki kell jönnöm Oroszországba a rokon népek tanulmányozására. Közben az ágyúk dörögtek, az emberek gyilkolták egymást, mi pedig lelkesen beszélgettünk a két nép kultúrkapcsolatairól.

Ebédre csirkepaprikás volt. Úgy lopták az éjjel a harmadik házból. Holnap talán innen lopják el. Mondotta is az asszony, hogy a dögvész essen ebbe az egész hadseregbe, de még ma, ne holnap. Nyugodtan és hangosan mocskolják őket állandóan, mert – legalább az itteniek közül – senki sem ért magyarul.

Kora délután szekérre ültettek, és elindultunk újabb magasabb parancsnokság felé. Az országút mellett jobbra-balra kilótt autók, döglött lovak, felborult szekerek. Három holttestet is láttam. A szántóföldeken feküdtek, elég közel az országúthoz. Visszataszító látvány volt a megfeketedett arc, s egyáltalán az, hogy ott feküdtek a sáros földön. Elgondoltam, hogy ezeknek is van édesanyjuk, talán feleségük és családjuk is, akik haza-

várják őket. Pedig hiába várják, mert itt veri őket az eső temetetlenül. Az egyik mellett két szovjet katona állt, és erősen nézegették. Talán azt keresték, hogy van-e még valami elvihető rajta.

Épp kilőtt szovjet tank mellett haladtunk el, amikor egy lovas kozák nyargalt utánunk. Festői látvány volt az alföldbe simuló dombos úton vágató lovas. Értünk jött, hogy térjünk vissza. Bajsejtelmek kezdtek gyötörni. Vajon miért rendelnek vissza? Talán valami ellenmondás volt a vallomásaimban? Én magam egyre világosan emlékszem, amikor a német hadsereg miskolci létszámát felbecsültem. Aggódva szálltam le a kocsirol. Mosolyogva jött elém a százados, és bejelentette, hogy itt van egy ezredes, aki szeretne velem beszélni, és akitől ők kikaptak, mert lovas kocsival küldtek tovább, tehát majd autón folytatom az utam.

Öntudatosan léptem be az ezredeshez. Rendkívül meglepődtem, amikor megláttam. Néprajzi könyvekben lehet csak ennyire tipikusan mongol arcot látni. Leültetett, s valami elképesztő nyugalommal, arcizom rándulása nélkül tette fel egymás után a legbanálisabb kérdéseket. De a végén csak mindig valahová oda lukadtak ki [a kérdések], hogy nekem nagyon kellett vigyáznom, nehogy zsákutcába kerüljek. Ritkán beszéltem ilyen ügyesen ravasz emberrel. Tekintélye pedig óriási lehetett. Ezt akkor láttam, amikor bejött egy őrnagy, és elég hanyagul megállva előtte valamit jelentett. Erre ez a Batu kán-ivadék csak úgy, kurta kis pipája mellől indulat nélkül rámordult az őrnagyra. Nem tudom, mit mondhatott neki, de az hirtelen olyan feszes vigyázzba vágta magát, mint egy cövek, s úgy maradt hozzá percekig az egész beszélgetés alatt. Az én kapitány kísérom is alig tudta, hogyan üljön a székén, annyira látszott rajta, hogy respektálja ezt a vad alakot. Kell ez nektek, oroszok, gondoltam magamban, Lenin is tatár volt, Sztálin pedig georgiai. Összes vezetőitek idegenek.

Jó egyórás beszélgetés után, amelyben az egész magyar politikai helyzetet kikérdezte, épp olyan szenttelen arccal, amivel fogadott, el is bocsájtott. Mivel már későre járt, meghívtak a tisztek vacsorára. Látszott, hogy a tekintélyem nőtt az ezredessel folytatott beszélgetés nyomán. Vacsora végeztével rettenetesen erős pálinkát hoztak, s attól a tiszteknek igen nagy danoló kedvük támadt. HENCEGVE énekeltek egy-egy orosz dalt, s kérdezték, hogy tetszik-e. A legérdekesebb az egész estében a következő volt: Az egyik százados elővesz egy szovjet katonai újságot, s lefordítja belőle a saját versét, mely a napokban jelent meg benne. Nagyon kíváncsi voltam, hogy vajon miről versel egy orosz tiszt. A vers címe ez volt: Üzenet feleségemnek. S kb. ezeket tartalmazta: Messze Szibériában, kis feleségem, csak gondozzad a kert virágait, hogy legyen mivel fogadni engemet, neveld gyermekeimet, hogy ők is büszkén várjanak engem haza, mert bár messze kerültem tőletek, de szívem ott maradt kicsi házukban. Most még diadalmasan harcolnom kell, mert az ellenség még nincs legyőzve, de egyszer majd visszatérek hozzátok, s akkor nagyon boldogok leszünk.

Íme, a család, a virág, a meleg otthon a szovjet katona-költészetben: a teljes polgári életszemlélet. Nem a cholchozba⁴⁸ akar visszatérni, nem is közös termelő üzemekbe, hanem a meleg családi fészekbe. Az ember ember marad.

Ránéztem erre a szép arcú fiatal századosra, s megkérdeztem, hány gyereke van. Három. Mutatta is a fényképüket. Valahol messze, egészen Kelet-Szibériában lakik, s polgári foglalkozása fogtechnikus.

48 Kolhoz: A Szovjetunióban erőszakkal létrehozott *termelőszövetkezetek* köznyelvi megnevezése. (Oroszul: „коллективное хозяйство”, azaz „közös gazdaság”; az orosz kifejezés rövidítve: kolhoz).

Sötét este volt már, amikor elbúcsúztunk. Igazi barátsággal kísérték ki az autóhoz. Érdekes érzések kavargtak bennem. Visszagondoltam a szovjetellenes propagandára, a szovjet katona embertelenségére, a tiszték brutalitására, s íme, ezeknek az ellenkezőjét tapasztalom. Mint papot külön megbecsültek. Reverendában szöktem át, éppen csak felkötöttem, mert a csizmám térdig lucsok sár volt. Söt, amikor este kikísérték az autóhoz, odahívtak egy magyar asszonyt, karján egy lázas beteg kisgyermekkel. Áldjam meg, mondták, hogy meggyógyuljon. Valahogy nagyon érzett a századoson, hogy ez most nem tettetés nála.

Késő éjjel érkeztem meg Bükkaranyosra. Bevittek egy parasztház külön szobájába. Jó meleg volt, tiszta is volt, éppen csak bolha és poloska nyüzsgött annyi az ágyban, mint a csillag az égen. Reggelre pirosra csíptek.

Dec. 2. virradt rám. Keserves sírást hallok a ház alsó részéből. Elindultam, hogy megkeressem [a forrását], hátha tudok segíteni. Benyitok az alsó konyhába, s egy fiatalasszonyt találok ott, amint éppen szoptatja 1-2 hónapos kisfiát, és keservesen sír. Kérdem, mi baj van? A férjét tegnap elhajtották az oroszok munkára, s ma hajnalban agyonlőve találták az erdőszélen. Ki és miért tette, nem tudja. Próbálok vigasztalni, de mit is lehet egy ilyen asszonynak mondani. Hány ezer ilyen tragédia és hány százezer egész Európában. Ez a háború!

Délelőtt elvittek az észak-magyarországi hadsereg főparancsnokához, tatárképű generálishoz. A szokásos bevezető kérdések után részletesen el kellett mondanom a Keresztény Demokrata Néppárt programját. Hogyan akarunk segíteni a népen, mit tettünk eddig érte. Tulajdonképpen a KALOT-ot ismertettem előtte. Azt mondotta, hogy mindez szép, de csak foltozgatás, itt egy egészen más világot kell kiépíteni, ha boldog népet akarunk, ez pedig forradalom nélkül nem megy. Az ő megítélése szerint Magyarország még nem érett meg erre a forradalomra, ezért nem is avatkoznak bele politikai ügyeinkbe. Mondottam, hogy mi is egy egészen új világot akarunk kiépíteni, mire azt válaszolta, hogy csak gondoljuk, hogy új világ lesz az. A tejes materializmus és bolsevizmus az új világ. Az pedig keletről jön.

Az egészről az lett a benyomásom, hogy szerintük mi kisdud játékot játszunk, ami nem olyan gyökeres és véres forradalom, mint amilyen az övék volt. Viszont hagyják a kis népeket játszani, mert szerintük úgyis eljön magától az ő világnézetük diadala, így pedig jobb, maradandóbb és gyökeresebb lesz, mintha azt hódítással szerzik meg.

Ezek alatt a beszélgetések alatt egyre világosabb lett számomra, hogy küldetésemnek csak egészen jelentéktelen kis része az, hogy röpiratokat szerkesszünk és talán egy légi újságot adjunk ki, s ezen keresztül segítsük a [Keresztény Demokrata Nép]pártot. Ennél sokkal fontosabb, hogy a politikai erőviszonyokat helyesen kiépítsük, s ezek előtt az emberek előtt a legösszegezőbb pártként a Keresztény Demokrata Néppártot mutassuk be, mint ahogy ez is az igazság. Tehát döntenem kellett, hogy vagy a propaganda-központba vitetem magam, és ott fejtek ki munkásságot, vagy pedig végigjárom a legfelsőbb fórumokat, s mindenütt befuttatom a Keresztény Demokrata Néppártot. Az utóbbi mellett döntöttem, bár ezzel együtt járt, hogy P. Kerkai aggódva azt hihette, hogy odavesztünk. Ettől kezdve mindenütt azt hangsúlyoztam, hogy nekem a legsürgősebben Vörös tábornagyhoz kell mennem. Tudniillik, őt magát is ebbe az irányba kell meggyőznöm. A generállal való beszélgetés alatt láttam be világosan, hogy nem tudom a propagandát és a tábornaggal való beszélgetést egyszerre nyélbe ütni, mert ha a propaganda mellett döntök, akkor Nyíregyházára visznek, ha pedig Vörös tábornagy mellett, akkor Moszkvába küldenek, mert akkor ő már ott volt, családjával együtt.

Így aztán ez a generális nem a propaganda-központba irányított, ahol, mint később megtudtam, emigrált zsidó kommunisták a legfőbb urak, hanem elküldött aludni, Mezőcsátra, hogy onnan továbbítsanak a főhadiszállásra.

Közben azonban még Bükkaranyoson érdekes dolog történt velem. A tábornokkal való beszélgetés után visszakisértek a lakásomra. Pár perc múlva megjelent nálam egy százados, és kért, hogy menjek vele. A csomagomat is vinni akartam, de intett, hogy hagyjam. Egy ór is jött utánam géppisztollyal. Keresztülmentünk a falun, egészen ki a faluból, mentünk már 20 percet is, és én el sem tudtam képzelni, hogy hová visznek ilyen messze gyalog, csomag nélkül. A százados ment elől szó nélkül, s utánam az ór. Egyszer csak kiértünk egy dögtemető-féléhez. Döglött lovak heverték egy rakáson, néhány sírszerű keskeny gödör volt sorban megásva, s az egész tér annyira zárt volt egyrészt egy pataktól, másrészt sűrű bozótkerítéstől körülvéve, hogy amikor belementünk, nem láttam semmi kivezető utat, csak visszafelé. De akkor miért jöttünk ide? Miért megyünk egészen a túlsó végéig? Engem agyon akarnak löni, villámlott belém! Az egész helyzetet felmérve ezt annyira biztosnak vettem, hogy forró veríték öntött el az egész testem, s megsédültem. Így kell elpusztulnom egy dögtemetőben! Nem baj, Isten ügyéért halok meg. Hátranéztem az örré. Egykedvűen jött utánam. Közben a százados is elért a bokorkerítésig, szétfeszítette a bokorgallyakat, s átbújt! Megkönnyebbülve állapítottam meg, hogy csak az utat rövidítettük meg. Kis házcsoporthoz értünk, és ott egy őrnagy azzal kezdte a kihallgatásomat, hogy Krisztus volt az első kommunista. Mindjárt láttam, hogy ez az ember a kommunista párt részéről van itt. Hallottam ugyanis, hogy a hadseregben is megvan a teljes pártszervezet. Ennek megfelelően folyt a beszélgetésünk is. Azt hiszem, hogy csak kíváncsi volt rám. Hamarosan el is engedett.

Délután aztán autóra ültünk. A kísérő százados egy Volga-parti városban latin-angol szakos tanár volt. Németül keveset tudott, de latinul beszélgettünk. A sofőr szibériai ember volt, a kísérő „fegyveres erő” pedig egy remekbe faragott tatár katona. Ahányan voltunk, annyi felől verődünk össze ebbe a szűk kis autóba.

Már esteledett, amikor megérkeztünk Mezőcsátra. Egyik mellékutca tágas parasztházába vittek. Mint később megtudtam, az itt állomásozó alezredes és társai voltak megbízva Miskolc megszállásával és a polgári közigazgatás megszervezésével. Egészen rendkívül szívélyesek voltak velem szemben. Saját szobájában szállásolt el az alezredes, s éjjelre felkínálta a diványát. Vacsorára meghívott harmadiknak egy magyar urat is, aki 1919-ben emigrált, először Csehországba, majd Oroszországba. Most tolmácsként jött a hadsereggel. Mindjárt a bemutatkozás után kitudódott, hogy nagy műtörténész, könyve is van a német reneszánszról. Lett erre nagy barátság! Előjöttem a firenzei emlékeimmel, ő meg az oroszokat ismertette. Az alezredes csak mosolygott rajtunk, mert valóban lelkesen beszélgettünk. Az alezredes egyébként egészen rendkívül művelt ember volt. Bejárta egész Európát, több nyelven beszélt, s pompás tábori rádióján egész este klasszikus zenedarabokat halásztatott ki a világúrból. Ismerte is nagyon az operákat és a nagy zeneszerzőket. Aztán mesélt a németek oroszországi pusztításairól. Ha csak a fele igaz, az is rettentő sok. Neki egy lányát megölték, apósát kivégezték, házát pedig felgyújtották. A Kaukázusban ő volt kirendelve egy tömegsír feltárására. 11.000 halottat számolt össze saját maga. Láta híres „Totenfabrik⁴⁹”-ot, ezt a hatalmas krematóriumot, amelyben a németek tízezzrel égették el a zsidókat és a lengyeleket. Láta a felperzselt ukrán falvakat, a teljesen szétrombolt üzemeket, vasutakat. Kérdeztem, hogy ezek után mit csinálnak

49 Totenfabrik: halálgyár.

majd, ha Németországba érnek. Ezt nem, válaszolta önérzetesen, mert mi nem vagyunk olyan barbárok, mint a németek. Mi a német hadsereg ellen harcolunk, és nem a szegény falusi nép ellen. Kegyetlenkedések lesznek, mert ez vele jár a háborúval, de mi nem szervezzük meg a pusztítást, mint a németek.

Aztán szóba jött a kommunizmus is. Leírta az egész mai orosz életet. Sok érdekeset hallottam itt, ami egészen új volt előttem. Éjjel fél háromig beszélgettünk. Közben öt éjfél előtt kihívták valahová, s mi ketten magyarok fél órára magunkra maradtunk. Tudta rólam az elvtárs, hogy pap vagyok, de azt már nem, hogy jezsuita is. Mondom egyszer neki, hogy ha tud titkot tartani, s kezet is ad rá, elárulok valamit. Kezet adott. Még korai volna, ha megtudnák [az oroszok], ezért hallgattam el, de én jezsuita páter vagyok. Hát ebben az emberben a lélegzet is elállt. Csak nézett rám, s lassan hümmögve mondotta: Úgy látszik, a jezsuitákból nem vészett ki a Pázmányok tradíciója. Én magam ateista vagyok, de mindig tiszteltem és becsültem a jezsuitákat. Amint észrevettem, a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonított annak, hogy én jezsuita vagyok.

Az alvás, bizony, rövid volt. Még hajnalok hajnalán, egészen sötétben felköltöztek, hogy itt van az autó, indulunk. Felcihelődtem, s igen szívélyesen elbúcsúztam a még ágyban heverő alezredestől. Amikor megláttam az autót, minden kedvem elment az utazástól. Bár fagy nem volt, de csipős hideg szél fújt, és a jármű, amire folszálltunk, nyitott kis terepjáró volt. Rettenő erős, keresztülmegy mindenben, de rettentően hideg is. Lenge tavaszi kabátomat összefogtam, s felkészültem a legrosszabbakra. Tengelyig érő sárban vergődünk ki az udvarból, mert az autó egészen a ház küszöbéig értem jött, és folytattuk a vergődést a mezőcsáti mellékutcákon. A főútra érkezve bekanyarodtunk egy ház udvarára, s megálltunk közvetlenül egy pompás fekete luxusautó mellett. Fiatal százados kísérom intett, hogy szálljak át, mert ezzel megyünk tovább.

Sohasem tételeztem fel a szovjet hadsereg részéről ekkora figyelmet egy pappal szemben. Ezt is megértem! Terepjáró autót küldött a küszöbig, nehogy sarat kelljen két-száz méteren át dagasztanom.

Elindultunk a délkelet-európai orosz hadsereg főhadiszállására, oda, ahol maga *Malinovszky*⁵⁰ marsall is tartózkodik vezérkari főnökével, s legfőbb tisztjeivel együtt. **December 3.**, vasárnap volt.

Jászapátin, Szolnokon keresztül értünk le Tiszaföldvárra. Örökre emlékezetes marad számomra ez az út. A második „tartárdulás” után láttam az Alföld egy részét. Mindenütt a pusztulás utálatossága. Sírt a lelkem, amidőn egymás után futottunk át az egykor virágzó falvakon, városokon, és mindenütt csak pusztulást láttam. Bedőlt, kiégett házak, szerkesztét döglött lovak, szinte schol egy ép ablak, s mindenütt idegen orosz katonák. Ami kevés magyart láttam, az mind riadt szemmel figyelt, alázatosan megsüvegelte szovjet autónkat, s készségesen ugrott hozzánk, amikor megálltunk, s a százados odaintette őket, hogy megkérdezze az útirányt. Többnyire idősebb emberek, össze-vissza öltözött aszszonyok és toprongyos gyerekek voltak. Láttuk őket az országúton lapátolni, földéken marharépat szedni és hátukon valóságos szénakazlat cipelni. De a legrettentőbb az volt, hogy ijesztően kevesen voltak. Innen szinte mindenki elmenekült vagy legalábbis elbújt. Az üresen maradt házakban pedig az orosz garázdálkodott: elfűtötte a bútorokat, fűszedte a padlót, és elrabolta a ruhákat. Az éhség nyomait is láttam. Az egyik falu szélén elhaladtunk olyan döglött ló mellett, amelyeknek a combjából éles késsel hatalmas darabot

50 Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (1998–1967) 1944-ben a 2. Ukrán Front parancsnoka, 1944 szeptemberétől marsall, 1957-től a Szovjetunió honvédelmi minisztere.

vágtak ki. Néhol a szántóföldekre kicsaptak az orosz katonák 60-80 agyonsoványodott marhát, hadd legeljék fel a kint maradt takarmányt. Vigasztaló képet csak kettőt láttam: Mezőkövesden idős asszonyok fekete ünneplőben templomba mentek. Éppen harangozott is. Zagyvarékáson pedig a magyarok sorban álltak egy hentesüzlet előtt.

Szolnok tette a legszomorúbb benyomást. A vasút mentén még az angol szőnyegbombázás nyomai voltak láthatók. Azon a részen nem láttam egyetlen épen maradt házat sem. Az egész város valósággal nyüzsgött a szovjet katonáktól. Az útkereszteződéseknél szovjet női táborig csendőrök integettek kicsiny zászlóikkal. Összesen nem láttunk többet tíz civil embernél. Később hallottam, hogy például vasutásból csak egyetlen egy maradt a helyén. Úgy hoztak az oroszok Erdélyből néhányat, hogy a forgalom megindulhasson Pest felé. Később hallottam, hogy Sárretudvarin ott maradt a főjegyző, pap, tanító, az egész faluvezetőség, és így csak csekély kárt szenvedtek, mert az orosz mindenkit meghagyott a helyén, és tisztességesen bánt a faluval.

Jászapátin túl, az országút árkában egy majdnem szétesett hullát láttunk. Hanyatt fektült, s az árok lukacsos vizéből csak félig állt ki, de a kezzeit feltartotta, s kézfeje csuklóban visszahajolva oly ijesztő látványt keltett, mintha meg akarna valamiben kapaszkodni. Arra gondoltam, hogy voltak, akik azt az embert is nagyon szerették. Jobb, hogy most nem látják.

Ismét máskor elhagyott német légvédelmi ágyuk mellett robogtunk el. Majd magyar tüzérségi állás mellett vitt el az utunk, s láttam sok száz ládát „Robbanó” felirattal. Némelyikből kifolyt a lőszer. Kilőtt német tankot csak egyet láttam. Ellenben annál több szétört hatalmas orosz tank rozsdásodott egymás mellett a tanyák között. Alsóábrány mellett egyet éppen elvontattak: szétlőtt láncát úgy húzta maga után, mintha a bele lógott volna ki.

Szívfacsaró látvány volt még a szolnoki városi híd. Felrobbantották a németek, de amint mondják, hat óra múlva már robogtak át az autók azon az új fahídon, amelyet orosz utászok építettek. A robbanás nagyon alapos volt: vízbe fordult és égnek állt itt minden.

Ilyen élmények után érkeztünk meg Tiszaföldvárra. Lehetett úgy 3 óra. Ezt a községet az oroszok az utolsó szál emberig kiürítették. Mindenkinek el kellett hagynia a házat, és ki kellett költöznie a tanyák, szőlők közé. Pedig a lakosság nagyjában-egészében otthonában maradt. Komoly támadás sem érte a várost, ezért nincs is szétrombolva. Mert itt van a főhadiszállás. Óriási volt a városkában az autó- és lovas forgalom. A küldönc-szolgálatot itt, úgy látszik, a lovas kozákok végezték, mert később az ablakom alatt állandóan láttam őket nyargalászni.

Hosszas keresgélés után végre megtaláltuk a vezérkari főnökséget, annak is a kihallgatást végző csoportját. Egy rendkívül szimpatikus főhadnagy fogad, perfekt beszél hat nyelven, természetesen németül is. Civilben mérnök-doktor, de elvégezte a hadiakadémia is. Elég barátságos kis parasztházba vezet, ott egy öreg „mama” gondjaira bíz. Melleget hozat, s kér, hogy érezzem jól magam, s pihenjem ki az út fátadalmait. Azonban még egészen meg sem mosakodhattam, s négynapos szakállam még rajtam dísztelenkedett, amikor már jött értem, hogy a generális vár. A helyzetből úgy vettem ki, hogy az volt a vezérkari főnök, a főhadnagy pedig a szárnysegédje. Ez az első kihallgatás nagyon nem sikerült. Volt pillanat, amikor a verejték is ellepett. Még mindig abban az elhatározásban voltam, hogy csak a párt nevében beszélek, és az igazi nevemet és a KALOT-ot elhallgatom. Félttem, hogy a rádióba bemondják a[z egyik] KALOT[-vezető] átszökését. Így viszont a kép zavaros és bizonytalan lett. Például kérdezték, hogy mikor alakult a

Keresztény Demokrata Néppárt. Nem mondhattam, hogy fél éve, mert valóban csak pár hete, s azt hamar leellenőrizhették [volna]. Ha pedig csak most alakult, hány tagja van? Ha keveset mondok, nem lesz semmi tekintélye, s azt gondolják, hogy afféle szovjet konjunkturalovagok vagyunk; ha sokat mondok, honnan tudtunk annyi tagot hetek alatt beszervezni ily felfordult állapotban? Mi közöm nekem a párthoz? Tagja nem vagyok, viszont ha elárulom, hogy egy nagy mozgalomnak vagyok a vezetője, mindjárt kérdezik annak a nevét, s holnap talán már a londoni és moszkvai rádió bementja a Kalot átállását. Kérdezték azt is, hol lakom. Horánszky utca 20-at mondtam be [a rendház hátsó bejáratának címét] és természetesen dr. Nagy Sándor főiskolai tanár névvel. Följegyezték, és a tábornok halk szavaiból csak annyit hallottam meg tisztán, hogy „kontroll”. Szinte láttam már, amint a Jóska gyerek a portánál a fejét csóválja, hogy itt ilyen ember nem lakott, s még aznap titkos leadón bementják ezeknek itt, hogy adataim hamisak.

Egyszóval nagyon kínos helyzetben éreztem magam. Eddigi kihallgatóim joviális tiszték voltak, ezeknek azonban ez a kenyerük, és egy egész kémhálózat áll a rendelkezésükre, hogy minden szót ellenőrizzenek.

Kérték a párttól való megbízólevelemet is. Azt válaszoltam, hogy nem hoztam ilyet magammal, nehogy a németek megtalálják nálam és föbe lőjenek. Akkor mivel vagy kivel tudom magamat igazolni, hogy valóban az vagyok, akinek mondom magamat? – kérdezték kínos következetességgel. Alig tudtam megőrizni fölényes nyugalmamat. Azt válaszoltam, hogy dr. Hamvas⁵¹ szegedi püspökkel. [Szeged ugyanis már orosz kézen volt.] A püspök annyira jól ismer és szeret, hogy nem is az egyszerű, rideg Sándor néven szokott szólítani, hanem gyerekkori becenevemen, Töhötömnek. A Töhötöm nevet viszont nem akarták felírni, bár ismételten hangsúlyoztam, hogy a püspök úr annyira ismer, hogy csak így szokott megszólítani. Mit is érdekelt volna őket egy becenév? Fő a hétköznapi és rendes név. Engem kivert a hideg verejték. Úgy éreztem magamat, mint egy csapdába esett vad.

A legvégén nekik az lehetett a benyomásuk rólam, hogy én egy vakmerő ember vagyok, aki ilyen átszökési bravúrral akarok új pártot alapítani a semmiből. Bár mondtam nekik, hogy évek óta szervezéssel foglalkozom, és a párt alapjait már régen leraktuk, de akkor rögtön azt kérdezték, hogy miért jöttünk csak most ki a megalakulással? S miért kooperálunk csak most a szociáldemokratákkal? Erre azt válaszoltam, hogy nem akartuk magunkat már eleve megfojtatni az előző kormányoktól, amelyeknek nem tetszett a mi kemény szociális programunk. Arról persze most még szólni sem mertem, hogy a szociáldemokratákat egyenesen püföltük eddig, és nyomtuk el, ahol tudtuk; később ezt is elmondottam már, kielégítő megokolással.

Amikor visszamentem a lakásomra, aggódva gondoltam a „kontroll” eredményére, s csak abban bíztam, hogy majd nyugodtan végiggondolok és egyenesbe hozok mindent. Szinte kényszerképzetem volt, hogy ha őszintén föltárok mindent, ezek kihasználják a tényben rejlő óriási propagandaerőt, és bementják a rádióba. Azt tudtam, hogy egy jezsuitának s a KALOT társelnökének az átszökése van olyan jelentőségű az egyház felé, mint Vörös vezérezredes átszökése a katonaság felé. Az ő személyét pedig nagyon kihasználták propagandára. Búcsúzáskor még azt mondtam, érzem, hogy vallomásom kissé kusza volt, de azzal magyarázhatom, hogy négy napja nem aludtam, valóságos poklon mentem keresztül, és például ma még semmit sem ettem, sem ittam, ellenben

51 Hamvas Endre (1890–1970) katolikus pap, 1944. márciusától csanádi püspök, 1964-től kalocsai érsek.

kora hajnal óta úton vagyok. Szeretnék nagyon beszélgetni nyugodt körülmények között, mert még sok érdekes mondanivalóm van.

Hanyatt feküdtem az ágyon, és elejétől végig átgondoltam mindent. Láttam, hogy őszintén föl kell tárnom az egész helyzetet. Nincs más kiút, de meg kell kötnöm a kezűket, nehogy propagandára kihasználjanak. De vajon lehetséges-e ez? Az alezredes, akivel az elmúlt éjjel együtt aludtam, le akart fényképeztetni reverendában, és ezt fölszólítással és klisirozott aláírással röpcédulára akarta nyomtatni. Alig tudtam különféle ürügyekkel lebeszélni. Ezt a veszélyt láttam itt is.

Korán lefeküdtem a jó meleg szobában, de nem tudtam elaludni, bár módfelett fáradt voltam. Egyszer csak kopognak, és úgy 9 óra tájban bejön hozzám a szárnysegéd főhadnagy, és kérdi, át tudnék-e menni hozzá, mert volna nyugodt ideje. Egyszeriben minden fáradtság kifutott belőlem, gyorsan fölöltöztem, és szinte csodálatos testi és szellemi frissességgel beültem hozzá beszélgetni. Azzal kezdtem, hogy mennyire félek a rádiópropagandától, mert az még korai volna, hiszen barátaim, munkatársaim német megszállás alatt élnek, s őket bizonyára összefogdosták, s ismerjük, hogy mily kíméletlen tud lenni a német. A leghatározottabban megnyugtató, hogy ez a veszély egyáltalán nem áll fenn, egész nyugodt lehetek, beleegyezésem nélkül semmit sem hoznak nyilvánosságra. Le kell szögeznem most utólag, hogy ezt becsületesen be is tartották.

Annyira őszintének éreztem ezeket a szavakat, hogy hozzáfogtam a való helyzet föltárásához. Megmagyaráztam neki, hogy miért nem mondtam el eddig mindent. Most azonban, íme, itt van az összes igazolványom. Kezdem a keresztlevellemmel, amelyiken [Nagy] Töhötöm Sándor vagyok. Azután bemutattam külön [a] Sándor és külön [a] Töhötöm névre szóló civil és papi arcképes igazolványaimat. Elmondottam, hogy miért kellett nekem Pesten civilben Sándor név alatt bujkálnom. Igen jókat kacagott az agyafürt igazolványokon. A „kontroll”-t jól sejtettem, mert mindjárt a beszélgetésünk elején behívott egy altisztet, s hosszasan elmagyarázta neki a Sándor és Töhötöm neveket. Most már ezeken a neveken fognak leellenőrizni. Azután igen jó hangulatban folytattuk a beszélgetést. Tökéletesen megértette délutáni aggodalmaimat.

Amikor föltártam neki az egész KALOT munkát, óriási szervezetünket, állandó fölkészülésünket egy leendő párt megalakítására vagy támogatására, egészen másként festett a kép. Ő is mondomta, hogy így már érti az egészet, és valóban nagy jelentőségűnek tartja. Ismertem előtte a népfőiskolai tanfolyamok propaganda- és szervező eredményeit, sajtónkat, szerepünket és tekintélyünket az alsó- és felsőpapság előtt, a papi tanfolyamokat, az utolsó hetek-hónapok nagy lerohanását, amely már a párt megszervezése érdekében futott. A végén világosan látta, hogy bár a legfiatalabb párt vagyunk a koalícióban, de nekünk van a legnagyobb megszervezett hátvédünk, és mi rendelkezünk a legtökéletesebben kiépített szervezettel és főleg további óriási lehetőségekkel. Azt is igen nagyra értékelte, hogy én jezsuita vagyok. Eléggé ismerte a rend történetét és szerepét.

Föltártam előtte, hogy nálunk a kommunisták nem azok, mint náluk a kommunista párt. Hiszen éppen ő mondta ma délelőtt nekem, hogy a Szovjetunióban a párt tagjait nagyon megválogatják, részeges, rosszindulatú tagja nem lehet. Nálunk éppen megfordítva van. A Horthy-éra alatt a kommunisták voltak a leggyengébb eleme a munkásságnak. Tegnap majd mind nyilas volt. Ma már vedlik át kommunistává, s mire a szovjet hadsereg Budapestre ér, ezek mind fosztogató bolsevisták lesznek. A szociáldemokraták már renegátok. Ezt előző este az alezredes fejtegette nekem hosszan. A szociáldemokrata vezetők ma már kényelmesen élnek, és amikor egy-egy gyárnak a raktárai megteltek, és jól jött volna a tulajdonosnak egy kis munkaszünet, ezek a munkavezetők pénzért kéthetes

sztrájkokat rendeztek egy-két filléres eredménnyel, hogy közben kiürüljenek a raktárak, megtisztítsák a gépeket, s lehessen megint folytatni a termelést. Ezt én jól tudtam, mert én is küzdöttem e szociáldemokraták ellen.

Egészen lendületbe jöttem. A végén a számunkra nagyon kedvező, való helyzet bonakozott ki a főhadnagy előtt. Igen megelégedettnek látszott, és közben sokat jegyzett. Búcsúzásakor mondotta, hogy mindent jelteni fog a tábornoknak.

Vígán feküdtem le, mert már világosan láttam, hogy sokkal értékesebb munka itt megfelelő információkat adni, mint röpiratokat szerkeszteni valahol Nyíregyházán.

Másnap kora délelőtt átjött hozzám a főhadnagy, és papírt hozva, a tábornok nevében megkért, hogy írásban ismertessem a Kalot céljait és szervezeti fölépítését. Aztán írok rövid jellemzést a kormány jelenlegi tagjairól. Nem is ebédeltem, hanem egyfolytában estig megírtam a kért ismertetést kb. harminc ív oldalon, sűrűn írva, németül a kért ismertetést és jellemzést. Egész lelkemet beleadtam a KALOT munkájának és szervezetének ismertetésébe. Mikor elvitte, azt mondotta, hogy most lefordítja oroszra és bemutatja Malinovszky marsallnak is. Másnap ismét papírral állított be, s a tábornok nevében megkért, hogy írok ismertetést az összes magyarországi pártról, mögöttes mozgalmaikról s egyáltalán az összes szervezetről és egyesületről. Fél éjszaka és egész nap dolgoztam e munkán. Mint később megtudtam, eddig még semmi összefoglaló képük nem volt a magyarországi pártokról és mozgalmakról. Az én nagy összefoglalásom és szinte lexikon-szerű ismertetésem volt az első. Ezt is lefordították oroszra és bemutatták a marsallnak. A főhadnagy szavából azt is kivettem, hogy azt fogják használni alapnak, és ahhoz adják majd hozzá újabb értesüléseiket és adataikat.

Az egészet a következőképpen állítottam össze. Írtam először egy négy ívoldalas tartalomjegyzékszerű vázlatot az összes pártokról, mozgalmakról és vezetőikről. Itt csak a neveket soroltam fel és az utca házszámokat, mert túlnyomó többségben azt is oda tudtam írni. Ez a vázlat, egyrészt A, B, C, D, I., II., III., 1,2,3 ... módon voltak megszámozva a tiszta áttekinthetőség kedvéért, másrészt azonban egytől nyolcvanhatig folytonosan futott a sor szélén egy kockákba rakott számozás is. A vázlat után következett aztán kb. 45-50 ív oldalon a „Jegyzetek”, 1-től 86-ig számozva. Tehát a vázlat bármely pontja, mozgalma vagy szereplő személyisége azonnal megtalálható volt a „Jegyzetek” között. Mindegyikhez rövid, lehetőleg frappáns és itt-ott szellemes jellemzést írtam. Magam sem hittem volna, hogy össze tudok szedni 86 magyar pártot, mozgalmat és egyesületet. A számot az növelte, hogy néhol több dicső férfiú is felsorakozott.

A négy íven négy külön nagy csoport szerepelt: 1. A fasiszta pártok (ők csak így nevezik a nyilaskereszteseket) és mögöttes mozgalmaik, 2. Az új Magyarország pártjai és szervezetei, 3. Azok a mozgalmak, amelyek könnyen párttá lehetnek és talán lesznek is, s végül 4. A pártok mögött álló egyesületek.

Nem írom itt le részletesen a vázlatot, még kevésbé a jellemzéseket, mert nem volna jó, ha egyesek megtudnák, kiről mit írtam. Minden mondatát lelkiismeretem szavára hallgatva írtam, mert tudtam, hogy írásommal sokat árthatok, és sokat használhatok is. A fasisztáknál külön vettem a Szálasi⁵²-féle csoportot, s külön az Imrédystákat⁵³. Felsoroltam a vezető személyeket, az aktív tisztikar dicstelen nyilas szerepét, a közhangulatot, a

52 Szálasi Ferenc (1897–1946) a nyilaskeresztes és hungarista párt és mozgalom megalapítója, Magyarország nemzetvezetője 1944 és 1945 között.

53 Imrédy Béla (1891–1946) gazdasági szakember, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök.

Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget⁵⁴ stb. A Leventéről⁵⁵ megírtam, hogy *Béldy*⁵⁶ nem volt fasiszta, le is tartóztatták a fordulatkor, de munkatársai Hitler Jugendde⁵⁷ tették a mozgalmat. A Levente-leányról külön is írtam. A Leventére egyébként, azt láttam, igen haragudtak az oroszok.

Az új Magyarország pártjai között felsoroltam a koalíció egyes tagjait. A kommunistáknál megemlítettem a Györfly Kollégiumot⁵⁸, *Zsindelyné*⁵⁹ különös szereplésével együtt, úgyszintén felsoroltam a népi íróknak radikálisabb alakjait is. A kommunistákról egyébként megírtam, hogy leendő nagy többségük még nyilaskeresztes (dec. 5.) A szocdemekről azt írtam, amit fentebb már megemlítettem, kiegészítve önszegélyező egyesületeikkel stb.-vel. A Kisgazda Párttal kapcsolatban felsoroltam és jellemeztem *Eckhardt Tibort*⁶⁰, *Varga Bélát*⁶¹, *Tildyt*⁶² és a Parasztszövetséget *Nagy Ferencfel*⁶³ és *Vörös Vincével*⁶⁴. A Keresztény Demokrata Néppárt főbb alakjai közé bevettem Ugrin Jóskát és *Dr. Lőrincz Józsefet*⁶⁵ is. A mögöttes szervezeteknél csak utaltam a KALOT-ra, mert igen bő ismertetést már adtam, de jellemeztem itt még az EMSZO⁶⁶-t, a Hivatásszervezetet⁶⁷, Egyetemi Kat. Bajtárs Szövetséget⁶⁸ *Földi Endrével*⁶⁹, sőt a röpiratterjesztés címén külön megemlítettem a budapesti Egyet. Kongregációt⁷⁰ is.

-
- 54 A Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség (KABSZ) 1944-ben (más adatok szerint 1942-ben) megalakult, majd 1945-ben betiltott jobboldali paramilitáris szervezet.
- 55 Leventeszervezet, 1921–1945: a magyar ifjúság hazafias, katonai szellemű nevelésére létesített szervezet.
- 56 Béldy Alajos (1889–1946) sportoló, katonatiszt, diplomata, a második világháború idején altábornagy. 1941 augusztusában Horthy az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetőjévé tette. A Nemzetőrség parancsnoka (1944. szept. 26. – okt. 16.), a nyilas hatalomátvétel után német fogásban volt (1944. okt. 16. – nov. 20.), megszökött, a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált, majd jelentkezett a debreceni ideiglenes kormánynál (1945. jan. 19.), ahol a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke (1945. jan. 19. – febr. 12.) lett. A politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróóság 1945. július 20-án háborús bűnösneként halálra ítélte, a büntetést kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és 1946. december 22-én a rabkórházban meghalt.
- 57 A Hitlerjugend (vagy Hitler-Jugend) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt 1922 és 1945 között működött ifjúsági szervezete volt.
- 58 Ez volt az első népi kollégium. 1939-ben alakult meg, Bolyai Kollégium néven (1942-től Györfly Kollégium a néprajzkutató Györfly István után).
- 59 Zsindelyné Tüdös Klára (1895–1980) divattervező, a Györfly Kollégium egyik alapítója, 1943-tól az Országos Református Nőszövetség elnöke.
- 60 Eckhardt Tibor (1888–1972) kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő, a két világháború közötti magyar politika egyik vezető alakja.
- 61 Varga Béla (1903–1995) katolikus pap, pápai prelátus, kisgazdapárti politikus. Az Országgyűlés elnöke; a második világháború utáni amerikai emigráns magyarság vezetője.
- 62 Tildy Zoltán (1889–1961) református lelkész, politikus, miniszterelnök, majd köztársasági elnök.
- 63 Nagy Ferenc (1903–1979) kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő, miniszterelnök, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke.
- 64 Vörös Vince (1911–2001) kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő.
- 65 Dr. Lőrincz József (1903–1991) katolikus pap, a KALOT csíki igazgatója, 40 évig Ditró plébánosa.
- 66 EMSZO (Egyházközségi Munkásszakosztályok) a katolikus egyházon belül a 20. század első felében létrejött keresztény-szociális munkásmozgalmi szervezet.
- 67 Hivatásszervet (Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete) keresztény érdekvédelmi szervezet a 20. század első felében.
- 68 Pontosabban: Országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség, OMKFDSz, (1921–1946).
- 69 Földi Endre (1919–2007) műegyetemi tanársegéd, ifjúsági szervező, majd jezsuita növendék, mérnök. 1961-ben hat és fél év szigorított fegyházra ítélték. Ebből két és fél évet töltött börtönökben. 1984-ben szentelté pappá. Plébános, majd idősebb korában káplán.
- 70 Egyetemi Mária Kongregáció.

A 3. csoportnál jöttek a legitimisták (*Eszterházy Móric*⁷¹, Nemzeti Kaszinó⁷², arisztokrácia, Szent István Bajtárszövetség⁷³). Felsorakoztak másodikként a régi liberális világ letűnt urai (*Gr. Bethlen István*⁷⁴, *Kállay Miklós*⁷⁵, *Antal István*⁷⁶ stb.). Mögöttes szellemi frontként ott voltak *Kornis Gyula*⁷⁷, *Szekfü Gyula*⁷⁸ (szocdem szimpátiával). Az *Emericana*⁷⁹ is itt kapott helyet, *Schwartz*⁸⁰ öméltóságával. Aztán harmadikként jöttek ebben a csoportban a fasiszta-ellenes nagy kapitalisták *br. Kornfeld Mórival*⁸¹ az élen s mögöttes erőként a Magyar Nemzet, Jelenkor, *Gogolák*⁸², *Katona Jenő*⁸³ és mások. Végül megemlítettem a Polgári Radikálisokat is *Rassaival*⁸⁴. Róluk azt írtam, hogy évek óta semmit sem hallani róluk, s ha most mégis szerephez jutnak, az azért lesz, mert a magyarok azt hiszik, hogy kedveskednek a szovjetnek ezzel. Ugyanis ehhez a párthoz tartozott valamikor *gr. Károlyi Mihály*⁸⁵ is.

A 4. csoportnál jöttek azok az egyesületek, amelyek nem állnak pártokkal összekötésben. Itt aztán foglalkozások szerinti rendben felsoroltam a cserkészettől kezdve a KIE⁸⁶-n és a KIOE⁸⁷-n keresztül a Mária Kongregációig⁸⁸ és az A.C.⁸⁹-ig minden fontosabb egyesületet. Végül külön hoztam és külön jellemeztem a Nemzeti Munkaközpontot (*Marton Béláról*⁹⁰ azt írtam: Er lebt aus der ungelösten Sozialfrage⁹¹), a Frontharcosokat⁹², a MOVE⁹³-t és a Turáni Vadászokat⁹⁴.

Végezetül kérték, hogy záradékként írjam meg, hogy kiket szeretnék én a politikai vezetők között látni és miért. Tíz-tizenkét nevet soroltam fel rövid megokolásokkal.

-
- 71 Eszterházy Móric (1881–1960) arisztokrata, politikus, miniszterelnök (1917).
 72 A Nemzeti Kaszinó Széchenyi István gróf által 1827-ben eredetileg Pesti Casino néven alapított társadalmi, közművelődési egyesület, melyet 1830-tól neveztek Nemzeti Casino-nak.
 73 Szent István Bajtársi Szövetség: 1927-ben alakult legitimista szervezet.
 74 Gróf Bethlen István (1874–1946) jogász, mezőgazdász, politikus, miniszterelnök.
 75 Nagykállói Kállay Miklós (1887–1967) jogász, gazdálkodó, politikus, miniszterelnök (1942–44).
 76 Antal István (1896–1975) politikus, országgyűlési képviselő, miniszter.
 77 Kornis Gyula (1885–1958) piarista szerzetes, filozófus, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, MTA elnöke.
 78 Szekfü Gyula (1883–1955) történész, egyetemi tanár, nagykövet.
 79 Foederatio Emericana: katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók szövetsége (1921–1946).
 80 Schwartz Elemér Lajos (1890–1962) ciszterci szerzetes, egyetemi tanár, az *Emericana* főtítkára.
 81 Bárány Kornfeld Móric (1882–1967) közgazdász, nagyiparos, bankár, politikus, 1927-től 1944-ig a Felsőház tagja.
 82 Gogolák Lajos (1910–1987) történész, újságíró, tanár.
 83 Katona Jenő (1905–1978) újságíró, politikus, országgyűlési képviselő.
 84 Rassay Károly (1886–1958) ügyvéd, liberális politikus, lapszerkesztő.
 85 Gróf Károlyi Mihály (1875–1955) politikus, miniszterelnök, köztársasági elnök, nagykövet.
 86 KIE: Keresztény/Keresztyén Ifjúsági Egyesület (Magyarországon: 1883–1950).
 87 KIOE: Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete (1923–1936), *később*: Keresztény Ifjak Országos Egyesülete (1936–1946).
 88 Mária Kongregáció: katolikus hitbuzgalmi egyesület, amely a hívők, elsősorban fiatalok vallási, erkölcsi alapokon nyugvó nevelését, a hitélet erősítését, a Mária-kultusz ápolását tekintette céljának.
 89 A.C.: Actio Catholica (magyarul Katolikus Akció, rövidítve AC) a hívek apostoli tevékenységét megszervező testület.
 90 Marton Béla (1896–1960) jobboldali politikus, országgyűlési képviselő, a MOVE egyik szervezője.
 91 A megoldatlan szociális kérdésből él.
 92 Országos Frontharcos Szövetség: az első világháborút megjárt veteránok (frontharcosok) által 1929-ben megalakított szervezet, azzal a céllal, hogy a világháború volt frontharcosai között továbbfejlessze a bajtársias szellemet, a kölcsönös áldozatkészséget, tagjainak erkölcsi és anyagi segítséget nyújtson.
 93 MOVE: Magyar Országos Véderő Egylet. Szélsőjobboldali csoportosulás Gömbös Gyula vezetésével a két világháború között.
 94 Turáni Vadászok Országos Egyesülete.

Ez a nagy ismertetés volt egész küldetésünk fő eredménye. Valahogy meg is látszott további életünkön. Nagyobb esemény már nem jött. Amikor ezekkel kész lettem, magamra hagytak. Jósikáról nem tudtam semmit, pedig közben már őt is a főhadiszállásra hozták. Engem olyan szigorú őrizet alatt tartottak, mintha fogoly lettem volna. Túrtem ezt néhány napig, de amikor a főhadnagy már felém se nézett, s nem tudtam nála panaszt tenni, írtam egy igen kemény, csaknem goromba levelet. Megírtam, hogy amit ő annyiszor hangsúlyozott, hogy én nem vagyok fogoly, az csak teória, a praxis ellenben az, hogy úgy őriznek, mint valami betörőt. Nagyon félek, hogy az a sok szép, amit ő nekem a szovjetről és a kommunizmusról mondott, szintén csak teória lesz, és a praxis ugyanolyan arányban áll a teóriához viszonyítva, mint az én esetemben. Tökéletesen megbántam, hogy átszöktem. Odahaza többet tudtam volna dolgozni. Én, aki áldozatot hoztam és bebizonyítottam a bizalmamat, rosszabb helyzetbe kerültem, mint azok, akik Budapesten maradtak, és a jelen pillanatban talán gyalázzák a szovjetet és rettegetve várják bevonulását. Beletörődtem abba, hogy fogoly vagyok, habár önként szöktem át ezer veszélyt vállalva, de most kérem, hogy legalább azt adják meg nekem, amit minden kultúrállamban a foglyoknak megadnak: vigyenek munkára, adjanak olvasni valót vagy papírt, hogy írhassek, mert a lekegyetlenebb büntetés egész nap egyedül ülni egy szűk kis szobában és a levegőt bámulni.

Azonnal átjött a főhadnagy, és mentegetőzött, hogy azért várokozom én is, mert ők is várják azt a generálist, aki a magyarországi összes politikai ügyek rendezésére kapott megbízást. Csak egyedül ő tud majd dönteni, hogy Moszkvába megyek-e Vörös tábornokhoz vagy pedig itt maradok a propaganda-osztályon tanácsokkal segíteni.

Ez kissé megnyugtató volt, mert azért egymagáért érdemes lett volna átszökni, hogy az ember közelébe férközzék annak a tábornoknak, akitől bizonyára minden függ majd itt az országban. A helyzetem is javult, s kaptam papírt, megírhattam ezeket a feljegyzéseket. Az örök is már sokkal kedvesebben viselkedtek velem szemben, bár valójában a lényeg nem változott: fogoly maradtam minden mozgási szabadság nélkül.

A legnehezebb az volt, hogy nem tudtam misézni, mert még az első nap, amikor kiraboltak, elvették a miseboromat. Azóta folyton kértem tiszta bort, de csak kotyvaléket kaptam. Végre, két hét után, **dec. 15-én** *Farkas Lajos* derék magyar ember hozott egy kis üveggel a saját terméséből szavatoltan tőkéletes tiszta bort. Szinte gyerekes boldogság fogott el. Hogy készültem erre a szentmisére! Egy tiszta zsebkezdőmet megvettem korporáléna⁹⁵, a másikat kehelytörőnek, ez lesz majd a kehelyfedő is. Egy kis borospohár lesz a kelyhem. Kis ostyám volt. Gyertya helyett petróleumlámpát kaptam, s keresztnek kitettem a rózsafüzérem kis feszületét. Úgy gondoltam, este 9 órakor mutatom be a szentmisét, mert akkor már bizonyára nem hívnak kihallgatásra, és senki sem fog zavarni. Úgy is volt. Mindent szépen előkészítettem, felvettem a reverendát is, mert napközben csak úgy pulóverben voltam. Megmagyaráztam az örömmek, egy derék Moszkva vidéki öreg parasztnak, hogy én most misézni fogok, ne zavarjon. Megértette. Leült az üvegajtón kívül a konyhában, s a függőnyt elhúzva nézte, hogy mit csinállok. És én miséztem.

Nem írom le, mert úgy sem lehet ezt leírni.

Így már elviselhetőbb lett a fogság is. A napok pedig múltak minden esemény nélkül. Arról nem írok, hogy a reggelire kapott folyadékról mind a mai napig nem tudom, hogy kávé volt-e vagy pedig tea. Arról sem írok, hogy az étvágyam olyan tőkéletesen elment,

⁹⁵ Korporálé: az oltárra helyezett kis terítő (kendő), mise alatt erre teszi a pap a kelyhet és az ostya tálkáját.

hogy egész napi élelmem a reggelin kívül egy tál leves volt. Mióta este misézem, azóta csak reggelizek és ebédelek. Kimondhatatlanul nehéz volt elviselni a teljes tétlenséget. Nincs egy könyvem, nem szólhatok egész nap senkihez; amiket le akartam írni, régen leírtam. Csak ültem és gondolkodtam.

Végül már azon tűnődtem, hogy megírom a főhadnagynak, hogy amíg ügyemben nem döntenek, éhségstrájkot kezdek. Vagy engedjenek Vöröshöz vagy a propaganda csoporthoz, vagy küldjenek valamelyik rendházba, de ezt a fogságot már nem tűröm tovább. A vasárnap esti szentmisét a helyes döntés szándékára ajánlottam fel, s másnap, **dec. 18-án**, kora reggel a következő levelet írtam, természetesen németül, a főhadnagynak:

„Főhadnagy Elvtárs! Hosszú magányomban alaposan átgondoltam a feladatomat és azt a munkát, amellyel szolgálatára lehetek a közös ügynek. Röviden és világosan így tudnám összefoglalni:

Franciaország (*De Gaulle*⁹⁶), Spanyolország (*Franco*⁹⁷), az 1920-as Magyarország (*Horthy*) példái azt mutatják, hogy Vörös János is hasonló tekintéllyel jön majd haza Magyarországra.

Horthy kormányzó úr jelenleg német fogságban van, s amint a németeket ismerjük, nem fog onnan visszatérni. Különben is már öreg és nagyon megtört ember. Tehát Vörös János, akinek a tekintélye máris óriási az országban, legrosszabb esetben is a Kormányzó úr helyettese lesz, de legnagyobb valószínűséggel az utódja is.

Ez nagyon kedvező az U.R.S.S.⁹⁸ számára mert

a) erős orosz szimpátiával jön majd haza Moszkvából;
 b) továbbá azért is kedvező, mert az ő személye biztosabb bázis az U.R.S.S. számára, mint az emigrált 1919-es kommunisták, akiknek túlságosan rossz hírük van az egész országban és kedvezőbb, mint a jelenlegi magyar szocdemek is, akik között nincs is komoly tekintélyű vezető egyéniség;

c) végül Vörös János mögé állítható a megszervezett magyar parasztság a KALOT-on és társmozgalmain keresztül. Ez súlyt, többséget, becsületességet és komoly radikális szociális reformokat is jelentene.

Mindent mielőbb meg kellene beszélnem Vörös vezérezredessel, hogy ezeket az egységes erőket fel tudjuk sorakoztatni személye mögé.

Mint jó és közismerten lelkes szónok, nagy segítségére tudnék lenni Vörös vezérezredesnek az új magyar hadsereg megszervezésében. Sorra járnám az egyes magyar fogolytáborokat és fellelkesíteném és toboroznám az embereket az új magyar hadsereg számára.

Összegezve: a Szovjetunióknak érdeke, hogy a szovjetbarát Vörös János komoly politikai szerephez jusson, mögéje komoly erők felsorakozzanak és az új magyar hadsereg mielőbb felálljon. Ezekhez tudnék én komoly segítséget adni.

Kérem, jelen beadványomat legyen szíves oroszra lefordítani és bemutatni a generálisnak. P. Nagy Töhötöm.”

96 Charles de Gaulle (1890–1970) francia tábornok és államférfi, a második világháborúban a francia ellenállás vezetője, 1944-től 1946-ig az ideiglenes kormány elnöke.

97 Francisco Franco (1892–1975) spanyol katonatiszt, a spanyol polgárháborúban a nacionalista erők egyik vezetője, 1939–1975 között Spanyolország vezetője (diktátora).

98 URSS: Union des républiques socialistes soviétiques (francia): A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, röviden Szovjetunió. (Közismertebb az angol USSR és az orosz CCCP rövidítés.)

Délután beállított hozzám egy igen szimpatikus, egyáltalán nem oroszos megjelenésű őrnagy. Azt mondta, hogy egy igen jelentős, magas személyiség, egy tábornok küldötte őt, hogy tájékozdjék felőlem s terveim felől. Kb. jó 3 órát beszélgettünk, s ő is a szovjet tiszték közé került, akik a legjobb benyomást és emléket hagyták maguk után a lelkemben. Nagyon érdeklődött közvetlenül személyem iránt, részletesen kikérdezett a KALOT-ról, a jelenlegi magyar pártokról, a pártok erejéről, és közelebről érdekelték a terveim és elgondolásaim is. Nagyon csodálkozott, hogy ilyen sokáig itt felejtettek, s ígérte, hogy azonnal jelentést tesz. A válasz azonban 3-4 napba kerül, addig legyen még egy kis türelemmel. Végezetül felvetette a kérdést, hogy nem volna-e kedvem egy röpiratot szerkeszteni a még mindig német oldalon küzdő honvédek számára. Jónak tartotta volna, ha ez a röpirat a saját nevemmel jelenne meg. Azt válaszoltam, hogy nagyon szívesen megírom a röpiratot, azt pedig másnap reggelig átgondolom, hogy érdemes-e saját nevemmel kiadni vagy sem.

Egész éjjel aztán igen sokáig töprengtem ezen a kérdésen. Mellette szólt az, hogy a szovjet úgy látja, hogy én, és személyemen keresztül az egyház valóban akar vele együtt dolgozni. Ez pedig fontos a kibontakozás érdekében, mert az egyház így biztosabban helyet kap az új szereposztásban. Én pedig azért vagyok itt, hogy az egyház ki ne maradjon a politikából. Ott van például P. *Pierre Delattre*⁹⁹ látogatása Magyarországon, P. *Tacchi Venturi*¹⁰⁰ szerepe Olaszországban, P. *Varga*¹⁰¹ körútja az országban még Teleki Pál idejében és egyáltalán P. *Kerkai*¹⁰² és az én működésem az utóbbi hat-nyolc évben. De amikor elképzelttem, hogy otthon ülök a P. Provinciális szobájában és ő felelősségre von, minden ellene látszott szólni. P. Delattre nem csinált senki nemzet ellen propagandát, csak mellettünk, nekem pedig ebben a röpiratban a németekről kell majd megírnom az igazat, hogy milyen hitványul viselkedtek velünk szemben; Tacchi Venturi tanácsokkal segítette az egyház és az állam kibékülését, P. Varga propagandát folytatott egy szociális szellemű program mellett, mi pedig ketten P. Kerkaival mindig a háttérben tudtunk maradni, s még mindig sikerült más és más figurát kijátszanunk. Itt azonban nekem a nevetem kell nyíltan odaadnom egy nemes hangú, de végeredményben mégis csak közönséges röpiratra. Eszembe jutott, hogy „[...] ne keveredjenek bele a népek között kitért viszályokba és háborúkba”. Épp ezért odaadhatom a nevetem, hogy valamit feléptsünk, és főleg, hogy az egyházat és az államot közelebb hozzuk egymáshoz, de mint jezsuita nem szerepelhetek egy németek ellen szerkesztett röpiraton. Reggel tehát úgy döntöttem, hogy meggyőzőm szovjet tiszt barátaimat, hogy megfelelőbb lesz, ha dr. Nagy Sándor teológiai tanár névvel jegyzem a lapot, mert a „Töhötömöt” a katonák úgy sem ismerik, a papi mivoltom pedig így is eléggé kidomborodik. **Dec. 19-én** reggel aztán megírtam a röpiratot.

*

99 Pierre Delattre (1876–1961) francia jezsuita 1928-ban írta „La Vocation des Hongrois au Catholicisme” c. dolgozatát. Delattre témájához lásd: Henri de Montety: A „magyar tapasztalat”. In: Kommentár 2013/5. Online: http://kommentar.info.hu/iras/2013_5/a_magyar_tapasztalat (Hozzáférés: 2017. 07. 10.)

100 Pietro Tacchi Venturi (1861–1956) olasz jezsuita.

101 Varga László (1901–1974) jezsuita szerzetes, társadalomtudós, szociális szervező, politikus.

102 Kerkai Jenő (1904–1970) jezsuita szerzetes, a KALOT megalapítója és fő szervezője.

Itt fejeződik be a részletes naplófeljegyzés, legalábbis az, ami Nagy Töhötöm hagyatékában fennmaradt. A további napok eseményeit, élettörténetének ezt részét a szerző Jezsuiták és Szabadkőművesek című könyvében így fejezi be:

„A részletes naplómban van itt még néhány oldal arról, hogy Ugrin Józsefet fölkeresték az oroszok az apácánál, és autón utánam hozták. Majd leírom, hogy éhségstrájkot kezdtem, mert hosszúnak találtam a főhadiszálláson való tartózkodásomat, de megígérték, hogy egy-két nap múlva Debrecenbe visznek, ahol az ideiglenes magyar kormány már megalakult, és az engedélyt is megadták a Kalot további működésére, sőt kapok orosz írást, amelynek szövege szerint én és családom a legfőbb orosz katonai parancsnokság védelme alatt áll, és utazásaimban bármelyik orosz katonai járművet fölhasználhatom. Becsülettel le kell szögezmem, hogy a legfőbb orosz vezetőség rendkívül korrekt volt a Kalot mozgalommal és személyemmel szemben. Méltányolták a Kalot szociális szellemét, elhitték rólunk, hogy mi őszintén szeretjük a népet, és szabad mozgást engedélyeztek. Az írást Debrecenben meg is kaptam, és értékét akkor mértem föl, amikor segítségével az egész országot bejártam egy katonai futár gyorsaságával, és sok esetben lezárt hidakon eresztettek át az örök. Merészségben néha odáig mentem, hogy útközben öt-hat kétségbeesett embert vettem magam mellé, és segítettem át szigorú katonai kontrollon mint családomban tagjait, pedig a nevüket sem tudtam.

Amíg én az orosz főhadiszálláson a lehetetlent lehetővé tettem, addig Budapest fele már orosz kézre került, s P. Kerkai is módot talált arra, hogy levergődjék Debrecenbe. Nagy ijedelmére azonban nem talált ott, pedig Miskolcra értesült, hogy átszöktem. Biztos elhurcoltak, vagy talán agyon is lőttek. Végre engem is Debrecenbe hoztak. Találkozásunkkor örömünk leírhatatlan volt. Elért eredményeimet sorsdöntőnek tartotta, mert enélkül a Magyar Kommunista Párt egyetlen mondattal elsöpört volna bennünket. Így azonban kénytelen volt elismerni. Egy napos alapos átbeszélés után úgy döntöttünk, hogy ő a fővárosban fogja a Kalot-központot újraszervezni és kiépíteni a kapcsolatokat minden irányban, én pedig különleges orosz engedélyemmel végigszaladok a vidéken, és ott próbálom fölrázni a szervezetet, és el irányítani őket az akkor eluralkodott kétségbeesés, pánik és teljes bizonytalanság között. Menni fogok valóságosan az orosz hadsereg nyomában, és lehetőleg első leszek, aki hírt visz arról, hogy még élünk, és dolgoznunk szabad, lehetőleg még magát a mindenhatónak ígérkező kommunista pártot is megelőzőm egy órával most, amikor valóságos versenyfutás indult meg az orosz hadsereg után maradt senki földjén összefogdosni a lelkeket egy új ideológia számára.”¹⁰³

*

103 Idézett mű, második kiadás (1990), 165-166. oldal.

FÜGGELÉK

Nagy Töhötöm zsebnaptár-bejegyzései

1944. dec. 19. – 1945. febr. 3.

1944. dec. 19. [Tegnap délután hosszan beszéltem velem egy orosz őrnagy, akit „egy felélős tábornok” küldött hozzám és] megkért, hogy írjak 3 röpiratot: egyet a lakosságnak, 1-et katonáknak és egyet katonáknak karácsonyra. Ma nem tudtam megírni, mert nem volt papírom.

1944. dec. 20. Ugrin Jóska¹⁰⁴ ma de. átköltözött hozzám. Ő azt hitte, hogy nem valótartottam be, hogy pap vagyok, s ezért tartanak fogva. Én pedig attól rettegtem, hogy ő lecáfolta az én bemondásaimat. Megnyugodtunk. És rettentően örültünk egymásnak. Estére megírtuk a 3 röpiratot, érte jött egy hadnagy.

1944. dec. 21. Szemközt fogoly katonatisztek azt mondták rólam, hogy hiába jött az a pap, nem fogja megmenteni az egyházi birtokot. Fogtam egy embert és átüzentem, hogy 2 ok miatt vagyok itt: az egyházi birtokot felosztani és megreformálni a Ludovikát, mert ha annyi a pap, mint esküszegő katonatiszt, szégyenemben kivándorolnék.

1944. dec. 22. Miseborom elfogyott. Tele vagyok mindenféle nyavalyával. Altestem tele keléssel, felsőtestem csupa kiütés. Fejem búbján kelések. A tetvek esznek. Étvágyam semmi. Rettentően idegesít minden.

1944. dec. 23. Nagy beszélgetés Jóskával. Jobb lesz a propaganda-osztályhoz kerülni, s Vöröst¹⁰⁵ csak meglátogatni. A sajtó-propaganda-osztály majd jó ismerősünk lesz Bpsten. A szovjet talán átállítja véleményét, látva a forradalmi papokat. – Érdekes beszélgetés a kis tolmáccsal.

1944. dec. 24. Életem legszomorúbb karácsonya. Egész nap egy szót sem szóltunk. Én kiolvastam Rabindranath Tagore egy könyvét, mert más nem volt. Este ½ 9-kor [?] lefeküdtünk. Miseborom teljesen megecetesedett. Misézni sem tudtam.

1944. dec. 25-26. Nem misézhettem. Egész nap olvastunk. Új foglyokat hoztak. Egy százados, főhadnagy és egyetemi tanársegéd zászlós. Züllött kinézésű német katonák karácsonyi énekeket énekelnek. Ebédet hoztak a szomszédok, Jóska volt gazdáik.

Beszélik, hogy megy a főhadiszállás. Valóban másnap délre el is ment. Másnap reggel hallom és a függöny mögül meglesem, amint őrünk kirabolják a magyar foglyokat.

1944. dec. 27. Kora reggel 24 km gyalog Kunszentmártonba. Onnan nyitott autón Szarvasra. Ott sok csatangelés után megtudjuk, hogy nem ide kell jönni. Gyalog indulunk, majd nyitott teherautón Tiszaföldvárra. Ott aludtunk. Mindez tavaszi kabátban. Jóska mindenfelé ... [?]

1944. dec. 28. Reggel gyalog indultunk 3-4 km, ezután felvett egy nyitott teherautó. Szolnokon álldogáltunk sokat. Nyitott autón Jászberénybe újabb tévedésből. Sok ácsorgás után Jászalsószentgyörgyre vissza, s ott aludtunk.

1944. dec. 29. Gyalog elmentünk Jászladányba, az új főhadiszállásra. Onnan gyalog nekiindultunk Jászkisérre, majd egy autó felvett. Jászkiséren kémgyanús kihallgatás. Barna Zsigánéhoz szállásoltak. Két ágyban 3-an aludtunk: két orosz és én. Jóska külön. Oroszok részegen jöttek haza. Borzalmas éjszaka volt.

104 *Ugrin József* (1910–1993): kezdetektől a KALOT egyik fő szervezője. 1947–1948: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

105 *Vörös János* (1891–1968) vezérezredes, vezérkari főnök.

1944. dec. 30. Írnom kellett a kormánynak¹⁰⁶ igazolásomért. Még este a gáton [?]. Napraforgómag. 200 nőt meggyaláztak. Jászapátiban többet. Nagy szeretettel játszanak a gyerekekkel.

Egész nap egy német nyelvtant tanulmányoztam. Borzalom az a piszok, ami ebben a szobában van: köpés, pisi, napraforgómag és ismét pisi. A gyerek bög, a katonák részegen jönnek haza.

1944. dec. 31. A bor felét lenyelik, felét kiköpik. Szobámban bort tartanak, s egész nap csoportosan jártak ide inni. A szoba tetejét ágaskodva fejem búbjával elérem, orrommal pedig a mestergerendát. Böfögés, öklendezés egész nap. Este megint tökrészek. Infernális állapot. – (A szomszéd „Mari néni” históriája megdöbbentő regény: kétszer lakoltatták ki 9 gyerekével télen az utcára. A legnagyobb regényeket az élet írja. Sokgyermekes anyák érmét azonban kapott). Kovács Károly 5 gyerekkel. Gergely Andor¹⁰⁷ főjegyző.

1945. jan. 1. Egész éjjel nem aludtam. A tökrészeg Nikoláj mellém feküdt. Iszonyúan horkolt, rugdalt a lábával. – Reggelenként az ablakhoz ülök és tetvészkedem.

1945. jan. 2. Már én is ülök a többiek között, és köpködöm a napraforgómagot. Mari néni kártyát vet nekem. Életéről tovább mesél. A lókupec-históriát és a többit. A katonák nagyon jól viselkednek, mert józanok.

1945. jan. 3. Nikoláj verekedett Sztálingrádnál. Van kitüntetése is. Kihallgatásra vittek. Egy órnagy érdeklődött a premontreiek iránt. Különösen a gödöllői rendház érdekelte. Kérdezte, kiket ismerek. Jóskának küldtem át háziasszonyommal egy rántott csirkét finom házikenyérral.

1945. jan. 4. Megkaptam a csomagot. Semmi sem hiányzott belőle. Egy orosz katonára őrizte. A naplóm is megvan!! Vettem 2 kg vaját, s az útra becsomagoltam egy egész házikenyeret.

1945. jan. 5. Kora reggel csomaggal hívtak a parancsnokságra. Tévedés volt. Az egész kormány Moszkvában van, nem jött válasz. Kérték tőlem, és leadtam a tiszaföldvári terjedelmes információt. Majd visszahoztak a parancsnokságra. – Nagyon bántott, hogy még itt kell tétlenkednem. Már 16-17 napja nem miséztem. Nincs bor.

1945. jan. 6. Végtelen sivárság. A szoba tele pisifoltokkal, köpésekkel és a főzés illatával. – Jóska rólam és a sajtóról beszél. Mikor köteles cikkek jöttek, leállítottuk a lapokat¹⁰⁸. – Biztosan vagyok, s mégis félek, ha a katona jön.

1945. jan. 7. Reggel értünk jöttek. Jóskával találkozom. Nem tudta, hogy kémgyanús voltam. A küldött rántott csirkéből gondolta, hogy jól állunk, hogy jól állunk. Két orosz ruhás magyarral (Nógrádi Sándor¹⁰⁹ partizán ezredes és Tömpe András¹¹⁰ partizán szds.) kísérnek...[?],

106 Az 1944. december 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányról van szó.

107 *Gergely Andor* (1892–1973) jogász, 1920-tól 24 éven át Jászakisér köztisztviselői állásfőjegyzője.

108 Feltehetőleg a KALOT sajtókiadványairól van szó, s arról, hogy nem voltak hajlandók a nyilasok elvárásai szerint írni, ezért inkább beszüntették a KALOT-lapok kiadását.

109 *Nógrádi (Kellermann) Sándor* (1894–1971): 1918-tól szakszervezeti vezető, 1919-től kommunista párttag. 1922-től Prágában, Berlinben, Bécsben, Bukarestben élt. 1925-től moszkvai pártiskolán tanul. 1928-tól Prágában, majd Nyugat-Európában, főleg Franciaországban tevékenykedett, a második világháború kitörése után visszatért a Szovjetunióba. A Kijev melletti partizániskola magyar tagozatának parancsnoka volt. 1944 őszétől részt vett a felvidéki partizánharcokban, 1944 decemberében csatlakozott a II. Ukrán Front csapataihoz. 1945. januárban érkezett Debrecenbe. A következő évek folyamán haláláig magas párt- és állami beosztásokban dolgozott.

110 *Tömpe András* (1913–1971) gépészmérnök, hírszerző vezérőrnagy, diplomata. 1930-tól vett részt az illegális baloldali mozgalmakban. Csehszlovákiában szerzett mérnöki diplomát. Önkéntes a spanyol polgárháborúban. Később hazatért. 1944-ben munkaszolgálatos Ukrajnában, ahol átszökött az orosz csapatokhoz

majd vissza Jászapátiba. Vacsora a tisztai étkezdében. Lakás; lett főhadnagy¹¹¹ máshová visz.

1945. jan. 8. Reggeli alatt újra találkozom a régi őrnaggyal. Nagy beszélgetés a két magyarral. Este együtt voltunk Simonffy Tóth Ernő¹¹² vk. őrnaggyal. Elmeséli az ő útját Moszkvába. Mi ismertettük a KALOT-ot és a pártokat. Helyzetünk világos lesz.

1945. jan. 9. Indulás. 1 kg vajjal átmegeyek. Még ágyban vannak. Nyitott autóval Szolnokon át (pompás ebéd!) Debrecenbe. A két „partizán” Gerőnél¹¹³. Lakás az őrnagynál. Nem akarnak beengedni. Mégis ott alszunk egy ágyban. Fürdőszoba.

1945. jan. 10. Az asszony letérdelt és sírva mondta reggel: Mentsék meg az országot a magyaroknak! Más vallásúak mindenütt az orosz bizalmi magyar helyeken.

Feladatunk lesz tájékozódni és tájékoztatni a pestieket. Pompás orosz ezredes (udvarias!) Vásárynál. Megtudjuk P. Kerkai [korábbi] itt-tartózkodását.

1945. jan. 11. Reggel Vásárynál¹¹⁴. A kezdő minisztérium. Ellopták a szőnyegét. Bánáss¹¹⁵ prépostnál. Pompás ember. P. Kerkai volt nála. Beállít Pakocs¹¹⁶ helynök. Országos gondok. (Ma miséztem először 3 hét után.) Du. a Bikában¹¹⁷ szállást kapunk, de még a privát helyen „kell” aludnunk. Érdekes beszélgetés egy zsidóval.

és Nógrádi Sándor partizáncsoportjának politikai biztosa lett. 1945-ben a politikai rendőrséget szervezi. 1947–59-ben DélAmerikában nagykereskedő, s egyúttal a szovjet hírszerzés munkatársa. 1959–62-ig a BM állambiztonsági részlegének vezető munkatársa. 1967-68 berlini nagykövet. 1968 augusztusában lemond, tiltakozásul a Csehszlovákiában végrehajtott katonai intervenció ellen. 1971-ben egy ellene indított eljárás miatt öngyilkosságot követ el.

- 111 Nagy Töhötöm későbbi írásaiból és más forrásokból valószínűsíthető, hogy *Lev Izrailevics Kvin* (1922–1996) lett származású hadnagyról van itt szó, aki akkor a Magyarországot megszálló II. Ukrán front politikai osztályának tisztje volt. 1948-ig Magyarországon szolgált a katonai közigazgatás tisztjeként, főként ifjúsági ügyekben tevékenykedett. Ilyen mindőségében a későbbiek során is (például 1946-ban) találkozott Nagy Töhötömmel. 1948 után Bécsben újságíró. 1953-tól a nyugat-szibériai Barnaul városban (Altáj-körzet) élt és dolgozott a helyi sajtó különböző területein.
- 112 *Simonffy-Tóth Ernő* (1911–1980): vezérkari őrnagy. A Magyar Front küldötteként Moszkvába repült 1944 novemberében, hogy tárgyalásokat kezdjen más hivatalos és félhivatalos küldöttek társaságában a fegyverszünetről, az újjászervezendő és a németekkel szembe forduló magyar hadsereg föllállításáról.
- 113 *Gerő (Singer) Ernő* (1898–1980) magyar kommunista politikus, több magyar kormány tagja különböző beosztásokban, 1919 óta kommunista párttag. A két világháború között több közép- és nyugat-európai országban élt és működött. A húszas évek közepén a Szovjetunióban az NKDV ügynöke lett. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1943-tól Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének munkatársa. 1944 novemberében részt vett a magyar fegyverszüneti delegáció moszkvai tárgyalásain. 1944. december 12-én érkezett vissza Debrecenbe, ő lett az irányítója az Ideiglenes Nemzetgyűléssel kapcsolatos politikai előkészítő munkálatoknak. 1945 és 1962 között különböző magas párt- és kormányzati funkciót töltött be. A Rákosi-korszak emblematikus alakja volt.
- 114 *Vásáry István* (1887–1955): kiszagda politikus, közigazgatási szakember. 1929-35 között, majd 1944. okt. 21-től újra Debrecen polgármestere, dec. 12-től az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság elnöke, dec. 22-től 1945. júl. 2-ig az Ideiglenes Kormány pénzügyminisztere.
- 115 *Bánáss László* (1888–1949): római katolikus megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházmegyei, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. 1942-től Debrecen plébánosa. 1945. aug. 16-tól: Veszprém egyházmegye apostoli kormányzója, 1946. szept. 4-től veszpremi megyéspüspök.
- 116 *Pakocs Károly* (1892–1966) katolikus pap, író, költő, teológiai tanár. 1915-től szatmárnémeti püspökségen különböző irodai beosztásokban dolgozott, majd vidéken plébános. A 2. bécsi döntés után behívott képviselő a magyar országgyűlésben. 1941-től Szatmárnémetiben püspöki helynök. 1945 nyarától 1946 decemberéig Budapesten tartózkodott, majd újra helynök lett Szatmárnémetiben. – Nagy Töhötöm hagyatékában fennmaradt egy összefoglaló jelentés, amelyet Pakocs Károly az erdélyi magyarság helyzetéről írt 1945. szeptemberében „Márton Áron püspök nevében és megbízásából”. (OSZK Kézirattár, 216/73)
- 117 Aranybika Szálló, Debrecen

1945. jan. 12. Bevonulunk a Bikába. Én a plébániára megyek. Ezer panasz. Ebéd a Gambrinusban.¹¹⁸ A jövő emberei között. Anyagi gondok. Regényekben olvasni ilyen [...] emberekről. Tisztelgünk Révész¹¹⁹ püspök úrnál. Igen kedves volt. Későbbi találkozást beszélünk meg.

1945. jan. 13. Reggel tárgyalás gr. Teleki Gézával¹²⁰. Ő Dunántúlt ajánlja, de előbb beszéljünk P. Kerkaival. Szerzek ebédfüzetet a „Gambrinusz”-ba. Du. a Svetits Intézet¹²¹ főnöknőjénél voltam.

1945. jan. 14. Reggel indultunk Nyíregyháza–Szerencsen át Miskolcra teherautóval, több miniszteriális úrral. Első utunk a rendőrségre, mohón hallgattak. A nővéreknél! Nagy mesélés.

1945. jan. 15. De. Dr. Papp Antal¹²² érsek úrnál. Du. Szántay-Szémán¹²³ vicariusnál. Teljesen kifosztották (térdhajtással lopták le az óráját). Este a helybéli káplánokkal hoszszas beszélgetés. Vacsora után Hidassyéknál.

1945. jan. 16. De. Mikes¹²⁴ prépost úrnál. Már jókedvű volt és nagyon bizakodott. Benyomások: 3000 nemi beteg nő, kiábrándult munkásság; zsidó mértéktelensége. Nagy esélyek.

1945. jan. 17. Utazás vissza Debrecenbe. Sok postát hozok Dunántúlra.

1945. jan. 18. Beszélgetés Bánáss prépost úrral. Anyagi ügyeinket hozzuk rendbe. Du. Dr. Czifra Mihály közellátási titkárnál. Beszélgetés a nagy üzleteket csináló Bíró fodrásszal.

1945. jan. 19. Várjuk az autó indulását. v. Bélyd¹²⁵ vezérezerdes úr szökve megérkezik Debrecenbe. Zsidó ügyben pro memoriát nyújtok át.

118 Gambrinus(z): neves étterem volt Debrecenben. Jan. 13-i dátummal kiállított, étkezési jogosultságról szóló igazolvány (Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírásával) fennmaradt Nagy Töhötöm hagyatékában. (OSZK Kéziratár 216/2) Fotokópia a függelékben.

119 Révész Imre (1889–1967): református lelkész, egyetemi tanár, egyház-, művelődés- és társadalomtörténész, az MTA tagja. 1938–1949 között püspöke a Tiszántúli Református Egyházkerületnek Debrecenben. 1944 végén aktívan részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítását előkészítő munkálatokban.

120 Teleki Géza gróf (1911–1983): geográfus-geológus, egyetemi tanár, politikus, cserkészvezető. 1944. szeptember 28-án a Horthy Miklós kormányzó által kinevezett fegyverszüneti delegáció tagjaként Moszkvába utazott. 1944. október 11-én egyik aláírója a Molotov szovjet külügyminiszter által, a szövetségesek nevében Magyarországnak átadott, előzetes fegyverszüneti feltételeknek. Az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel után a Moszkvában maradt. 1944. december 12-én érkezett meg Debrecenbe. Nem lett tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságnak, de a Debreceni Nemzeti Bizottság delegálta pártunkívüliként az új törvényhozásba. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. Eleinte a Keresztény Demokrata Néppárt felé orientálódott, de később, felkérésre, 1945. április 9-én elvállalta a Polgári Demokrata Párt elnöki tisztét, amelyről 1945. július 26-án a baloldali pártok tiltakozása miatt le kellett mondania. A Tildy-kormány 1945. őszi megalakulás után visszavonult a politikai élettől. 1949-től az USA-ban élt.

121 Svetits Leánynevelő Intézet: a debreceni özv. Svetits Mátyásné alapítványának vagyonából a 19. sz. végétől kibontakozó, a Boldogasszony Iskolanővérek által vezetett leányiskolák és nevelőintézetek együttese (elemi iskola, gimnázium, tanítónőképző, női ipariskola, internátus).

122 Papp Antal (1867–1945) görögkatolikus püspök, címzetes érsek, miskolci apostoli kormányzó.

123 Szántay-Szémán István (1880–1960), görögkatolikus pap, egyháztörténész, liturgia-tudós, író, lapszerkesztő.

124 Mikes Lajos (1888–1952) katolikus pap, 1940-től a miskolci Szent Anna egyházközség plébánosa.

125 Bélyd Alajos (1889–1946): sportoló, katonatiszt, diplomata, a második világháború idején altábornagy. 1941 augusztusától Horthy bizalmából az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetője. A nyilas hatalomátvétel után német fogságba került (1944. okt. 16. – nov. 20.), ahonnan megszökött, majd a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált. A II. világháború után jelentkezett a debreceni

1945. jan. 20. De. Zsibpicacon (Zsibogó). Du.: Béldy kegyelmes úrral. Elmondom neki bizalmasan az ő helyzetét.

1945. jan. 21. Lemaradok a szegedi autóról. De. érdekes beszélgetés gr. Zichy Wladimirral¹²⁶ (sic!) a „Polgári Demokrata Párt” megvételéről. Eladó volt egy pusztá [?] pártengedély. Du. Bíróéknál békebeli uzsonna. Este dominikánusoknál. Prédikáltam a nagymisén. Kom. párt, Szoc. Dem. gyűlés. – Megkötöttük fegyverszünetet. Különféle kommentárok.

1945. jan. 22. Dr. Czifráéknál érdekes beszélgetés a közellátásról. – Kiöltözött „bárisnya” a Bika ebédlőjében.

1945. jan. 23. Jóska éles vitája Pálmai¹²⁷ főtisztelendő úrral a sváb-kérdésről.

1945. jan. 24. Reggel találkozom egy tisztelendő úrral, aki Bpestről jött a jezsuitáktól. Elhatározom, hogy indulok fel Pestre minden áron.

1945. jan. 25. De. a Rendőrségen a zsidók között. Tömpe [...?] Dél: P. Kerkai megjelenik. Ugrinnak átadtam megőrzésre 40 fontot.

[Bpesti visszatéréssel kapcsolatban:]

1. Varga B[élát]¹²⁸ informálni a helyzetről

a) második vonal a régi első vonal

b) KD. Néppárt[ot] kiszorítják a nemzetgyűlési képviselőküldésből, jöllehet a belügyminiszter engedte (21. után Szegeden elindult)

2. Pálffy¹²⁹ informálása ugyanezekről. Figyelmeztetni, hogy tudatosítandó a Kisgazdákkal és a Szoc. Dem. jobb szárnyával az együttműködés. (Program emlékezetből P. Kerkai)

3. Mozgalmunk és pártunk pozíciójának megszilárdítása a pesti politikusoknál...

ideiglenes kormányánál, ahol a rövid ideig a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke volt. 1945 februárjában a politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróság 1945. július 20-án háborús büntett miatt halálra ítélte, kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és a rabkórházban meghalt. – A Levente-egyesületek Országos Központja (LOK) és a KALOT közötti 1941-es megegyezés egyik aláírója állami részről Béldy Alajos volt.

- 126 gróf *Zichy Vladimír*, ismertebb nevén: *Zichy Ladomér* (1904–1981) földbirtokos, történész. Fontos szerepe volt az 1944. szeptemberi/októberi moszkvai fegyverszüneti tárgyalások előkészítésében. Lásd: 120. lábjegyzet. 1945 elején Debrecenben részt vett a Polgári Demokrata Párt szervezésében. 1948-ban Nyugatira menekült, Dél-Amerikában gazdálkodott.
- 127 Dr. Pálmai József (1914–1982): katolikus pap. Az 1940-es években Debrecenben káplán, később több helyen plébános, püspöki titkár, pápai kamarás.
- 128 *Varga Béla* (1903–1995): katolikus pap, kisgazda politikus. 1929-től 1947-ig balatonboglári plébános. A kisgazdapárt egyik alapítója, 1937-től a párt alelnöke. 1939-től országgyűlési képviselő. A II. világháború alatt tevékenyen közreműködött a lengyel menekültek mentésében. 1945 után a kisgazdapárt ügyvezető alelnöke. Tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a Nemzetgyűlésnek. 1946. február 7-től a Nemzetgyűlés elnöke. 1947 nyarán emigrált, a rendszerváltozás után tért vissza Magyarországra.
- 129 *Pálffy József* gróf (1904–1988): földbirtokos, jogász, politikus. 1933: a Keresztény Gazdasági Párt vármegyei elnöke, 1939–44: a Magyar Élet Pártja országgyűlési képviselője. 1944-ben csatlakozott az ellenálló Magyar Fronthoz. 1944. okt.: a Kereszténydemokrata Néppárt alapító elnöke. 1945 folyamán kiéleződött az ellentét a párt konzervatív és progresszív szárnya között. 1945 szeptemberében az utóbbi elhagyta a párt nevéből a Keresztény szót, s ekkortól a DNP vezetője Barankovics István lett. Pálffy és csoportja a keresztény konzervativizmus képviselőjeként először a Polgári Demokrata Párthoz, majd a Magyar Szabadság Párthoz csatlakozott. Pálffy még az 1947-es választások előtt Ausztriában telepedett le.

1945. jan. 26. Indulás Bpre. Du. Varga Bélával, Mihaloviccsal,¹³⁰ Saád B,¹³¹ Birkás G,¹³² Kovrig¹³³ stb. a KDN[P] ...[?] gyűlése. Este beszélgetés atyákkal.

1945. jan. 27. Kovrignál a [párt]programért. Vilmos császár út 15/b I. – Belügyi államtitkár levitte Debrecenbe. – Nagy beszélgetés Kollár Ferivel,¹³⁴

1945. jan. 28. de. 10 [óra] KDN(P) nagyválasztmánya. Du. 2. Kovrig Bélánál. Du. 4. Varga Bélánál

1945. jan. 29. ½ 11 Gát utcában megbeszélés. ½ 3 értekezlet Mária utcában [?]. Tendők a párt megszilárdításával.

1945. jan. 30. Váci utat [utacát?] stb. kiürítik. Óriási ágyúzás. Sírós [?] menekülés. 3 óra: a párthelységben.

1945. jan. 31. [Bejegyzés egy része olvashatatlan.] 2 óra: Plenáris gyűlés. 8 tagunkat nem fogadták el a Nemzeti Bizottságba. Reakciónak tartanak.

1945. febr. 1. [Bejegyzés egy része olvashatatlan.] De: Kommunista Pártnál, Vas Zoltánál,¹³⁵ Benyomásaim a pártról.

1945. febr. 2. Tildy Zoltánnal felelősségre vonni, miért hagyta ki a KDN[P]-t.

1945. febr. 3. De. 10 óra KIE / Szovjet Parancsnokság – 12 óra József krt. 58. – dömsödi plébánia ügye

130 *Mihalovics Zsigmond* (1889–1959): kanonok, 1933 és 1948 között az Actio Catholica országos igazgatója. Az egyházi iskolák államosítása után emigrált, az USA-ban telepedett le.

131 *Saad Béla* (1905–1993) katolikus szellemű író, újságíró. 1944/45-ben részt vett Keresztény Demokrata Néppárt megalakításában. 1945-től az Új Ember katolikus hetilap munkatársa, majd szerkesztője, kiadóhivatalának vezetője.

132 *Birkás Géza* (1879–1951) irodalomtörténész, a francia irodalom egyetemi tanára. 1940-es évek első felében országos főtiktára a Wolff Károly és Teleki Pál által 1919-ben létrehozott Egyesült Keresztény Nemzeti Ligának. 1944 végén, 1945 elején még részt vesz a Keresztény Demokrata Néppárt alakuló ülésén, de hamarosan visszavonul a politikából.

133 *Kovrig Béla* (1900–1962): politikus, egyetemi tanár, szociológus. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, 1927-től a Népjelölti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója volt. Kidolgozta az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló törvényt. 1929-től az OTI igazgatási főosztályvezetője. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Társadalompolitikai Osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–40). 1940–44-ben a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaság-tudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora. Társadalomtudósként támogatta számos keresztényszociális szervezet (például a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet, a Szociális Testvérek Társasága) tevékenységét. 1948-ban kivándorolt az USA-ba, ahol 1949–62-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt.

134 *Kollár Ferenc* (1912–1978): jezsuita szerzetes, tanár, 1943-tól a Jézus Szíve Szövetség országos igazgatója, 1951-ig A Szív hetilap főszerkesztője. A szerzetesrendek feloszlását követően különböző plébániákon kántorkodott. 1955–78-ig a betiltott és az egész országban szétszóródott magyar rendtartomány főnöke.

135 *Vas (Weinberger) Zoltán* (1903–1983): kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt

TÖHÖTÖM NAGY

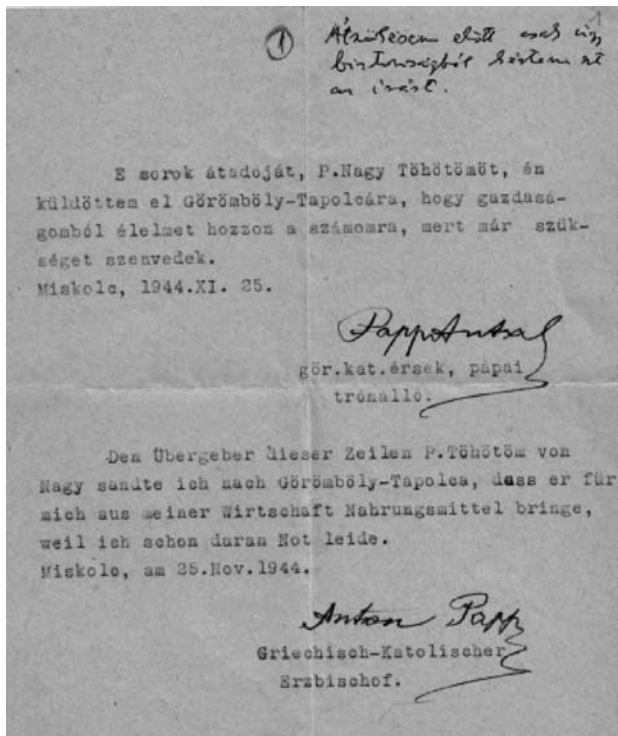
JOURNAL OF CROSSING THE FRONT
(NOVEMBER-DECEMBER 1944)

The journal's author is the Jesuit monk Töhötöm Nagy, born in 1908. He soon joined his fellow Jenő Kerkai in the organization of the movement KALOT (Katolikus Agráriifjúsági Legényegyletek Országos Testülete – National Board of Catholic Agrarian and Young Men's Associations), which was founded in 1935. In a couple of years, the KALOT grew to be the biggest and most important agrarian-youth organization in Central Europe. In late October 1944, KALOT leaders Jenő Kerkai and Töhötöm Nagy decided to do their best so that the operation of the KALOT would not cease after the coming Russian occupation. The leaders realized that the war was lost, thus it must be achieved that the Russians would allow the movement to keep operating. Töhötöm Nagy concluded that he would sneak across the front, behind enemy lines, and would attempt to reach persons in the highest Russian management to get their permissions. The journal fragment is about this undertaking.

P. Nagy Töhötöm SJ 1940 körül

A kép forrása: Wikipédia.

A Papp Antal érsek által Nagy Töhötöm
 számára kiállított igazolás

Dombóvár és környéke

1944 NOVEMBER 30 NAP	
Vasárnap 19 Kat. Erzsébet Prot. Erzsébet	Meghívásom a püspöki székbe. Ez aznap reggelre bejött. A feladatokat elvégeztem. (Közvetlen feladat) Aznap (Közvetlen feladat) aznap.
Hétfő 20 Kat. Val. Félix Prot. József	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Kedd 21 Kat. Sz. M. Bern. Prot. Olivér	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szerda 22 Kat. Cecília vt. Prot. Cecília	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Csütörtök 23 Kat. Kelemen p. Prot. Kelemen	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Péntek 24 Kat. Kar. János Prot. Emma	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szombat 25 Kat. Katalin vt. Prot. Katalin	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.

48 hét

Dombóvár és környéke

1944 NOVEMBER 30 NAP	
Vasárnap 26 Kat. B. János Prot. Miklós	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Hétfő 27 Kat. Érm. Mária Prot. Virgil	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Kedd 28 Kat. Pignatelli Prot. Stefánia	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szerda 29 Kat. Szaturain Prot. Noé	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Csütörtök 30 Kat. András p. Prot. András	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Péntek 1 Kat. Flegy pk. Prot. Élis	1944 DECEMBER 31 NAP
Szombat 2 Kat. Bibiena vt. Prot. Aurélia	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.

Holdtölte 1 ó. 52 p.

1944 DECEMBER 31 NAP	
Vasárnap 17 Kat. László Prot. László	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Hétfő 18 Kat. Grácián Prot. Anguszta	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Kedd 19 Kat. Pelágia Prot. Viola	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szerda 20 Kat. Timót vt. Prot. Teofil	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Csütörtök 21 Kat. Tamás p. Prot. Tamás	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Péntek 22 Kat. Zsófi Prot. Zsófi	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szombat 23 Kat. Viktória Prot. Viktória	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.

49 hét

1944 DECEMBER 31 NAP	
Vasárnap 24 Kat. Adám. Éva Prot. Adám, Éva	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Hétfő 25 Kat. Nagykar. Prot. Károly	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Kedd 26 Kat. István vt. Prot. István vt.	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szerda 27 Kat. János p. Prot. János	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Csütörtök 28 Kat. Apollónia Prot. Annika	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Péntek 29 Kat. Tünde pk. Prot. Dávid	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.
Szombat 30 Kat. Dávid Prot. Zsófi	A feladatok teljesítését aznap. A feladatok teljesítését aznap.

Holdtölte 15 ó. 38 p.

Részletek a Naplóból

Magyar Dolgozók Országos Hivatalsszervezete
Ipari főtársasága
Budapest, V., Kálman-utca 10. sz.

Az igazolvány tulajdonosának személyadatai:

Neve: *Nagy Sándor*

Foglalkozása: *gépkezelő*

Születési helye: *Pusztaborító*

Születési ideje: *1908* év *június* hó *23* nap

Vallása: *rom. kath.*

Lakóhelye: *Budapest*
VIII. Práter utca 65.

Bpest, 1943. év *május* hó *1.* nap.

Nagy Sándor
a tulajdonos aláírása.

BUDAPEST

gépjárművezetői igazolvány.

Nagy Sándor

születési ideje: *1908* év *június* hó *23* nap

Születési helye: *Pusztaborító* községben városban megyében

született, azonosítási száma:

foglalkozása: *tanár*

lakása: *M. ker. Nagy-u. 65.*

az *1938* évi *augusztus* hó *10* napján a vezetői vizsgát sikeresen letette.

Ennek alapján nevezett *gépkezelő* és *motorkerékpár* vezetőjévé.

1941. évi *augusztus* hó *30.*

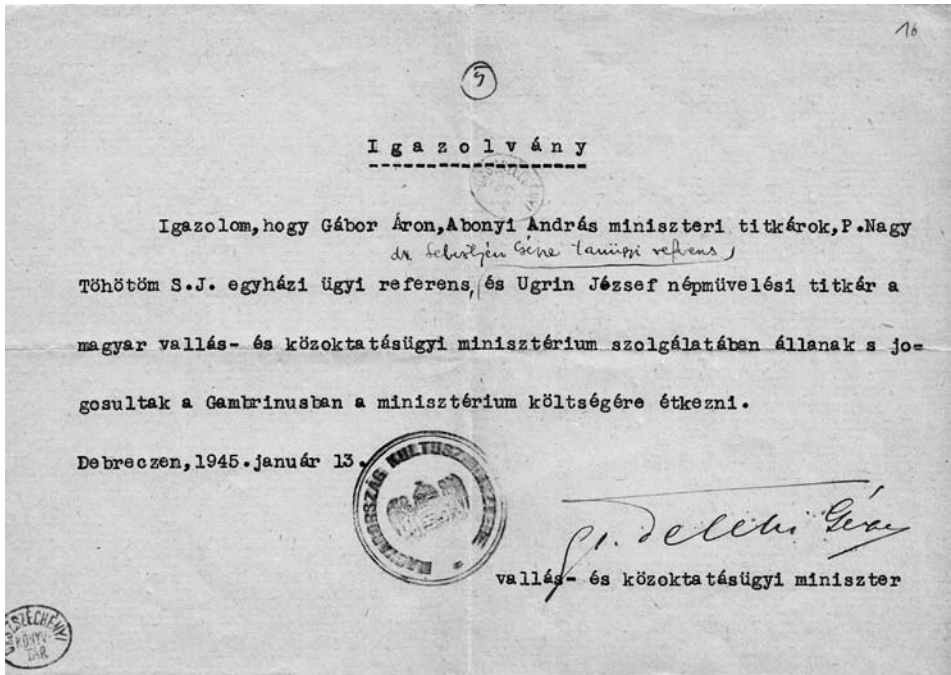
P. II.

S. Tóth

Nagy Sándor
a gépjárművezető aláírás olvasható aláírása.

Nagy Töhötöm Nagy Sándor névre kiállított hamis munkáltatói igazolása (fent) és jogosítványa (lent)

A fenti igazolványok eredetijének őrzési helye: OSZK Kézirattár, fondjegyzék: 216/2

1945. jan. 13 jegyzi be a zsebnaptárba: sikerült engedélyt szereznie, hogy a debreceni Gambrinusz étteremben étkezhessenek. A hagyatékából előkerült engedély, Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírásával).

SOMORJAI ÁDÁM, OSB

MINDSZENTY JÓZSEF ÉS A BRIT DIPLOMÁCIA JELENTÉSEI, II. RÉSZ

Újabb iratok 1945 október–decemberéből

Mindszenty József 1945 folyamán haladéktalanul fölvette a kapcsolatot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit tagjával. Előbb veszprémi püspökként, amikor közölte esztergomi érseki kinevezését Sir Alvary Gascoigne budapesti brit politikai megbízottal, egyben átadott neki néhány följegyzést, amelyekben tiltakozott a megszálló szovjet katonák rémtettei ellen és kérte a brit misszióvezető segítségét Rómába utazásához.¹ Jelen írásunkban, előző közlésünk folytatásaként, az 1945. október–decemberi periódust vizsgáljuk, szintén brit levéltári források alapján.²

A levéltári gyűjtés területén köszönetet mondunk Peres Szilviának, aki az alapkutatást a helyszínen végezte és csak utólagos néhánynapos ellenőrzés alatt kellett az eredetiket konzultálni.³ A brit külpolitikai iratokban egyelőre nem találtunk magyar eredeti szövegeket, csak azok angol fordítását.⁴

Kéznevelő lett volna az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött kéziratok ellenőrzése és az annak alapján rekonstruálható magyar tervezetek, hivatali másodlatok közlése. Ezt azonban bonyolítja az a körülmény, hogy az ott őrzött anyag nem teljes, annak hanyatott sorsa miatt nem csupán ott lenne szükség további részletes kutatásra, hanem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is, mert az iratanyag nagy része továbbra is ott található. Ezt a munkát nagy precizitással elvégezte a kétkötetes alapos Mindszenty-monográfiája szerzője,⁵ de őt behatárolta az a körülmény, hogy nem vehette figyelembe a brit nemzeti levéltárban őrzött iratokat. S bár megelégedhetünk azzal, hogy adott esetben az eddigi publikációkat illetően a már feldolgozott levelekre szorítkozunk, azt látjuk, hogy a brit levéltárak azonban, ezen túl is, több és részletesebb vonatkozó információt őriznek ebből a periódusból. Ezért indokolt, a teljességre törekvés jegyében,

1 Lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia*. 1945. szeptember 13. és 18., in: *VERITAS Évkönyv 2015*. 209–226. (Az írás 2014-ben készült.)

2 Az 1946–1948 közti periódus vizsgálata egy további feladat lesz.

3 Köszönetünket kell kifejeznünk a Brit Nemzeti Levéltárnak, amely, szabályzata értelmében, a Brit Külügyminisztérium, a Foreign Office aktáit is, amennyiben konzultálhatók, nem csupán betekintésre és fénymásolásra, hanem fényképfelvétel készítésére is rendelkezésre bocsátja.

4 Ugyanakkor az amerikai diplomácia megőrizte az eredet is. Ezért, amikor feltételezhetően vagy bizonyosan ugyanazon levélről van szó, akkor, adott esetben az amerikai levéltárakban őrzött példány alapján közöljük annak magyar nyelvű eredetijét.

5 Ennek kéziratát, megjelenése előtt alkalmam volt kézbevenni, lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975, I–II*. MTA Bölcsészettudományi Központ, Budapest 2015. – A továbbiakban értelemszerűen mindig az első kötetre történik utalás.

a téma új megközelítése. Érdeklődésünk középpontjában nem annyira a brit diplomácia által továbbított és Mindszentyvel kapcsolatos iratok teljessége áll, hanem Mindszenty bíboros, amennyiben az ő magatartása és álláspontja kiviláglik a brit misszió révén megküldött tájékoztatásokból, egyrészt az ő megnyilatkozásai (egyes levelei, amelyeket eredeti angol nyelven közlünk), másrészt az ő megnyilatkozásairól alkotott brit vélemény. Így nem foglalkozunk olyan Mindszenty-dokumentumokkal, amelyeknek címzettje nem a brit misszió vezetője, hanem más politikai személyiségek, bár ezek egy része is megtalálható a brit iratokban.

A veszprémi püspökként 1945. szeptember 14-én aláírt, a helyi szovjet parancsnokhoz írt tiltakozó levél

Gascoigne az esztergomi bazilikában elhangzott székfoglaló beszédről megküldött október 9-i jelentésének⁶ második pontjaként megküldte Mindszenty egyik korábbi megnyilvánulásának angol fordítását, amit még veszprémi püspökként a helyi szovjet parancsnokhoz írt. Értékelése szerint ez a fellépés az új primás bátorságáról és határozottságáról tesz tanúságot.⁷ Ennek a Mindszenty-levélnek a szövege magyarul az amerikai követségre eljuttatott változatban olvasható:⁸

Követ Úr!

Alulírott veszprémi püspök előadom a következő vallási sérelmet.⁹

Augusztus 12-én – mint az egész egyházmegye 304 templomában – Marcaliban is felolvasták papjaim a mellékelt püspöki körlevélnek megjelölt ama részét, amely a mód felett elharapózott és szított tánc-járvány ellen szól.

Augusztus 14-én az ottani orosz parancsnok magához hívatta a kanonok-plebánost és arról érdeklődött, miféle püspöki iratot kapott és olvasott fel. Papom tartalmilag ismertette a körlevelet. A parancsnok azt kezdte vitatni és helyteleníteni, minek akadályozni a fiatalság szórakozását. Aztán közölte, hogy a jövőben felolvasás előtt a püspöki körlevelek bemutatandók és csak az ő engedélyével olvashatók fel, mert hátha fascista propagandát szolgál a körlevél.

Augusztus 17-én a rendőrséggel elvitette a plebániáról a körlevelet. Okul hozta fel: lefordítás után az orosz parancsnok a körlevelet meg akarja ismerni.

Amint arról értesültem, leiratban közöltem a kanonok-plebánossal, hogy addig, amíg a parancsnok ott működik, vagy rendelkezését meg nem változtatja, Marcali nem kap hivatalomtól főpásztori körlevelet.

⁶ Lásd alább.

⁷ „I have now the honour to transmit to you herewith copies in English translation of a letter which Bishop Mindszenty recently addressed, as Bishop of Veszprém, to the local Russian authorities in this district, which shows, I submit, courage and determination on the part of the new Primate.” Gascoigne brit megbízott 1945. október 16-án kelt 406. sz. (ikt. sz. 76/30/45, R 17900/9778/21) távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, 2 pont. Jelzete: TNA FO 371/48517.

⁸ Mindszenty József veszprémi püspök 1945. szeptember 14-én kelt levele Schoenfeld amerikai követhez. Gépelt, aláírt, indigós másolat. Jelzete: National Archives and Records Administration (A továbbiakban: NARA – Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Levéltára Washington külterületén), Record Group 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church. – A példányon kézzel írt megjegyzés: „Delivered by Fr. Jarossi. 9/28/45.” Olvasatunkban a név helyesen: Jánosi József SJ – adta le 1945. szeptember 28-án.

⁹ Az angol követhez eljuttatott példány nem szólítja meg a követet, hanem ezzel a mondattal kezdődik: „As Bishop of Veszprém, I have the following complaint to make, regarding offence to religion.”

A parancsnok ténykedésében a vallás-szabadság sérelmét látom. Az Egyesült Nemzetek garantálták még a megszállás előtt a fundamentális emberi jogok védelmét. Az emberi jogok egyik elseje a vallásszabadság. A templomokban a világi hatalom ne lépjen be, mert az a lelkiismereti szabadságnak súlyos sérelme lesz. Azt, hogy a püspök a kinyilatkoztatás alapján kívánja az ifjúság nevelését, ez az alapokmány szellemében nem tartozik katonai ellenőrzés alá.

Az ellen pedig, hogy ilyen pedagógiai kérdésekben nem hivatott egyén bíró akarjon lenni az Egyház püspöke és pedagógiája felett, ez ellen tiltakozom. Az ellen is, hogy körlevelemet elvitesse és feltételezze, hogy püspök fascista propagandát űz. Mire a parancsnok Marcaliba ért, arra én már az ú. n. fascisták fogságában ültem.

Ahogy én nem szólok bele, minő elvek szerint neveli katonáit a parancsnok, jóllehet érint engem is, híveimet is, mert ez az ő hivatása? épúgy az Egyház nevelésébe a parancsnok se szóljon bele, azt ne bírálja. Ha nem táncolnak a magyarok, ezzel bizonyára nem sértik az Egyesült Nemzetek érdekeit. A magyarok most dolgozzanak, ez fontosabb, mint a mértéktelen szórakozás.

Egyébként az ügyet egyéni akcióként fogom fel, mert 304 helyből ilyesmi csak Zircen történt még.

Fogadja Követ Úr őszinte tiszteletemet.

Veszprém, 1945. szeptember 14.

bélyegző

Mindszenty József [s. k.]
veszprémi püspök¹⁰

Az 1945. október 7-én tartott esztergomi székfoglaló beszéd a brit jelentésekben

Gascoigne az esztergomi bazilikában elhangzott székfoglaló beszédről megküldött október 9-i jelentésében azt emeli ki, hogy Mindszenty hercegprímás jó pásztor óhajt lenni, aki életét adná népéért, egyházáért, hazájáért. A szertartáson résztvevő követségi munkatársa, Mr. William M. Carse mint szemtanú referálása alapján pedig kitért arra, amiről, mint írja, a magyar sajtó megfélemedezett: a hercegprímás sajnálkozott a nyilvánosságban gyakran elhangzó azon vélemény miatt, miszerint szakítani kell a múlttal és új baráti kapcsolatokat kell kialakítani. Mindszenty véleménye szerint éppen ellenkezőleg, folytatni kell a kiváló ősök hagyományát, mert a nemzet nem élhet tradíciók nélkül. Továbbá Carse tájékoztatta Gascoigne-t, miszerint a primás Magyarországot egy olyan serleghez hasonlította, amelynek letört a felső pereme (látható utalásképpen Magyarországon 1919. évi területi veszteségeire),¹¹ és hogy az ország gazdasági és politikai helyzete

10 Mindszenty József veszprémi püspök 1945. szeptember 14-én kelt a helyi szovjet parancsnokhoz intézett levelének változata. Az angol fordítást Gascoigne 406 (76/30/45) szám alatt terjesztette föl Bevin külügyminiszterhez. Jelzete: TNA FO 371/48517. A levél magyar nyelvű változatát megőrizte a State Department, mert ezt még szeptember 14-én Schoenfeld amerikai megbízott irodájába juttatta el. Ennek angol nyelvű szövege eltér a briteknek benyújtott változattól, de tartalmában hasonló. NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church. Az 1945. június 24-én kelt vonatkozó veszprémi püspöki körlevelével kapcsolatos marcali eseményeket és tiltakozó levelét az amerikai példány alapján már elemezte BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 392sk. Mint látjuk, a britekhez is eljutott egy példány.

11 Magyarország trianoni határait csak eme események után, 1947. február 10-én rögzíti újra a párizsi békeszerződés. E jelentés napján még elvileg a Horthy-féle megnagyobbított határokon gondolkodtak a kortársak.

történetének mélypontját érte el.¹² Grigorjev, a szovjet misszió tanácsosa a szertartás után a magyar külügyminisztérium egyik titkárával folytatott magánbeszélgetésében nemtetszését fejezte ki a primás eme megnyilvánulásai miatt.¹³ Gascoigne jelentését úgy foglalja össze, hogy a primás igen bátor és energikus ember, aki azonban nem mindig van figyelemmel mások érzékenységére.¹⁴ Néhány nappal később megküldte a beszéd teljes szövegét is, a jelentésben pedig elemezte azt.¹⁵

Mindszenty 1945. október 7-én kelt levele a Dunától északra fekvő területek magyarsága érdekében

A brit levéltári anyagok közül egyelőre nem került elő az 1945. október 7-én, érseki beiktatása napján kelt levele, amelyet a Dunától északra való területek magyarságának üldözéséről és a határkorrekcióról írt. Azt, hogy nem csupán az amerikai, hanem az angol követnek is meg szándékozta küldeni, egyelőre Zakar András érseki titkár kézírásos

12 Utalva október 9-i távirati jelentésére ugyanezt megemlíti 1945. október 17-én kelt 441. sz. (ikt. sz. 168/27/45) átfogó jelentésében is: „In his address the Primate likened Hungary to a cup of which the top edge had been broken off (this simile apparently referred to the territorial losses suffered by Hungary in 1919) and he asserted that the political and economic position of Hungary was the worst in its history. He seems to be a man of great courage and energy though not always as tactful as he might be.” Jelzete: TNA FO 371/48470, 96–97. fol.

13 „2. The Prince Primate made a short address during which he spoke of the disasters caused by the war. Inter alia he said that he wished to be a good minister who, if it were necessary, would give his life for his people, his church and his country. He exhorted his congregation not to lose confidence or hope. The above remarks in the Bishop’s speech were published in the local press. What was not published, however, and what Mr. Carse has reported to me, were certain statements made by the Prince Primate in which he deplored an assertion which had been made in public recently that Hungary must break with the past and establish new friendships. The Primate argued that, on the contrary, Hungary must carry on the traditions of her illustrious ancestors, for an entire nation could not exist without its traditions. Furthermore Mr. Carse tells me that the Primate likened Hungary to a cup of which the top edge had been broken off (this simile apparently referred to the territorial losses suffered by Hungary in 1919), and he asserted that the economic and political positions of Hungary were the worst in its history. Monsieur Grigoriev, the Counsellor of the Soviet Mission, in a private conversation which he held after the ceremony with a Secretary of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs expressed displeasure at these latter utterances of the Primate.” – Gascoigne brit megbízott 1945. október 9-én kelt 389 számú (ikt. sz. 76/25/45, Regisztrálva: R 17900/9778/21) távirati jelentés Bevin külügyminiszterhez Londonba, Jelzete: TNA FO 371/48517.

14 „3. All that I learn of the new Primate shows that, while he is a man of great courage and energy who may be relied on to face up to his convictions, he is not perhaps always as tactful as he might be.” I. h.

15 „4. The Primate pointed out to the congregation that as far as could be ascertained he was the 9th Primate and he said that he could not enter the arena of political strife for the present as, he stated, »we sail upon constitutionally unsafe waters.« He expressed the hope, however, that he would soon be able to associate himself with the task of reconstruction and the promotion of constitutional life. He deplored the present economic, constitutional, and moral »whirlpool« as well as the widespread disease caused by malnutrition. The Primate expressed his dislike of the present system of education of the youth of the country which he characterised as »foreign to our body and soul«?. – Gascoigne brit megbízott 1945. október 16-án kelt 406. sz. (ikt. sz. 76/30/45, R 17900/9778/21) távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, jelzete: TNA FO 371/48517. Ennek melléklete a székfoglaló beszéd angol fordítása, amely a Magyar Kurír szövege alapján készült a követségen. – Gascoigne a diplomaták felületességével kezeli a kilences számot, mintha a primások sorában lett volna kilencedik. Mindszenty arról beszélt, hogy „mint kilencedik főpásztor jövök a magyar királynék városából a királyok városába,” azaz Veszprémből Esztergomba. Lásd: MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, i. m. 83.

följegyzéséből tudhatjuk.¹⁶ Az amerikai követnek küldött példány angol nyelvű változata teljes terjedelemben tanulmányozható.¹⁷ E két forrás alapján elmondható, hogy a magyar-ellenes intézkedések megszüntetését kérte, a megoldást pedig határ módosításában látta.¹⁸

A Dunától északra fekvő területek 1945. október 7-én még formailag is az esztergomi egyházmegyéhez tartoztak,¹⁹ s bár a hadiesemények következtében ezek a területek 1945-ben de facto, 1947. február 10-től de iure Csehszlovákiához kerülnek, az egyházi joghatóságot 1945. október 20-tól gyakorolta fölöttük a nagyszombati apostoli kormányzó. Ugyanis Mons. Raffaele Forni, a prágai nunciátúra ideiglenes ügyvivője, a Szentészék speciális felhatalmazásával élve, az esztergomi főegyházmegye érintett területeit éppen következő héten, 1945. október 14-én kelt leiratával helyezte Pavol Jantausch nagyszombati apostoli adminisztrátor joghatósága alá.²⁰ Trnava egyházi joghatósága (jurisdikciója) ténylegesen 1945. október 20-án éjfélről lépett újra életbe (addig Ipolytarnóc székhellyel az esztergomi általános helynök gyakorolta ezeken a területeken az egyházi joghatóságot).²¹

Mindszenty József azzal, hogy érseki beiktatása napján egyházmegyéje északi része magyar ajkú híveinek egzisztenciális kérdéseivel is foglalkozott oly módon, hogy aznap dátummal írt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol és amerikai képviselőjének, kifejezésre juttatta azt, hogy az érvényes egyházi rendelkezések értelmében ő az illetékes főpásztor és azt is, hogy tudatosan vállalja a Dunától északon fekvő területek híveinek lelkipásztori – és nemzeti – gondjait.

1945. október 20. – Mindszenty újabb látogatása és tiltakozása a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen

Október 20-i dátumal Gascoigne arról értesítette feletteseit, hogy a hercegprímás aznap²² személyesen fölkereste őt a követségen és tiltakozott a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen, egyben átadta neki az ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökéhez és Zsedényi Bélához, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnökéhez írt tiltakozó levelei angol fordítását. Ezekben Mindszenty al-

16 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL), Mm. 2. doboz. Mindszenty József 3564/1945. ikt. sz. levelének aláíratlan, gépelt, magyar nyelvű szövege, külzetén Zakar titkár kézírásával: „Az angol és amerikai követhoz”. BALOGH Margit: *Mindszenty József, 1892–1975*. i. m. 608. idéz az Esztergomban őrzött magyar nyelvű fogalmazványból.

17 Jelzete: NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church.

18 Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József, 1892–1975*. 608. 485. j.

19 A trnavai apostoli kormányzó területének nagy része az első bécsi döntést követően visszakerült Esztergomhoz. Erről rendelkezett XII. Pius pápa „Dioecesium fines immutare” kezdetű apostoli bullája, 1939. július 19-én. Bővebben lásd: SOMORJAI Ádám: *A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939*, in: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk. Somorjai Ádám OSB és Zombori István, Budapest 2016. 109–123. Itt: 121.

20 Lásd: *Ordinariatus Tyrnavensis Litterae Circulares*, 1945. 9. sz.

21 Ami más szavakkal azt jelenti, hogy 1938-ban a trnavai apostoli kormányzó elveszítette területének legnagyobb részét, de párhuzamosan folytatta tevékenységét és 1945. október végétől a volt esztergomi területek ismét visszakerültek hozzá.

22 Balogh Margit 1945. október 19-re teszi a látogatást. lásd: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 465. Gascoigne jelentésében október 20-i dátummal azt találjuk, hogy „this morning”, szó szerint aznap reggel, ami azt jelenti, hogy október 20-án délelőtt.

kormányos közjogi helyzetéből fakadóan, az Államtanács ülése előtt emelte föl tiltakozó szavát a magyar–szovjet együttműködési egyezmény ellen,²³ „mert az sírba viszi a gazdasági és politikai függetlenséget,” egyben tiltakozott az ellen, hogy a pártok közös listán induljanak, „mert ez lerombolja a legelemibb emberi jogokat, a krimi [jaltai] konferencia által garantált önkormányzatot, a választások szabadságát és az oly sokszor emlegetett demokráciát.”²⁴ Gascoigne jelentésében kitért arra, hogy Mindszenty kérte az ő véleményét és megkérdezte, hogy Ófelsége (Brit) Kormányja milyen intézkedést óhajt foganatosítani ezzel kapcsolatban. Gascoigne jelentését azzal zárta, hogy „bár a hercegprímásnak, úgy tűnik, nincs pontosan meghatározott pozíciója a jelenlegi magyar ideiglenes kormányzati hierarchiában, kétségkívül nagy lesz a befolyása a hivatalos és politikai körökben.”²⁵

Mindszenty a magyar–szovjet együttműködési egyezmény kérdésében nem vette figyelembe, hogy a kormány diszkrétan kezelte az ügyet és ő, miután értesült róla, rögtön napirendre tűzte a Püspöki Kar ülésén, majd ezt követően a brit követhoz sietett.²⁶

23 „A magyar–szovjet gazd. egyezmény (1945. aug. 27.) szövegét Zsedényi Bélától kaptam.” Mindszenty József 1949. január 3-án kelt följegyzéséből, megjelent in: SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve*, i. m., 547.

24 Gascoigne brit megbízott 421. sz. (ikt. sz. 133/81/45) 1945. október 20-án kelt távirati jelentése Bevin külügyminiszterhez, jelzete: TNA FO 371/48471. R. 18533/26/21. – A 4011/1945 ikt. számú Mindszenty-féle tiltakozás angol fordítása: „Translation into English of the Hungarian original official paper No. 4011/1945 of His Most Serene Highness the Most Reverend Joseph Mindszenty, Archbishop of Esztergom, Prince Primate of Hungary. – Note: The document has been executed in two originals of identical text; one of the papers was addressed to r. Béla Miklós of Dálnok, Prime Minister of Hungary, the other to Dr. Béla Zsedényi, President of the Provisional National Assembly of Hungary. Follow the text of the said two official notes. – Although the government already acceded to the Hungarian Soviet agreement of collaboration, yet, in consequence of my position in public constitutional law, before the meeting of the State Council, I am protesting against the perfection of the said agreement, because it brings to the grave our economical – and with it our political – independence, as experts of economical affairs had amply and often enough explained this to the leading statesmen. I am pointing at the immeasurable responsibility before God and history which is here present. – I have been apprised also that – against the freedom of the coming countrywide elections – a compulsive process is going on toward a common list of candidates. This fact runs directly counter to the most elementary human rights, to the self-government assured by the Crimean Conference, to the liberty of elections, and to the up to now constantly asserted democracy. – Doing this, I am fulfilling an obligation of historical consequences. Please accept, Mr. Both documents are dated the 17 October, 1945, and (signed) JOSEPH MINDSZENTY.” – Magyar szövege több levéltári példányban is fennmaradt, ezekre lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. 464. 114. j.

25 „2. Archbishop Mindszenty asked me for my opinion as regards these matters, and he also asked what action His Majesty's Government were taking with regard to them. – 3. In view of the authorisation which you had given to me in your telegram No. 492 of the 18 October to explain informally to the Hungarian Government the attitude which His Majesty's Government was adopting, I considered that it would not be improper for me to explain this also to the Archbishop Mindszenty, who in the absence of a constitutional Head of the State may be said to be the senior dignitary in »Armistice« Hungary. I accordingly told him in general, and rather vague terms, and in strict confidence, of your feelings on these subjects, and also of the action which had, so far, been taken by His Majesty's Government. – 4. While the Prince Primate does not appear to occupy any precisely defined position in the present provisional hierarchy of Hungary, there seems no doubt that his influence will be considerable in both official and political circles here. I feel therefore that it is desirable for me to cultivate him and to take him to some extent into my confidence on political matters, He may well be useful to us in the future, and I feel confident as regards his honesty of purpose and his healthy democratic views.” Gascoigne brit megbízott 421. sz. (ikt. sz. 133/81/45, R. 18533/26/21) 1945. október 20-án kelt jelentése Bevin külügyminiszterhez, jelzete: TNA FO 371/48471.

26 Elemzését lásd in: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*, i. m. 465sk. A szovjet–magyar gazdasági egyezmény kérdésével foglalkozik még SÍPOS Péter–VIDA István: *Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia*. In: *Külpolitika* 12 (1985), 4. sz. 102–

Ugyanakkor „nyitott kapukat döngetett: a moszkvai amerikai nagykövet már október 15-én átadott egy jegyzéket a gazdasági együttműködés tárgyában, neheztelve annak egyoldalúságáért, a brit kormány pedig kifejezetten tiltakozott az »orosz–magyar gazdasági együttműködési terv ellen«. A tervezett közös választási listáról a brit misszióvezető kijelentette: ha Magyarország így fog választani, akkor azt kormánya nem ismeri el.”²⁷

A pártok közös listaállítása ügyében hasonló volt a helyzet. Bár a püspökkari konferencia ezzel a kérdéssel is behatóan foglalkozott, a kérdést pártpolitikai szinten döntötték el és a szovjetek sem erőltették még ekkor, a primási tiltakozás is késve érkezett, mert addigra a kérdés már eldőlt.²⁸

Ezek alapján elmondható, hogy Mindszenty tiltakozása a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen késve történt és a politikát alakítókat olvasatában az illetékesség túlkapaszkodásaként jelentkezett. Ilymódon Mindszenty fellépését nem igazolták az események és ez hosszabb távon tekintélyvesztéssel járt, amint azt a továbbiakban látni fogjuk.

Mindszenty 1945. október 27-én kelt levele a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit, amerikai és szovjet tagjaihoz

„A hadifoglyok hazabocsátásáért Mindszenty minden eszközt bevetett a körlevelektől kezdve a szentbeszédeken át a fogolykiváltó zarándoklatokig. [...] 1945. október 27-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol, amerikai és szovjet tagjához fordult, és »a szabadság, a vallásszabadság, emberi jog, igazságosság« érdekében kérte, hogy mozdítsák elő a magyar hadifoglyoknak még a tél beállta előtti hazaszállítását. Írásban ketten, William S. Key és Oliver P. Edgumbe vezérőrnagyok, az amerikai, illetve a brit katonai misszió vezetői válaszoltak, utóbbi formálisan, előbbi bővebben: az amerikai zónából 1945. szeptember 10-én megkezdődött a hadifoglyok hazaszállítása.”²⁹ „A győztes szövetségesek képviselői a primás közbenjárását 1945. november 28-ai ülésükön vitatták meg, s mivel úgy látták, hogy a hadifoglyok rendben hazatérhetnek, fölöslegesnek ítélték minden külön lépést. Ezzel együtt a jelenlévők közül többen is – Vorosilov marsall, a SZEB elnöke, Key és Edgumbe vezérőrnagyok – hangot adtak annak a véleményüknek, hogy az egyház tagjainak nem kellene beavatkozni politikai ügyekbe.”³⁰

A Mindszenty-monográfia szerzője láthatta az itt összefoglalt brit dokumentumoknak Esztergomba beérkezett anyagát. Mi azzal egészíthetjük ki, hogy a kérdéshez a következő további brit iratokat találtuk:

Mindszenty vonatkozó levelének angol nyelvű szövege a következő:

„No. 3447/1945
To the Allied Control Commission

118. Lásd még: BORHI László: *A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945–1968*, Budapest 2000. 31–36.

27. Az 1945. október 24-ei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvére hivatkozva lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 465sk. Az általunk is elemzett brit levéltári anyagot a korábban a Politikai-történelmi Intézet Levéltárában őrzött másolatok alapján vizsgálja.

28. Részletes elemzését lásd BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 464.

29. BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 596sk.

30. I. m. 597.

Budapest.

From the meeting of the Hungarian Catholic Bishops Conference of October 17, 1945, I beg the Honourable Allied Control Commission to be kind enough to undertake the release and repatriation to their beloved ones - before the beginning of Winter, of the hundreds of thousands of Hungarian prisoners of war detained in various countries of Europe.

One of the burning wounds of the gigantic historic disaster reaching our country is that many, many young and mature men cannot get back to their families, may they be sons, husbands or fathers, but they have to suffer in foreign lands - for the last 7-13 months - as prisoners of war. At the beginning of the summer, the Hungarian press was full of enthusiasm and the description of demonstrations of thanks which were arranged in connection with the announced return of our prisoners of war.

It is true that some of our prisoners of war have returned from the East and from the West, but the number of arrivals is in no proportion with the enthusiasm of the press and of the demonstrations. While the transportation from the West can be said to be continuous, the initial impetus from the East has slowed down. Even today there is hardly a family of which at least one member is not missing and there are millions who do not know anything about their kinsmen. There are no signs of life from them. They starve and so do their beloved ones here at home. The sick and the privates have been released, but we are waiting for the healthy ones, the officers before they too become ill. We beg to give the following reasons in support of our petition: -

1. The Allied Powers (United States of America Great Britain, Soviet Union) assured - in the course of the war - the restoration of sovereign rights of all peoples who have been »deprived of these through force by the aggressor nations«. They have promised joint aid, speedy measures in the interest of internal peace, for the assistance of peoples suffering from want and for the creation of internal planning in conformity with the people's desire. The Atlantic Charter on the other hand assured for every man life free from fear and from want, independence, freedom of religion, human rights and justice. President Roosevelt urged in the nine points of human freedom everybody's right to creative work and to free movement.

The restoration of the people's rights cannot succeed as long as hundreds of thousands are languishing in captivity abroad. There can be no internal peace as long as the safety of family life is lacking. Recovery can only begin when the grief of the family is caused by the loss of those killed in action and not by anxiety for those still missing. The nation is formed by the total of families; the nation can only recover by the recovery of its families. Life, free from fear and want, begins for society where there are no prisoners of war. Liberty, freedom of religion, human rights, justice loudly urge in their essence the transformation of prisoners of war into useful citizens. It will be reassuring when the poor prisoners of war will have access to creative work and to freedom of action.

2. We members of the Hungarian Catholic Bishops Conference - in spite of propaganda exceeding all imagination - as the flood of war approached, admonished our priests and people to remain in their cities and villages because the Allied Peoples and Nations had promised freedom and justice. We therefore with our moral authority have vouched to our people for all that the Allied Peoples and Nations have promised among other peoples to the people of Hungary. We have to point with regret at those who - certainly not through the fault of the United Nations leaders - become prisoners of war, those who in spite of all of Germany's violent efforts, did not leave their country but have laid down their arms in Hungary; moreover, peaceful citizens living in their own homes have been taken - to a considerable extent - as prisoners of war.

3. Our own country has been destroyed by the world war. There are no working hands. Many are resting in war graves; a considerable part of young men have been taken to the west by the Germans. The Hungarian fields, vineyards, meadows and mines are forced to do without our

strong men best fitted for life who are prisoners of war. Now on the treshhold of a hard winter the lumbermen of the woods are missing and our dwellings if they exist at all are windowsless.

With reference to the moral obligations of the United Nations and of the Hungarian Catholic Bishops, we ask for the release and repatriation of all the Prisoners of war in order to heal at least one of the gravest wounds.

Respectfully submitted to the Honourable Allied Control Commission:

Esztergom, October 27, 1945.

(sgd.) JOSEPH MINDSZENTY,
Prince Primate,
Archbishop of Esztergom³¹

Mindszenty levelét O. P. Edgcumbe vezérőrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Brit Képviselője részéről 1945. november 15-én küldte meg a SzEB Elnökének, ennek szövege:

„From: Major General O.P. Edgcumbe, C.B.E., M.C.,
British Representation,
Allied Control Commission,
Hungary

BMH/7/MIL

15th November, 1945.

To: The Chairman,
Allied Control Commission,
Hungary

Sir,

I have the honour to forward herewith copy of letter No. 3447/1945 from the Prince Primate, Archbishop of Esztergom, containing an appeal to the Allied Control Commission regarding the repatriation of Hungarian Prisoners of War.

I presume that your would have received the original of this appeal and that copies have gone to Major General Key.

I have the honour to be,
etc.

(sgd.) O. E. EDGCUMBE.
Major General.
Commissioner³²

Gascoigne misszióvezető pedig 1945. november 16-án kelt 481. sz. jelentésében (22/24/45) küldte meg Londenak ugyanezen dokumentációt. Mint megjegyzi, annak ellenére, hogy az oroszok azt ígérték, hogy minden magyar hadifoglyot hazaengednek, ez nem történt meg teljes mértékben, míg a magyar hadifoglyok egyes csoportjait hazaengedték, „sok tisztet visszatartottak vagy Oroszországba deportáltak”. Gascoigne jelentésének szövege:

31 Másolati példány. Jelzete: TNA FO 371/48510.

32 Edgcumbe vezérőrnagy 1945. november 15-én kelt kísérőlevele a SzEB elnökének. Jelzete: TNA FO 371/48510.

„No. 481
(22/24/45)

British Political Mission in Hungary,
Budapest,
16th November, 1945.

Sir,

I have the honour to transmit to you herewith copies of a letter BMH/7/MIL of the 15 November, covering a copy of a letter addressed to the Allied Control Commission by the Prince Primate of Hungary, Archbishop of Esztergom, which contains an appeal for the release and repatriation of Hungarian prisoners of war.

2. Despite the promise made by the Russians that all Hungarian prisoners of war would be released (my telegram No. 297 of the 23 August) [R14284/7260/21], these releases are not taking place on the scale which was to be expected. Indeed, while a certain number of the »Other Ranks« of the Hungarian army are being returned to this country, many of the officers are, it is said, being retained in captivity or deported to Russia (my despatch No. 360 of the 25 September) [R16977/934/21].

3. A copy of this despatch is being transmitted to His Majesty's Ambassador at Moscow.

I have the honour to be,
With the highest respect.

Sir,
Your most obedient Servant,
A. Gascoigne [s. k.]³³

A brit misszióvezető helyettese, William M. Carse, 1945. november 24-én távirati úton jelentett Londonnak, ebben megismételte a diplomáciai postán már megküldött információt.³⁴

1945. november 1–5. A püspökkari választási körlevél Gascoigne jelentésében

Gascoigne brit követ 1945. november 5-én kelt 446. sz. (76/31/45), Bevin külügyminiszterhez fölterjesztett jelentésében részletesen elemzi a november 1-jén, csütörtökön, Mindenszentek ünnepén³⁵ az ország majdnem minden katolikus templomában felolvasott püspökkari választási körlevél tartalmát, amely fontos, ha nem döntő szerepet játszott abban, hogy a kommunista párt az országos választáson csúfos 17%-ot kapott csupán.³⁶ Az elemzés szerzője, amint a jelentés hírül adja, a követség első tanácsosa. Miután rögzí-

33 Gascoigne brit misszióvezető 1945. november 16-án kelt, 481. sz. (ikt. sz. 22/24/45) jelentése a londoni külügyminisztériumnak, eredeti, aláírt. Jelzete: TNA FO 371/48510.

34 Ennek vonatkozó harmadik pontja: „3. The Prince Primate of Hungary addressed an appeal to A.C.C. for repatriation of Hungarian prisoners of war detained in various countries in Europe. He said that while transportation from the west of prisoners could be said to be continuous, the stream from the east had thinned down. Indeed, while a number of other ranks of the Hungarian army are being returned to this country it would seem that many of the officers are either being retained in captivity or deported to Russia.” William M. Carse 1945. november 24-én kelt 633. sz. távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, Foreign Office szám: R199/5/113/21, jelzete: TNA FO 371/48482.

35 Mindenszentek ünnepe hétköznapra esett, de parancsolt ünnep lévén országsszerte megtartották és a hívek ekkor látogatták a templomokat.

36 Gascoigne jelentésének jelzete: TNA FO 371/48472. Az eredeti angol nyelvű szöveget közzétette: HARASZTI-TAYLOR, Eva: „Dear Joe”. *Sir Alvary Frederick Gascoigne, G.B.E. (1893–1970): A British*

ti, hogy a körlevelet november 1-jén minden katolikus templomban felolvasták, megállapítja, hogy ennek következményeképpen bizonyos zavarok keletkeztek.³⁷ Ezt követően rögtön Mindszentyt nevezi meg szerzőként és nem tartja szükségesnek, hogy ezt részletezze.³⁸ Elismeri, hogy sok igazság van abban, amit az érsek a magyarországi politikai helyzetről megállapít, így nem meglepő, hogy a politikai körök részéről kritikát vált ki, s az Egyház fejének a belpolitikába való váratlan beavatkozásaként fogadják.³⁹ Majd részletesen kitér a politikai pártok vezetőinek november 2-i megbeszélésére, amelyet a miniszterelnök elnökletével tartottak, s az ott megfogalmazott elutasításra.⁴⁰ Végezetül megállapítja: „bár nehéz nem szimpatizálni Mindszenty érsekkel, hogy nyilvánosan is kifejezte jogos méltatlankodását a nem kielégítő politikai és gazdasági helyzet miatt, félek, hogy ez nem bizonyul a Magyarországi Katolikus Egyház fejeként megkezdett új munkája javára. [...] Mindszenty érsek bár kétségkívül energikus, határozott és bátor ember, félek, hogy nem rendelkezik egy nagyon szükséges tulajdonsággal – taktikai érzékkel. Véleményem szerint az ő nézeteit más szubtilisabb módszerekkel is terjeszthette volna és félek, hogy össze fog veszni a hatóságokkal. Ez pedig nem lesz annak a jó ügynek a javára, amelyért harcol, azaz, a igazi demokrácia javára Magyarországon.”⁴¹

diplomat in Hungary after the Second World War. A collection of documents from the British Foreign Office, Astra Press, Keyworth, Nottingham, England, 2005. Document Nr. 81. 217–219.

- 37 „This letter was read in all the Catholic Churches in Hungary on the 1 November, and it is reported that as a result some disturbances occurred.”
- 38 „2. You will observe that Archbishop Mindszenty’s letter is strong meat.”
- 39 „There is much truth in what he says concerning the political situation here, the attitude of the political parties, and especially of one political party (the Communists). It is therefore, not surprising that the letter has been criticised in political circles as an unwarranted interference on the part of the Head of the Church in internal politics.”
- 40 „3. According to the local press, the leaders of the political parties held a meeting on the 2 November (which was presided over by the Prime Minister) to consider this letter. According to the »Magyar Nemzet« (Independent) the letter was considered by those present at the meeting to constitute an »unprecedented and unwarranted« interference in politics and in the election programme. It was pointed out that the greatest achievement of democratic Hungary, Land Reform, was attacked, and that the letter accused the democratic parties of having brought about this reform with a view to avenging themselves on the big landowners and thereby punishing them unjustly (paragraph 3 of my telegram No. 32 of the 18 March, 1945).
4. The pastoral letter was further criticised because it was alleged to support the activities of the reactionaries. »It must be considered as an open attack against democracy, which must be rejected with the utmost determination«.
5. The leaders of the parties are said to have done to the conclusion that, although they did not question the right of the Church to express its point of view concerning questions connected with the public life of the country, they considered it dangerous that the Church should interfere in political questions, and particularly as the Primate had unjustly criticised the democratic parties. The letter did not »serve either the interests of the Church or of the nation«”.
- 41 „6. Although it is difficult not to sympathize with Archbishop Mindszenty for wishing publicly to express his righteous indignation concerning an unsatisfactory political and economic situation, I fear that this will not prove to be a good start for his new career as Head of the Catholic Church in Hungary. As I stated in my despatch above referred to, Archbishop Mindszenty, although a man of undoubted energy, stamina and courage, does not, I fear, possess one very necessary quality – tact. He should, in my opinion, have aired his views by using more subtle methods, and I fear that he may now find himself at loggerheads with the authorities. This will not tend to strengthen the good cause for which he is justly fighting, i. e. true democracy in Hungary.”

Ez a jelentés 1945. november 10. dátummal a brit diplomácia zárt láncán terjesztett heti információs táviratba is bekerült.⁴²

1945. november 7. Tiltakozó levél Gascoigne követhoz a szlovákiai magyarok ügyében

Gascoigne 1945. november 13-án kelt 473. (37/113/45) sz. kísérőlevéllel küldte meg külügyminiszternek Londonba. Ebben felhívja a külügyminiszter figyelmét arra, hogy Mindszenty álláspontja szerint a kisebbségi kérdés kielégítő megoldása a határkiigazítás lenne, továbbá, hogy a magyar külügyminiszterről azt a hírt kapta, hogy hamarosan Prágába megy a nehéz kérdés megtárgyalására. A levél szövege:

Copy

„Nr. 3564/1945

Esztergom, 7 November, 1945.

Your Excellency,

A considerable part of the Archdiocese of Esztergom is situated on the other side of the Danube – across the borderline of Trianon which is again effective for the duration of the armistice. From there I am hearing now unceasing cry for help.

The more than one million Hungarians who live on the one hand in a great group immediately on the banks of the Danube on the other hand scattered in whole Slovakia – contrary to the solemn declaration of the Great Powers – are not entitled to those citizenship right which are due the other citizens of the Czechoslovakian State on the land where they have been living for one thousand years and where even the Slovaks never suffered such a persecution. In according of this I have had lately the honour to reach Your Excellency some serious particulars.

Now the Czechoslovakian authorities take away from the towns and the little villages the Hungarians often with his families and in the night to unknown places. for example from Érsekújvár in the end of October with the assistance of officers of the National Security (Národná Bespečnost') coming from Pozsony and Nyitra, recently from Léva carried many hundred men away to concentration or working camps of anywhere in Bohemia in goods wagons locked in a similar manner they carried off the Jews as well. In the present the well situated and smallholders are taken away from their houses in order to lay hands on these and confiscate all personal estates too of the Hungarians in the moment when they must leave their home.

From Mr. Benes – some people say, that he is democratic – write the Times in his issue of October 22. p. 15, that he »and his Government are adamantly determined to rid the state of almost all of its ... 800,000 Hungarians«. The number of the Hungarians living in Czechoslovakia

42 „On November 1st a pastoral letter from the Prince Primate of Hungary was read in all Catholic Churches in the country. The Primate's outspoken criticism in this letter of proviso for showing weakness in face of tyrannical and undemocratic systems and principals and His Highness's exhortation to the people to give their votes »to those who would not perpetuate the present evils« has provoked considerable resentment in political circles where the letter is regarded as »an unprecedented and an unwarranted interference in politics.« From Budapest, Mr. Gascoigne to FO, No. 579. 10th November, 1945, Weekly information telegram No. 9. covering period November 1st-8th inclusive. - Policy/H 1943-1946, Doc. No. 418. Copies to: Belgrade, Bucharest, Sofia, Athens, Prague, Vienna, Caserta, Angora. Jelzete: TNA FO CAB 212/441.

is much more than 800,000 but what they must go away for from the land where they have been living for one thousand years?

Mr. Benes can only in this way ensure Central Europe's security? Only this way can he build – what he may call a »temple of peace« (p. 14), but in this temple the dead Hungarians are laying in crypt. One may silence in this manner also Central Europe, but this is a silence of the cemetery.

May I, Your Excellency, repeatedly request that You use all your influence in diplomatic ways that every measure taken against the Hungarians and their persecutions be ceased. It is now evident that this can be satisfactorily settled only by adjusting the border to Hungary in accordance with the desire of the Hungarians living there in a solid group for centuries. The Czechoslovak Government will the result of the plebiscite make smaller, therefore, certainly, persecute and expel now the Hungarians from this territory.

I feel sure, that Your Excellency's Government already up to the present made much in the cause of truth and particularly in the interests of the Hungarian People, but I beg Your Excellency again, that You take steps, that the measures which injure people's rights and are unlawful be urgently remedies and that suitable reparations be made.

I have the honour to be respectfully, Your Excellency,

(Signed) Mindszenty [sic!] Jozsef. [not signed]

Prince Primate of Hungary,
Archbishop of Esztergom⁴³

1945. november 9. Rövid életrajzi hír Mindszenty püspökről

A brit Foreign Office „Research Department”-je számára készült rövid életrajzi összefoglalásban a dokumentumban nem részletezett jelentés író a következőképpen nyilatkozott meg róla: „Én magam emlékszem arra, hogy hallottam őt prédikálni Zalaegerszegen. Budapest bűneiről és veszélyeiről szólt. Az a híre Egerszegen, ahol nem volt népszerű, hogy igen hajlíthatatlan és embertelen, de nagyon buzgó, a régi erények képviselője. Trónralépési beszédében szintén határozottan szólt a bűnről, s valamivel a trónralépést megelőzően, püspökként lelkipásztori körlevelet írt, amelyben elítélte a táncmulatságot. Ez jobbára nagy visszhangot keltette a magyar sajtóban, úgyhogy nyilvánvaló volt, hogy ő és a jelenlegi magyar vezetők nem viseltettek szimpátiával a mostani incidenst megelőzően sem.⁴⁴

43 Gascoigne 1945. november 13-án kelt 473. sz. (ikt. sz. 37/113/45) jelentése Bevinnek. Jelzete: TNA FO 371/48489.

44 „I myself remember hearing him preach in Zalaegerszeg. The topic was the vices and dangers of Budapest. His reputation in Egerszeg, where he was not popular, was that of a very unbending and inhuman, but very zealous, exponent of the antique virtues. His speech on enthronement was also very strong on sin, while just before enthronement he had, as Bishop, issued a pastoral in which he condemned dancing. This produced rather a strong echo in the Hungarian Press; so that it is obvious that he and the present Hungarian leaders were out of sympathy with each other even before the recent incident.” 1945. november 9-én kelt rövid életrajzi följegyzés Mindszenty püspökről. Ikt. sz. R 19789/9778/21, jelzete: TNA FO, 371/48517.

1945. november 14. Ismét a püspökkari választási körlevélről

November 14-én, hivatkozva november 5-i 446. sz. jelentésére, Gascoigne visszatért a november 1-sejei lelkipásztori körlevélre és beszámolt az egyes magyar közeleti személyiségek véleményéről ezzel kapcsolatban. Dr. Zsedényi⁴⁵ elmondta neki, hogy bár általánosságban el tudja fogadni a levél tartalmát, de úgy vélte, kérdéses, hogy Mindszenty érseknek éppen a jelen körülmények között kellett-e ezt kiadnia. Mindszenty, Zsedényi szerint, becsületes, energikus hazafi, de hiányzik belőle a „politikai tréning”. Éppen ezért Zsedényi a közelmúltban javasolta a miniszterelnöknek, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól kérjen engedélyt kell a Magyarország és a Vatikán közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére. Egy pápai nuncius Budapesten segíthetné a hercegrímást. Mindszenty a megkívánt buzgóságot „diplomáciai érzék” nélkül gyakorolja, az utóbbit a nuncius garantálná. A korábbi budapesti nuncius, Mons. Rotta, ismert személy volt, általános csodálatnak örvendett az ostrom alatti kiállása; de Gascoigne kifejezte féltelmét, hogy előrehaladott kora miatt Rotta nem folytathatja a munkát ilyen minőségében. A SzEB szovjet elnöke sem tett említést a Vatikán és Magyarország közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, így Gascoigne-nak nem volt afelől értesülése, hogy Miklós miniszterelnök megkereste volna ez ügyben Vorosilov marsallt.⁴⁶

1945. november 24: Mindszenty levele a jugoszláviai magyarok érdekében

Az Esztergomi Prímási Levéltár őrzi Mindszenty 3931/1945. sz. levelét, amelyet egyszerre küldött meg az amerikai és a brit követeknek. Antonovics Ignác, Behojnik Mihály és Muraközy Mihály, továbbá sok száz más magyar érdekében járt közbe, akiket a jugoszláv hatóságok fogva tartottak.⁴⁷ A brit levéltári anyagok közül egyelőre nem került elő.

45 Dr Zsedényi Béla (1894–1955) ügyvéd, egyetemi tanár, ez idő szerint az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke.

46 „In my despatch No. 446 of the 5 November, I reported on a pastoral letter which had been issued on November 1 by the Prince Primate of Hungary, Archbishop of Esztergom. During a conversation which I held today with the President of the National Assembly, I asked the latter for his views concerning this letter.

2. Dr. Zsedényi told me that while he agreed generally with the contents of the letter, it was, he thought, questionable whether Archbishop Mindszenty should have issued it at the present time. Mindszenty he said, was an honest, an energetic patriot, but he lacked »political training«. It was for this reason that Dr. Zsedényi had recently made a suggestion to the Hungarian Prime Minister that the permission of the Allied Control Commission should be obtained for the re-opening of diplomatic relations between Hungary and the Vatican. If a Papal Nuncio could come to Budapest this would greatly assist the Prince Primate. Mindszenty had the required amount of zeal without having a »diplomatic sense«; the latter quality could be supplied by the Nuncio.

3. The former Nuncio in Budapest, Monsieigneur Rotta, was a well-known figure here, and his staunch conduct during the siege has been generally admired. If he were willing to return a useful purpose would be served; but I fear that his advanced years may preclude his taking office again in this capacity. Meanwhile no mention has been made by the Russian Chairman of any application for the re-opening of diplomatic relations between the Vatican and Hungary, and I am therefore unable to say whether a request was in fact lodged with Marshal Vorosilov by Colonel General Miklós.” Gascoigne követ 1945. november 14-én kelt jelentése Bevin külügyminiszterhez, ikt. sz. 478 (76/34/45). Jelzete: TNA FO 371/48517.

47 BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 626. – A Foreign Office feltételezhetően a jugoszláviai iratok közé tette, így további levéltári kutatásokra lesz szükség.

1945. november 26: Mindszenty újra a brit misszióvezetőhöz fordul a magyar hadifoglyok érdekében

Hivatkozva október 27-i levelére, Mindszenty ismét visszatért a Szovjetunióban selymő magyar hadifoglyok ügyére, részletesen elemezve azok nehéz helyzetét és segítséget kérve számukra.

Copy.

„Your Excellency,

On October 27 of this year I took the liberty of asking the support of the Allied Control Commission in connection with the speedy return of Hungarian Prisoners of War from Russian camps.

Since then I have received reports describing the terrible conditions under which the Prisoners of War are living.

Prisoners of War from the Hungarian hospital and other places in Russia brought the following report.

Priests and doctors are in prison camps.

They complain that those who are permitted to come home have their clothes taken from them, and receive in exchange rags for them.

Those returning, particularly from Roumanian prison camps complain of the inhuman and cruel treatment they have been subjected to.

The worst is the food: A weak soup, a turnip soup twice a day. For breakfast 20 dkg bread. Owing to the poor nourishment, dysentery is spreading. Owing to the lack of medicaments, i.e. Z-ray, which does not exist, many die in the hospitals.

In Jericza in Roumania, during 10 1/2 months 2,000 wounded perished. Another prisoner reports that he was in a camp at Stalingrad. The prisoners received turnip soup, after which they had to walk 8 kilometres to work. They left in the morning before six and returned in the evening at 6 without having had any midday meal. If they had finished a certain job of work, they received a supplementary ration of 20 dkg. bread and 2 dl. of barley groats. If they did not finish this work they were beaten. Of the 3,500 Hungarian Prisoners of War, 10-16 died daily of typhus.

In Astrakan they had to carry loads of sand, day and night, to build the harbour. The camps are tents also in winter. In one tent there are 100 men. One cannot sleep because of the cold. If they slacken owing to exhaustion the prisoners are beaten.

Medical examination consists of the doctor feeling if there is any flesh on the bones of the prisoners, and if there is they are considered fit for work

Only when they are in the last stages of illness are prisoners allowed to come home. We know that of the 1800 men who were brought back to Hungary, 350 died.

The conditions in the hospitals here, according to medical information, are the worst possible. There is a great lack of vitamin. The death rate is very high. In one hospital alone 60-70 of the total of prisoners from May 3rd till November 17th, 40 died. Deaths are due to tuberculosis, vitaminosis, chronic infection, inflammation of the brain. At home they cannot be cured. There is no food, no medicines.

The prisoners complain: -

(a) There is nowhere celebration of Mass, spiritual care, in the camps.

b) They receive no letters from home. If notes are found on them, which resemble letters, they are beaten of shot.

It would be advisable if prisoners could be brought home as soon as possible before they perish.

If English or American committees visit the camps (it is to be feared that the worst camps will not be shown to them), they should take Hungarian Catholic priests with them, so that Mass may be held.

The committee should take letters for the prisoners with them.
 Whilst asking for the assistance of Your Excellency, I remain with cordial greeting,
 Esztergom, 26th November, 1945.

MINDSZENTY (JOSEPH),
 Primate,
 Archbishop of Esztergom.⁴⁸

1945. december 4-én kelt kísérő jelentésében William M. Carse, a brit misszió második embere tájékoztatta londoni feletteseit, a kérdés állásáról, Mindszenty korábbi leveléről és az arra adott hivatalos válaszról, valamint arról, hogy Vorosilov marsall szerint az egyház emberének nem kellene beavatkoznia illetékessége területén kívül eső dolgokba. Carse véleménye szerint Vorosilov megjegyzése a november 1-jei lelkipásztori körlevélre vonatkozott. Carse jelentésének szövege:

„No. 522
 (22/27/45)
 British Political Mission
 in Hungary,
 Budapest

4th December, 1945

R21228
 19967/7260/21

Sir,

In Mr. Gascoigne's despatch No. 481 of the 16 November, there were transmitted to you copies of a letter addressed to the Allied Control Commission by the Prince Primate of Hungary regarding the delays and obstructions at present being imposed by the Soviet authorities on the release and repatriation of Hungarian Prisoners of War. A copy of a further letter from Archbishop Mindszenty is enclosed herein describing the hardships endured by Hungarian Prisoners of War in Russian camps and the impaired condition of health in which they are returning to this country.

2. I now have the honour to report that the question of the return of Hungarian Prisoners of War was discussed at the last meeting of the Allied Control Commission on the 28 November, when the Chairman stated that all soldiers and Non/Commissioned Officers had already been returned from Russia and that only Officers were now retained as Prisoners of War. The Chairman added that, in his opinion, members of the Church ought not to interfere in matters outside their province and referred to a recent Pastoral Letter issued by the Archbishop which he stated definitely had a political flavour. In this view both the Commissioner and General Key expressed their concurrence. After a short discussion, of which no details appear to have been recorded, it was agreed that all necessary steps were being taken to return the Prisoners of War in the normal course, and that the Archbishop's appeal needed no special action.

3. The Pastoral Letter referred to by Marshal Voroshilov is presumably that circulated by the Archbishop on the eve of the General Elections and reported in Mr. Gascoigne's despatch

48 Mindszenty primás 1945. november 26-án kelt levele Gascoigne brit misszióvezetőhöz, ikt. szám hiányzik, másolat. Jelzete: TNA FO 371/48510. – Két nappal később, november 28-án Mindszenty ismét a SzEB-hez fordult, ez esetben a keletre szállított német nemzetiségű magyarok érdekében emelte fel szavát. Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 604.

No. 446 of the 5 November. [R20160/26/21]. This letter certainly touched in a general way on political problems and it is in keeping with the normal Russian policy that Marshal Voroshilov has now sought to depict it as an incursion by the Church into party politics, and will doubtless make use of it to discredit any further attempts which the Archbishop may make to resist Russian pressure even in matters such as the repatriation of Hungarian Prisoners of War, which are primarily of humanitarian rather than of political interest.

I have the honour to be,
With the highest respect.

Sir,
Your most obedient humble Servant,
William M. Carse [s. k.]⁴⁹

1945. november 22–december 11. Mindszenty hercegprímás sürgeti a Vatikánt, küldje vissza a nunciust Budapestre, de XII. Piusz pápa szándékával szemben ellenzi, hogy a nuncius azonnal, vele együtt térjen vissza, mert előbb tájékozódni akar a SzEB szovjet elnökének álláspontja felől

A helyszín megváltozik, a budapesti brit követ helyett most, őrá is hivatkozva, a Vatikánnál akkreditált brit követ, Sir Francis D’Arcy Osborne⁵⁰ 1945. november 22-i jelentése váltja ki érdeklődésünket. Ebben arról tájékoztatta a brit külügyminisztériumot⁵¹, hogy a vatikáni altitkár szerint⁵² Mindszenty primás sürgeti a Vatikánt, küldje vissza a nunciust Budapestre. A primás szándékában áll megkérdezni a magyar kormányt, szívesen látnák-e a nunciust visszatérését és abban bizakodik, hogy kedvező lesz a válasz. Az altitkár elmondta, hogy a Vatikán természetesen eleget tenne ennek a javaslatnak, de arra tett javaslatot, hogy előbb tudakoljuk meg kormányaink véleményét, vajon ők is szívesen látnák-e a nunciust visszatérését, illetve van-e ellenvetésük, továbbá, hogy feltételezzük-e, a nuncius szabadon végezheti-e munkáját és nem lenne kitéve személyes rizikónak. A Vatikán szívesen venne bármely tanácsot erre vonatkozólag. Osborne hivatkozik Gascoigne 421. sz. táviratának 4. pontjára és arra gondol,⁵³ hogy meg kellene kérdezni a budapesti brit követet ebben az ügyben. Majd ismerteti Apor Gábor korábbi magyar vatikáni nagykövet véleményét, aki, miután szakított a magyar kormánnyal, amikor a németek megszállták Magyarországot, továbbra is Rómában maradt, elmondta neki, hogy Mindszenty kinevezését meglepetés övezte, hiszen Grósz kinevezését várták.

49 William M. Carse brit diplomata 1945. december 4-én kelt 522. sz. (ikt. sz. 22/27/45) jelentése feletteseinek Londonba, regisztrálva R21228 19967/7260/21 számon. Jelzete: FO 371/48510.

50 Francis D’Arcy Godolphin Osborne, 1963-tól Leeds XII. és utolsó hercege (London 1884–Róma 1964), angol diplomata, az Egyesült Királyság szentszéki követe 1936 és 1947 között. 1947 után is Rómában élt, a Via Giulia 66. sz. alatt. Eltemetve a római akatolikus temetőben (cimitero acattolico). Főleg az ő jelentéseire támaszkodva rekonstruálható a második világháború alatti vatikáni politika, lásd: Chadwick, Owen, *Britain and the Vatican during the Second World War*, Cambridge 1988.

51 Másolat ment a budapesti brit követségre is.

52 Ha a brit követ az altitkár (Under Secretary) kifejezést használja, akkor első helyen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkárára gondolhatunk, amely posztot ebben az időben Mons. Silvio Sericano töltötte be. Mégis, mint alább is láthatjuk – lásd Osborne 12/11/1945. december 11-én kelt 220. sz. (ikt. sz. 16/44/45) jelentését –, Osborne Sericano hivatali előjáróját, Domenico Tardini érsek-titkárt érthette alatta. – A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ez idő szerint a Vatikáni Államtitkárság első szekciójára volt (1988 óta a második szekció).

53 Hivatkozást lásd fentebb.

Apor véleménye szerint az új primás pontosan annak szellemében tevékenykedik, ahogy azt Gascoigne 389. sz. táviratában leírta, továbbá 348. sz. táviratának 2. pontjában.⁵⁴ Lehetséges, hogy a Vatikán kevésbé lesz megértő a primás kompromisszumokat nem ismerő és dinamikus módszereivel kapcsolatban és ezért olyan fontos nekik e javaslat-tal kapcsolatos brit nézet. Osborne véleménye szerint, ha a brit kormány beleegyezik a nuncius visszatérésébe, a Vatikán, hozzájuk hasonlóan, támogatná a javaslatot Budapes-ten.⁵⁵ A budapesti brit követségi követségi tanácsos, Mr. Carse, november 26-án kelt táviratában hasonló véleményét fejt ki, és azt jelenti Londonnak, hogy a herceprimás bátor kiállása nagymértékben járult hozzá a magyarországi mérsékelt elemek jelentős ré-sze álláspontjának megmerevedéséhez, továbbá egy nunciustól az várható, hogy bölcsen irányítsa őt.⁵⁶

54 1945. október 9-én, ill. 1945. szeptember 18-án. Mindkét táviratot idéztük fentebb.

55 „Under Secretary at the Vatican yesterday informed my United States colleague and myself that newly appointed Prince Primate of Hungary had urged the Vatican to send back Nuncio to Budapest. Primate is now asking Hungarian Government if they would welcome return of Nuncio and has informed the Vati-can that he is confident reply will be favourable. Under Secretary told us that the Vatican would naturally like to comply with this suggestion but he asked if we could obtain views of our Governments firstly as to whether we should welcome return of Nuncio or alternatively say any objection to it and secondly as to whether we suppose that a Nuncio would be allowed reasonable freedom in exercise of his mission and would not be exposed to personal risks. Vatican would be grateful for any advice we can offer them on the subject.

2. You will have seen from paragraph 4 of Mr. Gascoigne's despatch No. 421 that he has formed a favour-able opinion of the Primate's personal opinions and intentions. Perhaps you would obtain his reactions to proposed return of Nuncio to Budapest in the present circumstances so that I can reply to Vatican.

3. My former Hungarian colleague Baron Apor who broke with his Government when the Germans took over Hungary and was allowed to remain at liberty in Rome tells me that some surprise was caused by appointment as Primate of Archbishop Mindszenty. It was expected that Bishop Grósz would be named. Apor's estimate of the new Primate accords exactly with the view expressed in paragraph 3 of Mr. Gas-coigne's despatch No. 389; see also paragraph 2 of his despatch No. 348. It may well be that the Vatican are a little apprehensive of the Primate's uncompromising and dynamic methods and for this reason are anxious for our views on the wisdom of his proposal. If we agree on Nuncio's return I think the Vatican would like us to support the proposal at Budapest, should the occasion arise.

4. I should like to be able to pass some useful advice to the Vatican.”

Sir D. Osborne brit vatikáni követ 1945. november 22-én kelt 171. sz. távirati jelentése a Foreign Of-fice-nek Londonba, és a budapesti brit követségnek. Regisztrálva: R 19388/9778/21. Jelzete: TNA FO 371/48517.

November 27-én kelt a külügyminisztérium válasza, amelyben a brit kormány álláspontját rögzíti, amely nem elutasító, de nem is kezdeményező: „I have no objection to the return of a Nuncio. I do not think that he would be exposed to any personal risks. And provided that his behaviour was discreet, I do not think that his freedom in the exercise of his mission would be restricted.

2. But this is not a matter in which I am prepared to take the initiative. If the Hungarian Government raise the matter with our representative I should instruct him to support it on the general grounds that the presence of a Nuncio in Hungary would ensure as far as possible that tolerable relations exist, and that a first-hand account of the situation there would be available to the Holy See, whereas his exclusion would only encourage baseless rumours of chaotic conditions in the country.

3. You may communicate such of the above as you think fit to the Holy See; you should also add that I appreciate the desire of the Holy See to secure the return of a Nuncio to the traditionally Catholic country of Hungary.” Aláírás nélkül, de a külügyminiszter nevében, R 21225/9778/21. sz. alatt regisztrált fogal-mazványát és tisztázott példányát lásd: TNA FO 371/48517. 154. sz. távirati utasítás.

56 „Prince Primate's vigour and courage have greatly heartened an appreciable proportion of moderate ele-ments in Hungary and his influence, if wisely directed by a Nuncio would afford them further practical encouragement in their struggle against extremists.” A budapesti brit misszió 1945. november 26-án kelt 635. sz. távirati jelentéséből a brit külügyminisztériumnak, jelzete: TNA FO 371/48517.

A helyszín ismét Róma: Osborne brit szentszéki követ december 11-én azt jelentette feletteseinek Londonba, hogy Mindszenty hercegprímás személyesen fölkereste őt római tartózkodása alatt és a nuncius visszatérésének kérdéséről akart tájékozódni nála. Mindszenty elmondása szerint a magyar kormány, a Vatikán és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság áldását adta az elgondolásra. Osborne megérdeklődte Tardini érsek ezzel kapcsolatos álláspontját és kiderült, hogy Mindszenty – XII. Piusz pápa szándékával szemben – ellenezte azt, hogy a nuncius rögtön övele együtt térjen vissza Magyarországra, mondván, hogy jobb, ha egyedül tér vissza és a nuncius csak azt követően jön, miután megkapták a SzEB szovjet elnökének garanciáját. Mindszenty a visszatérését követő hétre remélte az ügy kedvező elintézését.⁵⁷

1945. december 12. Mindszenty hercegprímás felkéri Apor Gábort, vegye föl újra szentszéki nagyköveti szolgálatát

1945. december 12-én a brit vatikáni követ, Osborne azt jelentette, hogy Apor Gábor báró, a korábbi magyar szentszéki nagykövet közlése szerint a hercegprímás azt javasolta neki, hogy ismét vállalja a szentszéki követségi tisztet és hogy ezt elintézi a magyar kormánynál. Apor azt válaszolta neki, hogy már felajánlotta formális lemondását a magyar kormánynál (amikor a németek bábkormányt állítottak fel Budapesten, s amelyet Apor nem ismert el, nem adta át a követség épületét és folytatta tisztét a szövetségesek beleegyezésével), és hogy csak azzal a feltétellel szolgálná az új kormányt korábbi tisztében, ha garantálják a Katolikus Egyház jogait Magyarországon. Nem utasította vissza annak gondolatát, hogy esetleg más munkakörben folytassa szolgálatát a magyar kormánynál, de előbb ki akarta várni, hogyan alakul a helyzet az országban.⁵⁸ Apor továbbá, eme

57 „With reference to your telegrams Nos. 153 and 154 of November 26th and 27th and to Mr. Gascoigne's despatch No. 478 of November 14th, on the subject of the proposed return of the Nuncio to Budapest, I have the honour to report that the Prince Primate of Hungary has recently paid a short visit to Rome. He came to see me and I endeavoured to ascertain the present position of the question of the Nuncio's return. I understood from him (though not reliably, as the conversation was conducted through an interpreter with a limited command of English) that the Vatican, the Hungarian Government and the Allied Control Commission had alike blessed the project, but he qualified his statement by expressing doubts as to whether the acceptance by Marshal Voroshilov would not be countermanded. This morning I enquired at the Vatican what the position was. The Under Secretary, Monsignor Tardini, told me that the Vatican were equally mystified by Archbishop Mindszenty's statements. He had first told them that the Hungarian Government and the Allied Control Commission had agreed to the Nuncio's return; but subsequently, when the Pope had decided that in that event the Nuncio should return to Budapest with the Archbishop, the latter objected that it would be better that he should return alone and that the Nuncio should postpone his journey, since it might be that the assent of the Russians was not definitive. He has promised to report further to the Vatican on his return to Budapest, where he hopes to arrive during the current week.” – Osborne vatikáni brit követ 1945. december 11-én kelt 220. sz. (ikt. sz. 16/44/45) jelentése Bevin külügyminiszternek, jelzete: TNA FO 371/48517, regisztrálva: R 21225/9778/21.

58 „With reference to my despatch No. 220 of December 11th, I have the honour to report that my former Hungarian colleague, Baron Apor, told me to-day that the Prince Primate of Hungary, who has recently been in Rome, had proposed to him that he should again assume the post of Minister to the Holy See and had offered to arrange this with the Hungarian Government. Baron Apor replied, however, that he had already offered his formal resignation to the Hungarian Government (when the Germans set up their vassal Government at Budapest Baron Apor refused to recognise it or to hand over the Legation premises, which he has continued to occupy with Allied consent) and he would only be willing to serve the new Government in his former capacity if he were assured that they would guarantee the rights of the Catholic

jelentés szerint, elmondta Osborne-nak, hogy fölmerült Károlyi Mihály Magyarországra való visszatérésének gondolata, hogy átvegye az elnöki hivatalt. Sem a javaslattal kapcsolatban, sem Károlyi személyével kapcsolatban azonban nem volt nagy véleményével.⁵⁹

ÖSSZEGZÉS HELYETT

Mindszenty primás 1945 végén, beiktatását követően, ismételten jelentkezett a budapesti brit misszióvezetőnél, egyszer személyesen, többször levélben. Minden alkalommal fölemelte hangját a magyar hívek védelmében, így pl. még veszprémi püspökként a helyi szovjet parancsnokhoz intézett levelében, továbbá a Szovjetunióba hurcolt magyar hadifoglyok (kétszer), a Szudéta-vidékre hurcolt csehszlovákiai magyarok (egyszer) érdekében, továbbá egyszer a jugoszláviai magyarok érdekében. A brit diplomaták 1946–1948 folyamán is figyelemmel kísérték Mindszenty politikai tevékenységét, főleg, hogy az a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, Vorosilov marsall rosszállásával találkozott. Ezek elemzése a jövő feladata lesz.

Church in Hungary. He did not altogether discount the possibility of serving under the new Government, either as Minister to the Holy See or in some other capacity in which he felt sure he could be useful to his country, but he said he would in any case prefer to wait a little to see how the Hungarian situation developed.” – Osborne vatikáni brit követ 1945. december 12-én kelt 221. sz. (ikt. sz. 16/45/45) jelentése Bevin külügyminiszternek, részlet (1. pont). Jelzete: TNA FO 371/48517, regisztrálva: R 21226/9778/21.

59 „2. He also told me that it was proposed that Count Michael Károlyi should return to Hungary to accept the Presidency. He seemed to think poorly of this proposal, and of Count Károlyi.” I. h. (2. és befejező pont). – Ugyanezen forráshely értelmezése eltér más szerzőknél. Hajdu Tibor szerint „[...] Mindszenty (aki 1945 decemberében megüzente az angoloknak, hogy Károlyi elnöksége nem kívánatos [jegyzet: TNA FO 371. vol. 48517. Sir D. Osborne vatikáni követ 1945. december 12-i jelentése] [...])” Hajdu Tibor, Károlyi Mihály, Budapest 1978. 494. Jegyzet az 591. lapon. – Mi Hajdu forrásértelmezését önkényesnek tartjuk és úgy véljük, az Osborne-jelentés egyértelműen elkülöníti a két témát: Apor Mindszenty általi felkérését a követi szolgálat folytatására és Apor saját közlését. Apor – Osborne jelentésében – explicite nem utal Mindszentyre, mint forrására, bár megengedhető, hogy Apor informátora Mindszenty volt, hiszen találkozhatott vele Rómában. Olvasatunkban azonban itt nem az derül ki, hogy Mindszenty megüzente volna az angoloknak (Aporon keresztül), miszerint Károlyi visszahívása nem lenne kívánatos, az sem, hogy Mindszenty informálta a Károlyi-kérdésről Aport, hanem az, hogy Apor ez ügyben tájékozott volt, tájékoztatást adott a briteknek és Apornak volt is ezzel kapcsolatban álláspontja, ugyanakkor nem kért semmit a britektől sem a saját, sem Mindszenty nevében. – Balogh Margit, megadva a forrás jelzetét, átveszi Hajdunak ezt a megállapítását, lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 491. Tehát nem állítható, hogy „A hercegprímás [...] kapcsolatrendszerén keresztül december közepén megüzente az angoloknak, hogy Károlyi Mihály, az ország első köztársasági elnökének visszahívása nem kívánatos.” i. h.

ADAM SOMORJAI OSB

JÓZSEF MINDSZENTY AND THE BRITISH DIPLOMACY, PART II, OCTOBER-DECEMBER 1945

In earlier Publications we have dealt with the contacts of Cardinal József Mindszenty with foreign, mostly with American Diplomats and Leaders of State. His first contact with the British Legate in the Month September 1945 we have dealt in the 2015 Yearbook of the VERITAS Historical Institute. Now we deal with his contacts in the Months October until December 1945.

The main topics of these three months are: his protests against atrocities of the Soviet Army in Hungary; his sermon during inthronisation in his Cathedral Church in Esztergom, 7th October 1945; his protests against atrocities of the Czechoslovak authorities against Hungarian speaking Czechoslovak citizens, his competency in South-Slovakia, as Archbishop of Esztergom; his interests in the defence of the Hungarian war prisoners in Soviet Union, the Pastoral Letter of 1st of November 1945 and other letters of political interests.

His political interest was not granted by the Members of the Allied Commission, especially by the Soviet President. According to him, "members of the Church ought not to interfere in matters outside their province and referred to a recent Pastoral Letter issued by the Archbishop which he stated definitely had a political flavour."

Mindszenty continued his protests in the following years the same, this has to be the topic of future analysis.

BÁLINT LÁSZLÓ

LAKOS ENDRE ATYA ISMERETLEN ÍRÁSA

Lakos Endre (Valóc, 1919. január 21. – 1969. július 13., Bécs) a szegedi piarista gimnáziumban érettségizett. Utána ugyancsak Szegeden, a Hittudományi Főiskolán tanult. 1942-ben szentelték pappá, majd Battonyán volt káplán, Makón segéd-lelkész, 1945. júliustól szeptemberig tábori lelkész. Leszerelése után Eleken és Kisteleken segéd-lelkész. 1950 és 1952 között egyetemi lelkész Szegeden.

Az egyre erősödő kommunista vallás- és egyházüldözés hatására Bulányi György piarista, debreceni egyetemi lelkész felkérésére Lakos Endre is csatlakozott azokhoz, akik a hitoktatást és főleg az egyetemisták és főiskolások lelki gondozását valamilyen formában folytatni akarták. Erre a legmegfelelőbbnek az úgynevezett „csoportmunkát” találták. Idősebb és tehetségesebb egyetemistákból csoportvezetőket képeztek ki, ezek tudását különféle összevont lelkigyakorlatokon fejlesztették, akik aztán önállóan saját csoportokat szerveztek és annak tagjaival foglalkoztak.

Ezt a kommunista diktatórikus hatalom által meg nem engedett, tehát illegális „csoportmunkát” változtatta át az ÁVH és konstruált belőle egy illegális államellenes szervezkedést. Azzal sem törődtek, hogy az irányítóknak, a vezetőknak és a tagoknak meg sem fordult a fejében a Magyar Népköztársaság államrendjének az erőszakos megdöntése, hiszen csak a hitélettel, a lelki gondozással és képzéssel foglalkoztak.

A Bulányi György és társai néven ismertté vált államvédelmi ügy realizálására 1952 nyarán került sor. Lakos Endrét a házkutatás és az őrizetbe vétel után 1952. augusztus 29.-én 6.30 órakor vette át az államvédelmi fogdaparancsnok. A vizsgálati ügy megindítására 1952. szeptember 4.-én készült el a határozat, melynek aláírója Kovács György államvédelmi hadnagy, jóváhagyója pedig Vajda Tibor (1924) államvédelmi őrnagy osztályvezető volt. (Vajda igen hírhedt és kíméletlen államvédelmi vizsgáló, később vezető volt, aki 1956 októberében a népharagtól felve Ausztráliáig menekült. Múltját elhallgatva élte polgári életét, míg egyszer a rendszerváltozásunk időszakában valakik fel nem ismerték és föl nem jelentették a korábbi kínzások, bántalmazások miatt. Ekkor történt meg az a gyalázat, hogy a Magyar Köztársaság Kuncze Gábor miniszter által vezetett Belügyminisztériuma kiadott egy olyan írásos igazolást, hogy az 1950-es években az ÁVH-nál a kihallgatások során és máskor sem alkalmaztak erőszakot, nem voltak bántalmazások.)

Az előbbi határozatban az áll, hogy Lakos Endre „alaposan gyanúsítható illegális szervezkedésben való részvétellel, ... aktív demokráciaellenes propagandát fejtett ki”. A kihallgatások, szembesítések, stb. befejezése után a koncepciók úgy az akkori szokásoknak megfelelően bizonyítottak volt tekintett és Juhász László (1923) államvédelmi ezredes, az ÁVH Vizsgálati Főosztály vezetője az iratokat megküldte az ügyészségnek.

(Juhász államvédelmi ezredes korábban is kommunista mozgalmi ember volt, akit 1951-ben helyeztek a Szabad Nép szerkesztőségéből az ÁVH Vizsgáló Főosztály élére. Magatartása és életmódja – hiú, beképzelt, törtető, léha, stb. – miatt több fegyelmi eljárás volt ellene. Földi pályafutását úgy fejezte be, hogy öngyilkos lett.)

Az ügyészség vádat emelt, a Budapesti Megyei Bíróság pedig 1952. december 10.-én – az őrizetbe vétel után alig több mint 3 hónappal – Lakos Endrét 10 év börtönre ítélte. Ez az ítélet hamarosan jogerőre is emelkedett. Büntetésének ideje alatt bányában is dolgoztatták a Dunántúlon, Csolnokon. Amikor 1956 nyarán felülvizsgálták a politikai elítélteket, megállapították róla, hogy indokolt „büntetésének további töltése, ... a bíróság ítélete reálisnak mondható”.

A forradalom kitörése és végül győzelme hozta el a szabadságot a raboskodó Lakos Endre atya számára. Elég volt azonban csak végigolvasnia a győztes forradalom kormányának a névsorát, máris felismerhette, hogy ez nem az a forradalom, amelytől bármi jót remélhet. Nem véletlen, hogy 1956. október 31.-én elhagyta az országot. Ausztriában azonnal a kiszökött magyar fiatalok sorsát kezdte egyengetni. A középiskolásoknak gimnáziumot szervezett, ahol befejezhatték tanulmányaikat és érettségi vizsgát tehetnek. Később a Bécsben rekedt magyar egyetemisták és főiskolások sorsát viselte a szíven, amikor egyetemi lelkész lett. Közben cikketeket is írt és az 1960-as évek közepén a Szabad Európa Rádió adásaiban is közreműködött.

1959-ben az egyre inkább magára találó, de még mindig csupa államvédelmisből álló magyar polgári hírszerző szolgálat felfigyelt a Bécsben igen aktívan tevékenykedő Lakos Endrére. Hamarosan meg is kezdték a vele kapcsolatos adatgyűjtést „Antony Huxley” fedőnéven (Forrás: ÁBTL K-2061). Azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy valamiképpen hazacsalogassák Lakos Endrét, aki egyre elégedetlenebb volt a kinti helyzettel, a liberális életfelfogással, a vallástól való elfordulással, az ateizmus rohamos térnyerésével. Elképzeléseik szerint Lakos Endre hazatérése nagy zavart okozott volna a nyugati, főleg azonban a bécsi magyar egyházi emigrációban. Még annak a lehetőségét sem vetették el teljesen, hogy büntetésének elengedése akár a beszervezését is lehetővé teszi.

Lakos Endréről folyamatosan adták jelentéseiket a magyar polgári hírszerzés külföldi – főleg bécsi – hálózati személyei, és azok is, akiket itthonról utaztattak ki hozzá. Valamennyinek fő feladata volt a hazatérés gondolatának erősítése. A cél elérése érdekében még az anyját és a testvérét is bevonták a műveletbe. Miként megfogalmazták „személyét hazatérésének realizálása után propaganda célra tervezzük felhasználni”.

A már említett beszerzés gondolatát ugyanis időközben elvetették, mert 1963-ban Lakos Endre atya megbetegedett, agyvérzést kapott, és ettől kezdve az állapota egyre csak romlott. A propaganda célú hazacsábításról csak akkor mondtak le, amikor rájöttek, hogy a nagybeteg Lakos Endre változatlanul megveti a kommunista diktatúrát, az időnkénti honvágy és hazatérési gondolat ellenére mélységesen elítéli a forradalmat követő brutális megtorlás rendszerét és csak megvetéssel tud nyilatkozni az itthoni papi béke-mozgalomról. Ekkor a magyar polgári hírszerzők befejezték a konspiratív adatgyűjtést, az egy időben végrehajtott beszerzési tanulmányozást és az összegyűjtött dokumentumokat irattárba helyezték.

Lakos Endre atya 1969. július 13.-án tért meg a Teremtőhöz, akit 50 éves koráig szolgált, még beteg is úgy, ahogy tudott.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában jelenleg őrzött egykori magyar polgári hírszerzési dossziében megtalálható Lakos Endrének egy 1956 utáni írása, ami minden bizonnyal Bécsben készült és valamilyen magyar nyelvű könyvben jelenhe-

tett meg a 325 és 331 oldal közötti részen, és amely az ÁVH-val kapcsolatos tapasztalatait is tartalmazza. Következzék most ez az írás, teljes terjedelemben, főleg azért, mert igen tanulságos, sőt néhol még aktuális is a mondandója. S következzen azért is, hátha valaki hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy megtudjuk, ez az ismeretlen írás mikor és hol jelenhetett meg.

*Lakos Endre*¹

AZ EMBERTELENSÉG

7 óra lett volna 5 perc múlva – így mutatta a szerszámtáblán lévő óra – ahogy a nagy Pobjeda kocsí begördült a Fő-utcai fogház épületébe.

– Na, ide csak-csak bejutottam, de kifelé hogyan? mikor? – évődtem magamban.

– Álljon a falhoz, mert odakenyem, mint egy taknyot! – mordult rám az őr.

Úgy látszik, hogy nem volt meglepődve értelmi képességemmel, mert megmagyarázta:

– Nem érti? Álljon a falhoz! Így ni, nagyságos úr! – és a fejemet beverte a falba.

8 óra lehetett, mikorra elpárolgott minden „humorérzésem” a jobbra-balra megnyilatkozó embertelenségtől: hol a fal felé fordulva álltam, hol pedig adatokat vettem fel rólam, sikolyt hallottam egy másik helyiség felől – utána verést, majd lassú hörgést – és végül csend lett.

8 óra tájban vittek fel az „osztályra” lifttel. Várom kellett – természetesen a fal felé fordulva.

– Mi volt otthon? – kérdezte az altiszt tőlem, akinek a szavaiban felfedeztem egy kis emberséget.

– Pap vagyok! mondtam én, kerülve a „volt” szónak említését is.

– Oszt’ nem fért a büriben? – toldotta meg egy kérdéssel a mondókáját.

A III. emeleten voltam, azt tudom, hogy melyik zárkában, azt már nem.

Mindenre kioktattak. Teljesen bezárt helyiség volt: ablak helyén egy pár üvegkocka befalazva. Csak sejteni lehetett, hogy kint milyen idő van.

Alighogy körbenéztem a cellát, máris nyílt az ajtó: új „vendéget” hoztak. Neki is elmagyaráztak mindent.

Becsukódott az ajtó. Az új „vendég” nem szólt egy szót sem: ült a priccs végén magába roskadtan. Egyszerre csak felnyögött:

– Ma egy éve még Moszkvában voltam ... a párt küldött ki ... és most ez a fájdalom

...

– Na – így én – én rövidebb úton jutottam ide, nem Moszkván keresztül ... és nem mindegy? minden út a Fő utcába vezet!

Az első este mélyen aludtam a fapriccsen: fejem alá gyömösöltem a kabátomat, és dacára az erős fénynek, mellyel szembevilágítottak, sürgősen elaludtam.

Kiabálásra ébredtem: anyámhoz akarok menni! nem értik? az anyámhoz. ... Közben suttogás, és durr: két három (gondolom) ökölcsapás. – még egyszer – kétszer mondta a

¹ A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége/Szeged és a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége (METEM) kiadásában – a XX. Század Intézet és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány támogatásával 2000-ben jelent meg Bálint Lászlónak a *Lakos Endre (1919–1969)* című kötete, amely a fenti „Az embertelenség” című írás szerzőjének életéről, küzdelmeiről, meghurcolásáról szól.

pasas, hogy az anyjához akar menni, de mindig erőtlenebbül, - végre elhallgatott, az ütések megszűntek – és csend ült a börtönre.

Közben szaporodtunk és fogytunk.

Leghosszabb rabtársam egy „ózdí melós” volt, meg egy zsidó fiú.

Egyszer a zsidó fiú egészen „megtépvé” jött meg kihallgatásról. Óvatosan, állandóan az ajtóra figyelve, hogy ki ne hallgassák, hogy elmondja verésének történetét, elsírta bánatát, miközben marokkal szedte ki kitépett haját. Alig bírt mozogni, csupa kék-zöld volt a teste, főleg a kulcsontját verték.

– Ezerszer inkább visszamennék Auschwitzba! Mert tudtam, hogy annak egyszer vége lesz! De ennek?

9 hétig voltam a Fő utcában, 7 hétig a Markó utcában, mire bekerültem a „rab közéletbe” a Gyűjtőfogházba.

Itt új meglepetés várt: „a kurtavas”. Esténként 10-20 ember üvöltésétől volt hangos a fegyház csillag alakú közepe. Már szinte gyomoridegességet kaptam, mikor az egyik őr volt szolgálatban: állandóan mindenben hibát keresett! És természetesen talált is.

Ezért volt érdekes, mikor az egyik reggel, szombat volt, nem talált semmi kifogást, hanem a maga hasábfá modorával megkérdezte: milyen nap van holnap? Akkoriban négyen voltunk papok a zárkában.

– Vasárnap! – mondtam én, mint „szobagazda”

– Milyen vasárnap?

– Húsvétvasárnap! – mondtam megint csak én, akkor még tudtuk, hiszen nem volt $\frac{3}{4}$ éve, hogy fogságban voltunk.

Nem szólt semmit az ÁVO-s, sarkon fordult és kiment. Többet nem láttuk.

Így változott: emberség elő-előcsillant még a legdühödtebb ÁVO-sból is. Megszoktak bennünket – megismerték bennünk és általunk a jót – nem volt kedvük tovább „játsszani” a rosszfűt.

Bár, mikor a bányában voltunk, ott az örök szolgálati-szórakozó helyén, ki volt írva nagy betűkkel: „Ne csak őrizd, hanem gyűlöld is a rabot!”

De hiába volt kiírva: engem „Bandi bácsizott” minden őr, „atyának” szólított a nálam 15-20 évvel idősebb lőmester is.

— — —

És akkor kezdtem gondolkodni igazából a dolgok felől:

– Hogy lehet az, hogy az emberben annyira elveszhet az Ember, mint sokszor az ÁVO-s őreinkben?

– Nem fáj az nekik, hogy egy ÁVO-fegyintézetben, csak fegyőrök lehetnek?

– ott ahol annyi rendes ember van, akik elveikhez, hivatásukhoz ragaszkodnak – vagy éppen nem csinálnak semmit?

– és mi az oka annak, hogy minden ellenkező előjel ellenére kiütözik belőlük mégis az Ember?

– hogy az ember nem tud konzekvensen, állandóan embertelen lenni?

Egyet tudtam: nagyon sajnáltam ezeket az embereket, akik nem tanultak meg Emberré lenni, nem tudnak ember módra viselkedni, nem tudják, hogy mit szabad egy Embernek megtenni és mit nem.

– De kitől tanulhatták volna meg? – vetődött fel bennem a kérdés.

– Hát ezek még tanultak hittant! A hittan órán ...

- De akkor „hittant” tanultak és nem emberré levést!
- Mit csodálkozunk azon, hogy az ÁVO-sokból kitört az Állat? Hogy nem tudnak Ember módra viselkedni? Törtünk mi azon magunkat, hogy valóban Emberek legyünk?
- Az egész történelmet két nagy részre lehetne osztani: emberségre törekvők és embertelenek táborára! És van ezeknek a fattyú ÁVO-soknak fogalmuk arról, hogy Krisztus volt az, aki nem tartotta olyan sokra istenségét, hanem emberré lett, egy közülünk, hogy megmutassa nekünk, élénk élje azt, hogy hogyan kell Emberré lenni, hogyan néz ki egy valóságos Ember? Felfeszítették, mert unták, hogy mutogatja nekünk az Emberséget!
- Honnan lenne fogalmuk – mikor nekünk is vajmi kevés volt?
(Mintha akkor is olvastam volna Móra Ferenc „Szeptemberi emlék” című novelláját és abban Agócs főtisztelendő úr leírását:)
- „azért vagyunk a világon, hogy az Istent megismerjük, szeressük és neki szolgáljunk, és ez által üdvözüljünk” – még mindig a fülemben cseng ennek a szövegnek a”kötája”, ahogy a gyerekek nagy örömmel mondták sorra, nevetgéltek – és elterítették a szentképet, amit a felmondásért kaptak. Dehogyan van egy Isten – azzal ki sem törődött! Hogy megismerjük az Istent – hát azt mondta a mamám, meg azután ki büntetne, ha rosszat tettem, ki jutalmazna, ha jót tettem? Isten szeressük – hát hogy ne szeretnénk? Legfeljebb megkáromoljuk, ha mérgesek vagyunk! És ez által üdvözöljünk bizony, ez van minden gyászjelentés alatt ...
- És közben mércével lehetett mérni az embertelenség feltornyosulását.
- a kapitalizmus – mikor a másik ember, aki embertárs volt a kapitalistának, éhesen – piszkosan dolgozott és tartotta tovább a családját és húzták az ígát.
- a náciizmus – mikor a zsidóság a maga részéről mindent megtett annak érdekében, hogy az embereket elidegenítse, elfelejtse velük hivatásukat: Emberré kell válni, ócska röhögés tárgyává tegye az Egyházat – és mikor nyakukba szakadt az az istentől kiüresített világ, akkor előhozakodnak egy ócska Hochhut darabbal, és kérdezik: miért volt a zsidóüldözés? A náciizmusban éppúgy bűnösök a zsidók, mint a bolsevizmusban a kapitalisták!
- - és jött a bolsevizmus embertelensége – ÁVO-sokkal, börtönökkel, internáló táborokkal – ami a legelviselhetőbb volt a sok közül: rengeteg halálos áldozattal ...
- és ami a legelviselhetetlenebb: évenként több ezer magzatgyilkossággal!
- Mi papok „hittant” tanítottunk, és sok-sok jövés-menésünk, sűrű semmittevésünk közepette elembertelenedett a világ –
- Most itt vagyunk bezárva: élvezzük az embertelenség keserű gyümölcsét! Mert mi azt tanítottuk, hogy „azért vagyunk a világon, hogy az Istent megismerjük, szeressük és neki szolgáljunk” – az embertelenség viszont kijegecesedett az emberiségben!

Hányszor kérdezte meg egy mama a fiától, lányától: ez Emberi, amit most csinálsz? Sőt: hányszor kérdezte meg önmagától a mama, vagy a papa: Emberi, amit most csinálok? Hány és hány válás maradt volna el? Hány és hány gyerek nevelkedhetett volna továbbra is „családi környezetben”?

Hány és hány ember nem uzsorázta volna ki a másikat? Mennyivel jobban dolgoztak volna a munkások? Ha ... ha ...

Volt egy: Jézus Krisztus!

Akinek erkölcstana így kezdődött, hogy: „Boldogok a lelki szegények ...”

A mi erkölcsstanunk meg úgy kezdődik, hogy „Azért vagyunk a világon ...”

Ég és föld különbség! Krisztus urunk nekünk beszélt a földi boldogságról – és ezért mennyei tanítás az Övé, a miénk meg Óróla beszél nekünk – és ezért is nagyon földszagú minden szavunk!

- - - -

Ezt eredményezte az a 4 év 2 hónap és 3 nap, amit az ÁVO-sok börtönében töltöttem. Nem sajnálom sem az időt, sem a szenvedéseket.

Mert rá kellett jönnöm arra: azért vagyunk a világon, hogy Emberek legyünk!²

LÁSZLÓ BÁLINT

AN UNKNOWN TEXT BY PATER ENDRE LAKOS

Endre Lakos (b. in Valóc, 21 January 1919, mother's name: Izabella Mester) graduated at the Piarist gymnasium in Szeged, after which he studied at the Theological College, also in Szeged. He was appointed priest in 1942. University priest in 1950-1952 in Szeged. Endre Lakos was among those who intended to continue both the teaching and the spiritual guidance of university and college students, in any form. This unauthorized “group work” (thus illegalized by the Communist dictatorial power) was transformed by the ÁVH (State Security Office) and construed into an illegal anti-state conspiracy. He was prosecuted and sentenced to 10 years in prison. Freedom was brought by the outbreak and eventual triumph of the revolution. He left the country on 31 October, 1956. As soon as he arrived to Austria, he began to provide help for the emigrated Hungarian youth. In the civil intelligence dossier of the Historical Archives of State Security, there is a writing authored by Endre Lakos after 1956. It must have been drafted in Vienna and published in some Hungarian-language volume, on the pages 326-331 – this also relates his experiences with the ÁVH as well.

2 A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Szeged és a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) kiadásában – A XX. Század Intézet és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány támogatásával – 2000-ben jelent meg BÁLINT László: *Lakos Endre (1919–1969)* című kötete, amely a fenti „Az embertelenség” című írás szerzőjének életéről, küzdelmeiről, meghurcolásáról szól.

BOHÁN BÉLA SJ

SZERZETESÉK SZEGEDEN
1920–1990

A szerzetesek – *megszentelt élet éve lesz* 2015-ben és így különlegesen gondolunk ezekre a közösségekre. Igyekezünk megismerni őket, de az egyes közösségek is törek-szenek megismertetni magukat. Ám e közösségeknek *folytón alakuló történetük van* akár néhány évre, akár évszázadokra tekint vissza. A 20. sz. különösen is változatos életstílust kényszerített a magyar szerzetesekre, amely méltó a felidézésre.

KÖZÉPKOR

Szeged egyházi életének őstörténetében rendszeresen megemlékeznek a keleti kereszténység hatásáról. Három régi templom védőszentje (Szent Demeter, Szent Miklós, Szent György) is ezt erősíti. A végleges egyházszervezést a missziós tevékenység előzi meg, amelyet keleten és nyugaton is nagyrészt *szerzetesek* végeztek. Szent Gellért egyházszervezése előtt Magyarország déli vidékén is voltak keleti keresztény szerzetesek (**baziliták**: Oroszlámos, Csanád), akiknek működése távolabbi vidékre is hatott. Erre utalnak a földből előkerült vallásos tárgyú leletek is. Sajnos, Szegeden nem tudunk megjelölni keleti kolostor helyet, s keleti templomot is csak a török idők után találunk. Nyugati szerzetesek letelepedése viszont elég hamar megtörtént. A **bencések** Szent Miklós apátsága a felsővárosban volt a 11–13. században. Lehet, hogy egy régebbi szent helyen pihentek meg a dél és kelet felé tartó szerzetesek, – különösen, ha a Tiszán nehéz volt az átkelés. A másik parton, Szőregen állt ugyanis a 12–13. sz.-ban Fülöp apostolról nevezett bencés monostor. (1.a.–1.b. kép) Alszegeden (alsóváros) a **Johannita-lovagrend** beteg-ápoló-lelkészkező ágának ispotálya és Szent Péter temploma volt a 12-15. században. Míg a harcoló ágak praepceptor (parancsnok) volt a főnöke, a betegápoló és lelkipásztor-kodó ágak a *magiszter*. Mátyás király 1458 aug. 15-én kelt kiváltságlevelében ez a szó szerepel a Szent Péter plébániával kapcsolatban.¹

¹ Városi titkos levéltár 24.sz a. „...concedimus, imo annuimus et concedimus praesendicum per vigorem ut ipsi a modo imposterum perpetuis semper temporibus universis, sicuti hucusque, , ita et imposterum plebanias eorum utpote sanctorum **Demetry** et **Georgy** martirium, et **magistratus** hospitalium sancti **Petri Apostoli**, nes non beate **Elyzabeth** vidue ecclesiarum in eadem civitate nostra Zegediensi fundatarum, illi vel illis bene meritis personis, cui scilicet vel quibus ipsi pro utilitati ipsorum magis voluerint, liberam atque omnimodam habeant donandi et conferendi potestatem...” Az oklevél külsején: „Hogy az plebanossagot szabadon az kinek az szegediek akaryak annak agjak Szeghedön.” (Közli Dr. Ju-hász Kálmán: *A Szeged-Palánki plébánia története 1199–1895*. Szeged, 2000. 167.: jegyzet a 98. old-hoz

A kun és tatár pusztítások után a 13–14. sz.-ban a kolduló rendek jelentek meg.²

A régi szent Péter templomhoz az *obszerváns-ferencesek* telepedtek, akik 1444–1503 között építették új helyen Havas-Boldogasszony templomot, mely mai napig híressége a városnak. A várban (vagy a városban) állt a 14. sz.–1526 szeptemberig a *marianus-ferencesek* kolostora, ahol Marchiai Szent Jakab és Kapisztrán Szent János is működött. (Lehet, hogy a Szt. Erzsébet templomot is vezették egy időben.) Cs. Sebestyén Károly említett művében a domonkosokat, a premontreieket és a karmelitákat³ is említ, de közelebbi hely meghatározása nélkül. (i. m. 19 o.)

Egyetlen apáca-rend jelenlétéről tudunk: a *premontrei apácák* Szentlélek monostora a felsővárosban lehetett a 14.(?) sz.–1526-ig (itt volt a Szentlélek utca). E jelentős monostorról a 16. század elején van szó, hogy nagyszámú nővér élt, jelentős kódexmásoló hely volt, és egy csoportja képes volt másik monostort is átvenni. Az apácák lelki szolgálatában a közel lakó domonkosok, de lehet, hogy *premontrei atyák* ⁴ is részt vettek.

ÚJKOR

A török időben csak az alsóvárosi *ferencesek* működhettek Szegeden nagy áldozatok hozva, – mind a mai napig. (2. kép) A török idők után átmeneti jelleggel a *jezsuiták* is lelkipásztorkodtak a városban, de a 18. sz. elején máshová távoztak. A belvárosban 1720-ban a *piaristák* a Demeter templománál nyitottak iskolát. (3. kép) A 18. században a *minoriták* nem a romos Szent György templomot építették újjá, hanem az egykori domonkos Szt. Miklós templom alapjaira építették templomukat és mellé a rendházat, de megkapták a Szent György plébánia-templom kiváltságait. (4. kép)

Apácák újra csak a 19. sz.-ban jelentek meg Szegeden. A betegápoló *Vincés-nővérek* **1854-61-ig** a városi (Szent Rókus) kórházban voltak ápolók, amikor a város elbocsátotta, „kítuszkolta” őket. (5. kép) A nagy árvíz idején, **1879. márciusban** visszajöttek segíteni, – és itt is maradtak. A városi szegényház felépítésekor Ferenc József kívánsága szerint ennek vezetését a nővérekre bízta (Berlini krt. 11–15). Később az árvaházat is ők vezették. (6–7. kép) A *szegény-iskolanővérek* 1873-ban indították első iskolájukat alsóvárosban, mely idővel egyre nőtt, sőt az első világháború után itt lett a rend központja. A városban később más helyen is nyitottak iskolát, az idős nővéreknek pedig Újszegeden otthont. (8–10. kép)

20. SZÁZAD

A 20. sz. kezdetén alig 100 szerzetes volt Szegeden. Az I. világháború után nagyon megnövekedett a rendek és rendtagok száma.³ **1919-ben** jöttek a *jezsuiták*: a novíciusok Nagyszombatból és a Madách u. 17. számú Szent Gellért üres internátusba mentek, majd innen tovább 1921-ben Érdre. Aztán a filozófusok Pozsonyból a Kálvária u.1. sz. épület-

– Mátyás kir. megerősítése. **1458. aug. 15.** továbbá Cs. SEBESTYÉN Károly: *Szeged középkori templomai*. Szeged, 1938.

2 Cs. Sebestyén Károly a régi Szent György templom bemutatásánál azt írja, hogy ez igen ősi „bencés” építési formát mutató, három hajós templom volt, csak a déli oldalhajó megsemmisült. i.m. 75 o.

3 MIKLÓS Péter: *Az egyházi központ kiépítése Szegeden 1923–1941*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2003.2.86–99. o.

be, majd őket a teológusok váltották 1931-ben, amikor az egyházmegyei szeminárium is megnyílt. 1935-ben a Kálvária u. 37-ben harmadik probáció ház is működött, majd ugyanitt nagyobb területet szerezve 1940-re felépült a nagy Szent Alajos kollégium, ahol a 2. világháború után a teológia mellett a Kassáról kiutasított filozófia is helyet talált. (11–17. kép) **1924-ben**, amikor P. Bíró Ferencet Szegedre helyezték, megjelentek a Jézus Szíve **Néplányok** is. Kegytárgy boltot nyitottak és hitoktatóképzőt (Szent Ignác u. 6.) (18. kép)

1925-ben a Keresztény Iskolatestvérek tanulói Szatmárnémeti otthonukból az ottani tanítóképző megszűnése miatt kényszerülve jöttek Szegedre, ahol vezetőjük Fr. Horváth Kristóf a püspöki tanítóképző tanára lett, a tanulók pedig a Tanítóképző internátusában laktak és készültek hivatásukra, hogy néptanítók legyenek. 1936-ban építették saját házukat a Bérkert u 8.sz. Utolsó igazgató, Fr. Severin szegedi történetüket németül írta meg Strebersdorf-ban. (19. kép) **1929-ben** több apácarend is helyet keresett Szegeden, hogy az ország egyetlen polgári iskolai tanárokat képző főiskolában növendékeik tanulhassanak.

A **Keresztes Nővérek** miközben óvoda vezetését vállalták, saját házukat építették fel a Harmat u.1-ben. (20. kép)

A **Domonkos 3. reguláris** rendi nővérek felsővárosban indítottak óvodát a Hóbiárt basa utcában. (21. kép)

A **Szalvátor Nővérek** háza a Boros J. u. 26.sz alatt volt, miközben a piaristáknál is vállaltak háztartási munkát, így ott is laktak. (22. kép)

Az **Isteni Megváltó Nővérek** a Belgyógyászati klinika nővérszolgálatát vállalták a tanulóik onnan jártak egyetemre. (23. kép)

A **Szatmári Irgalmas nővérek** a Sebészeti Klinika ápolói lettek, és Polgár u. 29.sz Irgalomházban is vállalták a fogyatékosok szolgálatát, így tudtak tanuló növendékeiknek helyet biztosítani Szegeden. (24. kép)

A **Legszentebb Üdvözítő Leányai** a Gyermek Klinika nővérei lettek, de kis létszámmal (6), és így nagyon hamar, már 1932 júniusban Budapestre távoztak. (25. kép)

1930-ban a Kalocsai Iskolanővérek Újszegeden (Temesvári krt.30.) (26. kép) telepedtek le és nyitottak óvodát. Itt laktak növendékeik is. Később a Rókusi feketeföldek 228. sz. alatt is volt házuk, majd a Kálvária sgt 1.(jezsuita házban) egyetemi lányotthont vezették.

1931-ben az **Annunciáta Nővérek** Szombathelyről jöttek a városi, Rókusi kórház ápolói lettek, ahol később a Pulcz u. 4 sz.volt lakásuk egészen 1950-ig. (27. kép)

1936-ban az **Orsolyita nővérek** vettek házat és nyitottak iskolát a Kálvária sugárút 4 (ma: 8.), hogy Szegeden tanulhassanak. (28. kép)

1938-ban az **Unum Testvérek** kongregációját a Csanádi Püspökség hagyta jóvá, és a Szél u 3. sz óvodát kapták meg. (29. kép)

1939-ben a **Szociális Testvérek Társasága** kapott helyet Polyák Károly hittanár házában a Polgár u 29. (ma: Agyagos u. 35.), mivel az Irgalomház a város szélén fekvő 4- holdas földjén létrehozott épületekbe költözött a gondozókkal együtt úgy, hogy a szatmári nővérek tanulói maradhattak a régi ház egy részében. (30–31. kép)

1941-ben az **Angolkisasszonyok** is növendékeik részére vettek házat és alakították át, – kápolnát is létesítve benne – Apáca u. 4. – Gyakorló tanítást is végeztek, majd az iskolák államosítása után, kb. 1949-ben eltávoztak Szegedről. (33. kép)

1946. júniusban a **Lazarista atyák** vagy Missziós Társulat férfirend is helyet kapott Szegeden a külvárosban: az új Somogyi telepi kápolnánál, majd a Baktói kertek 81 sz. alatt nyitottak nyilvános kápolnát. – A **Vincés nővérek** már előbb itt vezették a Délczeg

utcai Szent Margit óvodát. (32. kép) – Lakhelyül szolgált Nyilassy gyógyszerész háza Baktói kertek 74).

1948-ban a Domonkos 2.-rendű, szemlélődő Növérek a Madách u. 5 sz. házban kezdték meg rendi életüket, amely alig másfél évig tartott.⁴ (34. kép)

1947-körül egy szerveződő rend, a „**Viktima Növér**ek” csoportját alkalmazta Polyák Károly az Irgalom-házban. Még egyházmegyei jóváhagyásuk sem volt, (bár a püspökség foglalkozott az ügyükkel), így őket nem szüntették meg, de 1951-ben az intézetet – Polyák Károly halála után – állami kezelésbe vették, – új szerzetesrend pedig nem alakulhatott⁵. (35. kép)

1950-ben 20 szerzetesrendben kb. 540 szerzetes (140 férfi-szerzetes és 400 apáca) élt Szegeden. Volt néhány egyetemi tanár is: *Bognár Cecil* bencés, *Herman Egyed* premontrei, *Sík Sándor* piarista.

A NAGY MEGPRÓBÁLTATÁS

1948-49.

A II. világháború utáni politikai változások egymást követő rendeletei Szegeden is érzékenyen érintették 20 szerzetesrend tagjait. Szegeden a szerzetesrendeknek nem voltak nagybirtokaik, de 1948-ban **az iskolák államosítása** a piaristák, az iskolanövér, az orsolyita nővér, és az angolkisasszonyok rendjét súlyosan érintette. A piarista tanárok nagyjából lelképásztort beosztást kértek az egyházmegyében, az angolkisasszonyok eltávoztak, a többi nővér alkalmas elfoglaltságot kerestek.

BORSODI Csaba tanulmánya: *A szerzetesrendek felosztása, működési engedélyük megvonása 1950 nyarán* (Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2000/1-4. 183–210.) sok adattal szolgál. Ez a kiváló összegzés az előzményeket és az országos eseményeket tárja fel, melyből megtudhatjuk, hogy a „szerzetesség romlása Magyarországon” nem annak belső gyengeségéből, hanem külső erőszak tudatos üldözéséből fakadt. Ahogyan az öszövétségi Bölcsesség könyvében olvassuk: „Tegyük próbára, gúnyoljuk és bántalmazzuk őt... ítéljük gyalázatos halálra.” (2, 17-20) E tervet és annak végrehajtását mutatja be a tanulmány kellő alaposággal. De külön köszönetet mondhatunk Borsodi Csaba kutatónak azért is, hogy közvetve a Szegedre vonatkozó adatokhoz segített az Országos Levéltár (M-KS-276-65/352 ö.e.), valamint a BM Levéltár (Közrendészeti Főosztály VI. Rendőrhatalmási Osztály 00421. 43.rakt.szám). Jelentés Budapest, 1950. július 21-én. A szerzetesrendek központjának címe, máskor a helyi cím is szerepel, nyilvántartott létszáma. A jún.9-10-én a Jugoszláv határ közeléből elhurcoltak száma szerepel a rend megnevezésével.

Férfi rendek: ferences: 16, jezsuita: 82, lazarista: 3, minorita: 10, piarista: 22, Isk. Testv: 6.

Női rendek: annuciáta: 22, vincés: 26, szalvátor: –, megváltó: 26, szatmári: 18–, kalcsoi: 27, szegedi isk.n.: 196, orsolyita: 11, domonkos n.:16, keresztes: 16, szoc.testv: –, unum: 4, néplányok: –.

4 KERÉKES Ibolya: *Szemlélődő domonkos apácák Szegeden*. MTA-SZTE Vallási Kultúrkutató Csoport Évkönyve, Szeged, 2014. 190–198.

5 PÁL József: *A szegedi Boromei Szent Károly irgalomház története 1921-1951*. in: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Történeti Tanulmányok/Studia Historica 2. 1999. 495–548. o.

Már az iskolák államosítása után (1948) folytatódott a szerzetesek zaklatása.

Ez különösen érintette azokat, akiknél egy épületben volt az iskola a rendházzal: pl. az egri cisztereket és másokat is. (Borsodi i.m. 198. o.) Ezekről bőszégesen megemlékezik Böszörményi a piaristákkal kapcsolatban különösen a szegedi épületük elvételeig. Közben különféle zaklatásokat (pl. **1948 okt. vincés nővérek pere**) kellett elviselniük.⁶

Szegeden a **jezsuita házak erőszakos megszállása 1948. november 10–11-én**: Kálvária sugárút 1. és 39. sz. épületek. Erről részletesen BÁNKUTI Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában Budapest*, 2011. című könyv 43–45. oldalán olvashatunk.

„Szeged, amelynek kommunista vezetői – a Komócsin család tagjai – élen járnak az egyház elleni tevékenységben, büszkén számolnak be arról a pártközpontnak küldött beszámolójukban, hogy lefoglalták a jezsuiták vezette egyházmegyei szemináriumot.” (BORSODI i. m. 191.) (Természetesen tévedés, hogy az egyházmegyei szemináriumot foglalták le, amely a Dóm téren volt. A jezsuiták saját teológiája volt a Kálvária sugárúton.) A szervezett „elfoglalást” olyan napon hajtották végre, amikor a ház lakói „villanapot” tartottak, vagyis a töltésen kívüli kertben voltak, illetve amikor a Kálvária u.1.sz. lakói a nagy kollégiumba ebédelni mentek. Utána hiába volt panasztétel, a tanoncok az épületben maradtak, illetve a Kálvária u.1-ben kórházi nővérképzést elkezdték,- majd ezek váltják le a kórházakban az apácákat.

Szegeden ugyancsak „megelőző akciónak” látszik a **Keresztény Iskolatestvérek** házának (Bérkert u. 8) elvétele és a szerzetesek áttelepítése a ferencesekhez **1949. augusztus 15-én**, hiába tiltakoztak és a püspök is hiába írt levelet a polgármesterhez és ennek másolatát a minisztériumba is hiába küldte.⁷ Ennek beszámolóját németül írta meg Fr. Hegedüs Szeverin iskolatestvér,- és püspöki tiltakozás is van az Egyházmegyei Levéltárban, amelyet a polgármesterhez írt, megküldve másolatát dr. Ortutay Gyula Vallás és Közoktatási Miniszternek is.

A CSANÁDI PÜSPÖKTŐL
1578 szám/ 1949.

/Másolat/

Polgármester Úr!

A Keresztény Iskolatestvérek újszegedi házfőnöke bemutatta nekem Polgármester Úr 6980/949.I.sz. Véghatározatát, amellyel fölszólítja a Keresztény Iskolatestvéreket, hogy újszegedi rendházukat záros időn belül hagyják el és az ingatlant adják át az MNDSZ-nek, mert annak „szüksége van rá”.

Lakást az Iskola Testvéreknek Polgármester Úr viszont nem utalt ki.

Főpásztori kötelességemnél fogva tiltakozást jelentek be ezen határozat ellen a következő okokból:

Jogosan a saját tulajdonát képező házból senkit kitenni nem lehet:

törvényeink pedig még az iskolák államosítása után is meghagyták a rendtagokat lakásaikban. Az újszegedi Iskolatestvérek háza pedig egyébként sem esett az államosítási törvény alá.

⁶ BÖSZÖRMÉNYI Géza: *A magyar piaristák 1950-ben 2007.* – ZÓLYOMI Norbert: A tarjánvárosi plébánia kialakulása. Szeged, 1995. 37–41. o.

⁷ Fr. Hegedüs Szeverin visszaemlékezése és a püspök levele a polgármesterhez 1578/1949 Szegedi Püspöki Levéltár

Polgármester Úr fellebezési lehetőséget adott a rendtagoknak, mellyel éltek is. Bizalommal kérem ezt a fellebezést megértéssel elbírálni és a sérelem orvoslását előmozdítani szíveskedjék.

Tisztelettel

Szeged, 1949. augusztus 2.

Hamvas András sk.
csanádi püspök

D é n e s L e ó Urnak
polgármester S z e g e d

AZ ÁPOLÓNŐVÉREK ELTÁVOLÍTÁSA A KÓRHÁZAKBÓL.
1949–50.

Budapesten (26 kórházban): 10 vincés – 4 megváltó - szalvátor nőv. – 4 szatmári- 2 erzsébet apácák.- 3 assisi nővérek – 2 Legszentebb Üdvözítő Nővérek

Vidéken:

Annunciáta nővérek.: Szombathely, és vincés – Celldömölk és assisi – Szeged, isteni megváltó és szatmári

Vincés nőv.:Eger, Gyöngyös, Gyula, Kaposvár, Keszthely, Kőszeg, Nagykanizsa, Pécs és keresztes

Szekszárd, Tapolca, Tata isteni megváltó, Veszprém,

Megváltós nővérek: Baja , Csorna, Kapuvár, Sárvár, Sopron, Szentes, Szigetvár, Szikszó, Szolnok, Zalaegerszeg, Zomba,

Szatmári nővérek: Esztergom , Kalocsa, Mosonmagyaróvár, Székesfehérvár, Török-bálint,

Keresztes nővérek: Körmend , Mohács, Nagykálló, Nyíregyháza, Pásztó, Szőny,

Assisi nővérek: Diósgyőr , Dorog, Kecskemét, Kisbér, Makó, Ózd, Tatabánya (2), Zirc. (Forrás: GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlása Magyarországon.* Budapest, 1990. 357-368 o)

Mindezek alapján látható, hogy kilenc apácarend 1450 tagja 78 kórházban szolgált.

Borsodi Csaba idézett tanulmánya a kórházakban dolgozó ápolónővérek eltávolítását bemutató részt így vezeti be:

„1949 őszétől újra felerősödtek az egyházat ért támadások.”

...„megindult a betegápoló rendek eltávolítása a kórházakból....

Az első hullám 1949 októberben kezdődött...600 apácát váltottunk le...

„A végrehajtás annyira csendben és szinte titokban történt, hogy kevés iratban maradt nyoma.”... 1950 május 11 és 23 között újabb hullám...

Az összesítés szerint 48 kórházból 909 apácát váltottak le...

(Vikol János államtitkár és Ratkó Anna népjóléti miniszter jelentéséből. BORSODI i. m. 196–197.)

Ha a párt és központi levéltárakban nem is találhatók iratok, ez még nem jelenti, hogy egyáltalán nincsenek erről szóló korabeli – esetleg később lejegyzett - levéltári vagy egyéb dokumentumok. Talán a kórházak feljegyzéseiben is lehetne kutatni.

A „csendben és titokban való történés” a helyi adottságok szerint változott: akár a szombathelyi, akár a szegedi 1949. okt.20-án történt esetekre gondolunk, - így egészítheti ki a helyi történet az országos adatokat.

Szegeden két klinikai osztályon és egy kórházban voltak nővérek: *Belgyógyászat*: Megváltós nővérek, - *Sebészet*: Szatmári irgalmas nővérek, - *Rókus-kórházban*: Annunciáta nővérek. **1949. okt. 20-án** a Szatmári irgalmas nővéreket a **Sebészeti Osztályról** durván eltávolították, a mütös nővéreket erőszakkal ott tartották. A püspöki levéltár iratai szemléletessé teszik az eseményeket.⁸

Ennek részleteiről a **Szegedi Püspöki Levéltár 10 iratában** olvashatunk.

A Szatmári irgalmas nővérek elbocsátása:

A Dóm plébánosának jelentése Csanádi Püspöki Hatóság iktatása: **2251. 49. X. 24.**

tárgy: Szatmári irg. nővérek elbocsátása Sebészeti klinikáról

Szegedközponti esperesi hivataltól.

80/1949. sz.

Főtisztelendő Püspöki Hatóság!

Amiről már hónapok óta suttognak, a közelmúltban pedig már nyíltan is beszéltek, ténnyé vált: f. hó 20-án a szegedi tudományegyetem sebészeti klinikáján működő Szatmári Irgalmasnővérekkel közölték, hogy a kultuszminiszter a velük, illetve rendi előjáróságukkal kötött egyezményt azonnali hatállyal felmondja. A közlés nem a rektori hivatal, nem is a klinika tanárigazgatója, végül nem is az egyetem gazdasági hivatala, hanem egy dr. Zápori nevű klinika orvos tette. Hozzáadta, hogy hivataluk átadásának befejezéséig a nővérek közül senki nem hagyhatja el a klinika épületét, annak megtörténte után viszont valamennyiüknek együtt és azonnal távoznuk kell. Ketten pedig – a két mütösnővér – ott marad és tovább szolgál a klinikán. A főnöknő erélyes fellépésére a maga személyére engedélyt kapott, hogy a nővérek ideiglenes elhelyezése ügyében megfelelő lépéseket tehesen. A püspök úr Óméltósága élőszóbeli utasítására még aznap látogatást tettem a kedves nővéreknél, hogy a fent előadottak valóságáról személyesen is meggyőződjem. Estére megérkezett a tartományi főnöknő, aki másnap a rendeletet végrehajtó Zápori doktortól is, a gazdasági hivataltól is a hivatkozott miniszteri rendeletet, vagy annak másolatát, vagy legalább a számát követelte, minthogy a felmondásról és annak okairól a rendi előjáróságot, nem pedig az érdekelt nővéreket kellett volna az egyetemi hatóságnak vagy az illetékes minisztériumnak előzetesen értesítenie. Mindkét helyen eredménytelen maradt ez a kísérlete s így azt sem sikerült megtudnia, tényleg tartalmazza-e az állítólagos miniszteri rendelet azt is, hogy a két mütösnővért vissza kell tartani. Klinikai körökből kiszivárgott, hogy írásbeli rendelet egyáltalán nincs s a fent nevezett Zápori doktor élőszóbeli utasítást hozott Budapestről a minisztériumból, amely azonban – ezek szerint a körök szerint – nem tartalmazott utasítást a két nővér visszatartására. Ez az intézkedés pillanatnyi szükség eredménye, amennyiben alkalmas mütösnőket nem sikerült találniuk. Minthogy a tartományi főnöknő utánajárása a jövőben sem ígér eredményt, tárgyalásainak leszűrt eredményeképpen kifejezte azt az óhaját, hogy a ft. Püspöki Hatóságnak kellene az egyetem rektoránál – aki megértő ember hírében áll – vagy ennek sikertelensége esetén a kultuszminiszternél óvást emelnie a két nővér excludálása, illetve jogtalan visszatartása ellen. Legvégső esetben, ha a tiltakozások sikertelenek maradnának, átmenetileg az is megoldás lehetne, hogy az eddigi főnöknő a

⁸ Szegedi Püspöki Levéltár 10 irata: levélváltások 2251/1949.

két műtősnővérrel együtt maradna, vagy olyan fizetéssel mint az eddigiek, vagy – utolsón sorban – fizetés nélkül ugyan de lakással és teljes ellátással. A két visszatartott nővér önhatalmúlag eljönni nem óhajt, mert az a sejtése, hogy ez esetben velük szemben nem kívánatos repleszállyakkal élnének, sőt szabotázs címén esetleg eljárást indítanának.

A ft. Püspöki Hatóság üdvös közbelépését a magam részéről is kérve vagyok Szeged, 1949. október 23.

a legmélyebb tisztelettel
/Dr Halász Pál/alírás
apátkanonok, ker. esperes

Kapcsolódó iratok a Szegedi Püspöki Levéltárban:

A püspök levele Trencsényi-Waldapfel Imre egyetemi rektorhoz. (1949. okt. 26)

A püspök levele a Tartományfőnöknőhöz.

Az esperes levele az egyetem rektorához.

A tartományfőnöknő válasza a püspöknek.

Az esperes levele a püspökhöz: tájékoztatás a tárgyalásról.

Az esperes levele a tartományfőnöknőhöz: jöjjön a főnöknő.

Az esperes levele a rektorhoz és másolatban a püspökhöz: nehézségekről (dec.2).

1.

2251/1949

Rektor Úr !

Nagy szomorúsággal értesültem, hogy a szegedi sebészeti klinikáról f.hó 20-ikán az ott működő Szatmári Irgalmas-nővéreket azonnali hatállyal elküldötték. Bántók voltak az elküldés körülményei is. Minden előzetes felmondás, értesítés és indoklás nélkül, melyet a rendi előjárásához kellett volna intézni, mint hűtlen alkalmazottakat szokás, távolították el őket húsz éves becsületes szolgálat után. Az a körülmény, hogy négy havi fizetésüket kiadták, nem enyhíti az elküldés körülményeinek megalázó voltát. Órították őket, hogy este előtt ki ne mehessenek, felülvizsgálták magukkal vitt holmijukat. Két nővért erőszakkal tartottak és tartanak vissza, jóllehet egyházi törvényeink szerint szerzetesnők a közösségtől külön nem élhetnek, és nem maradhatnak.

Köszönetet a szerzetesnők működésükért emberektől nem várnak, de azt remélhették volna, hogy így nem alázzák meg őket.

Midőn ezen felszólalásomat Rektor Úr szíves tudomására hozom, kérem, hogy a visszatartott két nővér távozását mentől előbb lehetővé tenni szíveskedjék.

Őszinte tisztelettel

Szeged, 1949. október 26-án.

Dr. Hamvas Endre s.k.
Csanádi püspök

Dr. Trencsényi-Waldapfel Imre Úrnak,
egyetemi rektor,
S Z E G E D .

4.

Magnifice Rector!

A Megyéspüspök Úrtól utasítást kaptam, hogy kerületi esperesi tiszteletből kifolyólag járjak el a szegedi Tudományegyetem sebészeti klinikáján visszatartott két szerzetesnővér szerzetesi életközösségének helyreállítása ügyében.

Hivatkozott a Megyéspüspör Úr a közte és Rector Úr között lefolytatott telefonbeszélgetésre, amelyben szíves volt kilátásba helyezni, hogy a két nővér főnöknője visszatérhet közénk és előbb is élvezett lakását és ellátását az Egyetemről megkapja.

Bizonyosra vévén, hogy az idevonatkozó intézkedések Rector Úr részéről már megtörténtek, kérem hivatalos értesítését, hogy a további lépéseket a főnöknő haladéktalan visszatérésére megtehessem.

Szeged, 1949. november 2.
/pecsét/

Őszinte tisztelettel
apátkanonok, ker. esperes

5.

A Szegedi Róm.Kat.Esperesi Hivataltól
ad 88.sz. 1949.

Főtisztelendő Püspöki Hatóság!

A Püspök úr Óméltósága élőségében nyert utasítására megkerestem a szegedi tudományegyetem rektorát a sebészeti klinikán visszatartott két műtős szerzetesnővér szerzetesi életének biztosítása tárgyában.

Ma telefonon arról értesített, hogy miután nem látható előre mennyi ideig veszi igénybe a klinika a két visszatartott nővér szolgálatait, azt az ajánlatot tette, hogy volt főnöknőjük /vagy más, erre alkalmas szerzetesnővér/ térjen vissza közénk és az egyetem lakását és ellátását biztosítani fogja, anélkül azonban, hogy ezzel alkalmazási viszonyba lépne az egyetemmel. Az ügy minél sürgősebb lebonyolítása érdekében a másolatban idecsatolt levélben kerestem meg a tartományi főnöknőt.

Szeged, 1949. november 8.

A legmélyebb tisztelettel
/aláírás/ Halász Pál
apátkanonok, ker. esperes

6.

Szegedközponti esperesi hivataltól.
ad 88/1949 sz.

Nagyontisztelendő Tartományi Főnöknő!

A szegedi tudományegyetem sebészeti klinikáján visszatartott két műtősnővér ügyében a Megyéspüspök Úr nagyméltósága eljár az egyetem rektori hivatalánál. Ennek eredményeképpen utasított, hogy mint kerületi esperes lépjek érintkezésbe a rektor úrral az elérhető kedvező megoldás ügyében. Ez ma megtörtént. Megállapodtunk abban, hogy a két kedves nővér szerzetesi életének a szent szabályok szerinti biztosítása érdekében

volt főnöknőjük visszatérhet a klinikára, ahol a kedves nővérekkel együtt lakhat és ellátását az egyetem gazdasági hivatala biztosítja. Ezzel a visszatérő főnöknő nem lép az egyetemmel alkalmazási viszonyba, hanem a fent körülírt cél érdekében, mint az egyetem vendége szerepel ott.

A fentiek értelmében felkérem, hogy most már a volt tisztelendő főnöknőt minél sürgetőbbben visszairányítani szíveskedjék Szegedre. Amennyiben rendi okok nem tennék lehetővé hogy a volt főnöknő térjen vissza. Kívánatos, hogy olyan kedvesnővér kapjon ide beosztást, aki a klinikai viszonyokat tökéletesen ismeri s így legalkalmasabb ennek a hivatalnak a betöltésére.

Jelen levelem másolatát személyesen is megküldtem, hogy minél hamarabb kézbe kerüljön vagy az egyik, vagy a másik.

Mély tisztelettel és üdvözlettel az Úrban

Szeged, 1949.november 8.

7.

A Szegedi.Róm.Kat.Esperesi Hivataltól.

ad 88 szám 1949.

Főtisztelendő Püspöki Hatóság!

A sebészeti klinikán műtős-nővérek jelentették,hogy a Rector Magnificussal történt megállapodásom ellenére a harmadiknak középük küldött s a főnöknő tisztét betöltő kedves nővér ellátása fejében fizetésükből 60 forintot levontak. A kétségtelen sérelem reparálására a Rector Magnificust a másolatban ide csatolt levélben kértem fel.

Szeged,1949.december 2. A legmélyebb tisztelettel

/aláírás/ Dr.Halász
apátkanonok, ker.esperes

8.

ad 88/1 Szeged, 1949.december 2.

Magnifice Rector!

Hivatkozással a fenti számú megkeresésemet követő telefonbeszélgetésünkre, amelyben Rektor Úr ígéretet tett a tudományegyetem sebészeti klinikán visszatartott két műtősnővér szerzetesközösségi életének biztosítására olyan értelemben, hogy egy, a főnöknő tisztjét betöltő harmadik nővérnek lakást és ellátást nyújt díjtalanul, úgy azonban, hogy ezáltal közte és az egyetem között szolgálati viszony nem létesül, hanem a főnöknő az egyetemnek quasi vendégszeretetét élvezzi, sajnálattal kell észrevételeznem, hogy az illetékes közegek e megállapodásról vagy nem bírtak tudomással, vagy valamilyen okból nem vették azt figyelembe, mert a főnöknő ellátása címén a két visszatartott műtősnővér egyébként is nagyon szerény fizetéséből már az első hónapra 60 /hatvan/ forintot levontak. A két műtősnővért az a körülmény, hogy eredeti szerzetesközösségüktől távol és azoktól külön élni kénytelen, egyébként is súlyosan érinti, de hogy a Rektor úr által is helyesnek látott expediens anyagi terhét is ők viseljék, számukra szinte büntetésszámba mehet, holott vett értesülésem szerint is a legmesszebbmenőbb helyt állnak hivatáskörükben és szerény ellátmányukért becsülettel megdolgoznak.

Tisztelettel kérem a Rektor urat, hogy e tárgyban történt megállapodásunknak érvényt szerezni, amennyiben pedig ez elháríthatatlan akadályokba ütköznék, odahatni szíveskedjék, hogy a két nővér haladéktalanul visszatérhessen a szerzetesi közösségbe.

* * *

1950 május 13-án volt a másik két nővér-csoport eltávolítása

AZ ANNUNCIÁTA NŐVÉREK ELTÁVOLÍTÁSA:

1950. máj. 13-án az Annunciáta nővéreket a Rókusi-kórházból fényes nappal vitték „haza” Szombathelyre. Mind a 22 nővért, ahogyan az esperes jelenti a püspökségnek, és a nővérek levele is tanúsítja.⁹ Mindezek a tanúk hitelességével szólnak, mivel a következő napok beszámoló jelentései.

A Rókusi plébános beszámolója:

Rókusi Plébánia – Szeged.

406/1950.

Főtisztelendő

Egyházmegyei Hatóság

Szeged.

Miután a városi közkórházban és járványkórházban működő Annunciáta nővérektől megvonták a működési lehetőséget, az ezzel kapcsolatos eseményeket a következőkben legyen szabad vázolnom.

Május 13-án reggel a nővérek kápolnájában a hívek nagy számmal vettek részt, s a szentmisén a nővérekkel együtt oly sokan járultak a szentáldozáshoz, hogy az áldozató-kehely kiürült.

A szentmise után a megjelent bizottság megkezdte a már előzőleg leltározott városi tulajdon képező tárgyak átvételét. Ez alatt a kapunál levő őrség a közlekedést teljesen lezárta. Délelőtt 11 óra után egy lelkészt kértek telefonon a rókusi plébániáról, aki az Oltáriszentséget elvigte. Jochs József piarista segédlelkész ment át Csikós István sekrestyével. A kápolnában összegyűlt nővérek elénekelték a Te Deumot, majd a szentségi áldás után a segédlelkész az Oltáriszentséget átvitte a plébániatemplomba. Ezután előállott két teherautó, melyeken a kirendelt kórházi alkalmazottak a nővéreket és egyéni podgyászukat a Szombathelyen levő anyaházukba szállították. A rókusi hívek közül sokan szomorú lélekkel és könnyező szemekkel álltak végig a Pulcz-utcában egészen az autók távozásáig.

Hétfőn, május 15-én megjelent a plébániahivatalban Plesz György kórházgondnok s jelentette, hogy a „kedves nővérek szerencsésen, minden baj nélkül megérkeztek az anyaházba”. Együttal kérte, hogy az oltárokat, miseruhákat és kisebb felszerelési tárgyakat szállítsuk el mielőbb. Miután ez megtörtént, másnap újabb értesítést kaptunk, hogy az előzőleg át nem adott kápolnai padokat is szállítsuk el. Az átvett tárgyak megfelelő elhelyezéséről gondoskodtunk, s azok leltárát csatoltan felterjesztem.

⁹ Szegedi Püspöki Levéltár.2 levél 406/1950

Szeged, 1950. május 26.
 Mély tisztelettel
 Dr. Henny Ferenc
 főesperes, plébános.

A nővérek levele Ft. Hamvas Endre megyéspüspökhöz: (levéltári szám: **1075/1950**)

ANNUNCIÁTA NŐVÉREK ANYAHÁZA

SZOMBATHELY D. A. J. Kr!

Dr. Vass József körút 40. AVE MARIA!

Telefon: 94

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Megyéspüspök Úr!

J ó s á g o s A t y á n k !

Nagy szeretettel és hálával emlékezünk Nagyméltóságú Püspökatyánkra.

A jó Isten fizesse meg kegyes jóságát, mindent, amit atyai nagy szívetől kaptunk. Eljöttünk, mert felsőbb hatóságunk úgy intézkedett. Alkalmunk nem volt, hogy elköszönjünk szóval attól, Akinek a jó Isten után legtöbbet köszönhetünk. Imádságos, ragaszkodó, hálás szeretetünk kíséri Jóságos Püspökatyánkat. Ez lesz a hálánk.

Amikor el kellett jönnünk, nem sírtunk, csak amikor az Úr Jézust elvitte a főtisztelendő úr a tabernákulumból, akkor eredtek meg könnyeink.

Teher autóval hoztak bennünket Szombathelyre, Anyaházunkba. Itthon vártak bennünket. Most minden kórházunkból együtt vagyunk, itthon.

A jó Isten segítségével vasárnap este kezdjük évi nagy lelkigyakorlatainkat. Szűzanyánkkal és az apostolokkal várjuk mi is a Szentlélek Úristen erősítő kegyelmét. Ő majd megtanít mindenre.

Még egyszer hálásan köszönünk mindent-mindent. Maradunk kézcsókoló hálás leányai

Szombathely, 1950. május 18.

a Szűzanya szolgálói:

Dominika nővér Timotea nővér

Skolasztika n.

Janka n. Augustina n. Klaudia n.

Celesztina n. Hedvig n. Tarzicia n.

Fabiola n. Tekla n. Augustina n.

Johanna nővér Borbála n. Pudenciana n.

Monika n. Benigna n. Bernadetta n.

Ciline n. Brigitta n. Pongrácia n.

(van még egy név: R v. P kezdőbetű)

(aláírások kézzel)

MEGVÁLTÓS NŐVÉREK ELTÁVOLÍTÁSA

A **Belgyógyászati Osztály** nővéreinek elmozdításáról a Megváltós nővérek dokumentumaiból olvashatunk, mely más kórházakból való eltávolításukat is leírja.

A klinikán 24 nővér dolgozott. A nővéreket estig elzárják, és sötétedés után szállítják Budapestre a központi házukba.¹⁰ Ha ez nem is Levéltári korabeli dokumentum, mégis a résztvevők elmondásán alapszik

P(atricia) nővér visszaemlékezése:

„1950.május 13-án reggel 7 órakor felvettük a munkát. 8 órakor jött a leváltó csapat. Minden osztályon csak az osztályos nővér maradt, átadni a leltárt. Mi többiek a III. emeletre mentünk a klauzúrába. Négytagú bizottság jött. Hoztak láncot, lakatot, elzárták a bejáratot. Közölték, hogy működésünk a klinikán megszűnt. A főnöknő írásos felmondást kért, mert mi „nem hagyjuk el a betegeket”. A kiküldött válasza: „A parancsot végre kell hajtani.” A klinika körül sok fegyveres ÁVO-s volt, ha netán ellenállás lenne. Személyi dolgainkat átnézték, lezárták. Sötétedés után ponyvás teherautó jött értünk. A hátsó lépcsőkijáratnál tereltek be a kocsiba. Padok voltak benne, két rendőr ült a végén. Útközben imádkoztuk a rózsafüzért, zsolozsmát, loretói litániát. Énekeltünk is. A rendőrök nem tudták mit csináljanak, levették a sapkájukat. Irány Budapest, a tartományház. Éjfél volt, mire odaértünk. Másnap találkoztunk M. Archangela anyával és még azután többször is. Ő igazi nagy lélek volt.”

(Egy levél 1956. nov. 7. arról is tanúskodik, mintha 1956-ban a megváltós nővérek jelentkeztek volna a Belgyógyászaton, vagy talán alkalmazásban is voltak?)

Összesen kb. 66 nővért távolítottak így el a szegedi kórházakból.

Ezek a dokumentumok is kellően megvilágítják a szegedi eseményeket 1949–50-ben, és így mintegy előkészítői voltak a nagy 1950. jún. 9-10-i elhurcolásnak.

„SZERZETESEK (ELHURCOLÁSÁNAK) ÉJSZAKÁJA”

1950. június 9–10.

A kommunista időkben történt *elhurcolásokkal* kapcsolatos megemlékezésekben, emlékhely állításban stb. következetesen ezt a dátumot olvassuk: 1950. június 22-23. (Pl. „Az első tömeges elhurcolási hullám 1950.jún 22-23. éjszaka történt”. (Mészáros Géza, Új Néplap,- Super-INFO 2012. júl. 12. Szolnok szerk.: CSÁKVÁRINÉ, ...)

1950 jún. 9 és 18 is „tömeges”, „éjszakai” „elhurcolás” volt. Ha ezt nem tekintjük annak, akkor a szerzetesekkel szemben „kirekesztő megkülönböztetés” (diszkrimináció) van a történészek vagy a társadalom szemléletében.

Ugyanis 1950 jún. 9–10 (péntek–szombat) – 894 szerzetest

jún. 18–19. (vasárnap–hétfő) – 1074 szerzetest össz: 1968

júl. 11–12 (szerda–csütörtök) – 299 szerzetest

júl. 31–aug. 1 (hétfő–kedd) – 661 szerzetest

össz: **2928** szerzetest hurcoltak el.¹¹

¹⁰ Nővérek visszaemlékezése a Megváltósok Levéltárában. Budapest, Koránszky u. 17.

¹¹ BORSODI Csaba i. m.: 183–210.; *Szeged története* 5. szerk. BLAZOVICH László, Szeged, 2010. 128–129.

Az első nagy éjszakai akció 1950. jún. 9-10-én volt az ország déli járásaiban.

Ekkor Szegedről kb. 20 ház szerzeteseit – **308 személyt** szállítottak el bizonytalan helyre, azaz „*elhurcoltak*”!

A rendészeti jelentés csak a szerzet nevét és a kiutasított fő számát közli. Az elhurcoltak későbbi visszaemlékezéseiből tudhatunk meg részleteket és pl. azt is, hogy hová vitték azon az éjszakán: Debrecen, Vác, ... de lehet még más hely is.

Kalocsai iskolanővérek	11 fő
Szent Domonkosrend	11 fő
Szent Kereszt irgalmasnővérek	6 fő
Jézus Társaság	60 fő Jászberény, Mezőkövesd, Kunszentmárton
Szegény Iskolanővérek	122 fő Ludány (Nógrád m)
Szent Orsolyarend	15 fő
Szociális Testvérek	3 fő Pécel
Unum Testvérek	5 fő
Jézus Szíve Néplányai	8 fő Pécel
Minorita rend	11 fő
Piaristák	8 fő Vác
Ferences rend	13 fő Debrecen
Missziópapok, Lazaristák	7 fő Kunszentmárton
Keresztény iskolatestvérek	2 fő Debrecen
Szegény iskolanővérek-Újszeged	26 fő

A **domonkos 2. rendieket** rossz helyen keresték éjszaka, ők pedig püspöki tanácsra és engedéllyel kora reggel eltűntek.¹² Másnap az „üres” házat megtalálták, leltározták, szomszédot kihallgatták és erről írást is készítettek.¹³

A **Vincés nővérek** egy részét (az árvaházban) nem zaklatták, másik csoportot viszont elvihették éjszaka, csak talán nem tüntették fel külön, hanem a „lazaristákkal egybevették” mint „élő szállítmányt”.

A nagy betegápoló rendek közé tartoznak a Vincés nővérek.

Szegedre a városi kórház főorvosa, dr.Rakita Alajos és Bonyhádi megyefőnök meghívására 1854-ben jöttek Grazból nyolcan. De hét év múlva, 1861-ben „leváltották” őket (Tóth Csilla előadása 2002. okt. 11. Az ápolás 200 éve kórházunkban. In: www.tisznet.hu/mednetKht/szegedkorhaz)

(Az egyházmegyei Schematizmusok a jelzett időszakban jelenlétüket rögzíti.)

A „leváltás” valójában „elküldést” jelentett, ahogyan kiderült abból a Városi Tanács egyes tagjainak nyilatkozatából, amikor a Szegény Iskolanővérek akartak iskolát nyitni. A Szegedi Híradó 1870. májusban beszámol a vitáról, hogy „vajon megengedje-e (ti. a város), hogy a már egyszer nagy nehezen kitudskolt apácák (Szent Vince leányai) újra befészkeljék magukat, s hogy kezükbe engedje-e adni a tanítást.”

(FARKAS M. Margaréta: *Az Iskolanővérek szegedi intézetének iskolái*. Szeged 2001. I. kötet 53.)

12 KEREKES: *A szemlélődő...* és PIOTR STEFANIAK: *A magyarországi domonkos apácák története a 20. században*. Magyar Egyháztörténeti vázlatok 2012/3–4. 186.

13 CsMLÉveltár: 21. Leltár jún 10 és 12. Megbízottak: Hoffmann László és Rózsa József(MDP). Gelcz Olga nyilatkozata: „5 személy volt, 1 jelölt, aki tud mindentről. Elmentek, de hova, nem tudjuk, és azt sem, mikor. Állítólag szombaton napközben mentek el.”

(Az egyházi Schematizmus a következő évben már nem említi a nővéreket.)

De a nagy árvíz „másnapján”, 1879 márciusában újra Szegeden vannak, (*Schematizmus* 1900.) és a szegények és árvák gondozásában vesznek részt: városi Szegényház és Árvaház.

Ezután **másodszor 1950-ben**, a szerzetesrendek működésének betiltásakor távoztak a városból. Csak a temetőben a kriptájuk marad itt, ahová 14 nővért temettek.

Ezt a kriptát a város **2015-ben megszüntette**, csak a három tábla maradt ott.

Így hát ők *háromszorosan szenvedtek e városból elűzést, „kituszkolást”.*)

A **lazaristákat** először a jezsuita „Villába” (Nagyvárad u.) vihették, és az itt talált frátereket is „lazaristaként” szállították el, és a házat is lazarista házként leltározták, mint „Misszióspadok Lázár István Társ. Régi Nagyvárad u.”-on, ahogyan az alispáni határozat megnevezi. (4. leltár melléklete)

A **Szalvátor nővéreket** is valószínűleg a piaristákkal egy kalap alatt kezelték, mert itt is volt otthonuk és kápolnájuk. De a Boros u-i házukat a többihez hasonlóan másnap leltározták.

UTÓJÁTÉK

Június 10-én és a következő napokban a városháza a szerzetesek 21 házát átvette és leltározta a megyei alispán megbízó írása alapján. Tíz rendházzal külön 6 oldalon részletesebb leírást is készítettek.¹⁴ A Levéltár olyan iratokat is tartalmaznak, melyekben a személyi dolgok visszaadása szerepel, és itt olvashatók a végrehajtó, az egyházi megbízott és az illető rend megbízottja, aki átveszi a személyi holmikat.

Majd június 28 és november 23 között még 16 kápolnát leltároznak és számolnak fel.

A város lakossága döbbenet tapasztalta, hogy egyes templomok zárva vannak, de néma maradt, mert emlékezetükben lehetett még az előző évek diáktiltakozásainak elfojtása. Csak Hamvas Endre megyéspüspök tiltakozott a polgármesterhez jún.10-én írt levélben, de erre választ nem találtam.

„1326. – Szeged, 1950.június 10-én. – Polgármester Úr ! – Amikor a zsidókat 1944-ben oly erőszakkal, hirtelenül és igazságtalanul elvitték, a püspök az akkori polgármester-nél felemelte tiltakozó szavát. Sajnos, mást nem tehetett. Most, mikor saját hittestvéreit és hozzá még az egyház különös szolgálatában álló szerzeteseket ragadták ki otthonukból, Isten és az igazság nevében ugyanezt teszi, remélve, hogy szava az intézkedésre hivatott tényezők előtt – polgármester úr tolmácsolásában – megértésre talál. – Tisztelettel:

Dr. Hamvas Endre s.k. – csanádi püspök. –

D é n e s L e ó Úrnak. – S Z E G E D.”

Aztán a leltározott javak „szétosztása” is megtörtént: melyik intézmény milyen épületet kap, illetve a bútorokat, ingóságokat is intézmények, szociális szervek és rászoruló személyek között osztják el, ahogyan ezt a megőrzött leltárak bizonyítják. De előfordul olyan is, hogy személy kap rendházat: pl. lazaristák házát egy személy vagy család.

¹⁴ CsM.Levéltár. Városházi titkos iratok 3. doboz.

(Csongrád Megyei Levéltár, Szeged folyóirat, 2009. márc. 36–39. Szegedi Püspöki Levéltár, Szeged folyóirat, BORSODI Csaba i. m.)

Maguk a szerzetesek a működés megvonása után – tél felé haladva – állást és lakást kerestek...

A SZÉTSZÓRATÁS IDEJÉBEN

1950–1990.

1950 után szerzetes ház nem maradt Szegeden, de szerzetesek mégis voltak.

Megmaradtak a szemináriumban *a jezsuita tanárok*, előjárók, és *a kispapok* sorába kerültek szép számmal különböző szerzetesrendek teológusai, pl. jezsuiták...

A gimnazista kispapjelöltek *Teológiai Előkészítő Iskolában* a piaristák tanítottak (Barta I., Kolos I., László M., Jochs J.) Mások pedig templomokban lekipasztorkodtak (ferencesek, minoriták, lazaristák ?/!, jezsuiták). A „kisszemináriumot” 1951-ben betiltották, a volt szerzetes teológusokat 1952-ben elbocsátották és ugyanekkor a lekipasztorkodó szerzetesek számát is drasztikusan csökkentették. Az időközben „egyházmegyésként” felszentelt papok viszont maradhattak: pl. Paskai László, Csizmazia Rudolf... egyházmegyei beosztásban. A szerzetes fráterek különböző helyeken dolgozva éltek egyedül szerzetes életüket, - itt Szegeden is.

Az apácák nagy része is szétszórta az országban olyan helyeken is ápoltak, dolgoztak, ahol azelőtt soha nem voltak szerzetesek: így Szegeden is többen nyugdíjazásukig vagy halálukig. Egy levélből úgy látszik, hogy 1956-ban a Megváltós kórházi nővérek készek voltak a kórházba is visszajönni... Voltak, akik a Csillag-börtönbe kerülve szenvedtek és imádkoztak... Egy-egy rend vagy személy saját történetét még jobban be tudja mutatni. A „szétszórásban” a szerzetesek új hivatást is kaptak, ahogyan P. Kollár Ferenc ebben az időben összeállított elmélkedésében írja: „*Azért szórt titeket a pogányok közé, hogy hirdessétek nevét és csodás tetteit*”. (Tób.13,4.)

1990 UTÁN

A **ferencesek** átvették templomukat és később rendházukat is. – *Mátyás tér 26/a.*

A **piaristák** régi helyüket nem kaphatták, hanem iskolájukat a minorita rendházban indították, majd új iskolát és templomot építettek – *Bálint S. u.14. (36. kép)*

A **jezsuiták** visszakapták a templomot, majd a mögötte lévő kis házat – *Bolyai u. 22.*, később a Kálvária sgt 1.sz.is. – A nagy kollégium és a villa maradt öregotthon. A Jósika u-ban építették a noviciátus új házát, -(ma: Kaszap István Kollégium). (37. kép)

A **minoriták** a piaristáktól átvették templomukat és a rendházat. - *Munkácsy u. 7.*

Az **iskolanővérek** fokozatosan növelték az alsóvárosi iskolát. *Szentháromság u.63.*

A **Szalvátor- nővérek** Újszegeden csak egy lakást vettek. - *Béerkert u.35/1.*

2015-ben vannak még: Eucharisztia Szolgálóleányainak Társasága - Vedres u.

Vinculum Caritatis - Jézus Szíve Társaság (Néplányok),

Unum Testvérek, - Sz.Ferenc Betegápoló Növ. -

Fokolaré (női csoport.) Fűrj u.13/c - Fokolaré (férfi csoport) – Jankovich u. (38. kép)

Marianista Chaminade Joseph (1761–1850) rend-alapító szavaival valljuk:

„A szerzetesi élet úgy viszonylik a kereszténységhez,
mint a kereszténység az emberiséghez.

Éppúgy halhatatlan az Egyházban,
mint az Egyház halhatatlan a világban.

Az emberi társadalomban szerzetesek nélkül
soha nem lehet teljesen megvalósítani az evangéliumot.
Hiába dolgozik az ember a kereszténység helyreállításáért,
ha nincsenek olyan intézmények,
melyekben az evangéliumi tanácsokat gyakorolják”.

(PUSKELY Mária: *Kétezer év szerzetessége*. Budapest 1998. I. 224.

SZERZETESEK EMLÉKHELYEI:

Temetők

(Biztosabbat csak az újabb időkről tudunk.)

A felsővárosi (**Dugonics**) temetőben a névadón kívül a *minoriták* sírkertje. (39–40. kép)

Az alsóvárosi temetőben a *ferencesek* sírkertje, (41. kép)
valamint az *iskolanővéreké* két helyen. (42–43. kép)

A belvárosi temetőben: a *piaristák* sírhelyei (28 szerzetes), (45. kép)
a *jezsuiták* sírkertje (15 szerzetes) (46. kép) – és
(P. Bús Jakab a dóm kriptájában) (49. kép)
Jézus Szíve *néplányok* különböző helyeken.

Középen a falon márvány kereszt, benne bronz Krisztus fej
ANNUNCIÁTA NŐVÉREK (48. kép)
Szűz Mária Szolgálói
R.I.P.

Pete Teréz Alexandra

1889–1944

Szent Hivatása 19. évében

Kiss Veronika Ágnes

1896–1945

Sz.Hiv.34.évében

Sipos Rozália Rafaella

1904–1945

Sz.Hiv. 13. évében

Tóth Irén Fulgencia

1923–1945

Sz.Hiv. 5. évében

Szabó Julia Emilia

1914–1982

Szent Hiv.13.évében

Bugel Mária Hilda

1919–1946

Sz.Hiv.11. évében

Nagy Rozália Klotild

1913–1946

Sz. H.12.é vében.

Belvárosi temető zárt kriptá nagy kereszttel
a kereszt alatt felirattal (47. kép)

**ISTENI MEGVÁLTÓ
LEÁNYAI NYUGVÓ HELYE**

TOMAI M.ASTERIA nővér 1902–1931	Losonczi M.Medlissa nővér 1906–1967
PORGA M. SALVIANA nővér 1911–1948	
Maurer M.Agnes nővér 1888–1965	
Soós M.Alacoque Margit nővér 1893–1986	

a *Vincés nővérek* kriptája volt 14 nővérrel 2015-ig – akkor megszüntették, (csak a tábla maradt a falon!) Vincés-nővérek megszüntetett kriptája.. (44. kép)
(Bal oldali tábla) (Középső tábla) (Jobb oldali tábla)

Itt nyugszanak

Szt. Vincéről nev. Irg. nővérek

Pererics Emma Élt 21 évet. + Szt.hivatásának 3. évében 1880. I. 10	Pálfy Lujza Hedvig Élt 49 évet. +Sz Hiv.22.évébe 1945. IV.2
György Bernardina Élt 40 évet. + Sz.Hiv.16. évében. 1889.IV.10	Kajos Ágota Élt 71 évet + Sz.Hiv.40. évében 1926.IV.23
Macat Kornélia Élt 54 évet. + Sz.Hiv. 39.é. 1913.IX. 30.	Ajbrecht Baptizta Élt 64 évet + Sz.Hiv.45.évében 1928. IV.16.
Olajos Emerika Élt 22 évet + Sz.Hiv.2.évében 1914. III. 19	Kerling Kandida Élt 68 évet + Sz.Hiv.49.évében 1931.III.6
Boljun Olivia Élt 32 évet + Sz.Hiv. 11. évében 1917 XI 23	Udvardi Cecília Stefánia Élt 70 évet + Sz.Hiv.30. évében 1937.V.6
Ceusz Kasztilda Élt 24 évet + Sz. Hiv.6.évében 1920 XII.1	Kónya Mária Lujza Élt 56 évet + Sz.Hiv.36.évében 1939. IX.1
Wenszky Eugenia Élt 62 évet + Sz.Hiv.44. évében 1921.X.3.	Lescsányi Mária Ágnes Élt 66 évet + Sz.Hiv.38.évében 1939 XII.12

Köztéri szobor: Dugonics András, Jedlik Ányos

Emléktábla: Dugonics András, Liziői Szent Teréz

Sík Sándor, Paulai Szent Vince

Nagy János ferences és társai

Utcánév: Dugonics tér és utca Általános: Apáca u.
Kapisztrán u. Apátság u.
Szent Ferenc u. Zárda u.
Szent Antal u. Barát u.
Sík Sándor u.
(Régen volt: Loyolai Szent Ignác u. , – Jezsuita u., – P. Bús u....

BÉLA BOHÁN SJ

MONKS IN SZEGED 1920-1990

In 1920, Szeged became a major town in the country that had just been reduced to third of its territory; university town, episcopal seat and cultural center. Several male and female monastic orders operated here during the 1920-30s. Nuns were especially active and contributed to education, children care and hospital care. After 1945, the Communist regime persecuted these significantly. Church-managed schools were abolished in 1948, with all monastic orders being abolished in 1950. Male and female monks dispersed throughout the country. They could resume their operation only as late as 1990. The author examines the details of how these monastic orders functioned in the said period; an important and long belated task.

A KÖZÉPKORI BENCÉS TEMPLOM ALAPJÁIRA ÉPÜLT
TORNYS ISKOLA.
MELYNEK HELYÉRE 1906-1907-BEN ÉPÍTETTÉK
A MAI ISKOLAÉPÜLETET.
FENNÁLLÁSÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA
KÉSZÍTETTE
AZ ISKOLA ALAPÍTVÁNYA.

1

1b

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

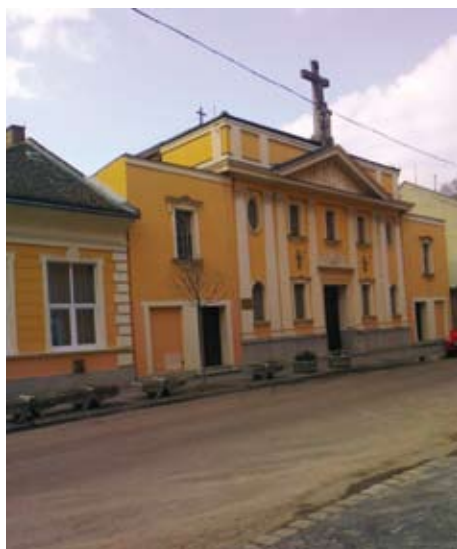
13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

49b

FEJÉRDY ANDRÁS

ÚJ PERSPEKTÍVÁK A VATIKÁNI KELETI POLITIKA KUTATÁSÁBAN

1967 nyarán, amikor a Csehszlovákiával folytatott tárgyalások ismételten holtpontra jutottak, VI. Pál pápa *dubium*aira válaszolva Agostino Casaroli többek között azzal érvelt a párbeszéd folytatása mellett, hogy minden nehézség ellenére, a Szentszék történelem előtti felelőssége kötelezi a tárgyalások folytatására.¹ Mindszenty József bíboros 1970-ben nyilvánvalóvá váló törekvése, hogy emlékiratainak kéziratát megbízható kezekbe juttassa, ugyancsak történelem előtti felelősségének tudatán alapult. Ahogy John A. Baker amerikai külügyi tisztviselő fogalmazott, az emlékiratokon keresztül a magyar bíborost nyilvánvalóan „történelemben elfoglalandó helyének meghatározása” foglalkoztatta.²

A vatikáni keleti politikára vonatkozó két szembenálló álláspontot mintegy „*lieu de mémoire*ként” megszemélyesítő két szereplő, Agostino Casaroli és Mindszenty József idézett hozzáállása kitűnően jelzi, hogy az *Ostpolitik* történelmi értékelésének kérdése már magukat a résztvevőket is foglalkoztatta. A Szentszék által az 1960-as években a közép-kelet európai kommunista rendszerek irányában megkezdett politikai párbeszéd és tárgyalássorozat értékelése nem csupán a kortársak körében váltott ki élénk vitákat, hanem mind a mai napig a 20. század történelmének egyik leginkább vitatott kérdése: vajon olyan kényszerpályaként kell-e értékelni, amelynek nem létezett alternatívája, vagy pedig téves kezdeményezés volt, amely csupán a kommunista totalitárius rendszer nemzetközi legitimitációját szolgálta?

A historiográfiai vita hátterében lényegét tekintve az áll, miként értékeli az egyházellenes és legtöbbször egyúttal emberi jogokat tipró (totalitárius) rendszerek jelentette kihívásokra az egyházi vezetők részéről – helyzetük, tapasztalataik és személyiségük függvényében – adott eltérő hangsúlyú válaszokat. Egy részük tudniillik a lelkipásztori felelősség szempontjait előtérbe helyezve az egyházi struktúrák és hierarchia megőrzése,

1 “[...] occorre evitare in tutte le maniere possibili che si possa fondatamente attribuire alla S. Sede anche un’ombra soltanto di responsabilità nell’interruzione o nel fallimento delle trattative: se la cosa dovesse avvenire, resti chiaro di fronte alla Chiesa e alla storia, che la S. Sede non si è lasciata stancare dalle lungaggini e dalle difficoltà del negoziato [...]” Appunto di Mons. Casaroli sui nuovi contatti con il Governo cecoslovacco. 1º giugno 1967. in: *La politica del dialogo. Le Carte Casaroli sull’Ostpolitik vaticana*. A cura di Giovanni Barberini. Mulino, Bologna 2008. (Santa Sede e politica nel novecento 7) p. 343.

2 “It is clear that he is concerned with defining his place in history. It is also clear that he does not trust the Vatican to handle this task. If we insist that his memoirs be channeled through the Vatican, concern over his place in history may be an element influencing him eventually towards acceptance of exile.” Instruction of Mr. John A. Baker to Ambassador Puhán, October 9, 1970. In: *Mindszenty bíboros követségi levelei az Egyesült Államok elnökeihez 1956–1971. Letters to the Presidents. Cardinal Mindszenty to the Political Leaders of the United States*. Edited by Ádám SOMORJAI, OSB. METEM, Budapest 2011. p. 787.

valamint a hívek védelme érdekében óvatosabb álláspontot részesített előnyben, és késznek mutatkozott a kompromisszumokat célzó tárgyalásokra. Mások viszont abban látták az egyház elsődleges feladatát, hogy az „ellentmondás jeleként” kompromisszumok nélkül tegyenek tanúságot az örök értékekről. Ebben az olvasatban a lelkipásztorok elsődleges felelőssége éppen abban áll, hogy emlékeztetik híveiket az evangéliumi értékrendből fakadó erkölcsi kötelességükre.

A történésznek nem feladata, hogy morális ítéletet mondjon, a döntéseiben inkább az egyik vagy másik – egyaránt lelkipásztori megfontoláson alapuló – álláspontot követő személy vagy nézet felett, netán igazságot tegyen közöttük, hanem az, hogy megkísérelje feltárni és megérteni a szereplők motivációit. Ezen felül, az egyes döntések következményeinek ismeretében kísérletet tehet arra, hogy értékelje: vajon az adott történelmi kontextusban végül a „tézist” vagy a „hipotézist” követő álláspont bizonyult-e hatékonyabbnak.

A Szentészék és egy kommunista kormányzat között megkötött első nemzetközi szerződés, az 1964. évi szentszéki-magyar részleges megállapodás 50. évfordulója alkalmából 2014. szeptember 26-án a Római Magyar Akadémia által, a Pápai Magyar Egyházi Intézettel, a Római Európai Egyetemmel, valamint a pozsonyi Comenius Egyetem Teológiai Karával együttműködésben szervezett, «Pastoral Responsibility and/or Evangelical Witness. The Vatican “Ostpolitik” during Pius XII, John XXIII and Paul VI: Historiographical Status quo and New Perspectives» című nemzetközi konferencia éppen azzal a céllal valósult meg, hogy találkozási fórumot biztosítson a kérdés kutatóinak, és a nézőpontok ütköztetése, valamint újabb szempontok felvetése révén elősegítse az *Ostpolitik* árnyaltabb értékelését. A Római Magyar Akadémián rendezett, Dominique Mamberti érsek, a Vatikáni Államtitkárság államközi kapcsolatokért felelős titkára – a Vatikán „külgügyminisztere” – által megnyitott nemzetközi konferencián a kilenc országból érkezett 14 szakember három nagyobb témát járt körül annak érdekében, hogy jobban megértsük a vatikáni keleti politika folyamatát és újabb szempontokat kapjunk egy kiegyensúlyozott értékeléshez.

A konferencia mindenekelőtt a téma forrásainak szentelt figyelmet. Miként arra Molnár Antal, a Római Magyar Akadémia igazgatója bevezető szavaiban is rámutatott, a fentebb jelzett ekkleziológiai jellegű értékelések mellett, a Vatikán keleti politikájának két alapvető, egymással leginkább csak a polémia szintjén érintkező értelmezésének hátterében ugyanis éppen az áll, hogy a helyi, nemzeti nyelveken íródott forrásokat, illetve a nemzetközi, diplomáciai forrásokat – már csak a nyelvi akadályok és a hozzáférhetőség nehézségei miatt is – rendszerint egymástól függetlenül tanulmányozzák. Az Egyesült Államok levéltáraiban őrzött diplomáciai forrásokat (Somorjai Ádám – Vatikáni Államtitkárság), a Szovjetunió pártállami szerveinek dokumentumait (Nadehda Belyakova – Orosz Tudományos Akadémia, Moszkva), a csehszlovák állambiztonsági szervek iratait (Pavol Jakubčín – Nemzeti Emlékezet Intézete, Pozsony), az osztrák külgügyminisztérium dokumentumait (Thomas Gronier – Sorbonne-CNRS, Paris), valamint Julians Vaivods lett főpap naplóját (Inese Runce – Lettországi Egyetem, Riga) elemző előadások ismételten rámutattak, mekkora szükség van a különböző forrástípusok együttes vizsgálatára ahhoz, hogy meghaladjuk a vatikáni keleti politikával foglalkozó szakirodalomra jellemző sajátos kettősséget.

Egyúttal az is nyilvánvalóvá vált, hogy valamennyi rendelkezésre álló forrástípusnál a kötelező forráskritikai szempontokon túl különösen tekintettel kell lenni néhány speciális tényezőre. A kritikus elemzés szükségessége leginkább a pártállami szervek dokumentumai esetében kézenfekvő. Az ideológiai alapon szerveződő párt- és kormánysszervek, különösképpen pedig a kommunista állambiztonsági szervek, egy sajátos szemüvegen

keresztül, mintegy saját belső szerkezetüket kivetítve értelmezték az egyház működését. Ez az értékelés szintjén ugyan komoly torzításokhoz vezetett, de megfelelő kritikával ez a források csoportja is jól használható, nem csupán az állami egyházpolitika, de az egyház belső folyamatainak rekonstruálására. A diplomáciai forrásoknál mindenekelőtt azt kell szem előtt tartani, hogy a bennük szereplő információk – amelyek gyakran a még hozzá nem férhető egyházi forrásokat pótolják – áttételesen, több közvetítő útján jutnak el a dokumentum szerzőjéhez, és így nem feltétlenül tükrözik a Szentszék vagy más egyházi szereplők tényleges álláspontját. Az Vatikán saját szempontjainak ismeretéhez így változatlanul Casaroli bíboros hagyatékának már hozzáférhető – részben publikált – dokumentumai szolgálnak a legtöbb adalékok, de ezen források csoportjában sem szabad megfeledkezni arról, hogy a szentszéki forrásoknak egy körülhatárolt, válogatott részét képezi, és nem helyezhető el a vatikáni levéltárban őrzött, még nem kutatható források szélesebb összefüggésében. A korszak egyháztörténeti kutatásában további nehézséget jelent, hogy az egyházi dokumentumok helyi szinten nemcsak nehezen kutathatók, de bizonyos – személyes – forrástípusok szinte teljesen hiányoznak. A korabeli viszonyok között a szereplők ugyanis ritkán merték írásban is rögzíteni gondolataikat, véleményüket. Ezért tekinthető különösen érdekes és ritka forrásnak Julijans Vaivods rigai érsek naplója, amely ugyan sokszor virágnyelven fogalmazva, mégis egykorú forrásként hitelesen rögzíti az egyházi világpolitika lépéseit nehezen követő és gyakran nem értő helyi egyházi vezető nehézségeit. Az előadások így ismételten megerősítették, hogy az „Ostpolitik” pasztorális jellegét hangsúlyozó, elsősorban diplomáciai jellegű forrásokra támaszkodó, és a keleti politikát a világpolitika dimenziójában pozitívan értékelő „nyugati” történetírás, illetve a pártállam dokumentumait és a „hallgató Egyház” tagjainak visszaemlékezéseit felhasználó, helyi aspektusokra figyelő, és a keleti politika hiányosságait és korlátait hangsúlyozó, a dialógus eredményeit kritikával szemlélő közép-európai kutatások eredményeinek szembesítése kölcsönösen árnyalja eddigi ismereteinket.

A Római Magyar Akadémián rendezett konferencia továbbá a szentszéki keleti politikát, illetve a szovjet blokk Vatikán-politikáját a kontinuitás és diszkontinuitás szempontjából vizsgálta. Az 1950-es évek végére jellemző enyhülés nyomán, a *status quo* elfogadásából kiinduló, mérsékelt politikai célkitűzéseket követő egyházpolitikai és világpolitikai stratégiák kétségtelen új elemei mellett az előadók arra mutattak rá, hogy az 1960-as években elinduló kelet-nyugati politikai és szellemi dialógus több síkon is szervesen illeszkedett korábban indult folyamatokba, azok eredményének tekinthető. Hatos Pálnak (Balassi Intézet, Budapest) a vatikáni keleti politika kulturális-társadalmi kontextusát elemző előadása például hangsúlyozta, hogy az „Ostpolitik” sok szempontból inkább „nyugati ügynek” tekintendő, amennyiben a nyugati társadalmat foglalkoztató kérdésekre adott választ. A vatikáni keleti politikát ezért abban az esetben érthetjük meg igazán, ha nem kizárólag diplomácia-, vagy egyháztörténeti eseménysorként tekintünk rá, hanem a korabeli nyugat-európai kulturális-szellemi folyamatok eredményeként. A szentszéki politikában megfigyelhető lényegi kontinuitást hangsúlyozta Roberto Morozzo della Rocca (Roma Tre Egyetem) is, amikor az „Ostpolitik építőmesterének” Agostino Casarolinak tevékenységét elemezve rámutatott: a piacenzai diplomata világlátásában, gondolkozásmódjában és döntéseiben milyen jelentős szerepet játszottak az évszázados hagyományra visszatekintő vatikáni diplomataképzésben szerzett ismeretek, tapasztalatok, valamint a diplomataiskolának a 20. századi szentszéki diplomáciában meghatározó szerepet játszó alakjainak személyes példái. Adriano Roccucci (Roma Tre Egyetem), Moszkva „Ostpolitikhoz” való viszonyát elemezve pedig többek között arra mutatott rá,

hogy a Szovjetunió nemzetközi politikai érdekeinek összefüggésében a moszkvai vezetésben az ötvenes évek derekától folyamatosan jelen volt a Szentszékkel való kapcsolatkeresést szorgalmazó irányzat, amely a világpolitikai konstellációknak megfelelően hol erősebb, hol gyengébb pozíciókkal bírt a Kremlen belül.

A nemzetközi konferencia napirendjén szereplő harmadik kiemelkedően fontos elem az „Ostpolitik” elemzésében az összehasonlító szempont érvényre juttatása volt. A Szentszék Prágával és Budapesttel való tárgyalásait (Fejérdy András, Római Magyar Akadémia) a Csehszlovákián belüli nemzeti törésvonalakat (Emilia Hrabovec, Comenius Egyetem, Pozsony), a jugoszláviai főpapok tárgyalásokkal kapcsolatos reakcióit (Marko Trogljić, Spliti Egyetem – Massimiliano Valente Európai Egyetem, Róma), Casaroli 1975. évi kelet-berlini látogatását (Roland Cerny-Werner, Salzburgi Egyetem), valamint a szentszék lengyelországi tárgyalásait (Krzysztof Strzałka, Jagelló Egyetem, Krakkó) elemző előadások számos olyan területre mutattak rá, amelyek kiváló terepet kínálnak az egyes országok közötti összehasonlító elemzésre. A források mind szélesebb körének kutatásba való bevonásán túl ugyanis éppen az ilyen összehasonlító vizsgálatok segíthetnek egyrészt a nemzeti történetírások paradigmájából kilépni, másrészt pedig az „Ostpolitik” Vatikán-Moszkva tengelyén belül a változatos helyi realitásokat az összefoglaló munkákban is az őket megillető helyre állítani.

Egységes, minden országra érvényes kritériumok felállítását a sokszínű közép-kelet-európai térség államainak gyakran igen eltérő kulturális és történelmi hagyományai miatt aligha lehetséges, mégis vannak olyan tényezők, amelyek lehetővé teszik párhuzamok, közös pontok és kölcsönös egymásra hatások feltárását. Az összehasonlító szemlélet alkalmazását mindenekelőtt az indokolja, hogy a tárgyalásokat a Szentszék részéről ugyanazok a személyek, ugyanazon kritériumok szerint, azonos céllal folytatták – gyakran ráadásul időben egymással párhuzamosan. Kézenfekvő tehát annak vizsgálata, hogy az egyik helyen szerzett tapasztalatokat miként használták egy másik országban folyó tárgyalás során referenciaként, kerüendő vagy éppen követendő példaként. *Mutatis mutandis* ugyanez mondható el a Szentszék tárgyalópartnereiről, vagyis a szovjet blokk egyházpolitikai vezetőiről, akiknek tevékenysége, ha nem is volt ugyanolyan mértékben központilag (egyetlen dikasztériumból) irányított, de mindenképpen koordináltak tekinthető. Ugyanis a Szovjetunió és csatlós-államainak egyházpolitikai stratégiája sem csupán a közös marxista ideológián alapult: az egyes államok egyházügyi felelősei 1957-től rendszeressé váló nemzetközi értekezleteken tárgyalták meg és hangolták össze a legfontosabb lépéseket.

A fenti általános tényezőkön felül mindenekelőtt a tárgyalásokon szereplő legfontosabb témák alapján lehetséges összehasonlító vizsgálatokat folytatni. Csehszlovákia és Magyarország esetében a Szentszék számára a kihalófélben lévő hierarchia helyreállítása volt prioritás, a viszonylag nagyobb belső egyházi szabadságot biztosító országokban pedig más témák álltak első helyen, mint például Lengyelország és az NDK esetében az egyházmegyei határok rendezésének ügye.

Fejérdy András csehszlovák és magyar kormányokkal folytatott szentszéki tárgyalásokat elemző előadása ezenfelül kimutatta, hogy nem csupán a tárgyalások napirendjén szereplő témákban tapasztalható a két ország esetében meglepő hasonlóság, hanem az egyeztetések során elért konkrét eredményekben is, függetlenül attól, hogy ezeket rögzítették-e írásos megállapodásban. Ez pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a megszületett egyezmények létrejöttének és tartalmának elemzésén túl a jövőben a kutatásoknak kellő figyelmet kell szentelniük az általános érvénnyel nem rendezett, konkrét esetekre szorító megoldási módzatoknak is.

A többi előadás ugyancsak több olyan konkrét kérdéskört vetett fel, amelyet célszerű összehasonlító elemzés tárgyává tenni. Ilyen például a több államalkotó nemzet által alkotott Jugoszlávia és Csehszlovákia (valamint a jelentős katolikus – nemzeti – kisebbséggel bíró Románia) esetében a nemzetiségek közötti feszültségek keleti politikára gyakorolt hatásának összehasonlító vizsgálata, vagy éppen az erősebb hierarchiával bíró Jugoszlávia és Lengyelország esetében a Szentszéki tárgyalások bizonyos vonásait kritizáló püspöki karok álláspontjának összevetése. Jóllehet a konferencia tudatosan a latin rítusú katolikus felekezetekre szűkítette vizsgálódásait a tanácskozás során az is nyilvánvalóvá vált, hogy az ortodox többségű Szovjetunióval – mint az egész „Ostpolitik” kulcsszereplőjével – gyakran éppen az ökumenikus kapcsolatok síkján folytatott tárgyalásoknak a helyi (szlovákiai, ukrainai, romániai, magyarországi stb.) görög katolikus közösségek sorsára gyakorolt hatását is kívánatos összehasonlító szemlélettel vizsgálni.

Végül, a tudományos ülés zárszavában a konferencia szervezőbizottságának tagjai (Fejérdy András, Emilia Hrabovec, Massimiliano Valente) a szélesebb forrásbázisra támaszkodó, összehasonlító szempontú elemzések fontosságán túl további kutatandó témákra is felhívták a figyelmet, mint például az „Ostpolitikot” támogató, illetve elutasító álláspontok háttérben meghúzódó teológiai gondolkodásmódnak és különböző ekkleziológiáknak, vagy éppen a nemzetközi enyhülési folyamat keleti politikára gyakorolt közvetett és közvetlen hatásának vizsgálatára. Utóbbi esetében ugyanis az összefüggések mélyebb vizsgálatára inspirál az a szembetűnő hasonlóság, amely a XXIII. Jánossal kezdődő új vatikáni keleti politika helyzetértékelése és az Egyesült Államok kelet-közép-európai politikájának az 1956-os magyar forradalom nyomán bekövetkező ártértékelése között fennáll. Miként az USA 1956 tapasztalata alapján felhagyott korábbi stratégiájával, mely a közép- és kelet-európai országok függetlenségének helyreállítását célozta, és az 1950-es évek végétől csupán ezen államok szovjet blokkon belüli viszonylagos függetlenedését tekintette reális célnak, úgy a Szentszék új stratégiája sem az egyház teljes szabadságának elérését célozta immár, hanem mozgásterének tágításával viszonylag nagyobb szabadság biztosítását.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Római Magyar Akadémián rendezett nemzetközi konferencián az előadók a korábbi historiográfia eredményeit új szempontokkal gazdagították és fontos új kutatási perspektívákat körvonalaztak, így a tervek szerint 2015 nyarán a Római Magyar Akadémia sorozatában, a patinás Viella-kiadó gondozásában megjelenő konferenciakötet mérföldkőnek fog számítani a téma szakirodalmában.³ Az előadások egyúttal ismételten megerősítették, hogy mennyire helytelen az „Ostpolitik” fekete-fehér – gyakran egyoldalú forráshasználaton alapuló – olvasata: mint ahogy felülvizsgálatra szorul a sokszor lokális szempontokat előtérbe helyező kritikus értékelés, a Vatikán keleti politikáját olykor apologetikus jelleggel védelmező szemlélet sem tartható. Miként bevezető szavaiban Dominique Mamberti érsek, mintegy a tanácskozás eredményét elővételezve – és talán egyúttal a hivatalos vatikáni álláspontot is képviselve – fogalmazott: a vatikáni keleti politika csak „korlátozott sikerként” értékelhető. Csak a római és moszkvai központok, illetve a helyi politika és egyházak törekvéseinek árnyalt és forrásközpontú elemzése és a különböző kutatási irányzatok közötti dialógus segíthet alaposabban megismerni és megértetni azokat a kényszerpályákat, amelyeken a kor római és helyi egyházi szereplői mozogni voltak kénytelenek, és amelyek a siker lehetőségét korlátozták.

3 The Vatican «Ostpolitik» 1958-1978. responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI. Edited by András Fejérdy, Viella, Róma 2015. (Bibliotheca Academiae Hungariae - Roma, Studia 5)

PRO ECCLESIA ET PONTIFICE PÁPAI KITÜNTETÉSBEN RÉSZESÜLT
SOMORJAI ÁDÁM

2014. február 7.

Dominique Mamberti érsek, a Szentszék államközi kapcsolatainak titkára a Szentatyia megbízásából december 16-án adta át Somorjai Ádám bencésnek, a Vatikáni Államtitkárság munkatársának a Pro Ecclesia et Pontifice (Az egyházért és a pápáért) kitüntetést.

Somorjai Ádám pannonhalmi bencés tizennyolcadik szolgálati évét kezdte meg a Vatikáni Államtitkárságon. Január 16-án, csütörtökön részt vett Ferenc pápa reggeli szentmiséjén, amelyet követően személyesen is köszönetet mondhatott a Szentatyának az elismerésért.

A Pro Ecclesia et Pontifice kitüntetést XIII. Leó pápa alapította 1888-ban, a mai gyakorlat szerint azoknak adják át, akik a Szentatyia szolgálatában érdemeket szereztek.

Vatikáni Rádió/Magyar Kurír

Somorjai Ádám a METEM alapító tagja, aki az első perctől kezdve igen aktívan részt vesz munkánkban. Kitüntetéséhez a Szerkesztőség nevében gratulálunk!

VICZIÁN JÁNOS ÉLETE ÉS MUNKÁI
1940–2013

Talán ez a cím adhatja vissza harmóniában a három „gőzhangya” (Szinyeyi-Gulyás-Viczián) közül az utolsó lexikonszerkesztőről szóló megemlékezésem egy magyar, kulturálisan elkötelezett, tökéletességre törekvő lexikonkészítő (ehhez ő ragaszkodott) mohikán életének, méltánytalanul alulértékelt földi létének, erőfeszítéseinek gondos, precíz munkáját. Magyar adattáros nem volt hozzá hasonló szellemi és erkölcsi területen az utóbbi évszázadban. Az ő tisztessége azt kívánja, hogy méltóképpen emlékezzek róla, akinek kötelező olvasmány a könyvtár-irodalomban a *Magyar írók élete és munkái c. mintaértékű útmutatója*. József Attila szavai illenek rá: „*Ne légy szeles, bár munkádon más keres, dolgozni csak pontosan és szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdekes.*”. Azt mondta Viczián János: „*Életrajzirodalmunk és adattáraink kiadástörténetében visszatekintve az elmúlt évre, az érdeklődő összegzést hamarabb készíthet a megjelent művekről, mint hiánylistát azokról, amik megjelenése kívánatos lett volna. Nem meglepő ez, hiszen a világproletárok mestervizsgáig el nem jutott élcsapatának létérdeke volt, hogy a múlt jeles alkotóit, gondolkodóit elfeledtessék, befeketítsék, ha eszmerendszerük szolgálatába állítaniuk nem sikerült.*” (Könyvtár Könyvtáros 1990.5-6 sz.. 465-463 p.). És még ráadásul: „*A pártállam helyi mozgalmáraiból országos hősöket próbáltak kreálni, nevéikkel jelölve utcákat és intézményeket.*”

A magyar katolikus egyház 1918 után ismét függetlenné vált országban óriási erőfeszítést tett, hogy a több száz éves elmaradást bepótolja a tudomány, a hitéleti művek és saját történetének, az egyház személyiségeinek számbavétele terén. Ennek egyik jeles alkotása volt a Bangha Béla (1880-1940) jezsuita szerkesztette Katolikus Lexikon (Bp., 1931-1933. I-IV.) Mindenki tudta, hogy a lexikonkészítés terén ez egy tiszteletreméltó kezdet volt, amely folytatásra várt.

Talán szimbolikus, hogy Bangha halálának évében született az a Viczián János, aki a munka elvégzője lett. De nem akármilyen szinten, hanem a legmagasabbra állított mércével. Talán az sem véletlen, hogy az ő élete is ráment erre a munkára. A Magyar Katolikus Lexikon (MLK) az 1989 utáni megváltozott politikai környezetben olyan módon és terjedelemben készülhetett el, ahogy azt az induláskor elképzelni sem lehetett. A végeredményt ismerjük, a páratlan tudagyűjtemény elkészült, használjuk. Sajnálatos, hogy a katolikus egyház méltánytalanul kezelte Közép-Európa legnagyobb, legértékesebb lexikonát, aminek szerkesztője volt, és nélküle nem készülhetett volna el. Nagyon bántotta az egyház lexikonsorozatának alábecsülése, több alkalommal ki is akart lépni a munkálatokból, mint ahogyan a *Révai új lexikona* módszertani kidolgozójaként, előkészítőjeként meg is tette. *Szomorú és méltánytalan, hogy az életét a magyarságnak, a katolikus szellemű kultúrájának szentelő, önfeláldozó tudósnak, a katolikus lexikon kiadója nem méltányolta méltóképpen munkáját. Ez indította arra, hogy világi temetést kért! To-*

vábbi méltatás helyett lexikográfiai szinten, lelkéhez méltóan álljon itt szellemi teljesítménye az ő szándéka, kéziratosa önéletrajza szerint.

Viczian János László, dr. phil. (Békéscsaba, Békés vm., 1940. aug. 8. – Budapest, 2013. aug. 18.): könyvtáros, lexikonkészítő. – R. k. Szülők: János (1912–2001) kárpitos mester, Stefanik Ilona (1914–2002) nyomdai berakó; neje Takács Emma (1944–) kvttáros; fia Botond (1972–) gépészmérnök, kommunikáció-technikai mérnök, mozitechnikus. – Ált. és középisk. Békéscsabán végezte, 1956. XI. 1/4: nemzetőr. 1958. VI. 13: gimn. éretts., VII. 1/15: Bpen a „Béke” faipari kisipari szövetség munkása, 1958. VIII. 15. – 1959. VI. 10: Bpi Postaigazg. forgalmi gyakornoka, 1959. VI. 15 – 1960. XI. 15: a Kontakta Villamos Szerelési Anyagok Gyára bakelit préselő betanított munkása. 1960. IX. 17.– 1965. VI: ELTE BTK hallg., 1965: tört. tanári és tud. szocializmus előadói, 1970: kvttárosi, 1979: dri okl. szerzett (avatására nem ment el, mert nem akart hűséget esküdni a ‘népköztársaságnak’), 1976. IX.–1977. V: kvtkiadói szerk. tanf. végzett. – 1965. VII. 10. – IX. 10: a Kultúra Kvkerek. Váll. számlázója, 1965. XI. 15.–1969. IX: a Föv. Szabó Ervin Kvtár kvttárosa, 1969. IX–XII: a Tömegkommunikációs Kutatóközp. kvttárosa, 1970. I. 1. – 1975. XI: az Építésügyi Tájékoztatási Közp. kvttárhálózati előadója, kvttárvez., irod. szerk. 1975. XI. 24– 1979. VI. 30: az Akad. Kiadó Lexikonszerk-ben az Akad. nagylex. (m. tört.) fel. szerk. és a Kortárs m. irod. lex. (nyugati m. írók) szerk. [nem jelent meg] 1978. IV. 30: a Ny-i m. íróktól való kérdőíves életrajzi adatkérés miatt „fasisztákkal levelezett” váddal elbocsátották, az Akad. Kiadó Munkaügyi Döntőbiz. (eln. Décsi Gyula 1919–1980) állásába visszahelyezte, de munkát nem végezhetett (ezen idő alatt a M. életrajzi lex. III. köt. társ.tud. részének szerk.). Márta Ferenc (1929–) az MTA főtitkára sürgetésére távozásra kényszerítették; az MTA főtitkárh. Köpeczi Bélával (1921–) megegyezve, OKTK (Klaniczay) ösztöndíjasként 1979. VII. 1–: a Magyar életrajzi adattár készítője. Ennek keretében 1981. IV–1996. XII. 31.(de nyugdíjasként 2006. X: is): Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái adatgyűjteménye kéziratának s. a. r. szerk. A Magyar írók... készítésének szerződését Engel Pál (1938–2001) MTA ltag 1996. XII. 15: fölmondta (vsz. az 1996. VIII: a 6. sorozatban, 26–30.-nak megajánlott Szinnyei-díj visszautasítása [és a M. katolikus lex. szerk. mint főbűnök] miatt). 1983. V. 1– (2006. X: is): a Magyar katolikus lexikon szerk. is. 1990. I. 1. – 1995. II: a Révai új nagylexikona előkészítő főszerk. és segédleteinek készítője. 1997. I. 1– VIII. 8: állástalan (munkanélküli segélyen), 1997. VIII. 8. – 2000. VIII. 8: ‘elő’ (kényszer)nyugdíjas, majd nyugdíjasként e lexikonfolyamok (s a 26 köt-tel a legtöbb m. lex.kötet) készítője. – Írásai: A Jövő Mérnöke (1972: Az Előretől A Jövő Mérnökéig. A műegy. diáklapok krónikája. sor.), Kvtáros (1973: 5. sz. Hiányoznak kvttárainkból a diákkiadványok; 1974: 7. sz. Világtörténelmi kisenciklopédia, válaszcikk is), Kvtári Figyelő (1974: 6. sz. A főisk. kvttárak művelődéstört. földadatairól; 1990: 5/6. sz. M. írók élete és munkái. Múlt, jelen, jövő és ajánlások a helyismereti személyi adattár készítéséhez), M. Kvszle (1981: 4. sz. Adatbank – kamatok nélkül?), kecskeméti Forrás (1982: 3. sz. Lexikon – fehérbe kötve), Vigília (1982: 9. sz. Sorsok a közelmúltból [cenzúrázva]), győri Műhely (1983: 3. sz. Őszintén a kormoskvról [RMIL 1. köt.]), M. Hajnal (2003. III: 11. Címszavak a M. kat. lex-ba: szoborrombolás) – M: 1. M. egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1972. Bp., 1978. (Felsőoktatástört. kiadv. 5.) (Ism. Kvtáros 1979) – 2. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Írta és összeál. Gulyás Pál. 7. köt. Ebeczky–Ézsöl. S. a. r. és előszó. Uo., 1990. – 3. M. egyetemek és főiskolák földrajzi és intézményi mutatója. Összeáll. Szekszárd, 1991. (Segédlet a Révai új nagylex. készítőinek 2.) [előbb: a M. egy. és

főisk. diáklapok bibl. mutatójaként] – 4. Útmutató és segédletek a Révai új nagylexikona cikkrőri és szerkesztői számára. Összeáll. Uo., 1991. (U. az 1.) – 5/9. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Írta és összeáll. Gulyás Pál. 8–11. köt. Fa–Gyürky. S. a. r. Uo., 1992. – 10. Ki kicsoda Kassától Prágáig? Szerk. Szőke Józseffel. Szekszárd, 1993. (A századvég magyarsága 1.) (A Révai új nagylex. segédkevei 1. sor.) – 11/14. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Írta és összeáll. Gulyás Pál. 12–15. köt. Haade–Jürikné. S. a. r. Bp., 1993. (a kv. Fitz József-díjat kapott) – 15. M. katolikus lexikon. 1. köt. A–Bor. Főszerk. Diós István. Szerk. Uo., 1993. – 16. Ki kicsoda a hírközlésben? Szerk. Bodrits Istvánnal. Szekszárd, 1993. (A századvég magyarsága 2.) (A Révai új nagylexikona segédkevei 1. sor.) (Ism. Forrás 1994: 11. sz., Csongrád Megyei Kvtáros ¼. sz.) – 17. M. és magyarországi katolikus sajtó 1990-ig. Bibl. kivonat a M. katolikus lexikonból. Szerk. Bp., 1995. – 18/19. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Gulyás Pál adatgyűjtéséből s. a. r. 16–17. köt. Kaál–Lyka. Uo., 1995. – 20/22. M. katolikus lexikon. 2. köt. Bor–Éhe, 3. köt. Éhi–Gar, 4. köt. Gas–Hom. Főszerk. Diós István. Szerk. Uo., 1996–1998. (Ism. M. Kvszle 1999: 2. sz.) – 23. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Gulyás Pál adatgyűjtéséből s. a. r. 18. köt. Lamperits–Myskovszky. Uo., 1999. – 24/26. M. katolikus lexikon. 5. köt. Hom–J. 6. köt. Kaán–Kiz. 7. köt. Klacs–lond. Főszerk. Diós István. Szerk. Uo., 2000–2002. – 27. M. írók élete és munkái. Új sorozat. Gulyás Pál adatgyűjtéséből s. a. r. 19. köt. N. Árpádné – Özséb P. Uo., 2002. – 28. Diákélet és diákegyesületek a budapesti egyetemeken 1914–1919. Uo., 2002. (Felsőoktatástört. kiadványok. Ú.S. 2.) (Ism. M. Nemz. VIII. 16.) – 29/33. M. katolikus lexikon. 8. köt. Lone–Meszl. 9. köt. Meszr–Olt. (Ism. M. Kvszle 2004: 4.sz.), 10. köt. Olt–Pneu., 11. köt. Pob–Sep. 12. köt. Seq–szentl. Főszerk. Diós István. Szerk. Uo., 2003 – 2007. (Ism. M. Kvszle 2004: 4.sz.; M. Demokrata 2008. II. 27.) — Bpen 1974–1975: a Tájékoztatótudományi tanulmányok sor (1-2. sz.), 1993: A századvég magyarsága (1-2. sz.), és A Révai új nagylexikona segédkevei 1. sor (1-2. sz.) sorozatszerk. – Kz-ban (segédletei a lexikonokhoz): Névmutató az Erdélyi m. irod. bibliogr. 1919–1942. füzeteihez – Névmutató az Irodalomtörténet 1919–1944 [Gulyás Pál: Halottaink] rovatához. – Névmutató A Kir. Magyar Természettudományi Társulat évkönyve 1939–1940 [Gombocz Endre: A hazai természettudósok rövid életrajza] rovatához – Névmutató a Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai (Bp., 1941: Mikó Tibor A nemzetiségi kérdés m. irodalma) függelékéhez. – Névmutató A mai m. egészségügyi közszolgálat (Bp., 1942: Znakovszky Emma: A közegészségügy m. irodalma az 1920 utáni években) függelékéhez. – Betűjegyei: 88 (M. kat. lex.); -án (10. sz. mű); -zi- (16. sz. mű); VJ. (M. írók...) == M. Nemz. 1993. 257. sz. (Hanthy Kinga: A szerzetesi levéltárakat megsemmisítették. Készül a M. kat. lex.), 2001. XI. 23. (Hanthy Kinga: Az Akadémiai Kiadó egykori fantomja), 2003. IV. 12. (Hanthy Kinga: Gulyás a világszám. Mire telik a m. tud. pénzből? [családommal e napon szavaztunk NEM-mel az EU 'csatlakozásra'] – M. Kvszle 1997: 1. sz. (Czigány Lóránt: Szinyei–Gulyás–Viczián) – Kortárs m. írók. Szerk. Almási Éva. Bp., 2000. II: 468. – M. Hajnal 2003. III: 10. (P.[olgárdi] G.[éza]: “Gőzhangya III.” avagy Viczián János) (2008 II. 27.)

Őszintén remélem, a magyar és katolikus szellemű tudomány e nélkülözhetetlen segédlete érték és tudáskincs marad, amíg magyar és hívő ember él a Kárpát-medencében.

Közreadta: Bodrits István

VINCZE GÁBOR

SZATMÁR HŰSÉGES TUDÓSA: DR. BURA LÁSZLÓ
(1932–2014)

2014. augusztus 31-én, 82 éves korában, hosszan tartó, súlyos betegség után elhunyt dr. Bura László, a kiváló pedagógus, újságíró, nyelvész, hely- és egyháztörténész, a romániai magyar tudományos- és közélet egyik jeles alakja.

Szatmárnémetiben született 1932-ben. Iskoláit helyben végezte, 1950-ben érettségizett az Állami Magyar Fiúliceumban (a két évvel korábban államosított Református Gimnáziumban). A Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv- és irodalom szakán szerzett magyartanári oklevelet 1954-ben. Márton Gyula hívására a nyelvtudományi tanszék-re került gyakornoknak, az államvizsga után ugyanott dolgozott főgyakornokként. 1955. március 26-án letartóztatták, a Nagyváradai Katonai Törvényszék 6 év börtönbüntetésre ítélte „államellenes szervezkedésért”. Ügye 1956-os újratárgyalásakor ezt a vádpontot megszüntették ugyan, de „tiltott kiadvány terjesztéséért” mégis 5 év börtönnel sújtották. Még sem került börtönbe, ugyanis az 1955-ös közkegyelmi rendelet rá is vonatkozott.

1956 őszétől Mezőpetriben oktatott, majd bekerült szülővárosába, szintén általános iskolai tanárnak. 1972-ben a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megszerezte a filológia doktora címet. 1971-től Szatmárnémeti egyetlen magyar gimnáziumába tanított a kilencvenes évekig. 1990-től ő lett a Kölcsey Ferenc nevével fölvevő gimnázium igazgatója.

Neki köszönhetően ebből az intézményből nőtt ki a város két felekezeti gimnáziuma, a református és a katolikus. Ez utóbbinak, a Hám János nevét viselő Líceumnak 1994-től lett az igazgatója, ő fejlesztette azt föl iskolaközponttá. Már nyugdíjba vonulását követően, 1999-ben kinevezték a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémetibe kihelyezett Tanítóképző Főiskolai Tagozat tanulmányi igazgatójává. Ezt a megbízatást 2004-ig töltötte be.

Több évtizedes pedagógiai tevékenysége mellett tudományos (történeti, nyelvészeti, néprajzi) munkássága is fontos hagyatékul szolgál az utókornak. Élete végéig nagy szerepet vállalt az erdélyi magyar kultúra, identitás, és az anyanyelv megőrzése érdekében. Fiatalkorától szívügye volt a nyelvművelés. (1973-tól előbb a temesvári Szabad Szóban, majd a bukaresti Ifjúmunkásban szerkesztett nyelvművelő rovatot, összegyűjtött írásai 1982-ben jelentek meg a bukaresti Kriterion Kiadónál.)

A hetvenes években nagy lendülettel kapcsolódott be a népdal- és népballada-gyűjtésbe. Ennek eredményeként jelent meg a Kriterionnál 1972-ben a *Zöld erdőben fenyő zöldje: Szatmár megyei magyar népdalok és népballadák*, 1979-ben pedig a nagy sikerű *Szatmári népballadák* című könyve. Iskola-történeti kutatásait még a '80-as években kezdte el, de ezek igazán csak 1989 után teljesedtek ki. (Lásd a két legfontosabb munkáját: *A szatmári református kollégium és diákjai, 1610–1852*. Kolozsvár 1994. és *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*. Csíkszereda, 1999.)

A '80-as évek második felétől – a Ceauşescu-diktatúra mind „szigorúbbá” válása idején – egyre több írása csak Budapesten jelenhetett meg. (Például *Mezőpetri ragadványnevei*. Budapest, 1987.) 1990 után sorra napvilágot láttak a korábban „indexre tetti” vagy politikai okokból íróasztalfiókban maradt írásai. Tudományos munkássága a cenzurális kötöttségektől megszabadulván, új lendületet vett.

Korábbi kutatási területei egy újjal: az egyháztörténettel egészültek ki. 1991-ben adta ki a szatmári püspökség a *Hűségesen, fáradhatatlanul. (Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja)* című könyvecskéjét. Ez volt az első életrajza a mártírhalált halt szatmári püspöknek. Ő volt a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyei Bíróság által megbízott egyik történész szakértő Scheffler János (†1952) és Bogdánffy Szilárd István (†1953) vértanú püspökök boldoggá avatási perében. (Mindkét vértanú püspököt Nagyváradon avatták boldoggá 2010-ben, illetve 2011-ben.) Hasonló feladata volt Hám János (†1857) volt szatmári püspök és kinevezett esztergomi érsek kapcsán is. (Boldoggá avatási eljárása máig nem fejeződött be.)

A boldoggá avatási perekkel összefüggésben, de attól függetlenül is több munkájában a romániai magyar katolikus egyháztörténettel foglalkozott, feltárva a fellelhető források segítségével a diktatúra évtizedeinek történetét, az egyház és a magyarság viszonyait. (A fontosabb egyháztörténeti könyvei közül lásd: *Köztünk élt – Scheffler János Szatmár vértanú püspöke*, Szatmárnémeti, 2004.; *Sakkfigurák. A Scheffler János – Bogdánffy Szilárd koncepciós kirakatper*, Csíkszereda, 2012.) A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok hűséges munkatársa volt, 1996 és 2012 között összesen 11 tanulmánya jelent meg ott, többek között: *A jezsuiták Szatmáron* (1997, 1–2. sz. 19–35.); *A szatmári római katolikus egyházmegye 1945 és 1956 között. Az egyház Rómától való elszakításának kísérlete* (2000, 1–4. sz. 163–181.); *Boldog Bogdánffy Szilárd (1911–1953)* (2012, 1–2. sz. 139–147.)

Élete utolsó két évében a MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport külső munkatársaként a – széleskörű nemzetközi kooperációban készülő – Püspökllexikon, illetve Frintaneum-projektek számára a Szatmári Egyházmegyére vonatkozó biográfiai szócikkeket készítette el példamutató alaposággal és gyorsasággal.

1990 után több szakmai társaság választotta a tagjai közé, egyebek mellett az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Kriza János Néprajzi Társaság, és a Magyar Néprajzi Társaság, 2000-től a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja lett. Számos szakmai elismerésben részesült. Többek között megkapta a Csúry Emlékérmét (1987), a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség Életműdíját (1996), a Fraknoi Vilmos Díjat (2000), a dr. Scheffler János-díjat (2004), a Gróf Mikó Imre emlékérmét (2006). 2008-ban Szatmárnémeti díszpolgára lett.

E nemzetéhez hű értelmiségi, sokoldalú szakember elhunytá nagy veszteséget jelent nem csak az erdélyi, de az ősszmagyar kultúra és a magyar tudományos körök számára egyaránt.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

FEJÉRDY ANDRÁS

MAGYARORSZÁG ÉS A II. Vatikáni Zsinat 1959–1965
(Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 43.),
MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2011. 369 p.

Az MTA Történettudományi Intézete sorozatában jelent meg Fejérdy András doktori értekezése, amely eddigi kutatásainak szintézise. A témaválasztás már azért is izgalmas, mert három olyan kérdéskörben is állást kell foglalnia, mint a nemzetközi helyzet enyhülése, a *détente*, a magyar kormányzat egyházpolitikája és a vatikáni keleti politika kérdésköre, továbbá a Magyar Katolikus Püspöki kar *de jure* elnöke, Mindszenty József bíboros hercegeprímás helyzete, aki a zsinat egész időszakában a budapesti amerikai követség vendége volt.

Forrásbázisa az ÁBTL vonatkozó anyaga, és a forrásismeret területén jelentős többletet tapasztalhatunk a korábban ismert „Canale” dosszié felhasználásán túl. Ezen kívül a következő levéltárakban végzett kutatásainak forrásbázisára támaszkodik: Olasz Külügyminisztérium, Budapest Főváros Levéltára, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Irattára, a MOL, a római Szent István Alapítvány Zágon Gyűjteménye és a Váci Püspöki és Káptalani Levéltára. A szakirodalom bővelkedik a vonatkozó legújabb külföldi publikációkban csakúgy, mint a hazaiakban. Más célra is hasznos a II. Vatikáni Zsinat magyar résztvevői és kísérőik – a mindenkori fedőnév beazonosításával, amennyiben az illető személy be volt szervezve –, a kötetben előforduló fontosabb személyek bő életrajzi adatlása (286–340. oldalak) és az időrendi áttekintés (341–364.) A kötetet névmutató zárja.

Az első részben a zsinat előkészítő szakaszát tárgyalja. A második rész Magyarország és a Szentszék kapcsolatát a II. Vatikáni Zsinat idején (1962–1965). A harmadik rész a zsinat utáni helyzetet értékeli. Az összegzésben a következő eredményekre figyeltünk fel: XXIII. János pápa számára a zsinat meghirdetése volt az az eszköz, amellyel – azon túl, hogy biztosítani óhajtotta a zsinat egyetemes mivoltát – elérhette a vasfüggönyön túli országok főpásztoraival a kapcsolatot, s az ő részvételük biztosítása érdekében adott esetben engedményeket is tett. Nem elfelejtendő szempont, hogy a budapesti kormány részéről is volt egy pragmatikus egyházpolitikai fordulat, amennyiben a pártállam belátta, hogy a vallás teljes felszámolását nem lehet azonnal elérni. Ezért, számolva az egyháziak együttműködésével, Budapest felhasználta a zsinati részvételt a külpolitikai elszigeteltségből való kitérésre, bár a vonatkozó döntést – Moszkvára várva – csak az utolsó pillanatban, 1962 nyarán hozta meg. A zsinat ugyanakkor magyar vonatkozásban nem elsődlegesen belső egyházi esemény volt, hiszen mindvégig szorosan kapcsolódott a szentszéki–magyar tárgyalásokhoz.

Az Apostoli Szentszék a tárgyalások során célkitűzéseit csak részben érte el: azt ugyan biztosítani tudta, hogy megtartsa a magyar egyházat a Róma-hűségben, és elhárult annak a veszélye, hogy a pártállam skizmatikus nemzeti katolikus egyházat hozzon létre, ugyanakkor nem sikerült lényegesen támogatnia az egyház belső mozgásterét Magyarországon. Szerző szimbolikus eredménynek tekinti pl. azt, hogy az egyházügyi megbízottak („bajszos püspökök”) kiköltöztek a püspöki aulákból. A magyar kormány viszont teljes mértékben elérte céljait – hiszen helyzeti előnyben volt, hazai pályán játszott: elismertette a status quot, ezáltal elfogadtatta rendszerét és erősítette annak tekintélyét nemzetközi téren, továbbá az ellenőrzött zsinati részvétel és a Pápai Magyar Intézet magyar irányítás alá vonásával egyben a vatikáni hírforrásokat is biztosított, sőt, a zsinat az információszerzés elsődleges színhelyévé vált számára. Szerző továbbá megállapítja, hogy a Szentszék tárgyalási pozícióját gyengítette az a tény, hogy egyre kevésbé jutott el hozzá a rendszerrel szemben kritikus magyar egyháziak álláspontja, így ki lett szolgáltatva a magyar dezinformációs és manipulációs kísérleteknek.

Szerző finom érzékenységgel, személyekre lebontva elemzi az egyes zsinati küldöttek magatartását és minden esetben jelzi, hogy az illető mennyire mozgott otthonosan a szokatlan mezőnyben és mozgása mennyiben szolgálta az egyház érdekeit vagy adott esetben saját személyes vélt vagy valós érdekeit, esetleges előremenetelét. Majd megállapítja: „a vatikáni reményekkel szemben a keleti politika hiányosságait a megerősített magyar hierarchia sem volt képes kellő mértékben ellensúlyozni. A II. Vatikáni Zsinat így nem válhatott rövid távon a magyar egyház belső megújulásának alapjává. Sőt a püspökök szerepének a zsinati egyházkép folyományaként végbemenő felértékelődése inkább az állam pozícióin javított...” Végezetül Szerző, a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján, a Szentszék döntésének tulajdonítja azt a tény, hogy Magyarország a keleti politika kísérleti laboratóriumává vált.

Mindszenty bíboros helyzetére vonatkozóan fontos az a megállapítása, hogy 1963 májusában a budapesti fél vetette föl a kérdést, miután Agostino Casaroli szentszéki diplomata eme első kapcsolatfelvételnél szándékosan vagy sem – bár járt Mindszenty-nél a követségen –, nem hozta szóba. Ekkor még az volt az álláspont, hogy sietni kell, hogy még XXIII János pápa idejében lépjenek. Mint ismeretes, június elején a helyzet gyökeresen megváltozott és a trónralépő VI. Pálnak kellett megoldania a helyzetet. Ettől kezdve Budapestnek már nem volt annyira sietős, és 1964 tavaszán Budapest javaslatára választották el a részleges megegyezés kérdéskörét Mindszenty helyzetének rendezésétől.

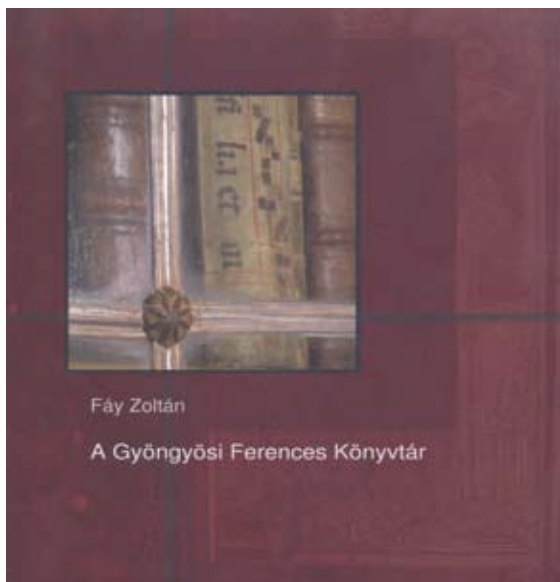
E rövid ismertetőben nem vállalkozunk arra, hogy minden lényeges és informatív részletre kiterjedjünk, csak arra szorítkozunk, hogy felhívjuk a téma iránt érdeklődők figyelmét, egyben további alkotókedvet kívánjunk a Szerzőnek.

Somorjai Ádám OSB

FÁY ZOLTÁN

A GYÖNGYÖSI FERENCES KÖNYVTÁR

Kiadja a Ferences Plébánia és Rendház. Gyöngyös, 2012. illusztrált, 101. p.

Páratlan értékű könyv-, művelődés- és egyháztörténeti kiadvány gyarapítja a magyar és egyetemes kultúrát *Fáy Zoltán: A Gyöngyösi Ferences Könyvtár* című a Gyöngyösi Ferences Plébánia és Rendház kiadásában, színes és fekete-fehér illusztrációkkal ellátott, a közelmúltban napvilágot látott könyv. A magyar ferences könyvkultúra kezdeteit azokban a rendházakban kereshetjük, amelyek már az Árpád-házi királyok korában álltak, s ahol élénk lelki és szellemi élet volt. A barátok első hazai könyvtárai valószínűleg az esztergomi, a pesti és a budavári rendházakban voltak. A barátok tartották

fenn az ország legnagyobb könyvtári hálózatát, hiszen több mint száz kolostoruk mindegyikében működött bibliotéka. De a későközépkori és barokk magyar ferences gyűjtemények közül ma már csak egyetlen, a Gyöngyösi Ferences Könyvtár maradt meg majdnem teljes egészében épségben. Gyöngyösön, A ferences rend legnagyobb magyarországi kolostorában található az ország, Pannonhalmán kívül egyetlen, alapítása óta ugyanazon a helyen lévő kolostori könyvtára. Sok tekintetben egyedülálló a Kárpát-medencében. Több száz éves polcain feltűnő gazdagságban találjuk meg a XV-XVII. század európai műveltségének köteteit, 21 darab ősymotatványt, 1500 előtt nyomtatott könyvet, 799 darab XVI. századból valót, 160 kéziratot, ebből 6 kódexet, továbbá 27.000 XVII-XIX. századi könyvet. Ez az értékes anyag a középkori magyarországi ferences rend máshol elpusztult könyvtárainak anyagát mentette meg, olvasztotta magába, és így szolgálta évszázadok során a tanítással és gyógyítással is foglalkozó rend igényeit. A teológiai, filozófiai, történelmi, természet- és orvostudományi könyvekben számos korabeli kézírásos bejegyzés található, melyek növelik a könyvtár művelődéstörténeti értékét. Több értékes nyelvemléket is felfedeztek a könyvtár állományában, mint amilyen a *Gyöngyösi Kódex*, vagy a *Gyöngyösi Szótorredékek*. Egyik legértékesebb darabja az 1462-ből származó *Fustus Biblia*, mely 1998-ban egy befalazott rejtékhelyről került elő. A könyvtár egyidős a kolostorral, önálló intézményként – leszámítva az 1950-1997 közötti időszakot – sohasem működött. A bibliotéka a rendház, később a rendtartomány része, szervezeti egysége volt, éppúgy mint a konyha, a refektórium, vagy a rekreációs terem. A tudománytörténeti alaposággal megírt munka tizenkét fejezetben feltárja a középkori ferences könyvtárak kezdeteitől a török hódoltság évtizedein át a barokk megújulás, a hazafias megújulás, a háború és szétszórás, a szocialista időszak könyvtár- és a rendtartomány történetét,

felsorolja a gyűjtemény könyvtárosait. A névmutatóval és bőséges irodalomjegyzékkel ellátott mű kézírata eredetileg egy pedagógiai program részeként íródott, a kibővített, gazdagon illusztrált kötet *Ipolyi Arnold* (1823-1886) történetíró, püspök elkötelezettségét sugallja: „*Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszsenek, s ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényesebb a jelen, s kétésebb a jövő.*”.

Bodrits István

ÖRÖKSÉG ÉS KÜLDETÉS. BENCÉSEK MAGYARORSZÁGON 1-2.

Szerk.: Illés Pál Attila és Juhász-Laczik Albin OSB, Rendtörténeti konferenciák 7/1-2., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Budapest, 2012., 1233 p.

A magyar egyháztörténet-írás egyik nagy adóssága volt a hazánkban működő szerzetesrendek történetének minél alaposabb feldolgozása. E feladatot többek közt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara vállalta magára, s szervez évek óta tudományos konferenciákat egy-egy szerzetesrend történetéről. Így a ferencesek, jezsuiták, domonkosok, pálosok, ciszterciek, lazaristák és piaristák után hazánk legősibb szerzetesrendjének története volt a témája a Magyar Benés Kongregáció, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola és a PPKE BTK által 2010-ben megrendezett konferenciának, amely eredményei immár nyomtatva is olvashatók.

Az konferencia anyaga két kötetben, több mint ezerkétszáz oldalon át, ötvenhét tanulmányon keresztül a középkortól napjainkig a legkülönbözőbb aspektusokból, interdisciplinárisan enged betekintést a rend történetébe. A könyv erénye, hogy a rend történetét tematikus fejezetekre osztva és nem szigorú kronológiai sorrendben tárgyalja, megvizsgálva a legkülönbözőbb, sokszor méltatlanul háttérbe szorított nézőpontokat is.

Jelen mű olvasója örömmel tapasztalhatja, hogy a most napvilágot látott könyvben hangsúlyos helyet kap a középkor sötét, a témát átfogóan, történeti, művészettörténeti, és régészeti szempontokból is vizsgálja, megpendítve a diplomatika tudományának húrjait is. Így olvashatunk többek közt a bencések somogyi birtokairól, templomairól és apátságairól, a küszéni és Nagyecsed-sárvári monostorról, a legrégebb magyarországi papíroklevél kilétéről, valamint Tolnai Máté 1506-os breviáriumának forrásairól. E fejezetben érdekes polémia bontakozik ki a szerzők között I. (Szent) László temetkezési helyével kapcsolatban. A somogyvári temetkezés mellett szól Koszta László egy nagy terjedelmű, a rend és a XI–XII. századi magyar királyok kapcsolatát elemző tanulmányában. Solymosi László ellenben hosszan érvel amellett, hogy Szent Lászlót azonnal Váradon temették el, és a somogyvári temetkezés története valójában egy Saint-Gilles-i oklevél téves értelmezéséből származik.

A bencések újkori történetével foglalkozó fejezetben már nehezebb észrevenni a tanulmányokat összekötő szálakat. Ez talán a kutatók széles körű, időben is nagyon eltérő érdeklődésének köszönhető. Így olvashatunk itt a raguzai bencések hódoltsági misszióiról, és a XVII–XVIII. századi bencés benedikciókról, tanulmányozhatjuk Roznák Márton 1783-as útinaplóját, valamint a bencés növendékfelvétel XIX–XX. századi történetét is. Külön fejezet foglalkozik a rendházakkal és apátságokkal, így tárgyalásra kerül a dömölki apátság, a komáromi bencés rendház, valamint a győri bencések kulturális tevékenysége is.

Egy rend történelmében nem könnyű – és nem is mindig érdemes – szétválasztani egymástól a nevelés, a kultúra-ápolás és a különböző gyűjtemények történetét. A szerkesztők jól oldották meg a feladatot; a bencés művészeti életről szóló fejezet a középkortól a XX. századig, a templomok történetén át a regény műfajáig elemez témákat, míg a *Bencés nevelés* című fejezetben a XIX-XX. századdal foglalkoznak a tanulmányok, tárgyalva többek közt a koedukált nevelés ma is aktuális kérdését. A *Bencés gyűjtemények* című fejezetben a hangsúly a könyvtár-, és fotógyűjteményen van, de helyet kapott egy-egy tanulmány a főapátság éremgyűjteményéről és a győri bencés gimnázium régiséggyűjteményéről is. Külön figyelmet kap Palatin Gergely munkássága, aki fotográfiái miatt a leghíresebb magyar bencés fényképésznek tekinthető.

Az egyháztörténet-írás klasszikus műfajának számítnak a főpapi életrajzok, amelyek e kötetből sem maradtak ki, így megismerhetjük Lendvay Placid, Sajghó Benedek, Rimely Mihály, Vaszary Kolos, Serédi Jusztinián, Legányi Norbert és Sárközy Pál életútjának hosszabb-rövidebb szakaszait. A *Bencés tudósok* című fejezetben a teológia, vallástörténet, matematika, fizika és történettudomány bencés művelői, így például Guzmics Izidor, Kúhár Flóris, Jáki Szaniszló és Erdélyi László munkássága kerül bemutatásra. Érdekes színfoltja a műnek, hogy egy alapjában véve történelmi tanulmánykötetben helyet kap a bencés lelkiség, és olvashatunk többek közt a monasztikus hitvallás és a vallásközi párbeszéd kapcsolatáról is. Külön fejezetet kapott a bencés gazdálkodás témája, amely többek közt a késő középkori bencés pénzgazdálkodás, a balatonfüredi gyógyfürdő és Vaszary Kolos balatonfüredi villája mellett a modern bencés gazdasági modellekkel is foglalkozik.

A második kötet nagy hangsúlyt fektet a rend kommunizmus alatti történetére, bemutatva a bencések és a diktatúra viszonyát. Mindezt a legkülönbözőbb szempontok alapján teszi. Így többek közt foglalkozik a téma kutatásának módszertanával és forrásaival, a rendtagok – például Pálfi Aurél és Söveges Dávid – bírósági perével és bebörtönzésével, valamint az 1956-os pannonhalmi eseményekkel, és azok utóéletével is. E fejezet egy forrásközléssel végződik, amelyben az Állami Egyházügyi Hivatal 1970. októberében kelt jelentését olvashatjuk „a bencés rend politikai és egyházpolitikai helyzetéről”. Végül a kötetet három, a bencés jogtörténettel foglalkozó, a középkori magyarországi búcsúkat, a modern kori főpát-választást, valamint a *ius proprium* történetét taglaló tanulmány zárja.

Az írásokat színes és fekete-fehér képek, térképek, táblázatok és diagramok teszik szemléletesebbé. A mű értékét a bőséges jegyzetapparátuson kívül növeli az is, hogy minden tanulmányhoz egy rövid angol nyelvű összefoglaló is tartozik. A kutatók számára örömteli, hogy a tanulmánykötetet egy részletes név- és helymutatóval is ellátták. A jelentős terjedelem ellenére a műben helyesírási hiba, elütés csak elvétve fordul elő, talán a legfeltűnőbb, hogy a tartalomjegyzékben Lovas Elemér keresztnévét kis kezdőbetűvel szedték. A címek pontosan lefedik az írások témáját, ez alól talán csak Soós Sándorné Veress Rózsa munkája kivétel, melyben a bencés és ferences rend kapcsolatainak bemutatása helyett inkább csak Assisi Szent Ferenc életéről, a bencés rendhez való viszonyáról olvashatunk. Fontos megemlíteni, hogy az ötvenhét tanulmány közül tizenkettőt bencés szerzetes – köztük Várszegi Asztrik pannonhalmi főpát – írt.

Összességében elmondható, hogy a két kötet nagy előnye a változatos témaválasztás és az ebből eredő műfaji gazdagság, a rendtörténet széles körű értelmezése, s így a történetészek számára periférikus témák felvetése, bemutatása, valamint az eddig elfogadott megállapítások szükség szerinti újragondolása. Ezt egészíti ki az igényes külső és a lo-

gikus, átgondolt belső felépítés. Mindezek fényében e két kötet nagy eséllyel nem csak a bencés rend magyarországi történetét kutató egyháztörténészek számára szolgál majd alaplüként, hanem bármely kutató haszonnal forgathatja.

Kanász Viktor

BURA LÁSZLÓ

SAKKFIGURÁK.

A SCHEFFLER JÁNOS – BOGDÁNFY SZILÁRD KONCEPCIÓS KIRAKATPER.
Státus Kiadó, Csíkszereda, 2012. 323 p.¹

A Kádár-rendszer bukása előtt az erdélyi² római katolikus egyház 1945 utáni történetét ugyanúgy nem lehetett kutatni, mint az erdélyi magyarságét. (Akkoriban Márton Áron életét is csak emigrációs kiadványokból lehetett megismerni.) A rendszerváltást követően már több munka foglalkozott a romániai egyházüldözés áldozataival.³ A kilencvenes években a kutatás legnagyobb nehézségét az okozta, hogy a romániai állami levéltárak évekig nem nyíltak meg a kutatók előtt, emiatt csak a csekély mennyiségű⁴ magyarországi levéltári forrásra, valamint az erdélyi egyházi iratokra lehetett támaszkodni.

Az igazán nagy áttörést az jelentette, amikor 1999-ben megnyílt Bukarestben az ACNSAS⁵ és ettől kezdve végre az állambiztonsági iratok (legalábbis nagy részük) kutathatóvá váltak. Persze még jó pár évnek kellett eltelnie, mire kézzel fogható kutatási eredmények születtek, de az elmondható, hogy a 2010-es évektől igen sok olyan tanulmány jelent meg, amely már az állambiztonsági iratokra is támaszkodott. (Meg kell jegyezni, hogy a bukaresti egyházügyi hivatal iratanyaga csak a legutóbbi időktől kutatható.)

A recenzált kötet szerzője, Bura László elsőként kezdett foglalkozni a szatmári római katolikus egyházmegyének, illetve Scheffler János püspöknek az 1945 utáni sorsával, tevékenységével, és rengeteget publikált ebben a témában.⁶ A 2000-es évektől ő is kutatni kezdett a CNSAS Archívumában, a „Sakkfigurák” ennek a munkájának az eredménye.

1 A közelmúltban a könyvet föltették az internetre, itt olvasható el a teljes szöveg: <http://docplayer.hu/16525975-Bura-laszlo-sakkfigurak-a-scheffler-janos-bogdanffy-szilard-koncepcios-kirakatper.html> (Letöltve 2017. május 17-én.)

2 Itt és a továbbiakban Erdély alatt az 1920-ban Romániának ítélt területet értem.

3 Budapesti levéltári források, és az addigi magyarországi szakirodalom alapján a recenzió is érintette tanulmányai során a fenti témát. Lásd Magyar egyházak a „népi demokrácia” éveiben (1945–1955). In uő. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyar kisebbség második világháború utáni történetéből*. Csíkszereda, 1999. 307–318. VIRT László és HETÉNYI VARGA Károly munkái döntően az oral history-ra támaszkodtak. Lásd *Katolikus kisebbség Erdélyben*. (Budapest – Luzern, 1991.), illetve *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. II–III. kötetek, (Abaliget, 1995., 1996.) Hetényi Varga második kötete az erdélyi és nagyváradi, a harmadik kötet a szatmári egyházmegye üldözött lelkészeinek sorsát mutatja be.

4 Mivel az ötvenes évek romániai egyházüldözése (az „egyházi reakció elleni harc”) paralel folyt a magyarországgal, a bukaresti magyar kommunista diplomatákat ez a téma egyszerűen nem érdekelt, 1949 után egyetlen követségi jelentésben sem foglalkoztak az erdélyi egyházak helyzetével.

5 ACNSAS = Arhivul Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (a Szekuritáte Levéltárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára) rövidítése.

6 Életmű bibliográfiáját a halála után megjelent *A többszólomáság ösvényein. Nyelvészeti tanulmányok* című kötet tartalmazza. (Csíkszereda, 2013. 199–309.)

A több mint 300 oldalas kötet két nagy részre osztható. Az első 100 oldalon egy alapos bevezető tanulmány olvasható, melyet 200 oldalas dokumentum-melléklet egészít ki.

A bevezető tanulmány elején a szerző leszögezi, hogy alapvetően a Scheffler–Bogdánffy-ügyre⁷ fókuszál, és az általános eseménytörténet ismertetésére nem tér ki. Nyilván abból a logikus előfeltevésből indult ki, hogy akit érdekel a kötet témája, már ismeri az általános politikai hátteret.

A hét főfejezetre és számos alfejezetre tagolt tanulmány kronologikus fölépítésű.

Az első nagy fejezet a szatmári⁸ egyházmegye 1945 utáni helyzetét mutatja be. Ez cseppet sem volt egyszerű. Egyfelől 1945-től az egyházmegye kárpátaljai részével (mely szovjet uralom alá került) megszakadt a kapcsolat (csak alkalmanként sikerült megbízható információkhoz jutni az ottani helyzetről), míg a magyar résszel csupán féllégálisan lehetett fenntartani az összeköttetést. (Később a püspökkel szemben az egyik vád az volt, hogy pár alkalommal „jogellenesen” lépte át a magyar–román határt.) Ráadásul a Groza-kormány nem ismert el semmilyen, a második bécsi döntés után bekövetkezett változást, így például azt sem, hogy a Szentszék 1942-ben visszaállította az önálló szatmári római katolikus püspökséget. Ennek folyományaként 1947-ben fölfüggesztették Scheffler Jánost püspöki tisztségéből. Természetesen ezt csak a Szentszéknek lett volna joga megtenni, ezért a püspök az intézkedést egyszerűen nem vette tudomásul.

1948 az egyházpolitika terén Romániában is a „fordulat évének” bizonyult. Július 17-én a kormány egyoldalúan fölmondta a Vatikánnal még 1927-ben aláírt Konkordátumot (amely egyébként magyar szempontból számos sérelmes kitéletet tartalmazott). Augusztus 3-án államosították az összes felekezeti és magániskolát. (Erdélyben összesen 468 római katolikus iskolát vettek el.⁹) Másnap megjelent a 177. sz. „vallási kultuszokról” szóló törvény, amelynek az egyik legsúlyosabb intézkedése az volt, hogy megszüntette a temesvári, szatmár-nagyvárad, valamint a jászvásári püspökségeket és azokat főesperességekre „fokozták le”. A másik az volt, hogy az egyházak „külföldi szervezetekkel” nem tarthattak fent kapcsolatot – ez nyilvánvalóan a római (és a még akkor létező görög) katolikus egyházat érintette a leginkább. Egy szeptember 18-i rendeletben leszögezték, hogy az állam csak a gyulafehérvári püspökséget és a bukaresti érsekséget ismeri el, ezért nyugdíjazták Scheffler János és Pacha Ágoston püspököket, Alexandru Cisar bukaresti érseket, valamint három görög-katolikus püspököt. Erről az érintettek értesítették a bukaresti nunciaturát.

A Szentszék igyekezett elébe menni a fenti intézkedéseknek, hiszen ezekre számítani lehetett a Moszkva által megszállt országokban. Ezért adta ki XII. Piusz pápa 1948. június 29-én a „Nominatio substitutorum” kezdetű rendelkezését, melyben arra utasította a kommunista országokban lévő püspökeket, hogy minél hamarabb nevezzenek ki két titkos helyettest (ordinarius substitus) maguk helyett. Amennyiben pedig az adott egyházfőt a joghatósága gyakorlásában akadályozzák (letartóztatják, száműzik, vagy nyugdíjazzák),

7 A perről, illetve Scheffler János és Bogdánffy Szilárd életútjáról lásd még TEMPFLI Imre: *Dr. Scheffler János szatmári püspök és nagyvárad apostoli kormányzó pásztorlevelei és utolsó írásai* (Szatmárnémeti, 2002.), EMÓDI András (összeáll.): *Út a vértanúsághoz: Bogdánffy Szilárd emlékkötet, 1–2.* (Nagyvárad, 2011.) és DOBES Andrea: *Bogdánffy Szilárd Ignác vértanú (1911–1953).* <http://szabadsag.ro/-/bogdanffy-szilard-ignac-vertanu-1911-1953-> (Letöltve 2017. május 17-én.)

8 1942-ben a szatmári és a nagyvárad egyházmegyéket a Vatikán összevonta, az utóbbinak Scheffler János apostoli kormányzója volt. A kötetben a szerző kizárólag a szatmári egyházmegyei ügyeivel foglalkozik.

9 VINCZE GÁBOR: *Gúzsba kötött kisebbség. Magyarok a 20. századi Romániában. (Tanulmányok és kronológia.)* Nagyvárad, 2009. 261.

az általa kinevezett első helyettesnek kell átvennie az adott egyházmegye kormányzását, mégpedig úgy, hogy az ő akadályoztatása esetén rögtön helyére lép a második helyettes, az ő akadályoztatása esetén pedig az általa korábban megnevezett utóda. Scheffler János püspök elsőként dr. Czumbel Lajos kanonok-vikáriust, majd Szvoboda Ferenc kanonokot nevezte ki titkos ordináriusokká.¹⁰ Ezekkel az intézkedésekkel ideig-óráig el lehetett odázni, hogy az egyházmegye „gazdátlaná” váljék.

Bura László tanulmányából egyértelműen kiviláglik, hogy komoly előkészület előzte meg Bogdánffy Szilárd letartóztatását, akit Patrick O’Hara, a bukaresti nunciatúra régense még 1949. február 14-én titokban nagyváradí püspökké szentelt. (A mellékelt dokumentumok egy része 1949. előtti keltezésű, és azt mutatja, milyen adatgyűjtés folyt a püspökkel és környezetével kapcsolatban.)

1949. április 5-i őrizetbe vételével kezdődik meg az az eseménysor, melynek eredményeként 1952–53-ban már mind a három erdélyi püspök,¹¹ rajtuk kívül pedig mintegy 200 lelkész és szerzetes a börtönben ül. Ahogy a szerző fogalmaz, ő lesz a megtervezett Scheffler János és társai kirakatper „*egyik jelentős sakkfigurája*”. (23.)

A kihallgatási jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy Bogdánffy vallatói az alábbi kérdésekre akartak válasz kapni: 1.) hányszor látogatott át a püspök a magyarországi részre, milyen „utasításokat” kapott onnan; 2.) milyen kapcsolatot tartottak az egyházmegye kárpátaljai részével és miféle információkat kaptak onnan; 3.) milyen információkat továbbítottak a bukaresti nunciatúrára és onnan milyen „utasításokat” kaptak; 4.) Végül pedig a görög-katolikus egyház erőszakos felszámolása után hogyan támogatták azokat, akik nem voltak hajlandóak áttérni az ortodox egyházba? Meg kell jegyezni, hogy amikor a püspöki titkárt ezekről a kérdésekről vallatták, valójában a püspökről igyekeztek minél több terhelő adatot begyűjteni!

Bár a fenti kérdések hangzottak el legtöbbször a kihallgatások során, Bogdánffy eleinte több mindennel is megvádolták, egyebek mellett azzal, hogy tagja volt a Rongyos Gárdának,¹² ám ő ezt határozottan tagadta. (Az ítéletében már szó sincs erről a „tagságról”.) A három hónapig tartó nagyváradí kihallgatás nyomán kirajzolható a kihallgatók „fő csapásiránya”: mindenáron bebizonyítani, hogy mind Bogdánffy, mind püspöke a bukaresti „kémközpont” – vagyis az Apostoli Nunciatúra – számára „kémkedtek”, államtitkokat szolgáltattak ki. (Lásd például a kötetben a 27. és 29. mellékletet.)

Bár erre nem tért ki a szerző, azért érdemes röviden ismertetni a bukaresti kormányzat és a Vatikán viszonyát. Ez már a szovjet-barát Petru Groza-kormány 1945. március 6-i megalakulását követően megromlott, ennek volt látványos jele, hogy Andrea Cassulo nunciust „nem kívánatos személynek” nyilvánították, és 1946 májusában kiutasították Romániából. December 10-én megérkezett Bukarestbe hivatali utóda, Patrik Gerald

10 TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*. Szeged, 2002. 1051. (Bura László korábban azt valószínűsítette, hogy Scheffler Pakocs Károlyt és Bogdánffy Szilárdot nevezte ki titkos ordináriusokká, ám ezt a feltételezését semmivel sem támasztotta alá. Lásd *A szatmári római katolikus egyházmegye 1945 és 1956 között. Az egyház Rómától való elszakításának kísérlete*. In Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2000, 1–4. sz. 169.

11 TEMPFLI *Sárból és napsugárból...* 99–1006. Az egyetlen szabadlábban maradt püspök, Fiedler István már nyugalomba vonult, Scheffler letartóztatásának évében 81 éves volt.

12 Szerencsés lett volna, ha a szerző elmagyarázza az olvasónak, mi is volt a Rongyos Gárda és a Magyar Önvédelmi Szövetség. Mindkettő létező szervezkedés volt (bár ezeket a Siguranța összekeverte, össze-mosta), ellenben a különböző román államvédelmi iratokban több alkalommal fölbukkanó „Fehérházi Bajtársak” (141.), „Erdély Partizánjai magyar terrorista szervezet” (152.) vagy a „Magyar Demokrata Párt” (142.) csak a magyarfóbiás román titkosszolgálat fantáziájában léteztek!

O'Hara, aki a nunciatúra régenseként próbálta meg képviselni a Szentszéket. A következő évben azonban összehangolt propaganda-támadás indult meg a nunciatúra ellen. Ekkor kezdi a sajtó azt „nagy vatikáni kémközpont”-ként emlegetni.¹³ A nunciatúra elleni propaganda-hadjárat csúcspontja a „nagy vatikáni kémper”-nek elkeresztelt, Pacha Ágoston temesvári püspök és társaival szemben Bukarestben 1951. szeptember 10. és 17. között lefolytatott koncepciók kirakatper volt.¹⁴

Visszatérve a szatmári egyházmegyére, Bogdánffy Szilárd püspöki titkár letartóztatását bő fél évvel később követte Pakocs Károly általános helynöké, 1950. december 17-én. Ezzel a „bekerítő hadművelettel” is nyilvánvalóan a püspökre vonatkozó terhelő adatok mennyiségét akarták gyarapítani. Pakocsot a belügyminisztérium bukaresti központi börtönében vallatták. A bánásmód kegyetlen volt, többször megverték. (A „Háromszáz nap a föld alatt” című kiadatlan visszaemlékezésére hivatkozva írja Bura: „*a nyomozó tiszt öklével nyakszirtten ütötte, csizmája sarkával a lábára tiport*”. 39.) Kihallgatói ugyanarra voltak kíváncsiak, mint Bogdánffy esetében: milyen leveleket kaptak a Szovjetunióból (a kárpátaljai egyházmegyei rész helyzetéről), milyen levelezést folytattak a nunciatúrával stb. Tulajdonképpen mindent elismert (azt is, hogy valóban tagja volt a Magyar Önvédelmi Szövetségnek és emiatt utasították ki 1939-ben az országból). Azt is szerették volna tudni, hogy nem tartozik-e a „titokban felszentelt püspökök” (titkos ordináriusok) közé. Nem tartozott. Vallatták különböző egyházi személyekkel (például Haág Rafael és Godó Mihály¹⁵ jezsuita szerzetesekkel) kapcsolatban is.

Pakocs Károly 1950. október 14-én kiszabadult anélkül, hogy „hazaárulásért” ugyanúgy bíróság elé állították volna, mint a püspököt és társait! Szabadulásának azonban ára volt: a „gazdátlaná vált” egyházmegyében (ugyanis Scheffler püspököt 1950. május 23-án a körösbányai ferences rendházba internálták) valakinek „rendet” kellett teremtenie. Természetesen úgy, ahogyan azt a kommunista hatalom elvárta. Fizikai és pszichikai „ráhatással”¹⁶ Pakocsot a börtönben sikerült megtörni, ezzel magyarázható, hogy elvállalta a dicstelen feladatot: az állam és az egyház „kiegyezésének”, és a „papi békemozgalomnak” a szorgalmazója lett. Jutulmul ő lett a gyulafehérvári kollaboráns egyházvezetés alatt a teológia dékánja. (123.)

Bura László a bevezető tanulmányában legrészletesebben Scheffler püspök „ügyét” ismerteti. Őt – hosszas előkészítés után – 1952. március 10-én tartóztatták le Körösbányán. (Ekkor már Márton Áron két és fél éve volt börtönben, Pacha Ágoston pedig fél éve...) Az elsősorban Bogdánffy Szilárdból kicsikart vallomások alapján „kémkedéssel” vádolták. Kezdetben az „ukrajnai Kárpátalja” lelkeszeivel való kapcsolatáról és a nunciatúráról kapott segélyekről, azok szétosztásáról vallatták, ez utóbbit minősítették „valutá-

13 Az ekkoriban megjelent szennyirodalom közül lásd például AI. CERNA-RĂDULESCU: *Spionaj și trădare la umbra crucii* (Kémkedés és árulás a kereszt árnyékában). Bukarest, 1948.

14 Többek között a 81 éves Pacha püspököt 18 év szigorított börtönre, Boross Béla temesvári titkos ordináriust életfogytiglani kényszermunkára, dr. Iosif Schubert bukaresti titkos ordináriust pedig életfogytiglani szigorított börtönre ítélték.

15 Ő volt a szatmári egyházmegyében a kommunista hatalom által létrehozni szándékozott „nemzeti egyház” ellen küzdelem vezéralakja, ezért is tartóztatták le 1952. november 17-én. Kihallgatásakor megtagadta a válaszdadást, egyetlen társára sem volt hajlandó terhelő vallomást tenni. Már Sztálin halála után, 1953. október 23-án „lázítás és hazaárulás” vádjával 16 év szigorított börtönre ítélték. Lásd GODÓ Mihály SJ: *Őnéletrajz – testamentum*, Kolozsvár, 2002.

16 Ellenpéldaként hozza fel Bura László, P. Pál Ferenc jezsuita szerzetes esetét, akit nem lehetett megtörni. Őt olyan brutálisan megverték, hogy kórházba kellett küldeni, megműtteni. (112.) Természetesen nem mindenki bírja ki, ha brutálisan megverik...

zásnak” (225–228.). Ennek kapcsán Bura László – nagyon helyesen – fölhívja az olvasó figyelmét arra, hogy a kihallgatásokról fölvett „nyilatkozat”-ok nem a *valóban* elhangzott vallomásokot tükrözik, hanem egy, a kihallgató tiszt által megfogalmazott olyan szöveg olvasható, amely – feltételezése szerint – „*a nyomozó és a fogoly közti párbeszéd folyamán*” született meg. (60.) Ez ugyan nem zárható ki, ám számos olyan esetről lehet tudni, amikor már egy előre megfogalmazott jegyzőkönyvet írtak alá a gyanúsítottal – ha pedig „makacsodott”, fizikai kényszert alkalmaztak.

A püspök a kihallgatások során rendre arra hivatkozott, hogy neki nem csak joga, de egyenesen kötelessége volt a nunciatúrán keresztül tájékoztatni a Szentszéket egyházmegyéje helyzetéről. Természetesen tagadta, hogy az információk továbbításával valamiféle „kémtevékenységet” folytatott volna (264.). Azt elismerte, hogy kapott leveleket Kárpátaljáról, és ezeket továbbította a nunciatúrára. A nyomozati szakasz befejezését követően, április 22-én készült egy összefoglaló jelentés az ügyéről (92. sz. mell.), melyből kiderül, hogy alapvetően „kémkedéssel” és „valutázással” vádolják. Emellett javasolták több személy letartóztatását.

A Bura László által a „sakkjátszma gyalogjainak” tartott Sípos Ferenc és Szemes Ferenc lelkészek letartóztatására 1952. május 9-én, illetve július 2-án került sor. Utóbbi időpontban fogták le Krafcsik Sándor máramarosszigeti CFR-tisztviselőt is. Rájuk azért volt „szükség”, mert mindnyájan tudtak a Kárpátaljáról átsempészett levelekről.

Az elkövetkező hónapokban tovább folytak a kihallgatások, a szekusok szorgosan dolgoztak az eredeti koncepció „csiszolásán”. Scheffler Jánost már nem hallgatták ki többet, hiszen makacsul tagadta a „kémkedés” vádját. Bogdánffy Szilárdot azonban – a szerző nem alaptalan¹⁷ feltételezése szerint – „*fizikai erőszakkal és/vagy gyógyszeres kezeléssel*” már korábban megtörhették, mert a szembesítésekkel elismerte, hogy „kémkedett”. (78.)

Közel három hónapja volt már a hírhedett zsilávai¹⁸ politikai börtön foglya a püspök, várva a perére. Erre azonban nem került sor, ugyanis 1952. december 6-án váratlanul elhunyt. Ez azonban az eredeti „forgatókönyv” megalkotóit nem zavarta, úgy tettek, mint ha mi sem történt volna. Ezzel magyarázható, hogy 1953. április 17-én a Nagyváradai Tartományi Katonai Törvényszék az eredeti koncepció szerint megkezdődött a csoport pere. A katonai ügyész továbbra is „kémkedéssel, kémhálózat szervezésével”, illetve emiatt „hazaárulással” vádolta – az időközben elhunyt! – püspököt. (Lásd a 107. sz. mellékletet.) A Lazar Tudorache hadbíró ezredes vezette tanács egy héttel később, április 25-én Bogdánffy Szilárdot 12 év, Sípos Ferencet 7 év, míg Szemes Ferencet 6 év kényszermunkára ítélte, Krafcsik Sándor „megúsza” 2 év javító börtönnel.

A kirendelt (!) védőügyvéd, dr. Molnos Ernő azonban fellebbezést jelentett be. („Mérészsége” a föltételezésem szerint összefüggött a Sztálin halálát követő hónapok reménykedő hangulatával...) Az augusztusi fellebbezésében egyebek mellett az „*indokolatlanságra*” (az ítéletben bűnrészesség szerepel – miközben a „főbűnös”, aki elkövette a „hazaárulást”, meg sincs említve), valamint „*súlyos ténybeli tévedésre*” és „*törvénysértésre*” hivatkozott. A részletes indokolásban (86-97.) többször kifejtette, hogy védenceit

17 A szakirodalomból és visszaemlékezéséből rég tudható, hogy Mindszenty Józsefet is kezelték pszichotróp szerekkel.

18 A hírhedett jilavai (zsilávai) börtön a Bukarest körül a 19. század végén kiépített erődrendszer 13. erődje volt, a két világháború között katonai börtönként funkcionált. Az ötvenes években egyfajta „transzit-börtön”-ként működött, de itt tartották azokat is, akiket vallattak, vagy a törvényszéki eljárás idejére a fővárosba vittek. Lásd FÜRÖS Róbert: *A román kommunista börtönrendszer*. <http://szabadsag.ro/-/a-roman-kommunista-bortonrendszer-1945-1964-> (Letöltve 2017. június 14-én.)

nem lehet „hazaárulásban való bűnrészesség” vádjával elítélni akkor, amikor Scheffler Jánost nem ítélték el „hazaárulásért”. (Ezt legfeljebb *post mortem* tehették volna meg – amire a büntető perrendtartás nem ad lehetőséget...)

A fellebbviteli tárgyalásra augusztus 25-én került sor, ugyancsak Nagyváradon. Az Alexandru Petrescu-vezette tanács¹⁹ sorra vette az elítéltek „ügyeit”, majd tulajdonképpen kimondta, hogy az elsőfokú bíróság hibát követett el akkor, amikor nem állapította meg a korábban elhunyt püspök bűnösségét. Emiatt megsemmisítették az ítéletet, és új eljárás lefolytatását rendelték el. (A recenzióban fölmerül a kérdés: ha nem hal meg Zsilaván Scheffler János a tárgyalása előtt, akkor vajon nem hoztak volna-e súlyosabb ítéletet, sőt, sor került volna-e egyáltalán a fellebbviteli tárgyalásra?)

A koncepció per „végjátékára” – ahogy a szerző fogalmaz – már Bogdánffy Szilárd 1953. október 1-i, nagyenyedi halála²⁰ után kerül sor, egy teljesen megváltozott politikai helyzetben, 1955-ben.

Ebben az esztendőben az RMP és a kormány már kényszerhelyzetben van. Sztálin halála után Moszkva szorgalmazására mindenképpen enyhíteni kell az elnyomás mértékét és egyéb mellett rendezni kell(ene) a római katolikus egyház kérdését is. Csakhogy egyházfők hiányában egyszerűen nincs kivel, kikkel tárgyalni! Pacha Ágostont – szovjet nyomásra (104.) – kiengedték ugyan a börtönéből, de 1954-ben elhunyt, csakúgy, mint Alexandru Cisar bukaresti érsek. Ráadásul az is nyilvánvalóvá válik, hogy a gyulafehérvári püspökségen „garázdálkodó”, addig a kommunista-ateista hatalmat teljes mértékben kiszolgáló Adorján Károly kanonokot – akinek legitimitását csupán egy maroknyi, meggyőződéses „békepap” ismerte el – nem lehet komoly tárgyaló partnernek tekinteni.

Mivel elhunyt a szatmári püspök is (és jobbkeze, az irodaigazgató, Bogdánffy), a „mellékszereplőkre” (Bura László megfogalmazásával: a „gyalogokra”) 1955-ben egyszerűen már nem volt szükség. Ezzel magyarázható az, hogy február 3-án a megismételt tárgyaláson fölmentették Sipost, Szemest és Krafcsikot – valamint Bogdánffyt minden korábban ellenük felhozott vád alól. (105-108.)

Bevezető tanulmánya végén Bura László összefoglalóan leszögezi: a szatmári egyházmegyében elkezdődő nyomozás célpontja egyértelműen Scheffler János volt. Ő azonban a vizsgálati szakaszban minden lényeges vádat (azt, hogy „kémkedett”, „hazaárulást” követett el) makacsul tagadott. Egy Scheffler-per egyébként azért lett volna hasznos a hatalom számára, hogy ezzel megerősíthessék mindazokat az (egyébként teljesen koholt!) vádakot, amelyek az 1951. szeptemberi bukaresti „nagy vatikáni kémper”-ben korábban elhangzottak.

Azt is sikerült tisztázni, hogy Bogdánffy Szilárdot nem azért tartóztatták le, mert a nunciatúra vezetője, O'Hara titokban kinevezte püspökké. (Erről a román hatóságoknak nem is volt tudomása!) Végül pedig igyekszik a szerző Pakocs Károly szerepét is a „helyére tenni”, megfosztva őt a személye köré font „hamis glóriától”.²¹

19 Megjegyzem, hogy az első- majd másodfokon ítélező katonai tanácsoknak úgy tűnik – legalábbis a vezetéknevek alapján –, hogy voltak magyar eredetű tagjai: Casa Ștefan/Kasza István illetve Mohor Rudolf és Gabai Gheorghe/György. Ez ekkor még nem ritkaság, mert a Szekuritátaban ugyanúgy, mint a hadsereg tisztikarában az ötvenes években szép számmal találhatók magyar (származású) személyek.

20 „Bogdánffy Szilárdot büntető (vizes) cellában tartották, csigára húzták.” – írta a szerző a tanulmányában. (112-113.)

21 Pakocs Károly életútját Bura László szerint (és ezzel a véleményével egyet ért a recenzius is!) Tempfli Imre a már hivatkozott, igen terjedelmes, és sok szempontból alapos „Sárból és napsugárból...” című munkájában kritikátlanul mutatja be, olykor alapvető forráskritikát nélkülözve.

Én úgy gondolom – és erre olykor utal a szerző is²² –, hogy a szatmári püspök elleni „bekerítő hadjárat” egy nagyobb „akció”-ba illeszthető bele. Ez pedig nem más, mint az a Moszkvából irányított, és nem csak Romániában tetten érhető törekvés, miszerint az adott ország római katolikus egyházát elszakítsák Rómától, és egy „nemzeti katolikus egyházat” hozzanak létre. Az ezzel a törekvéssel szembenálló egyházfőket, és lelkészeket bebörtönözték, a szabadlábban lévőket pedig igyekeztek megfélemlíteni, együttműködésre kényszeríteni. Ezt a tervet azonban, mint tudvalévő, a legnagyobb terror ellenére sem sikerül véghezvinni...

* * *

A kötet kétharmada dokumentumokat tartalmaz, melyek döntő hányadát a szerző a CNSAS Archívumában kutatta ki. Ezek Siguranța- vagy Securitate-jelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, átiratok stb. A dokumentum-melléklet egy kisebb részét Pakocs Károlynak már említett, máig közöletlen kéziratoss visszaemlékezéséből („Háromszáz nap a föld alatt”) történő válogatás képezi. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, nem igazán érthető, hogy a szerző milyen szempontok, megfontolás alapján „mazzsoláztatott” a kéziratból? Nekem az a véleményem, hogy egyszer végre az egész visszaemlékezést ki kellene adni – a megfelelő forráskritikával, bevezető tanulmánnyal ellátva.

A dokumentum-melléklet kapcsán azonban kénytelen vagyok egy kritikai észrevételt tenni: mindenképpen rálétna egy alapos nyelvi- és szaklektori ellenőrzés a kötetre. Akkor nyilván nem maradtak volna a bevezető tanulmányban vagy a dokumentum-fordításban kínos „bakik”, félrefordítások. Például azt olvashatjuk, hogy Mindszenty József nem esztergomi érsek, hercegprímást és bíboros volt, hanem „pátriárka” (133.) Nyilvánvalóan az eredeti román rendőrségi forrásban aposztrofálják ekként, ám egy lábjegyzetben jelezni kellett volna, hogy a fordító a „pátriárkát” minden esetben kijavította „érsekre”. Vagy például a szerző a „Frontul Plugarilor” nevű kommunista-csatlós parasztpártot (némileg hasonlítható a magyarországi Nemzeti Parasztpárthoz) „Földművesek Frontja” néven említi, csak hogy a korabeli közkeletű (bár nyelvileg valóban helytelen) magyar megnevezése „Ekésfront” volt. „Szatmári Szerzetesnők Kolostora” sem létezett, természetesen ez helyesen a Szatmári Irgalmas Nővérek Társulata volt. „Totești” Hunyad megyei falu neve magyarul Tótfalu, míg Baia de Criș, Körösbánya. A „bakikat” még lehetne sorolni, ám ettől inkább eltekintek.

A fenti kritikai megjegyzéseim mit sem vonnak le a kötet értékéből, jelentőségéből. Remélem, hogy egy idő után Bura László idevágó kutatásai beépülnek a romániai és magyarországi egyháztörténeti kutatásokba.

Vincze Gábor

22 Ezzel a kérdéssel korábban külön tanulmányban foglalkozott a szerző, ezért erre a kérdésre a bevezetőben csak érintőlegesen tért ki. (Lásd BURA, 2000.)

PATACHICH ÁDÁM ÉRSEK 1784-ES HAGYATÉKI LETTÁRA
(A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 7.)
Szerk. Lakatos Adél. Kalocsa, 2013. 122 p. + DVD-melléklet

Egy értékes 18. századi érseki örökség vagyoneleltára

Igen hasznos együttműködést valósított meg a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár és az Érseki Kincstár a bemutatásra kerülő kötetben. Zajesdai báró Patachich Ádám kalocsai érsek (1776-1784) főpapi tevékenysége a rendelkezésére álló idő szűkössége ellenére is igen hatékony és számos maradandó eredményt elérő volt. Hiszen személyében tisztelhetjük a ma is látható érseki rezidencia építetőjét és híres könyvtárának alapítóját. Épp az érseki palota építésének előrehaladása tette lehetővé 1780-ban, hogy a Nagyváradról magával hozott, s Budán ideiglenesen elhelyezett könyvtárát Kalocsára költöztesse, és az épület addigra már elkészült keleti szárnyában helyezhesse el. Kalocsai könyvtára – amelyet 1782-ben egyesített a kalocsai káptalani könyvtárral – az egyik legnagyobb volt a korabeli Magyarországon: 1784-ben 18.992 kötetből állt.

Az érsek 1784-es hagyatéki leltára (*Inventarium Rerum Per recenter denatum Archi-Episcopum Colocensem Adamum e Liberis Baronibus Pattachics de Zajesda, ad usum in Archi-Episcopatu Successoris sui relictarum die 25-a 7bis Anno 1784 emanatum* azaz 'Azon dolgok leltára/jegyzéke, melyeket a nemrég elhunyt Zajesdai báró Patachich Ádám kalocsai érsek az érseki székben őt követő utódai használatára hagyott, kelt 1784. szeptember 25-én') páratlan lehetőséget nyújt a legkülönbébb történeti kutatásokhoz. A forrás részletesen ismerteti az érsek valamennyi életterét (kalocsai és hajósi érseki kastély, pesti lakás) bútoraival és minden egyéb ingó felszerelésével (pl. liturgikus vagy szekuláris rendeltetésű főpapi ruhadarabokkal, kiegészítőkkal vagy liturgikus textíliákkal). De adatgazdag keresztmetszetet kaphatunk a 18. század első felében újjáépített és benépesített egyházmegye gazdálkodásáról, uradalmának épületeiről, felszereléséről is, a kalocsai és hajósi érseki konyha felszereléséről. Utóbbiak segítségével jól rekonstruálhatóak a 18. századi főpapi étkezési, tállalási és terítési szokások, sőt bizonyos mértékig még az egykori étrend és a fogyasztott italok is. Az inventáriumban összeírt 138 porcelán és üveg kávé csésze és 8 kávéskanna a nagyfokú kávéfogyasztásról tanúskodik. Ugyanakkor az összeírás egyetlen teáskannát említ, más vele kapcsolatos tárgyat, csészét és egyebet pedig nem írtak össze. Az inventáriumban említett italok alapján bort (a tokaji bornak külön pohara volt), sört (11 söröspoharat írtak össze a kalocsai conservatoriumban és a díszterem pohárszékében Seilt Gläser néven), ürmösbort és rozsólist (édes likőr), valamint limonádét fogyasztottak az érseki udvarban. A vagyoneleltár tehát nemcsak az egyháztörténet, de a művelődés-, mentalitás- és gazdaságtörténet (vagy akár még a magyarországi német nyelv történetét vizsgáló) legkülönbébb irányzatai és részkutatásaira számára értékes adatok sorakoznak az összeírásban. Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltárának közzététele tehát nemcsak az egyháztörténet, de számos egyéb történeti stúdium számára hasznos, s a kötet egy újabb példáját adja annak, hogy az egyháztörténet 1945 utáni tudatos politikai háttérbeszorítása számos egyéb történeti szaktudományt fosztott meg a források szakszerű hasznosításától.

A kötet első nagyobb fejezetét egy igen jól használható és gazdagon jegyzetelt bevezető tanulmány alkotja Patachich Ádám életéről és a fennmaradt inventárium jelentőségéről, a forrás felhasználási lehetőségeiről mintegy 30 oldal terjedelemben. A jegyzetek segítségével az inventárium adatai jól összevethetők a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár egyéb forrásaiból nyerhető információkkal, valamint a szakirodalom eddigi megállá-

pításaival és eredményeivel. Ezt követi az 1784-es hagyatéki leltár teljes német nyelvű, gótbetűs kézirásos szövegéről modern német karakterekkel készített átírás és magyar fordítás mintegy 75 oldal terjedelemben szintén megjegyzetelve és az eredeti kézirat oldalszámait is feltüntetve. Az eredeti forrás digitális képanyaga a mellékelt DVD-n megtalálható, az átírt szövegváltozat így az eredeti forrással könnyen összevethető. A kötetet 3 oldalas irodalomjegyzék zárja, amely a további kutatásokhoz és a szakirodalmi tájékozódáshoz egyaránt jó kiindulási alapot jelent. A kötet szakmai tartalma 5 személy együttműködése során jött létre: Lakatos Adél a német forrásszöveget átírását, a bevezető tanulmány megírását és a kötet szerkesztését végezte, Krausz Edina, Szarvas Zsolt és Christian Niendenzu a német szöveg fordítását, Lakatos Andor pedig a latin szövegrészletek átírását és fordítását, valamint a kötet lektorálását végezte el.

A kötethez tartozó DVD mellékletben olyan képi forrásanyagot gyűjtött össze a szerkesztést végző csapat, melyek segítségével Patachich Ádám érsek utódaira hagyott épített öröksége – a kötetben található hagyatéki leltára tükrében – még alaposabban tanulmányozható. A DVD-n közre adják Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltárának eredeti képanyagát digitalizált formában. A forráskiadványban közölt, átírt szövegben a számba vett épületek és fontosabb helyiségek címsoránál mindig megtalálható az adott rész eredeti forrásbeli oldalszáma, ami alapján könnyen visszakereshetők és összevethetők az átírt és eredeti szövegrészek. A DVD-n szereplő következő fontos forráscsoport a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár Patachich érsek korszakát érintő tervrajzai. Az említett tervrajzokról szöveges információk találhatóak a kötet bevezető tanulmányában, a mellékletben pedig az eredetiek digitalizált változata tanulmányozható. Érdekes képi forrása Kalocsának, a kalocsai érseki palotának, a székesegyháznak, a nagyszemináriumnak és más jelentősebb kalocsai épületeknek a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött ún. Batthyány-album (KFK Ms. 819). A mellékletben a kalocsai érseki palotát, az érsekuradalmi fogadót, Kalocsa korabeli térképét valamint a hajósi kastélyt ábrázoló rajzait találhatja meg az olvasó. Ezek a kézzel készült, színezett rajzok és terlapok segítenek abban, hogy a forrásszövegben szereplő épületek összeírt tárgyi anyagát eredeti környezetükbe tudja elhelyezni az olvasó. 2012-ben „Otthon a palotában. Főpapi enteriőrök Kalocsán a 18 – 19. század fordulóján” címmel nyílt időszaki kiállítás a Kalocsai Érseki Kincstárban. A kiállításon a töröktől való felszabadulás utáni, lassan fejlődő, kezdetben nyomorúságos, majd a Mária Terézia királynő idején egyre gazdagodó Magyarországon kibontakozó főúri otthonkultúra fejlődését követhették nyomon a látogatók majdnem egy évszázadot átívelő korszak anyagán keresztül. A kiállítás képanyaga és rövid ismertetése szintén megtalálható a DVD-mellékletben.

A kiadvány összességében igen jól sikerült, és a történészek széles köre számára nagy haszonnal forgató, s várhatóan a következő években számos kutatás és összehasonlító elemzés kiindulópontja lesz. Emellett pedig bizonyára sokak érdeklődését irányítja a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár gazdag gyűjteményére. Az írott források és tárgyi emlékek közötti történeti összefüggések feltárásával a különféle közgyűjteménytípusok (kincstár, levéltár és könyvtár) közötti együttműködésre nyújt szemléletes példát, s jelentősen megkönnyíti a történészek kutatását, valamint a művelt nagyközönség tájékozódását. Nem tekinthető véletlennek, hogy a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár 2011-ben a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület ítélete alapján Az év kutatóhelye díjat kapta, 2013-ban pedig a Magyar Levéltárosok Egyesülete által alapított Az év levéltára díjat. A legrangosabb szakmai elismerések a levéltár által az utóbbi másfél évtizedben kiadott tucatnyi kiváló forráskiadványt, tanulmánykötetet vagy levéltári ismertető munkát, a levéltár által bevezetett online kutatási lehetőséget és általában az őrizetében lévő páratlan

értékű történeti dokumentumok kutathatóvá és mind szélesebb körben elérhetővé tétele érdekében kifejtett munka előtt tisztelegnek.

Az utóbbi két évtizedben a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban is megtapasztalták a családkutatói- és helytörténeti érdeklődés jelentős növekedését, mely rendszeres kutató- és ügyfélforgalmuk kb. 75%-át adja. A kiemelkedő kutatói érdeklődés pedig a levéltárosok részéről is megkülönböztetett figyelmet érdemel, az elméleti megfontolásokon túl tehát ezeknek a gyakorlati szempontoknak is fontos része volt a *Communio*-projekt születésében. A 2009-ben elkezdett program keretében 2014. június elejéig közel 1 millió oldal dokumentumot, képet szkenneltek be, s tettek interneten keresztül elektronikusan elérhetővé az eddig regisztrált 1029 kutató számára. Az online kutatási esetek száma pedig megközelíti a 40.000-et, ami naponta nem kevesebb mint 28 keresési futtatást jelent. Ez pedig egy tekintélyes méretű levéltár hagyományos kutatótermének is becsületére válna. Ha figyelembe vesszük, hogy ezt a kutatóforgalmat a nap 24 órájában és az év 365 napjában végezhetik a regisztrált érdeklődők, akkor végképp egyértelművé válik, hogy a közgyűjtemények fejlesztése terén a Kalocsán figyelemreméltó sikerrel megvalósított fejlesztés előremutató és példaértékű, egyúttal pedig költséghatékony megoldás is.

A jelenlegi kötet jól illeszkedik bele a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárnak az elmúlt évtizedben kialakított fejlesztési és forráskiadási tevékenységének a sorába. Nemcsak az érdeklődő történészek és a szélesebb művelt nagyközönség számára jól használható, de a levéltáros szakma számára is iránymutatót ad a modern forráskiadás követendő módszerére, az idegen nyelvű történeti dokumentumok közzétételére, a történeti szaktudományok és intézmények közötti sikeres együttműködésre is jó példát adva.

Vajda Tamás

ISTEN HÁZÁBAN, KÖZÖSSÉGBEN.
BENCÉS MONOSTOR EZER ÉVE BAKONYBÉLBN

Szerk. Vásárhelyi Anzelm, Szent Maurícius Monostor, Bakonybél, 2013. 171 p.

Hagyományosan 1018-ra tesszük a bakonybéli monostor alapításának esztendejét. Erre készülve jelent meg a monostor kiadásában ez a 171 lapos igényes kiállítású kiadvány (Mari Béla és Kisantal Tibor munkája), amely azon túl, hogy eligazít a praktikus kérdésekben, összefoglalja a Szent Maurícius monostor történetét (Vásárhelyi Anzelm OSB), és bemutatja a templom művészettörténeti nevezetességeit (Terdik Szilveszter).

A kiadvány a remete életmódra fekteti a hangsúlyt, amikor az alapítók, patrónusok (11–13. sz.) fejezetben ismerteti az alapító Szent Günter életét (955–1045), s a korban tisztelt Szent Maurícius és társainak tiszteletét, külön fejezetben is hódol a remete életforma mellett. Majd Szent Gellért bakonybéli tartózkodását írja le. A második fejezetben a hiteleshelyi feladatokról írja le, majd a kegyúri intézmény árnyoldalaira tér ki, az elhúzódó válság c. fejezetben (14–16. sz.) Ennek kivédésére született meg a XVI. század elején a magyar bencés monostorok uniója, a mai Magyar Bencés Kongregáció előzménye, amely idén, 2014-ben ünnepli alapításának 500. évfordulóját. A török megszállás idején a monostorra is szekularizálás várt. A barokk korban az apátság újraalapítására került sor Pannonhalmáról, amely egy időben a tanárképzést is áthelyezte a béli monostorba. A 19–20. században a Pannonhalmi Főapátságtól függött, csakúgy, mint a többi apátság, így: Zalavár, Tihany és Dömölk bencés monostorai. Ez időszakban Guzmics Izidor veze-

tésével reformkori szellemi műhely létesült Bélben, tanárképző főiskolával. A 20. századi periódusról készült összefoglalás kitér a tanári, lelkipásztori szolgálatra, annak gazdasági hátterére, a szekularizáció évtizedeire a totalitárius rendszerben, és a szeretetotthonra, amely ebben a négy évtizedben ott működött. Az újjáalapítás 1998-ban történt, jelenleg öt szerzetes a gazdája, Pannonhalmától függő perjelség keretei között élnek és működnek.

Örömmel üdvözljük ezt a színvonalas kiadványt, amely azon túl, hogy hasznos bevezetést nyújt a Bakonybélbe látogatóknak, tanúságot tesz arról is, hogy mindezt lehet tudományos színvonallal is tenni. Erről tanúskodnak a függelékben közölt dokumentumok magyar fordításai: 1. Szent Eucherus, Az agaunumi vértanúk. Szent Maurícusz és társai kinszenvedése (Ford. Tokodi Péter); 2. A Szent Maurícusz Monostor Alapítólevele (Ford. Dénesi Tamás); 3. A béli monostor Szent László-féle összeírólevele, 1086 (Ford. Dreska Gábor); 4. IX. Gergely pápa oklevele, 1230 (Ford. Baán Izsák OSB).

Somorjai Ádám OSB

MARCO LAVOPA

LA DIPLOMAZIA DEI “PICCOLI PASSI”. L’*OSTPOLITIK* VATICANA DI MONS. AGOSTINO CASAROLI (COLLANA EXTRAVAGANTES 24), Ginevra Bentivoglio Editori, Róma 2013. 557. p.

Agostino Casaroli (1915–1998) személyes levéltára halála után saját egyházmegyéjének, Piacenzának szemináriumába, majd pedig a Pármai Állami Levéltárba került.¹ A vatikáni keleti politika kiemelkedő személyiségének hagyatéka az elmúlt bő évtizedben főleg az olasz kutatók figyelmét váltotta ki. Ezek közül idáig Giovanni Barberini tanulmánya² és forráskiadványa³ emelkedett ki. Recenziókban Marco Lavopa könyvét ismertetjük, és arra az eredményre fogunk jutni, hogy a Casaroli-fond erősen szelektív, azaz, bármennyire kihívó is az a lehetőség, hogy a vatikáni levéltárak zárolt periódusába betekintést nyerhessünk, az eredmény csak részeredmény lehet, azzal a veszéllyel, hogy a szelektív forrásokra nem lehet szolid történelemírást alapozni.

Marco Lavopa arra vállalkozott, hogy új, leltárszerű leírást adjon, tematikus csoportosításban, 557 oldalon, 1228 jegyzettel, az ismertetett források tételes felsorolásával (529–548. lapok).

Magyar vonatkozásban különösen is a következő fejezetek kelthetik fel érdeklődésünket: „A tárgyalófél türelme: Mindszenty bíboros sajátos esete”,⁴ ill. „Menteni az Egyházat Magyarországon, vagy menteni Mindszenty bíborost.”⁵ Már az a tény, hogy Mindszenty bíboros egyrészt külön fejezetet kapott, majd pedig az, hogy fölveti a dilemmát: az egyházat mentsük-e vagy Mindszenty bíborost, jelzi, hogy a kettő menet közben szétvált, az Apostoli Szentszéknek legkésőbb 1964 tavaszáig el kellett döntenie, hogy

1 Írásunk korrektúrájának időpontjában már a Vatikáni Államtitkárság Levéltárában van elhelyezve.

2 BARBERINI, Giovanni: *L’Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso* (Santa Sede e politica nel novecento, 6), Il Mulino, Bologna 2007.

3 BARBERINI, Giovanni.: *La Politica del dialogo. Le carte Casaroli sull’Ostpolitik vaticana*. Prefazione del cardinale Achille Silvestrini (Santa Sede e politica nel novecento 7), Il Mulino, Bologna 2008.

4 „La pazienza del negoziatore: il caso particolare del Cardinal Mindszenty” (209–221. lapok),

5 „Salvare la Chiesa in Ungheria o salvare il Cardinal Mindszenty” (307–326. lapok).

akar-e megegyezést, mert ha igen, akkor Mindszenty bíboros helyzetének megoldását későbbre kell halasztania.

A kötet nem közöl forrást, de bőven idéz a vonatkozó dokumentumokból. Míg Barberini forráskiadványa, igaz, szükségszerűen, válogatva, de közli a teljes szövegeket, Lavopa a források alapján összefoglal és hosszan idéz. Ugyanakkor forrásbázisa szélesebb, mint Barberinié, de – úgy tűnik – még mindig nem meríti ki a teljes Casaroli-fond anyagát. Sajnálattal látjuk, hogy esetünkben a Casaroli-fond forrásain kívül csak a Casaroli-émlékiratokat⁶ és Mindszenty bíboros emlékiratait⁷ használta, az amerikai diplomácia levéltári anyagában őrzött Mindszenty-iratokról nincs tudomása.⁸ Az új dokumentumok bevonása⁹ mindenesetre további eligazításul szolgálhat mind a szentszéki-magyar, mind az ún. Mindszenty-kérdés megoldásának vizsgálata során.

Talán nem róhatjuk fel a szerzőnek, hogy nem ismeri Mons. Zágonnak két Pro Memoriaját, az egyik, a magyar kutatás számára legismertebb, 1971. június 25-26-27-i dátummal készült, a másik a rákövetkező hónap közepén: 1971. július 14. 16.¹⁰ Ennek oka az lehet, hogy a kötet kimutatása szerint a június végi Pro Memoria szövegét nem őrzi a Casaroli-fond, míg a júliusiét igen.¹¹ Az viszont már nem hallgatható el, hogy úgy tűnik, nem látta korrektor a kéziratot nyomtatás előtt.¹² Érdekes azt látni, hogy 1965 után azonnal az 1971. évi eseményekre tér át Mindszenty bíboros távozásának tárgyalása kérdésében, pedig az 1967. esztendőre is számos izgalmas kérdés tisztázása maradt volna, bár ezekben Casaroli személyesen már nem vett részt, de magasabb szinten ő irányította. Ezért feltűnő, hogy irataiban ezeknek nem maradt nyoma.

6 Annak olasz eredetijét: CASAROLI, Agostino: *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963–89)*, Torino 2000. Az általunk vizsgált két fejezetben összesen 20-szor. Casarolinak a *La Civiltà Cattolica* c. folyóiratban megjelent tanulmányát idézi még: *La Santa Sede fra tensioni e distensione*, 1978. évi szám, 263skk.

7 Annak olasz fordítását: MINDSZENTY József: *Memorie*, Milano 1975. Az általunk vizsgált két fejezetben összesen négyszer. Barberini 2007-ben megjelent művét hatszor idézi. A *L'Osservatore Romano* szentszéki féléves napilapot négyszer idézi (1964. szeptember 19. 1971. szeptember 29., 1974. február 6. számokat).

8 Bár ismeri, de vonatkozásunkban nem használja a következő művet: MELLONI, Alberto: *L'altra Roma. Politica e S. Sede durante il Concilio Vaticano II (1959–1965)*, (Testi e ricerche di scienze religiose, Nuova serie 26.), Il Mulino, Bologna 2000. Mint másutt kimutattuk, a neves olasz professzor 1962. december 10.–1965. október 2. közötti periódusból e kötetében hét Mindszenty-vonatkozású dokumentumot dolgozott fel az Amerikai Nemzeti Levéltár Central Files dobozai alapján. Lásd: SOMORJAI Á. (szerk.), *The Cardinal Mindszenty Documents in American Archives. A Repertory of the six Budapest Mindszenty Boxes – Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertorium (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 1.)*, Pannonhalma, 2012. 121., 136., 162–163., 170. – (Ugyanitt hivatkozások a Melloni-féle dokumentumok általunk végzett feldolgozásainak helyeire.)

9 Kimutatásukat lásd következő közlésünkben: SOMORJAI Ádám: *L'Ostpolitik vaticana e l'archivio Casaroli secondo Lavopa*, in: *Revue de l'Histoire Ecclésiastique* 110 (2015) 1–2. sz. 273–287.

10 Lavopa, *i. m.*, 216. a Pro Memoria dátumaként csak július 14-et tüntet föl, a július 16-i dátum itt hiányzik.

11 Lavopa, *i. m.*, 534–537. Ezért a júniusi följegyzés négy pontját Barberini szövegközlése alapján idézi, lásd: *i. m.*, 216.

12 A teljesség igénye nélkül: „Il Segretario di Stato, Cardinal Villot, che lo attende a Roma, lo accompagna in Vaticano”, LAVOPA, *i. m.*, 219. Helyesen: „lo accompagna in Vaticano.” – „Le trasmissione di Radio Vaticana”, *i. m.*, 317, – Helyesen: „Le trasmissioni di Radio Vaticana”. – Mindszenty nevét elírva itt Mindszenty-t ír: *i. m.*, 319. Sőt, ez az oldalszám ki is maradt a névmutatóban, Mindszenty neve alatt, *i. m.*, 554.

Összességében pedig azt látjuk, hogy bár a kötet címadásához hüien nem térhetett ki a Mindszenty-kérdés amerikai forrásaira, de ezt azon az áron tette, hogy Mindszenty bíboros helyzetének megoldása kérdésében csupán az Apostoli Szentszék, a Magyar Kormány és a bíboros álláspontjának összefüggéseit vizsgálja. Esetünkben azonban az amerikai dokumentumok ismerete és elemzése nem csupán azért fontos, mert így nagyságrendben bővül a Mindszenty bíborosra vonatkozó dokumentáció, hanem azért is, mert az amerikai diplomácia álláspontjának vizsgálata nélkül nem láthatunk tisztán a Mindszenty-kérdés megoldásában sem.¹³

Ez a kötet, amely valójában kibővített inventárium, azok számára lehet hasznos, akik nem jutottak el Pármába és nem ismerik a Casaroli-fond leltárjegyzékét.

Somorjai Ádám OSB

A BENCÉS KONFÖDERÁCIÓ

Bencés Rendtörténet sorozat 1. kötete, szerk. Somorjai Ádám OSB
Pannonhalma, 2009. 352 p.

A Rendtörténeti Füzetek sorozat 13. száma után új sorozattal jelentkezik a Pannonhalmi Főapátság, Bencés Rendtörténet címmel. Ez az első kötet az egyedülálló szerzetesjogi intézmény, a Bencés Konföderáció rövid történetét tárgyalja. A Bencés Konföderációt 1893-ban XIII. Leó pápa alapította, azzal a szándékkal, hogy a már létező bencés kongregációkat egy csúcsszervezetben egyesítse. A bencés rendtörténet hosszú, több mint egyezer éves múltra tekinthet vissza, de – lévén az egyes monostorok önálló, majd a késő középkor folyamán, szintén pápai rendeletre, kongregációs szervezetben tömörült hálózata –, nem alakult ki jogi értelemben egy bencés generális intézménye, mint más rendeknél, illetve az egyes kongregációk élén állt bencés generális, vagy más, újabbleteű szóval prézes apát, amilyen a pannonhalmi főapát is. A kötet tehát ennek az intézménynek a történetével foglalkozik, két német és egy magyar szerző munkája.

Az első írás Frumentius Renner bencésé. Frumentius Renner (1908–2000), a München melletti Szent Ottilien főapátság levéltárosa volt, német nyelvű munkájának adatai: *Confoederatio Benedictina. Geschichte ihrer Konstituierung von Leo XIII. bis zu Pius XII.*, in: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige*, 91 (1980) 232–290. E kötetben a 9–92. oldalakon. Itt a Bencés Konföderáció alapításának történetét találjuk XIII. Leótól XII. Piusig.

A Bencés Konföderáció alapintézménye az apátok és a konventuális perjelek rendszeres, az elmúlt fél évszázadban négyévente tartott kongresszusa, amely a legfőbb szerv és a primás apátot választja. Az első primás apát, a belga Hildebrand de Hemptinne (1849–1913) volt, az ő kinevezését az alapító pápa magának tartotta fenn, ő megtartotta eredeti apáti munkakörét is, így a belgiumi Maredsous és a római Szent Anzelm Prímásapátság között osztotta fel az évet, mindkettőben hat-hat hónapot töltött el, utköz-

13 A kérdés tárgyalásához 26 dokumentumot találtunk az amerikai levéltári fondokban, lásd: SOMORJAI Ádám: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III/2. Documenta 1967–1971. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolatartása, III/2. Tanulmányok és szövegközlések*, METEM, Budapest 2012. 9–157. A dokumentumok táblázatos kimutatását lásd a 8. oldalon. Az eredeti, idegen nyelvű dokumentumokat lásd ugyanitt: 451–521. oldalakon.

ben, mindkét irányban rendszeresen megállt Beuronban, amely a belgiumi Maredsous apátságának alapítója. Itt érte a halál 1913-ben. A második primás apát a német Fidelis von Stotzingen (1871–1947), aki eredetileg a Bonn környéki Maria Laach apátja volt, 1913 áprilisában választották meg koadjutornak, és ugyanazon év augusztusától lépett hivatalba mint primás apát. Ő már teljes idejét Rómában töltötte, feladatának tartotta az új intézmény megszilárdítását. Sajátos módon mindkét világháború idején német volt a primás apát, ezért a római intézményt csak úgy lehetett megmenteni, ha ő erre az időre elhagyja székhelyét és olasz bencések veszik át, erre az időre katonai kórházat is működ-tettek benne. A *Lex Propria* első kiadása 1953-ben született meg, második, mai is érvényes kiadása 1982-ben. Gyors felsorolásban a további primás apátok 1977-ig: a svájci Bernhard Kaelin (1887–1962), primás apát 1947–1959; a szintén svájci – einsiedelni – Benno Gut (1897–1970), primás apát 1959–1967, amikor bíborosi kinevezést kapott; az amerikai Rembert Weakland (1927–), primás apát 1967-től 1977-ig, amikor Milwaukee érseki kinevezését kapta (erről lemondott 2002-ben).

A Konföderáció másik fontos intézménye a prézes szinódus, amely újabban évente jön össze, hogy a legfontosabb problémákat megtárgyalja. Ezek között szerepel mindig a pápai egyetem, a Szent Anzelm Egyetem fenntartása, amely nem kevés pénzügyi terhet ró a Rendre.

A második írás egyben leghosszabb a kötetben, a bécsi Schottenstift szerzetesének, Laurentius Eschlböck bencésnek a Lateráni Egyetemen megvédett doktori értekezése: *Ius proprium Confoederationis Benedictinae*. A jelenlegi jogi helyzet bemutatása, melynek eredetije doktori értekezésképpen német nyelven jelent meg. Az eredeti munka adatai: *Ius Proprium Confoederationis Benedictinae. Darstellung der gegenwaertigen Rechtslage und Untersuchung der Jurisdiktionsgewalt des Abprimas, Róma 2003. Pontificia Università Lateranense*. E kötetben a 93–291. oldalakon. Mindkét munkát Váróczi Zsuzsanna fordította magyarra.

A harmadik írás magáé a szerkesztőé, amelynek címe: XIII. Leó pápa és a római Szent Anzelm Primásapátság alapítása. Eredetileg olaszul jelent meg, adatai: Leone XIII e la fondazione di S. Anselmo nell'Urbe, in: *Archivum Historiae Pontificiae* 47 (2009) 41–61. E kötetben a 293–318 oldalakon, szerző fordítása. Ezt követően a Bencés Konföderáció alaptörvénye, a *Lex Propria*, a Bencés Konföderáció saját törvényének szövege következik, majd a bencés nővérek nemzetközi közösségének statútumai. Mindkettő fordítása angolból készült, Sári Szabó Kelemen OSB munkái.

A kötet végén kétoldalas táblázatban tanulmányozhatjuk a Bencés Konföderációt évszámokban. Itt megtudjuk, hogy 1977–1992 között a szent ottilieni főapát, Victor Dammertzt töltötte be a primás apáti tisztet (akit Róma 1992-ben augsburgi püspöknek nevezett ki); 1992–1995 között az amerikai Jerome Theisen volt a primás apát, sajnos, szívbántalmai hamar elvitték; 1996–2000 között a szintén amerikai Marcel Rooneyre esett az apátok választása, aki 2000-ben lemondott, 2000 után pedig a szent ottilieni főapát, Notker Wolf töltötte be a primás apáti tisztséget.